

4 BOYUT

JOURNAL OF MEDIA AND CULTURAL STUDIES
MEDYA VE KÜLTÜREL ÇALIŞMALAR DERGİSİ

ISSUE / SAYI **23** • YEAR / YIL **2023**

Owner / Sahibi

Prof. Dr. Abdullah ÖZKAN
Istanbul University, Faculty of Communication, Istanbul, Türkiye
İstanbul Üniversitesi, İletişim Fakültesi, İstanbul, Türkiye

Responsible Manager / Sorumlu Yazı İşleri Müdürü

Prof. Dr. Emine YAVAŞGEL
Istanbul University, Faculty of Communication, Istanbul, Türkiye
İstanbul Üniversitesi, İletişim Fakültesi, İstanbul Türkiye

Correspondence Address / Yazışma Adresi

Istanbul University, Faculty of Communication Dean's Office
Süleymaniye Mah. Kaptan-ı Derya İbrahim Paşa Sokak
34116 Beyazıt, Fatih, İstanbul, Türkiye
Telefon / Phone : +90 (212) 440 03 01/02
E-mail: 4.boyut@istanbul.edu.tr
<https://iupress.istanbul.edu.tr/tr/journal/4boyut/home>
<https://dergipark.org.tr/en/pub/dortboyut>

Publisher / Yayıncı

Istanbul University Press / İstanbul Üniversitesi Yayınevi
Istanbul University Central Campus, 34452 Beyazıt,
Fatih / İstanbul, Türkiye
Phone / Telefon: +90 (212) 440 00 00

Authors bear responsibility for the content of their published articles.
Dergide yer alan yazılardan ve aktarılan görüşlerden yazarlar sorumludur.

The publication language of the journal is Turkish, and English.
Yayın dili Türkçe ve İngilizcedir.

This is a scholarly, international, peer-reviewed and open-access journal published biannually in April and October.
Nisan ve Ekim aylarında, yılda iki sayı olarak yayımlanan uluslararası, hakemli, açık erişimli ve bilimsel bir dergidir.

EDITORIAL MANAGEMENT BOARD / DERGİ YAZI KURULU

Editors-in-Chief / Baş Editörler

Prof. Emine YAVAŞGEL – Istanbul University, Faculty of Communication, Istanbul, Türkiye – yavas@istanbul.edu.tr

Section Editor / Alan Editörü

Assoc. Prof. Hediye Esra ARCAN – Istanbul University, Faculty of Communication, Istanbul, Türkiye – arcan@istanbul.edu.tr

Assoc. Prof. Oya MORVA – Istanbul University, Faculty of Communication, Istanbul, Türkiye – oyamorva@istanbul.edu.tr

Assoc. Prof. Veli POLAT – Istanbul University, Faculty of Communication, Istanbul, Türkiye – polve@istanbul.edu.tr

Assoc. Prof. Derya Gül ÜNLÜ – Istanbul University, Faculty of Communication, Istanbul, Türkiye

– derya.gul@istanbul.edu.tr

Editorial Relations Manager / Editöryal İlişkiler Yöneticisi

Lecturer Oğuzhan ŞENEL – Istanbul University, Faculty of Communication, Istanbul, Türkiye – oguzhansenel@istanbul.edu.tr

Editorial Assistant / Editöryal Asistan

Res. Assist. Ayşe CENGİZ TEMİZKAN – Istanbul University, Faculty of Communication, Istanbul, Türkiye

– aysec@istanbul.edu.tr

Res. Assist. İlayda GİRİTLİ – Istanbul University, Faculty of Communication, Istanbul, Türkiye

– ilaydagiritli@istanbul.edu.tr

Res. Assist. Ezgi ÇİSİL KABAN – Istanbul University, Faculty of Communication, Istanbul, Türkiye

– cisilkaban@istanbul.edu.tr

Res. Assist. Seda KANDEMİR – Istanbul University, Faculty of Communication, Istanbul, Türkiye

– seda.kandemir@istanbul.edu.tr

PhD Student Özgür YILMAZ – Istanbul University, Journalism PhD Program, Istanbul, Turkey – ozguryilmaz955@gmail.com

Language Editors / Dil Editörleri

Elizabeth Mary EARL – Istanbul University, School of Foreign Languages (English), Istanbul, Türkiye

– elizabeth.earl@istanbul.edu.tr

Rachel Elana KRISS – Istanbul University, School of Foreign Languages (English), Istanbul, Türkiye

– rachel.kriss@istanbul.edu.tr

EDITORIAL BOARD / YAYIN KURULU

- Prof. William ANSELMİ – Université de Montreal, Montreal, Canada – wanselmi@ualberta.ca
Prof. Mete ÇAMDERELİ – Istanbul Commerce University, Istanbul, Türkiye – mcamdereli@ticaret.edu.tr
Prof. Matthew GUMPİRT – Boğaziçi University, Istanbul, Türkiye – matthew.gumpert@boun.edu.tr
Prof. Nazife GÜNGÖR – Üsküdar University, Istanbul, Türkiye – nazife.gungor@uskudar.edu.tr
Prof. Süleyman İRVAN – Üsküdar University, Istanbul, Türkiye – suleyman.irvan@uskudar.edu.tr
Prof. Sevimece KARADOĞAN DORUK – Istanbul University, Istanbul, Türkiye – ecek@istanbul.edu.tr
Prof. Arzu KİHTİR – Istanbul University, Istanbul, Türkiye – kihtir@istanbul.edu.tr
Prof. Seda MENGÜ – Istanbul University, Istanbul, Türkiye – seda.mengu@istanbul.edu.tr
Prof. Seçkin ÖZMEN – Istanbul University, Istanbul, Türkiye – sozmen@istanbul.edu.tr
Prof. Şükrü SİM – Istanbul University, Istanbul, Türkiye – sukrusim@istanbul.edu.tr
Prof. Nilüfer TİMİSİ NALÇAOĞLU – Istanbul University, Istanbul, Türkiye – ntimisi@istanbul.edu.tr
Prof. Ayda UZUNÇARŞILI SOYDAŞ – Marmara University, Istanbul, Türkiye – aydaus@marmara.edu.tr
Prof. Aslı YAPAR GÖNENÇ – Istanbul University, Istanbul, Türkiye – ayapar@istanbul.edu.tr
Prof. Sema YILDIRIM BECERİKLİ – Ankara University, Ankara, Türkiye – becerikli@ankara.edu.tr
Prof. Halime YÜCEL BOURSE – Galatasaray University, Istanbul, Türkiye – hbyucel@gsu.edu.tr
Prof. Zeynep KARAHAN USLU – Çankaya University, Ankara, Türkiye – zkuslu@cankaya.edu.tr
Assoc. Prof. Philip W. BALMA – University of Connecticut, Connecticut, United-States – philip.balma@uconn.edu
Assoc. Prof. Michel BOURSE – Galatasaray University, Istanbul, Türkiye – m.bourse@gmail.com
Assoc. Prof. Ignas KALPOKAS – Vytautas Magnus University, Kaunas, Lithuania – ignas.kalpokas@vdu.lt
Assoc. Prof. Nilnur TANDAÇGÜNEŞ KAHRAMAN – Istanbul University, Istanbul, Türkiye
– nilnur.tandacgunes@istanbul.edu.tr
Assist. Prof. Pedja Ašanin GOLE – DOBA Business School, Maribor, Slovenia – pedja.asanin-gole@net.doba.si
Assist. Prof. Adela GJORGJIOSKA – Institute of Communication Studies, Skopje, North-Macedonia – gorgioska@iks.edu.mk
Assist. Prof. Marina LETONJA – DOBA Business School, Maribor, Slovenia – marina.letonja@doba.si

CONTENTS / İÇİNDEKİLER

Research Articles / Araştırma Makaleleri

- Wakandahın Kültürel Kimliği: Black Panther Filmi Üzerine Bir Temsil İncelemesi
The Cultural Identity of Wakandans: An Analysis of Representation in the Film Black Panther
Nesibe Betül Yurtseven 1
- Siyasal Pazarlama Aracı Olarak Siyasal Reklam: 2023 Türkiye Cumhurbaşkanlığı Seçimi
Örneğinde Göstergibilimsel Bir Analiz
*Political Advertising As A Political Marketing Tool: A Semiotic Analysis in The Case Of The
2023 Turkish Presidential Election*
Fatma Çakmak, Havva Tavlan 23
- Akışkan Modernite ve Üretiketim Bağlamında İletişim Profesyonellerinin Dijital Emeği
*Communication Professionals' Digital Labor in the Context of Liquid Modernity and
Prosumption*
Onur Coşkun 53
- 1919 Osmanlı Genel Seçimleri, Sol Partilerin Seçim Tavrı ve Mebus Seçilmiş Bir İşçi
*The 1919 Ottoman General Elections, the Stance of Leftist Parties in the Elections, and a Worker
Being Elected Deputy*
Aykut Kartal 73
- Eleştirel Teori Perspektifinde Algoritmik Yönetimselliğin Siyasal İletişime Yansımaları Üzerine
Bir İnceleme
*A Review of Algorithmic Governmentality's Impact on Political Communication from a Critical
Theory Perspective*
Anıl Durmuşahmet 101
- Demokratik Gelişim Perspektifinden Türkiye'de Siyasal Partileşme Kültürü
*The Culture of Forming Political Parties in Turkey from the Perspective of Democratic
Development*
Begüm Mutlu, Mehmet Can Tokmak 121

Interview / Söyleşi

- Türkiye'de Seçim Kültürü, Seçmenin Karar ve Siyasal Değişim Dinamikleri
Election Culture, Voters' Decision and Political Change Dynamics in Türkiye
Söyleşiyi Gerçekleştiren: Veli Polat 193
- Demokrasi Üzerine Düşünmek: Fatmagül Berktaş ile Söyleşi
Thinking about Democracy: Interview with Fatmagül Berktaş
Söyleşiyi Gerçekleştiren: Alev Aslan 217

CONTENTS / İÇİNDEKİLER

Translation / Çeviri

Kültürel Çalışmaları Önemsemek <i>Caring for Cultural Studies</i> Güliden Demir.....	229
--	-----

Book Reviews / Kitap İncelemeleri

Türkiye’de Sandığa Sıkışmış Demokrasi Tahayyülleri, “Seçim Güvenliği için Sandıkları Korumak” Kitabı Üzerine Bir İnceleme <i>Restricted Democratic Vision in Turkey, a Review on the Book “Protecting the Ballot Boxes for Election Security”</i> Meriç Kılınç.....	247
--	-----

Temadan..

Seçim Kültürü

Seçim kurumunun gelişimi parlamentoların doğuşu ve gelişimiyle bir koşutluk göstermiştir. Burjuvazinin soylulara karşı mücadelesi parlamentolara önem kazandırmış, bu gelişme de beraberinde seçimle ilgili sorunları ön plana çıkarmıştır. Oy hakkına sahip olacakların belirlenmesi bu konuda yaşanan ilk sorunu oluşturmuştur. İlk başlarda, bu hak sınırlı bir kesime tanınmış, demokrasinin gittikçe gelişimiyle ilke olarak her yurttaşta oy hakkı tanınmıştır. Bu nedenle, sınırlı oydan genel oya yönelik gelişme sonucunda, bugün seçimlerde *genel oy* ilkesini kabul etmeyen rejimler demokratik sayılmazlar. Hatta bu hak, *İnsan Hakları Evrensel Sözleşmesi* ile de uluslararası hukuk açısından güvenceye alınmış bulunmaktadır.

Seçim kurumunun gelişimi açısından ikinci sorun, seçim yetkisinin hukuksal nitelikleri noktasında yaşanmıştır. Günümüz demokrasilerinde seçim yetkisi, hukuksal nitelikleri açısından kişiye bağlı, serbest, eşit ve gizli olarak kullanılması gereken bir haktır.

Bu konuda demokrasilerin yaşadığı bir başka anlaşmazlık, oy verme usulleri (yöntemleri) noktasında kendini göstermiştir. Seçimlerin tek dereceli mi, yoksa iki dereceli mi yapılması üzerinde uzunca tartışmalar yaşanmıştır. Temsilcilerin seçmenler tarafından doğrudan doğruya seçilmeleri halinde tek dereceli seçimler söz konusu olmuş, ancak seçmenler temsilcilerinin seçimini yine kendilerinin seçecekleri ikinci derecede seçmenlere bıraktıkları durumlarda da iki dereceli seçimler yaşanmıştır. Bu iki farklı usul ayrı ayrı denenmiş ve ancak demokrasilerde gelişmenin tek dereceli seçim usulünün kabul edilmesi yönünde olduğu görülmüştür. Türkiye’de de 1946 seçimlerine kadar milletvekili seçimi iki dereceli iken, bu tarihten sonraki seçimlerde tek dereceli uygulamaya geçilmiştir. Seçimlerle ilgili yaşanan en önemli sorunu ise seçim sistemleri oluşturmuştur.

Demokrasi ve temsil

Bütün kararlarda temsilcilerin özgür olması ilkesiyle hareket eden ve her bir temsilcinin bütün seçmenleri –milleti–temsil etmesi esasına dayanan temsili demokrasi, temsilcilerin salt kendilerine oy veren seçim bölgelerindeki seçmenlerine karşı sorumlu olmasını ifade eden ‘emredici vekalet’ anlayışının da böylelikle siyasi gelişim sürecini tamamlamasına neden olmuştur. Temsili demokrasi anlayışı Türkiye’de 1924 Anayasası’nın 13. maddesiyle, 1961 Anayasası’nın 76. maddesiyle ve 1982 Anayasası’nın da 80. maddesiyle kabul edilmiş bulunmaktadır. Elbette temsili demokrasinin siyasal demokrasiye en büyük katkısı, temsilcilerin –yöneticilerin–belirlenmesi için seçim yapılmasını zorunlu kılması olmuştur.

Demokratik siyasal sistemi belirlemede göz önünde tutulması gereken niteliklerin başında, “her vatandaşın yalnızca bir oya sahip olduğu genel oy hakkı ile katılacağı seçimler vasıtasıyla iktidarın halkın elinde olması” ve “en az iki büyük partinin makul aralıklarla yapılan dürüst seçimlerde adaylarını ve programlarını halkın seçimine sunması” gelmektedir. (Lijphart 1991: 2) Seçim demokratik bir rejimin varlığı için zorunlu, ancak tek başına yeterli olmayan bir unsurdur. Seçimin yapılacağı ortamın, demokratik bir rejimin diğer zorunlu unsurlarından olan temel hak ve özgürlüklerle de yakın bir ilişkisi bulunmaktadır. Bu nedenle, toplumdaki değişik düşüncelerin açıklanabilmesi ve siyasi eğilimlerin siyasi partiler aracılığıyla örgütlenerek, serbest bir yarışma ortamında seçime katılabilmesi halinde ancak demokratik seçimlerden söz edilebilir. (Teziç 1967: 6-17)

Bu nitelikler göz önünde bulundurularak yapılan seçimlere, demokrasilerde *yarışmacı seçimler* (competitive elections) adı verilir. İşte seçimlerin demokratik bir sistemde taşıdığı bu anlam demokratik seçimleri, totaliter sistemlerden ayıran unsurların başında gelmektedir. Gerçekten de, en önemli ve etkin bir siyasal katılma yolu olan seçimler, totaliter sistemlerde çok değişik bir nitelik taşır. (Kapani 1992: 139) Demokrasilerde halk seçim yoluyla yönetime doğrudan doğruya katılmasa bile, hiç değilse yönetici kadroyu –siyasi iktidarı– belirleme ve denetleme olanağını elinde bulundurur. Bu da demokratik rejimi totaliter ve otoriter rejimlerden ayıran en temel niteliklerdir.

Seçimlerde Demokratlaşma

Sınırlı Oy'dan Genel Oy'a geçiş

Demokratik bir rejimde ulusal iradeyi temsil edenlerin belirlenmesinde esas olan, seçimlerin hür bir ortamda, söz konusu iradeyi yönlendirecek herhangi bir engele olanak tanımayacak bir şekilde yapılmasıdır. Yöneticileri seçecek olan kişilerin, yani seçmen topluluğunun birtakım özelliklere sahip olması gerekmektedir. Bu özellikler yasalarla belirlenmiş bulunmaktadır. Demokratik gelişim seyrinde birtakım özelliklere sahip olması gerekli seçmen topluluğu çok daha sınırlı tutulmuş, ancak zamanla bu sınır genişletilmiştir. Söz konusu aşamalar sonrasında da, bugün, en demokratik *genel oy* uygulamasına ulaşılmış bulunmaktadır. Genel oy, “seçmenlere servet, eğitim, cinsiyet ve ırk bakımından bir ayrıcalık tanımaksızın oy hakkının verilmesidir.” (Teziç 1967: 5)

Kaynak. Suffragette June 1908 Votes for Women meeting in Hyde Park

Öyle ki, “düşünceler arasındaki diyalog, tüm halkın oluşturduğu bir ortamda cereyan etmelidir. O düşüncelerden hangisinin siyasal iktidara geçebileceğine de tüm halk karar verir. Toplumda, bir zümrenin ya da halkın bir kesiminin katıldığı ‘forum’ demokratik değildir. Katılma hakkı, ‘genel’ olmalıdır. Bu ise, en başta genel oy ilkesini kabul etmekle gerçekleşir.” (Tanilli 1996: 41) Genel oya geçilmeden önce kullanılan sınırlı oy uygulamasında, “oy hakkı servet esasına, yani belirli bir geliri olan veya belirli bir ölçüde vergi ödeyenlere tanınmışsa buna servet esasına dayanan oy (suffrage censitaire), şayet oy hakkı öğrenim şartına bağlanmışsa buna yeteneğe bağlı oy (suffrage capacitaire)” adı verilmiştir. (Duverger 1986: 89) Ve genel oya geçinceye kadar da Batı demokrasilerinde seçmenle seçim kurumu arasındaki hukuksal ilişki, bugün artık tarihe karışmış durumdaki seçim vatandaşlara tanınmış bir ödev midir yoksa bir hak mıdır tartışması etrafında biçimlenmiştir.

Genel oy seçimlerde eşitlik demektir. Eşit seçim de, temsilde adaleti sağlayan doğası gereği ancak nispi seçim sistemiyle gerçekleşebilme olanağına sahiptir. Bu nedenle nispi temsil sistemi genel oyun bir tamamlayıcısı olmaktadır. Bu seçim sistemi aracılığıyla toplumdaki tüm partiler güçleri oranında parlamentoda yer alabildiğinden özellikle demokrasinin ve

de genel oyun zorunlu bir sonucu olarak kabul edilmektedir. (Teziç 1967: 19) Siyasal partiler seçim, oy ve parlamento kurumlarıyla aynı zamanda doğmuş, gelişmeleri de bu kurumsal oluşumlara koşutluk göstermiştir. Bir bakıma kitle demokrasilerinin *sine qua non* unsurları haline gelmişlerdir. Öyle ki, “demokratik düzen kitleye dayandıkça, parti denilen siyasal örgüt bu düzen içinde ampirik ve kaçınılmaz bir araç olarak yerini koruyacaktır. Kısaca parti, şekilsiz ve dağınık durumdaki kitlelere yön, biçim ve bilinç kazandırmıştır.”(Karamustafaoğlu 1970: 91)

Siyasal temsilin ve dolayısıyla seçme hakkının demokratikleşmesi, ayrıcalıklı sınıfların tekelinden kamu yönetiminin kurtarılmasını sağlamış bulunmaktadır. Yalnız, tüm bu gelişmeler 19. ve 20. yüzyılda, özellikle kara Avrupası’nda, öncelikle aristokrasi ile burjuvazi, daha sonra da burjuvazi ile proleterya arasındaki kamu yönetiminde iktidar mücadelesine tabi kalmıştır diye belirtmek gerekir.

Osmanlı Devleti’nde ise ilk temsili meclis Birinci Meşrutiyet’te kurulan Hey’eti Mebusan olmuştur. Osmanlılar ilk kez sandık başına giderken Batılı ülkeler seçim ve oy konularındaki temel reformları tamamlamış durumdaydılar. Bunun içindir ki, Osmanlıda “iktidarın rasyonelleşmesi ve seçme hakkının demokratlaşması olayları, Batıdaki gibi köklü sosyal değişikliklere sebebiyet verecek şekilde olmamıştır.”(Karamustafaoğlu 1970: 101) Osmanlı kayıtlarına geçen ilk seçim belgesi *Talimat-ı Muvakkate* adını taşıyan geçici bir yönetmeliktir. Birinci Meşrutiyet Meclisine vekillerini seçecek bir kanun hazır olmadığı için, yalnızca o toplantıya özgü olmak üzere geçici bir talimat çıkarılmıştır.

Gerçekten de, Osmanlıda anayasal nitelikte ilk seçme hakkı genel oy ilkesine göre olmasa da 1876 *Kanunu Esasi* ile kabul edilmiştir. Bu kanunun 66. maddesi uyarınca da çok kısa bir süre içerisinde seçim yöntemlerini düzenleyen *İntihab-ı Mebusan Kanunu* çıkarılmıştır.(Teziç 1967: 6) Ancak, kanun yürürlüğe koyulamadan Meclis-i Mebusan feshedilmiş, bu nedenle İntihab-ı Mebusan kanunu tam otuz yıl sonra İkinci Meşrutiyet Meclisi’nin kuruluşunda yürürlüğe girebilmiştir. Ve de 1908’den 1942 yılına kadar çeşitli değişiklikler yaşasa da bütün seçimlerde uygulanmıştır.

Cumhuriyet’in ilk yıllarında yeni bir kanun yapılmamış, yalnızca İntihab-ı Mebusan Kanunu’nun kimi hükümlerini değiştirmekle yetinilmiştir. Bu değişikliklerle seçmen yaşı on sekiz olarak belirlenmiş, cinsiyet ayırımına son verilmiş, 1934 yılında kadınlara da erkekler gibi seçme hakkı tanınmıştır. 1946 yılına kadar Meşrutiyet’ten kalma iki dereceli seçim yöntemi kullanılmış, ancak 1946 seçimlerinde tek dereceli seçim yöntemine geçilmiştir. (Karamustafaoğlu 1970: 107) Uygulamada ise aynı başarımın sağlandığını söylemek güçtür. Çok partili hayatın başladığı dönemde, yani 1946-1950 yılları arasında ülkede en fazla tartışılan konu seçim güvenliği olmuştur.

1950 genel seçimlerinde seçmen oylarının çoğunluğunu kazanan Demokrat Parti aynı başarıyı 1954 ve 1957 seçimlerinde de göstermiş ve bu başarısıyla milli iradeyi temsil ettiğine inanmıştır. Seçimler sonunda beliren gerçekten milli irade midir? Aslında, kaynağını Jean-Jacques Rousseau'nun *Toplum Sözleşmesi*'nden alan *milli irade* olgusunun toplumsal gerçeklikle ilintisi oldukça tartışmalıdır. O güne kadar uygulanmakta olan iki dereceli seçim sisteminden de vazgeçilmiş, tek dereceli seçim sistemine geçilmiştir. Cumhuriyet Türkiye'si'nde iktidarın ilk kez el değiştirdiği; 27 yıllık CHP iktidarının ardından Demokrat Parti'nin iktidara geçtiği 1950 seçimleri, çok partili dönemin asıl başlangıcı olarak siyasal tarihimiz açısından önem taşımaktadır.

Seçim Sistemleri ve Temel Unsurları

Türkiye'nin Özel Koşulları

İlk bakışta teknik bir sorun gibi görünmekle birlikte, seçim sistemlerinin siyasi bir yanı da bulunmaktadır. Bu nedenle, her seçim sisteminin siyasal hayat üzerinde değişik sonuçlar doğuran bir ağırlığı bulunduğu gerçeği tartışılmazdır. Seçmenler tarafından kullanılan oyların bir meclisteki sandalyelere dönüştürülmesi yöntemi olarak belirtilen dar anlamının dışında, geniş anlamda seçim sistemi kavramı, seçme ve seçilme yeterliliği, adaylığa ilişkin kurallar, oy verme yöntemleri, seçim çevrelerinin belirlenmesi, seçim ilkelerinin saptanması, seçimlerin düzenlenme biçimleri ile seçimlerin yönetim ve denetimi gibi konuları kapsamaktadır. (Daver 1989: 137)

Genel olarak seçim sistemleri, eşitlik ve adalet ilkelerine ağırlık veren nispi temsil sistemleri ile siyasal istikrar, bir başka ifadeyle toplumsal fayda ilkesine dayanan çoğunluk sistemleri olmak üzere iki ayrı sınıfta incelenmektedir. Bunların yanında çeşitli karma sistemlerden ve alt sistemlerden de söz edilmektedir. Nispi temsil sistemleri eşitlik ilkesinden hareket ederek, seçimlerde yarışan bütün siyasi eğilim ve tercihlerin olabildiğince parlamentoya aynen yansımaları amaçlar. Çoğunluk sistemleri ise nispi temsilin karşısında yer alarak, bütün siyasi eğilimlerin temsilinden çok, büyük partilere avantaj sağlamak suretiyle özellikle güçlü bir hükümetin oluşmasını sağlamaya çalışır. Bir ülkenin belli bir seçim sistemini kabul etmesinde, öncelikle seçim sisteminin sözü edilen bu özellikleri ve doğurabileceği siyasi sonuçlar göz önünde tutulmaktadır.

Bunların dışında seçim sistemi tercihinde rol oynayan başka birtakım etkenler daha vardır ki, onlar da o ülkenin tarihi gelenekleri ile siyasi ve kültürel yapısından kaynaklanmaktadır. Esasen bir ülkenin tarihi, siyasi ve kültürel etkenlerini göz ardı eden seçim reformlarının çoğu kez amacına ulaşamadığı görülmektedir. Siyasal gerçeklikte seçim sistemi tercihini etkileyen, göz ardı edilemeyecek önemli bir etken de, belli bir ülkede seçim sistemini kabul

edecek olan mevcut siyasal iktidarın, büyük olasılıkla kendi yararına işleyebilecek nitelikte bir seçim sistemi ortaya çıkarma çabasıdır. Unutulmamalıdır ki, temsili rejim, daha yalın ifade etmek gerekirse, oy hakkı için verilen mücadele demokrasi mücadelesi ile iç içe geçmiş bir mücadeledir. Gelişim seyrinden de anlaşılacağı üzere birbirlerinden soyutlanmaları da olası gözükmemektedir.

Ayrıca bu iki ana sistemin belli ölçülerde birleştirilmesi, bir başka ifadeyle her ikisinin farklı unsurlarının kullanılması, ya da her ikisinde de bulunmayan kimi unsurların bir araya getirilmesi suretiyle üretilen karma sistemlerin kullanılması da söz konusu olmaktadır. Çok partili hayata geçiş yaptığımız 1950-1960 dönemi, uygulanan çoğunluk seçim sistemi yüzünden yoğun tartışmaların yaşandığı, ülkede nispi temsil sistemine yönelik isteklerin gittikçe yoğunluk kazandığı bir dönem olarak siyasal tarihimize adını yazdırmış bulunmaktadır.

Türkiye’de 1960 sonrası bütün seçimlerde nispi temsil sisteminin değişik biçimleri uygulanmıştır. Nispi temsil sisteminin en karakteristik özelliği, çoğunluk sisteminin aksine, temsilde adalet boyutunu güçlü bir şekilde öne çıkarabilmesidir. Bu sistem sayesinde siyasal partiler güçleri oranında Meclislerde temsil edilebilmektedir. Ancak, bu uygulama Türkiye’de oyların çok sayıda partiler arasında dağılmasına yol açmış, Mecliste de istikrarlı hükümetlerin kurulmasını zorlaştırmıştır. Türkiye’de nispi temsilin kabulü ile birlikte hem barajlı hem de barajsız olmak üzere sistemin d’Hondt uygulamasının tercih edildiği görülmektedir.

Türkiye’de seçim sistemine ilişkin tartışmalar ışığında genelleyecek olursak, kuşkusuz bütün beklentiler adil bir seçim sistemine yöneliktir. Demokrasinin olmazsa olmazı durumundaki iki koşulu da yerine getirmesi beklenilmektedir. Bunlar da sistemin hem katılımıcılığı sağlayabilmesi, hem de çoğulculuğu kavrayabilmesidir. (Araslı 1972: passim) Demokrasi, çoğunluk yönetiminde azınlık haklarının korunmasını garanti altına alan bir yönetim biçimidir. İşte bu sağlanabildiği oranda siyasal istikrar da sağlanır. Oysa, bugünkü uygulamada seçmen önüne konan listelere, kimin milletvekili olacağını, kendisini kimin temsil edeceğini bilmeden oyunu vermektedir. Listeler parti merkezlerinde merkez yoklamayla, genellikle de parti liderlerinin istekleri doğrultusunda hazırlanmaktadır. Esasen, milletvekili adayları ya merkez yoklamayla ya da önseçim ile belirlenir. Ülkemizde ise siyasal partilerin daha çok merkez yoklamayı tercih ettikleri görülmektedir.

Oysa ki, demokrasiyi var kılan önemli kilometre taşlarından biri seçim sistemleri ve bu seçimler aracılığıyla oluşturularak yasama erkini yürüten parlamentolardır. Bunun için seçim sistemini alt yapısı iyi biçimlendirilmiş ve ülke gerçeklerine uygun bir sistem olarak hazırlamak gerekir. Göz önünde bulundurulması gereken temel ölçütler de temsilde adalet,

siyasette istikrar, geniş yelpazede karar sürecine katılım, çeşitli eğilimleri parlamentodan dışlamayan baraj sistemidir. Elbette, sivil otoritenin egemen olacağı bir yönetim anlayışının ön koşulu, ulusal iradenin güdümsüz bir biçimde parlamentoya yansıtılmasıdır. Bu nedenle seçim sistemleri bir amaç değildir, yalnızca ulusal iradenin meclise yansımını sağlayan bir araçtır. İşte en önemli sorun bu aracın nasıl işletileceği konusunda ortaya çıkmaktadır.

Genel oy ilkesi, eşit oy ilkesi, tek dereceli oy yöntemi, seçimlerin önceden belirlenen dönemlerde yapılması ilkesi, gizli oy açık sayım ilkesi, serbestçe ve eşit yarışabilme ilkesi, yargı yönetimi ve denetimi ilkesi demokratik seçimlerin *a priori* ilkeleridir. Ve bugün artık her seçim sistemi için geçerlilikleri tartışılmazdır. Ayrıca, seçimlerin belirlenen yasal dönemlerde yapılmasının siyasal istikrar ve ülke ekonomisi açısından taşıdığı önem de ihmal edilmemelidir. Aynı zamanda, genel seçimler ile yerel seçimlere birlikte gidilmesinin de kamu yararı açısından taşıdığı önem göz önünde bulundurulmalıdır.

Mecliste temsil edilecek grupların oluşturulma tarzında ve dolayısıyla yürütme organının kuruluş ve işleyişinde seçim sisteminin ne kadar önemli bir rol oynadığı ortadadır. Bugüne kadar bu konuda yapılan tartışmalarda başlıca iki farklı nokta üzerinde durulmuştur. Bunlardan ilki, ülkedeki çeşitli grupların güçleri oranında adil olarak temsiline sağlamak, ötekisi ise parlamentoda istikrarlı bir politikanın yürütülmesini sağlayacak çoğunlukların oluşmasına olanak tanımak. Bu durumda parlamento kısaca, kendisini ülkedeki siyasal güç dağılımını tam olarak yansıtan bir kurul haline getirmek isteyen temsilde adalet ilkesi ile yasama organının belli çoğunluklarla hükümetin devamlı ve istikrarlı bir politika yürütmesine olanak veren bir kurul olmasını hedefleyen siyasette ve yönetimde istikrar ilkesinin kaynağı olarak görülmektedir. Birinci ilke daha göreceli bir düşünceye ve adalet duygusuna dayanırken, ikincisi ise daha deneysel bir görüş tarzına dayanmaktadır.

Seçim sistemleri arasındaki bu iki temel görüş nispi temsil ile çoğunluk sistemi taraftarları arasında tartışmalara yol açmaktadır. Nispi temsilin farklı uygulama biçimlerinin parlamentoda temsil edilen partilerin sayısını artırdığı yönünde, çoğunluk sistemlerinin ise buna karşıt bir etki yaratıp ülkedeki parti sayısında düşüşe yol açtığı yönünde görüşler ileri sürülmektedir. Bu nedenle, ülkede daha çok nispi temsil sisteminin uygulanmasında ortaya çıkan sakıncaları en aza indirmek için, bu sistemin temeli olan adalet ilkesini istikrar ilkesiyle uzlaştıran kimi karma yöntemler de üretilmiş değildir.

Çağdaş demokrasilerde parlamenter rejimin işleyişini belirleyen çoğunluk olgusudur. Çoğunluk olgusu da siyasal partiler sistemi ile seçim sistemine bağlı durumdadır. Bu nedenle, Türkiye’de 3 Kasım 2002 seçimleri sonrasında parlamenter yapıyı oluşturan dağılım sonrasında “yumuşak güçler ayrılığı kuramının, en azından tek başına iktidara gelen siyasal

partide uygulanabilecek sıkı disiplin nedeniyle parti yönetimi tarafından yön verilecek bir yasama-yürütme birlikteliğine doğru eğilim kazanma olasılığı artmış görünmektedir.” (İba 2003: 106) Gerçekten de, yasama ve yürütme güçlerinin işbölümü dağılımındaki eşitlik parlamenter rejimlerde tartışmalı konuma gelmiştir.

Yarım yüzyılı aşan çok partili hayata ilişkin birikimler siyasal kültürümüzü biçimlendiren değerler oluşturmuş olmakla birlikte, bunların demokrasi kültürü açısından yeterli olduğunu söylemek güçtür. Her seçim öncesinde seçim yasalarında yapılan değişiklikler seçimlerin siyasal sonuçlarını yönlendirmeye yönelik olabilmektedir. (Turan 1996: 25) Çok partili dönem boyunca ağırlıklı olarak nispi seçim sistemi uygulanmış ve seçimlerin oldukça önemli bir bölümü sağ partilerin üstünlüğüyle sonuçlanmıştır. Hatta tek başına iktidar çoğunluğunu elde eden partiler de ağırlıklı sağ görüşlü partiler olmuştur.

Seçim sistemlerinin siyasal sistemde öncelikle ülkenin siyasal partiler sisteminde de taşıdığı önemi büyüktür. Ülke yönetiminde meşruiyetin temeli, yetkinin kaynağıdır. Seçim sonuçlarına göre kurulan hükümetler, Parlamentoda Anayasayı değiştirebilecek çoğunluğa da sahiplerse, bu durumda seçim sistemlerinin en az *Esas Teşkilat Kanunu* [Anayasa] kadar önem taşıdığını yadsımak güçtür.

Bu nedenle, seçim sistemlerinin siyasal sonuçlarının salt sistemlerin teknik özelliklerinden değil, aynı zamanda ağırlıklı olarak toplumsal ve ekonomik değişkenlerden de etkilendiğini görmek gerekir. Dolayısıyla, ülke için nasıl bir seçim sistemi istikrar getirir sorusu, salt bu yalınlıkla ele alındığında sağlıklı bir soru değildir. Bunun için yalnızca seçim sisteminde ya da formülünde yapılacak değişiklikler yeterli olmayacaktır. Eğer, seçim sistemleri arasında bir tercih yapılacaksa, öncelikle söz konusu tercihi destekleyecek toplumsal bir betimlemenin mutlaka gerçekleştirilmesi gerekmektedir.

Önemli olanın istikrar mı, yoksa temsiliyet mi olduğu kıskacıdan kurtulmanın yararı anlaşılmalıdır. Dolayısıyla, önemli olan ülkenin bir an önce yönetebilir hükümetlere mi kavuşması, yoksa toplumsal farklılıkların mı mecliste temsil edilmesi sorusunun yarattığı derin gibi gösterilen ayrımın ortadan kaldırılmasıdır. Ortada bu denli yan yana getirilemez diye hissettirilen iki olgunun içselleştirdikleri anlamlar oysa ki her meclis için vazgeçilmez niteliktedir. Hiç şüphesiz, temsil güçleri yüksek hükümetler ancak yönetebilir hükümetler olabilecektir, siyasal tarihimizde bu durumu doğrulayan pek çok örnek bulunmaktadır.

Bugün artık demokratik seçimlerin kişi ya da lider seçimi değil, program - fikir - seçimi olması gerekir. Demokrasiyi yalnızca çoğunluğun oyları ile hükümetlerin oluşturulması anlamında algılamak gerekir. Demokrasinin temelinde insan onuruna saygı, insan kişiliğine değer verme yatar. Bunların da temeline inildiğinde fırsat eşitliği ve özgürlük olgularıyla karşılaşılır. Bu nedenle, çoğunlukla ya da koalisyonla işbaşına gelen yürütme erki

demokrasinin temelindeki bu olguları hayata geçirmeye yönelik planlama ve düzenlemeye girişemediğinde demokrasiye hizmet ettiğiinden asla söz edilemeyecektir.

Aslında seçim sistemlerini kalıcı kılan yegane unsur, halkın kendi iradesini Meclise taşıdığına duyduğu inançtır. Yürürlükteki seçim sistemi, tek turlu ve esas olarak nispi karakterli, dolayısıyla *kategorik* özellikte olduğundan seçmene yalnızca birinci tercih ettikleri partiyi sorarak sonuca varmaktadır. Bu nedenle de, her zaman en çok oyu almış bir parti *toplumsal konsensus* 'a en yakın parti olamamaktadır. Bu durumda da, sistemin seçmen topluluğunun gerçek siyasal eğilim ve tercihlerini yansıtılabildiğini söylemek oldukça güçleşmektedir. Sonuç olarak, bu sorunun ancak Türk siyasal kültürünün demokratik istikrar için uyumsuzlukların ılımlılaştırılmasına yönelik gelişim göstermesiyle çözümlenebileceği ortadadır.

Prof. Dr. Emine Yavaşgel

Başvuru Kaynakları

- Araslı, Oya (1972). *Adaylık Kavramı ve Türkiye'de Milletvekili Adaylığı*, Ankara, AÜHF Yayınları
- Cotteret, Jean-Marie ve Emeri Claude (1991). *Seçim Sistemleri*, Çev., Tanju Gökçel, İstanbul, Gelişim Yayınları
- Daver, Bülent (1989). *Siyaset Bilimine Giriş*, Ankara, AÜSBF Yay., No.251
- Duverger, Maurice (1986). *Siyasal Rejimler*, İstanbul, Kültür Dizisi 14, Sosyal Yayınları
- İba, Şeref (2003). "Türkiye'de Parlamenter Rejimin İşleyişi Açısından 3 Kasım 2002 Seçimlerinin Sonuçları",
Gerçek, İstanbul
- Kapani, Münci (1978). *Politika Bilimine Giriş*, 2. Basım, Ankara, AÜHF Yay., No.431
- Karamustafaoğlu, Tunçer (1970). *Seçme Hakkının Demokratik İlkeleri*, Ankara, AÜHF Yay., No.262
- Lijphart, Arend (1991). *Çağdaş Demokrasiler*, Çev., Ergun Özbudun ve Ersin Onulduran, Ankara, Yetkin Yayınları
- Rousseau, Jean-Jacques (2006). *Toplum Sözleşmesi*, Çev., Vedat Günyol, İstanbul, İş Bankası Yayınları-Hasan Ali Yücel Klasikler Dizisi, 2006
- Tanilli, Server (1996). *Devlet ve Demokrasi / Anayasa Hukukuna Giriş*, İstanbul, Çağdaş Yayınları
- Teziç, Erdoğan (1967). *Seçim Sistemleri*, İstanbul, İÜHF Yayınları
- Teziç, Erdoğan (1991). *Anayasa Hukuku*, İstanbul, Beta Yayınları
- Turan, İlter (1996). "Türkiye'de Demokrasi Kültürü", *Demokrasi Kültürü*, İstanbul, Aybay Yayınları
- Yavaşgel, Emine (2014). *Temsilde Adalet ve Siyasal İstikrar Açısından Seçim Sistemleri*, 2. Baskı, İstanbul, Nobel Yayınları

About the 23rd Issue

We devoted this issue to the theme of ‘Electoral Culture’, thinking of including studies that enable the evaluation and discussion of election culture in terms of its structural, social, cultural, and political characteristics, in this period between two general and local elections in our country. Thus, we aimed to reveal the democratic perspective of our election culture. In this context, we are happy to present you the valuable works that come to our journal.

Our 23rd issue includes six research articles, two interviews, a translation, and a book review. The first article is titled “The Cultural Identity of Wakandans: An Analysis of Representation in the Film Black Panther” written by Nesibe Betül Yurtseven. In the study, media representations of Black people through the Black Panther movie, which was released in 2018, were analysed within the framework of Stuart Hall’s theory of representation. To determine the cultural equivalent of the Black Panther representation, five separate categorizations were used in the analysis: “hyper-masculinity”, “homeland”, “society”, “race” and “representation”. Thus, the film aims to analyse traditional black and superhero representations, the global system, and the exploitation of Africa in real and imaginary places, cultural structure and interaction with the world, the connection between skin colour and social construction, myth creation and identification codes. Gender, confronting the past, Black Panther movement, superheroism, colonialism, slavery, orientalism, popular culture, etc. constitute the main themes of the analysis.

The second article titled “Political Advertising As A Political Marketing Tool: A Semiotic Analysis In The Case Of The 2023 Turkish Presidential” was written by Fatma Çakmak and Havva Tavlan. For this reason, it is important to analyse the messages carried by political advertisements, which play an especially key role in persuading the electorate. The 2023 Presidential Election was held in a highly contentious atmosphere in Türkiye. The fact that AK Party Chairman and President Recep Tayyip Erdoğan, who has been in power since 2002, is using his last right to legally become a Presidential candidate, has increased the importance of political marketing and advertising activities. For this purpose, in the study, commercial films prepared for Recep Tayyip Erdoğan, the candidate of the People’s Alliance, and Kemal Kılıçdaroğlu, the candidate of the Nation’s Alliance, were subjected to semiotic analysis. As a result of this analysis, it was determined that strong leader positioning accompanied by emotional linguistic indicators was preferred for Recep Tayyip Erdoğan, while for Kemal Kılıçdaroğlu, messages focusing on problems and promises for the future were included, accompanied by enthusiastic linguistic indicators, and a discussion was conducted on the reasons for this structuring.

In the third article titled “Communication Professionals’ Digital Labor in the Context of Liquid Modernity and Prosumption” written by Onur Çoşkun, a problematic has been developed on whether the information-based labour force of communication professionals has the characteristics of digital labour. The necessity of considering the act of working, which can be defined as digital labour force within the unique structure of the fluid modern age, from different perspectives has been opened to discussion. Without denying the theoretical framework drawn by Christan Fuchs, an inquiry aimed at moving the concept from the field of consumption to the field of production has been conducted with theoretical contribution. The aim was determined to analyse whether the digital labour of communication professionals produces surplus value and, as a general conclusion, the impact of the production-consumption dynamics of the fluid modern age on both surplus value and productivity.

The author of the fourth article titled “The 1919 Ottoman General Elections, the Stance of Leftist Parties in the Elections, and a Worker Being Elected Deputy” is Aykut Kartal. In the Ottoman Empire, which changed its non-constitutional form of government with the developments in the 19th century, the constitution, and the establishment of the first parliament by holding elections are among the political innovations. In this study focusing on political modernization in the Ottoman Empire, political analyses regarding the periods that started with the 1876 Constitution, which was the first constitutional regulation, and continued with the 1877 elections, 1908, 1912 and 1919 elections were kept in the general framework. On the other hand, it focuses on the 1919 elections, which took place in a period when the War of Independence was on the rise, and a reading of the period is presented in the perspective of how left politics could take part in the elections. As is known, this parliament, which was opened after the election, formed the core of the Grand National Assembly, which was opened in Ankara on April 23.

In the fifth article titled “A Review of Algorithmic Governmentality’s Impact on Political Communication from a Critical Theory Perspective” written by Anıl Durmuşahmet, the reflections of the algorithmic structure of digital life developed with internet technologies on political communication were questioned. In this inquiry, based on the perspective of critical theory, it is argued that the structure of the culture industry, which strengthens one-dimensionality, has become more intense with digitalization, and the argument that the production of consent has increased to a more manageable level with the algorithmic structure of this digital universe, especially its structure that can act on personal data, has been opened for discussion. This main axis is explained under the subheadings of the latest form of the culture industry surrounded by technology, the empowering effect of technology on one-depersonalisation, how internet technologies fragment the self and create a second self, and the effect of algorithmic governmentality on people’s choice and voting behaviour.

The sixth article, which covers research on “The Culture of Forming Political Parties in Turkey from the Perspective of Democratic Development”, was conducted by Begüm Mutlu and Mehmet Can Tokmak. The role played by political parties in the democratization process of the political system is indisputable today. This article focuses on the reflex of political party formation in Türkiye regarding this role. Structural and ideological analysis of the political parties established in the country since the foundation of the Republic in 1923 has been conducted. For this purpose, this hundred-year process has been periodized based on five separate political processes: 1923-1945, 1945-1960, 1960-1980- 1980-2000 and after 2000. It has been determined that a total of 410 political parties were established in Türkiye in the first century of the Republic, and today, 132 political parties are still active, and these parties represent different ideologies. It has been determined that the diversity of political parties and the differences in ideologies indicate that the socio-political geography of this country has a basis that gives importance to justice in representation as well as stability.

The first of our interviews in this issue was conducted by Assoc. Prof. Veli Polat with Bekir Ağırđır under the title of “Election Culture, Voters’ Decision and Political Change Dynamics in Türkiye”. In the interview, answers were sought to questions such as “what should we understand from the information society without a story?”, “what are the possibilities of transforming it and making it a story?”, “is there a future story of the world or Türkiye?”, “if so, what kind of story can we talk about?” and “what kind of story can we tell about the world and Türkiye in this sense?” Are there points of overlap”; “Where do we differ from the world in terms of Türkiye’s political history and economic crises?”, “What is our difference?”; “Can we say that Türkiye has completed its political modernization?” “If we make an evaluation based on the elections in Türkiye so far, what kind of breakdowns are experienced in the voter behaviour in Türkiye?”, “What democratic cultural elements do they act with?”; “When we think about the organizational structure of political parties in Türkiye, what would you comment on?”; “How would you interpret the concepts of fear and violence in terms of political election culture in Türkiye”; “How do you interpret the attitudes of youth in the current situation”; “Can a ‘new utopia’ be expected?”

The second interview was held by Assoc. Prof. Dr. Alev Aslan with Prof. Dr. Fatmagül Berktaş within the framework of the topic “Thinking about Democracy: Interview with Fatmagül Berktaş”. The interview started with the question “What would you say about the political climate of the 21st century?” and continued with “Speaking specifically about Türkiye, would it be possible for you to expand on your definition of ‘loyalty to the tribe’ that you stated in your book titled The Ethics of Thinking?” “When it comes to not showing loyalty to the tribe, to be on the side of the truth no matter what, to take a stand for the truth, it comes to mind that Arendt, based on her work The Banality of Evil, states that telling the truth as it is, speaking out in the public sphere is ‘an action that requires risking getting hurt.’ What

are your thoughts on the subject?”, “Is the structural feature of Turkish democracy conflictual?”; “How can the connection between social media and public space be evaluated, specifically the connection between social media and autocracy?”; “Understanding is at the centre of being able to produce policy by getting rid of political partisanship. What exactly does ‘meaning’ refer to, which determines the value of political theory?”; “In your book *The Ethics of Thinking*, in the chapter where you talk about the Eichmann case, you also say ‘One must first choose to think’. Can you elaborate on this a little more?”; “Is it possible to talk about an identity politics when it comes to the ‘women’s movement’?” and “What would you say about the women’s movement in Türkiye and its role in Turkish political life?”

One of our journal publishing policies is to translate important content related to the field of Cultural Studies into Turkish. In this context, in our 23rd issue, Ted Striphas’ article titled “Caring for Cultural Studies”, published in *Cultural Studies* in 2019, was translated by Dr. Gülden Demir. In the article, important inferences are encountered regarding the discussions on cultural studies that have accompanied the publication of the *Cultural Studies* journal in the last twenty-eight years. Striphas explains why we should care about both the journal he edits and the field of cultural studies. The editor particularly underlines that this area should not only be taken seriously but also be responsible for it.

The last article of this issue is devoted to book criticism. Seçil Türkkan’s work titled *Protecting the Ballot Boxes for Election Security* published by İletişim Yayınları in 2023, was evaluated by Dr. Lecturer Meriç Kılıç. It is emphasized that the book, which brings together a wide variety of observations and colourful stories about the impact of volunteer ballot box observer movements on our country’s democracy, also reveals unique sociological features on this subject. In fact, it is seen that ballot box protection activities, which are a volunteer-based citizen movement, bring together individuals with quite different identities and political views. Underlining that this movement today points to a state of activism “without slogans - without protests”, Meriç stated that ballot box protection movements stand out in the book as a civil society activity that forces them to rethink their systems and measures for the healthy functioning of elections.

We would like to express our most sincere gratitude to all the authors who contributed to this issue and wish you a pleasant reading. We are waiting for your contributions to our current issues, to bring solutions to more problematic issues in our country with your cultural studies.

With greetings and respect,

Editorial Board

October 2023, İstanbul.

23. Sayı Hakkında..

Bu sayımızı ülkemizde genel ve yerel olmak üzere iki seçim arasında kalan bu dönemde seçim kültürünün yapısal, toplumsal, kültürel ve politik özellikleri bakımından değerlendirilmesini, tartışılmasını sağlayan çalışmalara yer vermeyi düşünerek ‘*Seçim Kültürü*’ temasına ayırmıştık. Böylelikle seçim kültürümüzün demokratik perspektifini ortaya koymayı hedefledik. Bu bağlamda dergimize gelen değerli çalışmalarını sizlere sunmanın mutluluğunu taşımaktayız.

23. sayımızda altı araştırma makalesi, iki söyleşi, bir çeviri bir de kitap eleştirisi yer almaktadır. İlk makale **Nesibe Betül Yurtseven** tarafından yazılan “Wakandalının Kültürel Kimliği: Black Panther Filmi Üzerine Bir Temsil İncelemesi” konu başlıklıdır. Çalışmada 2018 yılında gösterime giren *Black Panther* sinema filmi üzerinden siyahilerin medya temsilleri Stuart Hall’un temsil kuramı çerçevesinde analiz edilmiştir. Kara Panter temsilinin kültürdeki karşılığını belirlemek üzere analizde “hiper-maskülinite”, “vatan”, “toplum”, “ırk” ve “temsil” olmak üzere beş ayrı kategorizasyondan hareket edilmiştir. Böylelikle filmde geleneksel siyahi ve süper kahraman temsillerini, küresel sistem ve Afrika’nın sömürülüşünün gerçek ve hayali mekanlardaki karşılıklarını, kültürel yapı ve dünyayla etkileşime girme durumlarını, deri rengi ve sosyal inşa bağlantısını, mit yaratma ve özdeşleşme kodlarını çözümlenmek hedeflenmiştir. Toplumsal cinsiyet, geçmişle yüzleşme, Black Panther hareketi, süper kahramanlık, sömürgecilik, kölelik, oryantalizm, popüler kültür vb. analizin başlıca temalarını oluşturmuştur.

“Siyasal Pazarlama Aracı Olarak Siyasal Reklam: 2023 Türkiye Cumhurbaşkanlığı Seçimi Reklamlarının Göstergibilimsel Analizi” başlıklı ikinci makale de **Fatma Çakmak ve Havva Tavlan** tarafından kaleme alınmıştır. Seçmen kitleyi ikna etmede oldukça önemli rol oynayan siyasal reklamların taşıdıkları mesajları analiz etmek bu nedenle önem taşımaktadır. 2023 Cumhurbaşkanlığı Seçimi Türkiye’de oldukça çekişmeli bir atmosferde yaşanmıştır. 2002’den bu yana iktidarda olan Ak Parti Genel Başkanı ve Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan’ın yasal olarak Cumhurbaşkanı adayı olmada son hakkını kullanıyor olması siyasal pazarlama ve reklam çalışmalarının önemini daha artırmıştır. Bu amaçla çalışmada Cumhuriyet İttifakının adayı Recep Tayyip Erdoğan ile Millet İttifakının adayı Kemal Kılıçdaroğlu için hazırlanan reklam filmleri göstergibilimsel analize tabi tutulmuş, Recep Tayyip Erdoğan için daha çok duygusal dilsel göstergeler eşliğinde güçlü lider konumlandırması tercih edilirken Kemal Kılıçdaroğlu için ise coşkulu dilsel göstergeler eşliğinde daha çok sorunlara odaklanan ve gelecek vaatlerden oluşan mesajlara yer verildiği tespit edilmiş ve bu yapılandırmaya dair gerekçeler üzerinden bir tartışma yürütülmüştür.

Onur Çoşkun tarafından yazılan “Akışkan Modernite ve Üretüketim Bağlamında İletişim Profesyonellerinin Dijital Emeği” içerikli üçüncü makalede ise iletişim profesyonellerinin enformasyona dayalı emek güçlerinin dijital emek niteliği taşıyıp taşımadığı üzerine bir sorunsal geliştirilmiştir. Akışkan modern çağın kendine has yapısı içinde dijital emek gücü olarak tanımlanabilecek çalışma ediminin farklı bakış açılarıyla ele alınması gerekliliği tartışmaya açılmıştır. Christan Fuchs’un sınırlarını çizdiği teorik çerçeveyi yadsımadan kuramsal katkı ile kavramı tüketim alanından üretim alanına doğru taşımayı amaç edinen bir sorgulama gerçekleştirilmiştir. Amaç iletişim profesyonellerinin dijital emeğinin artı değer üretip üretmediğini ve de genel çıkarım olarak gerek artı değer gerekse üretkenlik konusunda akışkan modern çağın üretüketim dinamiklerinin yarattığı etkiyi analiz etmek olarak belirlenmiştir.

“1919 Osmanlı Genel Seçimleri, Sol Partilerin Seçim Tavrı ve Mebus Seçilmiş Bir İşçi” konu başlıklı dördüncü makalenin yazarı ise **Aykut Kartal**’dır. Meşrutî olamayan yönetim şeklini 19. yüzyıldaki gelişmelerle değiştiren Osmanlı Devletinde anayasanın ve seçimlerin yapılarak ilk meclisin oluşturulması siyasal yeniliklerin başında gelmektedir. Osmanlı Devleti’nde siyasal modernleşmeye odaklanmış bu çalışmada da ilk anayasal düzenleme olan 1876 Kanun-i Esasiye ile başlayan 1877 seçimleri, 1908, 1912 ve 1919 seçimleri ile devam ettirilen dönemlerle ilgili politik analizler genel çerçevede tutulmuş, esas olarak bir yandan ülkenin işgal altında olduğu, diğer yandan ise Milli Mücadele’nin yükselişe geçtiği bir dönemde gerçekleşen 1919 seçimlerine odaklanılmış, seçimlerde sol siyasetin nasıl yer alabildiği perspektifinde dönem okuması ortaya konmuştur. Bilindiği üzere, seçim sonrasında açılan bu meclis, 23 Nisan’da Ankara’da açılan Büyük Millet Meclisi’nin de çekirdeğini oluşturmuştur.

Anıl Durmuşahmet tarafından yazılan “Eleştirel Teori Perspektifinde Algoritmik Yönetimselliğin Siyasal İletişime Yansımaları Üzerine Bir İnceleme” içerikli beşinci makalede de internet teknolojileri ile gelişen dijital yaşamın algoritmik yapısının siyasal iletişimdeki yansımaları sorgulanmıştır. Eleştirel teori perspektifinden hareketle gerçekleştirilen bu sorgulamada kültür endüstrisinin tek boyutluluğu güçlendiren yapısının dijitalleşme ile birlikte daha da yoğunlaştığı argümente edilmiş, rızanın imalatının bu dijital evrenin algoritmik yapısı; özellikle de kişisel veriler üzerinden hareket edebilen yapısı ile daha da yönetilebilir düzeye yükseldiği savı tartışmaya açılmıştır. Bu ana eksen; kültür endüstrisinin teknolojiyle çevrelenmiş son formu, teknolojinin tek-boyutlulaşma üzerindeki güçlendirici etkisi, internet teknolojilerinin benliği nasıl parçalayarak ikinci bir benlik ortaya çıkarıyor olması, algoritmik yönetimselliğin kişilerin tercih ve oy verme davranışlarındaki etkisi alt başlıklarında açılmıştır.

“Demokratik Gelişim Perspektifinden Türkiye’de Siyasal Partileşme Kültürü” üzerine bir araştırmayı kapsayan altıncı makale de **Begüm Mutlu ve Mehmet Can Tokmak** tarafından gerçekleştirilmiştir. Siyasal sistemin demokratikleşme sürecinde siyasi partilerin oynadığı rol bugün tartışılmaz konumdadır. Bu makale de esas olarak bu role ilişkin Türkiye’de siyasal partileşme refleksine yönelmiştir. Cumhuriyetin kuruluşu 1923’den günümüze kadar ülkede kurulan siyasal partilerin yapısal ve ideolojik analizi gerçekleştirilmiştir. Bunun için yüz yıllık bu süreç 1923-1945, 1945-1960, 1960-1980- 1980-2000 ve 2000 sonrası olmak üzere beş ayrı siyasal sürece dayalı olarak dönemleştirmeye gidilmiştir. Cumhuriyetin bu ilk yüz yılında toplamda Türkiye’de 410 siyasal partinin kurulmuş olduğu, bugün ise 132 siyasal partinin hala aktif halde olduğu ve bu partilerin farklı ideolojileri de temsil ettikleri tespit edilmiştir. Siyasal partilerin çeşitliliği, ideolojilerin farklılıkları bu ülkenin sosyo-politik coğrafyasının istikrar kadar temsilde adaleti önem veren bir zemine sahip olduğuna işaret etmekte olduğu üzerinde tespitlerde bulunulmuştur.

Bu sayımızda yer alan söyleşilerimizden ilki **Doç. Dr. Veli Polat** tarafından Bekir Ağır ile “Türkiye’de Seçim Kültürü, Seçmenin Karar ve Siyasal Değişim Dinamikleri” konu başlığında gerçekleştirilmiştir. Söyleşide özellikle hikayesi olmayan bilgi toplumundan ne anlamalıyız, bunu dönüştürebilmenin, hikayeletirebilmenin olanakları nelerdir, dünyanın ya da Türkiye’nin gelecek hikayesi var mı, varsa nasıl bir hikayeden söz edebilir ve dünya ile Türkiye’nin bu anlamda örtüşme noktaları mevcut mudur; Türkiye’nin siyasi tarihi, ekonomik krizleri bakımından dünyadan nerede farklılaşıyoruz, bizim farklılığımız nedir; Siyasal modernleşmesini tamamlamış diyebilir miyiz Türkiye için; Bugüne kadar Türkiye’deki seçimler üzerinden bir değerlendirme yaparsak, Türkiye’deki seçmen davranışı ne gibi kırılmalar yaşıyor, hangi demokratik kültür unsurlarıyla hareket ediyor; Türkiye’de siyasal partileri örgüt yapısı açısından düşündüğümüzde nasıl bir yorum getirirsiniz; Türkiye’de politik seçim kültürü açısından korku ve şiddet kavramlarını nasıl yorumlarsınız; Güncel durumda gençliğin tutumlarını nasıl yorumluyorsunuz; “Yeni bir ütopya” beklenebilir mi şeklinde sorulara yanıt aranmıştır.

İkinci söyleşi ise **Doç. Dr. Alev Aslan** tarafından Prof. Dr. Fatmagül Berktaş ile “Demokrasi Üzerine Düşünmek” konu çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. 21. yüzyıl siyasal iklimi hakkında neler söylersiniz sorusuyla başlayan söyleşi Türkiye özelinde konuşacak olursak, *Düşünme Etiği* adlı kitabımızda belirttiğimiz “kabileye sadakat” tanımımızı biraz daha açmanız mümkün mü; Kabileye sadakat göstermemek, ne olursa olsun hakikatten yana olmak, hakikatten yana tavır almak denildiğinde, *Kötülüğün Sıradanlığı* adlı yapıtımdan hareketle Arendt’in hakikati olduğu gibi söylemenin, kamusal alanda söz söylemenin “yaranılmayı göze almayı gerektiren bir eylem” olduğunu belirttiği akla gelir, sizin bu konudaki düşünceleriniz nedir;

Türk demokrasisinin yapısal özelliği çatışmacı mı; Sosyal medya ve otokrasi arasındaki bağ özelinde sosyal medya ve kamusal alan bağlantısı nasıl değerlendirilebilir; Anlamak politik taraftarlıktan sıyrılarak politika üretebilmenin de merkezinde duruyor, politik teorinin değerini de belirleyen “anlam” tam olarak neye gönderme yapar; *Düşünme Etiği* adlı kitabınızda Eichmann davasından söz ettiğiniz bölümde siz de “Kişinin önce düşünmeyi seçmesi gerekir” diyorsunuz, bunu biraz daha açar mısınız; “kadın hareketi”ne gelinirse bir kimlik politikasından söz etmek mümkün mü, Türkiye’de kadın hareketi ve Türkiye siyasal hayatındaki rolü üzerine ne söylersiniz şeklinde sorgulamalarla devam etmiştir.

Kültürel Çalışmalar alanıyla ilgili önemli içerikleri Türkçe’ye kazandırmak dergi yayım politikalarımızdan biridir. Bu çerçevede 23. sayımızda da Ted Striphas’ın 2019 yılında *Cultural Studies*’da yayımladığı “Caring for Cultural Studies” başlıklı makalesi **Dr. Öğr. Üyesi Gülden Demir** tarafından çevrilmiştir. Makalede *Cultural Studies* dergisinin son yirmi sekiz yıllık yayım hayatına eşlik eden kültürel çalışmalar le ilgili tartışmalara ilişkin önemli çıkarsamalarla karşılaşmaktadır. Striphas hem editörlüğünü üstlendiği dergiyi hem de kültürel çalışmalar alanını niçin önemsemek gerektiğini açıklamaktadır. Editör özellikle bu alanın sadece önemsenmesi değil aynı zamanda sorumluluğunun da üstlenilmesi gerektiğinin altını çizmektedir.

Bu sayımızın son çalışması kitap eleştirisine ayrılmıştır. Seçil Türkkân’ın, İletişim Yayınları tarafından 2023 yılında basılan *Seçim Güvenliği İçin Sandıkları Korumak (Müşahitler Anlatıyor)* adlı çalışması **Dr. Öğr. Üyesi Meriç Kılıç** tarafından değerlendirilmiştir. Gönüllü sandık gözlemciliği hareketlerinin ülkemiz demokrasisi üzerindeki etkisi hakkında oldukça çeşitli gözlemleri ve renkli hikayeleri bir araya getiren kitabın bu konuyla ilgili kendine özgü sosyolojik özellikleri de ortaya çıkarmış olduğu vurgulanmıştır. Öyle ki, gönüllülük temelli bir yurttaş hareketi olan sandıkları koruma faaliyetlerinin oldukça farklı kimlik ve siyasi görüşlere sahip bireyleri bir araya getirdiği görülmektedir. Bu hareketin bugün “Slogansız – protestosuz” bir eylemlilik haline de işaret ettiğinin altını çizen Meriç, sandık koruma hareketlerinin seçimlerin sağlıklı işleyişine yönelik sistem ve tedbirlerini yeniden düşünmek zorunda bırakan bir sivil toplum faaliyeti olma özelliği ile kitapta öne çıkmakta olduğunu belirtmiştir.

Bu sayımıza katkıda bulunan tüm yazarlarımıza en içten teşekkürlerimizi iletiyor, keyifli okumalar diliyoruz. Yeni sayılarımıza çalışmalarınızı bekliyoruz kültürel çalışmalarınızla ülkemizde daha çok sorunsala çözüm önerileri getirebilmek adına..

Selam ve saygılarımızla,

Editöryal Kurul

Ekim 2023, İstanbul.

Wakandalının Kültürel Kimliği: Black Panther Filmi Üzerine Bir Temsil İncelemesi

The Cultural Identity of Wakandans: An Analysis of Representation in the Film *Black Panther*

Nesibe Betül Yurtseven¹

¹İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
– Radyo Televizyon ve Sinema Anabilim Dalı,
İstanbul, Türkiye

ORCID: N.B.Y. 0000-0002-0260-0443

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Nesibe Betül Yurtseven,
İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
– Radyo Televizyon ve Sinema Anabilim Dalı,
İstanbul, Türkiye
E-mail: betulyurtseven@gmail.com

Başvuru/Submitted: 10.08.2023

Revizyon Talebi/Revision Requested: 06.10.2023

Son Revizyon/Last Revision Received: 16.10.2023

Kabul/Accepted: 18.10.2023

Atıf/Citation: Yurtseven, E.B. (2023).

Wakandalının kültürel kimliği: Black Panther filmi üzerine bir temsil incelemesi. *4. Boyut Journal of Media and Cultural Studies - 4. Boyut Medya ve Kültürel Çalışmalar Dergisi*, 23, 1–21.
<https://doi.org/10.26650/4boyut.2023.1340900>

Öz

Ana akım medya başta olmak üzere siyahların kitle iletişim araçlarında yer alan geleneksel ve modern temsilleri, belgesel ve kurmaca yapımlar üzerinden sıkça ele alınmakta ve çoğunlukla yetersizliği ve yanlışlığı üzerinden eleştirilmektedir. 2018 yılında gösterime giren Black Panther adlı kurmaca sinema filminde; Marvel evreninde geçen Avengers serisindeki süper kahramanlardan biri olan Kara Panter karakterinin, ülkesi Wakanda'nın başına geçme süreci anlatılmaktadır. Hayali bir evrendeki hayali Wakanda ülkesinde geçen filmin baş karakteri Kara Panter, popüler kültürde özellikle siyahi Amerikalılar arasında kısa sürede bir fenomen ve bir temsil haline gelmiştir. Bu çalışmada, popüler kültüre mal olmuş Kara Panter karakterinin ve ülkesi Wakanda'nın kültürel ve yapısal temsili; nitel araştırma yöntemiyle, Stuart Hall'un temsil kuramı yorumlayıcı çatısı ışığında incelenecek ve içerik analizi ile değerlendirilecektir. Kara Panter temsilinin kültürdeki karşılığını belirlemek üzere; geleneksel siyahi ve süper kahraman temsillerini incelemek için hiper-maskülinite, küresel sistem ve Afrika'nın sömürülüşünün gerçek ve hayali mekanlardaki karşılıklarını belirlemek için vatan, kültürel yapı ve dünya ile etkileşime girme durumlarını ele almak için toplum, deri rengi ve sosyal inşa bağlantısını araştırmak için ırk, mit yaratma ve özdeşleşme kodlarını filme uyarlamak için de temsil şeklinde kategoriler oluşturulmuştur. Bu kategoriler üzerinden analiz edilen filmdeki siyahi temsil, geleneksel mitlerle karşılaştırılmış ve yeni bir siyahi miti oluşturma sürecindeki rolü itibarıyla ele alınmıştır. Analizi gerçekleştirirken, toplumsal cinsiyet, geçmişle yüzleşme, Black Panther siyasi hareketi, süper kahramanlık, sömürgecilik, kölelik, oryantalizm, popüler kültür gibi temalara başvurulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Temsil, mit, kültürel kimlik, kara panter, Afro-Amerikan

ABSTRACT

The portrayal of black individuals in both traditional and contemporary mass media, particularly within mainstream platforms, has often been a subject of scrutiny due to perceived insufficiencies and inaccuracies. One case in point is the fictional film *Black Panther* (Coogler, 2018), which explores the narrative of the eponymous character from the Avengers series as situated in the Marvel universe. The film delves into the ascendancy of the Black Panther and his takeover of the fictional nation of Wakanda. Notably, this portrayal rapidly gained significance in popular culture and particularly resonated among black Americans. This study aims to scrutinize the cultural and structural depiction of the Black Panther character and his realm of Wakanda within popular culture. Employing a qualitative research methodology, the analysis will be guided by Stuart Hall's interpretive framework of representation theory and further evaluated through content analysis. The investigation seeks to ascertain the correlative representation of the Black Panther within cultural contexts, incorporating

categories such as hyper-masculinity to dissect traditional black and superhero depictions, homeland to identify reflections of global dynamics and the exploitation of Africa in real and imaginative settings, society to explore the cultural structure and interactions with the wider world, race to investigate the interrelation of skin color and societal constructs, and representation to adapt the tenets of myth formation and identification to cinematic artistry. This scrutiny involves the comparative examination of black representation within the film across these categories, drawing parallels to established traditional myths and discussing its role in shaping a fresh black mythos. The analysis incorporates themes encompassing gender, engagement with history, the Black Panther political movement, superheroism, colonialism, slavery, Orientalism, and their relevance within the broader spectrum of popular culture.

Keywords: Representation, myth, cultural identity, Black Panther, Afro-American

Extended Abstract

Stuart Hall, the distinguished Jamaican-British theorist and progenitor of the British school of cultural studies, delineated representation as the intricate process of constructing meaning that is birthed and exchanged among members of a given culture. According to Hall, representation serves as the conduit through which one engages with the tangible elements of one's world, ranging from objects and individuals to real-world events. Equally, it grants one the faculty to envision the existence of fictitious realms and to articulate discourse around them. Individuals who partake in shaping the meanings attached to these entities collaboratively contribute to the development of shared representations, which over time coalesce into the very fabric of culture. Central to this cultural tapestry are myths, narratives entrenched in the collective consciousness of a culture that offer individuals within that culture the means to decipher existence, navigate life trajectories, and formulate value systems. Consequently, representations within these cultural myths play a pivotal role in upholding the vitality of individuals' lives. The traditional avenue for the diffusion of myths, hitherto limited to oral traditions, has expanded in contemporary times, with media platforms having become vehicles for disseminating and reimagining these cultural narratives.

The cinematic work *Black Panther* (Coogler, 2018), nestled within the Marvel universe as a realm interwoven with comic book stories that meld fantastical elements and science fiction, swiftly captured the attention of the black community in the United States, attaining the status of a cultural phenomenon. This film is an exploration of dichotomies encompassing modernity with tradition, technological advancements with the natural world, and universal themes with local identities while concurrently embarking on crafting a novel narrative around the black identity. Simultaneously, it orchestrates an intricate depiction of the dynamics underlying the evolution of civilizations, all within the imaginary realm of Wakanda. Notably, this film distinguishes itself by presenting a cast of entirely black main characters, a pioneering occurrence within Marvel adaptations. While black American characters such as Falcon and Rhodie (James Rhodes) have made appearances as secondary heroes in the Avengers film series, the character of Black Panther occupies a unique position, possessing skills tantamount to primary protagonists such as Iron Man and Captain America, with an entire cinematic narrative dedicated to his persona. In light of this context, scrutinizing the cultural and structural facets of the fictional nation of Wakanda becomes imperative as a setting intrinsic to the cinematic domain of *Black Panther*.

Consequently, this study undertakes an exploration into how the film *Black Panther* forges a representation pertinent to black communities. To accomplish this, the study has applied content analysis to the film, establishing a framework of categories intended to unveil the cultural attributes characterizing the inhabitants of the hypothetical nation of Wakanda. These categories encompass masculinity, homeland, community, race, and representation and serve as conduits for probing the existence of black identity within the interplay of traditional and contemporary myths. The category of hyper-masculinity was constructed by drawing from the codes embedded within traditional black representation and superhero myths. This category gains prominence due to its prevalence in traditional myths and its symbiotic resonance with the overarching superhero motif threaded throughout the film. The homeland category, characterized by the parameters of political systems and economic resources, embarks on the dissection of Wakanda as a creation born from the aspirations of African nations to establish a prosperous advanced civilization juxtaposed against the lived experiences of African populations ensnared within colonial oppression and enslavement. Defined by the codes of Orientalism and African heritage, the society category also emerged as a vehicle for dissecting the cultural architecture and identity of Wakandans, a developed non-Western society molded by its seclusion from the global arena and adherence to unique traditions. As an exploration into biological determinism and cultural discourse, the category of race is designed to excavate the foundations underlying the film's central theme: the dichotomy between whiteness and blackness. Lastly, the representation category, the bedrock of the theoretical framework and guided by the philosophical underpinning of representation theory, incorporates the codes of identification and myth creation, thus affording a platform for assessing the traditional and modern narratives around black representation. These narratives traverse the boundaries between authentic historical narratives and those embraced by the masses as fictitious by engaging with the concepts of heroism and villainy.

Subsequent to a comprehensive analysis, the film's content yields insights. It manifests as an embodiment of a resolute, masculine superhero, one with whom black youth can fervently identify. In parallel, it conjures an image of a cherished homeland that incites longing for connection. A depiction of a black society emerges to which one aspires to belong, in a nation where cultural and citizenship affiliations eclipse mere skin color distinctions. Beyond this, the portrayal embodies black representation as dynamic and proactive, engaged in the pursuit of justice, laden with a robust cultural heritage, and resolute in confronting challenges. In contrast, the film diverges from the passivity, rootlessness, and victimhood that are often assigned to such representations. An additional observation materializes, illuminating the film's theme of confrontation through the black lens. This theme appears to signify a shift from victimhood to empowerment, an endeavor to transcend the limitations imposed by historical narratives. In summary, the analysis has unearthed an overarching theme of empowerment, cultivating a narrative that navigates the landscapes of identity, heritage, and resilience, all encapsulated within the tapestry of *Black Panther*.

Giriş

BBC'nin Türkçe haber sitesinde 13 Şubat 2019 tarihinde yayınlanan bir haberde, 110 yıl sonra ilk kez bir “kara panter”in Kenya’da görüntülediği yazıldı. (2019) Habere göre, İngiliz doğal yaşam fotoğrafçısı Will Burrard-Lucas tarafından Laikipia Doğal Yaşam Kampı’nda görüntülenen panter, 1909 yılında Etiyopya’da görüntülenen panterden sonra bir ilk olma özelliği taşıyordu. Haberde bu hayvandan, “‘kara panter’ olarak da bilinen son siyah leopar’ şeklinde bahsedilmektedir. Britannica’nın internet sitesindeyse, “kara panter” ifadesinin, panter olarak adlandırılan büyük siyah kedilerin (feline) gündelik dildeki kullanımı olduğu yazmaktadır. (Rafferty, 2022) Gündelik dile hakim olan (aslında gereksiz olsa da) bu “kara” vurgusu, 2018 yılında gösterime giren *Black Panther* (Kara Panter) filminde de karşımıza çıkar. Marvel Comics uyarlamalarından biri olan film, adını başroldeki siyahi süper kahramandan alır ve siyahlık filmde önemli bir olgudur.

Siyahların temsili, sinemanın ilk yıllarından itibaren tartışma konusu olagelmıştır. Bu konudaki ilk film, 1898 yılında çekilen *Something Good – Negro Kiss* kabul edilmektedir. Bir dakikayı bulmayan bu kısa filmde, şık giyimli bir siyah çiftin öpüşüp birbirlerine kur yaptıkları görülmektedir. Sinemayı uzun yıllar domine edecek edilgen ve negatif siyahi temsilin başlangıcı ise, David Griffith’in 1915 yılında çektiği ve sinemanın gelişimine en önemli katkıları yapan filmlerin başında geldiği kabul edilen *The Birth of a Nation* sayılmaktadır. (Hall, 2017, s. 323) Amerikan iç savaşı teması üzerine kurulu filmde, köleliğin kaldırılmasına karşı olan güneyli bir beyaz ailenin hikayesi anlatılmaktadır. Filmde, savaş sonrası kazandıkları özgürlüklerini “kötüye kullanan” siyahilerin, beyaz ailenin kızını istismar etmek başta olmak üzere, çeşitli şiddet eylemleri gerçekleştirdikleri görülmektedir. Siyah erkeğin temsil ettiği bütün negatif özelliklerin ve tehlikenin temellerinin atıldığı filmde, beyaz baş kahraman, günümüzde ırkçılığın ve ayrımcılığın önemli simgelerinden biri haline gelmiş Ku Klux Klan örgütünü kurmaktadır. Beyazların üstünlüğü ve göçmen karşıtlığı gibi aşırı sağcı görüşleri ilke edinen terör örgütünün, filmde mücadeleyi kazanıp siyahlara “hadlerini bildirdiğine” tanık olunur. Bu temsille, uzun yıllar anlatılara hakim olacak beyaz kadının ve beyaz ırkın “safliğına” yönelik bir cinsel tehdit olarak siyah erkek stereotipi ortaya çıkmaktadır.

Toplumun değişen yapısıyla ortaya çıkan yeni sorunlar doğrultusunda siyah temsillerinin de gelişip detaylanmaya başladığı görülmektedir. Endüstrileşmenin ivme kazanmasıyla büyükşehirlere akın etmeye başlamış siyahlara “doğru yol”u göstermek için çekilen 1929 yapımı *Hallelujah* filminde, pamuk tarlalarında mutlu mesut çalışan siyahların ait oldukları yeri terk ettiklerinde başlarına gelecek kötülükler işlenmektedir. (Miller, 1998) Nüfusun büyükşehirlere doğru hareket etmesiyle belirmeye başlayan bu kriminal eğilimli ve tehlikeli siyah erkek stereotipi, uyuşturucu satıcısı ve mafyatik tiplerin filmlerde defalarca tekrarıyla pekişmiş ve beyazlar için olduğu kadar, siyahlar için de tehlikeli bir temsil halini almıştır. Bu doğrultuda, özellikle bağımsız siyah sinemacıların ortaya çıkmasıyla, daha gerçekçi ve görece daha pozitif bir siyah erkek temsiline yaratılması süreci başlamıştır.

Miller'a göre, 1964 yapımı *Nothing But a Man* adlı bağımsız film, bu bağlamda çekilmiş bir filmidir.

Pozitif siyah karakterleri görmek konusunda kamuoyunda oluşan talebin artışıyla, 1970'li yıllarda ABD'de "Blaxploitation" diye bir akım ortaya çıkmıştır. Geleneksel beyaz erkek kahraman yerine siyah bir erkeği koyma amacını güden bu akımda, siyah erkek edilgen rolünden çıkarılıp başrole oturtulmuştur. Yüksek cinselliği ve güç kullanabilmesiyle beyazlar üzerinde hakimiyet kuran bu siyah erkek karakteri, iddia ettiği pozitif çağrışımları yaratamamış ve aksine uyuşturucu satıcısı gibi rollerle çıkarı için kendi türüne yönelik büyük suçlar işleyen bir figüre dönüşmüştür. Siyahlardan olumsuz reaksiyon alan akım kısa sürede bitmiş, ancak pekiştirdiği kriminal siyah erkek stereotipi uzun yıllar varlığını sürdürmüştür. Miller, gençler başta olmak üzere siyahi ailelerin, bu olumsuz temsillerin etkilerini azaltıp yeni ve olumlu rol modeller oluşturmak için yeni siyah temsillerine ihtiyaç duyduğunu vurgulamaktadır. (Miller, 1998) Bu doğrultuda, 2018 yapımı *Black Panther* filminin sunduğu siyah temsili, geçmiş temsillerden ayrı bir yerde durmaktadır.

Fantastik öğelerle bilimkurgunun iç içe geçtiği çizgi roman hikayelerinden oluşan Marvel evreninde yer alan *Black Panther* filmi, çoğunlukla Afrika kıtasında konumlandırılmış Wakanda adlı hayali bir ülkede geçmektedir. Aynı adlı çizgi roman serisinden uyarlanan film, Marvel evreninde geçen uzun soluklu Avengers serisindeki süper kahramanlardan biri olarak *Captain America: Civil War* filminde karşımıza çıkan Kara Panter karakterinin öyküsünü anlatıyor. *Civil War* filminde, Wakanda ülkesinin kralı T'caka ile oğlu T'challa'nın, Viyana'daki Birleşmiş Milletler (BM) toplantısına katıldığı ve bu toplantıya düzenlenen saldırı sonucu kral T'caka'nın öldüğü görülür. Akabinde T'challa'nın, önceki sahnelerde babasının parmağında gördüğümüz kraliyet yüzüğünü elinde tuttuğunu ve kendi parmağına taktığını görürüz ve filmin ilerleyen sahnelerinde T'challa kara panter olarak karşımıza çıkar. *Black Panther* filmi ise, BM'deki bu saldırıdan sonra Wakanda cephesinde gelişen olayları anlatmaktadır. Modern-gelenek, teknoloji-doğa, evrensel-yerel gibi karşıtlıkların işlendiği filmde; bir yandan siyahların kimliği ile ilgili yeni bir anlatı geliştirilirken, diğer yandan medeniyet olgusunun dinamiklerinin, hayali ülke Wakanda üzerinden inşa edildiğine tanık olunur. Hikayenin temelini oluşturan kara panter T'challa ile kuzeni Eric arasındaki mücadele de, adeta Amerika özelinde dünyanın Afrika kıtasına ve halklarına yaptıkları ile yüzleşmeyi andırmaktadır.

Filmdeki ana karakterlerin tamamının siyahi olması, Marvel uyarlamalarında bir ilk olma özelliği taşır. Avengers film serisinde Falcon (Şahin) ve Rhodoy (James Rhodes) gibi Amerikalı siyahi karakterler yan kahramanlar olarak karşımıza çıkmış olsa da; serinin Iron Man, *Captain America* gibi ana kahramanlarıyla denk beceriye sahip ve kendi öyküsüne ayrılmış bir filmi olan Kara Panter karakteri, özel bir öneme sahiptir. Bu doğrultuda, *Black Panther* filminin geçtiği evrende var olan Wakanda ulusunun kültürel ve yapısal dinamikleri incelenmeye değerdir. Bu çalışmada, ana karakter Kara Panter'in ve ülkesi Wakanda'nın kültürel kodlarını ve gerçek dünyaya ulaşan potansiyel etkilerini tespit etmek için, nitel

araştırma yöntemiyle *Black Panther* filmi içerik analizine tabi tutulmuştur. Çalışmanın teorik ve felsefi değerlendirmesini yapmak için, İngiliz kültürel çalışmalarının kurucusu Jamaikalı-İngiliz Stuart Hall'un temsil kuramına başvurulacaktır. Görüntüler, sanat eserleri ve her türlü yazılı ve görsel metin incelemesinde sosyal bilimlerin sıkça başvurduğu bir çözümleme tekniği olan içerik analizinde, eserin sahip olduğu anlatı, araştırma soruları ışığında incelenir ve başka anlatılara uyarlanabilecek sonuçlar elde edilmeye çalışılır. (Salkind, 2010) Bu inceleme sürecinde, araştırma sorularına sistematik bir çözümlemeyle cevap bulmak için kategori sistemi oluşturulmalıdır. (Gökçe, 2006)

Çalışmada, Wakanda'nın ve onun kralı Kara Panter'in, temsil olarak evrensel siyahi kültüründe nasıl bir karşılığa sahip olduğu sorusuna cevap aranmaktadır. Bu doğrultuda oluşturulan değerlendirici kategoriler sırasıyla şöyledir: Kara Panter karakterinin mevcut anlatılardaki karşılığını incelemek için geleneksel siyahi temsili ve süper kahraman mitleri kodlarıyla oluşturulan "Hiper Maskülinite"; karakterin doğduğu ve hükmetmeye çalıştığı Wakanda adlı ülkenin küresel sistem ve sömürgecilik tarihindeki karşılığını değerlendirmek için politik sistem ve ekonomik kaynaklar kodlarıyla oluşturulmuş "Vatan"; dünyadan yalıtılmış bir toplumun kültürel yapısını ve kimliğini irdelemek için oryantalizm ve Afrikalı kodlarıyla oluşturulmuş "Toplum"; beyazlık ve siyahlık dikotomisinin temelini oluşturan ırk kavramının literatürdeki izini sürmek için biyolojik determinizm ve kültürel söylem kodlarını bir araya getiren "İrk"; geleneksel ve modern, tarihi ve kurmaca anlatılarda yer alan siyahi temsillerini filmdeki iyi ve kötü karakterler üzerinden değerlendirmek için özdeşleşme ve mit yaratma kodlarıyla oluşturulmuş "Temsil". Analiz sürecinde geçmişle yüzleşme, toplumsal cinsiyet, Black Panther hareketi, sömürgecilik, kölelik, süper kahramanlık, oryantalizm ve popüler kültür gibi temalara değinilen çalışmada; yeni bir siyah miti anlatan filmin ortaya koyduğu temsilin olumlu ve sorgulanabilir yanları tespit edilmeye çalışılmıştır.

Temsil Kuramı

Jamaikalı-İngiliz kuramcı ve İngiliz kültürel çalışmaları ekolünün kurucusu Stuart Hall, temsil kuramını dil ve anlam kavramlarını kültüre bağlayarak kurar. *The Work of Representation* (2003) adlı çalışmasında Hall, temsili, "anamlı bir şey söylemek için dili kullanmak ya da dünyayı diğer insanlara anlamlı bir şekilde aktarmak" olarak tanımlar. Bu doğrultuda, Hall'e göre temsil, bir kültürün üyeleri arasında üretilen ve paylaşılan anlamı yaratma sürecinin önemli bir parçasıdır. Şeyleri temsil etmek; dili, işaretleri ve imgeleri kullanmak ile mümkündür. Hall, dil aracılığıyla kavramların anlamlarını zihnimizde üretmek temsiller yarattığımızı belirtir. Temsil; gerçek dünyanın nesnelere, insanları ve olayları hakkında konuşmamızı sağladığı gibi, kurmaca dünyaların varlıklarını tahayyül etmemizi ve onlar hakkında konuşmamızı da sağlar. Kuramcıya göre dil, gerçek dünyayı olduğu gibi yansıtan bir ayna işlevi görmez. Dil, gerçeğe ya da kurmacaya dair anlamlar üretmemizi ve ürettiğimiz bu anlamları aktarmamızı sağlayan bir temsil aracıdır. Dolayısıyla, dil kendi başına hiçbir sabit ve nihai anlam içermez. Anlamı oluşturan insanlar bir araya gelerek ortak temsiller yaratır ve bu temsiller zamanla kültürü oluşturur. Kültüre ait ortak hikayelerden olan

mitler, kültürü paylaşan bireylerin şeyleri anlamlandırmasını, hayatlarını yönlendirmesini ve değer sistemi kurmasını sağlar. Bundan dolayı, bir kültürün mitlerinde yer alan temsiller, bireylerin hayatlarını idame ettirmeleri için önemlidir. Geleneksel olarak sözel yollarla yayılan mitler, günümüzde medya yoluyla yayılıp, popüler kültürde yeniden oluşturulabilmektedir.

Bu doğrultuda, çalışmada 2018 yılında vizyona giren *Black Panther* filminin siyah toplumlar için nasıl bir temsil oluşturduğu incelenmiştir. Bu amaçla filme içerik analizi uygulanarak, hayali ülke Wakanda'nın halkının kültürel özelliklerini belirlemek için kategoriler oluşturulmuştur. Söz konusu kategoriler, geleneksel ve modern mitler arasında siyahi varoluşunun izini sürmek amacıyla, maskülinite, vatan, toplum, ırk ve temsil şeklinde belirlenmiştir. Hiper-maskülinite kategorisi, geleneksel mitlerdeki siyahi varlığının belirgin bir özelliği olması ve filmin temasını oluşturan süper kahramanlık mitiyle ortaklık gösterdiği için, geleneksel siyahi temsili ve süper kahraman mitleri kodlarıyla oluşturulmuştur. Vatan kategorisi, Afrikalı ulusların gelişmiş ve müreffeh bir medeniyete sahip olmaları hayalinden yola çıkarak yaratılmış Wakanda adlı ülkenin, sömürgeciliğe ve köleleştirmeye maruz kalmış Afrika halklarından nasıl ayrıştığını ve küresel sistem için ifade ettiklerini tartışmak için politik sistem ve ekonomik kaynaklar koduyla belirlenmiştir. Toplum kategorisi, Batı olmadığı halde gelişmiş bir toplum olan Wakandalıların, dünyadan yalıtılmışlığının ve geleneklerinin şekillendirdiği kültürel yapısını ve kimliğini incelemek için oryantalizm ve Afrikalı kodlarıyla oluşturulmuştur. Irk kategorisi, filmin hakim olan beyazlık ve siyahlık ayrımının köklerine inmek üzere biyolojik determinizm ve kültürel söylem kodlarını referans olarak oluşturulmuştur. Temsil kategorisi de, çalışmanın felsefi altyapısını yönlendiren temsil kuramının temel kavramı olarak, gerçek tarihe dayanan ve kurmaca olduğu kitlelerce kabul gören anlatılarda yer alan geleneksel ve modern siyahi temsillerini, ideal ve negatif karakterler üzerinden değerlendirmek üzere, özdeşleşme ve mit yaratma kodlarıyla belirlenmiştir. Bu kategoriler üzerinden filmin içeriğinin nitel analizi aşağıda sunulmuştur.

Hiper-Maskülinite

Doğa üstü güçlerle donanmış süper kahramanları konu alan çizgi roman serilerini incelemeye başladığımız anda, anlatıdaki karakterlere hakim olan bir hiper-maskülenlik göze çarpmaktadır. Gerçek dünyada göremeyeceğimiz bir fiziksel güç ve kondisyonla donanmış kaslı ve sıra dışı kostümler giyen erkeklerle başlayan ve günümüzde hala bu stereotipteki erkek karakterlerin domine ettiği süper kahramanlar dünyası; iyilerin toplumun genelini faydasına görülen amaçlarla, kötülerin topluma zarar vermeye yönelik motivasyonla hareket ettiği, tarafların birbirlerine karşı yüksek dozda şiddet uyguladığı bir rekabet ve savaş evrenidir. İyilerin korumacı, kötülerin bozguncu olduğu bu dünyada, toplumların legal yönetimleri ve bu yönetimlere bağlı kolluk kuvvetleri asayışı sağlayamamakta olduğu için süper kahramanlar ortaya çıkar. Çalışmamıza konu olan *Black Panther* filminde de, Wakandalıların, bütünlüğüne ve egemenliğine değer verdikleri ülkelerini oluşabilecek tehditlere karşı korumak için Kara Panter adlı bir koruyucu-kral süper kahramana sahip olduklarını görmekteyiz. Çoğunlukla dini/mistik bir arka planı bulunan (devam filmi olan *Black Panther: Wakanda Forever*'da

dini anlatıyı büyük oranda yıkan bir olay örgüsü görülecektir) Kara Panter karakteri, hem geleneksel olarak erkek hem de içinden çıktığı ulus itibarıyla siyahidir.

Süper kahraman hikayelerine hakim olan hiper-maskülenlik konusunu inceleyen Brown, bir süper kahramanın siyahi olmasıyla ortaya çıkan çifte bir maskülenlik tespit eder. Brown'a göre, süper kahramanlıkla özdeşleştirilen hiper-maskülenliğin, geleneksel olarak siyahi bedenle özdeşleştirilen hiper-maskülenlik ile birleşmesiyle bu ikiye katlanma durumu ortaya çıkar. (2013) Brown, bu duble hiper-maskülenliğin, siyah süper kahramanların bulunduğu çizgi romanların okuyucusu için tehdit edici bir nitelik taşıyabileceğini iddia eder. 1970'lerde yazılan çizgi romanlarda siyahi kahramanların kültürel olarak zayıf, argo konuşan ve fazla maço bir temsile sahip olduğunu belirten Brown, aynı zamanda beyaz kahramanlara göre daha ilkel tasvir edildiğini ortaya koyar. Siyahlar tarafından kurulan ve siyahi süper kahramanları anlatılarının merkezine koyan Milestone şirketinkiler (dağıtımcısı DC Comics) başta olmak üzere; çizgi romanlar üzerine inceleme yapan yazara göre, "düünün kahramanlarından" olan Marvel şirketine ait Kara Panter serisi de bu duble hiper-maskülenlik özelliğini taşımaktadır. (1999) Ancak çalışmamıza konu olan Ryan Coogler'in yönettiği 2018 yapımı filmde gördüğümüz temsilin, izleyici için tehdit edici bir profil çizmesi tartışmaya açıktır. Büyük oranda maskülenlikle özdeşleştirilen üstün fiziksel güce dayanan süper kahraman alt yapısına rağmen; Kara Panter karakterinin sağduyulu ve adaletli davranmaya çalıştığına dair göstergeler ve beyanları, fiziksel gücünü kullanma motivasyonu ve etrafında bulunan güçlü kadın temsillerine davranış tarzı, karakteri kaba saba ya da maço bir temsil olarak değerlendirmeyi zorlaştırmaktadır.

Popüler kültürün çoğunlukla mitik olduğunu ve bu mitlerde kendi kimliklerimizi keşfettiğimizi söyleyen Stuart Hall de, siyahilerin popüler temsiline çoğunlukla siyah erkeğin maskülen gücüyle özdeşleşmiş şekilde gerçekleştigiğine dikkat çeker. (1993) Hall, genel olarak beden üzerinden temsil edilen ve tarih boyunca kültürel ana akımdan dışlanan siyahların, kendilerini daha çok performansa dayalı alanlarda ifade edegeldiklerini vurgulamaktadır. Bu bakış açısı doğrultusunda, *Black Panther* filminin geleneksel siyahi temsili için gayet elverişli şartlara sahip olduğu düşünülebilir. Fiziksel performansını artırmak için teknolojik imkanlarla donatılmış siyah kostümü, her an sergilenmeye hazır yüksek kondisyonu ve yerel bir çiçekten gelen metafizik güçleri ile yenilmezliği pekişmiş Kara Panter karakteri, bu açıdan beyazların mitleri ile pek de çatışmayan bir profil çizmektedir. Bu açıdan Kara Panter'in, kendinden önceki anlatılardan farklı sayılabilecek özellikleri, fiziksel güçle elde ettiklerinin önüne halkının menfaatlerini koyan sağduyulu bir siyasi aktör olması ve güçsüz düştüğü zamanlarda etrafındaki güçlü kadın karakterlerden aldığı maddi ve manevi destekten gocunmaması olabilir.

Kara panter mitinin, çizgi roman serisinden daha eski olduğu, ABD'nin siyaset arenasından anlaşılmaktadır. 1966 yılında ABD'deki siyahi aktivistler Huey P. Newton ve Bobby Seale tarafından kurulan ve siyahların eğitimden konuta kadar hayatın her alanında uğradığı ayrımcılıkla mücadele etmeyi amaçlayan siyasi partinin adı, *Black Panther Party*'dir

(Kara Panter Partisi). Bu parti, ABD'deki diğer siyah hareketlerinden farklı olarak, Marksist-leninist çizgiye yakın bir gruptu ve silahlı mücadeleyi savunmaktadır. Siyahların silahlanması gerektiği fikrini ilk ortaya atan ikonik siyahi aktivist Malcolm X'in suikastle öldürülmesi, partinin kuruluşu için önemli bir mihenk taşı olmuştur ve Malcolm X'in fikirleri partinin ideolojik zeminini kurarken etkili olmaya devam etmiştir. Diğer siyah hareketlerinin ayrı bir ülke kurma fikrine kadar varan mikro milliyetçi fikirlerine karşın, kara panterler (parti üyeleri kendilerini böyle adlandırmaktadır) anti-kapitalist ve anti-emperyalist olmayan diğer bütün gruplarla iş birliği yapmayı savunmaktadır. (Caunes & Özdoğan, 2015) ABD'de yaşayan siyahi toplumunu örgütleyip sorunlara Afrika'ya geçerek değil, ABD'de kalarak çözüm bulmayı hedefleyen bu parti, siyahların ihtiyaçlarına yönelik sosyal politikalar ortaya koyup uygulamasının yanı sıra, popüler kültüre de etki edip bir kara panter miti bırakmıştır. "Sıklıkla bir yumruk, hırslayan siyah kedi, siyah bere, Afro, güneş gözlükleri, dengelenmiş tüfek ve göğse asılmış cephaneye kemeri, Kara Panterlerle özdeşleşmiştir ve özür dilemeyen radikallik ve siyah öfkenin göstergeleridir." (Rhodes, 2017) Diğer sosyalist partiler gibi orak ve çekiç kullanmak yerine panter amblemi kullanan topluluk, bunun sebebinin panterin rengiyle değil köşeye sıkıştırılmadıkça saldırmayan bir hayvan olmasıyla alakalı olduğunu beyan etmiştir. (Shames & Bobby, 2016) Bu açıdan bakıldığında, *Black Panther Party* ile çalışmaya konu olan filmin panter temsili arasında maskülenite açısından bir ortaklık bulunmaktadır. Görünüşü etkileyici vahşi bir hayvan olan panter, savunma amaçlı kullandığı üstün bir fiziksel güce sahiptir. Ancak filmdeki Kara Panter, 1960'larda etkin olan parti gibi politik amaçlara sahip değildir ve beyazlarla silahlı mücadeleye kesin olarak karşıdır. Filmde silahlı mücadele arzularının T'challa'nın kuzeni Erik olduğunu göz önüne alınca, *Black Panther Party* hareketine T'challa'dan ziyade Erik'in yakın olduğu söylenebilir ve Erik filmde kötü karakter temsilidir. Dolayısıyla, panterin temsil ettiği hiper-maskülenite, gücün ancak "doğru" şekilde kullanılması durumunda olumlu niteliktedir.

Vatan

Filmde siyahilerin kendilerine ait olan, tarihleri boyunca yalnızca kendilerinin yönettiği ve yalnızca kendilerinin yaşadığı bir ülkeleri bulunmaktadır. Wakanda adlı bu ülke, modern ile geleneğin bir arada var olduğu, üst düzey teknolojinin etkili kullanımıyla refah seviyesinin son derece yüksek olduğu bir yerdir. Geleneklerine çok bağlı toplum, dünyanın geri kalanı tarafından çiftçilikle uğraşan bir üçüncü dünya ülkesi sanılan ülkelerinde, yalıtılmış ve kapalı bir şekilde yaşar. Bugün modern dünyanın Afrika'nın egzotikliği (ve ilkelliği) ile özdeşleştirdiği bütün öğeleri Wakanda'da görürüz: Rengarenk kıyafetler, mistik anlamları olan takılar, paganlık, metafizik olaylara neden olan büyü gibi işlemler, vs. Buna rağmen, Wakanda'nın sosyoekonomik gelişmişlik açısından son derece ileri bir toplum olduğu vurgusu film boyunca defalarca yinelenir. Bu da, diğer gelişmiş ülkeler gibi Wakanda'nın da gelişmişliğini, üzerine kurulduğu değerli maden sayesinde güçlü olan ekonomisine borçlu olduğu bilgisini bize vermektedir. Keyman, uluslararası ilişkiler kuramı ile dünya sisteminin evrensel bütünlüğünü anlattığı çalışmasında (1996), bir toplumun kültürel farklılığının, onun dahil olduğu dünyayı genel olarak kapsadığı varsayılan politik

ve ekonomik sistemi etkilemeyeceğini anlatmaktadır. Dünyayı oluşturan toplumların yerel kültürlerinin sahip olduğu farklılıkların, uluslararası arenada karşılıklı ekonomik ilişkiler sayesinde çözülebileceğini savunan kuramları karşılaştıran Keyman; birbirine karşıt gibi algılanan bu uluslararası ilişkiler paradigmasının, “yeni faydacı” (neo-utilitarian) yaklaşımı benimsedikleri için ortak bir küresel düzen öngördüğünü açıklar. Bu düzende, kültürel farklılıklar ikinci plana atılarak politik ve ekonomik potansiyele öncelik verilir ve karşılıklı ekonomik bağımlılık sayesinde evrensel bir bütünlüğe ortaya çıkmış olur.

Bu açıdan Wakanda’da, evrensellik anlayışının ve kapitalist ekonominin hakim olduğu mevcut dünya düzenine tehdit içeren belirgin bir unsur tespit edilemez. Hakim politik sistemden farklı sayılabilecek şekilde mutlak monarşi ile yönetilen Wakanda’da, babası ve ataları kara panter olan T’challa’nın kabilesi ile birlikte 18 kabile yaşamaktadır. Krallıkla birlikte kara panterliğin de babadan oğula geçtiği ülkede, ülkeyi korumak ve yönetmek için süper güçlerle donanmış kral Kara Panter bir erkektir ve hep öyle olagelmıştır. (Kara Panter’i canlandıran Chadwick Boseman’ın hayatını kaybetmesinin ardından çekilen 2022 yapımı devam filmi *Black Panther: Wakanda Forever* filminde, bu gelenek değişecek ve laboratuvarı yeniden üretilen yerel bitki sayesinde ilk kadın Kara Panter ortaya çıkacaktır.) Filmde, monarşinin başı yüksek fiziksel güçleri olan bir erkek olsa da, kabile başkanları arasında kadınlar görülür. Wakanda’da, T’challa’nın kız kardeşi başta olmak üzere, kadınlar iş hayatında ve orduda aktif karakterler olarak temsil edilir. Bu da, Wakanda’nın, başkanları çoğunlukla erkek olan ve dünyanın gelişmiş kabul edilen diğer ülkelerinden toplumsal cinsiyet açısından bariz bir farklılığın olmadığını, hatta bazı açılardan söz konusu ülkelerden daha gelişmiş sayılabileceğini gösterir. Ayrıca saltanat babadan oğula geçiyor olsa da, başka bir kabilenin liderinin T’challa’ya meydan okuyabildiğine şahit olunur. T’challa meydan okumayı kabul edip dövüşü kazanır. Ancak sahnede geçen diyaloglardan, dövüşün kaybedilmesi halinde ülkenin yönetiminin başka bir kabileye geçebileceği anlaşılır. Bir başka demokratik dokunuş ise, kral T’challa’nın başkanlığını yaptığı ufak mecliste görülür. Bir parlamento sayılamayacak bu küçük topluluk, kabile liderlerinden oluşmaktadır. T’challa’nın bu mecliste yaptığı konuşmalarda uzlaşmacı bir tutum sergilediği görülmektedir. Ancak T’challa’nın Amerikalı kuzeni Erik ülkeye gelip tahtı ele geçirdiğinde, bu küçük meclisin istişare işlevi de ortadan kalkar. Erik ülkenin geleneklerine ters düşen bir dizi emirler verir, çevresindekilerinse (hoşnut olsalar da olmasalar da) bu emirlere itaat ettiği görülür. Filmin ilerleyen sahnelerinde Erik’in emirlerinden hoşnutsuz olan kesimin yeniden ortaya çıkan T’challa’nın arkasında birleştiği ve Erik’in monarşiden elde ettiği yetkisine karşı geldiği görülse de, burada Erik’in yönetimine duyulan tepkinin monarşiye değil, Erik’in geleneği yok sayan diktatörce tutumuna olduğu anlaşılmaktadır. Zira ölmediği anlaşılıp krallığını geri almaya gelen T’challa’nın, Erik’i yendikten sonra ülkenin yönetim sistemini değiştirdiğine dair bir emare filmde yer almaz. Yetkilerini kötüye kullanan Erik filmin sonunda devrilir ve hatalarının bedelini canıyla öder. Bu olaylardan, Wakanda’nın politik düzenininin, hatalı yöneticileri cezalandırabilecek kadar (küçük çaplı bir iç savaş çıkarmak uğruna olsa da) esnek dinamikler içerebildiğini anlarız. Ülkeyi dünyanın diğer gelişmiş ülkeleriyle aynı sisteme dahil etmek için politik

ve ekonomik koşullar uygun görünmektedir. Wakanda'nın farklı ve çok "renkli" kültürü, modern bir gelişmiş ülke olmasına engel değildir. Bu da Keyman'ın, kültürel faktörlerin küresel sistemin genel işleyişini etkilemediği, dolayısıyla kültürel farklılıkların uluslararası ilişkilerde belirleyici bir unsur olmadığı vurgusuyla tutarlılık göstermektedir. Bu doğrultuda, Wakanda'nın küresel sisteme dahil olup dünyanın geri kalanıyla kaynaşması için koşulların elverişli olduğu anlamı çıkarılabilir.

Hayali Afrika medeniyeti Wakanda, gelişmişliğini gökten düşen bir maden olan vibranyuma borçludur. Marvel evrenindeki kurgusal bir metal olan vibranyum, çelikten on kat güçlü, alüminyumdan beş kat hafif olmak gibi özelliklere sahiptir. Captain America, Iron Man gibi Marvel karakterleri de vibranyum parçalarını kostümlerinde kullanmıştır ancak madenin asıl kaynağı Wakanda'dır ve Kara Panter'in kostümünün tamamı vibranyumdan yapılmıştır. Filme göre vibranyum binlerce yıl önce uzaydan Afrika kıtasına düşmüştür ve Wakanda bu madenin üzerine kurulan bir ülkedir. Wakandalılar vibranyumu işleyip her alanda kullanarak dünyanın en gelişmiş medeniyetinin mensubu olmuştur. Bu da, dünyanın diğer yerlerinde olduğu gibi, Wakanda medeniyetinin de yapıtaşının ekonomik zenginlik olduğunu ve bu zenginliğe değerli kaynakları akıllıca kullanmak sayesinde ulaşıldığını göstermektedir. Wakandalıların, sahip oldukları vibranyumu paylaşmadıkları gibi, Afrika'da bulunan ve kıtanın yüzyıllarca yağmalanmasına neden olan diğer kaynakları değerlendirmek konusunda kıtadaki diğer ulusları yönlendirmeye yanaşmadığı anlaşılmaktadır. Bu da Wakanda'nın politik olarak kapalı olduğu gibi, ekonomik ve kültürel iş birliği açısından da bütün uluslardan yalıtılmış olduğu anlamına gelir.

Toplum

Politik ve ekonomik koşulları dünyanın geri kalanı tarafından bilinmeyen ve diğer uluslar tarafından dünyanın en fakir ülkelerinden biri sanılan Wakanda, mevcut zenginliğini korumak için ülkesinin gerçeklerini titizlikle gizlemeyi önemser. Filmde, ülkenin dünyadan saklanmaya başlamasının sebebi, dünyanın gittikçe daha vahşi bir yere dönüşmeye başlaması olarak gösterilmektedir. Bu sebep anlatılırken, ikinci dünya savaşı kayıtlarına benzeyen sahneler ekranda görünür: Savaş uçakları, patlamalar, vs. Buradan, Wakanda'nın izolasyon politikasının, Avrupa'nın sanayileşmeye başlamasına denk geldiği anlaşılmaktadır. Bu da akla, dünya tarihinin modernizmle birlikte baştan yazıldığına dair oryantalizm tezlerini getirir. Filmin hikayesinin geçtiği evren fantastik öğelerle dolu olsa da, bu evrenin tarihi, Afrikalıların yüzyıllarca diğer uluslar tarafından köleleştirildiği ve kıtanın sistematik olarak yağmalandığı gerçek dünya tarihiyle benzer şekilde anlatılır. Burada şu soru sorulabilir: Wakanda benzeri çok gelişmiş bir Afrika medeniyeti gerçekten var olsaydı ve kendini izole etmeden önce varlığı diğer uluslar tarafından bilinseydi, Avrupa merkezli modern dünya tarihi yazımında güçlü bir medeniyet olarak yer alabilir miydi?

Avrupa'nın kendini "Batı" olarak tanımlayıp Batı'yı medeniyetin merkezine koyarak oluşturduğu modern perspektifi "oryantalizm" (şarkiyatçılık) olarak ifade eden Edward Said,

oryantalistin egemen güç olarak kendine ve ötekine dair her şeyi baştan tanımladığını ifade eder. (2008, s. 131) Said'e göre oryantalist kendini, Doğu'yu kendi kurguladığı karanlık, yabancı ve gerilikten kurtaran bir kahraman, hatta tanrı olarak görmektedir. Aydınlanma ile başlayan üstün güç haline gelme ve dünyanın geri kalanını ekonomik ve kültürel olarak domine etme hali, oryantalist Doğu'yu yeniden tanımlamak için antropolojik, filolojik ve çeşitli bilimsel araçlar sağlar ve adeta modern bir yaratıcı konumuna getirir. Oryantalistin, "geri kalmış" Doğu'yu kendi yarattığı stereotipe oturtarak modern dünyaya taşıdığına dikkat çeken Said, Doğu'daki dini ve metafizik öğeleri de "doğallaştırılmış bir doğaüstüçülük" olarak çağdaşlaştırdığını vurgular.

Said'in görüşleri doğrultusunda, filmde kendini titizlikle Batı'dan izole etmiş Wakanda'nın halkının Batılı olmadığı pek çok açıdan bellidir: Ten rengi, kıyafetler, ritüeller ve sömürgecilik geçmişi olmadığı için dolaylı olarak egemenlik anlayışı. Peki Wakanda gerçekte var olsaydı dünya tarihi yazınında Wakandalılar nasıl tanımlanırdı? Dünya tarihinde çoğunlukla kölelik ve sömürgecilik tarihiyle birlikte ele alınan Afrika kıtası, uluslararası ilişkiler yazınında edilgen bir aktör olarak değerlendirilmektedir. Afrika'daki topluluklar ilkel kabul edildiği ve sahip oldukları kültürü ve yönetsel yapılanması anlaşılmaya değer görülmediği için, Afrika'nın hep maruz kaldıklarıyla ele alındığına tanık olmaktadır. Hall, bu durumun Afrikalının sesini de kısıtığını öne sürer. Kölelik deneyimi yüzünden Afrika'nın her anlamda sesinin kısılmış olduğunu vurgulayan Hall, bu sessizleşmenin Afrika'yı "Karayip kültürlerinde konuşulmayan ve konuşulmaz varlık" haline getirdiğini ifade eder. Hall'e göre Afrika her yerdedir: "*Köle mahallelerindeki günlük yaşam ve adetlerde, plantasyonların dillerinde ve şivelerinde, taksonimlerinden kopmuş kelimelerde ve isimler; diğer diller konuşulurken kullanılan gizli sözdizimsel yapılarda, çocuklara anlatılan hikaye ve masalarda, dini uygulama ve inanışlarda, ruhani yaşamda, sanatta, zanaatta, müzikte, köle ve kölelik sonrası dönem toplumunun ritimlerinde.*" (2015, s. 143) Ancak kölelik geçmişi kimliği haline getirilmiş Afrika kıtasının; pek çok kültüre yerleşmiş devasa varlığına rağmen, adının gizli, kendisinin edilgen kaldığını vurgular.

Filmin evrenindeki Afrikalı ulus Wakandalıların da, beyaz yabancılara hitap ederken tepkisel olarak kullandığı "kolonyalist" ithamına rağmen, kıtanın geri kalanında olup bitene müdahale edip etkin bir aktör olmaya yanaşmadığı görülmektedir. Savunma sanayilerinin gelişmişliği filmin sonunda piyasaya çıkan savaş araçlarından anlaşılan Wakandalılar, kıtaya gelen kolonyalistlere karşı, Afrika uluslarını korumaya yeltenmemiş, kapalı bir toplum olarak kalmayı seçmiştir. Bu tutumun Kara Panter ve kral T'challa başta olmak üzere karakterler tarafından sıklıkla sorgulandığı hikayede, Wakanda'nın sömürgecilik tarihine dolaylı yoldan destek olmuş olduğuna dair bir geçmişle yüzleşme teması ortaya çıktığı tespit edilebilir. Filmde de gerçekte olduğu gibi Afrika'yı sömürenler beyaz uluslar olduğu halde, sömürüye karşı pasif kalmış Wakandalılar, bu tutumları yüzünden hatalı bir ulus olarak gösterilmektedir.

Wakandalıların kapalı bir toplum olmasının, günümüzün Batı merkezli küresel düzen için potansiyel bir tehdit niteliği taşıdığı düşünülebilir. Bu, ülkenin üstün militer gücünün yanlış

ellere geçmesi halinde yaşanılanlardan anlaşılmaktadır. T'challa'nın intikam yemini etmiş Amerikalı kuzeni Erik'in tahtı ele geçirmesi üzerine çıkan iç savaş ve kolonyalist ülkeleri yok etmek üzere Erik'in talimatıyla yola çıkan silahların neredeyse hedeflerine ulaşacak olması, Wakanda'nın uluslararası bir aktör olarak güç kullanmaya karar vermesi halinde yaşanılacak potansiyel felaketler üzerine izleyiciyi düşünmeye sevk eder. İç savaşın T'challa'nın lehine sonuçlandığı ve Erik'in T'challa tarafından öldürüldüğü filmin sonunda ise, T'challa'nın artık Wakanda'nın izolasyon geleneğinin sakıncalarını anladığı ve dünyaya ülkesinin gerçek kimliğini göstermeye karar verdiği görülür. Bu da Wakandalıların kapalı bir toplumdan dünya ile etkileşime girecek bir toplum haline dönüşeceği anlamına gelir.

Irk

Irk kavramı, güçlü Batı uluslarının, güçsüz Afrika toplumlarının köleliğini rasyonelleştirmek için yarattıkları kölelik mitlerinde ilk kez ortaya çıkar. Afrikalıların köleliğe elverişli olmasından, köleliği gönüllü kabul ettiklerine, hatta köle olarak sunduğu hizmeti efendi olarak kabul etmenin bir Afrikalıya yapılabilecek en büyük iyilik olduğuna kadar pek çok ırkçı düşünce, ırkın kavram olarak ilk ortaya çıktığı zamanlara dayanmaktadır.

Irk kavramının ortaya çıkışı; kavramı ilk kullanan ve kavramın bağlamını ilk belirleyen olarak farklılık göstermektedir. Bugün kabul gören anlamda ırk, “insanların var olduğu düşünülen genetik mirasla ilişkili ‘doğal’ biyolojik farklılıklara göre (deri rengi ve yüz özellikleri gibi) farklı gruplar içinde sınıflandırılması”dır. (Chandler & Munday, 2018, s. 189) Bütün insanların aynı türden olduğu ve ırkın çoğunlukla ideolojik bir söylem olarak kurgulandığı 1950’lerden beri bilimsel alanda hakim görüş olsa da, ırkçılık gündelik yaşamda hala sıklıkla karşımıza çıkan bir konsepttir. Chandler ve Munday, ırkın bir kimlik olarak önce kurgulanıp, sonra barındırması gerektiği varsayılan değerlerin, yeteneklerin ve kişilik özelliklerinin kurgunun içine yerleştirildiğini ifade eder.

Biyolojik determinizm temelli ırk kavramı, günümüzde ırkın farklılıkları açıklamadığı görüşüyle paralel olarak, doğal ve nesnel bir kavram olmaktan ziyade; kültürel, söylemsel ve edimsel bir inşa olarak bir temsil biçimi kabul edilmektedir. Bu temsilin işleviyse, diğer ırklara mensup olduğu kabul edilenlerin ötekileştirilmesini ve sömürülmesini meşrulaştırmaktır. Chandler ve Munday bu durumu örneklendirmek için; “siyah” kelimesinin, Birleşik Krallık’ta Hint altkıtasından gelen göçmenler için kullanılırken, ABD’de Afrika kökenliler için kullanıldığını belirtir.

Tarihte ırk teriminin, ilk kez çağdaş anlamıyla on yedinci yüzyılın sonunda kullanıldığı kabul edilmektedir. Coğrafi keşifler sayesinde Avrupalıların değişik halklarla karşılaşmaya başlaması, o zamana kadar haklarındaki bilgiler antik mitlerle sınırlı bu halklar üzerine yazılmış seyahatnamelerle birlikte ırkları sınıflandırma düşüncesini doğurmuştur. 1864 yılında yayımlanan ve François Bernier’e atfedilen anonim bir kitapta, “ırk” sözcüğünün ilk kez amaçlı olarak kullanıldığı görülür. İnsanları Avrupalılar, Afrikalılar, Doğulular ve Laponlar olarak dört ana tipte sınıflandıran Bernier, Amerikan yerlilerinin ve Hotantoların da ayrı birer

tip olabileceği ihtimalinden bahsetmiştir. (Bernasconi , 2018, s. 44-45) Irkçı düşüncenin temeli kabul edilen bu sınıflandırmaların ilki ise, Carolus Linnaeus tarafından, 1735 yılından itibaren ölümüne kadar yayımlanan on iki bölümlük *Doğal Sistem* adlı eserde yer almaktadır. İnsanlığı daha önce hayvanlar ve bitkiler için yapılmış tarzda bir sınıflandırmaya tabi tutan ilk kişi olan Linnaeus, modern insan olan homo sapiens’i hem dünyanın dört coğrafi bölgesine hem de Ortaçağ’daki dört mizaç teorisine uygun olacak şekilde dört kategoriye ayırır. Linnaeus sınıflandırmasında, insanları fiziksel farklılıkları ve o zamana kadar yazılmış seyahatnameler sayesinde oluşmuş stereotiplere uygun şekilde kategorileştirmektedir: “*Americanus rebescens* inatçı, küçük şeylerle yetinen ve özgür bir karaktere sahipti ve alışkanlıklarıyla hareket ediyordu. *Europaeus albus* uysal, zeki ve yaratıcıydı ve adetleriyle yaşıyordu. *Asiaticus fuscus* haşın, mağrur ve hırslıydı ve kanıları yönetiyordu onu. Ve nihayet *Africanus niger* kurnaz, tembel ve savsaklı ve keyfi hareket ediyordu.” (Bernasconi , 2018, s. 51)

Biyolojik argümanlarla başlayan ırkçılığın, hızlı bir şekilde kültürel söylem haline geldiği görülmektedir. Afrikalıların köleleştirilmesinin modern değerlerle çatışmasını önlemek için geliştirilen bu ırk söylemleri, beyaz ile özdeşleştirilen uygarlık ve siyah ile özdeşleştirilen vahşilik gibi dikotomilere dayanmaktadır. Rafine olma, öğrenme ve bilgi, rasyonellik, kurumsallık, resmi yönetimler ve yasa gibi beyazlığa atfedilen kültürel temsillerin karşısına; siyahlıkla birlikte tanımlanan içgüdüsellik, gelenekçilik ve ritüelcilik konulmuştur. Hall, bu ikiliklerin temelini, kültür-doğa ayırımına bağlar. Beyazlar için doğanın zıttı olan kültür, ancak kendilerini tanımlayabilecek bir olguyken; kültürün zıttı olan doğa da, siyahlarla tanımlanmalıdır. Hall’e göre beyazlar kültürü, doğayı boyundurukları altına almak ve ona hükmetmek için geliştirirken; siyahlar için kültür ve doğa kavramları birbirlerinin yerine kullanılabilir durumdadır. (2017, s. 314-315)

Çalışmanın odağındaki *Black Panther* filmindeyse, Afrika ülkesi Wakanda, doğa ile ileri teknolojinin iç içe geçtiği bir toplum şeklinde gösterilerek geleneksel Batı mitleriyle çelişmektedir. Bu da filmin, kendisini ırkçı söylemlere karşıt konumlandırarak yeni bir mit oluşturmaya başladığını göstermektedir. Hall, Amerika’da yaşayan siyahlar başta olmak üzere, kökleriyle bağlantıları kopmuş ve geçmişini bilmeyen, yaşadıkları toplumlardaki resmi tarihle de tam anlamıyla özdeşleşemeyen Afrika kökenli insanların, kökleriyle bağ kurabilmek için yeni mitlere ihtiyaç duyduğunu öne sürer. (2015, s. 151) Geçmişle ilişkisi kesilip sessizleştirilmiş Afrikalı için yeni bir mit yaratılmaya çalışıldığını ve bu doğrultuda Karayip ve siyahi İngiliz sinemasında ortaya konulan yeni bir kültürel kimlik düşüncesinin oluştuğunu vurgulayan Hall; siyahi kimliği için mevcut mitlerin yeniden üretimi olan halihazırdakini yansıtan bir kültürel tutum yerine, siyahilerin kendilerini bulabilecekleri ve özdeşleşebilecekleri yeni bir kimlik tanımlayan bir kuram oluşturmaya çalışıldığını ifade eder: “Benedict Anderson’ın, ‘Imagined Communities’ [Hayali Cemaatler] eserinde toplumların, sahtelik ve gerçeği ifade edilir. Modern siyahi sinemaların işi budur; onlar, kendi tarihimizi ve farklı kısımlarımızı görmemize ve tanımamıza izin verip geçmişe bakarak kültürel kimliğimiz diye adlandırdığımız özdeşleşme noktalarımızı ve konumsallığımızı oluşturmamızı sağlıyor.” Bu açıdan bakıldığında, *Black Panther* filminin; Afrikalının vatan, toplum ve temsil algısını

yeniden tanımladığı gibi, ırk türevi ayrımcılıktan başka bir fonksiyonu olmayan kavramların getirdiği stereotipleri tersyüz ederek yerine yeni bir anlatı koyma potansiyeline de sahip olduğu görülmektedir.

Temsil

Ana akım Hollywood sinemasında, klasik mitlere alternatif olacak yeni mitler üretmek önemli bir misyondur. Gerek kendi tarihi eski kıta halklarına göre daha kısa olan Amerikan toplumuna özdeşleşebileceği epik hikayeler yaratmak, gerekse global kültürü yönlendiren bu toplumun egemenliğini pekiştirecek güçlü temsiller oluşturmak için, modern mitlere ihtiyaç duyulmaktadır. Stuart Hall ve Henry Jenkins, popüler kültürü bu açıdan incelemiştir. Hall'e göre, metalaşmış ve kalıplaşmış popüler kültür, gerçekte kim olduğumuzu ve deneyimlerimiz hakkındaki gerçeği öğrendiğimiz bir arenadır. Mitik bir yapısı olan popüler kültür, "popüler arzuların, popüler fantezilerin bir tiyatrosudur." Kendi kimliğimizi keşfettiğimiz, kendi rolümüzü oynadığımız bu alan, sadece gönderilen mesajları aldığımız değil, aynı zamanda temsil edildiğimiz yerdir. (Hall, 1993) Jenkins ise, popüler mitlerin, klasik mitlerin çağımızın insanının ihtiyaçlarına göre uyarlanmasıyla oluşturulduğunu savunur. Transmedya hikaye anlatıcılığını yenilikçi ve deneysel yönlerinden ele alan Jenkins, geleneksel mitlerin de günümüzdekine benzer bir şekilde tüketicisine ulaştırıldığını ortaya koyar. Ona göre, Hıristiyan toplumların Hz. İsa hakkında bildikleri her şey, sözel kültürle alıcısına ulaşmıştır. Hz. İsa'nın tasvir edildiği her bir vitraya, duvar halısına, ilahiye ya da vaaza maruz kalan geleneksel Hıristiyan, söz konusu kişinin karakterini ve hikayesini baştan bilmektedir ve bu tasvirler sayesinde de bilgilerini pekiştirir ya da zihninde var olan kurguya yeni öğeler ekler. Jenkins, günümüzün transmedya hikayeciliğinin de bu şekilde işlediğini ifade eder ve J.R.R. Tolkien'in yarattığı Orta Dünya gibi anlatıların, birbiriyle kesişen hikayeler oluşturarak folklorik ve mitolojik anlatıları taklit ettiğini savunur. (2016, s. 182) Jenkins'e göre bu şekilde oluşan yeni anlatının bize kitaplar, filmler, oyunlar ve oyuncaklar gibi farklı araçlarla ulaştığını vurgular.

Bu açıdan bakıldığında *Black Panther* filmi, siyahlar için yeni bir temsil oluştururken, aynı zamanda gücün nasıl dağılması ve kullanılması gerektiği konusunda evrensel bir ideali de yansıtmaktadır. Jenkins'e göre, Kara Panter T'challa, klasik kahramanın geçirdiği yolculuğu deneyimler: Genç bir prensken babasının ölümü üzerine ülkesinin başına geçmek zorunda kalır, yeni sorumluluklar alır, çok boyutlu bir misyon benimser ve nihayet yerelde ve dünyada bir fark yaratmanın yolunu öğrenir. Ancak T'challa'nın macerasının klasik kahraman hikayelerinden farklı pek çok yönü vardır. Bunların başında, diğer kategorilerde de değindiğimiz gibi, siyah bir halkın kendi kaderini tayin ettiği, sömürgeciliğe maruz kalmamış, doğal kaynaklarını kendi kontrol edip kullanabilen, gelişmiş bir teknolojiye sahip olan ve bu teknolojiyi kendisi geliştirmiş, modern görünüme sahip bir yaşam tarzı sürerken geleneklerini de devam ettiren ve çatışmaları kendi iç dinamikleriyle çözebilen bir ülkeye sahip olmasıdır. Jenkins'e göre bunlara ek olarak, *Black Panther* evreninin çarpıcı yönü, Wakanda toplumundaki güç, cesaret, sorumluluk, bilgelik ve bilgi konseptleridir. Diğer süper

kahraman serilerinden farklı olarak, filmin sonunda elde edilmiş başarı bireysel eylemden ziyade kolektif çalışmayla kazanılmıştır. Jenkins bu noktada, filmdeki siyah kadın temsillerini örnek gösterir: “Nijerya’daki esir kadınları kurtarma görevinde olan Nakia, çatışan sadakat deneyimi yaşadığı halde Dora Milaje [özel eğitilmiş kadınlardan oluşan kara panterin kişisel koruma takımı] lideri olarak ilkelerine sadık kalan Okoye, toplumunun teknolojik ve bilimsel ilerlemesini temsil eden Shuri ve kraliyet itibarını ve köklü gelenekleri taşıyan Ramonda. Bu kadınlar [birbirleriyle] çatışır ancak ükeleri dış tehditle yüz yüze geldiğinde bir araya gelir ve kendilerini daha adil bir kaynak dağıtımına adayın bir süper güce dönüşür.” (Jenkins, 2018)

Filmin iyi karakteri T’challa’ya karşıt olarak, kuzeni Erik üzerinden bir kötü temsile de tanık olunmaktadır. Aslen Wakandalı ve T’challa’nın amcasının oğlu olan Erik, Amerika’da doğup büyümüş siyahi bir gençtir. Çocukken babasının ölümüne tanık olmuş, büyürken CIA tarafından eğitilmiş ve ajanlığın en üst ve gizli görevlerine kadar yükselmiştir. Babasının kim tarafından öldürüldüğünü unutmamış olan Erik, intikam için yaşamaktadır. Erik’in intikam isteği babasının ölümü üzerine başlamış olsa da, kin güttüğü sadece bu ölüm değildir. T’challa’nın babası T’caka tarafından Amerika’ya bir Wakanda ajanı olarak gönderilen Erik’in babası N’jobu, siyahilerin yaşadığı gettolardan birine yerleşmiş ve oğlu Erik’le birlikte diğer Amerikalı siyahilerin arasında yaşamıştır. Wakanda’daki gelişmişlik ve zenginlik ile Amerika’da tanık olduğu siyahi istismarı ve yoksulluk arasında kalarak bir çatışma yaşayan N’jobu’nun, Wakanda’nın dünya sahnesinde var olmamasına tepki duyduğu T’caka ile yaptığı konuşmadan anlaşılır. Filmin başında tanık olunan sahnede, N’jobu ile T’caka’nın gençliği görülür. T’caka, N’jobu’yu ülkesi Wakanda’dan vibranyum çalıp başka ülkelere satmakla suçlar. Filmin ortalarında sahnenin devamı gösterilir: N’jobu “insanlarımız” dediği Afrika kökenlilerin maruz kaldığı olumsuzlukları gördükten sonra tepkisiz kalamayacağını söyler ve Wakanda’dan vibranyum çalan Ulyses Klau adlı Hollandalı bir kaçakçıya yardım ettiğini itiraf eder. T’caka kardeşi N’jobu’yu öldürür ve çocuk Erik olaydan sonra eve geldiğinde babasının ölü bedenini bulur.

Babasının siyahların mevcut durumunu iyileştirmek için anavatanı Wakanda’dan vibranyum çaldığının ve bu nedenle öldürüldüğünün farkında olan Erik, yıllar sonra Wakanda’ya kaçakçı Klau’nun cesediyle geldiğinde T’challa’ya taht için meydan okur. T’challa ise, Erik henüz gelmeden önce babası ve amcası arasında yaşanan gerçeği, babasının yakın dostu ve danışmanı olan şaman Zuri’den öğrenmiştir. Babasının günahı, T’challa tahta geçer geçmez yüzleşmesi gereken bir sorun olarak karşısına çıkmıştır. Ancak T’challa’nın yüzleştiği sadece babasının amcasını öldürmesi değil, amcasının savunurken öldüğü düşüncedir: İmkan varken diğer Afrikalıların yanında yer almama. Mithat Sancar, geçmişle yüzleşme deneyimini uzlaşma olgusu üzerinden ele alır. İçinde yaşadığımız demokratik siyasi düzende, yeni bir kültürel başlangıç için geçmişle hesaplaşma konseptinin gerekli olduğunu ifade eden Sancar, bu sayede toplumu oluşturan öğeler arasında bir barışın tesis edilebileceğini öne sürer. Herhangi bir zamanda gerçekleşmiş suç ve şiddet ile dolu dönem sona erince, bu olumsuzluklara maruz kalmış ve bunları uygulamış toplum birimleri arasında bir bölünme ortaya çıkar. Çatışmanın şiddeti arttıkça bölünmenin şiddetinin de arttığını vurgulayan Sancar,

şiddetin direkt yönetimden vatandaşlara doğru uygulandığı diktatörlük rejimlerinde de benzer bir kutuplaşmanın yaşanacağını ifade eder. Toplumu oluşturan öğelerin yeniden bir araya gelip bir toplum niteliği kazanabilmesi için geçmişle hesaplaşma sürecinin gerçekleştirilmesi elzemdir. Ancak bu hesaplaşma toplumun tamamı için kolay ve sancısız bir süreç değildir. (2016, s. 155)

T'challa'nın Erik'le hesaplaşması, aslında babası başta olmak üzere atalarının suçları ile dolu geçmişle hesaplaşmasıdır. Yüzlerce yıllık sömürgeciliğin ve istismarın siyahlarda yarattığı öfke, T'challa'ya Erik üzerinden yağar. Burada, Hollywood'un sömürgeciliği yoğun bir şekilde eleştirdiği göze çarpmaktadır. Ancak sömürgecilik günahıyla hesaplaşmanın, hayali bir Afrika medeniyetinin pasifliğini eleştirerek gerçekleştirildiği görülür. Erik, Wakanda'nın varlığını babasından öğrenmiş bir Amerikalıdır. Wakanda geleneklerine saygı duymaz. T'challa Erik'i düşmanına benzetmekle suçladığında, Erik düşmanlarından çok şey öğrendiğini söyler. Ajanlıktan öğrendiği bilgi ve birikim ile hareket eden Erik, T'challa'yı yenerek tahtı ele geçirdikten sonra ilk iş olarak dünyaya savaş açmak için Wakanda'dan savaş ekipmanları göndermeye kalkar. İlgilendiği tek şeyin Wakanda'nın teknolojik imkanları olduğu, içene kara panterlik güçleri veren kalp şeklindeki yerel çiçeğin yetiştirildiği bahçeyi yakmasıyla anlaşılır. Bir sömürge mağduru olan Erik, Wakanda'yı sömürmeye gelmiştir. T'challa hayatta kalarak Erik'i devirmek için yeniden ortaya çıktığında, ekipmanla dolu Wakanda uçakları kalkmak üzeredir. T'challa'nın geri dönüşüyle bir iç savaş yaşanır. Uçakların sınırdan çıkmasını engellemek için, filmdeki tek beyaz Amerikalı karakter olan CIA ajanı Ross, Wakandalılara yardım eder. Filmin sonunda T'challa ve destekçileri kazanır ve T'challa Erik'i öldürür. Ancak Erik'in tahtı ele geçirirken kullandığı argümanlar T'challa'nın aklında çıkmamıştır. Filmin sonunda, T'challa'nın ABD'de bir uluslararası yardım kuruluşu kurarak dünyaya açılmak için ilk adımı attığı görülmektedir.

T'challa'nın sorumluluk sahibi, sağduyulu, güçlü, adil ve doğruyu yapmaya çalışan karakteriyle idealize edilen siyah karakterine karşılık; intikamcı, geleneğe saygısız, etik değerlerden yoksun ve ihtiraslı Erik ile özdeşleşmiş bir kötü karakter temsili konmuştur. Gerçek dünyada sömürgecilik mağduru olan Erik olsa da, filmin geçmişe saplanıp intikam gütmeye peşinde koşan bir siyahiyi kötü karakter olarak gösterdiği fark edilebilir. Uluslararası güç dengelerini altüst edip dünyayı büyük bir yıkıma sürükleyecek gelişmiş silahların böyle kötü bir karakterin eline geçmesinin, Wakandalılar da dahil bütün ulusların zararına olduğuna dikkat çeken filmin asıl çatışması da, sağduyu ve intikam motivasyonlarını temsil eden bu asil iyi ve asil kötü karakter arasındadır. Film siyah halklara özdeşleşebilecekleri ideal bir temsil sunarken, kaçınmaları gereken bir kötü temsili de göstermektedir.

Sonuç

Stuart Hall'un temsil kuramı ışığında *Black Panther* filmi içerik analizine tabi tutan bu çalışmayla, sinemanın yeni mitler oluşturmak için kullanımının bir örneği incelenmiştir. Marvel filmleri başta olmak üzere, fantastik ve bilim kurgu filmlerinin büyük kısmı, bir yandan Avrupa

orijinli Thor gibi mitolojik karakterleri kullanırken, bir yandan da modern dünyanın en büyük gücü sayılan teknoloji aracılığıyla ortaya çıkmış Iron Man gibi karakterlere hayat vermektedir. Bu dünyada, İskandinavların bir zamanlar tanrı diye taptıkları ve güçleri doğuştan gelen Thor ile, güçleri çok çalışma, akıl ve bilimin ürünü olan teknoloji sayesinde kazanılmış Iron Man birbiriyle boy ölçüşecek güçlere sahiptir. *Black Panther* hikayesinin de, ABD’de politik hareket olarak başlamış kara panter mitini, gerçekte var olmayan ya da varlığı bilinmeyen bir siyahi kahraman mitine dönüştürmüş bir temsili olduğu görülmektedir. ABD başta olmak üzere Afrika kökenlilerin yoğun yaşadığı ülkelerde siyahlara uygulanan ayrımcılığın ve bu ayrımcılığın yarattığı sosyal problemlerin devam ediyor olmasının yanı sıra, söz konusu ülkelerin sömürgecilik ve kölelik geçmişiyle yüzleşme sorumluluğunu ne oranda yerine getirmiş oldukları tartışılmaya devam etmektedir. Amerikan popüler sinemasında geçmişle yüzleşme temasının farklı şekillerde ortaya çıkabildiğini görmekteyiz. 2006 tarihinde gösterime giren ve Afrika’da devam eden maden sömürgeciliği ve çocuk askerlik gibi sorunlara dikkat çeken *Blood Diamond* gibi politik filmlerin yanı sıra, beyaz Amerikalılığın güçlü sembollerinden biri olan kovboyluğu bir Amerikalı siyahinin kölelikten kurtuluş mücadelesi aracı olarak kullanan *Django Unchained* (2013) gibi alternatif tarih hikayeleri yazan filmler de çekilmektedir. Hollywood’un geçmişle yüzleşme pratiğine genellikle, 2000’lerin başında bir furya halinde Hıristiyan-Batılı kimliğine göndermelerle dolu *Matrix*, *The Lord of the Rings* gibi epik savaş hikayeleri anlatıp, sonrasında girilen anlamsız işgallerin ve savaşların yıkıcı sonuçlarını anlatan *Body of Lies* (2008), *Kingdom of Heaven* (2005) gibi filmler üretilmesiyle tanık olunduğu gözlemlenebilir.

Black Panther filmi ise, bilinen/legal köleliğin yüzyıllar önce kalkmış olduğu çağımızda, Afrika’nın yağmalanma ve halkının köleleştirilme geçmişiyle yüzleşerek alternatif bir tarih yazma temasına sahip görünmektedir. Zenginliğini vibranyum adlı fantastik madenden elde eden Wakanda adlı gelişmiş Afrika ülkesinin koruyucusu ve kralı olan Kara Panter T’challa’nın görevlerini yerine getirmeye çalışırken verdiği mücadeleyi anlatan hikaye; Afrika’nın makus talihine karşı kendini gizleyerek korunmuş olan ülkenin, tarihi suçların bedelini iç savaşla ödediği bir olay örgüsüne sahiptir. Ülkesinin geleneklerinden ve mitlerinden aldığı güçle hem doğal bir kral hem de güçlü maskülen özelliklere ve kondisyona sahip bir süper kahraman olan T’challa’nın, bu yönleriyle temsil ettiği siyah kimliği yenidir. Bu temsilin popüler kültürde olumlu ve heyecanlı bir karşılığı olduğu gibi, Wakanda özelinde akla takılan özellikleri de bulunmaktadır.

Filmde Wakanda’nın, Afrika’nın “kolonyalist” beyaz uluslarının sahip olmak için yağmaladığı madenlerinden farklı ve daha değerli bir madene sahip olması, bu madeni işlemeyi kendileri öğrenen Wakandalılara refah ve egemenlik bahşetmiştir. Ancak reelde, Afrika’nın diğer ulusları (vibranyum kadar güçlü olmasa da) değerli madenlere sahip olmadıkları için değil, onları işlemeleri için gerekli olan endüstriyel ve çalınmasını önlemek için gerekli olan militer güce sahip olmadığı için sömürülmüştür. Bu da, Wakanda’nın tarihteki temel suçunun, sahip olduğu bilgi ve bilimi Afrika halklarıyla paylaşmaması olduğu tarzda bir okumayı mümkün kılar. Ancak Wakandalıların hangi özelliklerinden dolayı değerli maden işlemeyi öğrenebildikleri ve diğer Afrikalıların neden öğrenemediği sorusunun cevabı

belirsizdir.

Bunun yanında, gerçekte olduğu gibi filmdeki dünyada da kölelik kalkalı yüzyıllar olmuştur, siyahlar ABD ve Avrupa’da fırsat eşitliğine çoğunlukla sahip olamasa da, eşit yurttaşlık hakları elde etmiştir; bu da siyahların en kötü dönemlerinin geride kaldığı anlamına gelebilir. Yine de kolonyalistlerin gemilerle akın akın gelip içlerini zincirledikleri Afrikalılarla doldurup gitmesine seyirci kalmış Wakanda, “geçmişin hatalarının” ayağına kadar gelip kendi varlığını tehdit etmesi üzerine dünyaya açılma kararı alır. Bu karardan sonraki ilk adımın da, küresel siyasetin önemli yumuşak güç araçlarından olan bir yardım kuruluşu açmak olduğuna tanık olunur. Bu kararı aldırان motivasyonun kaynağı da kötü siyahi temsili Erik’in, beyazlardan intikam almak adına yaptıklarıdır. T’challa bunu “düşmanına benzemek” olarak adlandırırsa da, kötü temsil Erik Wakanda’yı geçmişle yüzleşmeye zorlamıştır. Ancak o geçmişte, Erik’in geleneklerini yok etmeye çalıştığı anavatanı Wakanda değil, kendisini bir savaşçı olarak yetiştiren beyazlar kolonyalisttir. Hikaye ise beyazlardan intikam almanın çözüm olmadığını vurgular ve bunu yaparken geçmişle yüzleşen bir beyaz temsili de göstermez. Bu açıdan, *Black Panther Party* ile başlayan kara panter mitiyle alakasız bir temsil sunulduğu ve bu temsilde dünyaya entegre olmak haricinde bir politik motivasyon olmadığı dikkat çekmektedir.

Bu noktaların yanı sıra, filmde siyahi gençlerin özdeşleşebileceği maskülen bir süper kahraman; özlem duyulabilecek bir vatan tasviri; parçası olmak istenebilecek bir siyahi toplum; ten rengi yerine kültürel ve yurttaşlık bağıyla bağlanılabilecek bir millet ve maruz kaldıklarıyla edilgen, köksüz ve mağdur bir temsil yerine, adaleti tesis etmek için aktif, güçlü bir kültürel mirasa sahip ve sorunlarıyla mücadele eden bir siyahi lider temsili tespit edilmiştir. Ayrıca filmdeki yüzleşme temasının siyahlar üzerinden işlenmesi, mağdur pozisyonundan mücadeleci pozisyona geçiş girişimi olarak da yorumlanabilir. Sancar’a göre, “geçmişle hesaplaşma hem bireysel hem de kolektif kimlik meselelerinin tartışıldığı kamusal bir iletişim sürecidir.” Geçmişle yüzleşme iradesine sahip olmak, yeni bir bireysel ve kolektif kimlik oluşturmanın bir gereğidir. (2016, s. 59)

Bu araştırmada, Hall’un temsil kuramı ışığında, yeni bir siyahi kimliğin oluşturulması, tanımlanması ve temsil edilmesi süreci *Black Panther* filmi üzerinden incelenmeye çalışılmıştır. Bu süreçte geçmişle ve beyazların bakış açısıyla nasıl bir ilişki kurulabileceğine dair Hall’un sözlerine, konu ile ilgili araştırmacılar için yol gösterici olması düşüncesiyle sonsöz olarak yer vermek faydalı olabilir:

... Kültürel kimlik, tarih ve kültür dışında değişmeden kalan hiç de sabit bir öz değildir. Tarihin köklü bir iz bırakmadığı içimizde evrensel ve “transandantal” olmayan bir ruhtur. Bu ne ilk ne de sondur ve son kez ve kesinlikle dönüş yapacağımız sabit bir köken değildir. Elbette sadece bir fantezi de değildir; sadece hayal gücünün oyunu olmayan bir şeydir. Kendi tarihleri ve tarihlerin kendi gerçek materyalleri ve sembolik etkileri vardır. Geçmiş bizimle konuşmayı sürdürmektedir,

ama bize basit, olgusal bir geçmiş ile hitap etmez artık. Onunla bir çocuğun annesiyle olan ilişkisinde olduğu gibi koştuktan sonra hemen birleşmeye hazırdır. Hafıza her zaman, fantezi, anlatım ve mitlerle oluşturulur. Kültürel kimlikler, tarih ve kültür söyleminde oluşan özdeşleşme noktaları, istikrarsız özdeşleşme veya dikiş noktalarıdır; bir öz değil ancak bir konumlandırma. Böylece sorunsuz, transandantal bir “köken yasında” kesinlikle garantisi olmayan bir kimlik ve konum siyaseti her zaman vardır. (2015, s. 138)

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no grant support.

Kaynakça/References

- Bernasconi, R. (2018). *İrk Kavramını Kim İcat Etti? Felsefi Düşüncede İrk ve İrkçilik*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Brown, J. (1999). Comic Book Masculinity and the New Black Superhero. *African American Review*, 1(33), 25-42.
- Brown, J. (2013). Comic Book Masculinity. In C. Hatfield, J. Heer, & K. Worcester (Eds.), *The Superhero Reader* (pp. 269-278). Mississippi, ABD: University Press of Mississippi.
- Caunes, S., & Özdoğan, H. K. (2015). 1960’larda Etnik/Sosyalist Hareket Olarak Kara Panter Partisi (1966-1973). *MSGSÜ Sosyal Bilimler*, 165-202.
- Chandler, D., & Munday, R. (2018). *Medya ve İletişim Sözlüğü*. (B. Taşdemir, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Efsanelere Konu Olan ‘Kara Panter’ 110 Yıl Sonra İlk Kez Görüntüldü*. (2019, Şubat 13). BBC News Türkçe: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-47223500> adresinden alındı
- Gökçe, O. (2006). *İçerik Analizi Kuramsal ve Pratik Bilgiler*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Hall, S. (1993). What Is Black In Black Popular Culture. *Social Justice*, 1-2(20), 104-114.
- Hall, S. (2003). The Work of Representation. In *Representation* (pp. 13-74). London: SAGE Publications.
- Hall, S. (2015). Kültürel Kimlik ve Diaspora. M. A. Yolcu (Dü.) içinde, *Diaspora ve Kimlik*. Konya: Kömen Yayınları.
- Hall, S. (2017). ‘Başkası’nın Gösterisi. *Temsil: Kültürel Temsiller ve Anlamlandırma Uygulamaları*. (İ. Dündar, Çev.) içinde İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Jenkins, H. (2016). *“Çesur Yeni Medya” Teknolojiler ve Hayran Kültürü*. (N. Yeğengil, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Jenkins, H. (2018, Mayıs 22). *What ‘Black Panther’ Can Teach Us About the Civic Imagination*. Retrieved from 21th Century Global Dynamics: <https://globalejournal.org/global-e/may-2018/what-black-panther-can-teach-us-about-civic-imagination>

- Keyman, E. F. (1996). Farklılığa Direnmek: Uluslararası İlişkiler Kuramında “Öteki” Sorunu. E. F. Keyman, M. Mutman, & M. Yeğenoğlu (Dü) içinde, *Oryantalizm, Hegemonya ve Kültürel Fark* (s. 71-106). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Miller, C. (1998). The Representation of the Black Male in Film. *Journal of African American Men*, 3(3), 19-30. <http://www.jstor.org/stable/41819338>
- Rafferty, J. P. (2022, Aralık 5). *black panther*. Retrieved from Encyclopedia Britannica: <https://www.britannica.com/animal/black-panther-mammal>
- Rhodes, J. (2017). *Framing the Black Panthers: The Spectacular Rise of a Black Power Icon*. University of Illinois Press.
- Said, E. W. (2008). *Şarkiyatçılık*. (B. Ülner, Çev.) İstanbul: Metis Yayıncılık.
- Salkind, N. J. (2010). Content Analysis. In *Encyclopedia of Research Design Vol. 1* (pp. 233-238). California: SAGE Publications Inc.
- Sancar, M. (2016). *Geçmişle Hesaplaşma, Unutma Kültüründen Hatırlama Kültürüne*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Shames, S., & Bobby, S. (2016). *Power to the People: The World of the Black Panthers*. Abrams.

Siyasal Pazarlama Aracı Olarak Siyasal Reklam: 2023 Türkiye Cumhurbaşkanlığı Seçimi Örneğinde Göstergebilimsel Bir Analiz

Political Advertising As A Political Marketing Tool: A Semiotic Analysis In The Case Of The 2023 Turkish Presidential Election

Fatma Çakmak¹ , Havva Tavlan²

¹Doç. Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi,
Fethiye İşletme Fakültesi, Muğla, Türkiye

²Doktora Öğrencisi, Ankara Hacı Bayram Veli
Üniversitesi, Halkla İlişkiler ve Tanıtım, Ankara,
Türkiye

ORCID: F.Ç. 0000-0002-7276-5016;
H.T. 0000-0002-9876-8303

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Fatma Çakmak,
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Fethiye İşletme
Fakültesi, Muğla, Türkiye
E-mail: fatmacakmak@mu.edu.tr

Başvuru/Submitted: 12.08.2023

Revizyon Talebi/Revision Requested: 28.09.2023

Son Revizyon/Last Revision Received: 29.09.2023

Kabul/Accepted: 02.10.2023

Atf/Citation: Çakmak, F., Tavlan H. (2023).
Siyasal pazarlama aracı olarak siyasal reklam:
2023 Türkiye Cumhurbaşkanlığı seçimi örneğinde
göstergebilimsel bir analiz. *4. Boyut Journal of
Media and Cultural Studies - 4. Boyut Medya ve
Kültürel Çalışmalar Dergisi*, 23, 23–51.
<https://doi.org/10.26650/4boyut.2023.1341911>

ÖZ

2023 Türkiye Cumhurbaşkanlığı Seçimi Türkiye’de ve dünyada, genel olarak her seçim döneminde olduğu gibi merakla ve heyecanla karşılanmıştır. Siyasal pazarlama ve reklam çalışmaları seçim atmosferinde seçmen kitleyi ikna etme noktasında en dikkat çeken uygulamalar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu doğrultuda çalışmada 2023 Türkiye Cumhurbaşkanlığı Seçimi’nin iki güçlü adayı olan Recep Tayyip Erdoğan ve Kemal Kılıçdaroğlu için yapılan 2 reklam filminin Barthes’in paradigmasına göre göstergebilimsel analizi yapılmıştır. Bu analizlerle reklam filmlerinde seçmeni ikna etmek için hangi temaların kullanıldığını ve mesajların verildiğini açığa çıkarmak amaçlanmıştır. Çalışmada bu kapsamda öncelikle siyasal pazarlama ve siyasal reklam kavramları açıklanmış ardından 2 reklam filminin göstergebilimsel analizi yapılmıştır. Çalışmanın sonucunda; her iki adayın da siyasal propagandaları doğrultusunda temalar kullandıkları, Erdoğan için daha çok duygusal göstergeler eşliğinde duygusal mesajlara yer verilerek güçlü lider konumlandırmasını yapıldığı, Kılıçdaroğlu için ise coşkulu ve eğlenceli göstergeler eşliğinde daha çok sorunlara odaklanan ve vaatlerden oluşan mesajlara yer verildiği ortaya çıkarılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Siyasal pazarlama, Siyasal reklam, Cumhurbaşkanlığı seçimi, 2023 Seçimleri, Seçim reklamları, Göstergebilim

ABSTRACT

The 2023 Turkish Presidential Election was greeted with curiosity and excitement in Turkey and the world, as was the case during the election period in general. Political marketing and advertising activities appear as the most striking practices in terms of persuading the voting public in the election atmosphere. In this direction, in the study, a semiotic analysis of 2 commercials made for Recep Tayyip Erdoğan and Kemal Kılıçdaroğlu, two strong candidates of the 2023 Turkish Presidential Election, was made according to Barthes' paradigm. With these analyzes, it is aimed to reveal which themes are used and messages are given to persuade the voters in commercials. In this study, first of all, the concepts of political marketing and political advertising were explained, and then a semiotic analysis of 2 commercials was made. As a result of the study; It was revealed that both candidates used themes in line with their political propaganda, for Erdoğan, a strong leader positioning was made by giving more emotional messages accompanied by emotional linguistic indicators, and for Kılıçdaroğlu, messages that focused on problems and consisted of promises were included in the presence of enthusiastic and entertaining linguistic indicators.

Keywords: Political marketing, Political advertising, Presidential election, 2023 Elections, Election advertising, Semiology

Extended Abstract

The 2023 Turkish Presidential Election was awaited with curiosity and excitement due to the developments in the country's recent history. This election, in which two strong candidates took part, was seen as contentious. This situation led the candidates to political marketing and advertising practices. Political advertisements have an important place in convincing the electorate. Voting in democratic countries is a civic duty of such great importance that it can be described as the "heart of democracy". Political actors, who act with the desire to be the winner of the election by getting the support of the majority of the people, apply to election campaigns in order to manage the election process effectively. Political advertisements are also an important part of this campaign process. Political advertising is the focal point of political marketing. Political marketing, which is an area where political actors are applied, differs from the usual types of marketing because it is for political purposes.

Just like in businesses, political parties and leaders are in competition with each other and actively engage in marketing activities in order to gain a competitive advantage. A political party that knows the target audience, who is the target audience in political marketing, and understands its characteristics, culture, value judgments, wishes, and expectations well, will be able to convince the voters and achieve success in the direction of marketing studies accordingly. More importantly, it is necessary to keep these marketing efforts alive, not only during election periods but continuously.

As a political marketing tool at the point of persuading the voters, political advertisements provide effective communication with the voters and are very effective in convincing them. While it strengthens the bond on the determined voters, a successful political advertisement can be effective, especially for the undecided voters. On the other hand, with the developing technology, marketing, and advertising activities were carried to an advanced level and enriched with all kinds of audio-visual elements. Many elements such as computer effects, animation, pictures, photographs, songs and, music are used together.

In this direction, the semiotic analysis of the commercials published for two strong candidates, Recep Tayyip Erdoğan and Kemal Kılıçdaroğlu, was made. The analyzes made has tried to explain which themes are used and which messages are given to persuade the voters through commercials. In the literature part of the study, firstly, the concepts of political marketing and political advertising are explained. Then, a semiotic analysis of 2 commercial films was made. In this context, by taking the relevant frames in the advertisements; Analyzes were made over the concepts of sign type, sign, signifier, signified, denotation, connotation, metaphor, and metonymy.

The study is limited to one commercial film of 2 presidential candidates. The reason why the candidates Recep Tayyip Erdoğan and Kemal Kılıçdaroğlu are limited to commercials is that they are the two strongest candidates and that the election commercials of the other candidates cannot be reached. In addition, the fact that the semiotic analysis is based on both

visuals and discourses may cause the page limit of the study to be exceeded. For this reason, it is limited to 2 commercials.

The aim of this study; As a political marketing application, for the 2023 Turkish Presidential Election, the candidate of the People's Alliance, Recep Tayyip Erdoğan, and the Nation's Alliance candidate, Kemal Kılıçdaroğlu, are used to convince the voters in commercials by making a semiotic analysis of political commercials broadcast. Television channels and YouTube reveal which themes are used and which messages are given. Today, a political advertisement can be broadcast both on television and in digital media. Thus, it is possible to reach different voters. In addition to being able to reach large masses, it is one of the opportunities offered by digital media to see how much of the target audience watches, likes, or dislikes political advertisements published on social media. In addition, the ability of the target audience to comment provides interactive and democratic communication. This situation creates a great opportunity for political parties and actors to take the pulse of the electorate.

As a result of the study it was revealed that both candidates used themes in line with their political propaganda, for Erdoğan, a strong leader positioning was made by giving more emotional messages accompanied by emotional linguistic indicators, and for Kılıçdaroğlu, messages consisting of promises were included with enthusiastic and entertaining linguistic indicators.

1. Giriş

Demokratik ülkelerde oy kullanmak, “demokrasinin kalbi” olarak nitelendirilecek kadar büyük öneme sahip bir vatandaşlık görevidir. Halkın çoğunluğunun desteğini alarak seçimin kazananı olmak arzusuyla hareket eden siyasal aktörler, seçim sürecini etkili bir şekilde yönetebilmek amacıyla seçim kampanyalarına başvurumaktadırlar. Siyasal reklamlar da bu kampanya sürecinin önemli parçasıdır. Siyasal reklam, siyasal pazarlamanın odak noktası durumundadır. Siyasal aktörlerin uyguladıkları bir alan olan siyasal pazarlama, siyasi amaçlara yönelik olmasından dolayı, alışlagelen pazarlama türlerinden farklılaşmaktadır.

Birçok tanımın ortak noktası, siyasal pazarlamanın; siyasal parti ve adaylar ile seçmenler arasındaki iletişim süreci olmasıdır (Wring, 1997). Aynı işletmelerde olduğu gibi, siyasi partiler ve liderler de birbirleriyle rekabet halindedir ve rekabet avantajı elde edebilmek için aktif olarak pazarlama çalışmalarına yer vermektedirler. Siyasal pazarlamada hedef kitle olan seçmeni iyi tanıyan, özelliklerini, kültürünü, değer yargılarını, istek ve beklentilerini iyi anlayan bir siyasi parti, buna uygun pazarlama çalışmaları yaptığı doğrultuda seçmeni ikna edebilecek ve başarı sağlayacaktır. Daha da önemlisi bu pazarlama çalışmalarını sadece seçim dönemlerinde değil, sürekli olacak şekilde canlı tutmak gerekmektedir.

Seçmeni ikna etme noktasında siyasal pazarlama aracı olarak siyasal reklamlar, seçmenle kurulan etkili iletişimi sağlamakla birlikte seçmeni ikna etmek için oldukça işlevseldir. Kararlı seçmen üzerinde aradaki bağı kuvvetlendirirken, özellikle kararsız seçmen üzerinde başarılı bir siyasal reklam etkili olabilmektedir. Diğer taraftan gelişen teknolojiyle pazarlama ve reklam çalışmaları ileri seviyeye taşınmış, her türlü görsel işitsel unsurla zenginleştirilmiştir. Bilgisayar efektleri, animasyon, resim, fotoğraf, şarkı, müzik, ışık gibi birçok öge bir arada veya ayrı olarak birbirinden farklı reklam çeşitlerinde kullanılmaktadır.

Bu çalışma; siyasal pazarlama uygulaması olarak, 2023 Türkiye Cumhurbaşkanlığı Seçimi için Cumhur İttifakı'nın adayı Recep Tayyip Erdoğan'ın ve Millet İttifakı'nın adayı Kemal Kılıçdaroğlu'nun YouTube'da yayımlanan siyasal reklam filmlerinin göstergebilimsel analizini yaparak, reklam filmlerinde seçmeni ikna etmek için hangi temaların kullanıldığını ve hangi mesajların verildiğini açığa çıkarmak amacıyla yapılmıştır.

2. Siyasal Pazarlama

Pazarlama konsepti, pazarlama yönetimi için hem felsefi hem de pratik bir rehber olarak görülmektedir. Ancak literatürde eksik olan önemli bir nokta, pazarlama kavramının siyasetle ilgili kullanım çeşitliliğinin olmaması yönündedir (O'Cass, 1996, s. 40). Pazarlama konsepti siyasal pazarlamayı anlamının anahtarındır. Pazarlama kavramı olmadan siyaset modern bir propaganda biçimindedir (Scammell, 1999, s. 726).

Siyasal pazarlama kavramı 1960'lı yıllardan itibaren sıklıkla kullanılan bir kavramdır. O tarihten bu yana özellikle ABD ve diğer demokratik batılı devletlerce kullanımı yoğun bir

şekilde tercih edilmeye devam etmektedir (Yalçınkaya & Ay, 2017, s. 201). Siyaset, merkezi olarak pazarlamanın genişletilmiş alanına girer. Çünkü bir seçmen belirli bir aday için oy kullandığında bir değişim gerçekleşir. Genel ifadeyle pazarlama siyasi süreçlere uygulanabilir niteliktedir (O’Cass, 1996, s. 38). Siyasal pazarlama, siyasi yaşamın temel parçasıdır. Başkanlar ve başbakanlar; politikacılar ve partiler; hükümet daireleri ve konseylerin tümü, pazarlamayı siyasi hedeflerine ulaşmaya çalışırken kullanmaktadırlar. Politikalara ve hizmet tasarımına karar verirken, hizmet verdikleri insanların istek ve ihtiyaçlarından oy aradıklarını anlamak için pazar araştırmasından yararlanılır; seçmen profili oluşturma, hedeflenecek yeni segmentler belirlemeye yardımcı olur; strateji, çekici bir vizyon geliştirmek için politik markanın yaratılmasına rehberlik eder; dahili pazarlama, gönüllü katılımının sağlanmasına rehberlik eder; analitik ve deneysel araştırma, iletişim mesajlarını test eder ve geliştirir; dağıtım yönetimi beklentileri belirler ve bir politikacı seçildiğinde ya da bir program başladığında ilerlemenin iletilmesine yardımcı olur (Lees-Marshment, 2014, s. 1).

Siyasal pazarlama tanımlayıcı ve kuralcı olması yönüyle birkaç düzeyde işlev görmektedir. Siyasal pazarlama analizleri, bir seçim kampanyasının dinamiklerini açıklamak, haritalandırmak, nüanslandırmak ve yoğunlaştırmak gibi işlevlerinden dolayı tanımlayıcı bir role sahiptir. Ayrıca seçimleri yorumlamak açısından yeni perspektifler sunmaktadır. Diğer yandan da kuralcı bir rolü bulunmaktadır. Pek çok akademisyen tarafından üstü kapalı ya da açık bir biçimde partilerin ve adayların seçim kazanma misyonlarını yerine getirmek için siyasal pazarlamayı uygulamaları gerektiği düşünülmektedir (O’Shaughnessy, 2001, s. 1047). Siyaset alanında pazarlamanın kullanımı liderler, partiler ve seçmenler arasındaki ilişkileri değiştirmektedir. Demokratik uygulama ve yurttaş katılımı açısından sonuçlar doğurmaktadır. Etkisi, resmi seçim kampanyası dönemleriyle sınırlanamayacağı gibi, medyanın büyük ilgisi olan spin doktorluğu ayrıntılarına da indirgenemez (Scammell, 1999, s. 719). O’Cass’e göre pazarlamanın siyaset alanında uygulanması ve genel olarak pazarlamanın genişletilmiş alanı için normatif argümanlar ve teori önermeleri bulunmaktadır. Ancak, pazarlama anlayışının siyasi partiler tarafından ne ölçüde benimsendiği ve pazarlama odaklı olup olmadığı konusunda ampirik araştırmalara ihtiyaç duyulmaktadır (1996, s. 37).

Siyasal pazarlama, siyaseti anlamının yeni yollarını sunmaktadır. Siyasal pazarlama, demokratik partilerin ve adayların seçilmek için başvurdukları bir uygulamadır. Önde gelen siyasi aktörlerin davranışlarını araştırma ve açıklama arzusuna dayanmaktadır. Bu nedenle odak noktası, kampanyalardan, hükümetin ve parti yönetiminin yüksek siyasetine kadar uzanmaktadır (Scammell, 1999, s. 719).

Diğer taraftan siyasal pazarlama konseptinin uygulanmasında bir dizi engel bulunmaktadır (O’Cass, 1996, s. 50) :

1. Pazarlama kavramının eksik ya da yanlış yorumlanması,
2. Siyasi hedefler ile seçmen ihtiyaçları arasındaki iç çatışma,

3. Yönetimin kendi değerleri ve seçmen ihtiyaçlarının önemine ilişkin algısı ve siyasi ürünün geliştirilmesindeki katkıları,

4. Nihai başarı hedefi olarak siyasetin kısa vadeli odak noktası olması ve seçimlerde elde edilen oy yüzdesi.

Akıllı bir parti fikir araştırmasını oy veren halkla sınırlandırmayacaktır. Siyasi partiler de tıpkı şirketler gibi çeşitli paydaşlara ve tedarikçilere bağımlı durumdadırlar. Siyasi paydaşlar, partiye ya da adaya yönelik yatırım sağlayan ve ilgilenenlerin tümünü kapsamaktadır. Siyasi paydaşlar; seçmenler, üyeler/gönüllüler, bağışçılar, dâhili personel, harici personel, politikacı adayları, lobiciler/düşünce kuruluşları, kamu, medya, vatandaş uzmanları, rakipler ve işbirlikçilerden oluşmaktadır (Lees-Marshment, 2014, s. 3).

Yaşamın tüm alanlarına sirayet eden ve yaşayan bir süreç olarak siyaset, çağdaş anlamda bilimden ve profesyonel uygulamalardan faydalanmalıdır. Aksi halde yoğun rekabet ortamında ve demokrasinin dijital kitle iletişim araçlarıyla yaygınlaşan katılımcı versiyonunda, kitleleri etkilemek ve ikna etmek zorlaşmakta ve şansa bırakılamayacak kadar önemli olmaktadır. Diğer taraftan bu araçlarla kara propagandanın, algı yönetiminin, manipülasyonun da yaygınlaşması, siyasi arenada ayakta kalmayı zora soktuğundan, siyasal pazarlama çalışmalarının önemini bir kez daha göz önüne sermektedir.

3. Siyasal Reklam

Geleneksel pazarlama anlayışı üretim odaklı bir yaklaşımdan satış ve pazarlama odaklı bir yaklaşıma doğru değişmektedir. Buna benzer değişimler siyasal pazarlama alanında da meydana gelmektedir. Siyaset alanında kullanılan farklı pazarlama yaklaşımları propaganda, siyasal pazarlama, siyasal iletişim kavramlarıyla ifade edilmektedir (Bayraktaroğlu, 2002, s. 160). Siyasal aktörler, siyasal iletişim sürecinde amaçlarına ulaşabilmek ve hedef kitleyi istenen yönde etkileyebilmek amacıyla medyadan sürekli ve etkili bir biçimde yararlanmaktadır (Eraslan & Küçük Durur, 2018, s. 197). Seçmenlere yönelik siyasi bir etki oluşturmak isteğiyle siyasal aktörler, seçmene erişim noktasında seçmen ve muhalif partiler üzerinde etkili olabilmek için profesyonel bir şekilde yürütülen reklam çalışmalarından yararlanmaktadır (Karaçor, 2012, s. 91). Siyasal pazarlamada; kişisel propaganda, siyasal pazarlamada halkla ilişkiler ve siyasal pazarlamada reklam, oy artıcı çabalar olarak önemli yer tutmaktadır (Şirin, 2019). Bu bağlamda siyasal reklamın bir siyasal pazarlama unsuru olduğunu söylemek mümkündür.

Demokrasi temelli siyasal zemin yaratmak, mevcut olanı geliştirmek, siyasi tercihleri belirgin kılmak amacıyla siyasal reklamcılık yöntemlerine başvurulması günümüz siyasal pazarlama anlayışında ilk akla gelen olgu durumundadır (Karabağ , 2009, s. 85). Oy kullanmak demokrasinin en önemli dayanağı olduğundan, doğal ve kaçınılmaz olarak, çeşitli siyasi düşünürler, oy verme kararlarının önemli belirleyicilerini tespit etmek ve açıklamak için uzun süredir uğraşmaktadırlar. 1940'taki Columbia ekolünden günümüze, sosyal

bilimciler seçmenlerin seçimlerini yaptıkları süreçleri yalnızca çözmeye değil, aynı zamanda modellemeye de çalışmaktadır (Biocca, 2011, s. 3). Oy vermenin belirleyicilerine ilişkin siyasal reklamcılık literatüründen elde edilen kanıtlar düzensizdir ve genellikle dolaylıdır. Çoğu, reklamcılıktaki konu ve görüntü malzemesinin görelili oranlarıyla ilgilidir (Biocca, 2011, s. 10).

Brader'in çalışması, siyasal reklamcılıkta duyguların etkisini test etmek için deneyler kullanmaktadır. Kanıtlar u ana bulgu vermektedir: İlk olarak, kampanya reklamları, duyguları manipüle etmek için resimler ve müzik kullanabilmektedir ve bunu yaparken seçmenlerin davranışlarını etkileyebilmektedir. İkincisi, olumlu reklamların seçmenleri sponsoru sevmeye yönelttiği ve olumsuz reklamların seçmenleri rakibinden hoşlanmamaya yönelttiği şeklindeki geleneksel görüş, coşku ve korku çekiciliklerinin belirgin etkilerini açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Daha tatmin edici bir açıklama için, belirli duyguların altında yatan psikolojik teorilere yönelmek gerekmektedir. Sonuçlar, çoğunlukla teorik önermeleri desteklemektedir. ncs, duygusal olarak çağrıştıran reklamlar, seçmenleri doğrudan etkilemekle kalmayarak, seçmenlerin seçim yapma şeklini de değiştirmektedir. Korku uyandıran görüntüler ve müzik, olumsuz bir mesajla eklendiğinde, ağdaş değerlendirmeler temelinde "aşağıdan yukarıya" muhakemeyi teşvik eder (Brader, 2005, s. 402). Bu muhakeme şeklinde doğrudan gelen uyaran temelli algılama yapılır. Yani dışarıdan gelen korkutucu uyaranlar doğrudan kişinin bilgi işlemesini sağlar. Yukarıdan aşağıya muhakemede ise uyaran değil bilgi temelli bir algılama söz konusu olur. Dolayısıyla korkunun yarattığı etki siyasal pazarlamada etkili bir biçimde kullanılabilir.

Haber medyası aracılığıyla vatandaşlar giderek daha fazla siyasete girmekte ve kampanya konularından haberdar olmaktadır. Medyaya ek olarak, siyasi tartışmalar vatandaşların kendi ihtiyaçlarını ve ilgi alanlarını yansıtan bilinçli kararlara yol açan kendi muhakemelerini ve inançlarını geliştirmelerine yardımcı olmaktadır. Bu nedenle, siyasal reklamcılık bilgi aramayı ve siyasi konuşmayı teşvik etmekle birlikte, aynı zamanda vatandaşların müzakeresi için bir fırsat da sunmakta ve demokrasiyi desteklemektedir (Cho, 2008, s. 424).

Teknolojik gelişmeler pazarlama ve reklam alanına etkide bulunmaktadır. Bu etki, siyasal kampanya çalışmalarının dönüm noktası gerçekleştirmesine yardımcı olacağı yönündeki varsayımı ortaya atmaktadır. Ortaya atılan bu varsayım ise siyasal kampanyalara ayrılan btçeden destek bulmaktadır (Zeybek, 2020, s. 54). Kampanyaların yapmayı amaçladığı tek şey sorunlar etrafında seferberlik değildir. Hem siyasi reklamlar hem de aday ziyaretleri olan kampanyalar, genellikle seçmenlerin partilere olan psikolojik bağlarını harekete geçirir ve seçmenleri parti çizgisinde toplanmaları için organize eder. Bu partizan seferberliği, bugün Amerikan siyasetinde mevcut olan iki partili sistemlerde özellikle etkilidir. Partizan tabanın harekete geçirmeye yönelik bu çaba, seçmenin tercih ettiği adayın kazanma olasılığına ilişkin endişeleri harekete geçirebilir ve seçmenin adaylarının duruşunu ve performansını haber medyası ve siyasi tartışmalar aracılığıyla izlemesine yol açabilir. Benzer şekilde, artan bu partizan bağlılığın vatandaşların kampanya sürecine katılma şansını artırması da

mümkündür. Bu katılım eğilimi, bir “seyirci” olarak kalmaktansa, partilerinin ve adaylarının seçimi kazanmasına yardımcı olan bir aracı olma arzusuyla motive edilir. Bu artan etkinlik duygusu, aktif iletişimi de teşvik edebilir (Cho, 2008, s. 428).

1952 Eisenhower kampanyası sırasında, reklam stratejisti Rosser Reeves, televizyon spot reklam teknikleri aracılığıyla “seçmen nüfuzu kavramını ortaya atmaktadır. Spot reklamın, bin reklam başına düşük maliyet sağladığı için siyasi adayların ihtiyaçlarına ideal olarak uygun olduğunu iddia etmektedir. Maruz kalma potansiyeli, bağlı olmayan ve uygun parti seçmenlerine ulaşabilmekte ve adayın, yakından çekişmeli bölgelere konsantre olmasını sağlayabilmektedir (Atkin, Bowen, Nayman, & Sheinkopf, 1973, s. 209). 1990’lı yıllardan itibaren günümüze dek yapılan seçimlerde televizyonların yaygınlaşması, dolayısıyla medyada söz sahibi olmak seçim kampanyalarında bir dönüm noktası yaşanmasına sebebiyet vermektedir. Bu dönemde Türkiye’de faaliyet gösteren reklam şirketlerinin büyük bir çoğunluğu seçim dönemlerinde siyasi aktörlere ve partilere yönelik danışmanlık hizmeti sunar duruma gelmişlerdir (Demir, 2018, s. 100).

Dijital sektörde gerçekleşen ılımlı bir büyümeye rağmen, televizyon yayıncılığı, bu harcamaların aslan payının gerçekleşeceği yer olmaya devam etmektedir (Fulgoni, Lipsman, & Carol, 2016, s. 239). Obama ekibinin, televizyon reklam gösterimi başına Romney kampanyasından % 35 daha az harcadığı ve yine de daha fazla televizyon reklamı yayımlamayı başardığı bildirilmektedir. Bunların tümü, televizyon alıcı kutusu verilerini gelişmiş demografik bölümlere bağlayan bir optimizasyon sistemi sayesinde olmaktadır (Fulgoni, Lipsman, & Carol, 2016, s. 241). Nitekim günümüzde bir siyasi reklam hem televizyonda hem de dijital medyada yayımlanabilmektedir. Böylece farklı seçmen kitlelerine ulaşmak mümkün olmaktadır.

İletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmelerle birlikte, siyasi aktörlerin seçmenlere içerik sunma biçimlerinde de gelişmeler yaşanmıştır. Wei ve Golan (2013), 2012 yılında ABD’nin başkanlık seçimlerinde genç seçmenleri hedef almak için, daha önce pek karşılaşılmayan sosyal medyadan büyük oranda faydalandığını öne sürmüştür (s. 236). Geleneksel yöntemler olan dergi, gazete reklamları, broşür ya da açık hava reklamlarının yerine sanal gerçeklik, dijital video gibi yöntemler kullanılmaya başlanmıştır. Bununla birlikte YouTube, siyasi reklamlar açısından önemli bir platform olarak öne çıkmıştır (Zeybek, 2020, s. 69). Popüler bir video paylaşım platformu olan YouTube, siyasi partiler tarafından seçmen davranışlarını etkilemek için kullanılmaktadır (Sohal & Kaur, 2018, s. 1). Yürütülen çalışmalar ışığında, seçmenlerin sosyal medya paylaşımlarında en çok tercih ettiği iki platform ise Facebook ve Twitter olarak görülmektedir (Zeybek, 2020, s. 68-69). Dijital medya aracılığıyla iletiler, geniş ve spesifik kitlelere ulaştırılabildiğinden önemli bir kitle iletişim aracı olarak değerlendirilmektedir (Bilişli, 2021, s. 18). Geniş kitlelere ulaşılabilmesinin yanı sıra sosyal medya üzerinden yayımlanan siyasi reklamların hedef kitlenin ne kadarı tarafından izlendiğinin, beğenildiğinin ya da beğenilmediğinin görülebilmesi, dijital medyanın sunduğu imkânlardandır. Ayrıca hedef kitle tarafından yorum yapılabilmesi de interaktif ve demokratik

bir iletişim sağlamaktadır. Bu durum seçmenin nabzını tutma noktasında siyasi partilere ve aktörlere büyük fırsat yaratmaktadır.

4. 2023 Cumhurbaşkanlığı Seçimi

2023 Türkiye Cumhurbaşkanlığı Seçimi, milletvekili seçimleri ile eş zamanlı olarak yapılmıştır. Birinci turu 14 Mayıs 2023 tarihinde gerçekleşen seçimin, 28 Mayıs 2023 tarihinde de ikinci turu gerçekleştirilmiştir. Cumhurbaşkanlığı seçiminin birinci turu, 2023 Türkiye genel seçimleri ile aynı gün gerçekleştirilmiştir.

Yüksek Seçim Kurulu tarafından 4 cumhurbaşkanı adayı ve 24 siyasi partiye ait milletvekili aday listeleri oluşturulmuştur. “*Kayıt altına alınan 1.849 aday listesinden 13.037 milletvekili adayı ile 151 bağımsız aday bu seçimlerde yer almaktadır*” (Uluslararası Seçim Gözlem Heyeti, 2023, s. 2).

4. Metodoloji

4.1. Amaç

Çalışmada; seçmeni belli bir düşünceye ve davranışa yöneltmek amacıyla yapılan siyasal pazarlama uygulamalarında kullanılan görsel/dilsel kodların ve verilen açık/örtük mesajların, hedef kitlenin yapısına ve beklentisine uygun olması gerektiği ve bu yolla seçmenin ikna edilebileceği varsayımından yola çıkılmıştır. Bu doğrultuda; 2023 Türkiye Cumhurbaşkanlığı Seçimi için Cumhuriyet’in adayı Recep Tayyip Erdoğan’ın ve Millet İttifakı’nın adayı Kemal Kılıçdaroğlu’nun YouTube’da yayımlanan siyasal reklam filmlerinin göstergebilimsel analizi yapılarak, reklam filmlerinde seçmeni ikna etmek için hangi temaların kullanıldığını ve hangi mesajların nasıl verildiğini açığa çıkarmak amaçlanmıştır. Elde edilen bulgular doğrultusunda, seçim sonuçları dikkate alındığında hangi adayın reklamının seçmen kitleyi oy verme davranışında ikna etmede daha başarılı olduğu anlaşılacak ve daha sonra tasarlanacak siyasal kampanyalarda yol gösterici olacaktır.

4.2. Yöntem

Çalışmada nitel yöntem kullanılmış, veri analizi olarak Barthes’in paradigmasına dayanan göstergebilimsel analiz uygulanmıştır. Türkiye’nin gündeminde önemli yer tutan 2023 Cumhurbaşkanlığı Seçimi için yayımlanan 2 adayın birer siyasal reklamının hangi göstergelerle, hangi mesajları vererek seçmen kitleyi yönlendirmeye çalıştıkları Barthes’in paradigmasına dayanan göstergebilimsel analiz ile ortaya koyulmuştur. Bu kapsamda reklamlarda görsel ve dilsel göstergeler olarak ilgili kareler alınarak; düz anlam, yan anlam, metafor ve metonimi kavramları üzerinden analizleri yapılmıştır.

Çağdaş göstergebiliminin öncülerinden olan Barthes, görüntünün düzgülerini ortaya çıkarıp, anlamı oluşturan unsurlara ulaşmayı hedefler. Bu yöntemde, görüntünün görsel ve dilsel öğeleri ayrılmaktır (Barthes, 2005: 171).

Göstergelerin toplumsal hayattaki yansımalarını inceleyen bilim dalı göstergebilim olarak adlandırılmaktadır (Eyri & Köktürk, 2013, s. 128). Göstergebilim insan yaşamının tüm alanlarında karşılaşılan önemli bir bilim dalıdır. İletişim ortamının etkili bir şekilde sürdürülmesi için, bireyin çevresini kuşatan tüm göstergelerin çözüme kavuşturulması gerekmektedir (Çağlar, 2012, s. 22). Göstergebilim, bir imajı parçalayıp anlamın geniş sistemi içerisinde nasıl çalıştığını anlamak için bütün analitik araçlarla dolu bir kutu sunmaktadır (Rose, 2023, s. 139). Göstergebilimle ilgilenmek, insan ve kültürle ilgilenmek anlamını taşımaktadır. Göstergelerin çözümlenmesi, olumsuz etkilerden korumayı sağlamakla birlikte, bilinçli bireyler ve tüketiciler ortaya çıkaracaktır (Parsa & Olgundeniz, 2014, s. 15).

Göstergebilim, görsel kültür malzemelerini yorumlamaya yönelik etkili bir yaklaşımdır çünkü 1960'lardan bu yana sosyal bilimlerdeki etkileri muazzam olan birkaç büyük kuramcının çalışmalarından yararlanmaktadır. Williamson'un (1978) "Reklamın Dili" göstergebilim çalışmasında, Althusser, Barthes, Benjamin, Berger, Brecht, Foucault, Freud, Gramsci, Lacan, Levi-Strauss, Marx ve Saussure yer almaktadır ve bu 21. yy'ın en önemli eleştirel yazarlarının birçoğunun yoklaması niteliğindedir (Rose, 2023, s. 140).

Göstergebilim disiplininin tarihsel geçmişi antik çağlara dek uzanmasına rağmen, 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren metin çözümlemelerinde çoğunlukla tercih edilen yöntem olarak görülmektedir (Güneş, 2013, s. 334). 1960'lı yıllardan itibaren ise hızlı bir gelişim süreci yaşayan göstergebilim iletişim, reklamcılık, pazarlama gibi alanlarda bilinçli bir şekilde kullanılmıştır. Metin içerisinde bulunan anlamı göstergeler aracılığıyla okumak, kodlara anlam yüklemek; dizi, dizim, metafor ve metonimi ile metinsel ilişkileri ve ima edilen anlamın altındaki ideolojiyi değerlendirmeye yardımcı olmaktadır (Parsa & Olgundeniz, 2014, s. 1).

4.3. Örneklem

Çalışmada örneklem olarak Cumhurbaşkanlığı'nın aday ve mevcut Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın seçim reklam filmi ve Millet İttifakı'nın aday ve ana muhalefet partisi lideri olan Kemal Kılıçdaroğlu'nun seçim reklam filmi ele alınmıştır. Örneklem belirlenmesinde, reklam filmlerinin en çok yayımlananlardan olması ve diğer reklam mecralarında da vurgulanan mesajları içermesi etkindir.

4.4. Sınırlıklar

Çalışma 2 Cumhurbaşkanı adayının birer reklam filmiyle sınırlandırılmıştır. Adaylardan Erdoğan ve Kılıçdaroğlu'nun reklam filmleri ile sınırlandırılmasında, en güçlü iki aday olmaları ve diğer adayların seçim reklam filmlerine ulaşamaması etkindir. Ayrıca yapılan göstergebilimsel analiz kapsamı biçiminde hem görsellere hem de metinlere dayanıyor olması, çalışmanın sayfa sınırının aşılmasına sebep olabileceğinden, 2 reklam filmiyle sınırlandırılmıştır.

4.5. Araştırma Soruları

Araştırma kapsamında göstergebilimin unsurları açığa çıkartılarak, aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

1. Seçim reklam filmlerinde somut ögelere yer verilmiş midir?
2. Seçim reklam filmlerinde soyut ögelere yer verilmiş midir?
3. Seçim reklam filmlerinde ünlü kullanımına gidilmiş midir?
4. Seçim reklam filmlerinde müzik kullanılmış mıdır?
5. Seçim reklam filmlerinde daha çok mantığa mı duygulara mı yönelik mesajlar verilmiştir?
6. Seçim reklam filmlerinde daha çok geçmişe mi geleceğe mi odaklanılmıştır?
7. Seçim reklam filmlerinde en çok hangi temalar kullanılmıştır?
8. Seçim reklam filmlerinde korku veya coşku çekiciliği kullanılmış mıdır?
9. Seçim reklam filmlerinde her mesaj açıkça verilmiş midir yoksa gizli mesajlar yer almakta mıdır?

5. Bulgular

5.1. “Haydi Türkiye” Reklam Filmi

Cumhuriyet Halk Partisi, Demokrat Parti, İyi Parti, Saadet Partisi ve sonradan katılan Demokrasi ve Atılım Partisi ile Gelecek Partisi’nin bir araya gelerek oluşturdukları Millet İttifakı’nın, 2023 Türkiye Cumhurbaşkanlığı Seçimi için yayımladıkları seçim reklam filmi 1 dakika 50 saniye sürmektedir. Televizyon kanallarında da yayımlanan reklam filmi 04.05.2023 tarihinde Youtube’da yayımlanmış ve 570 bin kez izlenmiştir (www.youtube.com/watch?v=sPmqSrvrhL8 ve <https://www.youtube.com/watch?v=HoYPOFerkHg>). Reklam filmi başından sonuna kadar bir müzik eşliğinde hem şarkının söylendiği hem de konuşmaların yer aldığı göstergelerden oluşmaktadır. Genel olarak reklam filminde, ülkenin farklı coğrafyalarından, meslek gruplarından ve yaş aralıklarından oluşan kişiler, bayrak ve doğa gibi temalara yer verilmiştir.

Görsel 1.

Görsel 2.

Görsel 3.

Reklam filmi, CHP genel başkanı ve Millet İttifakı'nın cumhurbaşkanı adayı olan Kemal Kılıçdaroğlu'nun; *"Ben Kemal. Sana söz veriyorum."* şeklindeki gösterge ile başlamaktadır. Aynı zamanda ilk karede görsel olarak Kılıçdaroğlu ve arkasında bir ilkbahar göstergesi bulunmaktadır. Bu göstergede; fonda pembe çiçekler açmış bir ağaç, mavi, beyaz, aydınlık, güneşli bir gökyüzü yer almaktadır. Bu ilkbahar göstergesiyle düz anlamda doğanın uyanışı, aydınlık ve temiz bir hava gösterilirken, yan anlamda ülke için de Kılıçdaroğlu'nun cumhurbaşkanı olmasıyla umutla, sevinçle, heyecanla yeni bir döneme geçileceği mesajı verilmektedir. Bu göstergelerde Kılıçdaroğlu'nun cumhurbaşkanı seçilmesi, ilkbahar metaforu ile verilmiştir. Kılıçdaroğlu'nun cumhurbaşkanı seçilmesiyle ülkede gerçekleşeceği düşünülen umut, coşku, heyecan, sevinç, aydınlık temaları metonomi kullanılarak pembe çiçekler açmış ağaç, güneş, mavi ve beyaz bir gökyüzü ile verilmiştir.

Ardından ekrana yüksek bir yerden çekilmiş bir köy görüntüsü gelmektedir. Bu göstergeden itibaren sırayla, köyde koyunları otlatan bir çocuk ve genç erkekler, evde kız çocuğuna sarılmış bir anne, bir derenin kenarında tulum çalan bir yetişkin, teknede balık tutan balıkçılar ekrana gelmektedir. Bu göstergelerle reklam filminde ülkenin farklı coğrafyalarında yaşayan ve farklı işlerle uğraşan vatandaşların hepsine hitap edildiği ve hedef kitle olarak görüldükleri anlaşılmaktadır. Bu göstergelerle eş zamanlı olarak; *"Haydi umuda haydi, haydi bolluğa haydi, haydi kazanalım haydi"* sözlerinden oluşan dilsel gösterge olan şarkı söylenmektedir. Umud; köy yerindeki çocuk ve gençler, bolluk ise; balıkçıların tuttuğu

balıklar metonomisiyle verilmiştir. Yan anlamda; Kılıçdaroğlu'nun seçilmesiyle karamsarlık bitecek, bolluk bereket gelecek mesajı verilmektedir.

Görsel 4.

Görsel 5.

Görsel 6.

Reklam filminin devamında sırasıyla; deniz kenarında enstrüman çalan gençlerden oluşan gösterge “*Bıktık usandık haydi*” şeklinde devam eden seçim şarkısı eşliğinde, kırsal bir yerleşim yerinde “*Cana tak etti haydi*” şeklinde devam eden ve koşturarak arabalarına binip oy kullanmaya giden emekli çift görünümündeki gösterge ve şarkının devamı olan “*Haydi kazanalım haydi*” kısmından oluşan sözler eşliğinde kamyonetin arkasında giden gençlerden oluşan gösterge ekrana gelmektedir. Toplumun içinden belirli kesimlerden vatandaşların gösterilmesiyle metonomi kullanılmış ve düz anlamda; gençlerin de emeklilerin de geçim sıkıntısı çektikleri ve içinde yaşadıkları şartlardan hoşnut olmadıkları hatta bıktıkları anlatılmıştır.

Görsel 7.

Görsel 8.

Ardından ekran; “Haydi bizim için, haydi yarınlar için” diyen coşkulu bir genç erkek ve hemen yanında “Çıkar cebindeki telefonu... bir selfie çekelim” diyen orta yaşın üzerinde yetişkin bir erkek vatandaş göstergeleri bir arada ekrana gelmektedir. Burada düz anlamda; genç ve yetişkin bireylerin aynı coşkuyla seçimi karşıladıkları verilse de yan anlamda; siyasi propagandalar esnasında iktidar ve muhalefet arasındaki bir tartışma konusunun mizahi şekilde işlenmeye çalışıldığı görülmektedir. Siyasi söylemlerinde ekonominin kötü olduğunu iddia eden muhalefete karşılık, iktidar yanlılarının, kullanılan lüks telefon markalarını örnek göstererek ekonominin iyi olduğu iddialarına, bu göstergeyle mizahi bir gönderme yapılmaya çalışılmıştır. Nitekim “Çıkar cebindeki telefonu...” ifadesinden sonra verilen anlık duraksama, alt yazıdaki üç nokta ve asık suratlar bu yan anlamı destekleyici göstergelerdir. Duraksamanın ardından gülümseyerek söylenen “bir selfie çekelim” ifadesine coşkulu müziğin tekrar eşlik ettiği dilsel göstergelerle, kullanılan cep telefonları normalleştirilmiştir.

Görsel 9.

Görsel 10.

Reklam filminin devamında; “Haydi umuda haydi” dilsel göstergeleri devam etmekte ve ekrana sırasıyla, kırsal kesimden doğal görünümüyle yaşlı, kadın bir vatandaş, teknede balık tutan balıkçılar ve büyük bir heyecan ve coşku içindeki erkek, kadın, giyimleri birbirlerinden farklı genç vatandaşlar yer almakta ve oy kullanmaya gittikleri gösterilmektedir. Buna fonda “Haydi bolluğa haydi” dilsel göstergeleri eşlik etmektedir. Bu bağlamda düz anlamda; oy vermenin önemi ve gerekliliğine vurgu yapıldığı ve vatandaşların oy vermeye yöneltilmeye çalışıldığı görülmektedir. Böylece Kılıçdaroğlu’na oy verme ile “bolluk” teması özdeşleştirilmiştir. Ülkeyi bolluğa götürecektir eylemin Kılıçdaroğlu’na oy vermek olduğu yönünde bir metonomi kullanılmıştır. Bu doğrultuda ilk göstergede, farklı kamera açıları kullanılarak çekilen, evden çıkan gençler gösterilmektedir. Düz anlamda gençlerin oy kullanmaya çağırıldıkları anlamı öne çıkmaktadır. Göstergede evin içinden kapıya ve dışarıya doğru kullanılan kamera açısında evin içi karanlık, dışarıya aydınlık bir gösterge paylaşılmıştır. Buradaki yan anlam; mevcut iktidarda evlerin ve yaşamların olumsuzluk ve kasvet içerisinde olduğu, ancak seçimde Kılıçdaroğlu’na oy verildiği takdirde herkesin aydınlığa ve refaha çıkacağıdır.

Görsel 11.

Görsel 12.

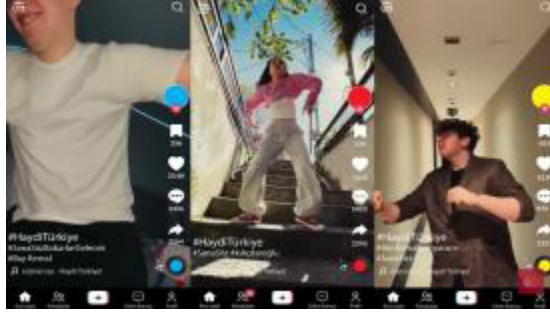
Reklam filmine toplumun değer yargıları eklenerek devam edilmiştir. Bu bağlamda, bir miting alanında çekilen, Türk bayraklarıyla dolu bir meydan göstergesine yer verilmiştir. Bu gösterge eşliğinde fondaki dilsel gösterge; “*Haydi kazanalım haydi*” şarkı sözleridir. Düz anlamda seçimi Kılıçdaroğlu’nun kazanması mesajı verilirken, yan anlamda bayrak metonomisiyle aslında Türk milletinin ve Türkiye’nin kazanacağı mesajı işlenmiştir. Bu gösterge ile milli duygulara dokunarak seçmek kitleyi harekete geçirmek hedeflenmektedir. Devamında kürsüden seslenen Kılıçdaroğlu görseli ve “*Ben Kemal. Geliyorum*” ifadesi ile yan anlamda; Kılıçdaroğlu’nun kazanacağına dair net bir vurgu yapılmıştır. Bu göstergenin hemen arkasından dinleyicilerin alkışlarla karşıladığı gösterge gelmektedir. “*Ben Kemal*” ifadesi ise yine yan anlamda; iktidarın siyasi propagandalarında Kılıçdaroğlu’na sıklıkla “*Bay Kemal*” olarak seslenmesine mizahi bir karşılık olarak “*Ben Kemal*” ifadesinin rahat ve net bir biçimde kullanıldığını göstermektedir.

Görsel 13.

Reklam filminin devamında; “*O taraf bu taraf*” “*Yok ki burada bir taraf*” “*Adaletle güzele*” “*Taraf olmalı taraf*” şarkı sözleriyle ve yine farklı giyim tarzları olan, kadın ve erkeklerden oluşan genç bir grup göstergeleri ekrana gelmektedir. Nitekim giyim tarzlarından dolayı bu göstergeler aracılığıyla, ideolojik ayırım yapılmadığı, adaletin her şeyin üstünde olduğu anlatılmaya çalışılmıştır. Gülümseyen yüzleriyle, birbirlerine sarılanlar göstergesinde metonomi kullanılarak, birbirinden farklı yaşam tarzları olan her kesime hitap ettikleri, kimseyi ayırmadıkları yan anlamı ortaya çıkmaktadır. Bu yan anlam; dilsel göstergelerle birleştiğinde “*birlik beraberlik*” duygusunun ve toplumun her kesiminin birbirini sevgiyle

kabullendiğinin öne çıkarıldığı görülmektedir. Bu metonomiyle önemli olanın adalet olduğu, Kılıçdaroğlu'nun toplumun her kesimini kucakladığı, birleştirici bir siyasi lider olduğu/ olacağı yönünde bir vurgu yapılmaktadır.

Görsel 14.

Reklam filminin devamında ekrana, gençlerin sosyal medya hesaplarının ekrandaki görüntülerinden oluşan göstergeler gelmektedir. Üçe bölünmüş ekranda 3 farklı gencin sosyal medya çekimlerine yer verilmiştir. Aynı zamanda bu gençlerin bazıları dans ederek, bazıları enstrüman çalarak, bazıları da kameraya selam vererek “*Haydi yap bir hareket, gelsin artık bereket*”, “*Ver coşkuyu herkese nefes alsın tüm millet*” dilsel göstergeleriyle devam eden şarkıyı söylemektedir. Şarkının bu kısmını gençlerin söylüyor olması ve sosyal medya hesapları görüntülerine verilmesi, genç seçmen kitlesini hedeflediklerini göstermektedir. Bu göstergeler genel olarak eğlenceli, coşkulu olan bu genç kitlenin, mevcut iktidarda rahat olmadıklarına ve baskı altında olduklarına yönelik bir yan anlam ile verilmiştir. Göstergelere Kılıçdaroğlu'na oy verilmesiyle gençlerin refaha çıkacağı yönünde bir yan anlam daha eşlik etmektedir. Burada toplumun içinden genç kesim metonomi olarak kullanılmış ve bu metonomi üzerinden bereket ve refah gibi siyasi mesajlar verilmiştir.

Görsel 15.

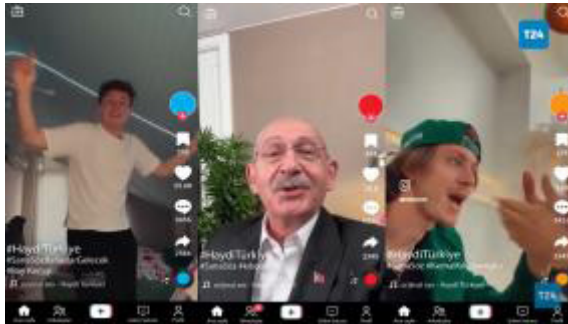

Görsel 16.

Görsel 17.

Reklam filmi seçmenleri inandırmaya ve yüreklendirmeye yönelik bir söylemle devam etmektedir. Yine ülkenin farklı yerlerinden farklı seçmenlerin heyecan ve coşkusuyla oy kullanmaya gittikleri göstergelere yer verilmiştir. Şarkı sözleri de “*Yapar mıyız yaparız*” “*Temiz sayfa açarız*” “*Sana söz biz birlikte*” “*Yüzyılı kurtarırsınız*” şeklinde dilsel göstergelerle devam etmektedir. Gençlerin özellikle hedeflendiği, bu göstergelerle de anlaşılmalıdır. Ayrıca köylü ve çiftçi vatandaşlara da aynı önemin verildiği görülmektedir. Nitekim reklam filminin başından itibaren birçok göstergede köylü ve çiftçi vatandaşlara yer verildiği görülmektedir. Tüm bu göstergelerde düz anlamda toplum olarak hep birlikte ülkenin kurtulacağı mesajı verilmektedir. “*Temiz sayfa açarız*” dilsel göstergesiyle, ülkenin mevcut iktidarda zor bir dönemden geçtiği ancak Kılıçdaroğlu’nun seçimi kazanmasıyla olumsuzlukların geride kalacağı ve yeni bir döneme başlanacağı, yan anlam olarak verilmiştir. Göstergelerin devamında koşarak oy vermeye giden genç bir vatandaşla, sokaktan geçen engelli bir vatandaşın bir araya geldiği gösterge yer almaktadır. Tüm vatandaşlara hitap edildiği bu göstergelerle de anlaşılmalıdır, engelli vatandaşların da unutulmadığı ve onların da oylarına talip olunduğu yönünde bir yan anlam içermektedir. Bu göstergenin beraberinde söylenen “*Sana söz biz birlikte*” “*Yüzyılı kurtarırsınız*” dilsel gösterge ile “*birlik, beraberlik*” teması işlenmeye devam edilmiş ve mevcut iktidarın sıklıkla kullandığı “*Türkiye Yüzyılı*” ifadesine benzer bir mesaj verilmiştir. Uzunca yıllardır iktidarda olan mevcut iktidarın “*Türkiye Yüzyılı*” teması, muhalefet tarafından kötü ve olumsuz giden bir dönemin biteceği ve ülkenin kendileri tarafından kurtarılacağı yönünde değiştirilerek kullanılmıştır.

Görsel 18.

Reklam filminin devamında, daha önce ekrana gelen gençlerin sosyal medya üzerinden seslendikleri göstergeye Kılıçdaroğlu'nun da sosyal medya hesabı üzerinden bağlandığı görüntüsü ekrana gelmektedir. Bu göstergede Kılıçdaroğlu; “*Türkiyem nasıl da güzel olacak*” şeklinde dilsel gösterge ile gençlere seslenmektedir. Bu göstergenin düz anlamı Kılıçdaroğlu'nun gençlere vaat ve umut verdiğidir. Yan anlamda ise gençlerle aynı dili konuşabildiği ve gençlere seçmen kitle içerisinde özellikle önem verdikleri gösterilmeye çalışılmıştır.

Görsel 19.

Görsel 20.

Görsel 21.

Görsel 22.

Reklam filmine, oy kullanmanın önemine vurgu yapılan göstergelerle devam edilmektedir. Reklam filminin başından beri yer verilen hedef kitlelerin büyük bir heyecan ve coşkuyla oy vermeye giden görüntüleri gösterilmeye devam etmiştir. Bu doğrultuda sandık başında oy kullanan vatandaş, evinden telaşla çıkan anne ve kızı, dükkânını kapatıp, oy vermeye giden esnaf gösterilmektedir. Özellikle dükkânın camına; “*Oy vermeye gittim geleceğim*” yazısı asan esnaf görseliyle hem kültürel bir olgu kullanılmış hem de oy kullanmanın işten daha önemli olduğu vurgusu yan anlam olarak verilmiş ve tüm seçmene adeta çağrı yapılmıştır. Diğer taraftan fondaki dilsel gösterge ise “*Gitti gençliğimiz gitti*” “*Gitti emekler gitti*” “*Haydi kazanalım haydi*” şeklinde devam etmektedir. Bu şarkı sözleri ile de düz anlamda; ülkenin vahim bir durumda olduğu, gençlerin uzun yıllardır iktidarda olan mevcut iktidar nedeniyle kötü bir dönem geçirdikleri, ailelerin çocukları için verdiği emeklerin boşa gittiği yönünde mesajlar verilmektedir. Yan anlam ise; bu vahim tablo üzerinden ise herkesin Kılıçdaroğlu'na oy vermeye çağırılmasıdır. Bu görsel ve dilsel göstergelerde toplumun içinden genç seçmen kitlenin, esnafın ve ebeveynlerin metonimi olarak verildiği görülmektedir.

Görsel 23.

Görsel 24.

Reklam filminin sonunda ise; 6 siyasi parti lideri ile İstanbul ve Ankara Büyük şehir Belediye Başkanlarının aynı göstergede yer aldıkları, Kılıçdaroğlu'nun "Haydi hep birlikte sandığa" "Sana söz!" "Türkiye kazanacak" sözlerini söylediği ve hep birlikte "Haydi" şeklinde seslendikleri dilsel göstergenin eşlik ettiği gösterge ekrana gelir. Bu gösterge ile gösterilen; güçlü bir muhalefet tablosudur ve düz anlamda; her biri kendi seçmenine oy için çağrıda bulunmaktadır. Dilsel göstergelerde de birlik, güç ve kazanç vurgularına devam edilmektedir. Son göstergede ise ekrana "Haydi Türkiye haydi!" dilsel göstergesi gelmektedir. Böylece son göstergede de tüm seçmen kitle oy vermeye çağırılmaktadır. "Türkiye" kırmızı renk ile verilmiş, metafor olarak Türk Bayrağı'na benzetilmiştir.

5.2. "Dualar, Rüyalara, Umutlar Seninle" Reklam Filmi

Adalet ve Kalkınma Partisi, Milliyetçi Hareket Partisi ve sonradan dâhil olan Büyük Birlik Partisi ile Yeniden Refah Partisi'nden oluşan Cumhur İttifakı'nın, 2023 Türkiye Cumhurbaşkanlığı ve 28. Dönem Milletvekili Türkiye Genel Seçimleri için yayımladıkları seçim reklam filmi 2 dakika 10 saniye sürmektedir. Televizyon kanallarında da yayımlanan reklam filmi, 15.05.2023 tarihinde Youtube'da yayımlanmış ve 5 milyon 503 bin 481 kez izlenmiştir (<https://www.youtube.com/watch?v=Nue71DW6WZ0>). Reklam filminde ünlü kullanımına gidilmiş, reklam müziği Kibariye, Della Miles ve Yücel Arzen tarafından seslendirilmiştir. Kibariye'nin doğal, halkın içinden bir şarkıcı olarak duygulu ve etkileyici şarkı söyleme özelliklerinden dolayı seçildiği düşünülebilir. Della Miles ise Amerikalı siyahi ve Müslüman olan ve Türkiye'ye yerleşen, Türkiye hayranı bir şarkıcı kimliği ile öne çıkmasından dolayı reklam filminde yer aldığı düşünülmektedir. Yücel Arzen ise Ak Partili meclis üyesi ve birçok ünlü için yaptığı şarkılarla öne çıkan müzisyen ve besteci kimliği nedeniyle reklamda yer aldığı düşünülmektedir.

Görsel 25.

Görsel 26.

Reklam filmi, batan bir güneşin görüntüsü eşliğinde bir çocuğun koşarak uçurtma uçurduğu bir görüntü ile başlamaktadır. Bu gösterge ve takip eden göstergelerde reklam filminin başında Ak Parti iktidarından önceki zamanların gösterildiği anlaşılmaktadır. Batan güneş ile Türkiye'nin karanlığa sürüklendiği, umutların tükendiği bir dönem gösterilmiştir. Uçurtma göstergesi ise özgürlük, umut temalarını aktarabilmek için metafor olarak kullanılmıştır. Ardından gelen göstergede yağmurlu bir havada Arnavut kaldırımli eski bir sokakta yere atılmış bir gazete yer almaktadır ve manşetinde “*Silahlı kuvvetler yönetime el koydu*” yazmaktadır ve sokaktan geçen bir vatandaş gazetenin üzerine basarak yürümektedir. Bu gösterge ile aynı kasvetli hava gösterilmeye devam etmekte ve dilsel gösterge ile geçmişte Türkiye’de yaşanan darbeler düz anlamda verilmektedir. Vatandaşın gazetenin üzerine basarak yürümesi ise darbelerin artık geçmişte kaldığı yönünde bir yan anlam içermektedir.

Görsel 27.

Görsel 28.

Görsel 29.

Reklam filmi, duygusal müzikle başlayan bu göstergelere Kibariye'nin reklam şarkısını seslendirmesiyle ve "Yürüyenler durduğunda" "Korku kalbe vurduğunda" dilsel göstergeleriyle devam etmektedir. Ekrana gelen Erdoğan afişinin asılı olduğu, yeni adı "15 Temmuz Şehitler Köprüsü" olan "Boğaziçi Köprüsü" göstergesi ile yan anlam olarak İstanbul ile özdeşleşmiş bir lider gösterilmektedir. Devamında 15 Temmuz darbe girişiminde yaşanan korku dolu anlara ve İstanbul'da verilen mücadele metonomi olarak kullanılarak, Erdoğan'dan önce ve Erdoğan'dan sonra darbe kavramının Türkiye için ne anlama geldiği gösterilmeye çalışılmıştır. 15 Temmuz gününe dair göstergelerde, caddelerde birbirine girmiş insanlar, araçlar göstergeleri ile darbe girişimi ve halkın buna direnişi gösterilmiştir. Aynı esnada "Zulüm şehri sardığında" "Sığınacak kalesin sen" dilsel göstergeleri reklam şarkısı olarak devam etmektedir. Bu göstergelerle 15 Temmuz gecesi yaşanan darbe girişimi ve Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın halkı sokaklara çıkmaya ve darbeyi engellemeye yönelik yaptığı çağrının Türkiye tarihinde bir dönüm noktası olması yan anlam olarak verilmiştir. Şarkının sözleri ve ard arda gelen göstergelerle darbe girişimi metonomisi üzerinden Erdoğan ülkenin kurtarıcısı ve kalesi olarak gösterilmiştir.

Görsel 30.

Görsel 31.

Görsel 32.

Reklam filmi aynı şarkı sözlerinin bu kez Amerika'lı siyahi Müslüman ve Türkiye'ye yerleşen Della Miles tarafından tekrar edildiği gösterge ile devam etmektedir. İlk göstergede Della Miles bir caminin avlusundadır ve gülümseyen yüz ifadesiyle başörtüsünü örtmektedir. Burada Della Miles'in dünyaca ünlü Amerikalı bir şarkıcı olmasına rağmen Türkiye hayranı ve Müslüman olması metonomi olarak kullanılarak Türkiye'nin hayran olunan bir ülke olduğu yan anlamı ortaya çıkmaktadır. Ardından Erdoğan'a sarılan, yüzünü okşayan, acılı

yüz ifadeleri içerisindeki vatandaşların görsellerinin yer aldığı göstergelerle düz anlamda, Erdoğan'ın herkes tarafından sevilen ve güvenilen bir lider olduğu gösterilmektedir.

Görsel 33.

Görsel 34.

Görsel 35.

Görsel 36.

Reklam filmi; “*Ne gecen var ne gündüzün*” “*Acıya meydan okursun*” dilsel göstergeleriyle devam eder. Bu sözlere ise Erdoğan'ın çeşitli mitingleri ve halkla bir araya geldiği göstergelerden oluşan görseller eşlik etmektedir. Şarkının sözleri ve görseller düz anlamda Erdoğan'ın hiç durmadan çalıştığı gösterilmektedir. Ek olarak, her türlü zorlukla mücadele eden ve her şeye rağmen yüzünün güldüğü bir güce ve cesarete sahip olduğu yan anlamları barındırmaktadır. Camide namaz kılan bir cemaat görselinin ardından Erdoğan'ın görüntüsünün cami görseli ile iç içe verildiği ve şarkıda söylenen “*Yaradan'dan gelir gücün*” sözüyle yan anlamda tüm bu gücün ve kudretin Allah tarafından kendisine verildiği, dolayısıyla dini bütün, Allah tarafından sevilen ve korunan biri olduğu gösterilmektedir.

Görsel 37.

Görsel 38.

Reklam filminin devamında şarkının “*Sen dik dur eğilme*” “*Türkiye Yüzyılı seninle*” sözleri Ak Parti’li meclis üyesi müzisyen ve besteci Yücel Arzen tarafından söylenmektedir. Şarkı “*Dualar seninle*” “*Dualar rüyalar*” “*Umutlar seninle*” kısmının Della Miles tarafından söylenmesiyle devam eder. Bu dilsel göstergelere Erdoğan’ın icraatlarından oluşan göstergeler ve oldukça kalabalık miting alanlarından göstergeler eşlik etmektedir. Bu gösterge ile çok büyük bir kitle tarafından desteklendiği yan anlam olarak verilmektedir.

Görsel 39.

Görsel 40.

Görsel 41.

Reklam filminin devamında aynı miting alanlarından dua eden bir kadın görseli metonimi olarak kullanılmış ve halkın Erdoğan’a dualarıyla arkasında olduğu gösterilmiştir. Aynı zamanda şarkı “*Dualar seninle*” “*Dualar rüyalar*” “*Umutlar seninle*” dilsel göstergeleriyle devam etmektedir. Miting göstergesinde, Erdoğan’la özdeşleşen selamlaşma hareketi olan

“Rabia işaretini” yapan bir kalabalık görseliyle, halkla Erdoğan arasındaki kuvvetli bağ gösterilmektedir. Böylece halkın dualarının Erdoğan’ın arkasında olduğu ve umutlarının da Erdoğan olduğu yönünde bir düz anlam ortaya çıkmaktadır. Diğer göstergedeki bayrak, milli duyguları öne çıkarmak için metonimi olarak kullanılmış, yan anlamda; aynı bayrak altında birlik ve beraberlik mesajı verilmiştir.

Görsel 42.

Görsel 43.

Reklam filmine benzer göstergeler ve “*Sen dik dur eğilme*” “*Türkiye Yüzyılı seninle*” dilsel göstergeler ile devam edilerek, düz anlamda Erdoğan’ın büyük bir kitle tarafından desteklendiği mesajı, yan anlam olarak ise yıllardır çok çalışmaya, onca zorluğa, kendisine yöneltilen siyasi propagandalara rağmen güçlü olmaya ve ülkeyi yönetmeye devam etmesinin istendiği mesajı verilmektedir. 2023 seçim sürecinde birçok siyasi söylemde ve siyasal pazarlama çalışmalarında ana mesaj olarak kullanılan “*Türkiye Yüzyılı*” temasının bu göstergelerde özellikle vurgulandığı görülmektedir. Böylece adeta yeni bir çağ açtığı yan anlamı ortaya çıkmaktadır.

Görsel 44.

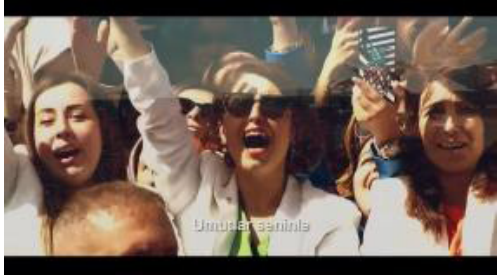
Görsel 45.

Reklam filmi, benzer biçimde miting ve halkla bir araya gelinen göstergelerle devam ederken şarkı da “*Türkiye yüzyılı seninle*” “*Dualar rüyalar*” “*Umutlar seninle*” sözleriyle sürmektedir. Göstergelerde Türkiye’nin farklı coğrafyalarından birçok kadın seçmenin yer aldığı görseller bulunmaktadır. İçlerinde yöresel kıyafetleri olan kadınlar da modern görümlü kadınlar da yer almaktadır. Bu göstergeler ile Erdoğan’ın Türkiye’nin her yerinden kadın seçmenler tarafından büyük destek gördüğü ve sevildiği gösterilmektedir.

Göstergelerden biri de Erdoğan'ın annesiyle yüzlerinde mutlu bir ifadeyle sarıldıkları bir göstergedir. Bu gösterge, Türkiye toplumunda kutsal bir yeri olan “annelik” kavramı metonomisi üzerinden kadına ve anneye değer verildiği ve onlar tarafından da aynı sevgi ve hayranlıkla karşılandığı yan anlamını içermektedir.

Görsel 46.

Görsel 47.

Görsel 48.

Görsel 49.

Reklamın devamında Ak Parti'nin ve Erdoğan'ın 2023 seçimlerinde sloganları olan ve Erdoğan'ın fotoğrafının üzerinde “*Doğru Zaman Doğru Adam*” yazılı dilsel gösterge oldukça kalabalık bir miting alanın gösterildiği gösterge eşliğinde verilmektedir. Miting alanından yakın çekimle verilen bir grup modern görümlü kadın göstergesi ile kadınlar tarafından coşkuyla desteklenen bir lider olduğu gösterilmekte ve bu yan anlam yan anlam pekiştirilmektedir. Şarkı “*Umutlar seninle*” dilsel göstergesi, göstergelere eşlik etmeye devam etmektedir. Aynı sözler eşliğinde çok kalabalık bir miting ve üzerini kaplayan bayrak ve Erdoğan'ın görüntüsü, iç içe geçmiş, silüet şeklinde yer aldığı bir gösterge ile benzer mesajlar pekiştirilmeye devam edilmiştir. “*Umutlar seninle*” sözleri, ağlayarak Erdoğan'a sarılan 4 kız çocuğu göstergesi eşliğinde söylenmeye devam etmektedir. Buradaki kız çocukları metaforu olarak; “*ülkenin geleceğini ve gelecek nesillerini*” ifade etmek üzere metafor olarak kullanılmış ve geleceğin umudu olarak da Erdoğan gösterilmiştir.

Görsel 50.

Görsel 51.

Reklam filminin son göstergelerinde Recep Tayyip Erdoğan ve eşi Emine Erdoğan halkı selamlamaktadır. Bu göstergede yan anlamda bir balkon konuşması gösterilmeye çalışılmıştır. Fonda “*Türkiye Yüzyılı için*” dilsel göstergesi ile ana tema vurgulanmaya devam etmiştir. Reklam filminin son karesinde ise seçim afişlerinde de kullanılan “*Türkiye Yüzyılı İçin Hep Birlikte Umutlar Seninle Doğru Adam*” yazan, partinin renklerinin ve logosunun yer aldığı ve Erdoğan’ın portre fotoğrafıyla verilen gösterge yer almaktadır. Bu gösterge ile Ak Parti’nin seçim çalışmaları boyunca vurguladıkları ifadeye yer verilmiş, en yalın anlatımla Erdoğan’ın oy vermek için doğru tercih olduğu mesajı verilmiş, böylece Erdoğan’a oy verilmesi mesajı desteklenmiştir.

Genel Değerlendirme ve Sonuç

Çalışmanın sonucunda genel olarak; her iki adayın da siyasal propagandaları doğrultusunda temalar kullandıkları, Erdoğan için daha çok duygusal dilsel göstergeler eşliğinde duygusal mesajlara yer verilerek güçlü lider konumlandırmasının yapıldığı, Kılıçdaroğlu için ise coşkulu ve eğlenceli dilsel göstergeler eşliğinde daha çok sorunlara odaklanan ve vaatlerden oluşan mesajlara yer verildiği ortaya çıkarılmıştır. Bu durumda araştırma sorularından 5. ve 7. sorulara cevap bulunduğu görülmektedir.

Literatürde değinilen, siyasal reklamların sadece soruna odaklanmadığı ve partiye olan bağı güçlendirmeye çalıştığı yönündeki bilgi doğrultusunda, Erdoğan’ın siyasal reklamında tamamen adaya olan bağı güçlendirilmesine yönelik olarak, seçmen kitlenin duygularına hitap etmek üzere göstergelere yer verildiği tespit edilirken, Kılıçdaroğlu’nun siyasal reklamında ise sorunlara odaklanılarak bunları gidermeye yönelik seçim vaatleri üzerinden kurgulandığı tespit edilmiştir. Duygulara hitap etme noktasında Erdoğan’ın seçim reklamında 15 Temmuz görüntülerine yer verilmesi, dilsel göstergelerde olumsuz ortamları çağrıştıran ifadelerin yer alması, korku çekiliğinin kullanıldığı, Kılıçdaroğlu’nun seçim reklamında yer alan göstergelerden ise coşku çekiciliğinin kullanıldığı görülmektedir. Dolayısıyla araştırma sorularından 6. ve 8. soruya yanıt bulunmuştur.

Araştırma sorularından 1. ve 2. soru dikkate alındığında; her iki reklam filminde de gerçek görüntülerin yer alması, yapılan icraatlara ilişkin görsellerin kullanılması, somut

öğelere sıklıkla yer verildiğini göstermektedir. Diğer taraftan bazı somut öğeler üzerinden, kültürel unsurların ve değerlerin işlendiği göstergeler ise soyut öğelerin de kullanıldığını göstermektedir. Araştırma sorularından 3. soru dikkate alındığında; Kılıçdaroğlu'nun reklam filminde sıradan halktan kişilere yer verilirken, Erdoğan'ın reklam filminde 3 ünlü isme yer verildiği görülmektedir. Bu noktada ünlülerin kişisel özelliklerinin reklam filminde yaratılmaya çalışılan temayı güçlendirecek yapıda olmaları sebebiyle kullanıldıkları tespit edilmiştir. Araştırmada reklam filminde müzik kullanılıp kullanılmadığının sorgulandığı 4. soru dikkate alındığında; her iki reklam filminde de müzik eşliğinde söylenen seçim şarkısının yer aldığı görülmektedir. Bu dilsel göstergeler her iki adayın reklam filminde birbirinden oldukça farklıdır. Nitekim Erdoğan'ın reklam müziği ve şarkısı duygusal, hüznlendirici ve korkutucu nitelikteyken, Kılıçdaroğlu'nun reklam müziği ve şarkısı eğlenceli, coşkulu ve hareketlidir. Bu dilsel göstergeler her iki adayın seçmen kitlede düşündürmek ve hissettirmek istediklerinin farklı olduğunu göstermektedir. Bu doğrultuda Erdoğan'ın olumsuz, korkutucu, kasvetli bir atmosfer üzerinden güven verici ve kurtarıcı rolüyle seçmen kitleye gösterildiği, Kılıçdaroğlu'nun ise halkı rahat ettirecek ve mutlu kılacak eylemleri gerçekleştirebilecek bir aday olarak gösterildiği tespit edilmiştir. Aynı doğrultuda, Erdoğan'ın reklam filminde daha çok duygular harekete geçirilmeye çalışılmış, Kılıçdaroğlu'nun reklam filminde ise çoğunlukla rasyonel ve mantığa hitap eden bir içerik sunulmuştur. Diğer taraftan Erdoğan'ın reklam filminde geçmişe ve geçmişte yaşanan olaylara odaklanılmışken, Kılıçdaroğlu'nun reklam filminde seçim gününe ve gelecekte ülkede olması beklenen değişime odaklanıldığı ortaya çıkarılmıştır. Reklam filmlerinin her ikisinde de bayrak, millet, vatan temaları kullanılmıştır. Diğer taraftan Erdoğan'ın reklam filminde şimdiye kadar yapılan icraatlara yer verilirken, Kılıçdaroğlu'nun reklam filminde doğa teması da kullanılmıştır. Son olarak her iki reklam filminde de 9. sorunun yanıtı olarak; düz anlam olarak tespit edilen doğrudan mesajların yanı sıra, analizlerde çoğunlukla yan anlamların ortaya çıkarıldığı noktalarda, gizli ve subliminal mesajlara da yer verildiği tespit edilmiştir. Bu doğrultuda reklam filminde kullanılan seçim şarkılarının sözleri dilsel öğeler olarak analiz edildiğinde; araştırma sorularının tümüne cevap bulunduğu görülmektedir.

Sonuç olarak; yaşamsal bir süreç olarak siyaset, geldiğimiz noktada kendiliğinden ya da sadece birkaç unsura bağlı olarak başarı elde edilebilecek bir alan değildir ve bilimsel olarak pazarlama stratejilerinden faydalanılmalıdır. Oldukça hızlı değişen ve birbirinden çok farklı özellikler içeren günümüz seçmen kitlesini oy verme noktasında ikna edebilmek, onu iyi tanımaktan, istek ve ihtiyaçlarını anlamaktan geçmektedir. Tüm bunları sağlayacak olan ise siyasal pazarlama çalışmaları ve seçmen kitleyle etkili bir iletişim ortamı sağlayan siyasal reklamlardır. YouTube'da yayımlanan seçim reklam filmlerinin göstergibilimsel analizinde ulaşıldığı üzere, bu araçlarla seçmene dokunabilmeye, onu ikna edebilmeye yönelik birçok dilsel ve görsel faktör, etkili biçimde kullanılabilir.

Bundan sonra yapılacak olan çalışmalara öneri olarak; bu tür siyasal reklamların ya da diğer siyasal pazarlama uygulamalarının seçmen kitle üzerindeki etkileri araştırılarak, bu konuda literatürün gelişmesine katkı sağlanabilir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The authors have no conflict of interest to declare.

Grant Support: The authors declared that this study has received no grant support.

Kaynakça/References

- YouTube.* (2023, 05 04). 08 08, 2023 tarihinde YouTube: www.youtube.com/watch?v=sPmqSrvrhL8 adresinden alındı
- YouTube.* (2023, 05 15). 08 08, 2023 tarihinde YouTube: <https://www.youtube.com/watch?v=Nue71DW6WZ0> adresinden alındı
- YouTube.* (2023, 05 04). 08 08, 2023 tarihinde YouTube: <https://www.youtube.com/watch?v=HoYPOFERkHg> adresinden alındı
- Atkin, C. K., Bowen, L., Nayman, O. B., & Sheinkopf, K. G. (1973). Quality Versus Quantity in Televised Political ADS. *Public Opinion Quarterly*, 37(2), 209-224.
- Barthes, R. (2005). *Göstergebilimsel Serüven.* (M. Rifat, & S. Rifat, Çev.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Bayraktaroğlu, G. (2002). Politik Yaşamda Pazarlama Yaklaşımları. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi*, 7(2), 159-168.
- Bilişli, Y. (2021). *Dijital Medya ve Dijital Okuryazarlık.* Konya: Literatürk Academia.
- Biocca, F. (2011). *Television and Political Advertising.* New York: Routledge.
- Brader, T. (2005). Striking a Responsive Chord: How Political Ads Motivate and Persuade Voters by Appealing. *American Journal of Political Science*, 49(2), 388-405.
- Cho, J. (2008). Political Ads and Citizen Communication. *Communication Research*, 35(4), 423-451.
- Çağlar, B. (2012). Bir İletişim Biçimi Olarak Göstergebilim. *Lefke Avrupa Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(2), 22-34.
- Demir, M. İ. (2018). Siyasal İletişim: Kavramsal Bir Derleme. *International Journal of Art Culture and Communication*, 1(1), 79-104.
- Eraslan, M. C., & Küçük Durur, E. (2018). Siyasal İletişim ve Medya Bağlamında Siyasal Reklam ve Propaganda (Kavramsal Bir Değerlendirme). *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(2), 193-204.
- Eyri, S., & Köktürk, Ş. (2013). Dilbilim ve Göstergebilim: Ferdinand de Saussure ve Göstergebilimi Anlamak. *Sakarya Üniversitesi Fen-Edebiyat Dergisi*, 123-136.
- Fulgoni, G. M., Lipsman, A., & Carol, D. (2016). The Power of Political Advertising: Lessons for Practitioners How Data Analytics, Social Media, and Creative Strategies Shape U.S. Presidential Election Campaigns. *Journal of Advertising Research*, 56(3), 239-244.
- Güneş, A. (2013). Göstergebilim Tarihi. *Humanities Sciences*, 8(4), 332-348.
- Karabağ, Ö. (2009). *2009 Yerel Seçimlerinde Yerel Basında Siyasal Reklamcılık Uygulamaları: Niğde Örneği.* Niğde: Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karaçor, S. (2012). Siyasal Katılım Açısından Siyasal Pazarlama ve Seçim Kampanyalarının Önemi. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 81-93.

- Lees-Marshment, J. (2014). *Political Marketing Principles and Applications*. Abingdon: Routledge.
- O' Cass, A. (1996). Political Marketing And The Marketing Concept. *European Journal of Marketing*, 30(10/11), 37-53.
- O'Shaughnessy, N. (2001). The Marketing of Political Marketing. *European Journal of Marketing*, 35(9/10), 1047-1057.
- Parsa, A. F., & Olgundeniz, S. S. (2014, Ocak). *İletişimde Göstergebilim ve Anlamlandırma Sürecini Örneklerle Değerlendirme*. 08 09, 2023 tarihinde Researchgate: avys.omu.edu.tr adresinden alındı
- Rose, G. (2023). *Görsel Metodoloji*. (G. Akgülgi, Çev.) İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Scammell, M. (1999). Political Marketing: Lessons for Political Science. *Political Studies*, 47(4), 718-739.
- Sohal, S., & Kaur, H. (2018). A Content Analysis of YouTube Political Advertisements: Evidence from Indian Parliamentary Elections. *Journal of Creative Communications*, 13(2), 133-156.
- Şirin, B. (2019). *Siyasal Dağıtım ve Tutundurma Çabalarının Siyasal Parti/Lider Güvenine Etkisi: Burdur İlinde Bir Uygulama*. Burdur: Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Uluslararası Seçim Gözlem Heyeti. (2023). *Türkiye, Genel Seçimler, 14 Mayıs 2023 İlk Bulgular ve Sonuçlar ile İlgili Rapor*. Ankara: Uluslararası Seçim Gözlem Heyeti.
- Wei, R., & Golan, G. (2013). Political Advertising on Social Media in the 2012 Presidential Election. *Elektronik News*, 7(4), 223-242.
- Wring, D. (1997). Reconciling Marketing with Political Science: Theories of Political Marketing. *Proceedings from the Academy of Marketing Conference*. 13, s. 651-663. Manchester: Manchester Metropolitan University.
- Yalçınkaya, N., & Ay, C. İ. (2017). Siyasi Başarı İçin Pazarlama Katkısı: Türkiye'deki Politik Pazarlama Çevresi Modeli. *Yönetim ve Ekonomi*, 24(1), 199-214.
- Zeybek, B. (2020). Siyasal Kampanyaların Geleceğinde Veri Temelli Yönelimler. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 54-72.

Akışkan Modernite ve Üretüketim Bağlamında İletişim Profesyonellerinin Dijital Emeği*

Communication Professionals' Digital Labor in the Context of Liquid Modernity and Prosumption

Onur Coşkun¹

*Çalışma için kaynak niteliğindeki yüksek lisans tezindeki katkıları için tez danışmanım Doç. Dr. Alev Aslan'a teşekkür ederim.

¹Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye

ORCID: O.Ç. 0000-0003-3611-6649

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Onur Coşkun,
İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilim Dalı, İstanbul,
Türkiye
E-mail: onur.coskun@uskudar.edu.tr

Başvuru/Submitted: 14.08.2023

Revizyon Talebi/Revision Requested:
04.09.2023

Son Revizyon/Last Revision Received:
05.09.2023

Kabul/Accepted: 09.09.2023

Atıf/Citation: Coşkun, O. (2023). Akışkan modernite ve üretüketim bağlamında iletişim profesyonellerinin dijital emeği. *4. Boyut Journal of Media and Cultural Studies - 4. Boyut Medya ve Kültürel Çalışmalar Dergisi*, 23, 53–72.
<https://doi.org/10.26650/4boyut.2023.1342735>

ÖZ

Temel Web 2.0 pratiklerinin ötesine geçen enformasyon üzerinden şekillenen profesyonel yaşam, yeni üretim ve tüketim pratiklerinin kâr maksimizasyonu gayesiyle geliştirildiği, sonsuza doğru genişleme potansiyeline sahip bir uzama dönüşmüştür. İlgili uzamdaki tüm üretim ve tüketim faaliyetleri enformasyon mülkiyetine sahip olan post-panoptik sermayeden bağımsız düşünülemez duruma gelmiştir. Nitekim bu süreçle koşturucu şekilde, enformasyondan beslenen akışkan modern çağın kendine has yapısı hem yeni kavramlar yaratmış hem de modern dönemden aşına olunan birtakım kavramların dönüşümüne sebep olmuştur. Okumakta olduğunuz çalışmanın merkezinde yer alan üretüketim ve dijital emek bu kavramlardan yalnızca ikisidir. Christan Fuchs'un sosyal medya kullanıcısının emeğini referans alarak teorik çerçevesini çizdiği dijital emek olgusu, bugün dijital emek gücü olarak tanımlanabilecek çalışma edimi ile üretim gerçekleştiren profesyonel iş kollarının hacminin artması neticesinde derinleştirilmeye, farklı bakış açılarıyla ele alınmaya gereksinim duymaktadır.

Fuchs'un sınırlarını çizdiği teorik çerçeveyi yadsımadan, tam aksine kuramsal katkı ile kavramı tüketim alanından üretim alanına doğru taşımayı amaç edinen bu çalışmada iletişim profesyonellerinin enformasyona dayalı emek güçlerinin dijital emek niteliği taşıyıp taşımadığını tartışmaya açılmıştır. Nitekim bahsi geçen tartışmayla birlikte söz konusu emek gücünün, Marksist emek-değer teorisi bağlamında üretken olup olmadığı da sorgulanmıştır. Her iki yaklaşım kapsamında teorik bir bakış açısıyla iletişim profesyonellerinin dijital emeğinin artı değer üretip üretmediği, üretken olup olmadığı ve gerek artı değer gerekse üretkenlik konusunda akışkan modern çağın üretüketim dinamiklerinin yarattığı etki analiz edilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: dijital emek, akışkan modernite, üretüketim, artı değer, üretken emek

ABSTRACT

Having been shaped by information that goes beyond basic Web 2.0 practices, professional life has turned into a potentially infinitely expanding sphere where new production and consumption practices are developed for profit maximization. All production and consumption activities in the relevant sphere have become unthinkable independently of the post-panoptical capital that owns the property of information. In parallel with this process, the self-legitimizing structure of the liquid modern age fed by information has in fact both created new concepts and caused the transformation of some concepts familiar from the modern period. Prosumption and digital labor are just two of these concepts that form the agenda of the current study. The phenomenon of digital labor, for which Christan Fuchs draws the theoretical framework with reference to the labor of social media users, needs to be deepened and addressed from different perspectives as a result of the increase in the volume of

professional business lines that produce with the act of work that can currently be defined as the digital labor force.

This study discusses whether the information-based labor power of communication professionals has the characteristics of digital labor and aims to move the concept from the field of consumption to the field of production with a theoretical contribution while not denying the theoretical framework Fuchs outlined. With this debate, the study also investigates whether the labor power in question is in fact productive in the context of the Marxist labor theory of value. Based on a theoretical perspective within the scope of both approaches, this paper will attempt to analyze whether communication professionals' digital labor produces surplus value, whether it is productive or not, and what the impact the presumption dynamics of the fluid modern age have on both surplus value and productivity.

Keywords: digital labor, liquid modernity, presumption, surplus value, productive labor

Extended Abstract

Currently, the labor power of professionals in the business world, where information is used as the main source of production, paves the way for an important debate in communication studies. As a matter of fact, this possible discussion and brainstorming activity are also important in terms of enriching the field by considering the different theoretical frameworks to which it can contribute.

In light of these elements that constitute the motivation for the research, the main purpose of the current study is worth emphasizing for how it opens up a discussion of the labor power of communication professionals, as they have a significant presence among the occupational groups of the business world that use information as the main source of production. Do communication professionals who develop information-based products, services, and strategies and who build this production process for the account of a capital owner on a full-time and paid basis produce surplus value, and is their labor productive in the context of the Marxist labor theory of value?

While this question opens up communication professionals' labor power to discussion, it also claims to bring a new theoretical perspective to the phenomenon of digital labor. This phenomenon, the conceptual framework for which Christian Fuchs has drawn up, points to two aspects. According to Fuchs (2015), the labor of workers who provide the raw materials used in the production of information technology devices and the labor of social media users as they spend time online can be defined as alienated digital work (i.e., digital labor). In Fuch's (2015) work *Digital Labor and Karl Marx*, he also considers the labor and working styles of content planners as digital labor. However, Fuchs also considers the labor power and working styles of content planners largely within the limits created by social media. This provides a great opportunity for deepening the concept.

The digital labor power of communication professionals who work full-time with social security on behalf of the owner of capital for a certain wage shares a common denominator with the labor power of social media users in terms of not having ownership of information;

however, they also differ in many aspects. To summarize the differences, communication professionals' labor is wage labor that is performed in exchange for the act of working full-time. Social media users and the freelancers to whom Fuchs points earn money by producing and scheduling content through social media and do not work directly for a capital owner. They are not full-time, and while the labor of social media users is unpaid labor, the labor of freelancers is charged on a per-content basis. Considering all these conditions, the labor power communication professionals have while producing products, services, and strategies through information sets can be better understood by evaluating it within the digital labor phenomenon, and such an evaluation will contribute to the field of communication sciences.

Furthermore, the most important point where communication professionals' digital labor and labor power differs from that of social media users is the sphere of their influence. Namely, social media users' labor power that emerges through alienated digital work is embedded in and shapes the field of consumption, while communication professionals' digital labor and labor power directly gives life to the field of production. What this statement means is that the products, services, and strategies communication professionals develop using pieces of information initiate the production leg of an infinite number of presumption cycles. Communication professionals feed the flow of information in the liquid modern age where production and consumption are intertwined and make an important contribution to both ends of the cycle.

This study also claims that one of the basic life practices of the liquid modern age is presumption, and the study's theoretical framework underlines how both liquid modernity and presumption have an important place in this framework, starting from the role communication professionals play in the construction of presumption processes. Moreover, the first point of this study can be described as an attempt to drill into digital labor and will involve liquid modernity and the information highways that play an important role in the social life of liquid modernity. The second point will involve production and manufacture, which are considered the main cyclical acts of the age.

The last point will discuss the probe into digital labor in detail, and the conclusion will explain why the labor of communication professionals in the field of production should be considered as digital labor. For all these reasons, this study is thought to deepen the phenomenon of digital labor and thereby contribute to the field of communication sciences.

Giriş

İletişim bilimleri alanında dijital emek olgusuna yönelik yapılan çalışmaların ve yine bu alanda süregelen tartışmaların önemli bölümünde özne sosyal medya kullanıcılarının emek gücüdür. Bu durumun iki temel nedeninden biri dijitalleşme ve sosyal medya arasındaki organik bağ iken ikinci neden ise kavramın doğuşunda Christian Fuchs'un kayda değer ölçüde sosyal medya kullanıcısının emeğine odaklanmasıdır.

Elinizdeki çalışma ise dijital emek teorisine yeni bir yaklaşım getirmek amacıyla tam zamanlı iletişim profesyonellerinin emek ve emek gücünü dijital emek bağlamında tartışmaya açmayı hedeflemektedir. Sosyal medya kullanıcıları ve serbest zamanlı çalışanlardan farklı olarak, tam zamanlı, sabit ücretli ve sosyal güvenceli şekilde enformasyon üzerinden ürün, servis ve strateji geliştiren iletişim profesyonellerinin dijital emeğinin biriciklik vadeden niteliğinin, dijital emek teorisine derinleştirmek açısından önemli bir katkı sunacağı düşünülmektedir.

21. yüzyıl dünya toplumunun içinde yaşadığı ve kimi düşünürlerin postmodern çağ, Zygmunt Bauman'ın ise akışkan modernite olarak adlandırmayı tercih ettiği dönem, her şeyin yapılabilme potansiyelini bünyesinde barındırması ancak hiçbir şeyin kesinliğinin olmaması sebebiyle biriciklik vadetmektedir.

Zygmunt Bauman, adına postmodernizm denen olguyu akışkanlık kavramı aracılığıyla açıklamaya çalışırken geleceğin hiçbir şeye ipotek altında olmayışının garantilenmesine vurgu yapar (Bauman, 2018, s. 12). Geleceğin ipotek altında olmayışı ilk okumada olumlu çağrışımlar yapsa da aksine bu ifadeyle belirsizliklerle hemhal olmuş bir toplum yaşamının işaret edildiğini vurgulamakta yarar var. Nitekim Bauman, akışkan modern çağın dinamiklerini sonu gelmeyen bir gelişme süreci, ulaşılabilir nihai bir amacın olmaması ve bitiş çizgisinin, insanoğlunun varabileceği potansiyel noktaların daima ilerisine çekilmesi üzerinden açıklamaktadır (Bauman, 2018).

Tarih sahnesinin her aşamasında olduğu gibi, akışkan modernitede de çağın işlevselliğini ve sürdürülebilirliğini sağlayan bir motor kuvvetine gereksinim duyulduğu açıktır. Nasıl modernitenin temel motor kuvveti, başta Fordist yapı olmak üzere, endüstriyel üretim ise akışkan modernitenin ana motor kuvvetinin de enformasyon olduğu pekâlâ söylenebilir.

Öte yandan modernite sonrası dünya toplumunu anlamlandırmaya çalışan Michael Hardt ve Antonio Negri, araştırmalarında farklı bir bakış açısıyla emperyalizm kavramının söz konusu toplum yapısını ve küresel ilişkileri açıklamakta yetersiz kaldığını iddia eder. Buradan

hareketle akışkan modernite çağını, imparatorluk¹¹ ve çokluk²² olmak üzere, iki yeni kavram geliştirerek ele alan düşünürler, enformasyonun kendinden menkul değerine vurgu yaparak çağı, enformatikleşme çağı olarak adlandırır Hardt ve Negri, 2018, s. 297).

Bauman, Hardt ve Negri'nin yaklaşımları arasındaki bağlantı, yolu enformasyon anayolları kavramına çıkarmaktadır. Enformasyon anayolları, her bir enformasyon kaynağından üretilen enformasyonun, kendisi aracılığıyla dolaşıma sokulduğunu, türdeşleri ile bağlantılı olduğunu, sonsuz enformasyon yığınları meydana getirdiğini ve herhangi bir şekilde zarar verilse bile enformasyon parçalarının çok kısa süre içinde kendilerini onarabilme kabiliyetleri sayesinde yapının akışkanlığının muhafaza edildiğini anlatmaktadır. Elinizdeki çalışmanın gündemini oluşturan iletişim profesyonellerinin dijital emeği ise enformasyon anayollarına hayat veren yegâne emek gücü³³ kaynaklarından birini oluşturmaktadır.

Bu noktada çalışma özelinde, akışkan modernite ve dijital emek ilişkisini, iletişim profesyonelleri üzerinden sorgularken üretüketim kavramına da başvurulduğunun altını çizmek gerek. Üretüketim kavramına başvurulmasının sebebi söz konusu olgunun, tabiatı itibarıyla iletişim profesyonellerinin ortaya koyduğu dijital emek gücünün, enformasyon anayollarının da yadsınamaz katkısıyla, akışkan modern toplumun çok geniş kesimlerine etki etmesini olanaklı hale getirmesidir.

Yukarıdaki paragraflarda açıklanan bağlantıları bina etme isteğinin temelinde dijital emeğe yönelik yeni bir teorik bakış açısı sunma hedefi yatmaktadır. Bir diğer deyişle şu an okumakta olduğunuz çalışmanın nihai amacı, Christian Fuchs'un dijital emek kavramsallaştırmasını farklı bir bakış açısıyla ele almaktır. Bu doğrultuda Fuchs'un tüketim alanında var olan sosyal medya kullanıcısının dijital emek gücünü, üretim alanında var olan iletişim profesyonellerinin dijital emek gücüne doğru genişletmenin, dijital emek kavramını Marksist emek-değer teorisi açısından daha az kaygan bir zemine oturtacağı düşünülmektedir.

Kısaca açıklamak gerekirse Christian Fuchs'un geliştirirken Dallas Smythe'in izleyici metası kavramına başvurduğu dijital emek, üretim alanına taşınmadığı müddetçe Marksist

- 1 Kalkış varsayımlarını emperyalizmin, küresel iktidar yapılarını anlamada ve açıklamada yetersiz kaldığı yaklaşımı üzerine bina eden Michael Hardt ve Antonio Negri, söz konusu yapıları açıklamak için imparatorluk kavramını geliştirmiştir. Hardt ve Negri imparatorluk kavramını üç temel özellik üzerinden açıklar: karma yapı, merkeziyetsizlik, imparatorluğunun dışarısının olmaması. Bu çalışmanın sahip olduğu teorik anlatıda, az önce bahsi geçen üç özelliğin de akışkan modern çağın emek, üretim ve enformasyona için dinamikleri ile uyum içinde olduğu düşünülmektedir.
- 2 Hardt ve Negri, toplumsal fabrika ve toplumsal işçi kavramlarını, enformasyona dayalı ürün ve stratejilerin üretiminin gerçekleşmesini sağlayan maddi-olmayan emek ile ilişkilendirmektedir. Hardt ve Negri, maddi-olmayan emekleri ile enformasyon üretim işinin farklı biçimlerini hayata geçiren kolektif işgücünü, toplumsal işçi kavramı ile aynı zeminde buluşturarak çokluk kavramını ortaya atmıştır. Söz konusu kavram, akıcı modernite çağının etkin ve indirgenemez çoğulluğuna işaret etmektedir. Hardt ve Negri'ye göre çokluk, etkin bir çoğulluktur ve bu sebeple hem otonomiye hem de demokrasiye başarma yeteneğine sahiptir.
- 3 Emek ve emek gücü arasındaki ayrım, Marksist emek-değer teorisini referans alarak ilerlemeye bu tarz teorik çalışmalar için önem arz etmektedir. Yalın şekilde ifade etmek gerekirse emek, insanın tüm zenginliğini ve yaratıcılığını içeren bir nitelik iken emek gücü, emeği ölçülebilir ve ücretlendirilebilir bir hale sokan çalışma edimidir.

emek-değer teorisi açısından artı değer üreten emek, bir başka ifadeyle üretken emek olarak addedilemeyecektir. Zira sosyal medyadaki kullanıcı emeği, tek başına değer üretmez ancak üretilen değer gerçekleştirmesini sağlayan süreçler olarak işler. Artı değer zaten “ücreti ödenen” emeğin bir kısmına “ücret ödenmeksizin” el konmasını ifade eder. Elde edilen ücret, emek gücünün birebir değeri değildir.

Bu çalışmanın merkezindeki teorik yaklaşım ise iletişim profesyonellerinin dijital emeğinin, halihazırda iletişim çalışmalarındaki hâkim dijital emek paradigmasının yeni ve önemli bir boyutunu teşkil ettiği yönündedir. Nitekim bu doğrultuda üretim alanındaki emek ve emek gücü biçimlerini de kapsamının önem arz ettiği düşünülen dijital emek-iletişim profesyonelleri ilişkisi; akışkan modernite, üretüketim ve Robert Reich’in simge cambazları kavramlarından hareketle teorik bir bakış açısıyla analiz edilmeye çalışılacaktır. Kaldı ki şu an okumakta olduğunuz çalışma, Christan Fuchs’un dijital emek konusunda yapmış olduğu çalışmaları tamamen kuşatan bir teorik çerçevede niteliğinde olduğu iddiasını da taşımamaktadır.

Çalışmanın düşünsel yolculuğu boyunca karşılaşılabilecek uğraklar; akışkan modernitenin enformasyon anayolları ile kurduğu mutualist yaşam biçimi, enformatikleşme çağıının döngüsel edimi üretüketim ve dijital emeğin farklı bir kavramsal çerçevede olacaktır. Birbirleri ile ilişkilendirilecek uğrakların meydana getireceği anlatının iletişim bilimleri alanına teorik açıdan yeni bir bakış açısı sunacağı düşünülmektedir.

Akışkan Modernite ve Enformasyon Anayolları

Akışkanlık çağıının temel özelliği her şeyin yapılabilme potansiyelinin olması ancak hiçbir şeyin kesinliğinin olmamasıdır (Bauman, 2018, s. 18). Bauman’ın bu yaklaşımı akışkan modern çağın belirsizlik ve güvencesizlik ilkelerinin perde arkasını açık şekilde gözler önüne sermektedir. Akışkan modern toplumun en değerli bileşeninin veri ve bununla bağlantılı olarak enformasyon akışı olduğu düşünüldüğünde artık modern dönemin panoptik iktidar ve sermaye araçlarına gereksinim kalmadığı ortadadır. Zira komutu verenin, bir diğer deyişle sermayeye sahip olanın nerede olduğu önemli değildir, kaldı ki söz konusu sermaye erkinin merkezi bir konuma sahip olmasına da gerek yoktur. Yakın ile uzak ve el değmemiş doğa ile medeni mekân arasındaki farkın ortadan kalkması sermaye sahiplerinin panoptik iktidar aracının hantallığından kurtulmak için benzersiz bir fırsata sahip olmasını sağlamıştır (Bauman, 2018, s. 35). Tüm bu sebeplerden ötürü modernite sonrası dönemin toplumsal yapısı ile ilgili öncelikle söylenmesi elzem olan, yapının topyekûn post-panoptik olduğudur.

Post-panoptik yapının talep ettiği enformasyon akışının hayat bulduğu yapılar ise enformasyon anayollarıdır. Enformasyon anayolları her an birbirinin yerini alabilen, tamamen otonom yapıdaki uğraklardan oluşur ve işleyişinin sürekliliği sayesinde elektroniğe dayanan ekonomik sermayeyi üretim ve tüketim faaliyetleri açısından iç içe, bir diğer deyişle birbirlerinin yerine geçebilecek şekilde dönüştürür (Gates, 1995, s. 18). Bu noktada Gilles Deleuze ve Felix Guattari’nin hiyerarşisi ve merkezi olmayan ağ yapısı anlamında kullandığı

rizom⁴⁴ kavramı, enformasyon mülkiyetinin aşkın gücünün vuku bulduğu enformasyon anayollarının zarar görse bile işlevselliğini koruyabilmesini açıklamada bize yardımcı olabilir (Deleuze ve Guattari, 1987, s. 3-25). Zira Deleuze ve Guattari'ye göre ağın her bir parçasının otonom olmasından güç alan rizom demokratik modeli, tahrip edildiğinde bile işleyişini sürdürebilir.

Enformasyon ekonomisini meydana getiren iletişim ağlarının yapısını doğru şekilde yönetmek enformatikleşme çağının üretim süreçlerinin asli koşulları arasında yer alır (Hardt ve Negri, 2018, s. 302). Sermayenin sunduğu düzeni ve kâr maksimizasyonunu muhafaza edecek şekilde bina edilmesi gereken küresel enformasyon altyapısı, bir diğer deyişle enformasyon anayolları, ağdaki akışın sürekliliğini sağlamakla görevlidir.

Amerika Birleşik Devletleri Federal İletişim Komisyonunda danışman sıfatıyla görev yapan Peter Cowhey, ağın akışkanlığını teminat altına alan enformasyon anayollarını, Roma İmparatorluğu'ndaki yol yapım sürecine benzetir (Cowhey, 1995; aktaran Hardt ve Negri, 2018). Nasıl tarihin erken safhalarında yol yapımı Roma İmparatorluğu'nun küresel üretiminin ve yönetiminin gerçekleşmesini sağladı ise enformasyon anayolları da bugün ulus-üstü şirketlerin ağın akışkanlığını meydana getiren enformasyon mülkiyeti üzerinde tekelleşme iddiası taşımalarını mümkün kılmaktadır. Enformasyon üzerinden şekillenen emek üretim süreçlerini tahakküm altına alma gayesiyle hareket eden ulus-üstü şirketler, tekeller ve yarı tekeller kurarak post-panoptik toplumsal yapıda da iktidarı ellerinde bulundurma amacı gütmektedir.

Postmodern ekonomi politiğin başat unsuru neo-liberal eğilimle desteklenen bu amaç, enformasyon anayollarında enformasyonu üretme, işleme, dolaşıma sokma, dağıtma ve tüketme işlevlerini yerine getirerek devasa bir işçilik edimini günlük yaşam pratiklerinin bir parçası hâline getiren iletişim profesyonellerinin hem üretim araçlarından hem de üretimin ve dağıtımın mekânı ağdan kopuşunu olanaklı kılmaktadır.

Bahsi geçen kopuş sürecinde ortaya konan emek gücünün türünü ve akışkan modern çağ içinde nasıl konumlandığını mercek altına almak için Michael Hardt ve Antonio Negri'nin maddi-olmayan emek kavramını irdelemek yararlı olabilir. En yalın haliyle, enformasyon, hizmet, servis, ürün, strateji, iletişim ve kültürel ürün gibi maddi-olmayan metalar üreten emek türü olarak tanımlanan maddi-olmayan emek, Hardt ve Negri'de toplumsal işçi ve toplumsal fabrika⁵⁵ olgularının teorik düzlemiyle ortak paydada ele alınmaktadır (Hardt ve Negri, 2018, s. 297).

4 Gilles Deleuze ve Felix Guattari, ağın varlığını sürdürme amacını oluşturan otonom yapının ağ tahrip edildiğinde de ağın işlevselliğini muhafaza etmesini sağladığını öne sürer. Ağ yapısının hiyerarşisinin ve merkezinin olmayışı ağ hasar aldığı anda da işleyişin sürdürülebilirliğine ket vurulmasının önüne geçer. Deleuze ve Guattari bu yapıları rizomatik ve ağaçsı yapılar ismini verir.

5 Her iki kavram da Otonom Marksizm'de geliştirilmiştir. Toplumsal fabrika kavramının teorik çerçevesini Mario Tronti, toplumsal işçi kavramının teorik çerçevesini ise Antonio Negri çizmiştir. Her iki kavram da emeğin ve sömürünün fabrika duvarlarının ötesine taşındığına işaret eder. Michael Hardt ve Antonio Negri de ortak çalışmalarında enformasyonun toplumsal mülkiyet işlevine vurgu yapıp, maddi-olmayan emek ile toplumsal işçi olgularını ilişkilendirerek çokluk kavramını tanıtmıştır.

Maddi-olmayan emeğin ilk türü endüstriyel üretimle ilgilidir. Tam anlamıyla enformatikleşmiş ve üretim sürecini bu yolla doğrudan dönüştürecek iletişim teknolojilerini bünyesinde barındıran endüstriyel üretim, imalatı da hizmet olarak addeder ve dayanıklı malların üretimindeki maddi emek ve maddi-olmayan emeğin karıştığını, hatta maddi emeğin maddi-olmayan emeğe dönüşmeye başladığını simgeler (Hardt ve Negri, 2018, s. 298). İkinci tür analitik ve simgesel işlerdeki maddi-olmayan emek iken üçüncü tür ise gerçek ya da sanal fark etmeksizin, insani ilişki edimini gerektiren duygulanım üretimine ve manipülasyonuna dayanan duygulanımsal emektir (Smith, 1987).

Hardt ve Negri'nin maddi-olmayan emeğin sosyolojisini geliştirerek yaptıkları söz konusu tasnif, enformatikleşme çağını anlamlandırmada önemli bir rehber niteliğindedir. Fakat Dorothy E. Smith'in de emeğin sosyolojisi üzerine sergilediği yaklaşımla birlikte üç düşünürün maddi-olmayan emeğin ortak güçlerinin emeğe kendi değerini kendisinin biçebilmesi için imkân verdiği yönündeki görüşü, sermayenin emeğe içkin yaklaşımı göz önünde bulundurulduğunda, ciddi bir olumlama içermektedir. Beyinlerin ve bedenlerin değer üretmek için hâlâ birbirlerine ihtiyaçları duydukları ortadadır⁶⁶ fakat mevzubahis üretim sürecinin sermaye ve onun aygıtları tarafından sağlanmadığını ifade etmek, aynı oranda enformasyon mülkiyetinin hafif kapitalizmin⁷⁷ ulus-üstü şirketleri için yarattığı aşkın gücü hafife almak olarak görünmektedir.

Hardt ve Negri'nin maddi-olmayan emeği mercek altına alırken oluşturdukları birinci ve ikinci alt tür, iletişim profesyonellerinin enformasyon teknolojisi cihazlarını kullanarak ürettiği ve dolaşıma soktuğu emeği rasyonel bir gerçeklikle kapsamaktadır. İmalatı hizmet olarak addeden ve maddi üretimde de maddi-olmayan emeğin rolüne değinen ilk tür ve simgesel işlerdeki maddi-olmayan emeği niteleyen ikinci tür, iletişim profesyonellerine içkin emek kavramının temel boyutu olan dijital emeğin her iki uzantısıyla da bağlantı kurmamızı sağlamaktadır. Bu noktada akışkan modernite, imparatorluk çağı⁸⁸ ve maddi-olmayan emek ilişkisinin bizi dijital emeğe götürdüğüne dikkat çekmekte yarar var.

- 6 Beynin mi bedene, yoksa beden mi beyne aktarıldığı sorusu felsefenin güncel tartışma konularından biridir. Bu tartışmalar sinemadaki örnekler üzerinden iletişim bilimleri alanına da girmiştir. Örneğin insan beyni ve yapay zekâ arasındaki farkların giderek ortadan kalktığı bir anlatı etrafında şekillenen, Mamoru Oshii imzalı *Ghost in the Shell* (1995) isimli animede insan beynine sahip bir cyborg olan Motoko Kusanagi, kendi programlamasının ötesine geçip varoluşunu sorgular. Bu sorgulama sonucunda Kusanagi'nin özgür iradeye sahip olup olmadığı anlatının ana teması hâline gelir. Cyborg bedeninde ve programlamasında, insan beynine sahip bir varlık aracılığıyla bina edilen bu anlatı, beyin ve beden için iç içe geçme durumunu tartışmak açısından önemli bir emsal niteliğindedir. Kaldı ki beyin ve beden arasındaki bu bağlantının gelecekte emek-insan beyni-yapay zekâ ekseninde şekillenmesi olası üretim biçimlerini anlamlandırmak açısından da yararlı olacağı düşünülmektedir.
- 7 Zygmunt Bauman'a göre akışkan modernitenin kapitalizm biçimi, enformasyon ve yazılıma dayanan hafif kapitalizmdir. Zamanın anıdalığa indirildiği bu kapitalizm formunda temel amaç enformasyon anayollarını besleyerek, kârı maksimize etmektir. Hafif kapitalizm kullandığı enstrümanlar ve izlediği yol itibarıyla modern dönemin kapitalizminden farklılaşsa da her iki kapitalizm formunda da kâr elde etmek ve kâr elde ederken ortaya çıkan sömürü ortak noktalarıdır (Bauman, 2018).
- 8 Michael Hardt ve Antonio Negri tarafından kavramsal çerçevesi çizilen imparatorluk çağı, enformatikleşmiş toplum düzenini ve hafif kapitalist küresel iktidar yapılarını anlamayı olanaklı kılmaktadır. Emperyalizmin sahip olduğu anlamın her iki yapıyı da açıklamakta yetersiz kalması, kavramın ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Bu çalışmada ise imparatorluk çağı, akışkan modernitenin enformasyona teşne üretim süreçlerinin iktidar (sermaye) sahipleri ile kurduğu organik ilişkiyi gerçekçi bir zemine oturtmak amacıyla kullanılmıştır.

Tam da bu sebeple, dijital emeğe yönelik yeni bir teorik yaklaşım sunma hedefinin artı değer ve üretken emek kavramları ile hayata geçirileceği bölümden önce, akışkan modernite ile maddi-olmayan emeğin kurduğu organik ilişkiyi etüt etmenin ufuk açıcı olacağını söylemek mümkün. İki olgu arasındaki organik ilişki ise elinizdeki çalışmanın düşünce serüvenini yeni bir uğrağa taşıyor: üretüketim.

Enformatikleşme Çağının Döngüsel Edimi: Üretüketim

Tarih sahnesinde ilk olarak Alvin Toffler'ın türettiği üretüketim (prosumption) kavramı, üretim ve tüketim süreçlerine ilişkin, emeğin farklı türlerini kapsayan faaliyetlerin belirli ölçüde birbirlerini içerdiklerini ifade etmek amacıyla kullanılır (Çetin, 2019, s. 354). Birbirlerini içeren bu faaliyetler bütününe gerçekleştiren kişiler ise üretüketici olarak isimlendirilmektedir. Söz konusu kavramın enformatikleşme çağı ve iletişim profesyonellerinin inşasında önemli rol oynadığı enformasyon anayolları ile bağlantısını kurabilmek için önce kavramın Toffler ve Ritzer tarafından ele alınış şekillerini irdelemek gerek.

Toffler, üretüketime dair belirgin ve ilkel faaliyetlerin ortaya çıktığı endüstri öncesi toplumları Birinci Dalga uygarlığı olarak ifade etmeyi seçer (Toffler, 2008). Nitekim Toffler'a göre endüstri üretiminin ortaya çıkışı ile üretim ve tüketim faaliyetleri keskin biçimde birbirinden ayrılır. Toffler bu ayrılığa piyasa gücünün önemli rol oynadığını savunur ve üreticiler ile tüketicilerin sahip oldukları temel işlevler sebebiyle ayrılığın gerçekleştiği tarihsel dönemi İkinci Dalga uygarlığı olarak tanımlar (Toffler, 2008, s. 8-17). Toffler'ın üretim ve tüketim faaliyetleri arasındaki sınırın ortadan kalktığı veya belirsizleştiği yönündeki kaniya dönmesi ise II. Dünya Savaşı sonrasında uluslararası piyasada yükselişe geçip zirveye yerleşen ve zirvedeki yerini hiç kimseye kaptırmaya niyeti olmayan tüketim temelli ekonomik anlayıştır. Toffler bu tarihsel dönemi ise Üçüncü Dalga uygarlığı şeklinde adlandırır.

Öte yandan George Ritzer'ın üretüketime yönelik geliştirdiği kuramsal yaklaşım enformatikleşme çağını ve akışkan modern toplumu anlamlandırma çabasına daha işlevsel şekilde hizmet etmektedir. Ritzer her ne kadar Toffler gibi endüstri devriminin üretim ve tüketimin ayrılmasını tetiklediğini düşünse de kavrama ilişkin her iki uğrağın yeniden iç içe geçmesini internetten bağımsız düşünmeyerek Toffler'dan ayrılır (Ritzer ve Jurgenson, 2010). Ritzer'ın üretüketim çağına ilişkin çalışmalarına dikkat çektiği husus, II. Dünya Savaşı'nın ardından başta internet olmak üzere, enformasyona içkin tüm araçların ekonomik mübadeleyi tarihte daha önce görülmemiş biçimde yoğun hâle getirmesidir (Ritzer, 2019). Enformasyon bombardımanı altında mübadele o denli yoğun hâle gelmiştir ki üretim ve tüketim olgusal olarak birbirlerini tetikleyen, birbirlerinden bağımsız düşünülemez ve tek potada erimiş bir kavrama dönüşmüştür. Ritzer'ın üretüketim süreçlerine ilişkin bakış açısı, iletişim profesyonellerinin dijital emeklerinin farklılaşma biçimlerini anlamlandırma gayesiyle çıkılan bu yolda önemli bir referans noktası oluşturmaktadır. Zira Ritzer'a göre üretüketim akış içinde birbirinin yerine geçerek var olabilme kapasitesi sunan, toplumsal yapının inşasındaki başat

faktörlerden biri ve yeni bir üretme hâlidir (Ritzer ve Rey, 2016, s. 160). O hâlde şu soruyu sormakta yarar var: **“George Ritzer’ın yeni bir üretme hâli olarak ele aldığı üretüketimi enformatikleşme çağının yegâne üretme hâli olarak görmek mümkün müdür?”**

Bu soruya yanıt verebilmek üretüketim kavramının kendine özgü doğasını doğru anlamaktan geçiyor. Toffler, üretüketimi merkeze yerleştirdiği Üçüncü Dalga uygarlığının çerçevesini çizerken bu uygarlığın yeni kurum ve yapılar ortaya çıkaracağını ifade etmiştir (Toffler, 2008). Ortaya çıkan bu yeni kurum ve yapılar ise modernite ve Fordist dönemin kapitalizm anlayışının nevi şahsına münhasır doğasını tersyüz etmiştir. Şöyle ki endüstriyel üretim ile şekillenen katı modernite çağında endüstriyel üretimi gerçekleştirenler üretici, üretilen ürünleri tüketmek üzere satın alanlar ise tüketici konumundaydı. Fakat Bauman’ın esneklik üzerinden tanımladığı ve akışkan modernite adını kullanmayı tercih ettiği, Toffler’ın ise Üçüncü Dalga uygarlığı olarak nitelediği enformatikleşme çağı, tüketici rolündekilerin de üretim alanına girdiği bir toplumsal yaşamı işaret etmektedir. Kaldı ki Toffler da dışarıdaki adamın içeridekine, içeridekinin de dışarıdakine dönüştüğünü ifade ederek tüketim süreçlerinin geri dönüşü olmayan noktayı aşarak dönüşüme uğradığını vurgulamaktadır (Çetin, 2019, s. 360). Tam da bu noktada Toffler’ın dışarıdaki ve içerideki adam benzetmesi ile açıkladığı dönüşüm sürecine ilişkin iki önemli unsuru vurgulamakta fayda olabilir.

Üretim ve tüketim faaliyetlerinin birbirine içkin hâle gelmesini dışarıdaki adamın içerideki adama dönüşümü analojisi ile anlatmak hiç şüphesiz konuyu bir hayli anlaşılır kılmaktadır. Lâkin iç-dış değişimi ile altı çizilmesi gereken ek iki unsurdan ilki söz konusu dönüşümün sonsuza doğru genişleme potansiyelidir. Bir diğer deyişle toplumsal fabrikanın görünmeyen çatısı altında emek üretimine ilişkin faaliyetleri sürdüren bireylerin tüketim ve üretim edimlerinin iç içe geçmesi enformatikleşme çağının temel var olma güdülerinden biridir. Bu iç içe geçme durumu, iletişim profesyonelleri özelinde de olduğu gibi, bireylerin enformasyon üzerinden gayri maddi emekleri ile üretim süreçlerine dahil olmaları ve bizzat ürettikleri ürünleri tüketmeleri sayesinde meydana gelmektedir. Hâl böyle iken üretken tüketicinin üretip tükettiği ve metaya indirgenen ürünler, sonsuza doğru genişleme serüveninin sona ermesinin pek de mümkün olmadığını ortaya koymaktadır. Zira üretüketim sürecinde üretilen her bir artı değer hem emeğin üretken hale gelmesinin hem de ürünün metaya dönüşümünün önünü açmakta ve bu dönüşüm de dışarıdaki-içerideki adam dönüşümünün sonsuza doğru genişlemesini olanaklı kılmaktadır. Enformasyon üretimi ve tüketiminin bugün geldiği ve gelecekte ulaşacağı öngörülen nokta ise enformasyon mülkiyetine muktedir olamayan dünya toplumunun, ulus-üstü şirketlerin belirlediği ve yerini sürekli ileri taşıdığı varış noktasına hiçbir zaman ulaşamayacağını göstermektedir. Bauman’ın deyişiyle akışkan modern çağda bitiş çizgisi, insanoğlunun daima önündedir ve toplumsal dinamikler insanoğlunun hiçbir zaman o bitiş çizgisine ulaşamaması üzerine oluşturulmuştur (Bauman, 2018).

Ek ikinci unsur ise İkinci Dalga uygarlığının sahip olduğu pazar yapısının üretim ve tüketim faaliyetlerinin iç içe geçmesi ile değiştiği gerçeğidir. Enformasyona dayalı post-panoptik yapıdaki toplumda endüstri toplumunun, bir başka ifadeyle katı kapitalizm çağının

düşey ya da yatay pazar sistemine gereksinim duymadığı ortadadır. Zira aynı düzeylerde esnekliğin ve geçişin had safhada olduğu ağ yapısında enformasyon düşey ya da yatay yapılanma gerekliliğini ortadan kaldırmıştır. Bugün enformasyon pazarı olarak da ifade edilebilecek enformasyon anayolları, büyük toplumsal enformasyon ağı içinde birbirine farklı şekillerde bağlı, otonom uğraklardan oluşmaktadır. Enformasyonun geçirgenliği artıran ve pazarı ağ hâline getiren yapısı, üretim ve tüketim faaliyetlerinin iç içe geçmesini oldukça kolaylaştıran temel etkenlerden biri olarak görülebilir.

Toffler, Birinci Dalga uygarlığında insanların kendi tarımsal üretimlerini tükettiklerini ve bu sebeple üretici ve tüketici kimliklerinin ayrıışmadığını belirtir. Toffler, İkinci Dalga uygarlığı olarak isimlendirdiği endüstri devrimi sonrası dünya toplumunu ise endüstriyel üretimi sağlayan üreticiler ile bunları tüketen tüketiciler olarak sınıflandırmıştır. Toffler'ın Üçüncü Dalga uygarlığında ise yeni üretim teknolojileri sebebiyle üretim ve tüketim yeniden iç içe geçmiş ve aslında Birinci Dalga uygarlığına dönüş yaşanmıştır, ki Toffler tarihin bu evresinde toplumun pazardışılaştırıldığını savunmaktadır (Toffler, 2008, s. 8-17). Üretüketim süreçlerine ilişkin önemli içgörüler sunan bu tarihsel okumaya Marksist emek ve akışkan modernite perspektiflerinden iki eleştiri getirilebilir. Bu eleştiriler Toffler'ın sağlam temeller üzerine inşa ettiği üretüketim tarihsel okumasını yok saymamakta, bilâkis o tarihsel okumanın post-panoptik versiyonunu ortaya koymaktadır. Akışkan modernitenin biricikliği ise tam da burada gizlidir.

İlk olarak şunu ifade etmek gerekir ki Alvin Toffler'ın Üçüncü Dalga uygarlığı, Zygmunt Bauman'ın ise akışkan modernite çağı olarak ifade ettiği tarihsel evre, tıpkı üretim ve tüketimin iç içe geçmesi gibi, İkinci ve Üçüncü Dalga uygarlıklarının iç içe geçmiş versiyonları olarak ifade edilebilir. Şöyle ki günümüzün enformatikleşmiş akışkan modern toplumu, enformasyon mülkiyeti ve bu mülkiyet üzerinden ulus-üstü şirketlerin kurduğu sermaye tahakkümü açısından İkinci Dalga uygarlığının kapitalist yapısından farklı görünmemektedir. Endüstriyel üretimin uyguladığı merkezkaç kuvvetinin yerini enformasyon üretiminin uyguladığı merkezkaç kuvveti almış ancak bu kuvvet üzerinde söz ve hak sahibi olanların kimliği değişmemiştir. Öte yandan ekonomi politik açıdan İkinci Dalga uygarlığına benzer şekilde varlığını sürdüren akışkan modern toplum, tüketim pratikleri bağlamında ise Toffler'ın Üçüncü Dalga uygarlığı için ifade ettiği tüketmek üzere üretmek olgusunu layığıyla yerine getirmektedir. Bir diğer deyişle katı kapitalizm çağının sermaye ilişkilerine bağlılığından ve emeğe yabancılaşmadan kopamayan post-panoptik toplum, enformasyondan beslenen hafif kapitalizm çağının tüketmek üzere üretmek edimini bir adım ileri taşıyarak tüketeceğini bilerek üretmek aşamasına geçmiştir. Enformasyonu üreten ve tüketen ancak kontrolüne alamayan toplumsal fabrikanın mensuplarının meydana getirdiği farklılaşmış karma yapının yegâne sebebi ise hafif kapitalizm gemisini yürüten emek türünün katı kapitalizmin çarklarını işleten emek türü ile aynı olmamasıdır.

Enformasyon üretimi ve tüketimi üzerinden şekillenen maddi-olmayan emek, hafif kapitalizm gemisinin yürütücüsüdür. Hatta maddi-olmayan emek ile oluşan enformasyon

anayollarının uğraklarındaki bilinçli tüketim, bir diğer deyişle kimin neyi tükettiği de ulus-üstü şirketler için en önemli konu olmaktan uzaktır. Zira enformasyon mülkiyeti, enformasyonun ağda dolaşabilmesi için artı değer üretip enformasyonun mülk edinilebilmesinin önünü açanların elinde değil, imparatorluk çağının başat aktörü hafif kapitalist ulus-üstü şirketlerin elindedir. Durum böyleyken her bir birey, bir diğerinin ürettiği enformasyona erişebilir ve tüketebilir konuma gelmiştir.

Toffler’ın tarihsel okumasına getirilebilecek diğer eleştiri ise toplumun pazzarsızlaştırılması ile ilgilidir. Enformasyon anayollarından oluşan ağda toplumsal yapı pazardan azade hâle getirilmemiş, bilâkis toplumun kendisi doğrudan pazara içkin kılınmıştır. Pazara içkin kılınmaktan kasıt, artı değer üretimi ile sonsuza doğru genişleyen ağ yapısının bizzat pazarın kendisini meydana getirdiğidir. Enformasyon anayolları da ağ şeklindeki bu enformasyon pazarının üretüketim faaliyetlerinin doğasının şekillendiği uğraklardır. Bu noktada R.J. Antonio’ya referansla üretüketicinin üretüketim faaliyetlerini gerçekleştireceği üretim alanının genişlediği pekâlâ ifade edilebilir (Antonio, 2015, s. 478). Toffler’ın üretüketime dair yaklaşımının imparatorluk çağı uyarlaması da dile getirildiğine göre birkaç paragraf yukarıda sorulan **“George Rtizer’in yeni bir üretme hâli olarak ele aldığı üretüketimi enformatikleşme çağının yegâne üretme hâli olarak görmek mümkün müdür?”** sorusuna yanıt aramak gerekmektedir.

Tüm bunlardan hareketle soruya cevap vermek gerekirse enformasyon üzerinden şekillenen akışkan modern toplumda üretüketim, yegâne ve başat üretim formu olarak addedilebilir. Bu düşünce yöneliminin sebebi ise açık şekilde enformasyon mülkiyetinin imparatorluk çağının toplumsal fabrikasının işçilerinin kontrolünde olmamasıdır. Mevzubahis kontrole sahip olamama durumu artı değer üretimine ve hem ağa hem de üretim aracına yabancılaşma sürecine hız kazandırmaktadır. Tam da bu nedenle Hardt ve Negri’nin geliştirdiği çokluk teriminin içinde geniş ve önemli bir yer teşkil ettiği düşünülen iletişim profesyonellerinin dijital emeklerinin doğasını açıklamak akışkan modern çağı ve post-panoptik sermayeyi anlamak açısından önemli bir adım olarak görülmelidir.

Dijital Emek Teorisinde Yeni Bir Yaklaşım

Dijital emeğe ilişkin kapsamlı bir kavram haritası meydana getirmeden önce teoriye yönelik geliştirilen yeni yaklaşımın içeriğini oluşturan iki önemli kavramı detaylı şekilde ele almanın, kavramsal yolculuğun izleğini ortaya koymak açısından önem teşkil ettiği düşünülmektedir.

Öncelikle artı değer, sömürünün kapitalizmdeki özgül gerçekleşme biçimidir. Artı değer, kar hüviyetine bürünür, sömürünün de işçinin çalışma edimine tabi tutulduğu ücretten daha fazlasına satılabilen bir ürün üretmesi neticesinde kapitalist üretim tarzının nevi şahsına münhasır özelliği ortaya çıkar. Artı değer oluşmasını kapitalist üretimin özel harcı olan emek sağlamaktadır. Artı değer ile ilgili önemli husus, Karl Marx’ın emek ve emek gücü arsında yaptığı ayırmada gizlidir. Marx’tan önceki toplum bilimciler adil değişim oranlarının

sömürünün sonu olabileceğini düşünüyordu. Lakin Marx, adil değişim oranları yaratmanın sömürüyü sona erdirmeyeceğini, sömüren ve sömürülen konumlarının üretim araçlarına ulaşım olanağıyla ilişkili olduğunu savunuyordu. Marx bu kavramsallaştırma ile haksız değişim değerleri söz konusu değilken bile emek gücünün değeri üzerinden gerçekleşen artı değer in üretim alanı içinde doğabileceğini ortaya koymuştur. (Bottomore, 1993).

Artı değeri Karahanoğulları ve Tonak'a referansla bir örnek üzerinden açıklamak gerekirse sekiz saatlik bir iş gününün yarısında kendini yeniden üretecek miktarda değer (ücret) yaratan emekçi, sermaye sahibi ile yaptığı sözleşmenin gereğini yerine getirip, çalışmaya devam ederek günün geri kalan dört saatlik kısmında yaratacağı ekstra değere, ki bu değer, artı değerdir, sermaye sahibinin el koymasının önünü açar. Buradaki dört saatlik emek zamanı, artı emek zamanıdır ve üretim faaliyeti sırasında yaratılan artı değer in maddi bazını oluşturur. İşçinin yarattığı söz konusu artı değere el koyan kapitalist, işçiyi sömürmüştür (Karahanoğulları ve Tonak, 2009, s. 92).

Üretken emek olgusu ise artı değere nazaran daha kompleks bir yapıya sahip olmanın yanı sıra çağımızda süregelen emek tartışmalarının da merkezinde yer alan unsurlardan biridir. Üretken emek, en yalın haliyle üretim sürecinde artı değer üretmek amacıyla sermaye tarafından kullanılan emek türüdür. Kavramın etimolojik kökeninin çağrıştırdığının aksine, anlatı bünyesinde olumsuzluk barındırır. Bir emeğin Marksist teori bağlamında üretken emek olarak addedilebilmesi için artı değer üretmesi ve bu artı değer üzerinden sermaye namına kar yaratması gerekir. Bir işçinin emeğinin üretken oluşu, sermayenin mutlak tahakkümüne ilişkin şartların gerçekleştiği anlamına gelmektedir (Bottomore, 1993).

Öte yandan kapitalist toplumlarda bir emek türünün, üretken emek olarak kabul edilmesi için emeğin üretim faaliyeti ile iştilal etmesi, emek gücünün sermaye ile mübadeleye girmesi ve sermaye için artı değer üretmesi gerekir (Karahanoğulları ve Tonak, 2009, s. 93).

Artı değer ve üretken emeğe yönelik az önce okuduğunuz kısa giriş, iletişim profesyonellerinin dijital emeğinin Marksist paradigma içinde nasıl konumlandırılabilirliğini anlamak açısından yol gösterici olacaktır.

Fuchs'a göre dijital emek, yabancılaşmış dijital çalışmadır (Fuchs, 2015). Fuchs, dijital çalışmanın yabancılaşması ile dijital üretim süreçlerine tabi emek ürünlerinin, emek nesnelere ve araçlarından kopuşunu kastetmektedir. Bir diğer deyişle dijital çalışma sürecinde ortaya konan emeğin kapitalist sermayenin tahakkümü altında olduğunu ifade eden Fuchs, dijital emeğin dijital medya teknolojileri ve dijital içerik üretiminde rol oynayan tüm iş kollarını kapsadığını belirtir.

Fuchs'un sınırlarını belirlediği dijital emek; enformasyon teknolojisi cihazlarının üretimi için gerekli madenlerde çalışan işçileri, donanım montajcılarını, yazılım mühendislerini, dijital içerik yaratıcılarını ve planlayıcılarını, çağrı merkezi çalışanlarını ve sosyal medya üretken tüketicilerini kapsamaktadır (Fuchs, 2015). Bu çalışmanın ana gündemini oluşturan

iletişim profesyonelleri, Fuchs'un çizdiği sınırlarda bazı değişiklikler yapmayı kaçınılmaz kılmaktadır. Şöyle ki Fuchs'un kendi tasnifinde sosyal medya kullanıcılarına addettiği üretken tüketici kimliği, iletişim profesyonellerine de içkindir. Üstelik iletişim profesyonellerinin üretken tüketici kimliği kazanabilmesi için kişisel bir sosyal medya üretim ve tüketimine de gereksinimleri yoktur. Onlar enformasyon teknolojisi cihazları aracılığıyla maddi-olmayan emeklerinin zihinsel çıktılarını farklı sektörlerin hizmetine sokarak üretüketim döngüsüne dahil olmaktadır. Daha açık şekilde ifade etmek gerekirse bir iletişim profesyoneli, maddi-olmayan emegiyle tasarım ve yaratım sürecinin parçası olduğu ürünün reklam, pazarlama ve satış aşamalarından birine ya da birkaçında da aktif rol alır. Bu da üretim ve planlama aşamalarında rol alan iletişim profesyonelinin günün sonunda doğrudan kendisinin veya kendisiyle aynı toplumsal birime mensup bireylerin dijital emekleri ile dolaşıma sokulan ürün, hizmet veya servisten yararlandığı sonucuyla baş başa kalınmasını sağlar.

Dijital emek ile üretüketim arasındaki doğal ilişki, akışkan modern toplumun temel yasalarından birini oluşturur. İki kavram arasındaki doğal ilişkinin yapı taşı ise bugünün günlük yaşam pratiklerini şekillendiren enformatikleşmenin tüketiciye biçtiği yeni roldür. Buna göre tüketici bugün yalnızca metalaşan ürün, deneyim ve servisleri tüketen kişi değil, tüketim faaliyeti sırasında, meta hâline gelebilecek yeni ürünlere ve şartlara uyum sağlayabilecek kadar esnek olan, bir diğer deyişle üreticinin rolünden büyük bir parça koparan kişidir (Çetin, 2019, s. 372). Birbiriyle iç içe geçmiş tüketim ve üretim faaliyetleri esnasında yeni ürün olasılıklarına ve bu olasılıkları doğuracak koşullara uyum sağlama zorunluluğu, akışkan modern toplumda bulunduğu kabın şeklini almak zorunda kalan çokluğun durumunu özetlemektedir (Bauman, 2018). Zira hiçbir şeyin kesin olmadığı sonsuz olasılıklar toplumunda enformasyon yığınlarına zahmetsizce erişebilmek insanların hem üretim hem de tüketim faaliyetlerine için konuma gelmesini kolaylaştırmaktadır.

Dijital emeğe ilişkin alanyazının öncüsü Fuchs'a göre, Web 2.0 ortamındaki dijital emek sahipleri, kullanım değerine muktedir içerikler üretmeleri sebebiyle dijital işçiler olarak tanımlanabilir (Fuchs, 2012, s. 44-45). Üstelik Web 2.0 ortamının altyapısını oluşturan dijital üretüketicilerin sosyal medyadaki kullanıcı emekleri, üretilen değer gerçekleştirmesini sağlayan süreçler olarak işlediği için ulus-üstü şirketler tarafından tahakküm altına alınır (Fuchs, 2012, s. 44-45).

Öte yandan Web 2.0 platformlarında dolaşıma sokulan dijital emegi, ücretsiz çalışmaya dayanması, boş zamanları işgal etmesi ve sendika temsiliyetine sahip olmaması nedeniyle emek olarak algılamak bir hayli güçtür (Fuchs, 2015). Christian Fuchs'un sosyal ağ platformları üzerinden inşa ettiği dijital üretüketicili emegi kavram haritası tam da bu noktada soru işaretlerine ve eleştirilere teşne hâle gelmektedir.

Her şeyden önce dijital emeğe ilişkin alanyazına katkı sağlaması amaçlanan bu çalışmanın öznesi konumundaki iletişim profesyonelleri işlevsel açıdan Web 2.0 kullanıcılarının ötesine geçmektedir. Niteliğin ve kapsamın çeşitlilik kazanması yoluyla gerçekleşen bu durum

iletişim profesyonellerinin dijital üretüketici emeklerinin Marksist perspektifte emek sınıfında değerlendirilmesini olanaklı kılmaktadır. Reklamcılık, pazarlama, halkla ilişkiler, yayıncılık vb. sektörlerindeki iletişim profesyonelleri, emek yoğun biçimde enformasyon teknolojisi cihazlarını kullanarak enformasyon yığınlarından meydana gelen metalar üretir. Bu metalar çalışma hayatının farklı sektörleri arasında ürün, servis ya da ürün ve servisin oluşmasını sağlayacak stratejik veriler olarak dolaşıma sokulur. Söz konusu sektörlerde tam zamanlı olarak çalışan ve sosyal güvenceye sahip olan iletişim profesyonellerinin dijital emek üretimi boş zamanlarda değil, mesai saatleri içinde gerçekleşir. Hatta çoğu zaman dijital emek üretimi mesai saati ile sınırlı kalmaz, bu da dijital emek üretiminin sonsuz artı değere doğru uzanan yolculuğunun başlangıç noktasını oluşturur. Öte yandan söz konusu toplumsal birime ilişkin temel fark ise bu ara sınıfa mensup bireylerin dijital üretüketim süreçleri karşılığında ücret almasıdır.

Ücret, tam zamanlı çalışma, mesai saati içinde dijital emek gücü üretimi, sosyal güvence benzeri faktörler sebebiyle dijital emek alanyazınının temelini oluşturan Web 2.0 kullanıcılarından ayrılan iletişim profesyonelleri, enformasyon mülkiyetine sahip olamamak ve artı değer üretimi açısından ise Web 2.0 kullanıcıları ile aynı niteliklere sahiptir. İki grup arasındaki bir diğer ortak nokta da üretüketim faaliyetidir. Web 2.0 kullanıcıları sosyal ağ platformlarında dolaşıma soktukları kullanım değeri (kullanıcı profilleri, içerikler, topluluklar, e-posta gönderme, blog okuma, arama yapma, video izleme vb.) sayesinde hem üretken hem de tüketen konuma gelirken iletişim profesyonelleri ise simge⁹ cambazlığı sonucu üretim sürecini inşa ettikleri ürün ve servisleri satın alarak hem üreten hem de tüketen konuma gelmektedir (Reich, 1991). Her iki grubun yöntemleri farklıdır ancak iletişim profesyonellerinin sahip olduğu ayrıştırıcı özellikler düşünüldüğünde onların dijital üretüketim faaliyetlerine ilişkin emekleri Marksist bağlamda emek olarak değerlendirilmelidir. Bu yaklaşımın dijital emek alanyazınının da çeşitlilik kazanmasına ve gelişmesine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Dijital üretüketici emeğini Web 2.0 ortamındaki sosyal ağ platformları ile sınırlandırmak, bu emek türüne yönelik eksik içgörüler elde edilmesine yol açmaktadır. Örneğin sosyal ağ platformu kullanıcılarından hareketle oluşturulan kavram haritasında emek faaliyeti tüketim alanında gerçekleşir. Emek faaliyetinin tüketim alanında gerçekleşmesi ise Marksist paradigmanın emek tanımının dışına çıkılmasına sebep olur. Zira Marx'ın emek-değer ve sınıf teorisine göre emek, üretim alanında gerçekleşen faaliyetler bütünüdür (Wayne, 2014, s. 24). Nitekim iletişim profesyonellerinin üretüketim faaliyetleri tamamen üretim alanının inşasına, bir diğer deyişle akışkan modern toplumun enformasyon anayollarının beslenmesine ilişkindir. Web 2.0 kullanıcıları üzerinden elde edilen içgörülerin bir diğer eksik yanını ise ilgili gruptaki bireylerin üretüketim faaliyetlerinin, bedeninin ve zihninin ücretsiz kiralanma yoluyla gerçekleşmesi oluşturur (Çetin, 2019). Tahmin edeceğimiz ve az önce de değinildiği üzere, iletişim profesyonellerinde bedeninin ve zihninin ücretsiz kiralınması söz konusu değildir,

9 Herhangi bir şekilde emek üretim sürecine dahil olan insanları dört kategoriye ayıran Robert Reich, birinci kategoriye simge cambazları adını verir. Reich'e göre simge cambazları, fikirler üretip ürettikleri fikirleri arzulanabilir ve pazarlanabilir kılmak için stratejiler geliştirenlerden oluşur.

bilâkis tam zamanlı çalışma karşılığı kapitalist sermayenin belirlediği ücretlendirme mevzu bahistir.

İletişim profesyonellerinin Marksist paradigma bağlamındaki emek çözümlemelerinde sahip olabileceği biricik konumun altını çizdikten sonra dijital üretüketim sürecindeki emeğin üretkenliğinin tartışılacağı aşamaya gelindiğini vurgulamakta yarar var. Bu noktada temel olarak Christian Fuchs'un üretüketici metası olarak isimlendirdiği kavramın farklı bir versiyonu oluşturulup Karl Marx'ın (M)-(P), (M)-(P)-(M) veya (P)-(M+) döngüleri iletişim profesyonellerinin dijital üretüketim faaliyetlerine uyarlanacaktır.

Fuchs, üretüketici metası ile sosyal ağ platformu kullanıcılarının ulus-üstü şirketlerin tahakkümündeki ağa sunduğu tercih, beğeni ve beklentilerden oluşan veri setini işaret eder (Fuchs, 2015). İletişim profesyonellerinin üretüketici metası olarak ise simge cambazlığı işinin icrasında gerçekleştirilen emek yoğun zihinsel faaliyetlerin tamamını ve üretim araçları vasıtasıyla kurulan somut çalışma biçimini göstermek mümkündür. Üretüketici metası ile iletişim profesyonelleri arasında kurulan bu bağlantı, (M)-(P) döngüsünün çözümlemesini de kolaylaştırmaktadır.

Marx'ın üretim faaliyetlerinin gerçekleştirileceği alanın kurulumu için geliştirdiği (M)-(P) döngüsü, üretilen metadan sermaye sahibinin kâr sağladığını ispatlar (Heinrich, 2017, s. 50). İletişim profesyonelleri örneğindeki (M)-(P) döngüsünün formülünde ise (M) üretüketici metası anlamına gelirken (P) üretüketici metasına dahil olan emek yoğun zihinsel faaliyetlerin ürün, servis, hizmet ya da strateji olarak ikinci bir şirkete satılmasıdır. Söz konusu satış işlemi sonunda hem üretüketici metasını oluşturan iletişim profesyonellerini istihdam eden birinci şirket hem de maddi-olmayan emeğin üretimi ile ortaya çıkan ürün, servis, hizmet ya da stratejiyi satın alan ikinci şirket kâr elde eder. Fuchs'un Marx'ın teorisine, bu çalışmanın da Fuchs'un kavramsallaştırmasına dayandırdığı çözümleme göstermektedir ki dijital (M)-(P) döngüsü kendini gerçekleştirme kapasitesine ulaşırken iletişim profesyonelleri üzerinden iki kez artı değer üretimi meydana gelmektedir. Bu durumun temel sebebi ise çalışma boyunca altı çizildiği üzere, iletişim profesyonellerinin, diğer internet kullanıcıları ile aynı şekilde, enformasyon mülkiyetinden yoksun olmasıdır.

İletişim profesyonellerinin enformasyon üzerinden taşıyıcılığını yürüttüğü (M)-(P)-(M) veya (P)-(M+) döngüsü de enformasyon anayollarındaki artı değer üretiminin önemli paydaşları olarak dikkat çekmektedir. İlgili toplumsal birimin ürettiği üretüketici metası özünde kullanım değerine sahiptir. Bu kullanım değeri ise ağdaki enformasyon akışına dahil edilen ürün, servis, hizmet ya da stratejinin mübadele değerinin temel kaynaklarından birini oluşturur. Sözelimi bir pazarlama şirketi, bir teknoloji şirketi için dijital pazarlama stratejisi oluştururken o şirkete hem kullanım hem de değişim değeri sunar. Kullanım değeri sunar çünkü verdiği dijital hizmet o şirketin müşterilerine fayda sağlayacaktır. Değişim değeri de sunar çünkü hem kendisi hem de söz konusu teknoloji şirketi üretüketici metasının içerdiği dijital emeğe için faaliyetler sonucunda üretilecek ürün, servis, hizmet ya da strateji

üzerinden kâr elde edecektir. Bu durum (M)-(P)-(M) döngüsünün de ortaya çıkmasını sağlar. İlk döngüden farklı olarak bu döngüdeki ikinci (M), iletişim profesyonellerinin üretüketici metası üzerinden hizmet alan teknoloji şirketinin, kâr elde ettikten sonra daha fazla üretüketici metası elde etmek üzere yeni yatırımlar yapması anlamına gelir. Daha açık şekilde ifade etmek gerekirse döngüde yer alan ve iletişim profesyonellerinin üretüketici metasını simgeleyen birinci (M), içeriğinin sahip olduğu değişim değeri karşılığında (P) satılır. Söz konusu enformasyona dayalı ürün, hizmet, servis ya da stratejiyi satın alan şirket ise sadece üretim yapmakla kalmayıp yeni üretüketici metasına ulaşmak için yatırım yapmayı tercih ederse döngüye yeni bir (M) dahil olur. Bu durum özetle iletişim profesyonellerinin sunduğu dijital emek yoğun süreçlerden hizmet alan ikinci ticari şirketin üretüketici metasına ulaşmasını sağlamaktadır. Nitekim bu döngüde ikinci (M) bileşenin sonsuza doğru uzama/genişleme potansiyeli düşünüldüğünde, tıpkı enformasyon anayolları gibi, döngünün (P)-(M+) olarak ifade edilmesi de pekâlâ mümkündür. Öte yandan (M)-(P)-(M) döngüsünde ikinci (M) bileşeni, kendi dijital emek üretim süreçlerinin sonunda ortaya çıkan ürünü, (P) bileşeni, satın alan iletişim profesyonelinin söz konusu ürünü ya da onun türevlerini tüketmesi sonucunda da ortaya çıkabilir. Her iki durumda da (M) bileşenin sonsuza doğru genişlemesinin temel sebebi iletişim profesyonelinin maddi-olmayan emeğinin artı değer üretmesi ve enformasyon anayollarını beslemesidir.

İletişim profesyonellerinin dijital emeğinden hareketle geliştirilen teorik yaklaşım göstermektedir ki, söz konusu toplumsal birimin maddi-olmayan emek gücü, dijital emek olgusu içinde değerlendirilmesi gereken başlı başına bir unsurdur. Fuchs'un büyük oranda sosyal medya kullanıcısının emeği üzerinden kavramsallaştırdığı dijital emeği, maddi-olmayan emek boyutu itibarıyla iletişim profesyonellerinin bir iş günü içinde sarf ettiği emek gücünü kapsayacak şekilde genişletmek iletişim çalışmaları alanına önemli katkı sağlayabilir.

Yukarıda ifade edildiği üzere, iletişim profesyonellerinin enformasyon setlerini kullanarak geliştirdiği ürün, servis ve stratejiler kapitalist sermaye sahibi için artı değer üretmektedir. Üstelik iletişim profesyonellerinin dijital emeğinin, artı değer üretimine ek olarak, tamamen üretim alanında gerçekleşmesi ve sermaye ile doğrudan mübadeleye girmesi nedeniyle de üretken emek sayılması gerektiği düşünülmektedir.

Sonuç Yerine

Akışkan modernite çağında üretim ve tüketim arasındaki sınır belirsizleşmiş, bu da iki olguya dair geliştirilen geleneksel ayrımları ortadan kaldırmıştır. Çevrimiçi ortamda her anın ve her yerin hem üretimin hem de tüketimin mekânı haline geldiği düşünüldüğünde söz konusu geleneksel ayrımların ortadan kalkması hiç de şaşırtıcı değildir. Enformasyona dayalı iletişim teknolojilerinde yaşanan olağanüstü gelişmeler, üretim ve tüketimin geleneksel anlamdaki değerlendirilme biçimlerini değiştirmiştir. Bununla birlikte kol gücüne (maddi emeğe) dayalı şekilde, fiziki mekanlardaki üretim faaliyetleri devam etmekte fakat düşüncüyü merkeze yerleştiren simgesel ürün, servis, strateji ve deneyimlerin üretilmesi biçimindeki

gayri maddi üretim etkinliğini bir hayli artırmıştır. Bunun sonucu olarak da enformasyon setleri üzerinden iletişimsel beceriler aracılığıyla gerçekleştirilen ürün, servis, strateji ve deneyimlerin üretilmesi ile uğraşan ve bu uğraşı sürecinde maddi-olmayan emek güçlerini kullanan bir işgücü ortaya çıkmıştır. İmparatorluk çağının çoklukları içinde önemli yer tutan bu işgücünün kalabalık bir alt grubunu ise iletişim profesyonelleri oluşturmaktadır.

İletişim profesyonelleri, enformasyon setleri ile hemhal olmuş iş akışları ve maddi-olmayan emek güçleri aracılığıyla kapitalistler için artı değer üretir durumda olmaları sebebiyle dijital emek alanyazını derinleştirmek için son derece uygun bir toplumsal birim olarak karşımızda durmaktadır. Bu düşünceden hareketle iletişim profesyonellerinin dijital emek gücünün her şeyden önce, akışkan modern toplumun enformasyon anayolları ile örülü yapısını besleyen temel motor kuvvetlerinden biri olduğu ifade edilebilir. Nitekim Bauman'ın deyişiyle akışkan modernite, Hardt ve Negri'nin deyişiyle de enformatikleşme çağının temel yürütücüsü enformasyonu işleyen önemli meslek gruplarından birini teşkil eden iletişim profesyonelleri hem üreten hem de tüketen bireyler konumundadır.

Enformatikleşme çağının ana üretim ediminin, tüketeceğini bilerek üretmek, diğer deyişle dijitalleşen üretüketim olduğu dikkate alındığında enformasyon anayollarını besleyen iletişim profesyonellerinin emek gücünü, dijital emek olgusu içine dahil etmek daha da önemli hale gelmektedir. Konuya kendimizi teorik çerçeveden soyutlayıp, kuş bakışı bakmaya çalışırsak iletişim profesyonellerinin emek gücüne ilişkin aşağıdaki çıktılarına ulaşabiliriz:

1. Enformasyon anayollarını besleyerek akışkan modernitenin sahip olduğu görünmez ağların işlevselliğinin artırırılar.
2. Kendi emek güçlerinin özgül ağırlığı sayesinde üretüketim döngüsünü sürdürülebilir hale getirir ve enformasyona dayalı herhangi bir ürün, servis, strateji ve deneyimi enformasyon anayollarında dolaşıma soktukları anda üretken tüketiciye dönüşürler.
3. Kapitalist sermaye sahibinin hesabına tam zamanlı ve maaş karşılığında çalışarak artı değer üretirler. Ürettikleri artı değere sermaye sahibi el koyar ve böylece kâr elde eder. Özgül emek güçleri, artı değer üretimine yol açtığı ve bu artı değere de sermaye tarafından el konduğu için emekleri üretkendir. Bu da onların emeklerinin, dijital emek olgusu içinde ele alınan sosyal medya kullanıcılarının emeğinden farklılaştığını gözler önüne serer.
4. Son kertede şunun da altını çizmek gerekir ki, sahip oldukları özgül emek güçleri, doğrudan üretim alanına dahil olur. Nitekim bu da sosyal medya kullanıcısının emeği üzerinden, çoğunlukla tüketim alanı ile ilişkilendirilen dijital emek olgusunu derinleştirmek için oldukça elverişli bir teorik çerçeve sunar.

Akışkan modernite çağında enformasyon setlerini ürün, hizmet, servis ve deneyime dönüştürmelerini sağlayan bilişsel ve iletişimsel becerileri ile üretüketim sürecinin bir

parçası haline gelen iletişim profesyonellerinin emek gücü dijital emek gücüdür. Fuchs'un dijital emeği, yabancılaşmış dijital çalışma olarak tanımladığı gerçeğinden hareketle iletişim profesyonellerinin enformasyona dayalı maddi-olmayan emek güçleri de yabancılaşmış dijital çalışmadır çünkü ne enformasyon mülkiyetine ne de enformasyonu işlemelerini sağlayan donanım ve yazılım araçlarının mülkiyetine sahiptirler. O halde iletişim profesyonellerinin emek gücünü, dijital emek olgusu içinde ele almak kaçınılmaz görünmektedir. Fakat sorun dijital emeğe ilişkin mevcut kavramsallaştırmanın ve onun etrafında şekillenen çalışmaların enformasyon setleri aracılığıyla sermaye hesabına ortaya konan tam zamanlı ve ücretli emek gücünü büyük oranda ıskalamasıdır. Halihazırdaki dijital emek alanyazını, dijital emek olgusunun, maddi-olmayan emek ile sahip olduğu organik ilişkiyi sosyal medya kullanıcısının emeği üzerinden açıklamaya o kadar çok odaklanmıştı ki, devasa bir işgücü ve çalışma alanı bu sebeple ıskalanmaktadır.

Son kertede, şu an okuduğunuz çalışma, iletişim profesyonellerinin emek gücünün; doğrudan üretim alanında yer alma, üretim alanını şekillendirme, artı değer yaratma ve sermaye ile mübadeleye girme kabiliyetleri sebebiyle üretken dijital emek olarak sınıflandırılmasının sağlıklı bir teorik yaklaşım olacağını açıklama iddiası taşımaktadır. Ayrıca söz konusu iddianın dijital emeğe yönelik iletişim çalışmalarına da katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The authors has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no grant support.

Kaynakça/References

- Antonio, R. J. (2015). Is the prosumer capitalism on the rise?. *The Sociological Quarterly*, 56(3), 472-483. <https://doi.org/10.1111/tsq.12100>
- Bauman, Z. (2018). *Akışkan Modernite* (2 b.). (S. O. Çavuş, Çev.). İstanbul: Can Yayınları.
- Bottomore, T. (1993). *Marxist Düşünce Sözlüğü*. (M. Tunçay, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çetin, B. N. (2019). Üretüketim olgusu bağlamında örtülü emek olarak dijital üretüketici emeği. In *Journal of Social Policy Conferences*, 77, 349-382. <https://doi.org/10.26650/jspc.2019.77.0099>
- Deleuze, G., & Guattari, F. (1987). *A Thousand Plateaus*. London: University of Minnesota Press
- Fuchs, C. (2012). Google Capitalism. *tripleC*, 10(1), 42-48. <https://doi.org/10.31269/triplec.v10i1.304>
- Fuchs, C. (2015). *Dijital Emek ve Karl Marx*. (T. E. Kalaycı & S. Oğuz, Çev.). Ankara: NotaBene Yayınları
- Gates, B. (1995). *The Road Ahead*. New York: Viking, Penguin.
- Hardt, M., & Negri, A. (2018). *İmparatorluk* (9 b.). (A. Yılmaz, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Heinrich, M. (2017). *Kapital'e Giriş*. (K.R. Yılmaz, Çev.). İstanbul: Yordam Kitap

- Karahanoğulları, Y., & Tonak, E. A. (2009). Türkiye’de üretken olmayan işçiler sömürülüyorlar mı?. *Toplum ve Hekim*, 24(2), 91-97.
- Reich, R. (1991). *The Work of Nations: Preparing Ourselves for 21st-Century Capitalism*. New York: Knopf.
- Ritzer, G., & Jurgenson, N. (2010). Production, Consumption, Prosumption: The Nature of Capitalism in The Age of The Digital Prosumer. *Journal of Consumer Culture*, 10(1), 13-36. <https://doi.org/10.1177/1469540509354673>
- Ritzer, G., & Rey, P. J. (2016). From ‘Solid’ producers and consumers to ‘Liquid’ prosumers. M. Davis (Ed.), *Liquid Sociology: Metaphor in Zygmunt Bauman’s Analysis of Modernity* (157-166). New York: Routledge Publishing.
- Ritzer, G. (2019). *Büyüsü Bozulmuş Dünyayı Büyülemek: Tüketim Katedrallerinde Değişim ve Süreklilik* (4 b.). (F. Payzın, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Smith, D. E. (1987). *The Everyday World As Problematic: A Feminist Sociology*. Boston: Northeastern University Press.
- Toffler, A. (2008). *Üçüncü Dalga: Bir Fütürist Ekonomi Analizi Klasığı*. (S. Yeniçeri, Çev.). İstanbul: Koridor Yayıncılık.
- Wayne, M. (2014). *Yeni Başlayanlar İçin Kapital*. (Ü. Şenesen, Çev.). İstanbul: Yordam Kitap.

1919 Osmanlı Genel Seçimleri, Sol Partilerin Seçim Tavrı ve Mebus Seçilmiş Bir İşçi

The 1919 Ottoman General Elections, the Stance of Leftist Parties in the Elections, and a Worker Being Elected Deputy

Aykut Kartal¹

¹Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi,
Gazetecilik Bölümü, İstanbul, Türkiye

ORCID: A.K. 0000-0002-1579-1736

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Aykut Kartal,
İstanbul Üniversitesi, Gazetecilik Bölümü, İstanbul,
Türkiye
E-mail: aykutkartal91@gmail.com

Başvuru/Submitted: 17.08.2023

Revizyon Talebi/Revision Requested: 20.09.2023

Son Revizyon/Last Revision Received: 06.10.2023

Kabul/Accepted: 09.10.2023

Atıf/Citation: Kartal, A. (2023). 1919 Osmanlı Genel seçimleri, sol partilerin seçim tavrı ve mebus seçilmiş bir işçi. *4. Boyut Journal of Media and Cultural Studies - 4. Boyut Medya ve Kültürel Çalışmalar Dergisi*, 23, 73–100.
<https://doi.org/10.26650/4boyut.2023.1345027>

ÖZ

Osmanlı Devleti, uzun yıllar boyunca meşruti olmayan bir şekilde yönetilmiştir. Zamanla Osmanlı Devleti, dönemin gelişmelerine ayak uyduramamış, bundan dolayı hem yönetimde hem de devletin diğer kademelerinde yenilikler yapma gereği hissetmiştir. Bu yeniliklerin başında anayasanın ve seçimlerin yapılması ile meclisin oluşturulması gelmektedir. 1876 yılında hazırlanan ilk anayasa Kanun-i Esasi ile meşruti monarşi sistemine geçilmiş, ayrıca ilk defa seçimler yapılabilmıştır. İlk seçim 1877 yılında gerçekleştirilmiş olup 1877 yılında iki kere yapılmış, sonraki seçimler 1908, 1912, 1914 ve 1919'da gerçekleştirilmiştir. 1919 seçimleri, bir yandan ülkenin işgal altında olduğu, öbür yandan ise Milli Mücadele'nin yükselişe geçtiği bir dönemde gerçekleşmiştir. Bu bakımdan diğer seçimlerden daha farklı bir atmosferde meydana gelmiştir. 1919 seçimleri, ayrıca, İTC'nin olmadığı ilk seçim olması nedeniyle birçok fırka ve cemiyetin ilgilendiği, kendi içlerinde birlik faaliyetleri yürüttüğü bir seçim niteliği de taşımıştır. Birlik faaliyetleri içerisinde sosyalist fırkalar da bulunmaktadır. Bu çalışmada, Birinci Dünya Savaşı sonrası müteare ortamındaki seçim atmosferine ve etrafındaki gelişmelere değinilmekle birlikte seçim süreci üzerinde durulacaktır. Çalışmanın kapsamı, meclisin kapanma tarihi olan 21 Aralık 1918 ile meclisin yeniden açılış tarihi olan 12 Ocak 1920 tarihleri arasındaki seçim eksenindeki gelişmelerdir. Çalışmada, literatür taramasından yararlanılmıştır. Çalışmanın amacı, Birinci Dünya Savaşı sonrası müteare dönemindeki gelişmeleri seçim ekseninden meclisin açılışına kadar aktarabilmek, ayrıca solun siyaset sahnesinde yer almasıyla izledikleri tavrı aktararak veriler ışığında dönem okuması gerçekleştirmektir.

Anahtar Kelimeler: 1919 Osmanlı genel seçimleri, müteare dönemi, sosyalist partiler, meclisi mebusan, milli mücadele

ABSTRACT

The Ottoman Empire was ruled without a constitution for many years. As time went by, the Ottoman Empire was unable to keep up with the developments of the period. Therefore, it needed to innovate the administration and other levels of state. At the forefront of these innovations were a constitution, the holding of elections, and the creation of a parliament. The first constitution, *Kanun-i Esasi*, was prepared in 1876 and introduced the constitutional monarchy system, in which elections were held for the first time. The first elections occurred in 1877 and were held twice that year. The next elections occurred in 1908, 1912, 1914, and 1919. The 1919 elections took place when the country was under occupation and also experiencing the rise of the War of Independence. In this sense, the 1919 elections took place under a different atmosphere than the others. The 1919 elections also had the characteristics of one involving many parties and societies and carrying out unifying activities due to being the first election without the Committee of Union and Progress. Socialist parties

we also found that carried out unifying activities. This study discusses the election atmosphere in the armistice environment following World War I and the surrounding developments, as well as the election process. The scope of the study involves the developments along the electoral axis between December 21, 1918 when Parliament closed down and January 12, 1920, when Parliament reopened. This study conducts a literature review with the aim of conveying the developments during the Armistice Period following World War I along the lines of the election up to Parliament's opening. The study also aims to perform a period reading in light of the data by conveying the leftist stance.

Keywords: 1919 Ottoman General Elections, Armistice Period, socialist parties, Chamber of Deputies, War of Independence

Extended Abstract

By the second half of the 19th century, the demands for a constitution had begun in the Ottoman Empire. These demands began being heard with the 1848 Revolutions that started in Europe, followed by the expressions submitted for a constitution and parliamentary system. As a result of modernization and the prominent people of society being abroad, the demands for changing the administrative style, making a constitution, and establishing a parliament increased. The way to disentangle the economic and political crisis was thought to be by restricting the sultan's powers through a constitution and a parliament. By strengthening the demands for a constitutional monarchy and the accession of Abdul Hamid II to the throne as a sultan who would accept this form of government, an attempt was made to pass a constitutional monarchy in the Ottoman Empire. The First Constitution of the Ottoman Empire was issued in 1876 and was valid until the collapse of the Ottoman Empire. Parliament and elections were needed to shape and approve the Constitution. No elections had been held previously in the Ottoman Empire because of the administration. With the prepared Constitution, elections were able to be held twice in 1877. Although the Constitution had been formed, the sultan's powers cannot be said to have been restricted. Due to the Ottoman Empire's defeat against the Russian Empire in 1878 and the formation of an opposition in Parliament, the sultan's parliament was suspended indefinitely and the Constitution was shelved. For 30 years, Parliament remained closed and the Constitution repealed. As a result of the reoccurrence of constitutionalist activities in 1908, the sultan favored reopening the assembly and holding elections. The Ottoman Empire was governed by the same Constitution from 1908 until its dissolution, and the Constitution was amended six times. With the reintroduction of the constitutional monarchy in 1908, an atmosphere of freedom was established, and parties and societies took place in the political scene in the Ottoman Empire. The first of these was the Committee of Union and Progress, which was the society that ensured the redeclaration of the constitutional monarchy and had been gaining its voice in the country daily. With the redeclaration of the constitutional monarchy, elections were held, and the sultan's powers were restricted. With the 1908 elections, the Committee of Union and Progress' presence began being felt in Parliament, and this effect also showed itself again in the 1912 and 1914 elections. World War I started in 1914, and the Ottoman Empire also joined. The Ottoman Empire suffered heavy damage from the war and succumbed, facing occupation and sanctions as a result. The leaders of the Committee of Union and Progress had

caused the Ottomans to enter the war. Therefore, hostility and opposition to the Committee of Union and Progress started. With the end of the war, the Committee of Union and Progress dissolved and disappeared from the stage of history, but the fear that its influence and thoughts would resurface surrounded the environment. During World War I, Parliament had remained open, and its mandate was extended until the end of 1918. The assembly, which had opened with the 1914 elections, worked without interruption until closed by the sultan for holding elections. With the ceasefire after the war, the National Struggle had started in the Ottoman Empire while the Allies occupied the country and government and the sultan tried to get along with the Allies.

Upon entering the Armistice Period, solutions were sought for the country's independence, and many parties and societies were established. As the ceasefire continued, peace talks were held on the one hand while occupation activities continued on the other. As the country searched for a way out, the demands to hold elections and open Parliament increased. With the Armistice, leftist politics started to operate, and they too fought for elections. The 1919 Elections differed from others in that they were held during a time of many developments. This study examines the electoral developments that emerged after the closure of Parliament alongside the surrounding events. The first section of the study provides information about the election and the parliamentary experience from the adoption of the Constitution up to the 1919 election. The next section discusses the political environment and electoral developments that had occurred with the closure of the post-war Parliament and explains the attitudes of the various parties and societies. The last section of the study involves the election experiences of the leftist parties, the results of the elections, and also the reactions to a worker being elected as a deputy.

Giriş

Seçim meselesi, Osmanlı'dan günümüze kadar önem arz eden bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. İlk seçimlerin yapıldığı 1877 yılından itibaren Osmanlı döneminde gerçekleştirilen seçimlerin sonuncusu 1919 yılının sonlarında gerçekleştirilmiştir. Bu seçim, Birinci Dünya Savaşı'nın ardından yapılan ilk seçim olmasının yanı sıra solun gerçek manada ortaya çıktığı, ayrıca Milli Mücadele'nin filizlendiği bir süreçte gerçekleşmesi bakımından yaşanan gelişmelerin irdelenmesi önemlidir.

Birinci Dünya Savaşından yenik olarak ayrılan Osmanlı Devleti'nde on yıllık İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin yönetimi son bulurken yaşananların sorumlusu olarak İttihatçılar görülmüş, akabinde İttihatçı düşmanlığının yanında İtilaf Devletleri ile iyi geçinebilme çabasına girilmiştir. Ülkenin mütareke sürecine girmesiyle bir yandan işgallerin başlaması ve yaşanan belirsizlik durumunun neticesinde fırka ve cemiyetlerin ülkenin içine girdiği girdaptan kurtulması için çaba sarf ettikleri görülmektedir. Bu mücadelenin içerisinde sol siyaset görünür bir vaziyet olarak tarih sahnesinde kendisine yer bulmuştur. Milli Mücadele'nin oluşup gelişme gösterdiği 1919 yılı, seçimlere giden süreci ve seçimi incelemek bakımından ayrı bir gerekçe niteliği taşımaktadır. Savaşın sona erip mütareke sürecinin başlamasının ardından seçimlerin gerçekleştirildiği 1919 Kasım-Aralık aylarına kadarki süreçte yaşanan gelişmeler 1919 seçimlerinin önemini kavramak bakımından gereklidir.

Gerek 1919 Osmanlı Genel seçimleri, gerek diğer Meclis-i Mebusan seçimleri ile ilgili alanda çalışmalar gerçekleştirilmiştir. 1919 seçimlerini geniş bir biçimde ele alan çalışma olarak Taha Niyazi Karaca'nın *Son Osmanlı Meclis-i Mebusan Seçimleri* karşımıza çıkmaktadır. Tarık Zafer Tunaya'nın *Türkiye'de Siyasal Partiler* isimli eseri ise Osmanlı dönemindeki partilerin yapısı ve tutumlarını anlamak açısından önemli bir çalışmadır. Fatih Mehmet Sancaktar, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Anayasa, Seçim ve Meclis Tecrübesi (1876-1923)* isimli çalışması ile Osmanlı'daki bütün seçim gelişmelerini değerlendirmektedir. İhsan Güneş ise *Atatürk Dönemi Türkiye'sinde Milletvekili Genel Seçimleri 1919-1935* isimli çalışmasında Atatürk'ün olduğu seçimlere yoğunlaşmıştır. Konu ile ilgili ayrıca yayınlanmamış tez çalışmaları da mevcuttur: Bahar Bilgen, *Dönemin basınına göre 1919 seçimleri ve Meclis-i Mebusân'ın oluşturulması*; Akif Peköz, *I. Meşrutiyet'ten Cumhuriyete Meclis-i Mebusan Seçimlerinin Değerlendirilmesi*; Sebahaddin Mıhçı, *Osmanlı Parlamento Tarihinde Son Dönem* isimli çalışmalar bunlardan bazılarıdır.

Bu çalışmayı yukarıdakilerden ayıran fark, Birinci Dünya Savaşının ardından seçime kadarki süreci ele alırken özellikle sol partilerin seçim tecrübesine odaklanmak üzerinedir.

1919 Seçimlerine Kadar Osmanlı'da Seçimler ve Parlamento

Osmanlı Devleti'nde seçimlerden bahsedebilmek için ilk olarak anayasa niteliği taşıyan Kanun-i Esasi'den söz etmek gerekir. Kanun-i Esasi öncesinde herhangi bir seçimden söz etmek mümkün değildir. Bunun nedeni, halkın ya da temsilcilerin yönetime katılma

hakkının olmamasındandır. Osmanlı Devleti'nde ilk anayasa 7 Zilhicce 1293/23 Aralık 1876 yılında kabul edilmiş, bu anayasaya Kanun-i Esasi adı verilmiştir. Kanun-i Esasi, halkın temsilcilerinin devlet işlerinde söz sahibi olmasını sağlamıştır. Anayasanın bu imkânları içinde barındırması dolayısıyla seçimlerden söz etme olanağı doğmuştur (Armağan, 1967, s. 45). Kanun-i Esasi oluşturulurken birçok anayasanın incelenmesinin yanı sıra bazı paşaların tasarıları da anayasanın oluşumunda etkili olmuştur. Bu anayasa, padişah aracılığıyla *Hatt-ı Hümayun* (hükümdar kararı) biçiminde yayınlanması nedeniyle “ferman anayasa” niteliğindedir. Anayasa, 12 kısım ve 119 maddeden oluşmaktadır (Eraslan ve Olgun, 2006, s. 37). Kanun-i Esasi ile iki yapıli parlamenter bir sistem düşünölmüştür. Bir ucunda padişah, diğeri ucunda ise *Heyet-i Vükela*, yani bakanların kurul halinde bulunduğı hükümet yer almaktadır (Uluşahin, 2016, s. 48). Bu iki yapıli meclisin her ikisine birden *Meclis-i Umumi* (genel parlamento) denilmiştir. Meclislerden birincisi olana *Ayan Meclisi*¹ adı verilmiş, bu meclis, Meclis-i Mebusan'ın üçte birini geçmemek kaydıyla padişah tarafından seçilmiştir (Armağan, 1967, s. 46).

Kanun-i Esasi, padişahın yetkilerinde herhangi bir kısıtlamaya yol açmamasından dolayı kurulmuş olan sistem “meşrutî monarşi” olarak adlandırılmaktadır. Halkın temsilcilerinden oluşan yapıya *Heyet-i Mebusan*² adı verilmiştir. Her ne kadar bu yapıyı oluşturan kişiler halk tarafından seçilmiş olsalar da yürütme ve yasama yetkileri padişah tarafından gerçekleştirilmiştir (Eraslan ve Olgun, 2006, s. 42).

1877 seçimleri iki dereceli olarak yapılmıştır. Bu seçim sistemine göre seçmenler direkt olarak mebusları seçmek yerine mebusları seçecek olan *Müntehib-i sani*'yi, yani ikincil seçmenleri belirlemişlerdir. Çıkarılmış olan *Talimat-ı Muvakkate*³, 1877'de gerçekleştirilmiş iki seçimde de geçerli olmuştur (Turan, 2016, s. 102). Meclis-i Mebusan'ın bir an önce açılması gerektiğinden dolayı seçimler tam olarak yapılamamıştır. Bundan dolayı vilayet meclislerinin üyeleri birinci seçmen sayılmış, bu üyelerin mebusları seçmesi kararı alınmıştır. Seçimlerin sonucunda sadece 115 mebusun İstanbul'a geldiğı görölmüş, gelen mebusların içinde bazı vilayetlerden seçilmiş tek bir mebus bile yer almamıştır (Eraslan ve Olgun, 2006, s. 48). İlk Meclis-i Mebusan, 69'u Müslüman, 46'sı gayrimüslim 115 mebusan oluşmuştur. Meclis-i Mebusan, II. Abdülhamid tarafından 19 Mart 1877 Pazartesi günü Dolmabahçe Sarayı'nda açılmıştır. Meclis-i Mebusan başkanlığına Ahmet Vefik Paşa seçilmiştir (Armağan, 1967, s. 54). Meclis, 28 Haziran 1877'de çalışmalarını bitirmesi nedeniyle faaliyetine son vermiştir. Birinci Meclis-i Mebusan'ın faaliyetine son vermesiyle birlikte seçim hazırlıklarına hızlıca başlanmıştır. İkinci Meclis-i Mebusan 13 Aralık 1877 tarihinde toplanmış, lakin ömrü kısa sürmüş, 93 Harbi nedeniyle süresiz olarak tatil edilmiştir. Meclis, 14 Şubat 1878 tarihinde II. Abdülhamid'in talimatıyla “tatil” edilmiştir. Mebusların zamanla hükümete karşı sergiledikleri tutumun sertleşmesi meclisin feshedilmesi sürecini hızlandırmıştır (Eraslan ve Olgun, 2006, s. 53).

1 Toplumun önde gelenlerinin oluşturduğu yapı.

2 Meclis-i Mebusan ile eş anlamda kullanılmaktadır.

3 Döneminde çıkarılmış kanun hükmünde kararname.

1877 seçimlerine partiler katılmamış, sadece bireyler olarak katılım sağlanmıştır. Seçimlere yalnızca erkekler katılmış ve yalnızca erkekler seçilmiştir. Bu bakımdan genel bir seçim niteliği taşımamıştır. Seçim, erkeklerin katılım göstermesi gereken bir organizasyon olsa da taşrada seçmenlerin çoğu oy vermeye gitmemiş, idare meclisindekiler seçmen olarak hareket etmiştir.

1877 yılında yapılan seçimlerden sonraki seçimler 31 yılın ardından yapılabilmiştir. 1908 yılına doğru gelindiğinde anayasa taleplerinin tekrardan güç kazanması nedeniyle II. Abdülhamid, Kanun-i Esasi'yi tekrardan yürürlüğe koyma gereği duymuştur (Özbudun, 2016, s. 24). Yeniden yürürlüğe konulan Kanun-i Esasi ile birlikte geçici olmak kaydıyla seçim kanunu çıkarılmıştır. Bu kanuna göre seçmen olmak için 25 yaşını doldurmuş erkek olmanın dışında mülk sahibi olmak yerine belirli bir düzeyde vergi ödenme şartı yer almıştır. Aday olma yaşı ise 30'a yükseltilmiştir. Başka değişiklikler de yapılmıştır. Bu seçim de yine iki dereceli olup kadınların oy kullanma hakkı yoktur. Lakin çıkarılan seçim kanununa bakıldığında ayakları yere basan bir kanunun çıkarıldığı görülmektedir (Turan, 2016, s. 102-103). Meşrutiyetin yeniden ilanı ile birlikte seçim sürecine girilmişti. 1908 seçimleri, Meclis-i Mebusan'ın hazırlamış olduğu, lakin padişahın reddetmiş olduğu yasaya göre yapılmıştır. Yasa, 2 Ağustos 1908'de padişahın icazetiyle yürürlüğe girmiştir (Eraslan ve Olgun, 2006, s. 69).

1908 seçimleri Kasım ile Aralık ayları arasında yapılmış, İttihat ve Terakki⁴ adaylarına oy verilmiştir (Armağan, 1967, s. 58). Bu seçimler, Kanun-i Esasi'nin yanında seçim kanununun ve 2 Ağustos 1908 tarihinde hazırlanmış olan seçim kanununa dair talimat ile gerçekleştirilmiştir (Eraslan ve Olgun, 2006, s. 70). Seçimler 121 sancakta gerçekleştirilmiştir. Seçime iki fırka olan İTC ile Ahrar Fırkası katılmış, seçimi İTC kazanmıştır. İTC adaylarına oy verilmesinin nedeni, II. Meşrutiyet'in oluşmasını sağlayan itici güç olmasından dolayıdır. Meclis, 17 Aralık 1908 tarihinde açıldığı esnada meclisin hakimiyeti İTC tarafından sağlanmış olsa da zamanla gelişen muhalefet ile birlikte hizipleşmeler ortaya çıkmıştır. Seçimlerin ardından hazırlanan yeni anayasa ile gerçek anlamda meşruti monarşiye geçilmiştir (Özbudun, 2016, s. 25).

Yaşanan hizipleşmeler sonucunda İTC mebusları mecliste 160 kişi olarak kalmışlardır. Lakin kalmış olan 160 mebusun tam manasıyla İTC'ye bağlı olduklarından söz edilemez. Meclisteki mebuslardan sadece bir tanesi Ahrar Partisi'nden olan Mahir Sait Bey'dir. Toplamda 230 mebus seçilmesine rağmen mebusların devamsızlığından ötürü 230 mebus hiçbir vakit bir arada olmamıştır. Üçüncü Meclis-i Mebusan, çalışma süresince çeşitli nedenlerden altı farklı binada çalışmak mecburiyetinde kalmıştır (Eraslan ve Olgun, 2006, s. 79). Üçüncü Meclis-i Mebusan, 18 Ocak 1912 tarihinde padişah tarafından feshedilmiştir. Fesih işlemi, anayasanın 35. Maddesine dayanarak gerçekleştirilmiş olup seçime 3 ay içerisinde gidileceği bildirilmiştir (Armağan, 1967, s. 58-59).

4 İttihat ve Terakki Cemiyeti, bu satırdan itibaren İTC olarak kısaltılacaktır.

İTC'ye karşı artan muhalefet, 1911 yılında doruk noktasına ulaşmıştır. Bunun neticesinde İTC ile mücadele edebilmek adına 21 Kasım 1911 tarihinde Hürriyet ve İtilaf Fırkası⁵ kurulmuştur. HİF, 11 Aralık 1911 tarihinde İstanbul'da gerçekleştirilmiş olan ara seçimi bir oy farkla kazanması sonucunda etkili bir özne konumuna geldiğini göstermiştir. İTC, yaklaşan tehlikenin farkına vararak HİF'in daha fazla palazlanmasını durdurmak için bir an önce seçimin yapılması için harekete geçmiştir. Lakin erken seçimin yapılabilmesi için Meclis-i Mebusan'ın kapatılması gerekmektedir. Bundan dolayı İTC, gücünü de bir yandan kullanarak anayasanın 35. Maddesine dayanarak meclisi kapattırılmıştır. Hükümetin başındaki Sait Paşa hükümeti istifa etmiş, V. Mehmet Reşad da Ayan Meclisinden almış olduğu onayın ardından 18 Ocak 1912 tarihinde meclisi dağıtmıştır (Eraslan ve Olgun, 2006, s. 99-101).

Meclisin feshedilmesinin ardından 7. Maddeye istinaden seçimlere başlanmıştır. Seçimler 2 Ağustos 1908 tarihinde çıkarılmış olan seçim kanununa nazaran yapılmıştır. Seçimlerin baskı altında yapıldığı dile getirilmektedir. Seçimlere sadece İTC ve HİF katılmıştır. 1912 seçimleri ayrıca "sopalı seçim" olarak kayıtlara geçmiştir. Seçimlerin sonucunda 270 mebus seçilmiş, bu mebusların 264'ü İTC'ye mensup kişilerden oluşmuştur. Eraslan ve Olgun'a göre 284 mebus seçilmiş olup İTC mensubu olanların sayısı 269'dur. Sonradan bu meclis padişah tarafından feshedilmiş olup 1913'te yeniden seçim yapılmıştır. İTC ve HİF arasında gerçekleşen seçim mücadelesi çetin bir hava içerisinde gerçekleşmiştir. 18 Nisan'da açılmış olan Meclis, toplamda 109 gün faaliyet göstermiş olup 4 Ağustos tarihinde kapanmıştır. Bu özelliği nedeniyle en kısa ömürlü Meclis-i Mebusan özelliğini taşımaktadır (Armağan, 1967, s. 62; Eraslan ve Olgun, 2006, s. 107).

1914 seçimleri, her ne kadar meclisin feshinin ardından seçim sürecine girilse de hemen gerçekleştirilememiştir. Bunun nedeni, ülkenin Balkan Savaşına girmesinden dolayıdır. 24 Ekim 1912 tarihinde çıkarılan kararname ile imkânların uygun olduğu vakte kadar seçimler ertelenmiştir. Savaşın sona ermesinin ardından 13 Ekim 1913 tarihinde seçimlerin yapılması kararı alınmış, bir gün sonra da padişahın talebi açıklanmıştır. Seçimler Ocak ile Nisan ayları arasında yapılmış olup tek parti olarak İTC katılmıştır (Eraslan ve Olgun, 2006, s. 126). Bu seçimin özelliklerden biri askeri mensupların oy veremediği ilk seçimdir (Armağan, 1967, s. 63). Meclis, 14 Mayıs 1914 tarihinde açılmış olup 21 Aralık 1918'e kadar faaliyet göstermiştir. Bu mecliste 259 mebusun görev yaptığı görülmektedir. Meclis, 26 Şubat 1918 tarihinde ortaya çıkan irade nedeniyle devamlı bir biçimde faaliyet süresi uzatılmıştır (Eraslan ve Olgun, 2006, s. 127-129). Meclis, Mondros Mütarekesinin ardından 21 Aralık 1918 tarihinde yeni seçimler yapılması için padişah tarafından feshedilmiştir.

1919 Seçimine Doğru

Birinci Dünya Savaşından yenik ayrılan Osmanlı Devleti, Mondros Mütarekesini imzalamak zorunda kalmıştır. Devamlı bir biçimde savaşlarla boğuşan Osmanlı Devleti, gerek ekonomik gerek insan gücü açısından kendisini tüketmiş bir halde bulmuştur. Ülkeyi

5 Hürriyet ve İtilaf Fırkası, bu satırdan itibaren HİF olarak kısaltılacaktır.

savaşa soktuğu bilinen İTC'ye devamlı bir biçimde saldırılmaktadır. Bir yandan da İtilaf Devletleri, Mütarekenin içeriğine dayanarak ülkeyi işgale başlamıştı. Gerek padişah gerek hükümetin olanlara kayıtsız kalması ile birlikte Türk halkının buldukları bölgelerde yerel organizasyonlarda bulunduğu görülmüştür. Mütarekenin imzalanması ve işgal faaliyetlerin başlaması esnasında sadrazam olan Ahmed İzzet Paşa görevinden istifa edip yerine Tevfik Paşa gelmiş idi. Bu gelişmelere karşın seçimlerin yenilenmesi talebi devamlı bir biçimde gündemde kalmıştır. Mütarekenin ilk başlarında birçok fırka ve cemiyet kuruluşunu gerçekleştirmiştir. Basın, ardı ardına kuruluşunu gerçekleştiren fırka ve cemiyetlerin haberini vermiştir. 26 Aralık 1918 itibariyle şu cemiyet ve fırkalar kurulmuşlardır: Teceddüd Fırkası, Hürriyetperver Avam Fırkası, Selamet-i Osmaniye Fırkası, Hürriyet ve İtilaf Fırkası⁶, Sulh ve Selamet Cemiyeti, Selamet-i Amme Cemiyeti, Wilson Prensipleri Cemiyeti (Karaca, 2004, s. 25-26). Meclisin kapatılmasının ardından oluşan durumu meşru göstermek adına birçok sima ortaya çıkmıştır. Padişah yanlılığı konusunda başı çekenlerden biri *Sabah* gazetesi yazarı Ali Kemal'dir. Meclisin feshinin ardından Kanun-i Esasi'de yer alan dört ay içerisinde seçimlerin yapılmasının gereğini etkisiz hale getirmek için çareler düşünülmekteydi (Karaca, 2004, s. 20-22). Günler geçtikçe seçimlerin yapılamayacağına dair algı oluşmuştur.

Yeni yıla girilmesi ile birlikte seçim konusu güncelliğini korumuştur. 2 Ocak 1919 tarihinde seçim konusunu ele alan Tevfik Paşa hükümeti, ülkenin bir bölümünün işgal altında olmasını gerekçe göstererek seçim taleplerini reddetmiştir. Hükümet, seçimin yapılması için ülkenin normalleşme sürecine girmesinin ardından dört ay sonra seçimlerin gerçekleştirileceğini belirtmiştir. Seçim taraftarları ise ülkenin meclissiz bir şekilde yönetileceğini düşünerek tepki göstermişlerdir (Güneş, 2017, s. 4). 18 Ocak tarihi itibariyle Paris'te Barış Konferansı düzenlenmeye başlamıştır. Bu konferansın amacı, Birinci Dünya Savaşı'nı sona erdirmek amacıyla antlaşmaların hazırlanmasıdır. Konferansa Osmanlı Devleti geç de olsa iştirak etmiştir.

Mart ayı itibariyle Mütareke ile birlikte İtilaf Devletlerinin baskıları hissedilir bir hal almıştır. Bu baskılardan nasibini Tevfik Paşa hükümeti de almıştır. Yaşanan baskı nedeniyle Tevfik Paşa 3 Mart'ta istifa etmek zorunda kalmıştır. Tevfik Paşa'nın istifasının ardından yeni kabineyi kurmak için görev Damat Ferid Paşa'ya verilmiştir. HİF ise mevcut durumdan faydalanarak fırka hükümeti kurmak için girişimlere başlamıştır. Kabine listesinin yürürlüğe konması ile HİF kabinesinin olduğu barizdir (Menteşe, 1986, s. 236). 4 Mart tarihinde göreve gelen Damat Ferid Paşa hükümeti, göreve geldiği ilk andan itibaren yer yer seçimin yapılması ve seçim kanununu uygulamak gibi düşünceleri toplantılarda görüşmüştür. Kurulan hükümete bakıldığına içerisinde HİF başkanı ile önemli üyelerinin yer aldığı görülmektedir. Bu hükümet, seçim yanlısı bir tutum sergilemiştir. Lakin hükümetin tutumu yer yer birbiriyale çeliştiği gibi net bir biçimde seçime dair hükümde bulunmamıştır (Sancaktar, 2021, s. 161). Refik Halid Karay, Damat Ferid Paşa'nın hükümete gelmesi nedeni ile şu sözleri dile getirmiştir:

6 Hürriyet ve İtilaf Fırkası, Mütareke süreci ile birlikte küllerinden doğduğunu söylemekte bir sakınca yoktur.

7 Taha Niyazi Karaca, bu toplantı tarihini 4 Ocak olarak belirtmiştir.

“Acaba o [Damat Ferid], ötekiler, hepimiz bu yükün altından kalkabilecek miydik? Ümitsizdim. Ümitsizdim ama, nihayet, on iki senelik yıkıcı bir mağduriyetten sonra hükümeti ele geçirmek bana bir muvaffakiyet gibi görünüyordu. Herhalde diyordum, Tevfik Paşa’yı aratmayız ve İttihatçılara rahmet okutmayız. (...)Her işte ve her hadise karşısında “Hürriyet ve İtilaf”çılar yalnız “İttihat ve Terakki”cileri düşünürler: Mademki onlar senelerce hükümeti ellerinde tutmuşlardı, artık sıra bizimdi: Şimdi senelerce de biz hükümran olacaktık... İşte, o gün etrafıma baktıkça, konuştukça herkeste bu kanaati, bu yanlış hükmü görüyordum” (Karay, 2015, s. 138-139).

Yeni kurulan kabine telgraflar ile kutlanmış, ayrıca İtilaf Devletleri de bu durumdan hoşnut olmuşlardır. 6 Mart tarihinde Vahdet-i Milliye⁸, yayınlamış olduğu beyanname ile kuruluşunu ilan etmiştir. Bununla birlikte vilayetlere programlarını ileterek Vahdet-i Milliye hareketine katılım çağrısı yapılmıştır. Hükümet, 8 Mart’ta programını beyan etmiş, program, HİF programı olmakla birlikte İtilaf Devletleriyle hareket edileceğini göstermiştir. Damat Ferid Paşa, İTC taraftarlarıyla mücadele edip cezalandırılacaklarını tekrarlamışlardır (Karaca, 2004, s. 42-52). İnönü, İTC düşmanı hükümetlerin özelliği hakkında şunları dile getirmektedir:

“İtilaf Devletleri, iç ve dış politika bakımından ve propaganda olarak bizi nelerden mahkûm etmek, mesul tutmak istiyorlarsa, onlardan evvel teşebbüse geçmek. Böyle de yaptılar. Birçok insanı tevkif ettiler. Esas fikir şu: Çok fena, çok zalim bir idareden geçmiştir. İtilaf Devletleriyle zararsız bir sulh yapabilmek için, onlara itimat telkin etmek, bunun için de onların mahkûm ettikleri bütün insanları cezalandırmak lazımdır. Bu, kendilerinin vaktiyle birçok ıstırap çekmiş, birçok mahrumiyetlere uğramış olmalarının mukabelesi mahiyetinde görünmüyor, memleket menfaatleri uğruna İtilaf Devletleriyle iyi münasebetlere girebilmek için zaruri bir hamiyet borcu şekline bürünüyor” (İnönü, 1985, s. 169).

22 Mart tarihine gelindiğinde Meclis-i Vükela⁹ toplanmış, görüşmeler esnasında seçimlerin yapılmasının mümkün olduğunu, lakin azınlık haklarının verilmesi, yani intihab-ı nisbi¹⁰ yöntemi ile gerçekleştirilebileceğini belirtmişlerdir. Hükümet, aynı gün seçimler adına bir kararnamenin hazırlanması için talepte bulunmuştur. Seçimlerle ilgili herhangi bir adım atılmamasından dolayı seçimlerin yapılmayacağına dair söylentiler ortaya çıkmaya başlamıştır. Seçimlerin yapılmasına dair kararname hazırlanma talimatı veren Birinci Damat Ferid hükümeti, sonraları bu konu hakkında girişimde bulunmamıştır (Karaca, 2004, s. 56-59).

8 Vahdet-i Milliye, bazı kaynaklarda Milli Blok ya da Ulusal Birlik olarak geçmektedir.

9 Meclis-i Vükela, sadrazam ve nazırların başkanlığında toplanmış olan meclis. Belgelerde Encümen-i Mahsûs, Encümen-i Mahsûs-ı Vükelâ, Meclis-i Hâs, Meclis-i Meşveret, Meclis-i Hâss-ı Vükelâ, Meclis-i Hâss-ı Meşveret, Meclis-i Hâss-ı Âli, Meclis-i Âli-i Vükelâ, Meclis-i Mahsûs-ı Vükelâ, Meclis-i Mahsûs ve Hey’et-i Vükelâ gibi değişik isimlerde yer aldığı bilinmektedir (Akyıldız, 2003, s. 251).

10 İntihab-ı Nisbi, ya da Nispi Temsil, fırkaların ya da adayların aldıkları oy potansiyeline göre parlamentoya göreceli olarak yansıtıldığı seçim sistemidir.

Mayıs ayına gelindiğinde Birinci Damat Ferid Hükümeti istifa etmek zorunda kalmıştır. Hükümetin istifa etmesinin en önemli nedeni olarak 15 Mayıs tarihindeki İzmir işgali karşımıza çıkmaktadır. İstifanın gerçekleşmesi kabinde bulunan nazırların talebiyle meydana gelmiştir. Hükümetin istifasının ardından dört gün sonra İkinci Damat Ferid hükümeti kurulmuştur. İki gün önce padişah ile görüşen Damat Ferid, padişahın umutsuz durumu ve ısrarının etkisiyle yeniden hükümeti kurmaya girişmiştir. Kurulmuş olan hükümet birincisi gibi saray eksenli bir hükümet özelliği taşımıştır. İkinci Damat Ferid hükümeti kurulurken Damat Ferid'in HİF'in dışında bu sefer kabinde Sulh ve Selamet Fırkasına da yer vermek istediği görülmektedir. Lakin bu durum HİF'in aldığı tavrı nedeniyle gerçekleşmemiştir. Yeni kurulan hükümet, seçimler konusunda kendisini gösterebilmek adına Milli Şura kurmak için Saltanat Şurası¹¹ kurulmasına karar vermiştir. Hükümetin buradaki yaklaşımına bakıldığında halkı yatıştırma amacının yattığı görülmektedir (Karaca, 2004, s. 62-65). Damat Ferid Paşa, sadrazam olduktan sonra HİF'i uzaklaştırmak adına çaba sarf ettiği görülmektedir (Karay, 2015, s. 150).

İkinci Damat Ferid Paşa hükümeti kurulduğunda seçim konusunda bir görüş ayrılığı bulunmamaktaydı. Kurulmuş olan yeni kabine, seçimin bir an önce yapılması taraftarı olmuştur. Kabine aracılığıyla görevlendirilmiş olan Dahiliye Nezareti¹², hazırlıkların tamamlanmasıyla birlikte birkaç güne seçimlerin kesinlikle yapılacağını dile getirmiştir. Osmanlı Devleti, İzmir'in işgal edilmesinin ardından kendisini dinlemek için Paris Konferansına çağırılmıştır. Konferansa Damat Ferid Paşa katılım göstermiştir.

19 Mayıs günü, Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a ayak basması, Milli Mücadele'nin başlangıcı olarak kabul edilir. Sancaktar'a göre Damat Ferid Paşa hükümeti, seçim kararı alırken Mustafa Kemal Paşa'nın başını çektiği hareketi engellemek için bu kararı almıştır. Seçim öncesinde de Damat Ferid Paşa hükümeti Mustafa Kemal Paşa hareketini devamlı bir biçimde takip ederek engel olmak istemiştir (Sancaktar, 2021, s. 163-164). Mayıs ayının 23'ünde Milli Kongre¹³, 35 fırka ve cemiyeti içinde barındıran bir yapı olarak toplanmış, milleti temsil edebilmek adına Milli Şura'nın kurulması kararına olumlu yaklaştıklarını bildirmişlerdir. Saltanat Şurası'nın kurulması halk üzerinde önemli bir etki bırakmıştır. Ayrıca toplantılara İtilaf Devletleri de ilgi göstermiştir (Karaca, 2004, s. 67, 71).

Haziran ayının birinci günü toplanan Meclis-i Vükela, gerçekleştirdiği oturumda meclisin açılmaması vaziyeti karşısında milletin taleplerini temsil etmek amacıyla Meclis ve Şura'nın kurulma şartlarının belirlenmesi adına karar almıştır. Milli Şura'nın oluşturulması düşüncesi ortalıkta dolaşırken Meclis'in nasıl şekil alacağına dair çeşitli düşünceler ortaya atılmıştır (Karaca, 2004, s. 74). 5 Haziran günü hükümet, seçimin yapılmasına karar vermiş, ayrıca seçim kanununda değişiklik yapılması için komisyon kurdurmuştur. Ülke bir yandan işgal

11 Saltanat Şurası, İzmir'in işgalinin ardından kurulmuş olan, hayati sorunları ele alan danışma kurulu.

12 Dahiliye Nezareti, Osmanlı'da içişleriyle ilgilenen bakanlıktır.

13 Milli Kongre, 29 Kasım 1918'de kurulmuş olan göz doktoru Esat (Işık) Paşa'nın gelişmeler ile ilgilendiği, fırka ve dernekleri ülkenin faydası için birleştirmeyi gaye edinmiş dernektir. Detay için bkz: Tunaya, 1984, s. 150-160.

altındayken ve barış görüşmeleri devam ederken toplanacak olan meclisin Milli Şura şeklinde mi yoksa Meclis-i Mebusan şeklinde mi toplanacağı konusunda netlik söz konusu değildir. Lakin ne olursa olsun meclisin yapısı fark etmeksizin seçimlerin yapılması gerekmektedir. Evkaf Nazırlığı¹⁴ görevini üstlenen Hamdi Efendi, tek dereceli bir seçimin yapılmasını daha faydalı olacağına kanaat getirmiştir. Hükümet üyelerinin büyük bölümü, ülkenin işgal altında olduğunu öne sürerek seçimlerin ertelenmesini istemişlerdir. 23 Haziran 1919'da Ali Kemal Bey, yaptığı açıklamada seçimlerin ertelenmesinin gereğini detaylıca anlatmış, bunun sonucunda seçimlerin yapılması konusu kapanmıştır. Seçimlerin askıya alınması sürecinde hem basında hem de fırkalarda farklı görüşler meydana gelmiştir (Güneş, 2017, s. 5-6). Dönemin bazı aydınları, cemiyetleri ve fırkaları, seçimlerin yapılması gereğini temellendirmişlerdir. Fırkalar, seçimlerin yapılmasının gereğinin üzerinde durmuşlar, işgal altında bulunan toprakların seçime engel teşkil etmeyeceğini, bundan dolayı seçimlerin muhakkak yapılması gereğini vurgulamışlardır (Karaca, 2004, s. 82-83).

Temmuz ayına gelindiğinde Milli Ahrar Fırkası¹⁵ seçime dair beklentilerinin suya düşmesi nedeniyle protesto mahiyetinde bir muhtıra yayınlamıştır. Bu muhtıra 4 Temmuz'da gazetelerde yayımlanmıştır (Karaca, 2004, s. 83). Kamuoyunda seçim gündeminin devamlı bir hal alması nedeniyle yaşanan baskıların etkisiyle 11 Temmuz tarihinde Meclis-i Vükela'da seçim konusu yeniden görüşülmüştür. Nazırların büyük bölümü seçim yapılması taraftarı olmuştur (Güneş, 2017, s. 7). 20 Temmuz tarihinde Paris Barış Konferansından dönmüş olan Damat Ferid Paşa, yeniden hükümeti kurma çabasına girişmiştir. Damat Ferid Paşa, aynı gün yayınlamış olduğu beyannamede ülkede yaşanan karışıklıklardan kendisinin sorumlu olmadığını belirtmiştir (Karaca, 2004, s. 92-93). Damat Ferid Paşa'nın konferanstan "eli boş ve hatta hakarete uğramış olarak dönmüş bulunması" nedeniyle Mustafa Kemal Paşa, "Belki bu akıbet Damat Paşayı bir nebze mütenebbih¹⁶ etmiştir" cümlesini etmiştir (Kansu, 2019, s. 142). Paris Barış Konferansında olumsuz sonuçla dönmesi sebebiyle ülkenin içerisinde türdeş olmayan yapıda bir hükümet yerine tarafsız şahıslarca yeni bir hükümetin kurulması görüşü ortaya atılmıştır. Buna takiben 21 Temmuz tarihinde Damat Ferid Paşa istifa etmiş, fakat padişahın emriyle yeniden hükümet kurması için yetki verilmiştir (Güneş, 2017, s. 7). Kurulan yeni kabinenin özelliği tarafsız görünen kişilerden oluşmasıdır. Üçüncü Damat Ferid hükümetinin kurulmasının ardından tepkiler ve hayal kırıklıkları oluşmuştur. Oluşan hoşnutsuzluğu dile getirmek adına 21 Temmuz tarihinde toplanmış olan fırkalar tepkilerini dile getirirken yeni kabinenin oluşmasının tehlikeli olacağını dile getirmişlerdir. Üçüncü Damat Ferid hükümetinin kurulması sonucunda Meclis-i Vükela memuru Ahmet İzzet Paşa ile Tefvik Paşa görevlerinden ayrılmıştır. Üçüncü Damat Ferid hükümetinin kurulması ile gündeme ilk

14 Evkaf Nazırlığı, Evkaf-ı Hümâyün Nezâreti olarak da bilinmektedir. Osmanlı'daki vakıflardan mesul bakanlıktır.

15 Milli Ahrar Fırkası, 4 Mayıs 1919'da kurulmuştur. Ahrar Fırkasını canlandırmayı amaç edinmiş olan fırka dar kadro yapısına sahip olmuştur. *Söz* ile *Tarık* gazeteleri kendilerini resmi yayınları gibi desteklemiştir. İTC karşıtı bir çizgide hareket etmiştir. Sınırlı milliyetçilik düşüncesini ilke olarak benimsemişlerdir (Tunaya, 1984, s. 460-462).

16 Mütenebbih: aklı başına gelmek.

olarak seçimler gelmiştir. Daha önceki kabinelerde bu durum geçirilmiş, lakin kamuoyu baskısı ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin mevzi kazanması sonucunda seçim için adım atılması gereği doğmuştur. Padişah ve Damat Ferid, her ne kadar seçim yapılması taraftarı olmasalar da kamuoyunu sakinleştirmek adına bazı adımlar atmaları gerekmiştir (Karaca, 2004, s. 96, 99). Yeniden kurulan Damat Ferid Paşa kabinesi, Mustafa Kemal Paşa'nın başını çektiği hareketin etkisini bir yandan zayıflatıp öbür yandan toplanacak kongreleri engellemek ve almış oldukları kararları etkisiz kılmak adına seçim mevzuunu dillendirmiştir. Karay, Mustafa Kemal Paşa'nın izlediği siyaset ile ilgili şu görüşte bulunmuştur:

“Mustafa Kemal Paşa hakikaten mevkiini terk edemez, Anadolu'yu bu aciz kabinenin elinde bırakamazdı. Değil o, ben bile yerinde olsa idim, ağzımı açar, gözümü yumar, söylemedik lakırdı bırakmaz ve merkezden gelecek emirlere kulak asmazdım” (Karay, 2015, s. 234).

23 Temmuz günü Erzurum Kongresi toplanmıştır. 27 Temmuz'da toplanmış olan Meclis-i Vükela, seçimlerin yapılması kararını almıştır. Seçimlere hiçbir şekilde müdahale edilmemesini, karşı gelenlerin ise cezalandırılmasına dair tamimde bulunmuştur. Ayrıca hükümet, asker olanların seçmen olmasını ve aday olmalarını engelleyerek politikaya karışmalarını engellemeye çalışmıştır (Güneş, 2017, s. 8). Meclis-i Vükela, almış olduğu seçim kararını 30 Temmuz'da resmi hale getirmiştir (Karaca, 2004, s. 100). Her ne kadar seçim kararı alınmış olsa da kamuoyu nezdindeki etkisi az olmuştur. Seçim kararı öncesinde ateşli seçim taraftarı olan HİF, almış oldukları ani karar ile gayrimüslimlerin seçimlere katılamaması durumunda kendilerinin de iştirak etmeyeceklerini belirtmişlerdir (Karaca, 2004, s. 106).

Ağustos ayına gelindiğinde Sulh ve Selamet Fırkası, seçimin en erken vakitte yapılmasına dair açıklamada bulunmuş, adaylarının belirlenmesi sürecini şubelerine bırakmış, İstanbul'da oyların bölünmesini engellemek için işbirliği yapacaklarını açıklamışlardır. Çiftçiler Derneği¹⁷ ise aynı tarihlerde toplantı düzenleyerek seçim konusunu görüşmüştür. Ahali İktisat Fırkası¹⁸ da seçimlere katılacaklarını, ayrıca diğer fırkalar ile işbirliği yapabileceklerini belirtmiştir (Güneş, 2017, s. 9-10). 7 Ağustos tarihinde Erzurum Kongresi son oturumunu gerçekleştirmiştir. İtilaf Devletlerinin temsilcileri, yapılacak olan seçimlerde İTC yanlılarının mecliste yer alacaklarını düşündüklerinden, ayrıca işgal edilen bölgelerde seçim yapılması talebini geleceklerini bildiklerinden ötürü seçimlerin yapılmaması yönünde hareket etmişlerdir. İtilaf Devletlerinin seçimlerin yapılmaması talebinden ötürü Damat Ferid Paşa,

17 Çiftçiler Derneği, 2 Şubat 1919'da İstanbul'da kurulmuştur. 1910'da “Osmanlı Çiftçi Derneği” adıyla cemiyet olarak faaliyet sürdürmüştü, İTC ile yakın ilişkilerde bulunmuştur. 1919 seçim atmosferinin etkisiyle alınan karar nedeniyle fırka olmuşlardır. Kurucuları ve üyeleri toprak sahipleridir. Yayın organı *Çiftçiler Derneği Mecmuası*'dır. İttihatçı gelenekten gelmiş olup Müdafaa-i Hukuk Cemiyetini desteklemişlerdir (Tunaya, 1984, s. 364-366).

18 Ahali İktisat Fırkası, 1918 yılında İstanbul'da kurulmuştur. Siyaset sahnesine ekonomik bakış açısı getirerek ön plana çıkmıştır. Yayın organı *Ticaret-i Umumiye* gazetesidir. Fırka teşkilatlanma anlamında başarısız olmuştur. Anadolu Hareketi ile ilişki kurmak için Milli Kongre'de yer almıştır (Tunaya, 1984, s. 161-162).

Ağustos sonuna kadar seçimleri engelleme talebi doğrultusunda hareket etmiştir (Karaca, 2004, s. 136).

Eylül ayına gelindiğinde seçimin gerçekleştirilebilmesi için hazırlıkların yetersiz olduğu sarihdir. Bazı bölgelerde hazırlıklar yeni başlamışken, bazı yerlerde ise hiçbir hazırlığın yapılmadığı görülür (Sancaktar, 2021, s. 167). 4 Eylül günü Sivas Kongresi toplanmaya başlamıştır. Milli Ahrar Fırkası, 10 Eylül tarihinde belirlemiş oldukları adayları kamuoyuna duyurmuşlardır. Çiftçiler Derneği ise Eylül ayı itibarıyla adaylarını belirlememelerine karşın adaylarının seçimlerin başlanması ile ilan edeceklerini belirtmişlerdir. HİF, her ne kadar seçimlere katılmayacağını söylese de seçim çalışmalarından uzak durmamışlardır. Fırka yönetiminde görevli Zeynelabidin Bey¹⁹, fırka adaylarını Sulh ve Selamet Fırkası ile belirleyeceklerini söylemiştir (Karaca, 2004, s. 107). 11 Eylül tarihinde sekizinci oturumu gerçekleştirilen Sivas Kongresi'nde Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti'nin 16 kişiden oluşan Heyet-i Temsiliyesi²⁰ seçilmiş, Cemiyet'in kuruluşu ile ilgili dilekçe valiliğe verilmiştir. Sivas Kongresi'nde Meclis-i Mebusan'ın Anadolu'da toplanması durumu ile ilgili görüş Mustafa Kemal tarafından dile getirilmiştir. Kongredeki görüşmeler süresince Mustafa Kemal ayrıca, Anadolu-İstanbul arasındaki görüşmelerin kesilerek bir şekilde basınç uygulanması gereğini vurgulamıştır (Karaca, 2004, s. 151).

12 Eylül akşamında gerçekleştirilen toplantıda Mustafa Kemal Paşa, seçimlerin yapılması ile ilgili şu sözleri dile getirmiştir:

“Fihakika kongre bitti. Fakat Meclisi Mebusan intihabatının tesrii [seçimin hızlandırılması], Meclisi Mebusan'ın mahalli içtimanın tesbiti [meclisin toplanma yerinin belirlenmesi], ve bazı valilerin vaziyeti gibi bizi birinci planda karar ve tedbir almaya sevkeden bazı mevzular var ki, bunların hal ve intacı [bitirme gereği] bize düşüyor. Kongreyi tasvibinizi almadan bu bahislerle alakadar ve meşgul etmeyi yerinde bulmadım” (akt. Kansu, 2019, s. 252).

12 Eylül itibarıyla Cemiyet, İstanbul hükümeti ile ilişkilerini kesme kararı almış, bunun üzerine 20 Eylül'de padişah Müdafaa-ı Hukuk Cemiyetine karşı tavır almıştır. Lakin Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti, bir an evvel seçimin yapılması taraftarı olduğunu göstermiştir. Mustafa Kemal Paşa da 23 Eylül'de yayınlamış olduğu genelgede seçim hazırlıklarının ne vaziyette olduğuna dair yanıt vermeyen yöneticileri uyarmıştır (Güneş, 2017, s. 12). Orbay, anılarında bu süreci şöyle aktarmıştır:

“...(Heyet-i Temsiliye) olarak, bu mesele ile meşgul olmak zaruretini [gereğini] duyduk. Bütün valilerle, kumandan ve belediye reislerine ve bu arada Müdafaa-i

19 Muhammed Zeynelabidin Bey, 1908 ve 1912 seçimlerinde İTC'den Konya Mebusu olarak seçilen din görevlisi. Meclis-i Ayan görevinde de bulunmuştur. HİF liderlerinden olup Konya teşkilatını kurmuştur.

20 Heyet-i Temsiliye, Erzurum Kongresinde alınan karar ile kurulmuş olup Sivas Kongresinde yetki alanı genişletilmiş olan Milli Mücadele'nin yürütme organıdır. 16 kişiden oluşmuş olup başkanı Mustafa Kemal Paşa'dır. Detaylar için bkz: İğdemir, 1975; Baykal, 1974.

Hukuk Cemiyeti merkez heyetlerine gönderdiğimiz talimatlarla; “Merkezî Hükümetin milleti aldatarak mebus seçimini aylardır yapmamış olduğunu, halbuki davet edildiği sulh konferansına verdiği nota ile, Toros’un ötesindeki vilâyetlerimizi terke razı oluşumuz gibi, milletin rızasına aykırı birçok teşebbüslere giriştiği sabit olduğundan, daha bir müddet murakebesiz [denetimsiz] kalmasından doğacak tehlikelerin büyüklüğünü” tebarüz ettirerek [belirme] en kısa zamanda seçimlerin yapılmasına karar verdiğimizizi bildirip, bu hususta her yerde hazırlıklara başlanmasını istedik. (...) Aynı zamanda., Merkezî Hükümetle - muvakkat [geçici] bir zaman için de olsa- bağlılığımızın kesilmiş olduğundan, Anadolu hükümete kalmış durumda bulunuyordu ki, bu halin devamı da elbette çok mahzurlu idi. Bu sebeple, yine Umumî Kongre Heyeti olarak verdiğimiz .. kararı, gereken yerlere yayınladık (...) Bu tebliğimizle, o gün için İstanbul’dan ayrı, Anadolu’da muvakkat bir hükümet kurmuş oluyorduk ki, gelişen duruma göre başka çare de yoktu” (Orbay, 1993, s. 278-280).

Anadolu’dan devamlı bir biçimde telgraflar gönderilmiş olup Damat Ferid Paşa Hükümeti’nin düşmesi, ayrıca kurulacak hükümetin fırkalarla ilişkisinin olmaması gereği üzerine vurgu yapılmıştır. Yaşanan baskılar dolayısıyla padişah 20 Eylül günü bir beyanname yayınlarak hükümete sahip çıkmış, halkı sükûna davet etmiştir. Lakin beyannameye rağmen Heyet-i Temsiliye yaklaşımından vazgeçmemiş, bunun üzerine 24 Eylül günü İstanbul’daki yabancı elçiliklere gönderilen beyanname hükümetin mutlaka değiştirilmesi gereği belirtilmiştir. 25 Eylül itibarıyla oluşan basınca dayanamayan hükümet, Kerim Paşa vasıtasıyla Anadolu ile irtibata geçmiş, bu görüşmeler 28 Eylül’e kadar sürmüştür. Seçimlerin bir an önce yapılabilmesi için fırkalar ve Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti’nin baskı yaptığı görülmektedir. Eylül sonuna gelindiğinde ise seçimlerin yapılamayacağı düşüncesi hakim olmuştur. Seçimlerin başlayabilmesi için en azından bir buçuk aylık bir süreye gerek duyulmaktadır (Karaca, 2004, s. 111, 157-159). 30 Eylül günü gerçekleştirilen Meclis-i Vükela toplantısında hükümetin istifası görüşülmüş, görüşmelerin sonunda Damat Ferid Paşa hükümeti istifa etmiştir. Bir gün sonra ise rahatsızlığından ötürü istifa ettiğine dair dilekçesini saraya göndermiştir. Hükümetin istifa etmesi durumunu İtilaf Devletleri “Anadolu’nun büyük bir zaferi ve güç gösterisi” şeklinde tanımlamışlardır. Üçüncü Damat Ferid Hükümetinin istifa etmesi sonucunda birçok kesimin bu durumdan memnun olduğu görülmüştür. Yeni hükümeti kurması için ilk olarak Tefik Paşa görevlendirilmek istenmiş, lakin görevi kabul etmemesi nedeniyle görüşmelerde bulunan Ali Rıza Paşa’ya sadrazamlık görevi verilmiştir. Ali Rıza Paşa, önceki kabineden bir kısım nazırı yeni kabineye katmıştır. Ali Rıza Paşa hükümetine verilen görev anlaşmazlıkların giderilmesi dışında seçimlerin bir an önce gerçekleştirilmesi üzerinedir (Karaca, 2004, s. 160-165). Ali Rıza Paşa’nın atanması nedeniyle seçim sürecinde hızlanma meydana gelmiştir (Güneş, 2017, s. 14).

Ali Rıza Paşa, 2 Ekim tarihinde göreve gelmiştir. Ali Rıza Paşa hükümetinin kurulduğu ilk toplantıda seçim konusu görüşülmüş, akabinde seçim sürecinin hızlandırılması adına çalışmalar başlatılmıştır. Mustafa Kemal Paşa, yeni hükümetin kurulduğunu öğrendikten sonra 2-3 Ekim günlerinde genelge yayınlamış, Anadolu’nun hükümetten beklentilerini dile

getirmiştir. Yeni hükümetin kurulmasıyla Heyet-i Temsiliye ile hükümet arasında pazarlık süreci meydana gelmiştir. Hükümet, 6 Ekim tarihinde seçimlerin yapılacağını deklare etmiş, tarafsız, adil, hiçbir fırka dayanmayacağını belirtmiştir. Hükümetin aldığı seçim kararı kamuoyunu nezdinde memnuniyet uyandırmıştır. Seçim kararnamesinin yayınlanmasından birkaç gün sonra gerekli hazırlıklara başlanmıştır (Karaca, 2004, s. 176, 180). 7 Ekim tarihinde Meclis-i Vükela tarafından seçim kararnamesi yayınlanmıştır. Hükümet ise bildiri yayımlayarak Meclis-i Mebusan'ın en kısa sürede toplanmasının yanında seçimin özgür bir biçimde yapılmasına önem vereceklerini belirtmiştir (Güneş, 2017, s. 15-16). Ali Rıza Paşa'nın göreve geldiği gün Mustafa Kemal Paşa, Erzurum ve Sivas Kongrelerinde kararlaştırılan amaçlara uyulması, meclisin toplanmasına değin ülke hakkında herhangi bir garanti sürecine girilmemesi ve barış konferansında yer alacak kişilerin akıllı ve bilgili olması durumunda hükümeti destekleyeceğini belirtmiştir. Ali Rıza Paşa hükümeti ile Anadolu Hareketi arasında anlaşma süreci yazışmalarla yürütülmüş, uygun zemin yaratılmasının ardından yüz yüze görüşme kararı alınmıştır (Sancaktar, 2021, s. 169).

Seçimlerin bir an önce yapılıp gerçekleştirilmesi için Dâhiliye Nezareti yeni bir kararname yayınlamıştır. Kararname, yayınlanmasının ardından on beş gün içerisinde seçme hakkına sahip olan Osmanlı vatandaşlarının buldukları seçim şubesine giderek ikinci seçmenleri belirlemesi gerekiyordu. Birinci seçmenlerin sayısına bakılmadan hemen ikinci seçmenlerin seçilmesine geçilecekti. Seçimler için 16 maddelik talimatname hazırlanmış, 19 Ekim tarihinde ise onaylanmıştır (Sancaktar, 2021, s. 169). Hükümet ile Anadolu heyeti, 20 Ekim tarihinde yüz yüze görüşmeye başlamış, hükümeti temsilen Salih Paşa²¹ heyeti görev almış, Amasya'da gerçekleşen görüşmelerde Salih Paşa'yı Mustafa Kemal, Bekir Sami²², Rauf²³ ve Vasıf Bey²⁴lerden oluşan heyet karşılamıştır. Görüşmeler aynı gün başlamış, Anadolu heyeti, dokuz maddeden oluşan taleplerini sıralayarak bu talepler konusunda ısrarlı olmuşlardır. Hükümet ile Anadolu heyetinin görüşmeleri üç gün sürmüş, toplamda üçü açık beşi gizli olmak üzere sekiz başlıkta²⁵ anlaşmışlardır (Karaca, 2004, s. 190, 194). Bu görüşmeler Amasya Mülakatı olarak adlandırılmıştır. Yapılan anlaşmaya göre seçimlere kesinlikle müdahale edilmeyecek, İTC ile ilişkili kişilerin de mebus olmasına imkân tanınmayacağı (Sancaktar, 2021, s. 170).

1919 seçimleri, Kasım ve Aralık ayları arasında gerçekleştirilmiştir. Kasım sonu itibariyle birçok yerde ikinci seçmenler seçilmemiş ya da yeni başlanmış, işgal altında olan İzmir

-
- 21 Salih Hulusi (Kezrak) Paşa, 218. Osmanlı sadrazamı. Çerkez asıllı general. Damat Ferid Paşa ve Ali Rıza Paşa hükümetlerinde Bahriye Nazırlığı (Donanma Bakanı) görevinde bulunmuştur.
 - 22 Bekir Sami Kunduk (Kunduh), çeşitli yerlerde memurluk yapmış olup en son Beyrut'ta valilik görevinde bulunmuştur. Mustafa Kemal Paşa'nın çağrısı ile Milli Mücadele'de yer almış olup Erzurum Kongresinde Heyet-i Temsiliye üyesi seçilmiştir.
 - 23 Rauf Orbay, eski Bahriye Nazırı. Mondros Mütarekesini imzalamıştır. Ahmet İzzet Paşa kabinesinden sonra görevinden ayrılarak Milli Mücadele'ye katılmıştır. Heyet-i Temsiliye üyeliğinde bulunmuştur.
 - 24 Mustafa Vasıf Karakol, Kara Vasıf olarak da bilinmektedir. İTC içerisinde yer almış olup Karakol Cemiyetini kuranlardan biridir. Hakkında idam kararı çıkarılması nedeniyle Mustafa Kemal Paşa ile iletişime geçtikten sonra Milli Mücadele'ye katılmış, Heyet-i Temsiliye üyeliğinde bulunmuştur.
 - 25 Sancaktar, yedi protokol imzalandığını, ikisinin gizli olduğunu belirtmektedir. Bknz: Sancaktar, 2021, s. 170.

ve Adana’da ise seçimler başlanmamıştı. İki şehir için ise İtilaf devletleri ile görüşmeler yapılmıştır. Lakin gereken izin alınamamış, fakat Adana için farklı bir yöntem izlenmiştir (Sancaktar, 2021, s. 174).

Bir yandan seçim koşullarında öbür yanda ise meclisin nerede olacağı konuşulmaktaydı. Meclisin nerede toplanacağı sorunsalı uzun süre gündemde kalmıştır. Cemiyet ile hükümet arasında Amasya görüşmelerinde bu konu görüşülmüş, lakin sonuca bağlanamamış, Kasım sonuna değin gündemde kalmıştır. Meclisin toplanma yeri konusu Sivas Kongresinde görüşülmesine rağmen bir neticeye bağlanamamıştır. İngilizler ise meclisin Bursa’da toplanması taraftarı olmuştur. Böyle düşünmelerinin nedeni, Türkleri Anadolu’nun içerisine doğru iteleyip kritik bölgelerdeki yönetimini sona erdirmek üzeredir (Karaca, 2004, s. 213-14). Mustafa Kemal Paşa, meclisin yeri konusunda şu sözleri dile getirmiştir.

“Milletvekillerinin İstanbul’da toplanması çok tehlikeli ve sakıncalıdır. Çünkü millet ve memleketin geleceği konusunda söz söyleyecek milletvekillerinin tam güven içinde bulunan bir yerde toplanmaları şarttır. Oysa halkına bir miting bile yapmaya izin verilmeyen, camilerinde durumdan sızlanan insanların bulunduğu bir şehirde, özellikle İngilizlerin her türlü etkisi altında bulunan İstanbul’da hür bir Meclis-i Mebusan’ın toplanması kolay görülmemektedir” (aktaran Güneş, 2017, s. 19).

Fırka ve Cemiyetlerin Seçim Tutumları²⁶

Mondros Mütarekesi ile 1920 yılının başına kadarki sürece kadar 33 adet fırka ve derneğin kurulduğu görülmektedir. Bu yapıların dışında gizli yapıların da olduğunu belirtmek gerekir. Ayrıca bu yapıların hepsi seçimler ile ilgilenmişlerdir. Seçime katılan yapıların büyük bölümünün sadece İstanbul’dan aday gösterdiği görülmüştür. Seçimlerin yapılması için en istekli öznenin Heyet-i Temsiliye olduğu sarihtir. Heyet-i Temsiliye, başından itibaren Meclis-i Mebusan’ın açılmasını ve ülkenin kaderini belirlemesini savunmuştur. Seçimlerin yapılması da Heyet-i Temsiliye’nin başarısı olup, ayrıca başkentteki havayı etkilemiştir (Tunaya, 2000, s. 253). Seçim kararının ardından Heyet-i Temsiliye, Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin seçimlere katılmayacağına dair açıklamada bulunmuştur. Sonrasında ise kimseyi aday olarak açıklamayacağını, lakin Cemiyet’in fikirlerini benimseyenlerin Cemiyet namına aday olabileceklerini belirtmiştir. Akabinde Heyet-i Temsiliye, seçimler başladığı vakit mebus adaylarını tespit etmenin dışında bağımsız olarak aday olanları onaylama işine girişmişti. Bununla birlikte Cemiyet, seçimler için çaba sarf edilmesi ve aday olanların isimlerini bildirmelerini istemiştir (Karaca, 2004, s. 222-224).

Mustafa Kemal Paşa, Anadolu’nun belirlemiş olduğu adayların mebus olabilmesi için Kara Vasıf Bey’i görevlendirmiştir. Vasıf Bey, İstanbul seçimlerinde seçkin kişileri mebus yapmak için çaba sarf etmiş, oluşacak tepkileri engellemek adına temiz yapıda HİF ve sosyalistin

26 Mütareke döneminde kurulan fırka ve cemiyetler hakkında detaylı bilgi için bkz: Tarık Zafer Tunaya, Türkiye’de Siyasal Partiler Cilt 2. İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları.

seçilmesinin iyi olacağını düşünmüştür. Hakikaten, 6 Kasım günü Vasıf Bey, İstanbul'daki çalışmalarını şu şekilde hülasa etmektedir: “Sulh ve Selamet’i tamamen kazandık demektir. Milli Türk de bizim. Milli Ahrar’ı yıkıyoruz. Milli Kongre yola gelecek” (Atatürk, 2020, s. 178-79).

HİF, seçimlerin tarafsız yapılması durumunda seçime katılacaklarını bildirmiştir. Lakin gazetelerin haberlerine bakıldığında fırkanın taşra şubeleri bağımsız olarak seçimlere katılmışlardır. 17-18 Kasım tarihlerinde muhalifler Damat Ferid’in evinde toplanmışlar, olabildiğince Heyet-i Temsiliye’nin kaybetmesi için muhalif adaylar çıkarmaya karar vermişlerdir. Aralık ayı sonunda HİF mensubu 20 kişinin Anadolu’dan seçildiği fırkaya bildirilmişti. Lakin fırka, öncesinde almış olduğu karar neticesinde resmi olarak bir katılım göstermemiştir (Karaca, 2004, s. 238).

Sulh ve Selamet-i Osmaniye Fırkası, seçim kararının alınmasının ardından ilk başlarda fırkalarla birlikte hareket etmek istemiş, İstanbul’da ikamet eden aydınların ise kendi memleketlerinden aday olmalarını önermiştir. Milli Kongre’de yer almış olan fırka, ilk başlarda 5’i fırkadan olmak üzere 5 bağımsız adayı İstanbul için desteklemek istemiştir. Fırka, Milli Kongre ile fikir ayrılıkları yaşayınca kendi adaylarını belirlemiştir. Fırka, her ne kadar seçime girmek için hevesli olsa da HİF gibi seçimlerde tahakküm uygulandığını düşündüğünden seçime katılmaktan vazgeçmiştir (Güneş, 2017, s. 47). Lakin Karaca, fırkanın belirlediği beş mebus adayından Amasya ve Kırkkilise (Kırklareli)den toplamda iki mebus çıkarabildiğini söylemektedir (Karaca, 2004, s. 261).

Ahali İktisat Fırkası, seçimlerde diğer fırkalarla ortak hareket etmiştir. Fırka, Milli Kongre’ye katılarak adaylarını sunmuş, lakin taşrada kendi adaylarını çıkarmıştır. Fırka sekreteri Lütfi Arif Bey, ülkeye hizmet edecek adayların seçilmesi için çalışacaklarını belirtmiştir. Sonrasında İstanbul seçimlerinde Milli Ahrar Fırkası ile ortak hareket etme kararı alan fırka, adaylarını belirlemesinin ardından *Türk ve Müslüman Kardeşlerimize* başlığını taşıyan bildiri yayınlamışlardır. Fırka, seçimlerde başarı elde edememiştir (Güneş, 2017, s. 48; Karaca, 2004, s. 255).

Çiftçiler Fırkası, seçime dair yayınlamış olduğu bildiri çiftçiliğin önemine dikkat çekmiş, ayrıca en çok görmezden gelinen kesimin çiftçiler olduğuna vurgu yapmışlardır. Fırka, çiftçilerin haklarını savunmak adına seçimlere katılacağını belirtmiştir (Güneş, 2017, s. 49). Kurulduğu zaman dernek vasfını taşıyan Osmanlı Çiftçiler Derneği, seçim kararının alınmasıyla fırkaya dönüştürülmüştür. Milli Kongrede yer alan dernek, İstanbul’da ortak çalışma kararı almalarına karşın taşrada kendi başlarına hareket etmek istemişlerdir. İstanbul’da gösterilen adaylardan yedi tanesi mebus seçilmiş olup ortak aday olmaları ve mecliste fırka tarafından temsil edilememeleri nedeniyle herhangi bir oluşum ile ilişkilendirmek mümkün değildir (Karaca, 2004, s. 262-63).

Millî Ahrar Fırkası, seçimlerde Ahali İktisat Fırkası ile ortak hareket etmiş, Milli Kongrede de yer almıştır. Fırka, halkın güvenini kazanmış kişileri aday göstermeye karar

vermişti (Güneş, 2017, s. 50). Fırka, seçimler ile ilgili tavrını geç açıklamış, amaçlarının fazla mebus çıkarmak olmadığını, milletin esenliğini sağlayacak kişileri meclise sokmak için çalışacaklarını belirtmişlerdir. Fırka, İntihab Encümeninin kendisini feshetmesi sonucunda Ahali-i İktisat Fırkası ile İstanbul seçimlerinde ortak etme kararı almıştır. Fırkanın desteklediği adaylardan dördünün mebus seçilmesine karşın adayların fırka namına aday olmamaları ve başka oluşumlar tarafından da desteklenmeleri nedeniyle Meclis-i Mebusan'da fırka adına temsiliyet sağlayamamışlardır (Karaca, 2004, s. 254).

Milli Kongre, kuruluş amacı siyasi yapıları bir araya getirmek üzerinedir. Bunun için Kongre, kongreye katılmış olan yapılardan adaylarını belirleyip bildirmelerini istemiştir. İstanbul'da ortak aday belirleme girişimi esnasında tartışmalar meydana gelmiş, yalnızca Ahali İktisat, Milli Ahrar ve Çiftçiler Derneği ile birlikte hareket edilebilmiştir (Güneş, 2017, s. 59-60). Milli Ahrar Fırkası, Anadolu'da her fırkanın bağımsız olarak çalışmasını savunmuş, Çiftçiler Derneği ise ortak hareket etmek adına bazı koşullar öne sürmüştür. Ortak hareket etmeyi kesinleştiren fırkalar adaylarını belirlemişlerdir. Belirlenmiş olan adaylar Milli Kongre'nin adayları olmayıp fırkaların belirlediği adaylardır. Lakin basın tarafından adaylar Kongre'nin adayları imiş gibi lanse edilmiştir. Bunun üzerine Kongre bir bildiri yayınlarak adayların Cemiyetin adayları olmadığı, sadece halka önerilen isimler olduğu söylenmiştir. İntihab Encümeni, İstanbul seçimleri için milliyetçilerden oluşan adayların belirlenmesini istemesi üzerine tepkiler ve hizipleşme faaliyetleri ortaya çıkmış, hizipleşmenin önüne geçilmeye çalışılsa da fırkaların oluşturduğu İntihab Encümeni kendisini feshetmek zorunda kalmıştır (Karaca, 2004, s. 247-248).

Milli Türk Fırkası, seçim kararının verilmesi ile birlikte kurulan, Anadolu hareketini destekleyen bir fırkadır. İlk başlarda Milli Kongre Cemiyetinde yer almasına karşın ayrılma gereği duymuştur. Seçimlere bağımsız olarak katılan fırkanın İstanbul adayı Dr. Adnan Bey mebus olabilmıştır (Karaca, 2004, s. 252-53). Milli İktisat Fırkası ve Osmanlı Mesai Fırkası da seçime katılma kararı almıştır.

Gayrimüslimlerin durumuna bakıldığında büyük bölümü seçime katılmaktan imtina etmişlerdir. Yahudiler de seçime katılmama kararı almalarına karşın Mişon Ventura'nın çabasıyla Osmanlı Musevileri İntihab Cemiyeti kurulmuş, bu cemiyet, seçim yanlısı Yahudileri bir araya getirme çabası gütmüştür. Cemiyetin bir diğer amacı ise seçime katılmak istemeyen Yahudileri oy vermek için kazanmaktı. Cemiyet, Mişon Ventura ile Emanuel Karasu'nun adaylığını kararlaştırmış, lakin Emanuel Karasu'ya seçime katılmamasına dair tehdit içerikli mektuplar yazılmıştır. Avram Galanti ise Yahudilerin büyük bölümünün seçime katılmak konusunda hemfikir olduklarını açıklamıştır. Osmanlı Musevileri İntihab Cemiyeti, yayınladıkları beyanname ile seçimin önemi üzerinde durmuşlardır. Yahudiler, kendi içlerinden 13 kişiyi ikinci seçmen olarak belirlemiş, bu kişiler de Ventura'yı mebus yapmak için uğraşmışlardır. Ventura, aday olduktan sonra Yahudileri seçime çağırın bir bildirge yayınlamıştır. Lakin Yahudiler arasındaki karşıtlık uzun bir süre daha devam etmiş, bazı durumlarda çatışmaların bile olduğu görülmüştür. Ermenilerde ise Agop Basmacıyan

Uşak'ta ikinci seçmen olarak seçilmiştir. Basmacıyan bu durumu “mademki meşrutiyet var; mademki usul-ı kanun üzerine intihab zamanı gelmiştir arzu ettik intihabata iştirak ettik” şeklinde açıklamıştır. Seçimleri izlemekle görevli olan Fevzi Paşa da Ermenilerin birçok yerde seçime katıldıkları bildirmiştir. Bir başka Ermeni olan Ohannes Makaryan da İstanbul'dan bağımsız aday olduğunu ilan etmiştir. Rumlar ise İzmir'in işgalinin ardından Osmanlı'yı tanımıyorlardı. Lakin Osmanlı yöneticileri, Rumların da yönetime iştirak etmeleri istemekle birlikte oy kullanmalarını da istemiştir. Fakat Rumlar, eğer oy kullanma faaliyetinde bulunurlarsa Osmanlı vatandaşı olduklarını kabul edeceklerinden ötürü seçime katılmaktan çekinmişler idi (Güneş, 2017, s. 36-40).

Seçimlere Solun Yaklaşımı ve Numan Usta'nın Seçilmesi

Mütareke yılları, birçok fırkanın ve cemiyetin kurulmasına imkan tanımıştır. Sol, sosyalist düşüncüyü prensip edinmiş fırkaların kurulmasıyla yapılacak olan seçimleri önemsedikleri görülmektedir. Seçim kararının alınmasıyla birçok fırka ve cemiyet Milli Kongre çatısı altında buluşmuş, burada birlikte hareket ederek belirledikleri mebusları seçmek için mücadele etmişlerdir. Milli Kongre'nin içerisinde yer alan Türkiye Sosyalist Fırkası²⁷, 20 Ekim tarihinde yayınlamış olduğu bildiriye seçimlere katılmayacağını bildirmiş, lakin Milli Kongre'nin ısrarları sonucunda katılmayı kararlaştırmıştır (Karaca, 2004, s. 258). Milli kongrede yer alan diğer sol oluşum olan Sosyal Demokrat Fırkası²⁸, seçimlere katılırken örgütlenmeyi ve fikirlerini yaymayı gaye edinmiş, bundan dolayı seçimlere önem vermiştir.

Milli Kongre'nin dışında kalan sosyalist fırkaların başında Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası²⁹ gelmektedir. Fırka, seçim çalışmaları için ilk olarak 24 Ekim tarihinde, İstanbul Şehzadebaşı'nda bulunan Ferah Tiyatrosunda toplantı düzenlemiş, bu toplantıya birçok amele, cemiyet ve dernek katılmıştır³⁰. Toplantının açılışında TİÇSF genel sekreteri Dr. Şefik Hüsnü'nün konuşmasıyla başlamış, ardından Osman Alp ile Osman Usta konuşma yapmıştır. Sosyalizm mücadelesinin önemine değinen konuşmalarda seçim sisteminin burjuvaziye yaradığı düşüncesinden hareket ederek şu iki karar alınmıştır: “Nisbî Temsil

27 TSF, 1919 Şubatında Hüseyin Hilmi tarafından kurulmuş olup genel sekreteri Mustafa Fazıl Çun'dur. OSF'nin müteakeden sonra yeni bir adla kurulmuş halidir. *İdrak* gazetesini yayınlamışlardır. Detay için bkz: Tunçay, 2009, s. 67-79.

28 Sosyal Demokrat Fırkası, 1918 yılının sonlarında eski İttihatçı Dr. Hasan Rıza tarafından kurulmuştur. Herhangi bir süreli yayını olmamıştır. Detay için bkz: Tunçay, 2009, s. 79-83. Bu satırdan sonra SDF şeklinde kısaltılarak aktarılacaktır.

29 Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası, Babıali'de merkezi olan, başkanlığını Mehmet Vehbi, sonrasında Ressam Namık İsmail yapmıştır. Genel sekreteri Dr. Şefik Hüsnü'dür. *Kurtuluş* isimli yayınları 16 Mart 1920'de İstanbul'un işgal edilmesinin ardından kapatılmıştır (Tunçay, 2009, s. 719-720). Bu satırdan sonra TİÇSF şeklinde kısaltılarak aktarılacaktır.

30 Berlin'de kurulmuş “Müteşebbis Türkiye ve Çiftçi Sosyalist Partisi”, Berlin'de kurulan İşçi Derneği, Mesai Cemiyeti, Osmanlı Sanatkarlar Cemiyeti, Bahri ve Berri Şoförleri Cemiyeti, Zeytinburnu Fabrikası Çalışanları, Baruthane, Ahırkapı, Hasköy Reji, Defterdar Bez Fabrikaları, Tersane Fabrikası, Salapuryacılar, Manavcılar, Hamallar Cemiyeti üyeleri

31 Erol Ülker, bu toplantıya katılım gösteren cemiyetlerin Birinci Dünya Savaşı esnasında İTC tarafından etkili bir biçimde kontrol edildiğinin altını çizmektedir (Ülker, 2020, s. 51).

sisteminin uygulanması için çalışmak ve seçimlerde başarı sağlamak için bütün sosyalist kuruluşlar ve partilerden oluşacak bir “İntihab Heyeti”nin kurulması” (Karaca, 1996, 50). Toplantıya SDF adına bir kişi katılım göstermiş, TİÇSF’ye başarılarını iletmıştır. Toplantıda iki bin amelenin yer aldığı belirtilmektedir³². Heyetin kurulması kararı alınan toplantıya TSF ile SDF katılmamışlardır. Toplantının yapıldığı esnada her iki fırka da Milli Kongre içerisinde faaliyetlerini yürütmekteydiler. Toplantının ardından Sosyalist Birliği kuruluşunu gerçekleştirmiş, toplantıdan dört gün sonra 28 Ekim tarihinde TSF ve SDF Sosyalist Birliğine katılmışlardır. Sosyalist Birliği, Milli Kongre’ye başvurarak kendileri adına mebus çıkarması talebinde bulunmuşlar, lakin Esat Paşa’nın reddetmesi sonucunda Kongre³³’de yer alan fırkalar Kongre’den ayrılmışlardır. Birlik, yeniden bağımsız olarak hareket etmeyi tercih etmiştir. Sosyalist Birliği, seçimlerde amelenin tek vücut halinde hareket etmesi adına Şehzadebaşı’nda bulunan Şark Tiyatrosu³⁴’nda toplantı düzenleyeceğini duyurmuştur (Güneş, 2017, s. 54). 31 Ekim tarihinde gerçekleştirilen toplantıda TSF Başkanı Hüseyin Hilmi³⁵ konuşmuştur.³⁶

Toplantının gerçekleştiği günlerde Milli Kongre, Heyet-i Temsilîye’ye seçimlere müdahale edilmemesine dair telgraf çekmiş, telgrafta Sosyalist Birliğinin imzası da yer almıştır. Lakin bu imza Birlik’e ait olmayıp sadece TSF’nin atmış olduğu imzadır. İmzanın ardından bir hafta sonra TSF, Birlik’ten ayrıldığını açıklamıştır. TSF’nin ardından SDF de İstanbul seçimlerine bağımsız olarak katılacağını belirtmiş, sosyalistlerden ayrı çalışma yapmıştır. Fırka dört adet aday belirlemiş, lakin bunların hiçbiri seçilememiştir. TSF, Dr. Refik Nevzad ile Sadri Celal Beyleri aday olay belirlemiştir. TİÇSF de bağımsız olarak katılmıştır. Sadece TİÇSF’nin kaldığı Birlik, Karaca’ya göre fırkaların dışında kalan yapıların katılması ile faaliyetini sürdürmüş olabilir; lakin dönemin İstanbul basınında Birlik’e dair bir bulguya rastlanmamaktadır (Karaca, 1996, s. 50). TİÇSF’den üç kişi taşra için adaylığını koymuştur. Adaylıklar İzmir, Eskişehir ve Niğde’den olup hiçbiri kazanamamıştır. Ayrıca İzmir’de seçimler gerçekleştirilememiş, bir kişi ise TİÇSF programını benimseyerek Çorum’dan aday olmuştur. Fırkaların aldıkları oylar şu şekildedir: TİÇSF adayı Mehmet Vehbi 14, SDF adayları Hasan Rıza, İbrahim, Yorgaki, hiç oy alamamışlardır. TSF adayları Refik Nevzad 7, Sadrettin Celal hiç oy alamamıştır.³⁷ Toprak, SDF’den Ali Rıza ve TİÇSF’den Şefik Hüsnü’nün de aday olduğunu belirtmektedir (Toprak, 1977, s. 124).

Seçim sonuçlarına bakıldığında, Sosyalist Birliği dışından bir işçinin mebus olarak seçilmesi sol cenah başta olmak üzere bazı fırkalar tarafından eleştirilmiştir. Mesai

32 Seçim için işçi toplantıları (1335/1919, 3). *Kurtuluş*, iç kapak sayfası (sayfa numarası yok).

33 Erol Ülker, Esat Bey’in talebi olumlu karşıladığını belirtmektedir. Erol Ülker, *Mütareke’nin İlk Yıllarında İstanbul’da Direniş ve Sol 1918-1920*, s. 42.

34 Toplantı haberleri ve transliterasyonu için Bknz: Akbulut ve Tunçay, *İstanbul Komünist Grubu’ndan (Aydınlık Çevresi) Türkiye Komünist Partisi’ne 1919-1926*, s. 57-61.

35 Hüseyin Hilmi hakkında bknz: Hamit Erdem, *Osmanlı Sosyalist Fırkası ve İştirakçi Hilmi*, İstanbul: Sel Yayıncılık.

36 Türkiye Sosyalistleri (1335/1919, Kasım 1). *Alemdar*, s.1.

37 Türkiye Seçimleri (1335/1919, 4). *Kurtuluş*, s. 80.

Fırkasından Numan Usta İstanbul'dan aday olmuş ve seçilmiştir. Birçok kaynakta Numan Usta'nın Mesai Fırkasından aday olduğuna dair iddialar yer almıştır. Seçimlerin öncesine kadar Numan Usta'nın kimse tarafından bilinmemesi ve mebus olarak seçilmesi, ikinci seçmen konumundaki İttihatçıların kendisine destek vermesi nedeniyle seçildiğine dair bir algı oluşmuştur. *Peyam* gazetesine göre Numan Usta'nın mütarekenin ardından Berlin'e gidip Talat Paşa ile görüşmüş, aldığı talimatlar ardından İTC Merkez Komitesi ile temas kurmuştur. Gazeteye göre seçim günü geldiğinde ise İTC Merkez Komitesi'nin ikinci seçmen konumundaki İTC yanlılarına vermiş olduğu talimat ile Numan Usta mebus seçilmiştir (Ülker, 2020, s. 46).

20 Aralık tarihinde Numan Usta *Vakit* gazetesi ile mülakat gerçekleştirmiş, kendisi fazla konuşmaktan kaçınmıştır. Kendisi mülakatta şu sözleri söylemiştir:

“Memleketimden, Türklükten aldığım feyz ile, ameleliğim ile, amele teşkilatının kuvveti ile, meydana çıkıyorum. İçinde bulunduğum zümre, Mebusan'a sunuf-u aza [üye] göndermek fikrini besleyen bir zümredir. Amele ruhunun hakim bulunduğu zümre şüphesiz bu hakka malikti. Amele seviyye-i içtimaiyesini [toplumsal seviyesini] yükseltmek, benliğini öğrenmek istiyor. Ben, bugün bu ihtiyacın tercümanı olacağım. Meclis-i Mebusan'a girerken beni ilk karşılayacak mesele, memleketimin sulhudur. Ve bu sulhu, ben hiçbir manda, vekalet olmaksızın isteyeceğim. Sonra, kendi zümremi haklarını arayacağım.

[sansür tarafından çıkarılmış]

Onun için ilk önce bu zümreye hakkını ister ve müdafaa eder bir vaziyet verdirmeye, bunun için memleketteki amelenin vaziyetini anlatmaya çalışacağım. Şimdiye kadar hiçbir taraftan muaveneti [yardım] görmeyen amelelerin hukukunu müdafaa edeceğim. Amelenin içtimaiyat vadisindeki terakkisine [gelişimine] hizmet edeceğim. Şu dakikada milli bir sosyalist olarak ortaya çıkıyorum. Bununla beraber şahsen bugünkü fırkalardan hiçbirleriyle alakadar değilim. Maahaza, [bununla beraber] zümrem içinde Sosyalist, İşçi ve Çiftçi, Sosyal Demokrat partileriyle münasebattar [ilişkisi] olanlar var³⁸”

Numan Usta ile gerçekleştirilen mülakatın ardından dört gün sonra, 24 Aralık 1919 tarihinde yayınlanan *Vakit* gazetesinde TİÇSF'nin önde gelen bir simasıyla görüşme yapılmış, İstanbul seçimleri ve diğer seçimler üzerine görüşülmüş, ayrıca Numan Usta'nın seçilmesi hakkında da kendine soru sorulmuştur. Fırka sözcüsünün verdiği yanıt şu şekildedir:

“Numan Efendi'nin intihab olmuş [seçilmiş] olması herhalde şayan dikkat [dikkate değer] bir hadisedir. Biz bu hadisede İstanbul'daki sosyalizm cereyanının [akımının] müessir [etkili] olduğuna [inanıyoruz] kaniyiz. Bu cereyan bilhassa (Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Partisi) tarafından 24 Teşrinevvel [Aralık] 1919'da yapılan Ferah Tiyatrosu'ndaki intihap içtimai [seçim toplantısı] ile

38 Numan Efendi ile Mülakat (1335/1919, Kânunuevvel/Aralık 20). *Vakit*. s. 1.

kendisini kuvvetle göstermişti. Muhtelif [çeşitli] burjuva fırkaları bu cereyanın ehemmiyetini [önemini] anlayamayarak lakayt [ilgisiz] kaldıkları halde, 135 müntehib-i sani [ikinci seçmen] amele cereyanının kuvvetini takdir etmişler ve reylerini [oylarını] Numan Efendi'ye vermişlerdir. Bir amelenin Meclise girmesi hadisesi dolayısıyla İstanbul işçi sınıfı bir ümit şeklinde bu intihabı muhtelif meseleler ve hadiseler karşısında alacağı vaziyete göre umumi [genel] ümitlerinde aldanıp aldanmadıklarını anlayacaklardır. Numan Efendi, beyanatında (Nasyonal Sosyalist) olduğunu söylüyor. Sosyalistlere göre, bu iddia sosyalizm prensiplerine karşı bir muhalefettir. Numan Efendi hakiki bir sosyalist ise beyanatında herhalde bir galat [yanlış] ifade vardır.³⁹

Aynı gün Celal Nuri, *İleri* gazetesinde yazmış olduğu makalede⁴⁰ amelenin durumundan bahis açarak Numan Usta'nın Mesai Fırkasının ileri gelen üyelerinden olduğunun üzerinde durur. Ülker'e göre Damat Ferid Paşa'nın fırkayı kapattırması hareketle fırka üyesi olarak değil de bağımsız olarak seçildiğini söylemek mümkündür (Ülker, 2020, s. 48).

TSF ise seçimlerin ardından beyanname yayınlama ihtiyacı hissetmiştir. 26 Aralık tarihli *Alemdar* gazetesinde yayınlanan beyannameye Numan Usta'nın mebus seçilmesi eleştirilmiş, açıkça Numan Usta'nın İTC mensubu olduğu vurgulanmıştır:

“Ne Türkiye Sosyalist Fırkasına ve ne de Sosyal Demokrat Fırkasına dahil olmayan ustabaşı Numan Efendi'nin İstanbul meb'usu olarak intihabı [seçilmesi] bu fırkalar için bir muvaffakiyet teşkil edemez [başarı oluşturamaz] (.....) Numan Efendi'nin İstanbul meb'usu olması memlekette sosyalizm cereyanı [akımı] ve sunufu amele menafii nokta-i nazarından [işçi sınıfına bakış açısına faydalı] da bir muvaffakiyet teşkil edemez. Müntehib-i sânilerin kısm-ı azâminin reylerini [ikinci seçmenlerin büyük bölümünün oylarını] atıktan sonra son saatte telgrafla namzetliğini vaz eden [adaylığını koyan] Numan Efendi gibi memleketçe hiç tanınmamış bir zâtın [kişinin] bir çok zevattan [kişilerden] fazla rey [oy] alması insanı hayretlerde bırakacak garibelerdendir [şaşırtacak şeylerdendir] (.....) Binaenaleyh [dolayısıyla] hiçbir siyasi fırkaya mensup olmadığını bizzat beyan eden Numan Usta'yı Meclis-i Meb'usan'a gönderen kuvvet amele kuvveti ve sosyalizm teşkilâtı değildir. Öyle ise bu kuvvet nedir? (.....) gayet açık bir surette şu hakikat anlaşılmalıdır ki memleketçe hiç tanınmayan, bilinmez hangi, makul sebebe mebni [-den dolayı] son saate kadar namzetliğini vaz'etmeyen [adaylığını koymayan]ve hiçbir sosyalist fırkasına mensub olmayan zatı mebus yapan amele kuvveti, sosyalizm değildir. Belki diğer meb'usları çıkaran İttihat ve Terakki kuvvetidir (.....) Biz Numan Efendi'nin tanımadığımız şahsını ve mazi-i siyasîsini mevzu-u bahsetmek [siyasi geçmişini konu etmek] istemiyoruz. Eğer hakikaten sosyalizm prensiplerine sâdik bir arkadaşımız ise kendisine düşen

39 İşçi ve Çiftçi Fırkasının Mütalaası (1335/1919, Kânunuevvel/Aralık 24). *Vakit*. s. 2.

40 Ameleden Bir Mebus (1335/1919, Kânunuevvel/Aralık 24). *İleri*, s. 1.

en birinci vazife istifasını vermek suretiyle hatasını tamir etmesidir. Aksi takdirde müdafaa etmekle mükellef olduğu sosyalizmin en esaslı kanununu bizzat ayaklar altına almış olacaktır⁴¹”

29 Aralık'ta yayınlanmış olan *İfham* gazetesinde ise yazarı belli olmayan *Sosyalizmde Devekuşları* başlıklı bir yazı yayınlanmıştır. Yazar, bu yazıda sosyalist partileri eleştirirken Numan Usta'ya sahip çıkmaktadır:

“Çünkü siz (sosyalist partiler), dört beş işsizden başka bir şey değilsiniz. Sizin gücünüz de, elbet sosyalizmden anladığımız sınırlı anlam kadar, yani dört beş kişilik olur. Amele teşkilatının çarkları içine girmiş bir adam... Numan Efendi ameli pratik [uygulamada da] bir sosyalist. . . Bu mesleğin ilmüne vakıf mı, değil mi; bilmem fakat benim için, sosyalizmin ne pratiği, ne de teoriği ile ilgisi olmayanlara nazaran elbette tercihe değer.

(...)

Düşünün bir kere. . . Sosyalist Fırkaları, bir amelenin mebus olmasına itiraz ediyorlar. Niçin? Çünkü kendi namzetleri [adayları] değilmiş. Yani, münafese [çekememezlik], dedikodu meselesi. . . Numan Efendi yeni Sosyalist Fırkasının namzedi olmasa bile, memleketimizin diğer sosyal sınıflarından çıkan mebuslara nazaran, kendisinin seçilmesi, işçi ordusu için elbette bir kazançtır. Bu kazanç ise, bizde sosyalizm mesleği için atılmış bir ilerleme adıdır. Halbuki, bu ilerleme adımına ilk itiraz eden kim? Sosyalist Fırkası. . . Buna sadece ayıp derler. Ey Karl Marx ey Lasal... Gel de senin mesleğin namına, ne garabetler [tuhafliklar] gösterildiğini seyret! Bizim Sosyalist Fırkaları da sosyalist ama, işçi mebusuna karşı, ona muarız [karşı çıkıyor]. İşte devekuşu şeklinde sosyalizm buna derler. Azizim Numan Efendi, siz bu kuru güdütlere hiç kulak asmayın!⁴²” (Sadi, 1994, s. 584-585).

İlhan Tekeli ile Selim İlkin, (*Kör*) Ali İhsan (İloğlu) Bey ve *Temsil-i Mesleki Programı* isimli çalışmasında Numan Usta'nın Kamil Efendi ve Muhtar Bey ile birlikte İttihatçı çevre tarafından İstanbul'da mebus olarak seçilmiş üç kişiden biri olduğunun altını çizmektedir. Numan Usta'nın bulunduğu çevre, İTC'nin İstanbul yönetimini kontrol etmekle birlikte mütareke sonrasında da faaliyetini sürdürmüştür. Yönetimde bulunanlardan biri olan Kör Ali İhsan Bey, Mart 1920'de İstanbul'un işgal edilmesinin ardından toplantı düzenleyerek “mesleki temsil⁴³”i içeren bir program onaylanır. Ülker, Numan Usta'nın mebus seçilmesinin

41 Numan Efendi Sosyalist mi, İttihatçı mı? Türkiye Sosyalist Fırkasının Beyannamesi (1335/1919, Kânunuevvel/ Aralık 26). *Alemdar*. s. 3

42 Sosyalizmde Devekuşları (1335/1919, Kânunuevvel/ Aralık 29). *İfham*, s.2. Kerim Sadi, ilgili yazıyı günümüz Türkçesine yakın bir biçimde sadeleştirerek çalışmasında yer vermiştir. Yazıda, Kerim Sadi'nin çevirisinden yararlanılmıştır.

43 Mesleki temsil, “siyasal ve iktisadi hayatın, mesleki korporasyonlar etrafında örgütlenmesi” önermektedir (Ülker, 2020, s. 49).

Ayrıca konu ile ilgili yaşanan gelişmeler ile ilgili bkz: Erol Ülker, *Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Mesleki Temsil ve Sol*, Yordam Kitap, İstanbul, 2023.

ardından Numan Usta⁴⁴'nin yapmış olduğu açıklamalara dayanarak açıklamaların içeriğinin mesleki temsil tasarısının emarelerini barındırdığını vurgulamaktadır (Ülker, 2020, s. 48-49).

Seçim Sonuçları

1919 seçimlerinde toplam 162 mebus seçilmiştir. 1914'teki seçimlerde ise 254 mebus seçilebilmişti. Bunun nedeni, Birinci Dünya Savaşı'nda nüfus ve vilayetlerin kaybedilmesi ile ilgilidir. Ayrıca işgal altındaki vilayetlerde de seçimler gerçekleştirilememiştir. Seçimler toplamda 15 vilayet dahilinde toplam 66 merkezde gerçekleştirilmiştir. Bu seçimin özelliğine bakıldığında, Birinci Dünya Savaşı'nın ardından ortaya çıkan bağımsızlık düşüncesinin toplumda yaygınlaşmasına vesile olmasıdır. Ayrıca, bu uğurda mücadele edecek olan temsilcilerin seçildiği bir seçim özelliğini de içermektedir (Çavdar, 1982, s. 245).

İşgal altında olan İzmir ve Adana için seçim yapılmaya çalışılmıştır. İzmir için seçim kararları uygulanmaya çalışılsa da Yunanlılar tarafından engellenmiştir. Seçimler, işgal altında olmayan bir kaza ve iki bölgede gerçekleştirilmiştir. Benzer bir durum Adana için de olmuştur. Lakin farkla bir yöntem tercih edilmiştir. Kilikyalılar Cemiyeti'nin vasıtasıyla İstanbul'da bulunan Adanalılar toplanmış, gizli oylar sonucunda dört mebus seçilmiş, mebusluk durumları gizli bir oturumda kabul edilmiştir (Tunaya, 2000, s. 254-255). Lakin seçilen kişilerin kim oldukları açıklığa kavuşturulamamasından dolayı meclis oturumlarında yer alamamışlardır (Sancaktar, 2021, s. 177).

Seçilmiş adayları, özellikle İstanbul seçimlerinin sonuçlarını herhangi bir fırkaya aitmiş gibi göstermek zordur. Bunun nedeni, seçilmiş adayların birden fazla fırka tarafından aday gösterilmesinden ötürüdür. Ayriyeten meclisin faaliyet göstermesi esnasında da fırkalara göre bir tanımlama yapılmamıştır. Meclis-i Mebusan, 12 Ocak tarihinde faaliyete geçtiği esnada bazı vilayetlerde seçimlerin devam ettiği görülmektedir. Meclis-i Mebusan'ın faaliyet göstermeye başladığı esnada bazı mebuslar ulaşım zorlukları sebebiyle geç iştirak edebilmişler, bazılarının ise hiç iştirak edemediği görülmüştür. Sadece 72 mebusun İstanbul'a gelebilmiştir.

Seçilen mebusların büyük bölümü Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin istediği şartlarda olup bir bölümü Cemiyet'in gayretleriyle seçilmişlerdir. Seçimlerde hangi adayların ne kadar oy aldığı, kimler tarafından desteklendiği konusunda farklı açıklamalar olmasından dolayı burada aday ve fırkaların ne kadar oy aldığına dair bir açıklamada bulunulmayacaktır. Seçimin sonuçlarına bakıldığında Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin kazandığı görülür. Bazı yerlerde HİF mensubu 20 kişinin seçildiğine dair haberler çıkmış, lakin işin gerçek olmadığı ortaya çıkmıştır. Yaşanan gelişmelerin ardından HİF, basını araç olarak kullanmaya başlayıp seçimin üzerinde baskıların olduğunu belirten yazılar yayınlanmıştır (Tunaya, 2000, s. 254). Seçim sonuçları ile ilgili göze çarpan iki nokta bulunmaktadır: Mustafa Kemal Paşa'nın ve bir

44 Numan Usta, 16 Mart 1920 tarihinde İstanbul'un işgal edilmesi sonucunda kendisi Malta adasına sürülmüştür. Bir buçuk aylık sürgünün ardından gerçekleştirilen anlaşma sonucunda ülkeye dönerek Ankara'daki Meclis'e katılmıştır.

işçi olan Numan Usta'nın seçilmesidir. Mustafa Kemal Paşa, seçimler öncesinde kendisinin aday olmayacağını, lakin millet tarafından seçilirse memnun kalacağını bildirmiştir. Heyet-i Temsiliye, almış olduğu karar ile bağımsız aday olabilmek için 300 kişinin imzasına gerek olduğunu belirtmiş, bu durum kişilerin birden fazla yerde aday olabilmesine sebebiyet vermiştir. Mustafa Kemal Paşa Erzurum'dan aday olurken ayrıca Sivas'ta da aday gösterilmiş, Kütahya'da da gösterilmek istenmesine karşın Mustafa Kemal Paşa Erzurum'dan aday olacağını belirtmiştir. Mustafa Kemal Paşa, 268 oy ile mebus seçilmiş, bundan dolayı Erzurumlulara teşekkür etmiştir (Güneş, 2017, s. 87-88). Bunların dışında yaşanan ilginç bir durum ise iki kadının aday olmalarıdır. Osmanlı'da sadece erkeklerin aday olup oy kullanabilmelerine rağmen Halide Edip ile Fatma Aliye Hanımlara oy çıkmıştır.

Sonuç Olarak

Osmanlı Devleti, dağılmadan önceki son 50 yılı haricinde otokratik-monarşik bir biçimde yönetilmiştir. Bu yönetimlerde baskın din olan İslam, toplumu ve yönetimi şekillendiren bir unsur özelliğini taşımıştır. Mutlak monarşik yönetim ile dini unsurların birleşmesi sonucunda Osmanlı'da gelenekçi bir yaşam tarzı uzun süre egemen olmuştur. Lakin ardı ardına savaş ve toprak kayıplarının yaşanması sonucunda meydana gelen ekonomik ve siyasal krizler sonucunda değişimlerin yapılmasına dair kanaatler oluşmuştur. Avrupa'da başlayan Aydınlanma ve Devrim Çağı'nın etkileri dolaylı bir biçimde Osmanlı topraklarında da hissedilmiştir. Geleneklerinden vazgeçip modernleşmeye çalışan Osmanlı, yönetim biçiminden uzun süre vazgeçememiştir. Avrupa'da anayasacı taleplerin artması sonucunda bu talepler Osmanlı'da da hızlı bir biçimde artmıştır.

Osmanlı Devleti'nin yaşadığı sorunlar yönetim ile ilişkilendirilmiş, bunun çözümü anayasanın yapılması ve meclisin açılmasında görülmüştür. Bunun sonucunda 1876 yılında ilk anayasa yapıp meclis faaliyetlerine girilmiştir. Lakin padişahın yetkilerinin yeterince törpülenmemesi, geleneklerden bir türlü kopamamanın göstergesidir. Yaratılan anayasa ile padişah önemini korumuştur. Bunun örneği, 1878 yılında meclisin savaş bahanesiyle kapatılmasında görülmektedir. Meşrutî monarşi biçimine geçiş iki yıl bile sürmemiş, tekrardan mutlak monarşinin hüküm sürdüğü bir yönetime geçilmiştir. Bu yönetim otuz yılı aşkın sürmüş, anayasacı taleplerin ve ilerici hareketlerin yükselmesi sonucunda tekrardan anayasa yürürlüğe konulup seçimler yapılmış, meclis faaliyete başlamıştır. Yaşanan deneyimin etkisiyle anayasada değişikliğe gidilip padişahın yetkileri azaltılarak gerçek manada meşrutî monarşiye geçilmiştir. Yeniden meşrutiyetin ilan edilmesinin arkasında İTC bulunmaktadır. İTC'nin, siyaset sahnesinde fiilen yer almasının etkisi on yıl boyunca sürmüş, 1908 seçimlerinin ardından 1912 ve 1914 yılında yapılan seçimlerde de ülkenin belirleyici öznesi olmuştur.

Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte Osmanlı Devleti de katılım göstermiştir. Daha öncesine Balkan Savaşlarına da katılmış olan Osmanlı, İTC'nin etkisiyle savaşa girmiş ve yenilmiştir. Yenilginin faturası ağır olmuş, İTC'ye karşı faaliyetler yükselişe geçmiştir.

1914 seçimi ile açılan meclis savaş süresinde de faaliyet göstermiştir. Savaşın ardından ateşkes sürecine girilmesiyle meclis yeniden seçimlerin yapılması adına padişah tarafından kapatılmıştır. Ateşkes sürecinde Osmanlı yönetimi İtilaf Devletlerinin etkisiyle hareket ederek seçimlerin yapılmasını ve meclisin açılmasını geciktirmiştir. Mütareke süreci, meclisin ve seçimlerin ne kadar önemli olduğunun farkına varıldığı bir dönem olmuştur. Bu dönemde Milli Mücadele için örgütlenme faaliyetlerinin dışında birçok fırka ve cemiyet ülkenin kaderini belirlemek adına sahneye çıkmış, seçimler ile oluşacak meclisin milletin kaderini belirlemesi için faaliyetlerde bulunmuşlardır. Ortaya çıkan fırkalar içerisinde sosyalizmi temsil eden fırkalar da fiili anlamda mücadeleye girişmişler, işçi sınıfını temsil etmek adına uğraşmışlardır.

Birinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinin ardından İTC'nin tarih sahnesinden kaybolmasıyla birlikte sol düşünce kendisini ifade edebilme imkânına erişmiştir. Savaş devam ederken Rusya'da meydana gelen Ekim Devriminin etkisi bulunduğu sınırları aşarak Osmanlı topraklarında da kendisini hissettirmiştir. Ekim Devriminin meydana gelmesi ile birlikte Osmanlı ve Rusya arasındaki savaşın sona ermesi de Rusya'ya, bunun yanında sosyalizme olan ilgiyi arttırmıştır. Sosyalistler, seçim kararının alınmasının ardından örgütlenmek için birlik oluşturmuşlardır. Bu birlik, kısa sürede fırkaların birlikte ayrılması ile işlevsiz bir hal almıştır. Sosyalistlerin birliğinin neden sönmüldüğüne dair gün ışığına çıkan bir dokümana rastlanmamaktadır. Sosyalist Birlik'in kendisini feshettiğine dair bir açıklamaya da rastlanmamaktadır. Birlik için çözüldü demekte bir sakınca bulunmamaktadır. Her halükarda ittifaksız bir biçimde sosyalist fırkalar olan TİÇSF, TSF ve SDF seçimlere kendi başlarına katılmış, bunun sonucunda hiçbir fırkanın adayı seçilememiştir.

Sosyalist fırkalar dışında bir işçinin mebus olarak seçilmesi, İTC'nin tekrardan söz sahibi olacağı düşüncesini akıllara getirmiş, bazı kesimler ise işçi sınıfı açısından önemli görmüşlerdir. Numan Usta, Meclis'e giren tek işçi mebus olmuştur. Numan Usta'nın sosyalist mi yoksa ittihatçı mi olduğuna dair tartışmalar hem sol cemahta hem de basında yankı uyandırmıştır. İTC'nin işçi cemiyetlerinde faaliyet göstermesi, işçi sınıfının İTC etkisi altında kaldığını göstermektedir. Bu etki, mesleki temsil düşüncesinde yer bulmuş olup Cumhuriyetin ilk yıllarında da kendisini göstermiştir.

1919 seçimleri, sadece erkeklerin aday olup yine erkeklerin oy vermesi durumuna rağmen iki kadına oy çıkan bir seçim olmuştur. Bu durum toplumdaki beklentiler açısından ayrıca irdelenmesi gereken bir olgudur.

1876 yılında ilan edilen anayasa, 1919'a kadar değiştirilmiş olsa da esasları aynı kalmıştır. Bu bakımdan padişaha verilen önem nedeniyle monarşik düzen esasen korunmuştur. Bu durum, hem yönetimde hem de seçimler konusunda verilen yetkilerde hissedilmiştir. 1919 seçimleri, Milli Mücadele'nin örgütlenme ve söz sahibi olduğu bir dönem açısından önem arz etmiştir. Ayrıca 1920 yılında açılan Meclis-i Mebusan, üç ay kadar faaliyet göstermesine karşın Milli Mücadele'nin yükselmesine ve mücadelenin sesini duyurması açısından önemlidir. Seçim

sonrasında açılan meclis, 23 Nisan'da Ankara'da açılmış olan Büyük Millet Meclisi'nin çekirdeğini de oluşturmuştur.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The authors has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no grant support.

Kaynakça/References

- Akbulut, E. ve Tunçay, M. (2012). *İstanbul komünist grubu'ndan (aydınlık çevresi) Türkiye komünist partisi'ne 1919-1926*. İstanbul: Sosyal Tarih Yayınları.
- Akyıldız, A. (2003). Meclis-i Vükelâ. *İslam Ansiklopedisi*, Cilt 28, 251-253.
- Armağan, S. (1967). Türk parlamento seçimleri. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 33 (3-4), 45-100.
- Atatürk, M. K. (2020). *Gençler için fotoğraflarla Nutuk* (30. Bs). İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Baykal, B. S. (1974). *Heyet-i Temsiliye kararları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Çavdar, T. (1982). *Türkiye'de liberalizmin doğuşu*. İstanbul: Uygurluk Yayınları.
- Eraslan, C. ve Olgun, K. (2006). *Osmanlı devletinde meşrutiyet ve parlamento*. İstanbul: 3f Yayınevi.
- Güneş, İ. (2017). *Atatürk dönemi Türkiye'sinde milletvekili genel seçimleri 1919-1935*. İstanbul: İş Bankası Yayınları.
- İğdemir, U. (1975). *Heyet-i Temsiliye tutanakları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- İnönü, İ. (1985). *Hatıralar birinci kitap*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Kalaycıoğlu, E. (2016). Türkiye'de siyasal katılma ve siyasal kültür. M. Kabasakal (Der.), *Türkiye'de siyasal yaşam dün, bugün, yarın* kitabı içinde (s. 183-220). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kansu, M. M. (2019). *Erzurum'dan ölümüne kadar Atatürk'le beraber cilt 1*. Ankara: TTK Yayınları.
- Karaca, N. (1996). Mütareke yıllarında parti olarak kurulduğu sanılan bir heyet Sosyalist Birliği. *Tarih ve Toplum*, 151, 49-50.
- Karaca, T. N. (2004). *Son Osmanlı Meclis-i Mebusan seçimleri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Menteşe, H. (1986). *Osmanlı mebusan meclisi reisi Halil Mentеше'nin anıları*. İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları.
- Orbay, R. (1993). *Cehennem değirmeni - siyasi hatıralarım*. İstanbul: Emre Yayınları.
- Özbudun, E. (2016). Türkiye'nin anayasa sorunu. M. Kabasakal (Der.), *Türkiye'de siyasal yaşam dün, bugün, yarın* kitabı içinde (s. 23-38). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Sadi, K. (1994). *Türkiye'de sosyalizmin tarihine katkı*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sancaktar, F. M. (2021). *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e anayasa, seçim ve meclis tecrübesi*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Toprak, Z. (1977). Türkiye Sosyalist Fırkasının bir risalesi: sosyalistlik nedir?. *Toplum ve Bilim*, 1, 124-139.
- Tunaya, T. Z. (1984). *Türkiye'de siyasal partiler cilt 2*. İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları.

- Tunçay, M. (2009). *Türkiye’de sol akımlar (1908-1925) cilt 1*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Turan, İ. (2016). Türkiye’de parlamento ve seçimler. M. Kabasakal (Der.), *Türkiye’de siyasal yaşam dün, bugün, yarın* kitabı içinde (s. 99-125). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Uluşahin, N. (2016). Kuvvetler ayrılığı ve yasama-yürütme ilişkileri. M. Kabasakal (Der.), *Türkiye’de siyasal yaşam dün, bugün, yarın* kitabı içinde (s. 39-66). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Ülker, E. (2020). *Mütareke’nin ilk yıllarında istanbul’da direniş ve sol 1918-1920*. İstanbul: Sosyal Tarih Yayınları.

Gazete ve Dergi

Alemdar

İfham (1919)

Kurtuluş (1919)

Vakit (1917)

Eleştirel Teori Perspektifinde Algoritmik Yönetimselliğin Siyasal İletişime Yansımaları Üzerine Bir İnceleme

A Review of Algorithmic Governmentality's Impact on Political Communication from a Critical Theory Perspective

Anıl Durmuşahmet¹

ÖZ

Teknoloji insan ve toplum için çoğu zaman hem faydalı hem de zararlı olarak görülmektedir. Çalışma kapsamında internet teknolojileri ile dijital yaşamın vazgeçilmez bir parçası haline gelen algoritmaların siyasal iletişime olan bağlantısı incelenmektedir. İncelemede özellikle politik psikoloji disiplininin gelişmesinde önemli rol oynayan iletişim bilimlerinde de önemli bir yere sahip olan eleştirel teorinin perspektifinden yararlanılmıştır. *Aydınlanmanın Diyalektiği* ve *Tek-Boyutlu İnsan* metinleri geçmişten bugüne medya-siyaset ve insan ilişkisini anlamlandırmada kullanılmıştır. Ek olarak “ikincil benlik” ve “algoritmik yönetimsellik” kavramlaştırmaları ise internet teknolojilerinin insan hayatındaki karşılığını anlamlandırmak ve söz konusu diğer metinleri günümüz düşünceleri ekseninde tartışmak için kullanılmıştır. Çalışmada öne çıkan noktalardan bir kısmı şu şekilde özetlenebilir; İnsan çoğu zaman otoriteryan düşünceye sempati duymaktadır. Ortaya çıkan bu sempati kültür endüstrisi aracılığıyla desteklenmektedir. Kültür endüstrisi toplumdaki tek boyutluluğu güçlendirirken internet teknolojileri bu gücü daha da artırmıştır. Algoritmaların kişisel veriler üzerinden hareket eden yapısı, kişiye özel hedeflenmiş içeriklerin gösterilmesi noktasında rızanın imalatını etkili bir hale getirmektedir. Tüm bu çıktılar ışığında bu çalışma; (a) kültür endüstrisinin teknolojiyle çevrelenmiş son formunu ele almakta; (b) teknolojinin tek-boyutlulaşma üzerindeki güçlendirici etkisini tartışmakta; (c) internet teknolojilerinin benliği nasıl parçalayarak ikinci bir benlik ortaya çıkardığını ele alarak (d) algoritmik yönetimselliğin kişilerin tercih ve oy verme davranışlarındaki etkisini sorgulamaktadır.

Anahtar Kelimeler: eleştirel teori, algoritmik yönetimsellik, siyasal iletişim, medya, kültür endüstrisi

ABSTRACT

Technology is frequently perceived as possessing both positive and negative effects on humans and society. This study focuses on the connection between algorithms, a critical and ubiquitous aspect of digital life, and internet technologies in the realm of political communication. Employing a critical theory perspective, which holds significant weight in communication sciences and serves as a crucial element in the development of political psychology, this analysis delves into the matter. The relationship between media-politics and human beings from past to present has been analysed through *The Dialectic of Enlightenment* and *One-Dimensional Human* texts. It is important to note that abbreviations for technical terms shall be explained upon first use. Furthermore, the conceptualisations of “secondary self” and “algorithmic governmentality” have been employed to comprehend the impact of internet technologies on human life and to contextualise other contemporary thoughts. Some of the key findings of the study are as follows: Human beings tend to have

¹Dr. İstanbul, Türkiye

ORCID: A.D. 0000-0003-3601-188X

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Anıl Durmuşahmet,

İstanbul, Türkiye

E-mail: anildurmusahmet@gmail.com

Başvuru/Submitted: 27.08.2023

Revizyon Talebi/Revision Requested: 01.10.2023

Son Revizyon/Last Revision Received: 05.10.2023

Kabul/Accepted: 06.10.2023

Atf/Citation: Durmuşahmet, A. (2023). Eleştirel teori perspektifinde algoritmik yönetimselliğin siyasal iletişime yansımaları üzerine bir inceleme. *4. Boyut Journal of Media and Cultural Studies - 4. Boyut Medya ve Kültürel Çalışmalar Dergisi*, 23, 101–119.
<https://doi.org/10.26650/4boyut.2023.1350789>

sympathy for authoritarian ideas, which is reinforced by the culture industry. Internet technologies have worsened this influence by further amplifying the one-dimensionality in society. The structure of algorithms that process personal data has facilitated the production of consent by displaying personalised targeted content. In light of these outcomes, this study examines (a) the latest form of the culture industry in the context of technology; (b) the reinforcing effect of technology on unidimensionality; (c) how internet technologies fragment the self and create a second self; and (d) the impact of algorithmic governmentality on individuals' preferences and voting behaviours.

Keywords: critical theory, algorithmic governmentality, political communication, media, the culture industry

Extended Abstract

Andrew Feenberg, an eminent philosopher of technology, defines technology as a pharmakon. This characterisation suggests that technology is both beneficial and harmful to social life. As a philosophical concept that questions the construction of social reality through ideologies, propaganda, and media, the importance of critical theory to communication studies cannot be overlooked.

As individuals interact with their society, they develop an intellectual identity through education and participation in artistic and cultural events. However, several studies suggest that as technology develops, the media are able to transcend intellectual identity through persuasion and the manufacture of consent. This issue is examined through two important concepts in critical theory: the culture industry and the notion of a one-dimensional society. The culture industry is a project of enlightenment that facilitates oppressive and totalitarian systems. According to this perspective, society undergoes a transformation and its critical and intellectual capacities become limited over time, and individuals, followed by society, are reduced to one-dimensionality.

The concept of the 'culture industry', which explores how culture influences political life and human behaviour, shows how social thought is influenced by cultural spaces such as the media. In his work, Herbert Marcuse discusses the new mass society observed in modern society, which shares similar patterns of thought and follows the development of the culture industry and technology. Although the work brands the conformist and uncritical members of modern society as irrational, it also explores how advancing technology shapes society and how ideologies come together to create a system that demands the continued stability of existing authoritarian rule. Various techniques and practices can be used by the technology and culture industries to manufacture consent. Changes in everyday life and norms driven by technology spill over into the social, cultural, and political spheres. The conceptualisation of algorithmic governmentality was put forward by Antoinette Rouvroy and Thomas Berns in 2013, using a different approach to Foucault's concept of governmentality. According to them, algorithms have come to dominate human behaviour. Algorithms have automated the process of predicting, guiding, and controlling behaviour - processes that were previously necessary to produce consent. As the guidance data is derived from personal data filtered through algorithms, the likelihood of success increases every day.

Byung Chul Han defines the Quantified Self as the quantification of qualitative human data in this new era. Sherry Turkle defines the Second Self as the use of technological tools to prepare oneself for the process of persuasion, and to transmit oneself in a way that corresponds to the numbers 0 and 1. The concept of the second self, first introduced in 1984 in the text of the same name, has become more relevant with the increasing presence and importance of social media and smart devices in people's lives. However, it has become an even more important topic of discussion, particularly in relation to Han's notion of the quantified self. Turkle claims that technology is no longer limited to human action, but has become a tool associated with human cognition and thought. At a time when human informatisation had not yet become a reality, Turkle made valuable predictions and conclusions in computational psychology. In the twentieth anniversary edition of the book, Turkle explains that the technology in question is currently at a threshold where it cannot be classified as either animate or inanimate. In today's world, where the capacity for human reflexivity is beginning to be implanted in systems that turn humans into data and automation, Turkle and Rouvroy's insights into these technologies have become even more relevant.

Qualitative content analysis is a method that aims to interpret predetermined concepts and categories by organising and interpreting the harmony and differences that exist within them in a way that is meaningful to the target audience. It can also be defined as filtering and categorising the mass of data on a topic. Descriptive analysis, which is recognised as a type of qualitative content analysis, is a research method that provides descriptions based on the limitations of the research topic. This method can transform data on social understanding and grouping into scientific knowledge that cannot be evaluated by other qualitative or quantitative methods. This study will first examine the impact of the media on individuals and society based on the discipline of political psychology. From this perspective, the research will conclude by analysing the impact of algorithms on human life and decision-making behaviour, while addressing changes in the media and cultural industries.

Giriş

Günümüzde teknoloji, özellikle de internet tabanlı teknoloji, yalnızca teknik bir olgu olmaktan çıkmış aynı zamanda toplumsal bir olgu haline gelmiştir. Bir diğer ifadeyle teknoloji yalnızca hayatı kolaylaştıran bir araç olmaktan çıkmış, hayatın temel dinamiklerinden birisi haline gelmiştir. Topluma etki eden, hatta önemli kamusal alanlardan birisi haline gelen internet teknolojileri eleştirel teori düşünürlerinden Andrew Feenberg tarafından toplum ve özne adına bir farmakon olarak tanımlanmaktadır. Daha açık bir ifadeyle toplumsal yaşam için hem bir çare-ilaç hem de bir zehir şeklinde tasvir edilmektedir. Toplumsal değerler, ihtiyaçlar ve çıkarlar aracılığıyla şekillenen ve bunları kendi ekseninde şekillendiren teknoloji Feenberg’te olduğu gibi iletişim, sosyoloji, politika, psikoloji ve felsefe alanlarında her geçen gün daha fazla tartışılır hale gelmektedir.

Toplumsal gerçekliğin inşa sürecini ideolojiler, propaganda ve medya aracılığıyla sorgulayan bir felsefi düşünce olarak eleştirel teorinin iletişim bilimleri için önemi göz ardı edilememektedir. Özellikle kültür endüstrisi, tek boyutlu toplum, kamusal alan, iletişimsel eylem ve us gibi kavramsallaştırma ve yorumlarıyla iletişim bilimlerinde görülen eleştirel perspektifin gelişiminde önemli bir rol üstlenmiştir. Sosyoloji, siyaset ve felsefe alanları ile psikolojinin kesişiminde yer alan teori, toplumsal gerçekliğin kurulduğu mekânlardan birini medya ve eğlence sektörü olarak işaretlerken, bu mekânlar aracılığıyla kültürel alanın değişime uğradığından da söz etmektedir. Eleştirel teorinin ikinci kuşak teorisyenlerinden Feenberg, bu noktada teoride bir güncellemeye giderek, yukarıda farmakon benzetmesiyle değinildiği üzere, internet teknolojilerinin de toplumsal gerçekliğin inşa, değişim ve devamlılığındaki etkisini vurgulamaktadır (2009).

Teknolojinin eleştirel teori için önemi ilk kuşak düşünürler ve kavramlaştırmalarıyla da ilişkilidir. Theodor W. Adorno’nun kültür endüstrisi kavramlaştırmaları, o dönemin medyasında yaşanan gelişmeleri çözümlemenin yanında daha sonra Herbert Marcuse’nin çalışmalarında da görülen, toplumsal ve demokratik alanda yaşanan bozulma ve çözümlenmeye işaret etmektedir. *Tek Boyutlu İnsan [One-Dimensional Man, 1964]* metninde Marcuse, modern toplumun tek tipleşen, birbiri ile uyumlu, eleştiri ve buna bağlı özgürlük ve kurtuluş olanaklarından mahrum insanını konu edinmektedir. Metin, karar alma ve medya arasındaki ilişkiyi, Adorno’nun kültür endüstrisi kavramlaştırmasında sanat eserinin biriciklik özelliğinin ortadan kaldırılmasına yönelik getirdiği eleştiriye benzer bir eleştirel dil aracılığıyla ele alır. Bu yaklaşıma göre medya kitlesel güçleri etkisi altına alarak öznenin karar verme yetisi üzerinde bir güç uygulamaktadır. Karar alma noktasındaki etki, güçlü bir kamuoyunun oluşturulması ve meşrulaştırılması noktasında da kendine geniş ölçüde yer bulmaktadır. Dolayısıyla medya, özne inşa eden bir iktidar¹ pratiği/teknolojisi olarak kendine yer edinmiştir.

Medya, gelişen teknolojilerle dijital alanda da kendini göstermeye başlayıp, Web 2.0 teknolojisinin gelişimiyle pasif konumdaki izleyen-dinleyen-okuyan hedef kitlenin içerik üreten kullanıcıya dönüşmesiyle, medya, kültür ve kültür endüstrisinde köklü değişimlerde yaşanmaya başlamıştır.

Çalışma kapsamında söz konusu teknolojik gelişmelerin siyasal iletişim süreçlerine etkisi eleştirel teori perspektifiyle ele alınmaktadır. *The Second Self* isimli çalışmasıyla insan-teknoloji etkileşimini vurgulayan Sherry Turkle'in ve bu etkileşimin yönetsel boyutlarını algoritmik yönetimsellik kavramıyla ele alan Antoinette Rouvroy'un görüşleri teknolojinin insan hayatına etkisi noktasında çalışmanın çıkış noktaları olarak belirlenmiştir. Buradan hareketle eleştirel teorinin politik psikoloji ve teknoloji-insan etkileşimi üzerine gelişen güncel yaklaşımı çerçevesinde gerçekleştirilen inceleme teknolojinin demokratik seçim sürecine olan etkisini yeni medya teknolojileri dolayısıyla ele almayı amaçlamaktadır.

Çalışmada ilk olarak medyanın insan ve toplum üzerindeki etkisi politik psikoloji disiplini temelinde ele alınacaktır. Buradan hareketle medya ve kültür endüstrisinde yaşanan değişimler ele alınırken algoritmanın insan hayatında ve karar alma davranışı üzerindeki etkisi ele alınarak çalışma tamamlanacaktır.

Politik Psikoloji, Medya ve Kültür Endüstrisi

İki farklı sosyal bilim dalının kesişiminde yer alan politik psikoloji disiplini, çalışma alanının genişliği sebebiyle iletişim, felsefe, ekonomi, antropoloji vb. birçok farklı sosyal bilim dalı ile de sürekli temas halindedir. Türkiye'de psikanaliz ve politik psikoloji üzerine çalışmalarıyla tanınan Serol Teber disipline yönelik önemli bir tanımlamada bulunur:

“Hangi tür toplumsal-ekonomik formasyondan olursa olsun, egemen-resmi devlet ideolojilerin (...) birey psikolojisine yansıma biçimlerini, birey psikolojisini ne tür etkileyip, deforme hatta tahrip etmesini tartışır; ya da gene bir başka türlü söylemeyle, resmi (ya da özel) ideolojileri yansıtan birey psikolojisini gözlem konusu yapar...”(Teber, 2022, s. 32)

Politik psikoloji, insan hayatını düzenlemede kullanılan, dünyayı anlamlandırmak için aracı olarak tayin edilen sembol, kavram, konu ve kategoriler ile ilgilenmektedir. İnsanın toplumla, toplumun insanla ve elbette devletin tebaasıyla olan ilişkisi ile bu ilişkinin psikolojik yansımaları politik psikolojinin çalışma alanını oluşturmaktadır. Politik psikolojiye uygun çalışma, araştırma ve çıktılar her zaman bugünün dünyasının, toplumlarının ve insanının dünün bir yansıması olduğu kabulüyle başlamakta ve dolayısıyla soybilimsel bir süreç takibi yürütülmektedir (Nesbitt-Larking vd., 2014).

Politik psikoloji alanında çalışma yürüten bir çok isim, insan düşünce ve davranışının her zaman dünün bir mirasını içerdiğini, bunun yanında kamusal alanlarda gerçekleştirdiği etkileşimden hareketle değişebilir ve etkilenebilir olduğunu; bireyin tüm bu miras ve etkileşimlerden hareketle kendi kurgusunu inşa ettiğini ifade etmektedir (Anderson, 2010; Borgida vd., 2009; Elster, 1993; Nesbitt-Larking vd., 2014). Birey, içinde bulunduğu toplumla etkileşimde buldukça, aldığı eğitimler, içinde bulunduğu sanatsal ve kültürel etkinlik ve faaliyetlerle gelişip değişse de birçok çalışma göstermektedir ki medya, ikna ve rıza imalatı söz konusu olduğunda oldukça etkilidir (Herman & Chomsky, 2017) ve bu etkisi psikopolitik

bir araç olarak siyasiler tarafından başta seçim dönemleri olmak üzere oldukça yaygın bir şekilde kullanılmaktadır.

Medya, ister gazete ya da radyo gibi tek bir duyuya hitap etsin, ister televizyon ya da sinema gibi birden fazla duyuya hitap etsin kitleyi harekete geçirme noktasında güçlü bir manipülasyon ve propaganda aracıdır. Konunun ekonomi politik tarafı bir yana bırakıldığında medya bir eğlence aracı olarak düşünülebilirken, konuya ekonomi politik perspektif eklendiği takdirde medya mülkiyet ve sahiplik yapısı başta olmak üzere birçok farklı nedenle gerçekleri görünmesini istediği bir biçimde kurgulayarak yayınlamaktadır (Herman & Chomsky, 2017, ss. 72-101). Bir diğer taraftan medya ya da daha klasik bir ifadeyle basın, politik iktidarın kendini tebaasıyla-halkıyla yakınlaştıran bir mekân olarak onun sözünün aktarıcısı, onun gerçeğinin kurucusu olma vazifesini üstlenmektedir (Chomsky, 2010). Çalışmalar göstermektedir ki karar alma ve bu kararın uygulanmasında ideolojik içerikler, kişinin kendi deneyimlerinden çok daha etkili olabilmektedir (Sevincer vd., 2023). Bir diğer araştırmada da özellikle medyaya yansıyan haberler üzerinde toplumda yer alan farklı kimlik gruplarının büyük bir önyargıyla karşılaştıkları öne çıkmaktadır (Ryan vd., 2023). Her iki örnekte de genel kitlenin medya yansımaları üzerinden bir rıza üretimi sağlayarak toplumsal yaşama entegre ettikleri görülmektedir.

Chomsky'ye göre rıza üretimi medya – siyaset ilişkisinin temelinde yer almaktadır ve rıza üretimi yalnızca politik konular aracılığıyla gerçekleşmemektedir (2010, s. 38). Aksine birçok noktada günlük yaşam pratiklerinde yaşanan ya da yaşatılmak istenen değişimler doğrultusunda söz konusu durumlar politikleştirilmektedir. İstenen yönde bir rıza üretmek bir diğer ifadeyle “ikna” etmek etkili bir iletişim sürecini daha özelden güçlü bir halkla ilişkiler sürecini gerektirmektedir. Medya aracılığıyla yürütülen kültür aktarımı gerekli rıza üretimi için önemli bir başlangıç noktasıdır (Mengü, 2012). Bugün sosyal medya olarak adlandırılan yeni medya formu insanı çepeçevre sararken düşünceleri üzerinde de hâkimiyet kurmayı amaçlamaktadır. Bu nedenle de siyasal iletişim süreci için sosyal medyanın etkili kullanımı elzemdir. Sosyal medyanın ikna kabiliyeti ile ilgili detaylandırmaya girmeden önce, eleştirel teorinin aydınlanmanın insan ve toplumsal yaşama getirdiği değişim üzerine fikrini hatırlamak gerekmektedir.

1947 tarihli *Aydınlanmanın Diyalektiği* [*Dialektik der Aufklärung*] metni Theodor Adorno ve Max Horkheimer'in aydınlanmanın göz ardı edilen yönlerini konu edinmektedir. Metnin çalışma dâhilindeki esas önemi “*Kitlelerin Aldatılışı Olarak Aydınlanma*” alt başlığını taşıyan *Kültür Endüstrisi* bölümüdür (Adorno & Horkheimer, 2014, ss. 162-222). Metne göre aydınlanma baskıcı ve totaliter sistemlerin önündeki engeli kültür endüstrisi aracılığıyla kaldırmıştır (Adorno & Horkheimer, 2014). Kültür endüstrisi popülist hareketleri destekleyerek otoriteryan kişiliği öne çıkarmaktadır. Akıl ile doğanın arasındaki uyumun ortadan kaldırdığını ifade eden metin bugün gerek iletişim, medya ve kültür gerekse politika, felsefe ve sosyoloji için önemini korumaya devam etmektedir.

Adorno ve Horkheimer, kültür endüstrisini tanımlamak için teknik-teknolojik kavramların kullanımını yetersiz ama aynı zamanda gereksiz görürler (Adorno & Horkheimer, 2014, s. 163). Böyle bir tanımlamada bulunmak onlara göre, “*milyonlarca insanın işin içinde olması yeniden-üretim yöntemlerini zorunlu kılarken, bu yeniden-üretim yöntemleri aynı gereksinimlerini sayısız yerde standart ürünlerle giderilmesini kaçınılmaz hale getirmektedir*” düşüncesiyle fabrikatif kültür-sanat faaliyetlerini desteklemenin ötesine gidememektedir. Gelenek nokta itibarıyla insanın fabrikatif içerikten kaçamadığı aksine sosyal medya ile bu içeriğe daha derinden bağlandığı görülmektedir.

Adorno ve Horkheimer’a göre kültürel ve sanatsal olan anlamını biricikliğinde bulmaktadır. Biricik olan özgürleştiricidir ve insanın düşün dünyasını çalıştırmaktadır. Böylece kişi kendine en doğru politik-ideolojik tutuma kendi düşünce evreni aracılığıyla sahip olabilirken, çevresiyle girdiği etkileşimde daha doğal düşünce ve ideolojik tavırlar ortaya çıkarabilmektedir. Düşünce, bu doğrultudan hareket edildiğinde, insanı özgürleştiren önemli bileşenlerden birisidir ve ideolojilerin tahakkümüne girmemeli aksine ideolojileri kendi içerisinden çıkarmalıdır. Oysa kapitalist toplumlarda kitleyi harekete geçirmek, istekler doğrultusunda tüketime yöneltmek amacıyla geliştirilen popüler kültür, sinema filmleri, radyo programları, popüler müzik, dergi vb. standartlaştırılmış kültürel ürünler tam olarak sözü edilen kitleyi pasifize ederek özgür düşüncenin gelişimini engellemektedir.

Düşüncülere göre kültür endüstrisi insana ve topluma yönelik birçok tehlikeyi ortaya çıkarmıştır. Özellikle kapitalist ürünler aracılığıyla karşılanan ya da tatmin edilebilen kurgu psikolojik ihtiyaçlar oluşturması ve bireyin politik karar alma noktasındaki etkisi göz ardı edilmemesi gereken tehlikelerin bir kısmını oluşturmaktadır. Kendiliğinden bir araya gelmiş homojen ya da yarı homojen doğal kitleye karşılık kültür endüstrisi insanları farklı amaçlar, ihtiyaçlar için bir araya getirerek yapma kitleler ortaya çıkarmaktadır. Teber, politik psikoloji üzerine fikirlerini ele aldığı çalışmasında doğal ve yapay kitle arasındaki farklılığa değinirken, bu kitlenin psikolojik ve politik anlamda birbirlerinden tamamen ayrıldıklarını ifade etmektedir (Teber, 2022). Doğal kitle kendi ideolojisine, politika, kültür ve pratiklerine sahipken; yapay kitlede tüm bunlar endüstri tarafından üretilerek bir ürün olarak kitleye tanıtılarak tüketilmektedir. Yapay kitle ve ihtiyaçlar özellikle 1980 sonrası “high tech kapitalizm” evresine geçiş sağlarken, halkla ilişkiler ve medya sektöründe bu tarihler itibarıyla yaşanan hızlı gelişmeler ve 2000’ler itibarıyla hayatın bir parçası haline gelmeye başlayan internet ama özellikle sosyal medyayla yeni bir kültür endüstrisi evresine geçiş başlamıştır (Teber, 2022; Zheng & Chan, 2014).

Kültür endüstrisi kavramlaştırması sadece yapay kitleler ve ihtiyaçları ortaya çıkaran bir kültürel bozulmayla ifade edilecek kadar yalın değildir. Kavram, insan kişisinin, özne ya da birey olmak arasındaki ayrıma etki eden eleştirel düşünce ve yaratıcılık konusunda önemli bir eşikte bulunur. Adorno ve Horkheimer’a göre kültür endüstrisi kişiyi pasifize ederken çevresiyle (kitleleriyle) uyumlu hale getirerek sanal bir homojenliğin parçası haline getirmektedir (Bernstein, 2005).

Kültür endüstrisi günümüzde çok daha karmaşık bir hale gelmiştir. İnternet ve sosyal medyanın çalışma prensibi olarak ifade edilebilecek olan algoritmalar, büyük veri yığınlarında kişisel verileri filtreleyerek çalışmaktadır. İnternet ortamında paylaşılan her bir içerik bir sonraki hareketin sistem tarafından tahmin edilmesinden, kişiye özel ihtiyaç belirlenimi ve reklam paylaşımına neden olmaktadır. Dolayısıyla, kültür endüstrisi bugün sınırlarını dijital-sanal alana da sirayet ettirmiş durumdadır. Bunun yanında alışla gelmiş kültür endüstrisinde olduğu gibi kanal ya da mekân sınırlılığının olmayışı yeni endüstrinin manipülatif etkisini ve çeperini güçlendirmektedir.

Tek Boyutlulaşma ve Teknoloji

Kültürün politik hayata ve insan davranışlarına nasıl etki ettiğini konu edinen “kültür endüstrisi”, toplumsal düşüncenin medya vb. çeşitli kültür mekânları tarafından nasıl manipüle edildiğini ortaya çıkarmaktadır. Herbert Marcuse’nin *Tek-Boyutlu İnsan* [*One-Dimensional Man, 1967*] metni, kültür endüstrisinin ve teknolojinin etkisiyle modern toplumda görülen her biri bir diğerine benzer düşünce sistemine sahip insanlardan oluşan yeni kitle toplumunu ele almaktadır. Metin modern toplumun uyumlu ve eleştiriden uzak insanını akıl dışı olarak işaretlerken, gelişen teknolojinin toplumu nasıl şekillendirdiğini, ideolojilerin birbirine yakınsayarak sürekli olarak, var olan otoriter düzenin devamlılığının istendiği bir sistemi ele almaktadır (Marcuse, 1997).

Marcuse’nin farklı çalışmalarında da teknolojinin toplumu nasıl şekillendirdiğini ve bireyi nasıl etkilediği konusu, kültür endüstrisinde olduğu gibi baskıcı bir uygarlık aracı olarak kendine yer bulmaktadır (2016). Çünkü ona göre uygarlığın esas amacı, insan içgüdülerine boyun eğdirmektir (Marcuse, 2016, s. 21). Freudyen bir doğa durumu düşüncesine sahip olan Marcuse’e göre, teknoloji insanı doğa durumunda sahip olduğu iletişimsel zihin yapısına dönüşünü engellerken iktidarın tahakkümü altında tutmaktadır. Böylece ideolojik aktarım sağlıklı bir şekilde devam edebilmektedir.

Marcuse için teknoloji yalnızca hayatı kolaylaştıran bir araç ya da araçlara karşılık gelmez. Aynı zaman ideolojik bir kimliğe de sahiptir. Hayatı kolaylaştıran teknoloji aynı zamanda insanı denetleyen ve yönlendiren bir araçtır. Bu sebeple de teknoloji, tıpkı kültür endüstrisi gibi hem bir ihtiyaca hem de ihtiyacı üretene karşılık gelmektedir.

Teknoloji ve kültür endüstrisi, rıza imali sürecinde farklı teknik ve pratikler kullanabilir. Terör psikolojisi, eşitlik ve eşitsizlikler, etnik kimlik-aidiyet ve psikolojisi gibi konular toplumda var olan politik psikolojik iklimin kontrolü için en sık başvurulan başlıklardandır (Aalberg, 2017; Anderson, 2010; Borgida vd., 2009; Elster, 1993; Victoroff & Kruglanski, 2008). Kültür endüstrisinin bir çıktısı olarak tek boyutlulaşma, insanı ve düşünce yeteneğini pasifize ederek sunulan içerik ve üretilen ihtiyaçlar üzerine sorgulamasını engellerken, güçlü bir lider ihtiyacını da ortaya çıkarmaktadır. Adorno’ya göre aydınlanma baskıcı rejimleri ve otoriteryan karakteri öne çıkarmakta hatta kutsallaştırmaktadır (Teber, 2022, ss. 43-45). Yaşanılan toplum, politik, ekonomik ve inanç sistemleri kişinin zihnini inşa etmektedir

(Adorno, 2011). Onun otoriteryan karakter üzerine çalışmalarına yönelik olarak Teber şu çıkarsamada bulunur: “Çalışma verileri, hangi yönetimde olursa olsun, antidemokratik politika ve propaganda etkisi altında, insanların otoriteryen (ya da potansiyel faşist) olarak da tanımlanan bir kişiliği içinde” barındırdığını ve gerekli durumlarda bu kişiliği ya dışarı çıkarmaya ya da bu kişiliğe en yakın politik figürü desteklemeye karar verdiklerini göstermektedir (Teber, 2022, s. 44).

Otoriteryan karakterin, tek boyutlu toplumda desteklenmeye başlaması, bu toplum tipinin var olan düzenin devamlılığını esas aldığı ve dahası yeterli eleştirel düşünce kabiliyetine sahip olmadıkları için düzenin öteki halini öngöremedikleri şeklinde yorumlanmaktadır. Muhafazakârlık, toplumsal norm ve geleneklerin sürdürülmesi tek boyutlu toplumun ve otoriteryan karakterin ortak özellikleridir (Adorno, 2011; Marcuse, 1997; Teber, 2022).

Bugün toplumsal alan üzerine yapılan çözümlerlerde tek boyutlu ve otoriteryanist düşüncenin desteklendiği politik düşüncelerin yaygınlığı öne çıkmaktadır. Bu çıktılar üzerine bir araştırma yapıldığında ise internet teknolojileriyle kültür endüstrisinde yaşanan değişimin, kitleyi kontrol ve kitle üzerinde gerçekleştirilen rıza imalatının otomatize edilişi konusu öne çıkmaktadır. Bir sonraki başlıkta tek boyutlu ve otoriteryan karakteri destekleyen düşüncenin arkasındaki karar mekanizmasının inşa edilme süreci ele alınarak çalışma tamamlanacaktır.

Algoritmalar ve Yönetimsellik

Teknoloji alanında yaşanan gelişmeler enformasyona ulaşmayı ve enformasyon üzerinde kontrol sağlamayı kolaylaştırırken kültür endüstrisinde algoritmalara dayalı yeni bir süreci de başlatmıştır. Marcuse'nin öne sürdüğü tek boyutlu toplum fikri, kültürel alanda uygulanan hegemonik güç olarak iktidarları işaret ederken, yeni dönemde esas hegemonik güç algoritmanın kendisine dönüşmeye başlamıştır.

Algoritmalar, belirli kurallara göre veri işleyen, sınıflandıran, analiz eden ve sonuç üreten matematiksel işlemlerdir (O'Neil, 2020). Algoritmalar, günümüzde pek çok alanda kullanılmakta ve insan hayatını kolaylaştırmakta, hızlandırmakta ve iyileştirmektedir (Marr, 2019). Örneğin, arama motorları, sosyal medya platformları, e-ticaret siteleri, yapay zekâ uygulamaları, akıllı telefonlar, navigasyon sistemleri gibi teknolojiler algoritmalar sayesinde çalışmaktadır. Ancak algoritmaların getirdiği kolaylaştırıcı sistemin görünürde olmayan bir de karanlık yönü bulunmaktadır. Algoritmalar kendi sınırları dâhilinde bir diğer ifadeyle internet ve sanal ortamda yer alan veriler üzerinde bir gözlem imkânına sahiptir (Han, 2019). Akıllı cihazların ya da yapay zekânın akıbeti ve başarısı bu algoritmalara bağlıdır (Tegmark, 2021). Gözlemler verilere dönüşürken günlük yaşamın mikro örneklerinden siyasi seçimlerde karar almaya kadar birçok noktada algoritma rıza imali eylemini gerçekleştirmektedir.

İdeal bir toplumun gözlemciye ihtiyacı olmadığı, bu görevin toplumun kendi içinde örgütlenerek icra edildiği düşüncesi (Simmel, 2009, ss. 33-34), gözetim alanında çalışmalar ile felsefe, sosyoloji ve iletişim alanında yapılan çalışmalarla uygulamada karşılık bulamazken

ütöpik bir yaklaşım olarak görülmektedir (O’Shea, 2021). Gözetim çalışmaları devletler başta olmak üzere her türden iktidar-elit çevrenin toplumu gözetlemek için farklı teknolojiler inşa ettiğini ortaya koymaktadır. Bu nokta itibarıyla Michel Foucault’nun yönetimsellik düşüncesi özgürlük, özgür insan ve özne boyutunda konuyu farklı bir pencereden tartışmakla kalmaz, modern insanın özgür olabilme imkânlarını birbiri ardına gerçekleştirdiği seminerler ve yayınlar ile ortadan kaldırır (Foucault, 2010, 2012, 2013, 2015). Daha doğru bir ifadeyle bu çalışmalar ile öznenin özgür olabilme imkânına sahip olamayacağını kendi perspektifiyle kanıtlar. Bunun yanında insanın aldığı kararların arkasında hegemonik güçlerin olduğu iddiasını güçlü bir şekilde tartışmaktadır.

İktidarın özneyi kurma teknolojileri üzerine çalışmaları ile tanınan Michel Foucault’nun yönetimsellik kavramı, kendini farklı dönemler için farklı teknolojilerle göstermektedir. Yönetimsellik kavramı, Foucault için iktidarın özneleri oluşturma ve onları kendine tabi kılmasını sağlayan teknolojiye karşılık gelmektedir. Yönetimsellik, siyasi iktidarın egemenlik biçimine karşılık gelmez; bunun yerine belirli bir sınır içinde iktidarın dağılık ve stratejik karakterinin ortaya konulmasıdır. Bilgi, disiplin, nüfus ve güvenlik gibi ülkede bulunan yasa ve normlardan kendini ayırarak kültürel ve sosyolojik alanlar ile günlük yaşamın ayrılmaz mekânlarında (okul, ev, işyeri) kendine yer edinir. Yönetimsellik siyasi bir iletişim faaliyetinin toplum üzerinde farklı kurum ve kuruluşlar aracılığıyla yürütülerek özneyi kurmaktadır (Foucault & Berten, 2014). Bu sebeple siyasi iktidara karşılık gelmese de siyasi iletişim sürecinin önemli bir parçasıdır. Çünkü toplumu ya da ülkeyi inşa eden, devamlılığını sağlayan diğer makro oluşumlar aracılığıyla politik iklimin temelinde yer alır. Siyasi partilerin hedef kitleleri ile bir araya gelmesi, takipçisi olmayan fakat kendi takipçileri haline getirebilecek “kararsızlar” benzeri grupları kendi taraflarına çekebilmek için ortaya konan kültürel iklimlendirme yönetimselliğin bir parçasıdır.

Yönetimsellik aracılığıyla topluma aktarılacak olan kültürel, politik iklim, medyada ya da diğer kurumlarda olduğu gibi mülk, mülkiyet ve sermaye birikimi aracılığıyla değil; sosyal toplumsal kuvvetlerin aracılığıyla gerçekleşir (Mills, 2023, s. 19). Medya, moda, ekonomi, okul, hastane, işyeri vb. birçok oluşum yönetimselliğin ögesini oluşturmaktadır. Bu düşünce çalışmanın ilk bölümünden beri ele alınan kültür endüstrisi ve onun zaman içindeki değişimi ile de yakından ilişkilendirilmektedir.

Algoritmik Yönetimselliğin Siyasal İletişime Yansıması

Kültür endüstrisi kavramı aydınlanma projesinin bir çıktısı olarak gelişen teknolojik ve kültürel hareketlenmelere karşılık olarak ortaya çıkmıştır. Yönetimsellik, ceza teknolojileri, akıl sağlığı ve güvenlik gibi konularda toplumda oluşturulan kültürel değişimler, algılar ve bu algıların yönetimi ile ilişkilidir. Bir diğer ifadeyle aydınlanma projesinin kültür endüstrisi ile başlayarak ortaya koyduğu tek boyutlu toplum düşüncesinin ardındaki teknolojiyi Michel Foucault “yönetimsellik” [governmentality] olarak adlandırmaktadır.

Teknoloji üzerine eleştirel teori kapsamındaki söylemin oluşumunda önemli bir yere sahip olan Andrew Feenberg, giriş bölümünde de söz edildiği gibi toplumsal ve insani

boyutta hem faydalı hem zararlı yönlerinin bulunduğunu ifade etmektedir (Feenberg, 2009, 2017; Khatchatourov vd., 2019). Gelinek nokta itibarıyla günlük hayat ve toplumsal normlarda algoritmalar, farklı bir ifadeyle internetteki akışlar aracılığıyla hızlı değişimler gözlemlenmektedir.

Günlük yaşam ve normlarda teknoloji eksenli yaşanan değişimler toplumsal, kültürel ve politik alanlara sirayet etmektedir. Bu konuda 2013 yılında Foucault'nun yönetimsellik kavramına farklı bir yaklaşım geliştiren Antoinette Rouvroy ve Thomas Berns, algoritmik yönetimsellik kavramlaştırmasını öne sürmüşlerdir. İki isme göre algoritmalar insan davranışı üzerinde tahakküm elde etmiş durumdadır (Rouvroy & Berns, 2013). Daha önce rıza imalatı için gereken davranışı ön görmek, yönlendirmek ve kontrol etmek, algoritmalar aracılığıyla otomatize edilmeye başlamıştır. Söz konusu yönlendirme için gereken veri, algoritmanın kişisel veriler üzerinden filtrelediği enformasyon üzerinden gerçekleştiği içinde başarı şansı her geçen gün artmaktadır.

Rouvroy (2020), algoritmik yönetimselliğin insanın düşünömsel kabiliyetleri üzerinde tıpkı Foucault gibi benzeri görölmeyen bir teknolojiyle sınırlandırma ve yönlendirme getirildiğini öne sürmektedir. Söz konusu benzerlik kavramı öne sürdükleri ilk çalışma olan *Algoritmik Yönetimsellik ve Özgürleşme Perspektifleri [Gouvernementalité algorithmique et perspectives d'émancipation]* metninde daha önce benzeri görölmemiş bir yönetim ve iletişim biçimi olarak derinlemesine ele alınmaktadır (Rouvroy & Berns, 2013). Ham ya da meta verilerin tümevarımsal bir temelde işleyerek ürettiği davranış kalıplarının etkili ikna metotları aracılığıyla kullanıcıya uygulanması olarak tanımlanabilecek olan bu yeni yönetim biçiminde kişiselleştirme anahtar kavram olarak öne çıkmaktadır. Özellikle Cambridge Analytica'nın Facebook üzerinde gerçekleştirdiği 2016 Amerikan Başkanlık Seçimleri ile İngiltere'nin Avrupa Birliği'nden çıkması için yapılan referandumda [Brexit] deneyimlenen algoritmik yönetimsellik ticari olduğu kadar da politik dolayısıyla etik, ahlak kuralları aracılığıyla hukuki ve elbette insanın sağlıklı karar alma davranışına etki etmesiyle politik ve psikolojik birçok sorunu içermektedir.

Konuyla ilgili olarak güçlü bir tartışmada “veri işleme ve otomasyon sistemleri yaygınlaşıp makinelerin karar alma süreci günlük yaşamda arttırıldıkça insani düşünömsellik ortadan kalkıyor mu?” sorusuna yanıt aranmaktadır (Weiskopf & Hansen, 2023). İnsan analitiği konusundaki güncel konu ve tartışmalara değinen çalışmada yüz tanımadan, dronlara birbirinden oldukça farklı dijital teknolojilerin iş ve özel yaşamı kolaylaştırıp, insanlar tarafından daha sık tercih edilmeye başlaması güçlü etik tartışmaları zorunlu kılmaktadır. Düşünömselliğin engellenmesi eleştirel teorinin öncesinden bugüne iktidar ve özne ilişkisinde süregelen bir tartışma olarak devam ederken, algoritmik yönetimsellik ile birlikte tartışma üçüncü bir tarafın daha dâhil olmasıyla genişlemektedir. Zetabyte'lara ulaşan büyük verinin filtrelenerek hedef kitle tayininin, teyin edilen hedef kitlenin şahsi tercihlerine yönelik içeriklerin sunulmasıyla insan ruhunu adeta bir kuşatma altına alan “algoritmik yaşam zinciri” Joanna Kovenka'nın distopik evrenini hatırlatmaktadır (Morison, 2020, s. 4).

Yukarıda Cambridge Analytica skandalından söz edilmişti. Bu skandal söz konusu kurumun Facebook'ta yer alan kullanıcı verilerini analiz ederek dünya siyaseti için oldukça önemli seçimlerin sonuçlarında kullandığı orantısız ikna sürecinin açığa çıkması olarak tanımlanabilir. 2016 yılında gerçekleşen ABD başkanlık seçimlerinde Donald Trump'ın ve Birleşik Krallığın, Avrupa Birliği'nden çıkması ya da çıkmamasına yönelik referandum olan Brexit'teki "evet" kampanyasında Cambridge Analytica aktif rol oynamıştır.

Algoritmik yaşam zinciri, tek boyutlu toplumsal düzen içinde kültür endüstrisini tüketen öznesi için sosyal medyadaki ana akışa karşılık gelmektedir. Hedefli reklamcılık ile hedef kitle tayininin otomatize edildiği süreç insanın karar alması söz konusu olduğunda yanıltıcı içeriklerle güçlü profil dönüşümleri oluşturabilmektedir (Amer & Noujaim, 2019; Cadwalladr, 2019b, 2019a). Konuyu bir örnek üzerinden ele almak gerekirse: Cambridge Analytica sürecini uzun bir süre inceleyen araştırmacı gazeteci Carol Cadwalladr, Brexit referandumunda evet oyunun en yüksek olduğu bölgeleri ziyaretleri üzerine gerçekleştirdiği bir konuşmasında, oy verenlerin Facebook'ta çıkan reklamlardan ne kadar yoğun etkilendiklerinden söz etmektedir. Bu konuşmada Cadwalladr y verenlerin röportajlarında özellikle Avrupa Birliği tarafından finanse edilen birçok kuruluşun bu reklamlarda gösterilmediğini, Avrupa Birliği'nin bir parçası olmaya devam edildiği takdirde ülkelerine yoğun göçmen nüfuslarının geleceğini düşündüklerini ve bu doğrultuda Brexit ile Avrupa Birliği'nden ayrılınması gerektiği yönünde oy kullandıklarını aktarmaktadır (Cadwalladr, 2019a). Burada demokrasi ve karar alma üzerine büyük bir manipülasyon bulunmaktadır.

Cambridge Analytica'nın eski bir yöneticisi ve ardından ihbarcısı olan, Own Your Data Foundation kurucu ortağı Brittany Kaiser, Silikon Vadisi'nin seçkin kurumlarının şeffaflık eksikliği, bilgilendirilmemiş rıza, takip veya izlenebilirlik ve kişisel verilerin kullanıcıya katma değer sağlamadan kurumlara kar getirisi üzerine birçok uyarıda bulunmaktadır (Kaiser, 2023). Kaiser, tıpkı Cadwalladr gibi söz konusu isimlerin demokratik süreçleri sadece zedelemekle kalmadığını yeni bir yönetim sürecini ortaya çıkardığını ve bu yeni sürecin fikri mülkiyet ve özgürlüklü dolaylı olarak yok saydığını ifade etmektedir. Her ne kadar Cambridge Analytica skandalı geride kalmış olsa ve kurumlar demokratik süreçlere yönelik daha şeffaf politikalar yürüteceklerine yönelik teminatlarda bulunsalar da yapılan bir araştırmada toplan kişisel verilerin özellikle ham verilere erişimin mümkün olduğunu, üstelik birçok kurumun geçmişe oranla hedefli içerik yönetimine daha fazla ağırlık verdiğini ortaya çıkarmıştır (Cadwalladr & Graham-Harrison, 2018)

Demokrasilerin çoğulcu ontolojisini teknoloji kurumlarıyla daha iyi ilişkiler kuran politik tarafların çıkarları yönünde tekilleştiren yeni yönetimsellik sürecinde çoğulcu yapı (Morison, 2020, s. 1), kişinin sosyal medyada oluşturduğu ekosistemi (fanusu) dâhilinde devam edebilmektedir. Richard Seymour, sosyal medya platformlarının hem dikkat hem de ilgi açlığına aynı zamanda dikkat ve ilgide bir açıklığa neden olduğuna değinirken, Nick Srnicek bu durumu platform kapitalizminin temel açmazlarından biri olarak görmektedir (Morison, 2020).

Algoritmik yönetimselliğin işleyişi karmaşık fakat her bir parçası birbiri ile tam uyumlu bir makineye ya da biraz daha ileri gidilerek bir fabrikaya benzetilebilir (Rouvroy, 2020). Burada her şey başarıyla organize edilmiş işlemlerin yüksek hızla tamamlanarak bir sonraki aşamaya geçiş sağlanmaktadır. Burada özellikle Lazzarato'nun (2014, s. 25 akt Weiskopf & Hansen, 2023) Deleuze ve Guattari'den (1987) hareketle ele aldığı 'makine köleliği' kavramlaştırması önem kazanmaktadır. Makine köleliği kişiyi makinenin sıradan ve dolayısıyla hiçbir ilave özelliği olmayan fakat işleyişin devamlılığını sağlayan bir 'dişli' ya da 'çark' görevi görmesi sağladığına yönelik bir görüştür. Algoritmik yönetimsellikte sistemin tüm parçalarının işleyişini, uyum ve dengesini sağlamayı amaçlayan yönetim faaliyetidir. İnsan – insan olmayan aktörlerin sistemin bileşenlerini oluşturduğu bu düzende insan-öznenin kendi kararlarını verebilecek bir alanı birçok isme göre bulunmamaktadır (Rouvroy, 2020; Weiskopf & Hansen, 2023). Veri işleme ve otomasyon üzerinde matematiksel süreçler yoğunluk kazandıkça araçsallaşan politik uzamda iletişimsellik ve düşünömsellik kabiliyetleri de ortadan kalkmaktadır. Böylelikle özne karar alma ve seçim hakkını zihnindeki görüntüler üzerinden şekillendirir ve üzerine bir düşünce geliştirme ihtiyacı hissetmez. Bu durum her geçen gün etik-ahlak felsefesi ile algoritma üzerine çalışan isimleri birlikte düşünmeye zorunlamakta ancak gelinen noktada henüz gereken eylemlerin başlatılmadığı gözlenmektedir (Weiskopf & Hansen, 2023).

Algoritmik yönetimselliğin ya da bir genellemeyle algoritmaların kontrol altına alınmadığı, ulusal, bölgesel ve küresel kural koyucuların algoritmaların kişisel veri kullanımı üzerine daha etkili kurallar koyulmadığı sürece insan zihni-benliği yakın gelecekte büyük bir tehlikeye girecektir. Çünkü özgür düşünme ve özgür karar alma durumu ortadan kalkarak politik süreç tamamen erklerin kontrolü altına girecektir (Han, 2019).

Veri-davranışçılığı bir diğer ifadeyle psikolojik motivasyonları algoritmalar aracılığıyla kontrol altına alarak karar alma davranışında meydana gelen değişim, akın geleceğin önemli konularından birisidir (Rouvroy & Berns, 2013). Çevrimiçi reklamcılık, siyaset vb. birçok konuda yararlanılan algoritmik yönetimselliğin önemli amaçlarından birisi olan veri-davranışçılığı hukuki konularda giderek artan bir öneme sahiptir (Harkens, 2018; Weiskopf & Hansen, 2023).

Byung Chul Han *Psikopolitika* metninde yeni düzenin nitel insan verisinin kolaylıkla nicelikselleştirildiğinden söz etmektedir (Han, 2019, s. 67). Hatta bu durum için bir kavramsallaştırmada dahi bulunmaktadır: "Nicelleştirilmiş benlik" [Quantified Self]. Benliğin teknolojik araçlar vasıtasıyla ikna sürecine hazır hale getirilmesi; ayrıca 0-1 rakamlarına karşılık gelecek şekilde aktarımı Sherry Turkle içinde ikinci benlik olarak tanımlanmıştır (Turkle, 2005).

İlk olarak 1984 yılında aynı isimli metinde geçen ikinci benlik kavramsallaştırması sosyal medyanın ve akıllı cihazların insan hayatında yeri ve önemi arttıkça daha da önem kazansa da özellikle Han'ın nicelleştirilmiş benlik kavramıyla daha da önemli bir tartışma

konusu haline gelmiştir. Teknolojinin yalnızca insanın yaptığı şeyle ilintili olmaktan çıktığını; düşünme şekli ve düşünülen şeyle de ilgili bir araç haline geldiğini söyleyen Turkle, insan verileştirmenin henüz bilinmediği bir dönemde hesaplamalı psikoloji üzerine oldukça önemli öngörü ve çıkarımlarda bulunmuştur. Metnin yirminci yılı için yeni bir edisyon hazırlayan Turkle artık söz konusu teknolojinin ne canlı ne de cansız olarak değerlendirilemeyecek bir sınırdaki olduğunu ifade etmiştir (Turkle, 2005). İnsani olanın veriye dönüşümü ve otomasyon sistemlerinin insani düşünümSELLİK yeteneğini kazanmaya başladığı günümüzde Turkle ve Rouvroy'un bu teknolojiler üzerine yaptıkları çıkarımların önemi daha da artmaktadır.

Benliğin nicel bir veri haline dönüştürülmesi iktidar-özne arasındaki güç ilişkisinde iktidar kanadına oldukça büyük bir avantaj sağlamaktadır. Buradaki iktidar yalnızca siyasi iktidara değil genel anlamda yerel ve global düzeylerde kitleler üzerinde kontrol hakkına sahip tüm güç erklerine işaret etmektedir. Bununla birlikte elbette konunun kişi hak ve özgürlükleri noktasında seçimlerde de büyük bir etkisi olmaktadır (Celis, 2020). Algoritmik yönetimsellik bireyin sanal bir yansımalarını nicelleştirirken mahremiyeti tamamen askıya almaktadır. Daha önce de ifade edildiği gibi zaten araçsallaşmış ve tek boyutlulaşan insan zihni kültür endüstrisinin bu son pratiği aracılığıyla erklerin kontrolüne daha da geçmiş olmaktadır.

Turkle teknoloji ve insan hayatı üzerine çıkarımlarda bulunurken, teknoloji ve teknolojinin ardında yatan erkin geçmişte var olan erk sahiplerinin gerçekleştiremediği bir şeyi başardığına dikkat çeker. Artık insanlar ya da bir diğer ve daha doğru bir ifadeyle özneler birbirlerinden hiç olmadığı kadar uzaktır. Teknoloji gelişip sanal ortamda insanları birbirine bağladıkça reel yaşamda özneler aynı ortamda olsalar dahi birbirinden uzakta yaşamaktadır (Turkle, 2011). Bu durum yeni kültür endüstrisinin kişiye özel fanuslarda ortaya koyduğu içerikler aracılığıyla daha etkili ikna ve algı yönetimine neden olmaktadır.

Turkle vb. isimler gelişen teknolojinin politik kültür ve iletişim üzerinde de geri dönüşü oldukça zor bazı tahribatlar açtığından söz etmektedir. İkinci benlik düşüncesinin yeri geldiğinde bir işbirlikçi benliğe dönüştüğüne değinen Turkle burada demokratik seçim sürecinin bir oyuna dönüştüğünü ve günlük rutinin parçası aktivitelerin bile takipçiler arasında bir seçim sürecine dönüştürülerek demokratik sürecin zedelenişine işarette bulunur (Turkle, 2011, s. 175). Morrison özellikle ABD'nin Irak savaşından bu yana veri analistleri aracılığıyla elektronik veriler üzerinde çalıştıklarını ifade etmektedir (Morison, 2016, 2020). Bu analizlerin güvenlik gerekçelendirmeleriyle başladığını ifade eden Morison'a benzer şekilde kimi araştırmacılar algoritmalar üzerindeki kontrolün bazı durumlarda olumlu sonuçlara neden olabileceğini ifade etmektedir (Roberts, 2019; Roberts & Elbe, 2017). Böylesi insan zihni üzerinde güçlü bir kontrole neden olan teknolojiler özellikle kamu sağlığı ve kitlesel yaşam tehditleri söz konusu olduğunda anlamlı bir hal alırken, kişisel hak, özgürlük, günlük yaşam ve kararlar ile politika söz konusu olduğunda bir tehdit olarak kabul görmektedir.

Vincent Mosco teknolojinin özellikle de büyük verinin geldiği noktaya "mitoloji" yakıştırmasında bulunur. Ontolojik bir şekilde reel karşılığı sadece 0 ve 1'den ibaret olan söz konusu teknoloji fişi çekildiği anda anlamını, önemini kaybederken; var olduğu süre boyunca

insanlığın günlük-sıradan ihtiyaç ve kararlarından siyasi seçimlere kadar hemen her alanda büyük bir güce sahiptir. Mosco, teknolojik gelişmelerin sanayi-iş, hükümet ve günlük yaşam alanlarının tamamına bu denli sızmasından rahatsızdır (Morison, 2016). Bu karşı koymanın ardında yatan en önemli neden ise “teknotoriterlik” durumudur. Teknotoriterlik belki sıcak bir savaşı başlatacak kadar güce henüz kavuşmuş değildir ancak en optimist yaklaşımla bile soğuk savaşa ya da ülkeler, bölgeler, kitleler arasında karşılıklıya neden olabilecek imkan ve şartlara sahiptir. Bu sebeple Rob Kithen’in önderliğinde birçok isim büyük veri ve algoritmaları dolayısıyla da algoritmik yönetimselliğin epistemik, ontolojik, politik ve etik bağlamında doğru, eksiksiz ve konu başlıklarının her bir tarafının tarafsızca sorgulanması, tartışılması ve tıpkı insan haklarında olduğu gibi evrensel karar ve yaptırımların alınması gerekliliğini vurgulamaktadır (Morison, 2016, 2020; O’Neil, 2020, 2022; O’Shea, 2021; Tegmark, 2021; Webb, 2019).

Teknoloji alanında yaşanan devrimler, bilimsel devrimlerde olduğu gibi paradigma değişimleri aracılığıyla gerçekleşmez (Şan, 2022, ss. 110-111). Teknoloji alanında yaşanan bir gelişmenin devrime dönüşmesi onun epistemik değerinden kaynaklanmaz; günlük hayattaki kullanışlılığı ve adaptasyonu ile gerçekleşmektedir. Elbette ki bu durum teknolojik devrimlerin arkasında bir rasyonalite olmadığı ve sadece araçsal gelişmeler olduğu anlamına gelmez (Şan, 2022, s. 111).

Algoritmaların teknoloji ve insan hayatına katkısı yukarıdaki paragraf göz önünde bulundurulduğunda oldukça tartışmalıdır. Çünkü algoritmalar hem insan hayatını kolaylaştıran yapay zekâ dâhil tüm dijital teknolojilerin çalışma prensibini hem de insanlığın zaten mutlak cevap arayışına devam ettiği özgürlük, demokrasi ve etik üzerine birçok açmazı beraberinde getirmektedir. “Kişisel veriler dijital kapitalizmin petrolüdür” ifadesi yakın geçmişin önemli mottolarından birisi haline gelirken aslında içinde bir başka mesaj daha taşımaktadır: Kişisel verinin petrole eş değer görülmesi insan zihninin ve kültür dünyasının sembollerini hammadde olarak görülmeye başlanması anlamına gelmektedir (Şan, 2022, s. 111).

Algoritmik yönetimsellik, insan zihninin, faaliyet, alışkanlık ve tercihlerinin veri ambarlarında depolandığı ve erk sahiplerinin istediği yönde düşünce imalini öznedeyi gerçekleştirecek içeriklerin üretilerek nokta atışı kişiye aktarılmasını ifade etmektedir. Bu durum sağlıklı bir politikanın ya da iletişim sürecinin işleminde büyük bir soruna işaret etmektedir. Algoritmalar kendi çıkarları doğrultusunda insan davranışı modelleri üretirken, demokrasi, özgürlük ve etik konuları bağlamında büyük sorunlara yol açmaktadır.

Hedefli reklamcılık, iletişim alanındaki organik bağı yapı bozuma uğrattırırken, kişinin yakın politik tavırdaki görseller aracılığıyla politik karar almasına etki etmek etik, yasal ve politik birçok sorunu beraberinde getirmektedir (O’Neil, 2020, 2022). Şeffaflık ve hesap verebilir olma, önyargı, gözetim ve insanın kontrolünün olmayışı bir diğer ifadeyle tamamen otomatize edilmiş matematiksel süreç organik iletişim sürecini zedelemekte ve sağlıklı politik karar almanın önünde büyük bir engel oluşturmaktadır.

Kişinin kendini gerçekleştirebilmesi ve toplumsal alanda kendine bir yer edinebilmesi için iletişim hayatı önem taşımaktadır (Soydaş, 2021, s. 11). Geçmişte uygarlığı kuran ve geliştiren insan, bugün dijital alanda algoritmanın kontrolü altında asimile olmaya başlamıştır. Adorno'nun otoriteryan kişiliğin gelişiminde kişinin yetiştiği ortamın önemine yaptığı vurgu, bugün sanal ortam için yeniden güncellenmek durumunda kalmıştır. Turkle'in ikinci benlik çalışması hatırd tutulursa, kişi sanal alan içerisinde kendini yeniden tanımlamakta dolayısıyla burada bir kişilik inşa etmektedir. Otoriteryan kişiliğin gelişmesinde öne çıkan argümanlar bu nedenle bir kez daha önem kazanmaktadır. Kişinin tıpkı daha önce reel yaşamda kendini gerçekleştirebilmesi için iletişime girmesi gerekiyorsa, sanal yaşamda da aynısını yapması ve kendi benliğini-kişiliğini inşa etmesi gerekmektedir. Sanal alan ile reel yaşam arasında bir farklılık burada ortaya çıkmaktadır. Dışsal toplumsal baskıların içsel olarak bastırılması reel yaşamda sanal yaşama oranla daha kolayken, sanal yaşamda algoritmalar aracılığıyla oluşan akışlar kişiyi reel yaşamdan daha derinden etkileme imkânına sahiptir.

Teknolojiyi hem bir baskı hem de özgürleştirici potansiyellerinin üzerine düşünerek ele almanın gerekliliği savunan Feenberg, teknolojiyi ve teknolojinin çıktılarını toplumsal mücadelelerin sonucunda şekillenen bir olgu olarak görmektedir (Feenberg, 2009, 2017). Feenberg'ün perspektifinden algoritmik yönetimsellik kavramı incelemeye alındığında yukarıda ele alınan olumsuz yönlerin kontrol altına alınması imkânı doğmaktadır. Bu sayede iletişim ve politik alanında yaşanan algoritmik hegemonya ortadan kalkarken, araçsal akılda yerine iletişimsel akla bırakma imkânına sahip olacaktır.

Sonuç Yerine

Eleştirel teorinin öne çıkan iki ismi olan Adorno ve Horkheimer'in kültür endüstrisi kavramlaştırmasının bugün gelişen internet teknolojileriyle nasıl bir değişim yaşadığı konusunu siyasal iletişim ve politik psikoloji aracılığıyla ele alan bu betimsel analiz için kesin bir sonuç yazmak, henüz gelişmelerin devam ettiği günümüz için oldukça zor bir uğraştır.

Algoritmik yönetimsellik olarak tanımlanan, büyük veri yığınlarında yer alan kişisel verilerin algoritmalar aracılığıyla filtrelenerek kişinin istenen yönde karar almasını sağlamayı amaçlayan yeni politik ve kültürel sistem Türkiye'de ve dünyada henüz yeterince tartışılmamakta ve önemi fark edilememektedir. Oysa Facebook-Cambridge Analytica skandalından bu yana geçen süre zarfı içerisinde algoritmik yönetimselliğin ve bu sistemin işlerliğini sağlayan algoritmaların kullandığı kişisel verilerin kullanımı üzerine hassas kararların alınması gerektiği önemli bir gerçek olarak kendisini göstermektedir.

Teknolojinin insanın karar alması noktasındaki etkisinden rahatsız olan O'Neil (2020), Tegmark (2021), Turkle (2005, 2011), Rouvroy ve Berns (2013) vb. isimler özgür insan düşüncesinin önündeki bu engelin kaldırılması için uluslar arası kuruluşların ve yasa koyucuların harekete geçmesi gerektiğini öne sürerken; Feenberg vb isimler çıkış yolunun sadece kuruluşlar ve yasalarla mümkün olmayacağını dile getirmektedir. Feenberg (2009, 2017), esas ve önemli meselenin tıpkı Marcuse'nin (1997, 2016) öne sürdüğü gibi eleştirel

düşünce kabiliyetinde görülen eksiklik olduğu görüşündedir. Kişinin entelektüel gelişimi gerçekleşmediği sürece farklı dönemlerde farklı teknolojik gelişmeler toplumlarda yeniden araçsal düşünce iklimini geri getirebilecektir. Araçsal düşünce iklimi günümüzde de söz konusu gelişmelere bağlı olarak iletişim ve etkileşim görünümünde devam etmektedir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no grant support.

Kaynakça/References

- Aalberg, T. (Ed.). (2017). *Populist political communication in Europe*. Routledge.
- Adorno, T. W. (2011). *Otoritaryen kişilik üstüne: Niteliksel ideoloji incelemeleri* (D. Şahiner, Çev.). Say Yay.
- Adorno, T. W., & Horkheimer, M. (2014). *Aydınlanmanın Diyalektiği* (N. Ülner & E. Karadoğan Öztarhan, Çev.). Kabalıcı.
- Amer, K., & Noujaim, J. (Direktörler). (2019). *The great hack*.
- Anderson, M. R. (2010). Community Psychology, Political Efficacy, and Trust. *Political Psychology*, 31(1), 59-84. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9221.2009.00734.x>
- Bernstein, J. M. (Ed.). (2005). *The Culture Industry: Selected Essays on Mass Culture*. Taylor and Francis.
- Borgida, E., Federico, C. M., & Sullivan, J. L. (Ed.). (2009). *The political psychology of democratic citizenship*. Oxford University Press.
- Cadwalladr, C. (2019a). *Facebook's role in Brexit—And the threat to democracy* | Carole Cadwalladr. TED - YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=OQSMr-3GGvQ>
- Cadwalladr, C. (2019b). *It's not about privacy—It's about power* (B. Giussani) [TED]. https://www.ted.com/talks/carole_cadwalladr_it_s_not_about_privacy_it_s_about_power
- Cadwalladr, C., & Graham-Harrison, E. (2018). *Revealed: 50 million Facebook profiles harvested for Cambridge Analytica in major data breach*. <https://www.theguardian.com/news/2018/mar/17/cambridge-analytica-facebook-influence-us-election>
- Celis, C. (2020). Critical Surveillance Art in the Age of Machine Vision and Algorithmic Governmentality: Three Case Studies. *Surveillance & Society*, 18(3), 295-311. <https://doi.org/10.24908/ss.v18i3.13410>
- Chomsky, N. (2010). *İktidarı anlamak* (J. Schoeffel & P. R. Mitchell, Ed.; T. Doğan, Çev.; Birinci basım). Bgst Yayınları.
- Elster, J. (1993). *Political psychology*. Cambridge University Press.
- Feenberg, A. (2009). Critical Theory of Communication Technology: Introduction to the Special Section. *The Information Society*, 25(2), 77-83. <https://doi.org/10.1080/01972240802701536>
- Feenberg, A. (2017). *Technosystem: The social life of reason*. Harvard University Press.
- Foucault, M. (2010). *The government of self and others*. Palgrave Macmillan ; St Martin's Press.
- Foucault, M. (2012). *İktidarın Gözü* (I. Ergüden, Çev.). Ayrıntı.

- Foucault, M. (2013). *Güvenlik, toprak, nüfus: Collège de France dersleri (1977-1978)* (K. Eksen, Ed.; F. Taylan, Çev.; 1. Baskı İstanbul, Aralık 2013). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Foucault, M. (2015). *Biyopolitikanın doğuşu Collège de France dersleri 1978 1979* (A. Tayla, Çev.). İstanbul Bilgi Üniv. Yayınları.
- Foucault, M., & Berten, A. (t.y.). Interview with André Berten May 7, 1981. İçinde F. Brion & B. E. Harcourt (Ed.), & S. W. Sawyer (Çev.), *Wrong-Doing Truth-Telling The Function of Avowal in Justice* (2014. bs). The University of Chicago Press.
- Han, B. C. (2019). *Psikopolitika* (H. Barışcan, Çev.; 2. bs). Metis.
- Harkens, A. (2018). *The ghost in the legal machine: Algorithmic governmentality, economy, and the practice of law* [Preprint]. LawArXiv. <https://doi.org/10.31228/osf.io/gvczj>
- Herman, E. S., & Chomsky, N. (2017). *Rızanın İmalatı Kitle Medyasının Ekonomi Politikası* (E. Abadoğlu, Çev.; 3. bs). BGST.
- Kaiser, B. (2023). *Own Your Data: Empowering Our Digital Future | SXSW 2023*. SXSW. <https://www.youtube.com/watch?v=1qNpLvurA04>
- Khatchatourov, A., Chardel, P.-A., Feenberg, A., & Périès, G. (2019). *Digital identities in tension*. ISTE Ltd / John Wiley and Sons Inc.
- Marcuse, H. (1997). *Tek-Boyutlu İnsan: İleri işleyin toplumunun ideolojisi üzerine incelemeler* (A. Yardımlı, Çev.). İdea.
- Marcuse, H. (2016). *Eros ve uygarlık* (A. Yardımlı, Çev.; 4. bs). İdea.
- Marr, B. (2019). *Büyük veri iş başında: 45 yıldız şirket büyük veriyi nasıl kullandı?* (B. Gündüz, Çev.). MediaCat.
- Mengü, S. (2012). *Halkla İlişkiler Bir Kültür Politikası*. Eğitim Yayınevi.
- Mills, S. (2023). *Foucault'yu anlamak: Söylem ve iktidar* (J. C. Yapıcıoğlu, Çev.). Fol.
- Morison, J. (2016). Algorithmic governmentality: Techo-optimism and the move towards the dark side. *Computers and Law*, 3(27). <http://www.scl.org/site.aspx?i=ed48412>
- Morison, J. (2020). Towards a Democratic Singularity? Algorithmic Governmentality, the Eradication of Politics – and the Possibility of Resistance. *SSRN Electronic Journal*. <https://doi.org/10.2139/ssrn.3662411>
- Nesbitt-Larking, P. W., Kinnvall, C., Capelos, T., & Dekker, H. (Ed.). (2014). *The Palgrave handbook of global political psychology*. Palgrave Macmillan.
- O'Neil, C. (2020). *Matematiksel imha silahları* (A. E. Pilgir, Çev.). Tellekt.
- O'Neil, C. (2022). *The shame machine* (First edition). Crown.
- O'Shea, L. (2021). *Geleceğin tarihleri* (A. Ay, Çev.). Metis.
- Roberts, S. L. (2019). Big Data, Algorithmic Governmentality and the Regulation of Pandemic Risk. *European Journal of Risk Regulation*, 10(1), 94-115. <https://doi.org/10.1017/err.2019.6>
- Roberts, S. L., & Elbe, S. (2017). Catching the flu: Syndromic surveillance, algorithmic governmentality and global health security. *Security Dialogue*, 48(1), 46-62. <https://doi.org/10.1177/0967010616666443>
- Rouvroy, A. (2020). *Algorithmic Governmentality and the Death of Politics*. Green Europe. <https://www.greeneuropeanjournal.eu/algorithmic-governmentality-and-the-death-of-politics/>
- Rouvroy, A., & Berns, T. (2013). Gouvernamentalité algorithmique et perspectives d'émancipation: Le disparate comme condition d'individuation par la relation ? *Réseaux*, n° 177(1), 163-196. <https://doi.org/10.3917/res.177.0163>
- Ryan, C., Hopkins, N., Ahluwalia-McMeddes, A., Dobai, A., Pehrson, S., & Reicher, S. (2023). On the

- Misrecognition of Identity: Muslims' Everyday Experiences in Scotland. *Political Psychology*, 44(4), 769-787. <https://doi.org/10.1111/pops.12885>
- Sevincer, A. T., Galinsky, C., Martensen, L., & Oettingen, G. (2023). Political Ideology Outdoes Personal Experience in Predicting Support for Gender Equality. *Political Psychology*, 44(4), 829-855. <https://doi.org/10.1111/pops.12887>
- Simmel, G. (2009). *Bireysellik ve kültür* (T. Birkan, Çev.; 1. basım). Metis.
- Soydaş, N. (t.y.). *Teori ve uygulamalarla kurumsal iletişim hikayeleri* (2021. bs). Mona.
- Şan, E. (2022). Bernard Stiegler'in Teknoloji Felsefesi Problemleri: Algoritmik Yönetimsellik ve Bilişsel Proleterleşme. *ViraVerita E-Dergi*, 15, 105-135. <https://doi.org/10.47124/viraverita.1103061>
- Teber, S. (2022). *Politik psikoloji notları*. Okuyanıs.
- Tegmark, M. (2021). *Yaşam 3.0* (E. C. Göksoy, Çev.; 2. bs). Pegasus.
- Turkle, S. (2005). *The second self: Computers and the human spirit* (20th anniversary ed., 1st MIT Press ed). MIT Press.
- Turkle, S. (2011). *Alone together: Why we expect more from technology and less from each other*. Basic Books.
- Victoroff, J. I., & Kruglanski, A. W. (2008). *Psychology of terrorism the best writings about the mind of the terrorist*. Psychology.
- Webb, A. (2019). *The Big Nine: How the tech titans and their thinking machines could warp humanity*. PublicAffairs.
- Weiskopf, R., & Hansen, H. K. (2023). Algorithmic governmentality and the space of ethics: Examples from 'People Analytics'. *Human Relations*, 76(3), 483-506. <https://doi.org/10.1177/00187267221075346>
- Zheng, J., & Chan, R. (2014). The impact of 'creative industry clusters' on cultural and creative industry development in Shanghai. *City, Culture and Society*, 5(1), 9-22. <https://doi.org/10.1016/j.ccs.2013.08.001>

Demokratik Gelişim Perspektifinden Türkiye’de Siyasal Partileşme Kültürü*

The Culture of Forming Political Parties in Turkey from the Perspective of Democratic Development

Begüm Mutlu¹ , Mehmet Can Tokmak²

*Doktora tez hocamız, Sayın Prof. Dr. Emine Yavaşgel’e tüm emekleri, yardımları ve yönlendirmeleri için sonsuz teşekkürü borç biliriz.

¹İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilim Dalı Doktora Programı, İstanbul, Türkiye

²İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilim Dalı Doktora Programı, Balıkesir, Türkiye

ORCID: B.M. 0000-0002-5990-1706;
M.C.T. 0000-0002-8441-8716

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Begüm Mutlu,
İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilim Dalı Doktora Programı, İstanbul, Türkiye
E-mail: mutlu.beg@gmail.com

Başvuru/Submitted: 08.09.2023

Revizyon Talebi/Revision Requested: 03.10.2023

Son Revizyon/Last Revision Received: 05.10.2023

Kabul/Accepted: 06.10.2023

Atf/Citation: Mutlu, B., Tokmak, M.C. (2023). Demokratik gelişim perspektifinden Türkiye’de siyasal partileşme kültürü. *4. Boyut Journal of Media and Cultural Studies - 4. Boyut Medya ve Kültürel Çalışmalar Dergisi*, 23, 121–191.
<https://doi.org/10.26650/4boyut.2023.1362630>

ÖZ

Bir ülkedeki demokratik ortamın sürdürülmesi için seçim kültürünün oluşturulması ve siyasal partileşmenin gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Birbirinden farklı birçok ideolojiye, fikre ve bakış açısına sahip olan siyasal partiler, iktidar olarak toplumu yönetmek ve programlarına uygun olarak çalışmalar yapmayı amaçlamaktadırlar. Bu açıdan demokratikleşme sürecinde siyasi seçimlerde elde edilen sonuçlar büyük önem taşımaktadır. Bu çalışmada, Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulduğu tarihten günümüze kadarki 100 yıllık süreçte kurulan siyasal partilerin hangi tarihte açıldığı, kapatıldıysa neden kapatıldığı, ideolojileri ve aktif siyasal partilerin üye sayıları gibi ülkenin siyasal partileşme refleksine ilişkin birçok sorgulama gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda elde edilen veriler, nitel bir araştırma tekniği olarak betimsel analize tabii tutulmuştur. Belirlenen bu 100 yıllık süreç, yaşanan toplumsal ve siyasal koşullara uygun olarak beş farklı döneme ayrılmıştır. 1923-1945, 1945-1960, 1960-1980, 1980-2000 ve 2000 sonrası dönem olarak kesitlenen bu süreçte, gerçekleştirilen seçimler ve toplumsal süreçleri detaylı bir şekilde irdelenmiştir. Demokratik süreç zarar veren darbe dönemleri, bu darbeler öncesinde ve sonrasında yaşanan siyasal süreç ve üretilen politikalar üzerinde özellikle durulmuştur. Siyasal partilerin ideolojik yaklaşımları incelendiğinde birçok farklı bakış açısına sahip oldukları görülmüştür. Elbette ilk bakışta bu durum halkın geniş bir şekilde temsili açısından büyük öneme sahiptir. İrdelenen 100 yıllık süreçte Türkiye’de 410 farklı siyasal partinin kurulduğu, günümüzde ise 132 siyasal partinin aktif olarak çalışmalar yürüttüğü tespit edilmiştir. İnceleme sonucunda bütüncül bakıldığında, ilk etapta siyasal partilerin ideolojik yaklaşımlarında tespit edilen çeşitlilik siyasal modernleşme açısından temsilde adaleti simgeler görülmüş, ancak bu durum işlevselliği açısından sorgulamaya tabi bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Türkiye’de siyasal partileşme, seçim, demokrasi, ideoloji, politika

ABSTRACT

In order to maintain a democratic environment in a country, it is necessary to foster an election culture and establish political parties. Political parties, with their diverse ideologies, ideas, and perspectives, aim to govern society as a government and carry out activities in line with their programs. Consequently, the outcomes of political elections hold significant importance in terms of democratization. In this study, many data such as the political parties established in Turkey, the date they were opened, if they were closed, why they were closed, their ideologies and the number of members of active political parties in the 100-year period between 1923, when the Republic of Turkey was founded, and the present day in 2023, were extracted. This century-long period has been categorized into five distinct epochs in accordance with social and political conditions. During these periods – 1923-1945, 1945-1960, 1960-1980, 1980-

2000, and the post-2000 era – elections and social processes have been meticulously scrutinized. Specifically, this study delves into the impact of coup periods on the democratic process and the evolution of political perspectives before and after these coups. When the ideological approaches of political parties are examined, it is determined that they have many different perspectives, and this is of great importance in terms of broad representation of the public. It is evident that 410 different political parties were established in Turkey during this 100-year period, with 132 political parties currently active. The ideological diversity among these political parties is remarkable, highlighting the existence of parties with a wide range of ideologies.

Keywords: Political party formation in Turkey, election, democracy, ideology, politics

Extended Abstract

In societies built upon the principles of democracy, it is of critical importance to ensure the perpetuation of this concept. This involves protecting the freedoms and independent lives of individuals, maintaining the continuity of political processes, the system, and the state, determining powers fairly, and running the system fairly. One of the crucial elements in ensuring democracy is the political life within the society we inhabit. Elections serve as the foundation for maintaining a balanced, fair, and representative political landscape that mirrors the will of the people. The fact that the governed people determine their administrators is a guarantee of representation and participation in democratic environments. In democracies, it is impossible for any individual or group to seize and maintain power through force, as elections are conducted, and authority is determined based on the preferences of the people.

In environments where elections are held, the significance of political parties, their structures, and their ideologies becomes prominent. The choices made by the public during the electoral process are often linked to a political party’s promises, beliefs, and the societal changes it seeks to enact. Political parties are organizations formed to address societal issues by uniting individuals with similar ideas and responses to challenges. Every political party aims to gain power by gaining the support of the people in the environment in which they exist, and to create a better society in accordance with their own ideologies and ideas by realizing the plans and programs they want to make.

Within the scope of the study, the elections and political parties held in Turkey in the 100-year period from 1923, the year the Republic of Turkey was founded, to the present day (2023) were examined. The past century of Turkish political life can be clearly delineated into several distinct periods marked by significant social and political events. These periods are; 1923-1945 Single Party Period and the Establishment of Parties, 1945-1960 First Multi-Party Period, 1960-1980 Second Multi-Party Period after the coup on 27 May 1960, 1980-2000 Third Multi-Party Period after the 12 September 1980 coup and the recent period. It is possible to talk about five different periods as the New Period after 2000.

Examining Turkey's political landscape from 1923 to 1945, it becomes evident that the establishment of the Republic of Turkey and the shift to a new administrative framework required a considerable adjustment period for the populace to embrace these changes and align their behaviors with the innovations. Although various parties tried to be established during this period, only the CHP continued its existence and a single-party period was experienced. In the pursuit of fostering a democratic environment, Turkey underwent a transition to a multi-party system after 1945. The Democratic Party assumed power in 1950 and remained in government until the coup of 1960.

The 1960-1980 period, which is the third period in Turkish political life, appears as a democratically complex process in which the system is not fully established. Due to limitations on the activities of existing political parties, many of them opted to change their names and contested elections under new identities until the elections in 1961. The period from 1960 to 1980, constituting the third phase in Turkish political history, stands out as a period of democratic complexity where the system had not yet fully solidified. A critical social juncture within this era occurred between 1970 and 1980, marked by the growth of workers' rights and unionization. In this period of social violence, the people were divided into right and left and armed actions took place. During this period of five elections, social and political chaos and troubles were experienced, which damaged the democratization process.

During the fourth phase of Turkish political history, spanning from 1980 to 2000, the country experienced its second military coup on September 12, 1980, in response to escalating social violence and chaos. As a result, all parties were closed and political party leaders were removed from politics. Five elections were held between 1980 and 2000, and permanent coalition governments were formed after the 1983 and 1987 elections won by ANAP. The fifth and current period in Turkish political history, which began in 2000, saw the establishment of 212 out of the 410 political parties in Turkey's political history. In this period, when the most political parties were established, the Justice and Development Party (AK Parti) stands out. The political party, which managed to come to power alone in all elections held since 2002, shaped the period. In light of these examinations and research, it is evident that significant strides have been taken towards establishing and fostering a democratic environment since the inception of the Republic of Turkey in 1923. The establishment and efforts of political parties to attain representation have played a crucial role in this process.

Giriş

İnsanlar, topluluklar, gruplar veya toplumlar, insanlık tarihi incelendiğinde sürekli olarak güçlü, söz sahibi ve etkili olmak için mücadele etmişler ve liderlik için çevreleriyle mücadeleye girmişlerdir. İktidar veya yöneten olabilmek, karar alabilmek veya uygulatıcı olmak için hem devletler hem de toplumlar yüzyıllar boyunca birbirleriyle gerekirse savaşmış gerekirse de çeşitli yollara başvurarak rakiplerini yenmek için stratejiler geliştirmiştir. Modern dünya düzenine ve modern devletlere geçişle birlikte devletlerin yönetim yapısı değişmiş ve demokrasi ortamı oluşmaya başlamıştır.

Demokrasi ve demokratik yapılar üzerine ilk düşüncelerin günümüzden neredeyse 2500 yıl öncesine dayandığı bilinmektedir. Fakat insanlık tarihinde son 200 yıl içinde bu kavram önemli bulunmaya, tartışılmaya ve rasyonel sebepler üzerinden sonuçlar üretilmeye başlanmıştır. Demokrasi farklı dönemlerde, farklı kültürlerde, farklı toplumlarda ve farklı milletlerde değişik anlamlar üzerinden uygulandığı için kavram hakkındaki görüşler ve bakış açıları değişiklikler göstermektedir. İnterdisipliner ve retrospektif bakış açısıyla ele alındığında demokrasi kavramı Antik Yunan’a dayanmakta ve bu dönemde demokrasi kavramı deyince akıllara insanlar, halk, Atinalılar, fakirler gibi anlamlar gelmektedir. Fakat modern zamanlarda bakıldığında kavramın adillik, siyasal eşitlik, çoğunluk yönetimi, yurttaş odaklılık, sivil toplum, uzlaşma, hukuk önünde eşitlik, hakların korunması, iktidarın bir kişi veya bir gruba ait olmaması, bireysel haklar, ifade özgürlüğü, yasama, yargı ve yürütme ayrılığı, kamu görevlerine girebilme ve temel hak ve özgürlüklerin temin edilmesi gibi çok boyutlu bir bakış açısını yansıttığı görülmektedir (Özdemir, Şimşek & Aktaş, 2006: 260-266).

Demokrasinin gereklilikleri üzerine kurulan toplumlarda bu kavramın devamlılığını sağlamak, kişilerin hürriyetlerini ve bağımsız yaşamlarını koruyabilmek, iktidarların belirlenmesi ve sistemin adaletli olarak yürütülebilmesi için siyasal yaşamın, sistemin ve devletin devamlılığını sağlayabilmek kritik bir öneme sahiptir. Demokratikleşme bir anda olabilen bir sistem değişikliği değil, kişilerin, toplulukların, grupların ve toplumun süreç içinde uyum sağladığı, demokrasi kültürüne alıştığı ve sürdürülmesi için çaba sağladığı yaşamsal, kültürel, siyasal ve politik süreçtir. Sunay (1995: 253)’a göre demokrasi geniş kavramsal bakış açısını içinde barındırdığı için farklı zamanlarda farklı anlamlarla algılanmıştır. Bazen adalet bazen özgürlük bazen ise ekonomik şartlar çerçevesinde sosyalist veya kapitalist bakış açıları üzerinden anlamlandırılan demokrasi genel olarak en iyi günlük şartların oluşturulması açısından gerekli bir mekanizma olarak düşünsel bir süreci ifade etmektedir. Demokrasinin ve demokratik ortamın belirli bir tabana oturtulması, kişiden kişiye genel geçer özellikler taşınamaması, kavramın açıklığı ve netliğinin sağlanabilmesi için belirli kuralların, mevzuatların, yasaların olması şarttır. Bundan dolayı devletler gündelik, politik ve toplumsal yaşamı koruyabilmek, hak ve özgürlükleri garanti altına almak için yasalar bütünü olan anayasaları çıkartmışlardır.

Demokratik ve modern devlet düzeninde anayasal hukuka uygun olarak hayatın devamlılığı gereği demokratik yaşamın sağlanması için temsil sisteminin doğru bir şekilde

uygulanması önem taşımaktadır. Halkın, kendisi tarafından yönetilmesi fikri kapsamında katılımcı, eşit ve özgür bir ortam için belirlenen temsilcilerle yönetilmesi demokratik bir toplumun öncelikleri arasındadır. Modern demokrasideki temsil zorunluluğu, modern devlette yaşanan bireylerin insan olarak güvence altına alınması, siyasi kararlara dolaylı olarak da olsa müdahil olması, yasama yürütme ve yargı sürecinde kamusal belirleyicilikleri kabul etmesi ve kamusal alanlarda belli bir düzende yaşamın devamlılığı insanları ve toplumları koruyucu roller üstlenmektedir. Demokratik süreçte bu sebeple seçimlerin büyük bir önemi vardır ve seçim kültürünün oluşturulması ile siyasal partileşme daha meşru, özgür ve katılımcı toplumun oluşturulması açısından önem taşımaktadır (Köker, 2006: 219-220).

Demokratik yaşamın devamlılığı, katılımcılık ve özgürlük gibi birçok açıdan ele alındığında temsil kavramının sürekliliği ve sistemli olması, insanların ve toplulukların siyasal yaşama katılımını artırmaktadır. Temel hak ve özgürlüklerin korunması, çoğunluk, yurttaşlık, siyasal eşitlik ve iktidarın bir kişi ve gruba yönelik olmaması gibi kavramlar seçim sistemlerinin ve siyasal olarak bir araya gelerek partileşmiş yapıların önemini ortaya koymaktadır. Demokratik devletler ve toplumlar incelendiğinde birçok farklı ideolojiye sahip yapının ülke yönetiminde söz sahibi olduğunu ve oy veren kişileri temsil edebilmek için politikalar ürettiği belirlenebilmektedir. Bu açıdan seçim kültürü ve siyasal partileşme kavramları, demokratik devlet yapısında öne çıkan kavramlar olarak görülmektedir.

Demokratik ortamlarda halkı temsil etmek için oluşturulmuş ideoloji, hak temelli ya da düşünce yapılı organizasyonlar olan siyasal partileşmelerle çoğunluğu elde edip temsil etme hakkını kazanmak istemektedirler. Siyasi olarak kazanım elde etmiş ve iktidar olmayı başarabilmiş partiler otoritelerini, meşruiyetlerini ve temsil yetkisini dürüst, açık ve hür şekilde gerçekleştirilmiş siyasi seçimler vasıtasıyla elde etmektedirler. Halkın oylarını almayı ve güvenini kazanmayı başarmış siyasal parti veya partiler hak edilmiş bir şekilde iktidar olmayı başarmakta; zorla iktidarı elde ettiklerinde ise kabul görmeden bu hakkı gasp etmiş olmaktadır. Bu sebeple dürüst, açık ve serbest şekilde yapılan seçimler sonucunda iktidar olabilmek bir partinin, halkı temsil edebilmesi ve kararlarda aktif rol alması açısından kritiktir. Bu açıdan seçimler aslında halkın birden fazla olanak ve seçenek arasında yapmış olduğu tercihler neticesinde kazananın belirlendiği ve sonuçlar doğrultusunda yönetime şekil verdiği olgudur. Seçimler bu açıdan bakıldığında siyasal ve demokratik bir düzenin varlığını sürdürmesi için zorunludur. İktidara gelenlerin yine de bütünleştirici, demokrasiyi ve yasaları güvence altına alan özgürlükçü bir yapıyı ön plana çıkarması demokratik ortamın devamlılığına katkı sunmaktadır (Aydoğdu, 2015: 41-43).

Seçimler, demokratikleşmenin ve demokrasinin zorunlu bir olgusudur ve demokrasinin en temel özelliklerinden olan yasama, yürütme ve yargının ayrılığı çerçevesinde yasama organı ve iktidar seçimler sonucunda belirlenmektedir. Bundan dolayı seçim sonuçları demokrasiler açısından belirleyici bir unsurdur. Seçimlerin serbest bir şekilde şiddet, zorlama ve manipülasyonlar olmadan şeffaf bir şekilde yapılması demokratik çerçevenin sağlanmasına katkı sunmaktadır. Standartların sağlanması açısından seçim sistemleri ön plana çıkmaktadır

ve seçim sistemleriyle ilişkili olarak siyasi açıdan yapılan tartışmalarda eşitlik üzerinden eleştirilere rastlanmaktadır. Vatandaşların ve yurttaşların özgürlüğünü sağlayabilmek, çoğulculuğu koruyabilmek ve kamu işlerinde yönetime dahil olmaları için temsili rejim kavramı önem kazanmaktadır. Seçim yoluyla temsil hakkı elde eden meşru hükümetlerin varlığı demokrasinin devamlılığı ve yönetenlerin yönetilenlerce belirlenmesine olanak sağlamaktadır. Bu açılardan ele alındığında seçim yöntemlerinin uygulandığı ülkelerin siyasal yapısına ve kültürüne uygun olarak farklı şekillerde yapıldığı belirlenebilmektedir. Temsili demokrasilerde genellikle çoğunluk sistemi ve nispi temsil sistemi uygulanmakta, bunların yanında tercihli oy sisteminin de kullanıldığı görülmektedir. Çoğunluk sisteminin mantığı en fazla oyu alan adayın kazanması olarak özetlenebilmekte ve dar bölgeli seçimlerde doğru sonuçlar çıkmaktadır. Nispi temsilde ise partilerin aldıkları oy oranlarına uygun bir şekilde parlamentoda yer almalarıdır ve bu sistemde çoğunluk sisteminde olan dar yerine geniş seçim bölgeleri oluşturulmalıdır. Tercihli oy sistemi ise seçmenler hazırlanan listedeki adaylarla ilişkili tercihlerde bulunmaktadır. Tercih sistemi çoğunluk ve nispi temsil sistemlerinde de kullanılabilir. Bu sistemler dışında partilerin anlaşmaları dahilinde ittifak sistemleri de siyasal duruma göre oluşabilmektedir (Yavaşgel, 2004: 1-8).

Çoğunluk temeline dayalı seçim sistemi uygulamaları tek turlu ve iki turlu olmak üzere iki yolla gerçekleştirilmektedir. Tek turlu kendi içerisinde tek isimli ve listeli, iki turlu kendi içerisinde ise tek isimli ve listeli olarak ikiye ayrılmaktadır. İngiliz seçim sistemi olarak da adlandırılan tek turlu tek isimli çoğunluk sisteminde ülke seçim bölgelerine ayrılır ve bu bölgelerden tek aday çıkartılmaktadır. Tek turlu listeli çoğunluk sisteminde ise bir seçim bölgesinde en az iki isimden oluşan listeler yarışmaktadır. İki turlu tek isimli seçimlerde en az iki kez seçimler yapılır %50 oy oranına bakılır, eğer ilk turda %50 aşılmazsa ikinci turda çoğunluğa sağlayan aday kazanmaktadır. İki turlu listeli çoğunluk sisteminde ise seçim yine iki turda yapılır ve çıkartılan listelere oy verilmektedir. Nispi temsil sisteminde ise ulusal düzeyde ve seçim çevresinde olmak üzere iki çeşit yöntem bulunmaktadır. Ulusal düzeyde nispi temsilde tüm ülke bir seçim çevresidir ve partiler meclisteki milletvekili sayısı kadar adaylarını çıkartmaktadırlar. Ülke genelinde çıkan oylar milletvekili sayısına bölünerek partilerin aldığı milletvekili sayısı belirlenmektedir. Seçim çevresi nispi temsilde ise ülke seçim bölgelerine ayrılmakta ve bu bölgelerden alınan oylara göre milletvekili sayıları belirlenmektedir. Seçim çevresi nispi temsilde dört farklı yöntem bulunmaktadır. Bunlar; en büyük artık usulü, en kuvvetli ortalama, milli bakiye usulü ve d’Hont sistemidir (Ekmen & Fırat, 2017: 462-466).

Demokratik yaşamın vazgeçilmez unsurları olan siyasal partiler benzer görüşleri, çıkarları paylaşan ve belirli siyasal eylemde birleşen insan grubunu ifade etmektedir. Toplumsal bir varlık olan bireyler bir arada yaşamının doğal sonucu olarak olaylar, kişiler, sorunlar ve durumlar hakkında farklı görüşlere sahiptir. Bu farklılık kimi zaman toplumsal açıdan uyuşmazlıklar meydana getirmektedir. Ancak bireylerin toplumsal sorunlar hakkındaki kişisel düşünceleri sonucunda ürettikleri çözümler bireysel düzeyde kalmaktadır. Toplumdaki sorunların çözümü benzer görüşlere sahip olan bireylerin bir araya gelerek görüşlerini

sunması ve eyleme geçmesi ile mümkündür. Siyasal partiler “belirli bir toplumda ortak görüşleri paylaşan grupların, siyasi iktidarı ele geçirmek amacıyla örgütlenmesi” sonucunda ortaya çıkmaktadır (Teziç, 1976: 5-6).

Siyasal partiler, çağdaş demokrasilerin var olduğu toplumlarda kişisel iradelerin bir araya getirilmesi işlevini yerine getirmektedir. Bireylerin belli görüşler ve liderler etrafında bir araya gelerek istek ve beklentilerini devletin yönetimine yansıtılmaları ancak siyasal partileşmeyle mümkündür. Bu sayede demokrasinin gelişmesine yardımcı olan siyasal partilerin, iktidar ve muhalefet görevlerini yapacak kadroları oluşturması ve bu kadroların seçilmesi için çalışmalar yürütmesi gerekmektedir (Kahraman & Çalışkan, 2007: 122). Bununla birlikte siyasal partilerin yerine getirdikleri işlevler ve konumlar var oldukları siyasal sistemlere göre değişiklik göstermektedir. Bir siyasal partinin çoğulcu bir siyasal sistemde üstlendiği roller ve işlevler totaliter bir rejim söz konusu olduğunda farklılaşmaktadır. Bunun dışında toplumdaki egemen sınıf, üretim güçlerinin dağılımı ve gelişmişlik düzeyi, toplumun ideolojik açıdan konumu siyasal partilerin üstlendikleri rolleri ve işlevleri etkilemektedir. Örneğin kapitalist bir toplumda faaliyet gösteren bir siyasal parti ile sosyalist toplumdaki siyasal parti farklı rollere ve işlevlere sahiptir. Ancak bir siyasal partiye faaliyet gösterdiği siyasal sistem (totaliter, liberal, otoriter, sosyalist) fark etmeksizin politik karakterini veren temel özellik iktidar hedefidir. Belirli görüşler ve politikalar etrafında bir araya gelen toplumsal grupların gelecek programları etrafında partileşmesi ana hedefin iktidara gelmek olduğunu göstermektedir (Özdemir & Atılğan, 2018: 240, 244). Bir siyasal partinin iktidara gelmesi ise ancak seçilmesi ile mümkündür. Bu nedenle seçim sistemi, parti sistemlerini doğrudan etkilemektedir (Duverger, 1974: 274).

Bir seçim sisteminde siyasal partiler arasındaki rekabet ve iş birliği olasılıkları ayrı bir parti sistemini oluşturur. Siyasal partilerin ülkenin yasama organındaki oy ve sandalye sayısı için mücadele etmesi parti rekabeti olarak tanımlanmaktadır. Parti iş birliği ise partilerin yasama organında oy ve sandalye elde ettikten sonra birbirleriyle kurdukları etkileşimi ifade etmektedir. Örneğin, çok partili sistemlerde net bir çoğunluk partisi olmadığı durumlarda koalisyonlar hükümeti kurulması bir zorunluluk iken tek partili sistemlerde iş birliği yapmak gerekmemektedir (Cole, 2011: 154-155).

Duverger (1974) parti sistemlerini parti sayılarına göre tek partili, iki partili ve çok partili sistemler olarak sınıflandırmaktadır. Tek partili sistemleri kendi içerisinde hâkim parti sistemi, hegemonyacı parti sistemi ve gerçek tek-parti sistemi olarak üç kategoriye ayrılmaktadır. Hâkim parti sisteminde iktidarda olan parti dışında pek çok farklı siyasal parti mevcuttur. Tüm siyasal partiler eşit şartlar altında rekabet ederler. Ancak hâkim partinin seçmen kitlesinin çoğunlukta olması nedeniyle iktidar değişmez. Hegemonyacı parti sisteminde muhalefet partilerinin kurulmasına ve siyasal faaliyetlerini sürdürmelerine izin verilse de gerçek anlamda iktidar partisi ile rekabet etmesi mümkün değildir. Hâkim parti sisteminde hukuken mümkün olan ancak seçmen kitlesinin çoğunluğu nedeniyle gerçekleşmeyen iktidar değişimi, hegemonyacı parti sisteminde söz konusu değildir. İktidar partisi dışındaki siyasal

partileşmelerin amacı iktidarı değiştirmek değil; kamuoyunun ifade alanını genişletmek ve hükümete toplumsal gerçekler hakkında bilgi vermektir. Gerçek tek parti sistemi ise birden çok partinin hukuken ve fiilen olmadığı sistemlerdir (Özbudun, 1964: 41-42). Duverger (1974: 278, 283-287, 303)’e göre büyük siyasal partilerin dışında pek çok farklı ve görece küçük siyasal partilerin mevcut olduğu sistemlerde iki parti ve çok parti sistemlerini ayırt etmek zorlaşmaktadır. Yazara göre tek partili sisteminin kaldırılması her zaman ikili eğilimleri meydana getirmektedir. İki parti sisteminde siyasal tercihler var olan iki alternatif arasından birini seçme şeklini almaktadır. Toplumsal açıdan eğilimler ikilik gösterir ve politikalar iki çözümden birini seçmeyi içermektedir. Bu sistemde merkez partileri söz konusu değildir. Çok partili sistemler üç ve daha fazla sayıda, çeşitlilikte, şekilde siyasal partilerin yer aldığı sistemlerdir ve bu nedenle tipolojik açıdan tanımlaması oldukça zordur.

Türkiye Cumhuriyeti’nin 1923 ile 2023 yılları arasında birçok siyasal partinin kurulduğu yapılan araştırmalar neticesinde belirlenebilmektedir. Türk siyasi tarihinde toplam 410 siyasal parti açılmıştır. 100 yıllık süreç içerisinde açılan bu partilerden 132’si aktif olarak varlıklarını sürdürmektedir. Toplumsal ve siyasi olaylara göre Türk siyasi tarihi beş farklı döneme ayrılabilir. Bu dönemler; 1923-1945 arası tek partili dönem, 1945-1960 arası ilk çok partili dönem, 1960-1980 arası ikinci çok partili dönem, 1980-2000 arası üçüncü çok partili dönem ve 2000 sonrası yakın dönemdir. Özellikle 1960 ve 1980 darbeleri neticesinde tüm siyasal partileşmeler kapatılmış ve bu darbelerden sonra demokratik siyasi ortamın oluşmasının ardından tekrardan siyasal partiler açılmış, seçimler gerçekleştirilmiştir. Bu kısımda Türkiye’deki siyasal partiler dönemlerine göre ayrılmış ve nitel bir çalışma tekniği olarak betimsel analize tabii tutulan süreçler alt başlıklar altında kodlamalar yapılarak detaylı bir şekilde incelenmiştir.

1923 – 1945 Tek Partili Dönem ve Fırkaların Kuruluşu

Demokratikleşmenin önemli bir koşulu olan çok partili siyasal yapıların ortaya çıkışı belirli bir zaman diliminde, sosyo-politik gelişmeler sonucunda gerçekleşmektedir. 29 Ekim 1923 tarihinden itibaren siyasal kurumlaşma açısından çok partili siyasal yapıya uygun bir ortama sahip gözükken genç Türkiye Cumhuriyeti’ni ancak 1945 ve sonrasında çok partili hayata geçebilmiştir. Parlamenter bir yapıya sahip olmakla birlikte erken Cumhuriyet döneminde başlanan çok partili hayat kısa sürmüştür; siyasal kurumlaşma tek partili bir sisteme evrimleşmiştir (Sezgin & Şaylan, 1995: 2043). Bu nedenle 1923-1945 arasındaki 22 yıllık süreç tek partili dönem olarak ifade edilmektedir (Köksal, 2004; Uzun, 2010; Uyar, 2012; Koçak, 2016; TESAV, 2021; Aydemir, 2023). Bu dönemde kurulan ve çeşitli nedenlerle kapatılan siyasal partiler Ek 1’de gösterilmiştir.

Kökeni I. Türkiye Büyük Millet Meclisi’ndeki I. Müdâfaa-i Hukuk grubuna dayanan, Halk Fırkası¹ Türkiye siyasi tarihinde önemli bir konuma sahiptir (Çavdar, 1995d: 253).

1 Tek partili dönemde parti kelimesi kullanılmadığından bu dönemdeki siyasi partiler akademik üslup gereğince fırka kelimesi ile ifade edilmiştir. Detaylı bilgi için (Teziç, 1976; Çavdar, 1995d).

Halk Fırkası 10 Kasım 1924 tarihli kararla önce Cumhuriyet Halk Fırkası adını almış ardından 1935 yılındaki 4. Büyük Kurultay kararıyla Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) olarak siyasi yaşamına devam etmiştir (Tunçay, 1994: 2019). 9 Eylül 1923 tarihinde firkanın kuruluşu ilan edilmiş; kuruluş dilekçesi ise 11 Eylül 1923 tarihinde İçişleri Bakanlığı'na verilmiştir (Kaynar, 2007: 45). Bu nedenle firkanın kuruluş tarihi, kaynaklara göre değişiklik göstermektedir. Kimi kaynaklarda firka kuruluşu 9 Eylül 1923 (Çavdar, 1995d; TESAV, 2021; Uyar, 2023) iken kimi kaynaklarda ise 11 Eylül 1923 (Kaynar, 2007; Tunçay, 1995b) olarak belirtilmektedir. I. TBMM'nin feshedilmesi ardından gerçekleşen 1923 seçimlerinin I. Müdâfaa-i Hukuk Grubu'nun başarısıyla sonuçlanması Halk Fırkası'nın kuruluşuna olanak sağlayan etmenlerin başında gelmektedir (Uyar, 2023: 1). II. TBMM'nin ilk ayı içerisinde milletvekilleri tarafından 1921 yılında kurulan I. Müdâfaa-i Hukuk grubu Halk Fırkası'na dönüştürülmüştür (Tunçay, 1995: 2019). Tek parti dönemi boyunca iktidarı elinde bulunduran parti, iktidarının meşruiyetini Müdâfaa-i Hukuk temelli olması ve tüm toplumsal kesimleri temsil etme temelleri üzerine oturtmuştur. 1927 yılında gerçekleşen nüfus sayımda modern toplumsal sınıfları temsil edenlerin (sanayi, ticaret, serbest meslek) oranı yaklaşık olarak %7 iken geleneksel toplum yapısını temsil edenlerin (ziraat, mesleksizler) oranı %90 civarında olduğu görülmüştür. Bu bağlamda erken Cumhuriyet dönemindeki toplumsal mirasın geleneksel bir yapıda olduğunu söylemek mümkündür. Tüm toplumsal kesimleri temsil ettiğini ve ulusal bir parti olduğu düşüncesine sahip olan Halk Fırkası, yönetimini demokrat olarak tanımlamaktadır. Nizamname'de yer alan halkçılık maddesi demokrasiyi ifade etmekte ve halkçılık ilkesi demokratlık, birey veya gruba milletin genel hakları dışında ayrıcalık tanımamak ve sınıf mücadelesini kabul etmemek şeklinde özetlenmektedir (Uyar, 2023: 3). 9 Eylül 1923'te kabul edilen Halk Fırkası Nizamnamesi'nde yer alan halk tanımına göre halk, herhangi bir sınıfa ait değildir. Temel amaç sınıfsız ve imtiyazsız bir topluma ulaşmaktır. Halk Fırkası'nın kurulduğu II. TBMM dönemi, erken Cumhuriyet tarihindeki büyük değişikliklerin gerçekleştiği dönemdir. Bu dönemde hukuki, sosyal ve ekonomik anlamda pek çok değişiklik gerçekleşmiş, Cumhuriyet ilan edilmiş ve laik toplumun temelleri atma amacıyla pek çok karar alınmıştır. Bahsedilen bu değişiklikler toplum tarafından kolayca benimsenemediğinden demokratik işleyiş bu dönemde gerçekleştirilememiştir. Firkanın ilk kuruluş dönemi olan 1923-1927 yılları arasında pek çok baskıcı sayılabilecek uygulamaya rastlanmaktadır. Bu nedenle Halk Fırkası 1950'ye kadar gerçek anlamda topluma kök salmış bir parti olma özelliğine sahip olamamıştır (Çavdar, 1995d: 253-255). Şimdiki adı ile CHP, o dönemki adı ile Cumhuriyet Halk Fırkası 14 Mayıs 1950 yılında gerçekleşen genel seçimleri kaybedene kadarki dönem boyunca kısa süreli de olsa yalnızca iki kere tek parti olma durumunu kaybetmiştir (Tunçay, 1995b: 2019). Partinin ideolojik yöntemlerine yönelik pek çok tartışma bulunmakla birlikte 1923-1945 döneminde Terrakiperver Cumhuriyet Fırkası ve Serbest Cumhuriyet Fırkası dışında herhangi bir yasal muhalefetle karşılaşmayarak iktidarda kalmıştır (Kaynar, 2007: 48).

1923 seçimleri I. Müdâfaa-i Hukuk Grubu tarafından kazanılmıştır. Ancak II. TBMM içerisindeki muhalefet kısa bir zaman içerisinde kendini gösterirken; muhalifler Halk Fırkası

meclis grubunda düşüncelerini ifade etmekteydi. Eski Başbakan Rauf Bey’in basına vermiş olduğu “cumhuriyet aceleye getirildi” şeklindeki ifadesi meclis içerisindeki gerilimin artmasına yol açmıştır. 19 Aralık 1923 ve 3 Mart 1924’te çıkarılan yasalar sonucunda ordu mensuplarının ordudan istifa ederek meclis görevlerine devam etme kararı alması muhalefet hattını güçlendirmiştir. Bu gelişmelerle birlikte 3 Mart 1924’te hilafetin kaldırılması, 20 Nisan 1924’teki Anayasa’nın kabulü ve son olarak 5 Kasım 1924’te mecliste gerçekleşen gensoru tartışması ile meclis içerisindeki muhalefetin partileşme sürecine girilmiştir (Çavdar, 1995d: 261-265). 8 Kasım 1924’te yapılan oylamada hükümetin güvenoyu alması sonucunda Halk Fırkası içerisinde istifalar başlamış; istifa eden 29 bağımsız milletvekili 17 Kasım 1924’te Terrakiperver Cumhuriyet Fırkası (TCF)’nı kurmuştur. Kazım Karabekir partinin genel başkanlığına seçilirken Dr. Adnan Bey ve Rauf Bey ise başkan vekili olarak seçilmiştir (Uyar, 2012: 116). TCF, cumhuriyet tarihinin ilk yasal muhalefet partisi olma özelliğini taşımaktadır (Kaynar, 2007: 52). Partinin kuruluşunda CHF muhalifleri, eski İttihatçılar ve II. Müdâfaa-i Hukuk grubu yer almaktadır. Kurulduktan hemen sonra örgütlenme çalışmalarına başlayan TCF Ankara, İzmir, İstanbul gibi büyük illerle birlikte Doğu illerinde de büyük oranda örgütlenmiştir. Parti örgütlenirken muhafazakâr kesimin desteğini de almaya başlamış ve bir süre sonra bu çevreler parti örgütünde kendilerine yer bulmuştur (Uyar, 2012: 166). TCF’nin kurulmasıyla birlikte yayınlanan parti programında milletin egemenliğini cumhuriyetin gerektirdiği demokratik doğrultuda yürütebilmek için fırkaların kurulmasının gerektiği ve bu nedenle kurulan Terrakiperver Cumhuriyet Fırkası’nın genel ve bireysel özgürlüklerden yana olacağı, gerici hareketlere izin vermeyeceği, kişilerin ve grupların tahakkümüne karşı çıkacağı ifadeleri yer almaktadır (Öztoprak, 2023: 1). TCF, yayınladığı program ve 64 maddelik tüzüğü dikkate alındığında demokrat, ekonomik ve siyasi anlamda ise liberal bir eğilimdedir (Çavdar, 1995d: 266). Açıklamak gerekirse fırka programının birinci ve ikinci maddesi, TCF’in Cumhuriyet taraftarı ve liberal eğilimde bir siyasi kuruluş olduğunu göstermektedir. Ekonomi politikaları bakımından ise dönemin iktidar partisi CHF ile aynı çizgidedir. Gerek kurucu üyeleri gerekse ideolojik açıdan değerlendirildiğinde iktidar partisi ile arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır. TCF’nin, iktidar bloğundan en temel farkı adem-i merkeziyetçiliği benimsemiş olmasıdır. Bu durum Doğu Anadolu’da örgütlenebilmiş olmasının nedeni olarak da gösterilmektedir. Ancak Terrakiperver Cumhuriyet Fırkası’na yönelik eleştiriler adem-i merkeziyetçiliği benimsemesi ya da yabancı sermayeye karşı olan ılımlı tutumu nedeniyle değildir. Fırkaya yönelik eleştiriler zaman içerisinde kadrolarında yer almaya başlayan muhafazakârlar ve parti programında yer alan altıncı madde gerekçe gösterilerek laikliğe karşı olma temeli üzerinden şekillenmiştir. Fırkanın faaliyette olduğu dönem süresince iktidar ve muhalefet bloğu arasındaki yaşanan tartışmalar pek çok farklı siyasal olay etrafında şekillenmiştir. Fırkanın kapanış süreci de 1925 yılında yaşanan siyasal olaylar ile başlamıştır (Sezgin ve Şaylan, 1995: 2046, 2050). 1925 yılında meydana gelen Şeyh Said ayaklanması ve bunu takip eden süreçte Takrir-i Sükûn yasasının kabul edilmesiyle birlikte Ankara’da ve isyan bölgesinde iki farklı İstiklal Mahkemesi kurulmuş; İstiklal Mahkemeleri’nce İsmet Paşa başkanlığındaki hükümete iletilen bilgiler doğrultusunda dini politikaya alet etmek gerekçesiyle Cumhuriyet tarihinin ilk yasal muhalefet partisi olan Terrakiperver Cumhuriyet

Fırkası 3 Haziran 1925'te hükümet kararıyla kapatılmıştır (Öztoprak, 2023:2). Belirli bir toplumsal tabanı ve iktidar partisinden farklılaşan bir ideolojiye sahip olmaması TCF'nin siyasi hayatının kısa sürmesinin en temel nedeni olarak ifade edilmektedir (Sezgin ve Şaylan, 1995: 2046, 2051). Terrakiperver Cumhuriyet Fırkası'nın altı buçuk ay gibi kısa süren varlığının ardından 1930 yılına kadar ki beş senelik süreçte herhangi bir yasal muhalefet örgütlenmesi söz konusu olmamıştır.

Cumhuriyet tarihinin ikinci muhalif partisi, ekonomik bunalımının yaşandığı 1930 yılında kurulan Serbest Cumhuriyet Fırkası'dır (Uyar, 2012: 118). Terrakiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kapatılmasıyla birlikte beş senelik tek parti rejimi başlamış, 1925 ve 1930 yılları arasındaki beş senelik süreçte toplumsal açıdan pek çok devrim gerçekleştirilmiş, büyük buhran dönemi ve finansal reformlarla birlikte ekonomik değişiklikler yaşanmaya başlamıştır. Bahsedilen siyasi, sosyal ve ekonomik nedenler Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kurulmasına zemin hazırlamıştır (Emrence, 2006: 27). SCF'nin kuruluş nedenlerinden ilki dış dünyada olumlu bir imaj çizme isteğidir. Fırkanın Genel Başkanı'nın dönemin Paris Büyükelçisi olan Fethi Okyar olması da bahsedilen nedenle ilgilidir. Bir diğer neden ise yoksulluk, yapılan devrimlere rağmen istenilen gelişme düzeyine erişilememesi ve toplumdaki genel huzursuzluk şeklinde özetlenebilecek ülkedeki iç sorunlardır (Tunçay, 1981: 245-247). Özellikle ülkedeki iç sorunlar nedeniyle yasal bir muhalefet partisi olmamasına rağmen yükselişe geçen toplumsal muhalefetin bir örgüt tarafından kullanılması Cumhuriyet rejimi ve onun simgesi niteliğinde olan devrimler açısından olumsuz sonuçlar doğurabilecek nitelikteydi. Bu nedenle Mustafa Kemal'in isteği üzerine 12 Ağustos 1930'da demokratikleşme sürecinin önemli bir örneğini oluşturan ve ilk muhalefet partisi olan Terrakiperver Cumhuriyet Fırkası'ndan farklı olarak güdümlü bir muhalefet yaratmak amacıyla örgütlenmiş olan Serbest Cumhuriyet Fırkası kurulmuştur (Çavdar, 1995c: 2052-2053). SCF'nin kuruluş sürecinde Mustafa Kemal ve Fethi Bey arasındaki mektuplaşmalarda Cumhuriyet rejimi ve laiklik ilkesinden kesinlikle taviz verilmeyeceği; bahsedilen iki noktaya dikkat edildiği takdirde fırkanın siyasi faaliyetlerinin hiçbir şekilde sekteye uğramayacağı ifade edilmiştir (Çavdar, 1995d: 297). Ancak Fethi Bey'in İzmir seyahati sırasında gerçekleşen olaylar, fırkanın siyasi yaşamının sonuna getirmiştir. Fethi Okyar'ın otelinin önünde toplanan kalabalık Cumhuriyet rejimine duyulan tepkinin boyutlarını göstermesi olarak yorumlanmıştır (Kaynar, 2007: 53). Son olarak Fethi Bey'in TBMM'de seçimlerde yolsuzluk yapıldığına dair önergesi çeşitli tartışmalara yol açmış; Fethi Bey rejim düşmanlığı ile suçlanmıştır (Çavdar, 1995c: 2058). Bu olay ardından Mustafa Kemal'in Fethi Bey'e yazdığı mektupta CHF'in genel başkanı olduğunun altını çizmesi, CHF'ye muhalefet etmenin Mustafa Kemal'e muhalefet etmek anlamını taşıyacağı şeklinde yorumlandığından Serbest Cumhuriyet Fırkası 17 Kasım 1930'da SCF mensubu milletvekillerinin hazırlamış olduğu dilekçe ile feshedilmiştir (Kaynar, 2007: 52-53).

Ahali Cumhuriyet Fırkası Cumhuriyet döneminde parlamento dışında kurulan ilk yasal muhalefet partisi olma niteliğini taşımaktadır. Abdülkadir Kemali'nin genel başkanı olduğu fırka 26 Eylül 1930'da Adana'da kurulmuştur (Kaynar, 2007: 54). I. TBMM'de Kastamonu vekili olan Abdülkadir Kemali, İstiklal Mahkemesi başkanlığı yapmış ve II. Müdâfaa-i Hukuk

Grubu’nda yer almıştır. Adana’da okul ve çiftlik kuran Abdülkadir Kemali, Toksöz isimli bir gazete çıkartmış ancak bu gazete Fethi Bey’in başkanlığı döneminde kapatılmış ve İstiklal Mahkemeleri’nde yargılanmıştır. O dönem basında Abdülkadir Kemali’nin geçmişi nedeniyle fırkaya yönelik temel görüş sağ ve geri bir parti kurduğu yönünde haberler yayınlanmıştır. Fırkayı, ideolojik açıdan kurucusu ve genel başkanı Abdülkadir Kemali’nin Orhan Kemal’in babası olması gerekçe gösterilerek ilerici olarak değerlendirilmenin yanlış olacağı ancak girişimini gerici olarak da nitelendirilmenin de doğru olmadığı ifade edilmektedir. Maraş gibi güney illerinde şube açan ve katıldıkları belediye seçimlerinde başarı elde edemeyen fırka 21 Aralık 1930’da Bakanlar Kurulu kararı ile kapatılmıştır (Tunçay, 1981: 274-275).

26 Eylül 1930’da Edirne’de Mimar Kazım Tahsin Bey tarafından kurulmak istenen Türkiye Cumhuriyet Amele ve Çiftçi Partisi’nin amacı sermayedarlara karşı işçi ve çiftçiyi savunmaktır. İşçilerin ve çiftçilerin haklarını savunarak toplumsal yaşam içerisinde hak ettikleri yeri verme amacıyla kurulan partinin nizamnamesinde, Mustafa Kemal’in açtığı yolda Cumhuriyete ve onun devrimlerine bağlı olduğu belirtilmektedir (Tunçay, 1981: 274-276). Partinin kurucu Kazım Bey parti nizamnamesinde Cumhuriyete ve onun değerlerine bağlılığını belirterek komünizm ve bolşevizmi reddetmiş olsa da kurulması istenen partinin komünist eğilimlere sahip olması nedeniyle kurulmasına izin verilmemiştir (Ünal, 2015: 131).

Sonuç olarak TCF’nin kapatılmasının ardından SCF’nin kurulmasına izin verilerek başlayan çok partili döneme geçiş denemesi ve siyasi açıdan ılımlı sayılabilecek dönem Serbest Cumhuriyet Fırkası ile Ahali Cumhuriyet Fırkası’nın kapatılmasıyla birlikte sona ermiş ve 1945 yılına kadar sürecek olan yaklaşık 15 senelik tek partili döneme yeniden geçiş yapılmıştır. Bu noktadan itibaren Cumhuriyet Halk Fırkası iktidarın tek sahibi olmuştur. Süreç içerisinde parti-devlet bütünleşmesi gerçekleşmiş ve 1931 yılındaki CHF kongresinde Türkiye’nin siyasi sistemi tek partili sistem olarak ilan edilmiştir. Toplumsal ve kültürel denetimi sağlamak amacıyla Türk Ocakları, Türk Kadınlar Birliği, Türk Mason Locaları gibi örgütler kapatılarak Halkevleri kurulmuş ve 1933 yılında da üniversite reformu gerçekleşmiştir (Zürcher, 1995: 257-265). 1938’de Mustafa Kemal Atatürk’ün ölümüyle Cumhurbaşkanı olan İsmet İnönü “Milli Şef” olarak ilan edilmiş ve II. Dünya Savaşı sonuna kadar görevini sürdürmüştür (Tunçay, 1995b: 2023). Bu bağlamda 1923 – 1945 arasındaki tek partili dönemde Cumhuriyet devrimini gerçekleştirme ve uzun süre boyunca tek parti olarak iktidarda kalmasının yanı sıra Terrakiperver Cumhuriyet Fırkası, Serbest Cumhuriyet Fırkası gibi yasal muhalefet partilerinin kurucularının kendi kadroları içerisinde çıkması nedeniyle Türk siyasi tarihinde ve partileşme sürecinde CHP’nin etkin ve belirleyici bir role sahip olduğunu söylemek mümkündür (Uzun, 2010: 234).

1945 – 1960 Birinci Çok Partili Dönem

II. Dünya Savaşı’nın ardından İsmet Paşa hükümeti hem dış dünyada meydana gelen değişikliklere ayak uydurmak hem de ülke içerisindeki sorunlardan kaynaklı yükselen toplumsal muhalefetle yüzleşmek durumunda kalmıştır. Düşen alım gücüne bağlı olarak giderek artan

yoksulluk, kırsal kesimde yaşayan vatandaşların hayat şartlarında modernliğin gerektirdiği iyileştirmelerin henüz gerçekleşmemiş olması, artan kolluk kuvveti baskısı köylüler ve işçiler olarak tanımlanan halk kitlesinin temel sorunlarıdır. Bununla birlikte ülkenin mevcut rejiminin temelini oluşturan koalisyon unsurları olarak da ifade edilen bürokratlar, askerler, toprak sahipleri ve tüccarlar açısından ise yükselen enflasyon, Varlık Vergisi, Toprak Mahsulleri Vergisi gibi yeni vergilendirme sistemleri ve Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu mevcut hükümete olan güvenlerini kaybetmelerine neden olmuştur (Zürcher, 1995: 299-301). 1945’li yılların en önemli olayı II. Dünya Savaşı’nın sona ermiş olmasıdır. II. Dünya Savaşı’nda totaliter rejimle yönetilen ülkelerin kaybeden taraf olması ve Batı demokrasilerin zaferi Türkiye üzerinde de etkisini göstermiştir. Tüm bu etkenler sonucunda değişimin gerekliliği hükümet tarafından kabul edilerek tek parti sisteminin zamanın değişen koşullarına uyum sağlayacak şekilde yeniden düzenlenmesi gerektiği sonucuna varılmıştır. İsmet İnönü’nün Mayıs 1945’te yaptığı meclis açılış konuşmasında ülkenin demokratik bir yönetim biçimine sahip olması için bir başka siyasal parti kurulabileceğini belirtmesi Türkiye’nin siyasal gelişiminin dönüm noktası olarak kabul edilmektedir (Ahmad, 1995: 1994). Elde edilen bulgulara göre 1945-1960 yılları arasında farklı siyasi eğilimlere sahip 41 parti kurulmuştur. Bu dönemde kurulan siyasal partilerin partileşme kültürünün net bir şekilde analiz edilebilmesi için öncelikle 1945-1950 yılları arasında kurulan siyasal partiler ardından 1950-1960 yılları arasındaki Demokrat Parti iktidarı dönemi incelenmelidir. 1945 yılında dünya siyasetinde yaşanan değişimler ve ülke içerisindeki birikimlerin sonucu gerçek anlamda 1946 yılında kendini göstermiştir. Kitlelerin siyasete dönüş yılı olarak da ifade edilen (Koçak, 2012: 9-10) 1945 - 1950 yılında 29 siyasal parti kurulmuştur. Bu partiler Ek 2’de gösterilmektedir.

Esasen 1945 yılında başlayan çok partili rejimin ilk partisi 18 Temmuz 1945 yılında Nuri Demirağ tarafından kurulan ve sanayi burjuvazisiyle, İslamcı ve milliyetçi kesimin partisi olarak konumlanan Milli Kalkınma Partisi (MKP)’dir (Uyar, 2012:181-182). Partinin siyasi eğilimi liberalizm ve muhafazakârlık olarak ifade edilmektedir (Kaynar, 2007: 55). 1946 yılından itibaren gerçekleşen seçimlerin hiçbirinde herhangi bir başarı elde edemeyen parti, Nuri Demirağ’ın ölümü ile 1958’de faaliyetlerine son vermiştir (Teziç, 1976: 258). 1945 yılının Ocak ayında Meclis’te tartışılmaya başlanan ve 11 Haziran’da yürürlüğe konulmasına rağmen hiçbir zaman uygulanamamış olan Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu (Toprak Reformu Kanunu) CHP içerisindeki muhalefetin netleşmesi sonucunu ortaya çıkarmıştır. Kanunun dolaysız sonucu, parti içerisindeki muhaliflerin iktidar sorununu tartışmaya açmaları, ulusal egemenlik ilkesinin kesin bir şekilde uygulanması ve demokratik ilkelerin göz önüne alınarak yürütülmesini talep ettikleri takriri meclise sunmalarıdır. Demokrat Parti’nin kurucuları Celal Bayar, Refik Koraltan, Fuat Köprülü ve Adnan Menderes tarafından meclise sunulan takririn reddedilişinin ardından Koraltan, Köprülü ve Menderes partiden ihraç edilmiş; Bayar ise 1 Aralık 1945’te istifa etmiştir. Yaşanan gelişmeler doğrultusunda muhalefetin öne çıkan isimlerinden olan bu dördünün dönemin iktidar partisi olan CHP ile yollarını ayırmasıyla birlikte 7 Ocak 1946’da Demokrat Parti resmen kurulmuştur (Ahmad, 1995: 1994-1995).

1946 yılı ile ilgili en önemli noktalardan biri mevcut yasaların tek partili rejimin yasaları olduğudur. Bir diğer ifade ile MKP ve DP’nin kurulduğu tarihlerde iktidar partisi gerekli gördüğü durumlarda yeni oluşan partilerin siyasi yaşamlarına son verme yetkisini elinde tutmaktaydı. Bu nedenle Demokrat Parti’nin siyasi yaşama atılışının dönemin Cumhurbaşkanı İnönü’nün izni ve güvencesiyle gerçekleştiğini söylemek yanlış olmayacaktır (Koçak, 2021: 12-13, 17). Partinin genel başkanı olan Bayar’ın resmi kuruluşun hemen önce parti programını İsmet İnönü’ye sunduğu; laiklik, eğitim ve dış politika konularında güvence vererek Cumhurbaşkanı’nın onayını aldığı da bilinmektedir. Bu nedendir ki Demokrat Parti muhalefet yıllarında, tek partili dönemdeki güdümlü muhalefet denemesi olan Serbest Cumhuriyet Fırkası’ndan farklı olduğu izlenimi ile mücadele etmek durumunda kalmıştır (Timur, 1991: 16). Demokrat Parti’nin muhalefet yılları, iktidar partisi ile arasında geçen bir meşruluk mücadelesi olarak da ifade edilmektedir (Koçak, 2012: 12).

Mayıs 1946’da gerçekleşen CHP’nin Olağanüstü Kongresi’nde sınıf temelli cemiyetlerin ve partilerin kurulmasını yasaklayan maddenin kaldırılması kararının alınmasıyla birlikte Türkiye siyasi tarihinde önemli bir eşik geçilmiştir (Ahmad & Ahmad, 1976: 20). 5 Haziran 1946’da alınan kararla birlikte de izin esasını kaldırılarak serbestlik esasına dönülmesi 1945-1950 yılları arasında farklı partilerin kurulmasına olanak sağlamıştır (Teziç, 1976: 28, 280). Elde edilen bulgularda MKP ve DP de dahil olmak üzere 1945 - 1950 döneminde kurulan partilerin sosyalist, merkez sağ, liberal, merkez sol, siyasal İslam ve milliyetçilik gibi farklı siyasal eğilimlere sahip olduğu tespit edilmiştir (Ek 2). Yurt Görev Partisi, İdealist Parti ve Bağımsızlar Siyasi Derneği’nin siyasal eğilimleriyle ilgili bilgi sağlanamamıştır. 1945-1950 dönemi ile ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde izin esasının kaldırılmasından önce kuruluş dilekçesi veren partilerin dilekçelerinde oldukça saygılı bir dil kullandıkları görülmektedir. Bu durumun dönem dinamikleri düşünüldüğünde, muhalefet partilerinin aksi bir üslup kullandıkları takdirde izin alamayacaklarına yönelik bir algı sahibi oldukları şeklinde yorumlanmaktadır. Bununla birlikte bu dönem kurulan partilerin programlarında iktidar adayı olmayacaklarına yönelik güvencelerin bulunduğu görülmektedir. Partilerin beyanlarında öne çıkan diğer istekler ise Cumhurbaşkanı’nın tek partili rejimdekinden farklı bir misyona sahip olması, tek dereceli gizli seçim ilkesinin getirilmesi ve güçler ayrılığı ilkesinin benimsenmesi şeklinde sıralanmaktadır (Koçak, 2012: 193-205).

İncelenen 1945-1950 döneminde dört sene ara ile iki farklı milletvekili seçimi yapılmıştır. 1946 yılında yapılan seçimlere Cumhuriyet Halk Partisi, Milli Kalkınma Partisi ve Demokrat Parti katılmıştır (TÜİK, 2012: 4). 21 Temmuz 1946’da yapılan seçimde CHP’den 395, DP’den 66 ve bağımsız 4 milletvekili seçilmiştir². Demokrat Parti 1946 seçimin baskı altında yapıldığını iddia ederek feshedilmesini istemiş ancak seçim feshedilmemiştir (Ahmad & Ahmad, 1976: 23). 1946 seçimlerinin ardından CHP ve DP arasında oluşan gerginlik 1947 yılında Cumhurbaşkanı İsmet İnönü tarafından yayımlanan 12 Temmuz Beyannamesi

2 Kaynaklarda 21 Temmuz 1946’da yapılan seçime TÜİK verilerinden farklı olarak Liberal Demokrat Parti, Türkiye İşçi ve Çiftçi Partisi, Yalnız Vatan İçin partisinin katıldığı da belirtilmektedir. Adı geçen partilerden milletvekili seçilmediğinden mecliste temsil edilmemiştir (Kaynar, 2007: 64).

ile yerini uzlaşmaya bırakmış ancak partilerin kendi kadrolarının içerisinde ayrışmalara neden olmuştur. Müstakil Demokratlar Grubu ve Millet Partisi, Demokrat Parti içerisinde yaşanan ayrışmanın sonucunda ortaya çıkmıştır. 1950 seçimlerinden hemen önce Müstakil Demokratlar Grubu ve Öz Demokratlar Partisi, Millet Partisine katılmıştır (Teziç, 1976: 274-275). 1950 yılında gerçekleşen seçimlerde Cumhuriyet Halk Partisi, Demokrat Parti ve Millet Partisi mücadele etmiştir. Seçimlerin sonucunda üç parti de meclise girmiştir (TÜİK, 2012:4). Yapılan seçimlere %88.8 oranında katılım sağlanmıştır. 14 Mayıs 1950 seçimleri sonucunda DP'den 408, CHP'den 69 ve Millet Partisi'nden 1 milletvekili seçilmiştir (Ahmad & Ahmad, 1976: 66). Cumhuriyet Halk Partisi iktidarının son dönemlerinde Demokrat Parti'nin politikalarına benzer bir tutuma sahip olsa da hem egemen kesim hem de yoksul sınıflardan oluşan geniş seçmen kitlesi üzerindeki etkisi yeterli olmamıştır (Timur, 1991: 108). Tunçay (1995b: 1977)'a göre ideolojik açıdan demokrat ve liberal olan Demokrat Parti taşra burjuvazisi, büyük toprak sahipleri, tüccarlarla oluşturduğu ittifak ve köylülerin büyük bir kısmıyla birlikte Cumhuriyet Halk Partisinin 27 senelik iktidarına son vermiştir. 14 Mayıs 1950'de iktidara gelen Demokrat Parti siyasi yaşamına 1960 yılında gerçekleşen darbeye kadar iktidar partisi olarak devam etmiştir. 10 yıl süren iktidarda siyasal gelişme ve demokratikleşme adına önemli değişiklikler gerçekleşmemiştir (Ahmad, 1995: 1995). İktidara gelişinin ardından CHP ve DP arasındaki mücadele, Demokrat Parti'nin toplum nezdinde egemen olması ve yine bu dönem seçimlerinde uygulanan çoğunluk sistemi farklı partilerin iktidara gelme şansını yok ettiği için 1950 ve 1960 yılları arasında, 1945-1950 arası dönemde olduğu gibi bir partileşme hızından söz edilememektedir (Teziç, 1976: 287). Demokrat Parti'nin 10 senelik iktidarı süresince kurulan partiler Ek 2'de gösterilmektedir.

Ek 2'de gösterildiği gibi 1951 – 1960 dönemleri arasındaki 10 senelik dönemde 12 adet siyasal parti kurulmuştur. Kurulan partilerin ideolojik eğilimlerinin merkez sağ, merkez sol, siyasal İslam, sosyalist ve liberal demokrat şeklinde farklılaştığı elde edilen bulgularda görülmektedir. Ek 2'de yer alan partilerden Cumhuriyetçi Millet Partisi, Türkiye Köylü Partisi ve Hürriyet Partisi, Demokrat Parti içerisinde oluşan muhalefetlerin ardından ortaya çıkan siyasal partilerdir. 1948'te kurulan Millet Partisi Atatürk ve devrimlere karşı olduğu gerekçesiyle 1954'te mahkeme kararıyla kapatılmış; ardından Şubat 1954'te Cumhuriyetçi Millet Partisi adı ile yeniden kurulmuştur (Teziç, 1976: 277). Bahsedilen üç partinin siyasal eğilimleri incelendiğinde Hürriyet Partisi'nin liberal ve demokrat, Türkiye Köylü Partisi ile Cumhuriyetçi Millet Partisi'nin ise milliyetçi ve muhafazakâr bir çizgide olduğu görülmektedir.

1950 seçimlerinden sonra CHP'nin ana muhalefet, Demokrat Parti'nin ise iktidar partisi olması ve partilerin bu yeni rollerine alışma sürecinde meydana gelen çekişmeler, DP'nin 10 yıllık iktidar partisi olduğu dönemin dinamiklerini belirlemiştir. Bu dönemde hükümet tarafından önce 1951'de Halkevleri kapatılmış ardından 1953'te hem CHP'nin hem de Halkevleri ve Halkodalarının mallarına el konularak hazineye devredilmiştir. 1954 seçimlerinden hemen önce üniversiteler üzerindeki denetimi arttıracak yasa değişiklikleri kabul edilmiş ardından basın yasası tekrar sertleştirilmiştir. Ancak DP'nin ekonomi

politikaları sayesinde iktidarının ilk üç senesindeki ekonomik iyileşme 1954’te yapılan genel seçimleri oy oranını yükselterek sonuçlanmasına neden olmuştur (Zürcher, 1995: 323-325). Seçimler sonucunda DP %58,42, CHP %35,11 oranında oy almış ve geri kalan oylar CMP ve bağımsızlar arasında dağılmıştır (Ahmad & Ahmad, 1976: 122). Cumhuriyet Halk Partisi, Cumhuriyetçi Millet Partisi ve Demokrat Parti meclise giren siyasal partiler olmuştur (TÜİK, 2012: 4). 1954 seçimleri Demokrat Parti için bir zafer olarak nitelendirilse de 1957 seçimlerine kadar olan süreçte yaşanan ekonomik buhran Demokrat Parti’ye olan desteği zayıflatmıştır. DP’nin bu dönemde giderek otoriter bir tavır sergilemesi toplumdaki gerilimi giderek arttırmıştır. Bununla birlikte DP içerisindeki anlaşmazlıklar sonucunda, parti içerisindeki muhaliflerce Hürriyet Partisi kurulmuştur (Zürcher, 1995:334-336). 1957 yılında gerçekleşen seçimden önce CHP, Hürriyet Partisi ve Cumhuriyetçi Millet Partisi “Güç Birliği” oluşturmak istese de DP tarafından seçim kanununda yapılan değişiklik ile bahsedilen birliğin kurulması mümkün olmamıştır (Teziç, 1976: 279). 1957 seçimlerine CHP, DP, CMP, Hürriyet Partisi ve Vatan Partisi katılmış; Vatan Partisi dışında seçime giren siyasal partiler meclise girmeyi başarmıştır (TÜİK, 2012: 4). Seçimlerden bir yıl sonra Hürriyet Partisi, kongre kararıyla feshedilerek CHP içerisinde katılmıştır (Ahmad & Ahmad, 1976: 187). İdeolojik açıdan birbirine yakın olan Türkiye Köylü Partisi ile Cumhuriyetçi Millet Partisi 1958 yılında (1957 seçimlerinden yaklaşık 1 yıl sonra) birleşerek Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CMKP) adını almıştır (Zürcher, 1995: 338). CKMP, Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) ismiyle siyasi hayatına devam etmektedir.

1957 seçimleri Demokrat Parti’nin üçüncü ve son olarak iktidar partisi olduğu seçimdir. İktisat politikaları nedeniyle kırsal alanda kaybettiği desteği kitlelerin din duygularına hitap ederek geri almak isteyen DP, bu tutumuyla laik olmadığı ve anti-Kemalist bir tutuma sahip olduğu şeklindeki suçlamaların önünü açmıştır. Yapılan propaganda muhalefet partisini ve 1960 rejimini destekleyen aydınlar üzerinde etkili olmuş (Ahmad, 1995: 1995); 27 Mayıs 1960’ta ordu tarafından Ankara ve İstanbul’daki tüm hükümet binalarına el konularak Cumhurbaşkanı ve Başbakanla birlikte DP’li milletvekilleri ve bakanlar tutuklanmıştır (Zürcher, 1995: 350).

1960 – 1980 İkinci Çok Partili Dönem

27 Mayıs Darbesi Demokrat Parti’nin kapatılarak iktidarının son bulması, meclis grubu üyelerinin Yüce Divan’a sevk edilmesiyle sonuçlanmıştır. Bu gelişmeler sonucunda ülkedeki tek güçlü siyasal yapı olan CHP ve İnönü, kısa zaman içerisinde seçimlere gidilmesi yönünde bir tutum göstermiştir. Ancak Milli Birlik Komitesi (MBK)’nin ülkedeki hukuki ve ekonomik dönüşümleri sağlayacak önlemleri almadan çekilme taraftarı olmaması, yeni anayasanın hazırlanma sürecinin ön plana alınmasına neden olmuştur (Çavdar, 1995b: 2030). Geçici hükümetin kurulmasının hemen ardından Milli Birlik Komitesi, anayasanın hazırlanması amacıyla görevlendirdiği profesörlerden darbenin meşruiyetinin bilimsel olarak açıklayan bir rapor hazırlamalarını istemiştir (Çavdar, 1996:88). Yayınlanan raporda Milli Birlik Komitesi’nin ülkedeki demokrasiyi yeniden sağlama amacında olduğu ve bu süreçte

ülkenin dış politikalarında herhangi bir değişiklik yapılmayacağı belirtilmektedir (Tunçay, 1995c: 1981). Geçici anayasa 12 Haziran 1960'ta resmî gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. 9 Temmuz 1961'de geçici anayasanın kabulü için halk oylaması yapılmıştır. Yapılan halk oylamasında kayıtlı 12.735.009 seçmenden 10.332.169'u oy kullanmıştır. Geçerli oy sayısının 10.282.561 olduğu seçim sonucunda yeni anayasa %61,7 oy oranıyla kabul edilmiş; 12 Ağustos'ta anayasanın geçici olma hükmü kaldırılmıştır (Çavdar, 1996: 90,100). 1961 Anayasası ile Millet Meclisi ve Senato olmak üzere iki meclisten oluşan parlamentonun kurulmasının, Anayasa'nın temel ilkelerine yönelik ihlallerin denetlenmesi için Anayasa Mahkemelerinin oluşturulmasının, yeni seçim kanununun getirilmesiyle mecliste nispeten küçük partilerin de temsil edilmesinin, siyasal partileşmelerin kanunen güvence altına alınmasının, işçilere sendikalaşma ve grev hakkının tanınması gibi gelişmelerin Demokrat Parti siyasetine bir tepki olduğu ve birinci çok partili dönemde olduğu gibi tek parti hâkimiyetinin engellenmesinin amaçlandığını söylemek mümkündür (Ahmad, 1995: 1996). Çavdar (1996: 110)'a göre 1961 Anayasası iktidarları sınırlandırmakla birlikte hak ve özgürlükler konusunda birtakım güvenceler sağladığından demokratik taleplerin ortaya çıkışına izin vermiş; bahsedilen değişiklikler 27 Mayıs sonrasındaki siyasi yaşamı etkilemiştir. 1960 – 1973 yılları parti sistemi açısından hâkim parti anlayışından ılımlı ve sınırlı çok partili sisteme geçiş dönemi olarak ifade edilmektedir. Dönemin bir diğer temel özelliği ise seçmen partilerinin ortaya çıkışıdır (Kotil, 1995: 2009).

Milli Birlik Komitesi 28 Mayıs 1960 tarihinde “partilerin siyasi faaliyetlerini tatil edildiğini” ilan ettikten sonra Anayasa hazırlıklarının sürdüğü dönemde kurulacak yeni partilerin 13 Ekim 1961'de yapılacak seçimlere katılabilmeleri için 13 Şubat 1961'e kadar kurulmaları gerektiğini açıklamıştır. Bu açıklamanın ardından 1 Nisan 1961 tarihinde partilerin siyasi faaliyet engeli kaldırılmış ve Cumhuriyet Halk Partisi ile Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi siyasi hayata geri dönmüştür (Teziç, 1976: 288-289). 27 Mayıs 1960 – 13 Şubat 1961 tarihleri arasında kurulan partiler, 1961 seçimleri açısından önemlidir. Bu süreçte kurulan partiler ve siyasi eğilimleri Ek 3'te gösterilmektedir. Kurulan partilerden Hürriyet Partisi³, 6 Şubat 1961'de kurulan Mutedil Liberal Parti, 11 Şubat 1961 tarihli Cumhuriyetçi Mesleki İslahat Partisi hiçbir milletvekili genel seçimine katılmamış ve kuruldukları sene içerisinde farklı nedenlerden ötürü siyasi hayattan çekilmiştir. 1962 yılında kongre kararıyla kapatılan Sosyalist Parti, Çalışma Partisi ile birleşirken; kongre kararıyla kapatılan Millete Hizmet Partisi ve Güven Partisi, Memleketçi Serbest Parti ile birleşmiştir (Kaynar, 2007: 111-113, 117, 121). Elde edilen bulgular incelendiğinde parti birleşmelerinin, partilerin siyasal eğilimleri ile ilişkili olduğu görülmektedir.

1961 seçimlerine gidilen süreçte siyasal hayata genel bir sınırlama getirilmemiştir. Ancak dönem koşulları itibariyle Demokrat Parti'nin aynı isimle politik yaşama geri dönmesi mümkün değildir. Bu süreçte Demokrat Parti tabanını kapsayan yeni parti örgütlenmeleri ortaya çıkmıştır (Çavdar, 1995a: 2089). Bu partiler 11 Şubat 1961 yılında kurulan Adalet

3 Adı geçen partinin birinci çok partili dönemde kurulan Hürriyet Partisi ile bir ilişkisi bulunmamaktadır (Kaynar, 2007:111).

Partisi (AP) ile 13 Şubat 1961’de kurulan Yeni Türkiye Partisi (YTP)’dir (Çavdar, 1996: 111-112). 11 Şubat 1961’de kurulan Adalet Partisi, Demokrat Parti’nin mirasçısı olarak ifade edilmektedir. Nitekim kamuoyunda Demokrat Parti’nin tabanına sahip çıkmak amacıyla kurulmuş olan partinin bir devam partisi olduğu algısı oluşmuş; buna bağlı olarak da kuruluşundan kısa bir süre sonra hızlı bir şekilde örgütlenebilmiştir (Teziç, 1976: 299-300). Adalet Partisi, Demokrat Parti’nin tabanını devralsa da dünya görüşü açısından (sağa yakınlık, Atatürkçülük) aynı çizgide olmadıkları ifade edilmektedir (Tunçay, 1995a: 2096). 11 Şubat 1961’de kurulan⁴ Yeni Türkiye Partisi ise ideolojik açıdan liberal eğilimlidir. Partinin kurucuları ve yöneticileri öğretim üyeleri, iş çevrelerince desteklenen kişiler ve 1955 yılında kurulan Hürriyet Partisi’nin üyelerinden oluşmaktadır (Teziç, 1976: 308-309).

Daha önce belirtildiği üzere 1961 Anayasası işçilere sendikalaşma ve grev hakkı tanımıştır. Anayasa ile birlikte Türkiye sosyal bir devlet olarak tanımlanmış; farklı ideolojilerin siyasal hayatta rekabet etme imkân söz konusu olmuştur (Ahmad, 1995: 1996). Bu gelişme 27 Mayıs 1960 sonrasında işçilerin mevcut partileri desteklemek yerine kendi partilerini kurarak siyasal yaşama katılmasının önünü açmıştır. İstanbul’daki İşçi Sendikaları yöneticileri 13 Şubat 1961’de Türkiye İşçi Partisi’nin kuruluş dilekçesini İstanbul Valiliği’ne iletmış ve genel başkanının Avni Erakalın olduğu parti kurulmuştur. Türkiye İşçi Partisi, Ekim 1961 yılına kadar gelişme gösteremediğinden genel milletvekilleri seçimine katılamamıştır (Teziç, 1976: 320). 9 Şubat 1962 yılında TİP’in genel başkanlığına Mehmet Ali Aybar’ın getirilmesiyle siyasal arenada varlığını gösteren partinin seçimler sonucunda meclise girmesi 1965 yılında mümkün olmuştur (Belge, 1995: 2120).

27 Mayıs Darbesi’nden yaklaşık 1 sene sonra gerçekleşen 1961 seçimleri Adalet Partisi (AP)’nin oyların %35’ini, CHP’nin %36’sını, CMKP’nin %12’sini ve YTP’nin %13’ünü almasıyla sonuçlanmıştır (Kotil, 1995: 2009). Türkiye siyasi tarihi açısından seçimlerin yapıldığı 1961 yılının koalisyonlarla tanışılan yıl olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Seçimler ardından TBMM, Cumhurbaşkanı olarak Cemal Gürses’i seçmiş; hükümeti kurma görevi ise İsmet İnönü’ye verilmiştir. 1965 yılındaki bütçe görüşmelerine kadar devam edecek olan koalisyonlardan ilki Adalet Partisi ve CHP; ikincisi Yeni Türkiye Partisi, Çiftçi Köylü Millet Partisi ve CHP ile kurulmuştur. İsmet İnönü’nün üçüncü koalisyonu ise CHP ile meclisteki bağımsız vekiller ile oluşturulmuştur. Azınlıklar hükümeti olarak da ifade edilen bu koalisyona karşı mecliste oluşan muhalefetin bütçe görüşmelerinde ret oyu kullanmasıyla birlikte hükümet istifâ etmiştir. Bu dönemin son koalisyonu Suat Hayri Ürgüplü’nün başkanlığında CHP dışındaki meclis partileriyle kurulmuştur (Çavdar, 1996: 113-117; Teziç, 1976: 291). Koalisyon dönemi, 1965 seçimlerinden Adalet Partisi’nin hükümet, Cumhuriyet Halk Partisi’nin ise ana muhalefet partisi olarak çıkmasıyla sona ermiştir (Ahmad, 1995: 1996).

1965 ve 1969 yıllarında yapılan seçimlerde Adalet Partisi ve Cumhuriyet Halk Partisi’nin öne çıktığı bir değişim görülmektedir. 1965 seçimlerinde Adalet Partisi %53, CHP %29 oy

4 Teziç (1976:308) partinin kuruluş tarihinin 12 Şubat 1961 olduğunu belirtmektedir.

alırken (Kotil, 1995: 2009) AP ve CHP dışında Millet Partisi, Türkiye İşçi Partisi, Çiftçi Köylü Millet Partisi ve Yeni Türkiye Partisi meclise girmeyi başarmıştır (TÜİK, 2012: 4). 1965 yılında yapılan seçimlerde mecliste sandalye elde eden Millet Partisi'nin kuruluşu koalisyonlar hükümeti sürecinde gerçekleşmiştir. Adalet Partisi ve CHP arasında kurulan ilk koalisyonun 1962'de dağılmasının ardından CKMP'nin ikinci koalisyon hükümetine katılacağını açıklamasıyla birlikte partinin eski genel başkanı Bölükbaşı ve 28 parti üyesi partiden istifa etmiş; 3 Haziran 1962'de Millet Partisi'ni kurmuştur. Millet Partisi, kurucusu Osman Bölükbaşı ile özdeşleşmiş bir parti olması sebebiyle "lider partisi" olarak tanımlanmaktadır. Bu özelliği sayesinde 1965 seçimlerinde %6,3 oranında oy alarak mecliste üçüncü parti konumuna yükselmeyi başarmıştır. Ancak 1965 sonrası lider partilerinden ziyade belirli bir görüş ve program çerçevesinde kendi tabanını oluşturan partilerin etkin olduğu bir döneme girilmiştir. Etkin bir siyaset sürdürmek için gerekli olan sosyal tabandan yoksun olan Millet Partisi, 1969 seçimlerinde %50 oranında oy kaybetmiştir (Teziç, 1976: 311, 317-319).

1969 yılında yapılan genel seçimler Adalet Partisi, Cumhuriyet Halk Partisi, Millet Partisi, Türkiye İşçi Partisi ve Yeni Türkiye Partisi'nin yanı sıra Birlik Partisi, Güven Partisi ve Milliyetçi Hareket Partisi'nin meclise girmesiyle sonuçlanmıştır (TÜİK, 2012: 4). Adalet Partisi %47 oy oranı ile seçimleri birinci parti olarak tamamlarken Cumhuriyet Halk Partisi'nin oyları %27'ye gerilemiştir (Kotil, 1995: 2009). 1969 seçimlerinde %6,6 oranında oy alan Güven Partisi, Cumhuriyet Halk Partisi'nden ayrılan 47 senatör ve milletvekili tarafından 12 Mayıs 1967 tarihinde kurulmuştur. İdeolojik açıdan merkez sağda yer alan partinin CHP'den kopuşu 18. CHP Kurultay'ında yaşanan fikir ayrılıkları ile gerçekleşmiştir. 17 Ocak 1971'de Millet Partisi ve Yeni Türkiye Partisi'nden ayrılan vekillerin katılımıyla Milli Güven Partisi; 1973'te Cumhuriyetçi Parti ile birleşerek Cumhuriyetçi Güven Partisi adını almıştır (Kaynar, 2007: 147-148). 1969 seçimlerinde %2,8 oy oranıyla 8 milletvekiline sahip olan Birlik Partisi ise 17 Ekim 1966'da kurulmuştur. İdeolojik açıdan ilerici, Atatürkçü ve reformist olan Birlik Partisi bir mezhep partisi olarak da konumlanmaktadır. 1970 yılında Mustafa Timisi'nin genel başkanlığa gelmesiyle birlikte bu konumdan uzaklaşmaya çalışmıştır. 1973 yılındaki seçimlere sosyalist partilerin katılmıyor olması nedeniyle sosyalist bir çizgiye yaklaşmış olsa da dönemin toplumsal yapısındaki değişiklikler sonucunda parti, inanç temelli oluşturduğu tabanını kaybetmiş ve 1973 seçimlerine %1,1 oranında oy almıştır (Teziç, 1976: 335-337).

1969 seçimlerinde meclise giren Milliyetçi Hareket Partisi 9 Şubat 1969'da kurulmuştur. 1 Ağustos 1965'te Alparslan Türkeş ve eski Milli Birlik Komitesi üyeleri olan "14'ler" in Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi içerisinde egemenlik kurmasıyla, MHP'nin temsil ettiği siyaset, parti düzeyinde siyasal yaşama giriş yapmıştır. Bu tarihte Türkeş'in parti genel başkanı seçilmesi ve bir kısım üyelerin partiden ayrılmasıyla, yeni genel başkanın CKMP'de yeni bir siyasal düzen kurması mümkün hale gelmiştir. 8-9 Ağustos 1969 tarihindeki CKMP kongresinde partinin adı Milliyetçi Hareket Partisi olarak değiştirilmiş ve yeni bir parti tüzüğü hazırlanmıştır. Hazırlanan yeni tüzük, genel başkanın yetkilerini genişletmiş ve merkezi organların parti şubeleri ve üyeleri üzerindeki denetimini arttırmıştır (Ağaoğulları, 1995: 2111-2112). 1969 seçimlerinde %3 oy alarak yalnızca bir milletvekili çıkaran MHP, 1977 seçimlerine kadar etkin ve başarılı olamamıştır (TÜİK, 2012: 25).

II. Cumhuriyet Dönemi olarak da ifade edilen (Ahmad & Ahmad, 1976: 213) 27 Mayıs 1960 sonrasındaki 10 senelik süreçte gerçekleşen üç genel seçimin katılım oranları incelendiğinde en yüksek katılım %81,4 oranı ile 1961 seçimlerinde gerçekleşmiştir. Türkiye İstatistik Kurumu verilerine göre 1965 ve 1969 genel seçimlerinde, kayıtlı seçmen sayısında artış olmasına rağmen katılım oranları düşmüştür. 1965 seçimlerinde %71,3; 1969 seçimlerinde ise %64,3 oranında katılım sağlanmıştır (TÜİK, 2012: 5).

1960’lı yılların son döneminde örgütlü bir sendikalaşma ve işçi hareketi görülmektedir. Bu dönemde iktidarda olan Adalet Partisi ve Demirel hükümeti, sendikaların ve işçilerin güçlenmesine müdahale etmek amacıyla yürürlükte olan 1961 Anayasası’nın Türkiye Cumhuriyeti’ne uygun olmadığını ileri sürerek anayasada yer alan temel hak ve özgürlükleri kısıtlayacak yönde ek kanunlar çıkartmıştır. Kanunlara ek olarak sendika ve işçileri suçlayan bir siyasal söylem geliştirmiştir (Ahmad, 1995: 1997). 1970’lere geldiğinde ise silahlı eylemler ve toplumsal şiddetin artış göstermesinin yanı sıra yükselen devalüasyonla birlikte gelen ekonomik sıkıntılar ülke genelinde huzursuz bir ortam yaratmıştır. Mevcut hükümetin toplumsal ve ekonomik sorunları çözmede yetersiz kalacağına düşünülmesi nedeniyle 12 Mart 1971’de ordu tarafından verilen muhtıra ile Demirel hükümeti istifaya zorlanmıştır (Çavdar, 1995a: 2095). Silahlı kuvvetlerin ultimatomu niteliğinde olan muhtırada, partiler üstü yeni bir hükümetin kurulması istenmiştir. Bu hükümetten yapması istenen reformları gerçekleştirerek, üniversitelerde ve sokaklardaki “anarşiyi” sona erdirmesidir. Muhtırada belirtilen şartlar sağlanmadığı takdirde asker, iktidara el koyarak anayasal görevini yerine getireceği belirtilmiştir (Zürcher, 1995: 375). Muhtıranın verilmesinin ardından Demirel hükümeti istifa etmiş; dönemin ana muhalefet partisi olan CHP’nin genel başkanı İsmet İnönü ise ordunun siyasete bu denli karışıyor olmasına yönelik eleştirisini Meclis ve Senato gruplarının ortak toplantısında dile getirmiştir. Ancak geçici hükümetin başına uzun yıllar CHP’nin sağ kanat mensubu olan Nihat Erim’in getireceğinin belli olmasının ardından yeni hükümete bakan vereceğini açıklamıştır. Bu açıklamanın ardından partinin o tarihteki genel sekreteri olan Bülent Ecevit istifa etmiştir. Dönemin önemli muhalefet partilerinden olan ve sol görüşü temsil eden TİP’in genel başkanı Behice Boran, muhtıraya yönelik bir eleştiri vermekten ziyade dönemin iktidar partisi olan AP’nin eylemlerini eleştirerek hükümeti suçlamıştır. 12 Mart 1971 tarihinde başlayan ve 1973 seçimlerine kadar devam edecek olan ara rejimin ilk hükümeti Erim tarafından 26 Mart 1971’de kurulmuştur. Kurulan hükümet 7 Nisan 1971’de güvenoyu almıştır (Çavdar, 1996: 193-196). Ara rejim dönemi boyunca partiler üstü üç hükümet daha kurulmuştur. Bu hükümetlerin kurucuları ve görev süreleri sırasıyla, Nihat Erim (11 Aralık 1971-22 Mayıs 1972); Ferit Melen (22 Mayıs 1972-15 Nisan 1973); Mehmet Naim Talu (15 Nisan 1973-26 Ocak 1974) şeklindedir (Ertem, 2012: 659). Kurulan ilk hükümetin ardından belli illerde sıkıyönetim ilan edilmiştir. Erim 1961 Anayasası’nın Türkiye için bir uygun olmadığına yönelik beyanlarda bulunurken basın özgürlüğü kısıtlanmıştır. Anayasa mahkemelerince dini siyasete alet ettiği gerekçesiyle Milli Nizam Partisi (MNP), azınlıklar yaratarak bölücülük yaptığı gerekçesiyle de Türkiye İşçi Partisi kapatılmıştır (Tunçay, 1995c: 1987). Bu dönemin önemli gelişmelerinden biri 8 Mayıs

1972’de İnönü’nün CHP içindeki yenilgisi ve 14 Mayıs 1972’de Bülent Ecevit’in parti genel başkanlığına seçilmesidir. Bu değişikliğin ardından CHP’nin 1973 seçimlerinde başarılı bir sonuç alması ülkenin beklentilerini ve gerçeği yakaladığı şeklinde yorumlanmaktadır (Ahmad, 1995: 1997; Çavdar, 1996: 218).

1973 yılında görev yapan Naim Talu hükümeti ülkeyi genel seçime götürerek 12 Mart’ta kurulan ara rejim dönemine son vermiştir. Ancak dönem içerisinde yaşanan olayların demokrasiye verdiği zararın etkileri günümüze dek sürmeye devam etmiştir (Çavdar, 1996: 224). 1973 seçimlerine Adalet Partisi, Cumhuriyet Halk Partisi, Cumhuriyetçi Güven Partisi, Demokratik Parti, Millet Partisi, Milliyetçi Hareket Partisi, Milli Selamet Partisi ve Türkiye Birlik Partisi katılmıştır. Seçim sonucunda Adalet Partisi 149, Cumhuriyet Halk Partisi 185, Milli Selamet Partisi 48, Demokratik Parti 45, Cumhuriyetçi Güven Partisi 13, Milliyetçi Hareket Partisi 3, Türkiye Birlik Partisi 1 milletvekili çıkartabilmiştir (TÜİK, 2012: 4, 25). Meclisteki en yüksek koltuk sayısına sahip olan ve 11 Ekim 1972’de Ankara’da kurulan Milli Selamet Partisi (MSP), Ocak 1972’de Anayasa Mahkemesi kararıyla kapatılan Milli Nizam Partisi (MNP)’nin devamı niteliğindedir. 20 Ekim 1973’te partinin kurucuları arasında yer alan Necmettin Erbakan parti genel başkanı olarak seçilmiş 12 Eylül 1980 tarihine kadar görevini sürdürmüştür. MSP’nin ideolojisini “Milli Görüş” olarak ifade etmektedir (Toprak, 1995: 2104).

1973 seçimlerinden sonra hiçbir parti tek başına hükümet kurma çoğunluğunu elde edemediği için, 1961 seçimleriyle Türkiye siyasi hayatına giren koalisyon kavramı yeniden gündeme gelmiştir. Milli Selamet Partisi’nin milletvekili sayısının üçüncü sırada olması, bu partiyi kurulacak koalisyonun önemli bir bileşeni haline getirmiştir. Yaklaşık 100 günü bulan görüşmelerin ardından 26 Ocak 1974’te CHP – MSP koalisyonu kurulmuş ve 7 Şubat 1974’te TBMM’den güvenoyu almıştır (Teziç, 1976: 339). Yaklaşık 9 ay süren koalisyon dönemi, toplumdaki sosyo-ekonomik dengesizliği gidermek, 12 Mart 1971 darbesi sonrası zarar gören demokratik hak ve özgürlükleri eski haline getirmek, ayrıca muhafazakâr eğilimli tüccar ve sanayicilerin beklentilerini karşılamayı amaçlayan taahhütlerde bulunmuştur. Ancak 1973’te petrol fiyatlarının artması ve Amerika’nın silah ambargosu gibi Bülent Ecevit’in kontrolü dışındaki koşullar, koalisyonun vaatlerini gerçekleştirmesini engellemiştir. Bülent Ecevit, Kıbrıs harekâtı sonucunda elde ettiği başarıyı kullanarak mutlak çoğunluğu elde edebilecek bir erken seçim düşüncesiyle istifasını sunsa da meclisteki diğer partiler erken seçim önerisini reddetmiştir (Ahmad, 1995: 1997-1998). Ecevit’in istifasının ardından 28 Mart 1975’te Adalet Partisi, Milli Selamet Partisi, Cumhuriyetçi Güven Partisi ve Milliyetçi Hareket Partisi “Birinci Milliyetçi Cephe”yi ve hükümeti kurmuştur. Bu dönemle birlikte toplumdaki siyasal şiddet hızla artmaya başlamış; 1 Mayıs 1977’de Taksim’de 36 kişi öldürülmüştür. 5 Haziran 1977 erken seçimine bu koşullar altında gidilmiştir (Çavdar, 1996: 243, 246).

1977 seçimlerine Adalet Partisi, Cumhuriyet Halk Partisi, Cumhuriyetçi Güven Partisi, Demokratik Parti, Millet Partisi, Milliyetçi Hareket Partisi, Milli Selamet Partisi, Türkiye Birlik Partisi ve Türkiye İşçi Partisi katılmıştır. Seçim sonucunda CHP 213, AP 189, CGP 3,

DP 1, MHP 16, MSP 24 milletvekili ile meclise girmiştir (TÜİK, 2012: 4, 25). Cumhuriyet Halk Partisi seçimleri birinci parti konumunda tamamlasa da hükümet kurmak için gereken çoğunluğu elde edememiştir. Yeni hükümet AP-MSP ve MHP ortaklığı ile kurulmuş ve İkinci Milliyetçi Cephe dönemi başlamıştır (Ahmad, 1995: 1998). 11 Aralık’ta yapılan yerel seçimlerde CHP’nin başarılı bir sonuç almasının ardından AP’li milletvekillerinin bazılarını kendi saflarına çekmiştir. Bağımsızlar, CHP, DP ve CGP’den oluşan vekiller, gensoru sonucunda hükümeti düşürmüş ve 5 Ocak 1978’de Ecevit hükümeti kurulmuştur. Ancak bu dönemdeki şiddet olaylarının önünü alamayan ve ekonomik sorunlara çözüm getiremeyen hükümet, 14 Ekim’de yapılan yerel seçimlerde halk desteğini de kaybetmesi sonucunda istifa etmiştir (Tunçay, 1995c: 1990). Bu istifanın ardından yeni kabine Adalet Partisi tarafından MSP ve MHP’nin desteğiyle kurulmuştur. Başbakanlık ve Devlet Planlama Teşkilatı müsteşarı olan Özal ve Demirel’in iktidarının söz konusu olduğu yeni hükümet kurulduktan sonra 24 Ocak 1980 tarihinde oldukça sert maddeleri içeren bir ekonomi programını ilan etmiştir. 24 Ocak Kararları olarak da bilinen programın kabulü hükümet açısından sonun başlangıcı olmuştur. Alınan kararların 1980’lerdeki ekonomik sorunları çözmede yetersiz kalmasının yanı sıra hükümet artan siyasi cinayetleri de engelleyememe noktasına gelmiştir. Bunlarla birlikte 1980 yılında görev süresi sona eren Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk’ün yerine meclis tarafından yeni Cumhurbaşkanı seçiminin sonuçsuz kalmasıyla Türk Silahlı Kuvvetleri 12 Eylül 1980’de emir komuta zincirine uyumlu bir şekilde yönetime el koymuştur (Çavdar, 1996: 258-261).

İkinci çok partili dönem olarak bilinen 1960 – 1980 dönemi Türkiye siyasi tarihinde Anayasa değişikliği ve seçim kanunu gibi gelişmelerle demokratikleşme çabalarını içeren bir dönemdir. Ancak dönem içerisinde gerçekleşen üç askeri darbe bu çabaların gerilemesine neden olmuş ve Türkiye Cumhuriyeti demokratikleşmesi sürecine zarar vermiştir. Yine de sosyo-ekonomik açıdan gelişmekte olan Türkiye Cumhuriyeti 1876’dan bu yana sahip olduğu parlamenter seçim deneyimleri ile güçlü bir demokrasi mirasına sahiptir. Demokratik süreçler zaman zaman engellenip sınırlandırılmasına rağmen hiçbir zaman en başından inşa edilmemiştir (Zürcher, 1995: 317). Bu dönemle ilgili son olarak değinilmesi gereken nokta Türkiye İşçi Partisi’nin 1971 yılında Anayasa Mahkemesi kararı ile kapatılması ve 1973 seçimleriyle birlikte sona eren ara rejimden sonra kurulan sosyalist partilerdir. Bu dönem kurulan sosyalist partiler Türkiye Sosyalist İşçi Partisi, Vatan Partisi, Türkiye Emekçi Partisi, Türkiye İşçi Partisi (Yeni Türkiye İşçi Partisi), Sosyalist Parti’dir (Teziç, 1976: 329-331). İsimleri geçen partilerin büyük çoğunluğu 16.10.1981 tarih ve 2533 sayılı Kanun ile kapatılmıştır. Bu partilerden yalnızca Türkiye Emekçi Partisi 8 Mayıs 1980’de Anayasa Mahkemesi kararıyla siyasi yaşamdan çektilirilmişdir (Ek 3).

1960 – 1980 döneminde kurulan 53 siyasi parti ideolojik açıdan incelendiğinde merkez sağ (17), sosyalist (12), merkez sol (9), milliyetçi (3), muhafazakâr (2), siyasi İslam (2), liberal (1), feminist (1), sosyal demokrat (1) düşüncenin varlığını oluşturmaktadır (Ek 3).

1980 ve 2000 Yılları Arası Siyasi Yaşam

12 Eylül 1980 yılında ülkedeki karışıklıkları sonlandırmak amacıyla emir komuta

zinciri çerçevesinde yapılan darbe sonucunda Süleyman Demirel'in Başbakan olduğu hükümet görevden alınmış ve TBMM kapatılmıştır. Türk demokratikleşme sürecine zarar veren bu süreç 1960 sonrası oluşmaya başlayan çok partili hayatta halkın temsili ve siyasal partileşmelerin devamlılığı açısından ket vuran ikinci dönüm noktasıdır. Siyasi çalkantıların, ekonomik sorunların ve toplumsal şiddet olaylarının hâkim olduğu 70'li yıllardan sonra Kenan Evren önderliğinde yapılan darbe neticesinde tüm parlamento düşürülmüş, siyasetçilerin teslim olması istenmiştir (Köker, 2018). 12 Eylül 1980 darbesinden sonraki siyasi yaşamdaki en önemli olayı ise 16 Ekim 1981'de Milli Güvenlik Konseyi'nin 2533 sayılı kanun çerçevesinde tüm siyasal partileri kapatma ve sahip olunan malların hazineye aktarılması kararı oluşturmaktadır. 16 Ekim 1981 tarihi itibarıyla faaliyette olan 17 resmi siyasal parti (Adalet Partisi, Cumhuriyet Halk Partisi, Cumhuriyetçi Güven Partisi, Demokrat Parti, Hür Demokratlar Partisi, Hürriyetçi Millet Partisi, Millet Partisi, Milli Selamet Partisi, Milliyetçi Hareket Partisi, Sosyalist Parti, Sosyalist Vatan Partisi, Türkiye Birlik Partisi, Türkiye İşçi Partisi, Türkiye İşçi Köylü Partisi, Türkiye Sosyalist İşçi Partisi, Türkiye Ulusal Kadınlar Partisi ve Vatan Partisi) karar neticesinde kapatılmıştır (Yeni Akit, 2021).

Türkiye'de 1980 ile 2000 yılları arasında 101 yeni partinin kurulduğu Ek 4'ten tespit edilmektedir. Bu dönemde kurulmuş partilerden sadece 14'ünün siyasi yaşamına devam ettiği, aktif olarak siyasi yaşam devam etmeyen partilerin diğer partilerle birleştiği, kurucular kararıyla ya da çeşitli davalar sonucunda kapatıldığı görülmektedir.

1980 ile 2000 yılları arasında Türkiye'de beş kez milletvekili seçimi ve üç kez referandum yapıldığı belirlenmektedir. Bu yıllar arasında 17. Dönem Milletvekili Genel Seçimi 6 Kasım 1983'te, 18. Dönem Milletvekili Genel Seçimi 29 Kasım 1987'de, 19. Dönem Milletvekili Genel Seçimi 20 Ekim 1991'de, 20. Dönem Milletvekili Genel Seçimi 24 Aralık 1995'te ve 21. Dönem Milletvekili Genel Seçimi 18 Nisan 1999'da gerçekleştirilmiştir (YSK, 2023).

1980'de yönetimi ele alan askeri kanat, 1961'deki anayasayı feshettiği için yeni bir anayasanın yapılması için çalışmalar yürütmüş ve %91,3 oy oranıyla 7 Kasım 1982 tarihinde yeni anayasa halk tarafından kabul edilmiştir. Böylece Türkiye Cumhuriyeti'nin 7. Cumhurbaşkanı olarak Kenan Evren seçilmiş ve 11 Eylül 1980 tarihi itibarıyla mecliste olan tüm siyasetçilere beşer veya onar yıl siyasi yasaklar verilmiştir. 12 Eylül öncesi Türk siyasetine yön veren Süleyman Demirel, Alparslan Türkeş, Bülent Ecevit ve Necmettin Erbakan gibi liderler yasaklanan önemli kişilerdir. 24 Nisan 1983'te alınan kararla birlikte tekrar siyasal partilerin kurulmasına izin verilmiş ve bu süreçte ilk olarak 16 Mayıs 1983'te askerlerin desteklediği Milliyetçi Demokrasi Partisi (MDP) Turgut Sunalp liderliğinde, 20 Mayıs 1983'te Turgut Özal önderliğinde Anavatan Partisi (ANAP) ve yine aynı gün Büyük Türkiye Partisi (BTP) kurulmuşlardır. 1983 yılında yapılacak seçimlerde partilerin seçime girebilmesi için bir partinin 30 kurucu üyesinin de MGK tarafından onaylanması şartı getirilmesi üzerine sadece üç partinin (MDP, HP ve ANAP) seçimlere girmesine izin verilmiştir. Bu dönemde kurulan BTP, YGP, SODEP, DYP, vb. partiler 30 onaylı üye şartını karşılayamadığı için seçime girememişlerdir (Çavuşoğlu, 2022: 77-78).

17. Dönem Milletvekili Genel Seçimi 6 Kasım 1983 tarihinde gerçekleştirilmiştir. Siyasal partileşmelere izin verilmesi kararından, seçime kadar olan süreçte 14 yeni siyasal parti kurulmasına rağmen seçime sadece üç parti katılabılmıştır. Darbe sonrasında Bülent Ulusu Başbakanlığındaki hükümette Başbakan Yardımcısı olan Turgut Özal tarafından kurulan Anavatan Partisi oyların %45,14’ünü alarak 399 sandalyenin 211’ini, Necdet Calp liderliğindeki Halkçı Parti oyların %30,46’sını alarak 117 sandalye ve Turgut Sunalp liderliğindeki Milliyetçi Demokrasi Partisi oyların %23,27’sini alarak 71 sandalye ile temsil hakkı elde etmişlerdir. Bu seçimler sonrasında ANAP tek başına iktidarı elde etmiş, Cumhurbaşkanı Kenan Evren tarafından Turgut Özal’a hükümet kurma yetkisi verilmiş ve Turgut Özal yeni dönemin Başbakanı olmuştur. ANAP 53 ilde, HP 10 ilde ve MDP 4 ilde birinci parti çıkmayı başarmıştır (Hamsici, 2018).

Turgut Özal neoliberal bakış açısını ön plana alarak kentleşmeye ve sanayiye önem vermiş yeni toplum yapısında iktisadi gerçekleri, ideolojilerin önüne almayı başarmıştır. ANAP’ta yer alan milliyetçi, İslamcı, liberal ve sosyal demokratlar arasındaki dengeyi iyi bir şekilde yönlendiren Turgut Özal, Türkiye’nin rekabetçiliğine ve dünyadaki gelişmeleri yakalayabilmesine büyük önem vermiştir. Bu çerçevede politikaların temel odak noktasını kırsalda yaşayan köylüler değil orta sınıf kentliler oluşturmuştur. 1987 seçimleri geldiğinde, 80’de yaşanan darbe ile ilişkili siyasi sorunlar dile getirilmeye başlanmış ve bu kapsamda Bülent Ecevit, Necmettin Erbakan, Alparslan Türkeş ve Süleyman Demirel gibi on yıl siyaset yasağı bulunan 1980 öncesi dönemdeki siyasal parti liderlerinin yasağı, 1987 seçimleri öncesinde ANAP tarafından net bir şekilde karşı çıkılma da kaldırılmıştır. 1987 yılında yapılan 18. Dönem Milletvekili Genel Seçimlerine böylece bu isimler katılabılmıştır. 1983 ve 1987 yılları arasında toplam yedi tane yeni siyasal parti kurulmuştur. 1987 seçimlerinde oyları %8,83 düşmesine rağmen ANAP %36,31 oy oranıyla 292 milletvekili, Halkçı Parti’nin devamı olan Sosyal demokrat Halkçı Parti (SHP) %5,72 düşüşle %24,74 oy oranıyla 99 milletvekili ve Süleyman Demirel’in kurduğu Doğru Yol Partisi (DYP) %19,14 oranıyla 59 milletvekili çıkartarak meclise girmeyi başarmışlardır. Siyasi yasakları bittiği için aktif siyasete geri dönen Alparslan Türkeş’in lideri olduğu Milliyetçi Çalışma Partisi ve Necmettin Erbakan’ın lideri olduğu Refah Partisi %10 seçim barajını geçemedikleri için temsil hakkı elde edememişlerdir. 55 ilde ANAP, 7 ilde SHP ve 5 ilde DYP seçimi kazanmayı başarmıştır (Türkiye Raporu, YSK, 2023).

1987 sonrası dönemde Türkiye siyaset ve toplum hayatındaki en önemli olay olarak 9 Kasım 1989 tarihinde dönemin Başbakanı Turgut Özal’ın 8. Cumhurbaşkanı olarak seçilmesi sonucunda ANAP’ta lider değişikliği yaşanması ve yerine Yıldırım Akbulut’un geçmesidir. Halk tarafından büyük bir destek alan Turgut Özal’ın Cumhurbaşkanı olmasına rağmen hala ANAP’ta etkili olması ve listelere müdahale ettiği iddiası kamuoyunda geniş bir şekilde tartışılmıştır. SHP Genel Başkanı Erdal İnönü, Turgut Özal’ın kararlarında tarafsız davranmadığını ve ANAP yanlısı davranışlar sergilediği üzerine yaptığı eleştiriler neticesinde erken seçim isteğinde bulunmuşlardır. 1989 yerel seçimlerinde ANAP’ın güç kaybı yaşaması neticesinde 15 Haziran 1991’de ANAP’ta yapılan kongrede genel başkanlığa Mesut Yılmaz

gelmiştir. Göreceli olarak Turgut Özal'a daha mesafeli olan Mesut Yılmaz başbakanlığının ikinci ayında SHP ve DYP ile toplantılar gerçekleştirmiş ve ülkedeki siyasi ve ekonomik durumun erken seçimi işaret ettiğini belirterek anlaşmışlardır. Fakat erken seçimler öncesinde ANAP, milletvekili çoğunluğu avantajını kullanarak baraj sorunu yaşayabilecek partileri olumsuz, oy potansiyeli yüksek partileri ise olumlu bir şekilde etkileyecek yeni bir seçim kanunu meclisten geçirmiştir. Bunun sonucunda ittifaklar halinde seçime girerek mecliste sandalye elde etmek için siyasi partiler arasında anlaşmalar yapılmıştır. SHP ve Halkın Emek Partisi (HEP) arasında kurulan ittifak bu dönemde çok konuşulmuştur. Erdal İnönü, SHP'den aday olacak HEP'lilerin partilerine geri dönmeyeceklerini ve SHP'den milletvekili kalacaklarını seçimden önce belirtmiştir (Metin & Çelik, 2021: 82-85).

Dünyada ise 1987-1991 yılları arasında büyük bir kırılma yaşanmıştır. 1989'da Berlin Duvarı'nın yıkılması ile ortaya çıkan sosyalist ortamın çöküşünün hızlanması neticesinde 1991'de Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nden ayrılmaların yaşanması tüm dünya için önemli ve kritik bir gelişme olarak görülmektedir. Soğuk Savaş sonrası kapitalizm, milliyetler ve bölgesel liderlik savaşları önem kazanmaya başlamıştır. Bu dönemde parti kurma kanununda yapılan değişimler sonrasında yeni oluşumlara özgürlük tanınması neticesinde 16 siyasi partinin kurulduğu Ek 4'te görülmektedir.

1991 yılında seçim kanunda yapılan değişim sonrası ittifakların öneminin artması sonucunda tek ittifak yapan SHP ve HEP olmamıştır. Duruma uygun ve stratejik davranmak için Kutsal İttifak olarak anılan milliyetçi ve İslamcı çizgide olan İslahatçı Demokrasi Partisi (IDP) ve Milliyetçi Çalışma Partisi (MÇP), Refah Partisi (RP) altında seçime katılmışlardır. 19. Dönem Milletvekili Genel Seçimleri tüm bu siyasi ve toplumsal ortamda 20 Ekim 1991 tarihinde gerçekleştirilmiştir. Seçimde oylarını %7,89 artırarak %27,03'e çıkartan Süleyman Demirel önderliğindeki DYP birinci parti olarak 178 milletvekili çıkartmayı başarmıştır. İki dönemdir seçimleri tek başına seçimleri kazanan ANAP ise, Turgut Özal sonrası girdiği ilk seçimde birinci parti özelliğini kaybetmiştir. Oyları %12,30 oranında azalarak %24,01'e düşen ANAP, 177 milletvekili kaybederek 115 milletvekili çıkartabilmiştir. Oyları %3,99 düşen SHP-HEP ittifakı %20,75 oy oranıyla geçen döneme nazaran 11 milletvekili azalarak mecliste 88 milletvekiline sahip olmuştur. Oylarını %9,67 artıran RP-IDP-MÇP ittifakı %16,87 oy oranıyla 62, yine oylarını %2,24 artıran DSP %10,74 oy oranıyla 7 milletvekili çıkartmıştır. Bu seçimlerde 5 partinin mecliste temsil hakkı elde ettiği görülürken, 1980 sonrası ilk defa tek başına iktidara yetecek milletvekilini hiçbir partinin çıkartamaması sebebiyle koalisyon hükümeti kurulmuştur. Hükümeti kurma yetkisi alan Süleyman Demirel, SHP ile anlaşarak ortak koalisyon hükümeti oluşturmuş, başbakan Süleyman Demirel yardımcısı ise Erdal İnönü olmuştur. İdeolojik olarak incelenecek olursa merkez sağ ve merkez sol görüşlerinde olan iki parti hükümeti kurmak için anlaşmışlardır. 37 ilde DYP, 9 ilde ANAP, 16 ilde SHP ve 12 ilde RP seçimleri kazanmıştır (Türkiye Raporu, YSK, 2023).

1991-1995 yılları arası olan süreç ele alındığında ise siyasetin Türkiye'deki geçmiş yıllara göre sağ, sol ve merkez görüşler açısından farklılaştığı ve AK Parti'nin 2000'li

yıllarda kurulmasındaki görüşlerin ve düşüncelerin bu yıllarda yaşanan gelişmelere dayandığı söylenebilmektedir. 17 Nisan 1993 tarihinde ani bir şekilde hayatını kaybeden dönemin Cumhurbaşkanı Turgut Özal’ın yerine Başbakan Süleyman Demirel, Erdal İnönü ve MHP’nin desteğini alarak 9. Cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir. Bu süreçte parti liderliğini Süleyman Demirel’den Tansu Çiller almıştır. 1993’te yaşanan PKK saldırıları, Sivas Katliamı ve Uğur Mumcu suikastı gibi gelişmeler 1993’te ülkedeki huzursuzluğu artırmıştır. Dış borcun artması ve 1994’te dolarda yaşanan devalüasyon neticesinde 5 Nisan kararları alınmış ve enflasyon %100’ü aşmış bu neticede Türkiye’de ekonomik kriz yaşanmış ve dar gelirli vatandaşlar büyük sorunlarla karşılaşmıştır. Tüm bu ortamda gerçekleştirilen 1994 yerel seçimlerinde DYP %21,4, ANAP %21 ve RP %19 ile birbirlerine yakın oy oranları yakalamışlar, İstanbul’u RP adayı Recep Tayyip Erdoğan, Ankara’yı ise Melih Gökçek kazanmış ve Refah Partisi bu seçimlerden sonra yükselen bir güç olarak sahneye çıkmıştır. SHP ile CHP’nin 1995’te birleşmesi sonrası CHP’nin başına geçen Deniz Baykal’ın erken seçim istemesi sonucunda 24 Aralık 1995’te 20. Dönem Milletvekili Genel Seçimleri gerçekleştirilmiştir. Seçimlerde Necmettin Erbakan önderliğindeki Refah Partisi oylarını %4,50 artırarak %21,38 oy almış ve milletvekillerini bir önceki döneme göre 96’dan 158’e yükseltmiştir. 1991 seçimlerinin lider partisi DYP özellikle yaşanan ekonomik kriz ve toplumsal sorunlar neticesinde oyları %7,85 düşerek %19,18 oy oranı almış ve milletvekili sayısı da 43 azalışla 135 olmuştur. 1991 seçimlerinden sonra ANAP’taki oy erimesi devam etmiş, %4,36 azalışla %19,65 oy oranı almasına rağmen milletvekili sayısını 17 artırarak 132’ye çıkartmıştır. Seçimlerde 1991’e göre oy artışı devam eden DSP, %3,89 artışla %14,64 oy oranına ulaşmış ve milletvekili sayısı 69 kişi yükselerek 76’ya çıkmıştır. SHP ile birleşen CHP ise geçmiş seçimlerdeki SHP’nin oy oranını koruyamamış %10,71 oy oranıyla 49 milletvekili çıkartarak beşinci parti olmuştur. MÇP’nin MHP’ye dönüşmesi sonucunda MHP kimliği altında seçime giren Alparslan Türkeş önderliğindeki parti %8,18 oy almasına rağmen seçim barajına takıldığı için milletvekili çıkartmayı başaramamıştır. 33 ilde RP, 21 ilde DYP, 12 ilde ANAP, 9 ilde DSP, 2 ilde CHP kazanan parti olmuştur (Türkiye Raporu, YSK, 2023).

Seçimlerde yakın oyların çıkması sonucunda tek başına iktidara yetecek çoğunluğa erişilememesinin ardından Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, seçimlerde en fazla oyu alan Necmettin Erbakan’a hükümeti kurma yetkisini vermiş ve ANAP’la koalisyon kurmayı deneyip başaramamıştır. Seçimlerin ardından ANAP-DYP (Anayol) anlaşması gerçekleştirilmiş fakat bu koalisyon lider arasındaki çatışmalar ve Anayasa Mahkemesi’nin güvenoyu çıkmaması sebebiyle çok kısa bir süre içinde bitmiştir. 28 Haziran 1996’da bu kez Necmettin Erbakan önderliğinde RP ve DYP arasında (Refahyol) hükümeti kurulmuş ve güvenoyu da almayı başarmıştır. Fakat 28 Şubat 1997’de koalisyonun kurulmasında yaklaşık 8 ay sonra Millî Güvenlik Kurulu’nun aldığı kararların ardından bu hükümet istifa ettirilmiştir. Bu koalisyonun sona ermesinin ardından ANAP önderliğinde Başbakan’ın Mesut Yılmaz olduğu DSP ve DTP ile ortaklaşa Anasol-D hükümeti kurulmuştur. Sorunlu bir süreçten geçilmesi ve istikrarın sağlanamaması sebebiyle bu koalisyonu dışarıdan destekleyen CHP ile yapılan görüşmeler sonucunda Aralık 2000’de yapılacak seçimlerin 18 Nisan 1990’da

yapılacak yerel seçimlerle birleştirilmesi kararı alınmıştır. Türkbank Skandalı sonucunda bir buçuk yıl görevde kalan Anasol-D hükümetinden CHP'nin desteğini çekmesi sonucunda bu hükümet düşmüştür. Bu nedenle Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, seçimlere kadar olacak süreç için DSP lideri Bülent Ecevit'e hükümeti kurma yetkisi vermiştir (Kaynar, 2015).

Çok fazla koalisyon hükümetinin kurulduğu, siyasi açıdan karmaşık bu döneme ilişkin biraz daha detaylı inceleme yapılacak olursa en büyük olayın Necmettin Erbakan önderliğinde kurulan Refahiyol koalisyonuna son verilmesi kararı olduğu görülmektedir. Refah Partisi'nin irticai eylemlerde bulunduğu ve laik düzene tehdit iddiaları sonucunda ordu ve hükümet arasında problemler artmıştır. 28 Şubat 1997'deki MGK toplantısında Türkiye'deki tarikatların kapatılması gerekliliği bildirilmiş ve siyasi tansiyon artmıştır. Refahiyol ortaklarından Tansu Çiller'in önerisi üzerine Necmettin Erbakan istifasını sunmuştur. 21 Mayıs 1997'de Refah Partisi'ne kapatma davası açılması sonucunda partinin kapatılma ihtimalinin gerçekleşmesine karşı aynı çizgide Fazilet Partisi kurulmuştur. Bu süreçte Necmettin Erbakan'a siyasi yasak, dönemin İstanbul Belediye Başkanı Recep Tayyip Erdoğan'a ise hapis cezası verilmiştir. 28 Şubat döneminde akademi ve kamu kuruluşlarında türban yasağı uygulanması nedeniyle birçok kişi problem yaşamıştır. Refahiyol'dan sonra hükümeti oluşturan Anasol-D koalisyonu ise Türkiye Ticaret Bankası özelleştirme sürecinde yaşanan ihaleye fesat karıştırma iddiaları üzerine sarsılmıştır. Bu dönemdeki en önemli diğer toplumsal ve siyasi olay ise PKK terör örgütü başı Abdullah Öcalan'ın Kenya'da yakalanarak Türkiye'ye getirilmesidir. Siyasal partiler açısından en kritik olay ise MHP lideri Alparslan Türkeş'in 4 Nisan 1997 yılındaki vefatı olmuştur. Böyle bir ortamda gerçekleştirilen 18 Nisan 1999 21. Dönem Milletvekili Genel Seçimlerini en yüksek oyu alarak Bülent Ecevit önderliğindeki DSP kazanmıştır. Seçimden birinci olarak çıkan ve oylarını %7,54 artıran DSP %22,18 oy oranıyla 136 milletvekili çıkartmıştır. Abdullah Öcalan'ın yakalanması sonrası milliyetçi kesimin oylarının arttığına en önemli kanıtı ise yeni lideri Devlet Bahçeli ile seçime giren MHP'de görülmektedir. MHP oylarını %9,80 artırarak %17,98 oy oranı yakalamış ve 129 milletvekili ile temsil hakkı elde etmiştir. Necmettin Erbakan'ın siyasi yasağı sonrası kurulan Fazilet Partisi Recai Kutan önderliğinde %5,97 oy oranı düşüşüyle %15,41 oy oranı ile 111 milletvekili çıkartmıştır. ANAP %6,43 düşüşle %13,22 oy oranıyla 86, DYP %7,17 düşüşle %12,01 oy oranıyla 50 milletvekili çıkartmıştır. CHP ise %2 oy oranı düşüşüyle %8,71 oy oranında kalmış ve milletvekili çıkartma hakkını uygulanan baraj nedeniyle başaramamıştır. 27 ilde DSP, 24 ilde MHP, 8 ilde FP, 5 ilde DYP, 1 ilde ANAP 2 ilde bağımsız adaylar, 11 ilde ise barajdan dolayı mecliste temsil hakkı elde edemeyen HADEP kazanmıştır (Türkiye Raporu, YSK, 2023).

1980-2000 arası kurulan 101 siyasal partiden günümüzde siyasi varlıklarını devam ettiren parti sayısının 14 olduğu ve bunların Demokrat Parti, Milliyetçi Hareket Partisi, Millet Partisi, Demokratik Sol Parti, Vatan Partisi, Cumhuriyet Halk Partisi, Türkiye Komünist Partisi, Genç Parti, Türkiye Sosyalist İşçi Partisi, Büyük Birlik Partisi, Sol Parti, Liberal Demokrat Parti, Emek Partisi ve Devrimci Sosyalist İşçi Partisi olduğu Ek 4'te belirlenmektedir. 1980 darbesi sonrası tüm partilerin kapatılması kararının ardından bu süreçte 80 öncesi süreçte varlığını

sürdüren birçok partinin tekrar açıldığı ve siyasi yaşama geri döndüğü söylenebilmektedir. Bu süreçte tekrar açılan Cumhuriyet Halk Partisi’nin YSK’ya göre 1,369,430 resmi üyesi vardır ve AK Parti’den sonra en fazla üyeye sahip siyasal parti durumundadır. Yine bu dönemde kurulan Milliyetçi Hareket Partisi’nin 464,092 resmi üyesi vardır ve en fazla üyeye sahip üçüncü parti durumundadır. Üye sayısı YSK’nın verilerine göre 25 binden fazla olan ve bu dönemde kurulmuş diğer siyasal partiler ise Demokrat Parti, Demokratik Sol Parti ve Büyük Birlik Partisi’dir. 1980 ve 2000 yılları arasında kurulan siyasal partilerin kurumsal kimlikleri araştırıldığında ve ideolojileri hakkında yapılan araştırmalar sonucunda genel olarak birden çok ideolojinin benimsendiği parti programlarına rastlanmaktadır. Bu dönem ideolojik olarak ele alındığında Ek 4’e göre en fazla muhafazakâr (37), milliyetçi (30) ve merkez sağ (28) ideolojisindeki partilerin yer aldığı görülmektedir. Bu ideolojileri, Atatürkçü (11), liberal (11), merkez sol (8), cumhuriyetçi (7), sosyalist (5), laiklik (4), ümmetçilik (3) ve çevre ile engelli haklarını savunan (3) düşüncenin varlığı oluşturmaktadır.

2000 Yılı ve Sonrası Siyasal Yaşam

Türkiye’de 2000 yılı ve sonrasında kurulmuş 212 siyasal parti bulunduğu yapılan araştırmalar sonrasında tespit edilmektedir. 1923 yılında cumhuriyetin ilanından günümüze kadar 410 siyasal parti kurulduğu göze alındığında 2023 yılı itibariyle 23 yıllık süreçte kurulan bu partilerin sayısının neredeyse yarısına tekabül ettiği sonucuna varılabilmektedir. Toplum hayatında yaşanan birçok değişim, siyasi zeminin farklılaşması, kişilerin, toplulukların veya grupların düşüncelerini, ideolojilerini ve varlıklarını kamuoyuna duyurma istekleri neticesinde birçok oluşumun ortaya çıktığı söylenebilir.

2000 yılı ve sonrasında Türkiye’de yedi kez milletvekili seçimi yapılmış ve 2017 Türkiye anayasa değişikliği referandumu sonucunda yaşanan değişim sonucunda bu seçimlerin iki tanesinde vatandaşlar cumhurbaşkanı oylamasına da katılmışlardır. 22. Dönem Milletvekili Genel Seçimi 3 Kasım 2002, 23. Dönem Milletvekili Genel Seçimi 22 Temmuz 2007, 24. Dönem Milletvekili Genel Seçimi 12 Haziran 2011, 25. Dönem Milletvekili Genel Seçimi 7 Haziran 2015, 26. Dönem Genel Seçimi 1 Kasım 2015, Cumhurbaşkanı Seçimi ve 27. Dönem Milletvekili Genel Seçimi 24 Haziran 2018 ve son olarak Cumhurbaşkanı Seçimi ve 28. Dönem Milletvekili Genel Seçimi 14 Mayıs 2023 tarihlerinde gerçekleştirilmiştir (YSK, 2023).

2000’li yıllarda yapılan ilk seçim olan 3 Kasım 2002 22. Dönem Milletvekili Genel Seçiminin gelecek yıllara ve Türk siyasi yaşamına büyük etkileri olan bir dönüm noktası olduğu belirlenmektedir. 1999 Genel Seçimlerinde kurulan koalisyonunda (DSP, MHP, ANAP) yaşanan sorunlar sonucunda koalisyonunda yer alan MHP Genel Başkanı Devlet Bahçeli’nin erken seçim talebi neticesinde seçim kararı alınmıştır. 17 Ağustos 1999 Gölçük Depremi ve 2001 yılında Türkiye’de yaşanan ekonomik kriz neticesinde alınan erken seçim kararının ardından milenyum sonrası yapılan ilk seçimde 1980-2000 arası önemli oy oranı olan siyasal partiler için çeşitli kısımlar yaşanmıştır. 2001 yılında Fazilet Partisi’nin Anayasa Mahkemesi

tarafından kapatılması sonucu Adalet ve Kalkınma Partisi ve Saadet Partisi kurulmuştur. Hem sağ hem de sol olarak tanımlanan partilerde yaşanan kırılmalar ve bölünmeler neticesinde 2000 ve 2002 yılları arasında 24 yeni siyasal partinin kurulduğu Ek 5'te görülmektedir. Türkiye'deki seçim sisteminde %10 barajının uygulanması sebebiyle 3 Kasım 2002 tarihinde yapılan seçimlerde iki siyasal parti (AK Parti ve CHP) mecliste temsil hakkı kazanmıştır. AK Parti oyların %34,28'ini, CHP %19,39'unu, DYP %9,54'ünü, MHP %8,36'sını, Genç Parti %7,25'ini, DEHAP %6,22 ve ANAP %5,13'ünü almıştır. Beş siyasal parti %5'ten daha fazla oy almasına rağmen seçim barajına takıldığından temsil hakkı alamaması sebebiyle AK Parti 363, CHP ise 178 milletvekili ve seçime bağımsız girenler 9 milletvekili çıkartmışlardır. Bu seçim 1987 seçimlerinden sonra ilk defa bir partinin TBMM'de güvenoyu alarak tek başına iktidara geldiği ilk seçim olmuştur. Bu seçimlerde AK Parti'nin 59 ilde, CHP'nin 10 ilde, DEHAP'ın ise 12 ilde birinci çıktığı belirlenmektedir. Yeni kurulan bir parti olmasına rağmen AK Parti büyük bir üstünlükle bu seçimleri almıştır. O dönem siyasi yasağı bulunan Recep Tayyip Erdoğan 3 Kasım 2002 seçimlerinde milletvekili seçilememiş fakat Siirt ili seçimlerinin Pervari ilçesi Doğanköy'de sandık kurulları oluşturulmadığı ve bir sandığın kırılmasından dolayı iptal edilmesinden sonra 9 Mart 2023'te seçimlerin tekrarlanması sonucunda o dönem siyasi yasağı biten Recep Tayyip Erdoğan meclise milletvekili olarak seçilmiş ve akabinde başbakan olmuştur (Türkiye Raporu, YSK, 2023).

23. Dönem milletvekillerini seçmek için yapılan 22 Temmuz 2007 Seçimi 1980 sonrası tüm seçimlerde olduğu gibi erken seçim kararıyla alınmasına rağmen o zamana kadar en uzun süre (4 yıl 8 ay 19 gün) görev yapılan dönem olmuş ve 61 yıl sonra ilk kez yaz döneminde seçim yapılmıştır. Cumhurbaşkanlığı seçimi sürecinde 27 Nisan 2007'de TSK'nın bildiri yayınlaması (e-muhtıra) sonucunda seçimlere gerginlikle girilmiştir. Laiklik tartışmaları, Cumhuriyet Mitingleri, merkez sağ ve merkez soldaki güç birliği arayışları, %10'luk seçim barajı gibi tartışmalar seçim öncesinde öne çıkmıştır (Tuncer, 2007: 135-140). 2002 ve 2007 yılları arasında ayrıca yaşanan ABD-Irak Savaşı ve süreçte 1 Mart tezkeresinin meclisten geçmemesi, Avrupa Birliğine giriş çalışmaları, Türk lirasından altı sıfırın atılması, ekonomik kalkınma programı, Kürt siyasi hareketi çerçevesinde OHAL'in kaldırılması, Danıştay Saldırısı, Hrant Dink Cinayeti gibi çeşitli siyasal ve toplumsal gelişmeler yaşanmıştır. Seçime gidilmesindeki en önemli süreç ise Cumhurbaşkanlığı seçiminde Abdullah Gül için mecliste gereken 367 çoğunluğa Ak Parti ulaşamadığı için erken seçime karar kılınmıştır. 22 Temmuz 2007 seçimlerinde yine 2002 yılında olduğu gibi Ak Parti birinci parti olarak en yüksek oyu almış, CHP ve MHP meclise milletvekili gönderen diğer siyasal partiler olmuştur. AK Parti oylarını %12,30 artırarak %46,58 ile 341 milletvekili çıkartmış bir önceki döneme göre 22 sandalyesi azalmıştır. CHP oylarını %0,89 artırarak 112 milletvekili çıkartmış fakat 66 sandalye kaybetmiş, bir önceki dönem mecliste yer almayan MHP oylarını %5,91 artırarak 71 milletvekili çıkartmayı başarmıştır. Ayrıca bağımsız adaylar seçimde %5,27 oy alarak 26 milletvekili elde etmişlerdir. %5 üzerinde oy alan parti sayısı bu seçimde sadece Demokrat Parti olarak görülmektedir. Diğer partilerin oy oranlarında 2002'ye göre düşüş gözlemlenmektedir. İki seçim döneminde kurulan yeni parti sayısı bir öncekine göre azalarak

23 adet olmuştur. AK Parti 68 ilde, CHP 5 ilde, MHP 2 ilde, bağımsız adaylar ise 6 ilde birinci parti olmuştur (Türkiye Raporu, YSK, 2023).

2007 seçimleri sonrasında Türkiye’nin politik yaşamında önemli birçok olay yaşandığı görülmektedir. Genel seçimler sonrasında Cumhurbaşkanlığı seçiminde yaşanan “367 krizi” nedeniyle 21 Ekim 2007 yılında bir halk referandumu yapılmış ve bu referandum sonucunda cumhurbaşkanının halk oyuyla seçilmesi, milletvekili seçimlerinin beş yıl yerine dört yılda bir yapılması, cumhurbaşkanı görev süresi gibi maddeler %68.95’lik evet oyuyla halk tarafından kabul edilmiştir (Tamer, 2017). Bunların başında 2008 yılında mevcut iktidar partisi olan AK Parti’ye “laikliğe aykırı fiillerin odağı haline geldiği” sebebiyle kapatılma davası açılmış ve bu dava Anayasa Mahkemesi üyeleri tarafından yapılan oylama sonucunda altı üyeye karşı beş üye oyuyla reddedilmiştir. Fakat bu dava sonucunda AK Parti’nin hazineden aldığı devlet yardımının yarısının kesilmesine neden olmuştur (Milliyet, 2023). Bu döneme ilişkin diğer en önemli gündemi etkileyen olaylardan birisi ise Balyoz darbe planı iddiası ve Ergenekon davaları olmuştur. Ergenekon soruşturması Ümraniye’de bir gecekonuda 27 adet el bombasının bulunmasıyla başlamıştır. Birçok emekli komutanın, aktif görevde olan askeri personelin, siyasetçinin, gazetecinin ve sivil toplum kuruluşundan kişinin yargılandığı davalar o döneme büyük etki yapmıştır (BBC, 2013). Bu olaylar dışında Türkiye siyasi, politik ve toplum hayatını etkileyen başörtüsü serbestliği, Gazze’ye yardım taşıyan Mavi Marmara gemisine İsrail tarafından yapılan baskın ve 12 Eylül 2010 yılında yapılan halk referandumu öne çıkmaktadır.

Siyasi hayatta partiler açısından seçim süreci ele alındığında 2007 seçimleri ile 2011 seçimleri arasında 27 yeni siyasal partinin kurulduğu görülmektedir. Seçimler öncesinde ana muhalefet partisi CHP lideri Deniz Baykal yerine Kemal Kılıçdaroğlu partinin başına geçmiştir. Bu dönemde DTP kapatıldığı için yerine BDP, sağ kanatta ise Numan Kurtuluş liderliğinde HAS Parti kurulmuştur. 24. Dönem Milletvekili Genel Seçimini oyların %49,83’ünü alan ve oylarını %3,25 artıran AK Parti 327 milletvekiliyle tek başına iktidar olarak kazanmıştır. 23. Dönem olduğu gibi yine CHP, MHP ve bağımsızlar meclise girmeyi başarmıştır. CHP oylarını %5,11 artırarak %25,98 oy oranıyla 135 milletvekili, MHP %1,26 oy oranı düşüşüyle 53 milletvekili çıkartarak %13,01 oy oranı almıştır. Emek, Demokrasi ve Özgürlük Blokundan seçimlere bağımsız giren 35 milletvekili de mecliste temsil hakkı elde etmiştir. 66 ilde AK Parti, 7 ilde CHP, 1 ilde MHP, 7 ilde ise bağımsızlar birinci parti olmuştur (Türkiye Raporu, YSK, 2023).

2011’den sonraki geçen dört yıl sonunda 25. Dönem Milletvekili Genel Seçimi 7 Haziran 2015 tarihinde yapılmasına karar verilmiştir. 2011 ve 2015 yılları arasında politik, siyasi ve toplumsal hayatı etkileyen önemli olayların olduğu görülmektedir. Bunların başında 2013 yılında Taksim’de bulunan Topçu Kışlası’nı yeniden yapılması çerçevesindeki inşaat çalışmalarını protesto etmek için başlayan olaylar kısa sürede Türkiye’nin birçok noktasına yayılmış ve hükümet karşıtı bir kimlik kazanmıştır. Olaylar yaklaşık iki haftalık bir süreçten sonra sona ermiştir (BBC, 2018). Bu süreçteki bir diğer önemli süreç ise FETÖ’nün hükümete

ilk darbe planı olarak anılan 17-25 Aralık 2013 tarihlerinde çeşitli siyasilere, iş insanlarına ve kamu görevlilerine yönelik düzenlediği operasyonlardır. Bu süreç sonrasında hükümet özellikle kritik noktalarda bulunan örgüt üyelerini belirlemiş ve görevlerinden tasfiye etmeye başlamıştır (Sırıklı & Kılıç, 2017). 25. Dönem Milletvekili Genel Seçimleri öncesi 2014'te referandum değişikliği sonrası halk ilk kez cumhurbaşkanını kendisi seçmiş ve yapılan seçimlerde Recep Tayyip Erdoğan, en yakın rakibi olan Ekmeleddin İhsanoğlu'nu %13,35 oranında ciddi bir farkla, oyların %51,79'unu alarak Türkiye'nin 12. Cumhurbaşkanı olmuştur. Yasa gereği AK Parti'deki liderliği bırakan Recep Tayyip Erdoğan'ın yerine Ahmet Davutoğlu gelmiştir. 2011'den seçime kadar olan dönemde 53 yeni siyasal parti kurulmuştur. 7 Haziran 2015'te yapılan seçimlerde AK Parti'nin oyları %8,96 düşerek %40,87'ye gerilemiş, 258 milletvekili çıkartarak 2002'den itibaren ilk defa tek başına iktidar olmayı başaramamıştır. CHP %1,03 oy azalışı ile %25,98 oy oranıyla 132, MHP %3,28 oy artışı ile %16,29 oy oranıyla 80 ve ilk defa bağımsız değil parti olarak seçime giren HDP %13,12 oy oranıyla 80 milletvekili çıkartmıştır. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan tarafından AK Parti lideri Ahmet Davutoğlu'na meclisi kurma yetkisi verilmiş fakat yapılan görüşmelerde sonuç alınamaması nedeniyle 1 Kasım 2015 tarihinde yapılmak üzere 26. Dönem Milletvekili Genel Seçimi yapılmasına karar verilmiştir. Bu seçimlerde AK Parti oylarını %8,63 artırarak %49,50 oy oranıyla 317 sandalye kazanmış, CHP %0,37 oy artırarak %25,32 oy oranıyla 134 sandalye, MHP %4,39 oy düşüşüyle %11,90 oranıyla 40 sandalye ve HDP %2,36 oy düşüşüyle &10,76 oy oranıyla 59 sandalye kazanmıştır. AK Parti 63 ilde, CHP 6 ilde ve HDP 12 ilde birinci parti olmayı başarmıştır (Türkiye Raporu, YSK, 2023).

2015 Milletvekili Genel Seçimlerinden sonraki Türkiye'nin yaşadığı en önemli siyasi ve toplumsal olay 15 Temmuz 2016'da terör örgütü FETÖ'nün planladığı ve yapmaya çalıştığı darbe girişimidir. 251 kişinin şehit olduğu olaylarda Genelkurmay, TBMM, Boğaziçi ve Fatih Sultan Mehmet Köprüsü, Emniyet Genel Müdürlüğü ve birçok kamu kuruluşuna saldırılar düzenlenmiş ve halk tarafından darbeciler bastırılmıştır. Bu süreç sonrasında kamuda görevli birçok kişi görevden uzaklaştırılmış ve FETÖ ile bağlantılı olanlar tutuklanmışlardır (Şahin, 2019). Ayrıca 2015-2016 yıllarında 18 aylık süreçte Türkiye'de gerçekleşen 33 terör saldırısında (Ankara Güvenpark, Atatürk Havalimanı ve Vodafone Arena saldırıları, Bursa, Gaziantep, Kayseri, İstiklal Caddesi, Sultanahmet Meydanı, vb.) 500'e yakın insan hayatını kaybetmiştir (Aygün, 2022).

MHP'de ise bu dönemde 547 delege olağanüstü Kurultay talebini genel merkeze iletmış ve bu süreçte Meral Akşener, Koray Aydın ve Sinan Oğan genel başkan adaylıklarını bildirmişlerdir. Bu süreçte kurultay gerçekleşmemiş, disiplin kurulunun aldığı karar sonrasında Meral Akşener ve Ümit Özdağ gibi isimler partiden ihraç yoluyla bağlantıları kesilmiştir. Bunun neticesinde Meral Akşener 25 Ekim 2017'de İyi Parti'yi kurmuştur (BBC, 2017). AK Parti'de bir önceki dönemde parti liderliğine gelen ve Başbakan olan Ahmet Davutoğlu ile Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan arasındaki anlaşmazlıklar sonucunda Başbakan Davutoğlu istifasını sunmuş ve yerine Binali Yıldırım gelmiştir. Anayasa değişikliklerini içeren halk oylaması talebi MHP'nin desteğini de alan AK Parti

önderliğinde meclisten geçirilmiştir. 2017 yılında yapılan referandum %51,41 oy oranı ile halk tarafından kabul edilmiştir. Böylelikle TBMM’deki vekil sayısı 550’den 600’e yükselmiş, seçim süresi tekrar dört yıldan beş yıla çıkartılmış, milletvekili seçilme yaşı 25’ten 18’e düşürülmüş ve cumhurbaşkanlığı ile ilgili birçok değişiklik yapılarak genel seçimlerle birlikte Cumhurbaşkanı seçiminin yapılmasına ve seçimlerde salt çoğunluğu elde eden adayın kazanması gibi değişiklikler yapılmıştır (Yeni Şafak, 2017).

2015 ve 2018 arasındaki dönem, 13 siyasal parti ile 2000’ler sonrasında en az siyasal partinin kurulduğu dönem olmuştur. 27. Dönem Milletvekili Genel Seçimi 24 Haziran 2018’de gerçekleştirilmiş ve bu seçimlerde aynı zamanda Cumhurbaşkanlığı seçimi de yapılmıştır. Cumhurbaşkanlığı seçimi ve meclise adaylarını gönderebilmek için partiler uzun bir aradan sonra ilk defa ittifak sistemine geçiş yapmıştır. Cumhurbaşkanlığı’nda AK Parti, MHP ve BBP yer alırken, Millet İttifakı’nda CHP, İyi Parti, Saadet Partisi ve DP yer almıştır. Seçimlerde oyları %6,94 oranında düşmesine rağmen AK Parti %42,56 oy oranıyla 295 milletvekili çıkartmış ve yine birinci parti olmayı başarmıştır. CHP’nin oyları %2,67 düşüşle %22,65 oy oranıyla 146 milletvekili, HDP %0,93 artışla %11,70 oy oranıyla 67 milletvekili, MHP %0,80 düşüşle %11,10 oy oranıyla 49 milletvekili ve ilk defa seçimlere giren İyi Parti %9,96 oy oranıyla 43 milletvekilini TBMM’ye göndermiştir. Bu seçimin, 2000’ler sonrasında ilk defa bir genel seçimde 5 partinin aynı anda TBMM’de temsil edildiği görülmektedir. Yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimine ise Recep Tayyip Erdoğan, Muharrem İnce, Meral Akşener, Selahattin Demirtaş, Temel Karamollaoğlu ve Doğu Perinçek aday olmuştur. Recep Tayyip Erdoğan ilk turda salt çoğunluk olan %52,59 oy oranıyla, en yakın rakibi Muharrem İnce’nin %21,95 oy oranı önünde seçimi kazanarak 2014’ten beri olan görevine devam yetkisi almıştır. Milletvekilliği seçimlerinde AK Parti 64 ilde, CHP 6 ilde ve HDP 11 ilde, Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Recep Tayyip Erdoğan 63 ilde, Muharrem İnce 8 ilde ve Selahattin Demirtaş 10 ilde birinci çıkmayı başarmıştır (Türkiye Raporu, YSK, 2023).

2018 ve 2023 arasındaki dönemde ise Türkiye’deki siyasi ve toplumsal hayatı etkileyen olayların başında Covid-19 pandemisi, Türk lirasının değer kaybı ve yüksek enflasyon, 6 Şubat 2023’te meydana gelen Kahramanmaraş merkezli 7,8 ve 7,5 büyüklüklerindeki depremler gelmektedir. Bu beş yıllık dönem hem 2000’ler döneminin hem de ülke tarihinin en çok siyasal partinin kurulduğu dönemi olarak karşımıza çıkmaktadır. 69 yeni siyasal partileşmenin olduğu bu süreçte öne çıkan partiler olarak AK Parti’de daha önce bulunmuş eski başbakan ve bakan Ahmet Davutoğlu’nun kurduğu Gelecek Partisi, yine eski bakan olarak görev alan Ali Babacan’ın kurmuş olduğu Demokrasi ve Atılım Partisi, 2018 Cumhurbaşkanlığı seçiminde aday Muharrem İnce’nin kurduğu Memleket Partisi ve eski MHP ve İyi Parti milletvekili Ümit Özdağ’ın kurduğu Zafer Partisi ön plana çıkmaktadır.

28. Dönem Milletvekili Genel Seçiminin ise 14 Mayıs 2023 tarihinde yapılmasına karar verilmiş, böylece en uzun süreli dönemlerden biri olarak 27. dönem kayıtlara geçmiştir. Bu seçimde 2018 yılında olduğu gibi hem milletvekili hem de Cumhurbaşkanlığı seçimleri aynı gün yapılmıştır. Yine benzer olarak partiler arası ittifaklar kurulmuş, Cumhurbaşkanlığı’na

Yeniden Refah Partisi katılmış, DSP ve Hür Dava Partileri dışarıdan destek vermiş, Millet İttifakı'na ise Gelecek ve DEVA Partisi katılmıştır. Milletvekili seçimlerinde AK Parti'nin oyları %6,94 düşerek %35,62'ye inmiş ve 268 milletvekili çıkartarak tekrardan birinci parti olmuştur. Saadet, DP, Gelecek ve DEVA Partisi CHP'nin listelerinden seçime girmiş, CHP oylarını %2,7 artırarak %25,35 oyla 169 milletvekili çıkartmış, DEVA Partisi 15, Saadet ve Gelecek Partisi 10'ar ve DP 3 milletvekili kazanmıştır. MHP'nin oyları %1,03 azalmasına rağmen %10,07 oy oranıyla en çok oyu alan üçüncü parti olmuş ve 50 milletvekilini meclise taşımıştır. İyi Parti'nin oyları %0,27 azalışla %9,69'a gerilemiş ve 43 milletvekili, HDP'nin oyları %2,88 düşüşle %8,82 oy oranıyla 61 milletvekili çıkartmıştır. Cumhur İttifakı'nda yer alan Yeniden Refah Partisi ilk girdiği seçimde 2,8 oy oranıyla 5 milletvekili, Emek ve Özgürlük İttifakı'nda yer alan Türkiye İşçi Partisi 4 milletvekili çıkarmayı başarmıştır. Cumhurbaşkanlığı seçimine Cumhur İttifakı adayı olarak Recep Tayyip Erdoğan, Millet İttifakı adayı olarak Kemal Kılıçdaroğlu, ATA İttifakı adayı olarak Sinan Oğan ve Memleket Partisi lideri Muharrem İnce aday olmuş, seçimlerden kısa bir süre önce Muharrem İnce seçimlerden çekilmiştir. 14 Mayıs 2023 tarihinde yapılan seçimlerde Recep Tayyip Erdoğan %49,52, Kemal Kılıçdaroğlu ise %44,88 oy oranı almış, hiçbir aday salt çoğunluğa ulaşamamıştır. Bunun neticesinde cumhurbaşkanını seçmek için 28 Mayıs 2023 tarihinde en çok oyu alan adaylar olan Recep Tayyip Erdoğan ve Kemal Kılıçdaroğlu arasında bir tercih yapmak için tekrar bir seçim düzenlenmiştir. Oyların %52,18'ini alan Recep Tayyip Erdoğan 2014'ten bu yana sürdürdüğü cumhurbaşkanlığına devam etmek için yetki almıştır. 14 Mayıs 2023 Milletvekili seçimlerinde 58 ilde AK Parti, 10 ilde CHP, 13 ilde HDP, 14 Mayıs 2023 Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde 51 ilde Recep Tayyip Erdoğan, 30 ilde Kemal Kılıçdaroğlu, 28 Mayıs 2023 Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde ise 52 ilde Recep Tayyip Erdoğan 29 ilde Kemal Kılıçdaroğlu ilk sırada seçilmeyi başarmıştır (BBC, 2023).

2000 ile 2023 arasında kurulan parti sayısının, 1923 sonrası kurulan parti sayısına göre çok daha fazla olduğu Ek 5'ten belirlenebilmektedir. Bu dönemde 212 yeni siyasal parti kurulmuştur ve 100 yıllık süreçte (1923-2023) toplam 410 siyasal partinin varlığından söz etmek mümkün hale gelmiştir. 23 yılda kurulan parti oranı 77 yılda kurulan parti oranına göre %51,7'dir. Kurulan partilerin 118'i oran olarak %55,7'si YSK'ya göre açıktır ve çalışmalarına devam etmektedir. Özellikle parti kanunlarında yapılan değişimler ve partilerin kurulma süreçlerinin kolaylaşması neticesinde birçok siyasal partileşmenin varlığı çoğulculuk ve farklı düşüncelerin çevreye aktarılması gibi sebeplerden dolayı önemlidir. 14 Ağustos 2001 tarihinde kurulan Adalet ve Kalkınma Partisi, kurulduğu günden bu yana Türkiye'de düzenlenen tüm seçimleri kazanmıştır. AK Parti Bu dönemde gerçekleştirilen hem milletvekili seçimleri hem yerel seçimler hem referandumlar hem de cumhurbaşkanlığı seçimlerinin hepsinde birinci parti olarak büyük bir başarıya ulaşmıştır. İdeolojik olarak "Muhafazakâr Demokrasi, Milli ve Sosyal Muhafazakârlık, Sağ Popülizm, Yeni Osmanlıcılık, Erdoğancılık, Ekonomik Milliyetçi, Avrupa Şüpheciliği, Post-İslamcılık" gibi akımları benimseyen AK Parti'nin ayrıca YSK'ya göre 11.241.230 üye sayısı bulunmaktadır. Bu dönemde kurulan ve Türk siyasi yaşamında aktif olarak rol alan, YSK'ya göre üye sayısı 25 bin üzeri olan

diğer partiler ise kurulma tarihi sırasına göre Saadet Partisi, Genç Parti, Demokrat Parti, Anavatan Partisi, Hakların Demokratik Partisi, Yeni Türkiye Partisi, İyi Parti, Yeniden Refah Partisi, Gelecek Partisi, Demokrasi ve Atılım Partisi, Türkiye Değişim Partisi (2023’te CHP ile birleşti), Memleket Partisi ve Zafer Partisi’dir.

YSK’da yer alan “Siyasi Parti Genel Bilgileri” kısmı incelendiğinde aktif olarak siyaset hayatına devam eden partilerin üye sayıları bilgisine ulaşılabilmektedir. Ek 5’e göre şu an açık olan 26 partinin kurucuları, liderleri, yönetim kurulları olmasına rağmen resmi olarak hiçbir üyesi bulunmadığı görülmektedir. Mevzuatta yer alan (2023, 1-11) Siyasal Partiler Kanuna göre 30 kişinin birleşimiyle bir siyasal parti kurmak mümkündür. Fakat siyasi seçimlere katılmak için bir partinin Türkiye’deki şehirlerin en az yarısında oy verilme tarihinden altı ay önce teşkilat kurması ve büyük kongresini yapmış olması gerekmektedir. Haberalternatif (2022)’e göre 26 açık partinin YSK’da gözükken üye sayısının (0) olmasındaki en temel sebeplerden birisini Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde yer alan salt çoğunluğa ulaşmanın kazanması oluşturmaktadır. Özellikle oy oranı sınırlı ve küçük partilerin aldığı yüzdeler dilimdeki virgül oylar bile ittifak oluşunca önemli duruma gelmektedir. Yeni sistemin bu durumundan dolayı 1-2 milletvekili almak veya siyasette söz sahibi olmak isteyen oluşumlar yeni partiler kurarak siyaset yapmaya başlamışlardır.

2000 sonrası kurulan partiler incelenirken, üç farklı partiye (Güven Partisi, Milliyetçi İrade Yükseliş Partisi ve Geleceğin Türkiye Partisi) yönelik kumar baskınlarının yapıldığı tespit edilmektedir. İdeolojik bakış açılarıyla ilgili bilgi bulunmayan bu partilerin il başkanlıklarında yasadışı kumar aktivitelerine rastlanmaktadır. Pusula Haber’e göre (2015) Adana’da Güven Partisine 44 kez, Milliyetçi İrade Yükseliş Partisine 8 kez kumar baskını düzenlenmiştir. 44 baskında 700 bin Türk lirası idari ceza uygulanan Güven Partisi üyeleri, daha sonra açılan kapatma davasından dolayı Milliyetçi İrade Yükseliş Partisi olarak yeni bir oluşum kurmuşlardır. Dönemin Adana Valisi Mustafa Büyük, siyasal parti olarak gözüktüğü için binayı mühürleyemediklerini kamuoyuna açıklamıştır. Bu üç siyasal parti de kurucular kurulu kararıyla süreç içinde kapanmışlar ve aktif siyasetten çekilmişlerdir.

2000 ve 2023 yılları arasında kurulan siyasal partilerin kurumsal kimlikleri araştırıldığında yeni kurulan ya da genellikle üye sayısı (0) olan siyasal partilerin bir internet sayfasına, kurumsal sosyal medya adreslerine sahip olmadığı tespit edilmiştir. Bu bağlamda ideolojileri hakkında bilgi edinmek için yapılan araştırmalarda 16 siyasal partinin ideolojisi hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. Genel olarak bu dönemde kurulan partilerin ideolojileri incelendiğinde ise genellikle partilerin birden fazla ideolojiyi öne çıkardığı görülmektedir. Bu dönem ideolojik çerçeveden incelendiğinde Ek 5’e göre en fazla milliyetçi (72), muhafazakâr (55), Atatürkçü (46) ve demokrat (35) bakış açısına sahip düşüncenin partilerin temelini oluşturduğu belirlenmektedir. Bu ideolojileri; çeşitli hakları gözetenler (20), liberalizm (18), Marksist-Leninist (12), ulusalcı (10), İslamcılık (10), sosyalizm (9), komünizm (9), Osmanlıcılık (8), merkez sağ (7), Turancılık (7), laiklik (6) ve eşitlikçi (5) oluşturmaktadır.

1923-2023 Türkiye Seçimlerine Katılım Durumları

Türkiye’de çok partili siyasi yaşama geçildiği dönemden sonra yapılan seçimler baz alındığında Türkiye’deki seçmen sayısının gün geçtikçe nüfusa benzer şekilde arttığı belirlenmektedir. Ek 6’da yer alan verilere göre Türkiye’de 1950 seçimlerinde geçerli oyların oranı %99,99’tur ve bu orana hiçbir seçimde ulaşılammıştır. Hiçbir seçimde geçerli oyların kullanılan oylara göre oranı %95’in altına inmemiştir. Bu durum seçimlerde oy veren vatandaşların siyasi okuryazarlık açısından bilinçli veya kararlılık açısından belirli bir düşünceye sahip olduğunu göstermektedir. Geçerli oyların tüm seçmen sayısına oranına bakıldığında Ek 6’ya göre hiçbir seçim döneminde %60’ın altına inmemiştir. 1987 yılı tüm seçmenlerin oransal olarak katılımı en yüksek seçim olurken, 1969 yılı ise oransal olarak katılımın en düşük olduğu seçimdir. 2000 yılı sonrasında yapılan seçimlerde geçerli oyların tüm seçmen sayısı oranına bakıldığında hiçbir seçimin ise %80’inin altına düşmediği belirlenmektedir. Bu durum son 23 yılda seçmenlerin sandığa daha sık gittiğini göstermektedir. Kullanılan oylar incelendiğinde ise 1960 darbesinden sonra seçmen sayısı artmasına rağmen düşüş olduğu, bu düşüşün iki seçim dönemi boyunca devam ettiği belirlenmektedir. Benzer olarak katılım oranlarında da 1960 darbesi sonrası düşüşlerin yaşandığı ilerleyen dönemde ise düşüş eğiliminin durduğu ve normaleştiği gözlemlenmektedir.

Sonuç

Demokrasi üzerine birçok düşüncenin, bakış açısının, anlamlandırmanın olduğu ve yaşanan çağa, dönem koşullarına, toplum yapısına ve gelişmelere göre şekillenen çok boyutlu ve insanlık için temel bir kavramdır. İnsanlar genellikle toplum olarak ideal yaşam standartları çerçevesinde güvenle ve haklarını koruyacak bir şekilde yaşamak istedikleri için demokrasi ve demokrasinin kavramsal anlamları üzerine birçok konu yüzyıllar boyunca tartışılmıştır. Demokrasi çerçevesinde yurttaş odaklılık, bireysel hak ve özgürlükler, yasama, yargı ve yürütme ayrılığı, iktidara herkesin gelebilmesi, eşitlik, çoğulculuk, uzlaşma ve yasalar önünde herkesin eşit haklarla temsil edilmesi gibi birçok kavrama odaklanılmaktadır. Bu çerçevede mevzuatların, yasaların ve kuralların olduğu anayasalarla bu hak ve özgürlükler devletler tarafından güvence altına alınmaktadır. Bu sayede kurallar bütünü oluşmakta, kişiye ya da gruplara özel yaklaşımlarla herhangi bir kişinin ön plana alınarak imtiyazlı hale gelmesine karşı çıkmaktadır.

Demokrasinin temin edilmesindeki en önemli olgulardan birisini ise içinde bulunulan toplumun siyasi hayatı oluşturmaktadır. Siyasi hayatın dengeli, adil ve halkın görüşlerini yansıtacak şekilde var olabilmesinin temelini ise seçimler oluşturmaktadır. İdare edilen halkın idarecilerini belirlemesi konusu demokratik ortamlarda temsilin ve katılımcılığın güvencesi durumundadır. Bir kişinin veya grubun yönetimi zorla elde etmesi ve buna devam etmesi demokrasilerde seçim uygulandığı için mümkün değildir ve halkın tercihleri sonucunda iktidar belirlenmektedir. Böylece farklı ideolojiye ve düşüncelere sahip gruplar yönetimde söz sahibi olabilmekte, halk tabanından temsil edilen kişiler değişim gösterebilmektedir.

Demokratik ve demokrasi kültürüne sahip olan ülkelerde halk, birçok farklı seçenek üzerinden değerlendirmelerini gerçekleştirmekte ve devlet ile toplum adına alınacak kararlarda söz sahibi olabilmektedir. Bu nedenle siyasilerin seçimi, demokratik varlığın sürmesi ve özgürlüklerin devam etmesi açısından kritik bir öneme sahiptir.

Seçimlerin olduğu ortamlarda ise siyasal partilerin varlığı, yapılanmaları ve düzenleri öne çıkmaktadır. Seçimlerin düzenlenmesi sürecinden iktidara giden yolda halkın yaptığı tercihler bir siyasal partinin vaatleri, düşünceleri ve oluşturmak istediği toplumsal ortamla ilişkilidir. Bu bakımdan siyasal partiler benzer fikirleri olan, sorunlar hakkında aynı tepkileri verebilen bireylerin bir araya gelerek toplumdaki sorunlar hakkında çözümler üretmek için oluşturulmuş örgütlenmelerdir. Her siyasal parti var oldukları ortamda halkın desteğini alarak iktidarı kazanmak, yapmak istediği planları ve programları gerçekleştirerek kendi ideolojilerine ve fikirlerine uygun olarak daha iyi bir toplum oluşturma amacı taşımaktadır. Devletin yönetilme sürecinde aktif olarak rol alan siyasal parti veya partiler, var olan sorunların çözümü dışında dış politikaların yürütülmesi ve toplumun huzur içinde yaşaması için çalışmalar yürütmektedir. Demokratik ortamlarda ne kadar fazla siyasal parti olursa, o kadar çok kişi kendi fikrine ve ideolojisine yakın bir oluşumu destekleyebilecek ve katılımcılık artacaktır.

Çalışma kapsamında Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulduğu yıl olan 1923’ten günümüze kadar (2023) olan 100 yıllık süreçte Türkiye’de gerçekleştirilmiş seçimler ve siyasal partiler incelenmiştir. Siyasi ortam aslında siyasi kültürle iç içe ele alınması gerektiğinden incelemeler öncesinde Osmanlı Devleti’ne dayanan bir siyasi kültürden bahsetmek mümkündür. Ünal (2015: 102-103)’a göre Osmanlı Devleti’nde 19. yüzyılda yaşanan demokratikleşme hareketleri sonrasında gerçekleşen I. Meşrutiyet döneminde parlamento açılmıştır. Bu dönemden, 20. yüzyılın başına kadar parlamentonun yapısı değişse de belli dönemlerde kapatıldığı için sekteye uğrasa da siyasal partileşme sürecinden geçilmiştir. I. Meşrutiyet ile seçimlerin Osmanlı Devleti’nde yer aldığı ve ilk siyasal partileşmenin II. Meşrutiyet döneminde olduğu tespit edilmektedir. Kanun-i Esasi’de Ayan ve Mebusan Meclisi olarak ikili bir yapı olsa da iki dereceli seçim sistemlerinin uygulandığı görülmektedir. Hatta Osmanlı Devleti’nin son dönemlerinde 1908’den 1922’ye kadar olan süreçte 76 siyasal partinin kurulduğu görülmektedir. Bu durum siyasal partileşme sürecinin Cumhuriyet dönemi öncesi Osmanlı Devleti’nde başladığını ve benzer düşüncelere sahip kişilerin organize olabildiğini göstermektedir.

100 yıllık Türk siyasi hayatı toplumsal ve siyasal çeşitli olaylar nedeniyle belirgin bir şekilde dönemlere ayrıştırılabilmektedir. Bu bağlamda 1923–1945 Tek Partili Dönem ve Fırkaların Kuruluşu, 1945–1960 Birinci Çok Partili Dönem, 27 Mayıs 1960’ta yaşanan darbeyle birlikte 1960-1980 İkinci Çok Partili Dönem, 12 Eylül 1980 darbesi sonrası 1980-2000 Üçüncü Çok Partili Dönem ve yakın dönem olarak 2000 Sonrası Yeni Dönem şeklinde beş ayrı süreçten bahsetmek mümkündür.

1923-1945 arası Türkiye siyasi yaşamı incelendiğinde, Türkiye Cumhuriyeti’nin kurularak yeni bir yönetim yapısına geçilmesi sonucunda halkın bu sürece alışması, yeniliklere uygun

davranması hemen mümkün olmadığı için uzun yıllar alan bir süreç yaşanmıştır. Bu süreçte 1923'te Cumhuriyet Halk Partisi kurulmuş ve demokratik bir toplum oluşması için bu girişim bir ilk olarak karşımıza çıkmıştır. 1923 sonrası Mustafa Kemal Atatürk'ün demokratik bir ortamın oluşması için başka partiler kurulması istemesi üzerine Türkiye'de siyasal partileşme süreçleri yaşanmış fakat çeşitli toplumsal ve siyasi sebeplerden dolayı 1945'e kadar bu durum gerçekleşmemiş ve tek partili dönem yaşanmıştır. 1945 yılına kadar dört parti kurulsada da bu partiler Vekiller Heyeti veya Merkez Heyeti kararları ile kapatılmış ya da hükümetçe izin verilmemiştir. Yasal muhalefet örgütlenmelerinin var olmadığı bu dönemde CHP'nin politikaları aktif ve etkin olarak uygulanmıştır.

II. Dünya Savaşı'nın bitmesiyle birlikte İsmet İnönü hükümeti ülke içinde yaşanan yoksulluk, kırsal kesimin hayat şartlarının yükseltilmesi gerekliliği, enflasyon problemi ve tarıma yönelik yüksek vergiler ile dış dünyada yaşanan değişimler ve ülke içindeki yükselen muhalefetin farkına vararak gerekli yasal düzenlemelere gitmiş, böylelikle Türk siyasi tarihinde önemli bir durumun değişmesine olanak sağlamıştır. Değişimin yaşandığı 1950 seçimleri öncesi dönem olarak 1945-1950 yılları arasında 29 yeni siyasal parti, 1960'a kadar olan süreçte ise 12 siyasal parti kurulmuştur. Bu süreçte yaşanan bu değişim toplumun temsili ve çoğulculuk açısından çok kritik bir gelişmedir ve bu dönemde liberal, muhafazakâr, sosyalist, merkez sol, milliyetçi, siyasal İslamcı, merkez sağ gibi birçok ideolojiye sahip siyasal parti açılmıştır. Dönemin en önemli siyasal partisi ise CHP'den ihraç edilen veya ayrılan Adnan Menderes, Celal Bayar, Refik Koraltan ve Fuat Köprülü gibi siyasilerin birleşerek 1946'da kurduğu Demokrat Parti'dir. 1950'de iktidarı ele alan Demokrat Parti 27 senelik CHP iktidarını sonlandırmış ve 1960'a kadar iktidarı elinde tutmuştur. Demokrat Parti iktidarını bitiren olay ise 27 Mayıs 1960'da ordu tarafından gerçekleştirilen darbedir ve bu darbe ile Cumhurbaşkanı, Başbakan ve DP'li tüm bakan ve milletvekilleri tutuklanmış ve meclis feshedilmiştir. Çok partili dönemde demokratik ortama gerçekleştirilen bu müdahale ile Türkiye'nin demokratikleşme süreci zarar görmüş ve çok partili ilk süreç sadece 15 yıl sürmüştür.

Türk siyasi yaşamının üçüncü kesiti olarak 1960-1980 dönemi ise demokratik açıdan karmaşık ve tam olarak sistemin oturmadığı bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu dönemde eski siyasal partilerin faaliyetleri sınırlandırıldığı için 1961'deki seçimlere kadar birçok siyasal parti eski isimlerini değiştirerek yeni isimlerle seçimlere katılmışlardır. 1960-1980 döneminde toplam 51 yeni siyasal parti kurulmuştur. 1961'de yeni anayasa ile siyasi ve toplumsal hayata yönelik birçok eski yasa değiştirilmiş; yeni yasalar getirilmiştir. İşçi haklarının ve sendikalaşmanın arttığı bu dönemdeki toplumsal açıdan en kritik süreç ise 1970 ile 1980 yılları arasında yaşanmıştır. Toplumsal şiddetin yaşandığı bu dönemde halk sağ ve sol olarak ikiye ayrılmış ve silahlı eylemler yaşanmıştır. Enflasyona bağlı olarak devalüasyonların söz konusu olduğu dönemde ekonomik sıkıntıların yaşandığı da görülmektedir. Beş seçimin yaşandığı bu dönemde toplumsal ve siyasal olarak kaos ve sıkıntılar baş göstermiş, bu da demokratikleşme sürecine zarar vermiştir.

Türk siyasi yaşamında dördüncü dönem olan 1980-2000 yılları arasında ise ikinci kez darbe gerçekleştiği görülmektedir. Toplumsal şiddet ve kaos olayları nedeniyle 12 Eylül 1980’de askeri darbe yaşanmış; darbenin neticesinde yine tüm partiler kapatılmış, siyasal parti liderleri siyasetten uzaklaştırılmıştır. Ancak 1983 yılında siyasal partilerin kurulmasına izin verilmiş ve eski partiler tekrar farklı isimlerle kurulmaya başlanmıştır. 1980 ve 2000 döneminde beş seçim gerçekleştirilmiş, ANAP’ın kazandığı 1983 ve 1987 seçimleri sonrasında sürekli koalisyon hükümetleri oluşmuştur. Muhafazakâr, milliyetçi, merkez sağ, liberal ve Atatürkçü ideolojiye sahip siyasal partilerin hâkim olduğu bu dönemde özellikle 1995 seçimleri sonrasında yaşanan karmaşa süreci öne çıkmaktadır. Bu dönemde 4 farklı koalisyon kurulmuş ve siyasi istikrar sağlanamamıştır. Ayrıca 1980 darbesi sonrası onaylanan 1982 Anayasası sert ve kural koyucu nitelikte olduğundan demokratik ortamın sağlıklı bir şekilde sağlanamadığı için siyasi olarak karmaşanın öne çıktığı bir dönemdir.

Türk siyasi yaşamında son kesit şeklinde ele alınan beşinci dönem ise 2000 ve sonrası dönemdir. Bu dönem Türkiye siyasi tarihindeki 410 partinin 212’si kurulmuştur. En fazla siyasal partinin kurulduğu bu dönemde Adalet ve Kalkınma Partisi öne çıkmaktadır. 2002’den beri gerçekleşen tüm seçimlerde tek başına iktidar olmayı başaran siyasal parti, dönemi şekillendirmiştir. Bu dönemde siyasal partileşmenin artmasıyla birlikte Atatürkçü, muhafazakâr, milliyetçi, demokrat, liberal, ulusalcı, sosyalist, İslamcı, Osmanlıcı, Turancı, merkez sağ, merkez sol ve haklar temelli birçok partinin kurulduğu görülmektedir. Bu dönem ideolojik olarak en fazla çeşitliliğe sahip dönemdir ve partilerin bakış açıları çok boyutludur. Bu dönemde 2016 yılında bir darbe girişimi gerçekleştirilmiş, başarılı olunmamış ve bu açıdan demokratik yönetim sekteye uğramamıştır. 23 yıllık süreçte gerçekleşen 7 seçimde farklı partilerin meclise girdiği, temsilin farklılaştığı ve seçimlere katılımın yüksek olduğu anlaşılmaktadır.

Nitekim tüm bu incelemeler ve araştırmalar neticesinde Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulduğu 1923’ten bu yana demokrasi ve demokratik ortam için birçok atılımın gerçekleştiği, siyasal partilerin kurulduğu ve bu siyasal partilerin temsil yetkisi kazanabilmek için çalışmalar gerçekleştirdiği görülmektedir. Belli dönemlerde darbelerle zarar gören demokratik ortam, siyasal partilerin tekrar kurulmasıyla yeniden şekillenmiş ve halkın temsil hakkına önem verilmiştir. Yüksek Seçim Kuruluna göre aktif olarak siyasal yaşamını devam ettiren 132 partinin olması, Türk siyasi yaşamı açısından temsil ve katılımcılık için olumlu bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Toplumdaki fikirsel çeşitlilik bakımından da anlam taşımaktadır, ancak demokratik gelişim açısından bu fikirsel çoğulculuk perspektifinin iktidar olabilmekle refleksi bakımından da sorgulanması önem taşımaktadır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Yazar Katkıları: Çalışma Konsepti/Tasarım- B.M., M.C.T.; Veri Toplama- B.M., M.C.T. ; Veri Analizi/Yorumlama- B.M., M.C.T.; Yazı Taslağı- B.M., M.C.T.; İçeriğin Eleştirel İncelemesi- B.M., M.C.T.; Son Onay ve Sorumluluk- B.M., M.C.T.

Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conception/Design of Study- B.M., M.C.T.; Data Acquisition- B.M., M.C.T.; Data Analysis/Interpretation- B.M., M.C.T.; Drafting Manuscript- B.M., M.C.T.; Critical Revision of Manuscript- B.M., M.C.T.; Final Approval and Accountability- B.M., M.C.T.

Conflict of Interest: The authors have no conflict of interest to declare.

Grant Support: The authors declared that this study has received no grant support.

Kaynakça/References

- Ağaoğulları, M. A. (1995). Milliyetçi Hareket Partisi. İçinde *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi* (C. 8, ss. 2111-2119). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ahmad, F. (1995). Türkiye'nin Cumhuriyet Dönemi Siyasal Gelişmeleri. İçinde *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi* (1-7, ss. 1991-1998). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ahmad, F., & Ahmad, B. T. (1976). *Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi*. Ankara Bilgi Yayınevi.
- Aydemir, R. (2023). Tek Parti Döneminde Parti Kurma Girişimleri ve Kurulan Siyasi Partiler (1923-1945). *ETÜT Dergisi*, (6), 20-39.
- Aydoğdu, Y. (2015). Seçim Sistemlerinin Siyasal Sonuçları. *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, 0(6), 41-62.
- Aygün, Y. (2022). İstanbul, Ankara, Gaziantep: Türkiye'de Son 10 Yılda Meydana Gelen Büyük Terör Saldırıları. Erişim Tarihi: 07.09.2023. <https://listelist.com/turkiyede-son-on-yilda-gerçekleşen-teror-saldirilari/>
- BBC. Dokuz soruda Ergenekon davası. Erişim Tarihi: 07.09.2023. https://www.bbc.com/turkce/ozeldosyalar/2013/02/130217_rengin_ergenekon
- BBC. Gezi Parkı eylemlerinin 8. yılı: Protestolarda neler yaşandı?. Erişim Tarihi: 07.09.2023. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-44304326>
- BBC. İYİ Parti hakkında bilinmesi gerekenler. Erişim Tarihi: 07.09.2023. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-41750673>
- BBC. Seçim sonuçları: 2023 Cumhurbaşkanlığı ve TBMM seçimlerinde oy oranları. Erişim Tarihi: 07.09.2023, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-65576557>
- Belge, M. (1995). Türkiye İşçi Partisi. İçinde *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi* (C. 8, ss. 2120-2131). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Cole, A. (2011). Comparative political parties: Systems and organizations. İçinde J. T. Ishiyama & M. Breuning (Ed.), *21st century political science: A reference handbook* (ss. 150-158). London: Sage Publications.
- Çavdar, T. (1995a). Adalet Partisi. İçinde *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi* (C. 8, ss. 2089-2101). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çavdar, T. (1995b). Cumhuriyet Halk Partisi (1950-1980). İçinde *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi* (C. 8, ss. 2025-2036). İstanbul: İletişim Yayınları.

- Çavdar, T. (1995c). Serbest Fırka. İçinde *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi* (C. 8, ss. 2052-2059). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çavdar, T. (1995d). *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1839-1950*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Çavdar, T. (1996). *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1950'den Günümüze*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Çavuşoğlu, H. (2022). 1983 Genel Seçimleri ve Anavatan Partisi. *Ekonomi İşletme Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 8(1), 77-86.
- Duverger, M. (1974). *Siyasi Partiler* (E. Özbudun, Çev.). İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- Ekmen, S. E. & Fırat, M. S. (2017). Seçim Sistemlerinin Hükümetlere Etkisi, *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(2), 461-474.
- Emrence, C. (2006). *Serbest Cumhuriyet Fırkası 99 Günlük Muhalefet*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ertem, B. (2012). 12 Mart 1971 Askerî Müdahalesi Sonrası Ara Rejim ve Türkiye Siyasetine Etkileri (1971-1974). *OPUS International Journal of Society Researches*, 8(14), 655-676.
- Haberalternatif. 0 Üyeli Partiler, Erişim Tarihi: 08.09.2023. <https://haberalternatif.com/0-uyeli-partiler/>
- Hamsici, M. (2018). 1983 yılında Türkiye: 12 Eylül darbesi sonrası ilk seçim. Erişim Tarihi: 08.09.2023. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-43995073>
- Kahraman, M., & Çalışkan, Z. (2007). Türkiye’de Siyasal Partilerin Hukuksal Statüsü ve Siyasal Partilerin Kapatılması Rejimi. *Fırat Üniversitesi Doğu Araştırmaları Dergisi*, 5(3), 122-131.
- Kaynar, M. K. (2007). *Cumhuriyet Dönemi Siyasal Partileri (1923-2006)*, (Der. Kaynar, M. K.). Ankara: İmge Kitabevi.
- Kaynar, M. K. (2015). Türkiye'nin Koalisyonlar Dönemi ve Dördüncü Koalisyon Dönemi Üzerine, Erişim Tarihi: 09.09.2023. <https://blog.milliyet.com.tr/-turkiye-nin-koalisyonlar-donemleri-ve--dorduncu-koalisyon-donemi--uzerine-/Blog/?BlogNo=511965>
- Koçak, C. (2012). *İktidar ve Demokratlar—Türkiye’de İki Partili Siyasal Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950)* (C. 2). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Koçak, C. (2016). *Tek parti: cumhuriyet ve şefler*. İstanbul: Timaş.
- Kotil, A. (1995). Dünyada ve Türkiye’de Siyasal Partiler. İçinde *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi* (C. 8, ss. 2005-2009). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Köker, İ. (2018). ABD gizli diplomatik belgelerinde 12 Eylül darbesi: ‘Askeri liderleri iyi tanıyoruz, endişelenmek için neden yok’, Erişim Tarihi: 08.09.2023. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-45486144>
- Köker, L. (2006). Seçim Sistemleri ve Siyasî Çoğulculuk, *Anayasa Yargısı*, 22(1), 10-21.
- Köksal, D. (2004). Art and power in Turkey: Culture, aesthetics and nationalism during the single party era. *New perspectives on Turkey*, 31, 91-119.
- Metin, B. & Çelik, A. (2021). Türkiye Cumhuriyeti’nde 1991 Genel Seçimleri ve Erdal İnönü’nün Başbakan Yardımcılığı Görevi Sırasındaki Siyasal Faaliyetleri. *YAZIT Kültür Bilimleri Dergisi*, 1(1), 80-102.
- Mevzuat. Siyasal Partiler Kanunu. Erişim Tarihi: 08.09.2023. <https://mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2820.pdf>
- Milliyet, AK Parti kapatılmasın’ kararı çıktı. Erişim Tarihi: 07.09.2023. <https://www.milliyet.com.tr/siyaset/ak-parti-kapatilmasin-karari-cikti-972729>
- Özbudun, E. (1964). M. Duverger’in “Siyasal Partiler’i ve Siyasal Partilerin İncelenmesinde Bazı Metodolojik Problemler. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 21(1), 23-51.
- Özdemir, E., & Atılğan, G. (2018). Siyasal partiler. İçinde G. Atılğan & A. Aytekin (Ed.), *Siyaset bilimi:*

- Kavramlar, ideolojiler, disiplinler* (ss. 239-251). İstanbul: Yordam.
- Özdemir, Y. , Şimşek, U. & Aktaş, E. (2006). Demokrasi Üzerine. *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 0(14), 259-269.
- Öztoprak, İ. (2023). *Terrakiperver Cumhuriyet Fırkası*. Erişim Tarihi: 28.08.2023. <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/terakkiperver-cumhuriyet-firkasi/?pdf=3335>
- Pusula Haber. Vali'den Güven Partisi'ne yapılan kumar baskını için isyan etti. Erişim Tarihi: 08.09.2023. <https://www.pusulahaber.com.tr/validen-guven-partisine-yapilan-kumar-baskini-icin-isyan-etti-134529h.htm>
- Sezgin, Ö., & Şaylan, G. (1995). *Terrakiperver Cumhuriyet Fırkası. İçinde Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi* (C. 8, ss. 2043-2051). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sırıklı, A. & Kılıç, B. (2017). 17-25 Aralık'tan 15 Temmuz'a FETÖ. Erişim Tarihi: 07.09.2023. <https://www.aa.com.tr/tr/15-temmuz-darbe-girisimi/17-25-araliktan-15-temmuza-feto-/861258#>
- Sunay, R. (1995). Siyasal Demokrasi ve Anayasamız. Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Prof. Dr. Halil Cin'e Selçuk Üniversitesinde 10. Hizmet Yılı Armağanı Özel Sayı, 253-270.
- Şahin, H. (2018). Türkiye'nin en karanlık ve kanlı gecesinde yaşananlar. Erişim Tarihi: 07.09.2023. <https://www.aa.com.tr/tr/15-temmuz-darbe-girisimi/turkiyenin-en-karanlik-ve-kanli-gecesinde-yasananlar/1530628>
- Teziç, E. (1976). *100 soruda siyasi partiler: Partilerin hukukî rejimi ve Türkiye'de siyasi partiler*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Tamer, M. (2017). 367 krizi, kaset istifaları, çözüm süreci; 2007'den bu yana Türkiye'nin referandumları, seçimleri... Erişim Tarihi: 07.09.2023. <https://t24.com.tr/haber/367-krizi-kaset-istifalari-cozum-sureci-2007den-bu-yana-turkiyenin-referandumlari-secimleri,399159>
- Timur, T. (1991). *Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Toprak, B. (1995). Milli Selamet Partisi. İçinde *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi* (C. 8, ss. 2104-2110). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tuncer, E. (2007). *22 Temmuz 2007 Seçimleri: Genel Bir Değerlendirme. Toplum ve Demokrasi Dergisi*, 1(1), 135-146.
- Tunçay, M. (1981). *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek-Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)*. Ankara: Yurt Yayınları.
- Tunçay, M. (1995a). Adalet Partisi. İçinde *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi* (C. 8, s. 2096). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tunçay, M. (1995b). Cumhuriyet Halk Partisi (1923-1950). İçinde *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi* (C. 8, ss. 2019-2024). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tunçay, M. (1995c). Siyasal Gelişmenin Evreleri. İçinde *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi* (C. 7, ss. 1967-1990). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Toplumsal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı (2021). Cumhuriyet Döneminde Kurulan Ve Kapanan Siyasal Partiler, Erişim Tarihi: 28.08.2023. <http://www.tesav.org.tr/wp-content/uploads/2021/06/1923tengunumuzekadarkurulanvekapansiyasipartiler17062021.pdf>
- Türkiye Raporu. Haritalarla Seçimler: 1987 Genel Seçimleri. Erişim Tarihi: 08.09.2023. <https://turkiyeraporu.com/arastirma/haritalarla-secimler-turkiyede-1987-secimleri-12695/>
- Türkiye Raporu. Haritalarla Seçimler: 1991 Genel Seçimleri. Erişim Tarihi: 09.09.2023. <https://turkiyeraporu.com/arastirma/12799-12799/>
- Türkiye Raporu. Haritalarla Seçimler: 1995 Genel Seçimleri. Erişim Tarihi: 09.09.2023. <https://turkiyeraporu.com/arastirma/haritalarla-secimler-turkiyede-1995-genel-secimleri-12873/>

- Türkiye Raporu. Haritalarla Seçimler: 1999 Genel Seçimleri. Erişim Tarihi: 09.09.2023. <https://turkiyeraporu.com/arastirma/haritalarla-secimler-1999-genel-secimleri-13027/>
- Türkiye Raporu. Haritalarla Seçimler: 2002 Genel Seçimleri. Erişim Tarihi: 06.09.2023. <https://turkiyeraporu.com/arastirma/haritalarla-secimler-2002-genel-secimleri-13196/>
- Türkiye Raporu. Haritalarla Seçimler: 2007 Genel Seçimleri. Erişim Tarihi: 06.09.2023. <https://turkiyeraporu.com/arastirma/haritalarla-secimler-2007-genel-secimleri-13411/>
- Türkiye Raporu. Haritalarla Seçimler: 2011 Genel Seçimleri. Erişim Tarihi: 07.09.2023. <https://turkiyeraporu.com/arastirma/haritalarla-secimler-2011-genel-secimleri-13667/>
- Türkiye Raporu. Haritalarla Seçimler: 2015 Genel Seçimleri. Erişim Tarihi: 07.09.2023. <https://turkiyeraporu.com/arastirma/haritalarla-secimler-2015-genel-secimleri-13970/>
- Türkiye Raporu. Haritalarla Seçimler: 2018 Genel Seçimleri. Erişim Tarihi: 07.09.2023. <https://turkiyeraporu.com/arastirma/haritalarla-secimler-2018-genel-secimleri-14387/>
- Uyar, H. (2012). *Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi*. Boyut.
- Uyar, H. (2023). *Cumhuriyet Halk Fırkası (1923-1938)*. Erişim Tarihi: 28.08.2023. <https://aturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/cumhuriyet-halk-firkasi-1923-1938/?pdf=3714>
- Uzun, H. (2010). Tek parti döneminde yapılan Cumhuriyet Halk Partisi kongreleri temelinde değişmez genel başkanlık, kemalizm ve milli şef kavramları. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 9(20), 233-271.
- Ünal, S. (2015). Türkiye’de 1923-1960 Yılları Arasında Kapatılan Siyasal Partiler. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(10), 100-156.
- Yavaşgel, E. (2004). Temsilde Adalet ve Siyasal İstikrar Açısından Seçim Sistemleri ve Türkiye’deki Durum. İstanbul: Nobel Yayınları.
- Yeni Akit. Tarihte bugün: 16 Ekim 1981 12 Eylül Darbecileri Tarafından Siyasal Partilerin Feshedilmesi. Erişim Tarihi: 08.09.2023. <https://www.yeniakit.com.tr/haber/tarihte-bugun-16-ekim-1981-12-eylul-darbecileri-tarafından-siyasi-partilerin-feshedilmesi-1585365.html>
- Yeni Şafak. Cumhurbaşkanlığı sistemi: 2017 anayasa referandumu. Erişim Tarihi: 07.09.2023. <https://www.yenisafak.com/secim-referandum-2017>
- YSK. Milletvekili Genel Seçim Arşivi. Erişim Tarihi: 06.09.2023. <https://www.ysk.gov.tr/tr/milletvekili-genel-secim-arsivi/2644>
- Zürcher, E. J. (1995). *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi* (Y. Gönen, Çev.). İletişim Yayınları.

EKLER:**Ek 1. 1923 – 1945 Arasındaki Tek Partili Dönemde Açılan ve Kapatılan Siyasal Partiler**

Sıralama	Partinin Adı	Merkez	Kuruluş	Kapanış	Neden	Siyasi Eğilim
1	Halk Fırkası	Ankara	09.09.1923	(10.11.1924)	İsim değişikliği, CHF	Kemalist, Ulusalıcı, Halkçı, Milliyetçi, Laik
	Cumhuriyet Halk Fırkası (CHF)	Ankara	(10.11.1924)	(09.05.1935)	İsim değişikliği, CHP	
	Cumhuriyet Halk Partisi (CHP)	Ankara	(09.05.1935)	16.10.1981	16.10.1981 tarih ve 2533 sayılı Kanun ile kapatıldı.	
	Cumhuriyet Halk Partisi	Ankara	09.09.1992	AÇIK	19.06.1992 t. ve 3821 s.k. ile yeniden açıldı.	
2	Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası	Ankara	17.11.1924	03.06.1925	Vekiller Heyeti Kararı ile kapatıldı.	Demokrat Liberal
3	Serbeşt Cumhuriyet Fırkası	İstanbul	12.08.1930	17.11.1930	Merkez Heyeti kararı ile feshedildi.	Liberal Cumhuriyetçi Kemalist
4	Ahali Cumhuriyet Fırkası	Adana	29.09.1930	21.01.1931	Vekiller Heyeti kararı ile kapatıldı.	Merkez sağ
5	Türkiye Cumhuriyet Amele ve Çiftçi P.	Edirne	29.09.1930	1930	Hükümetçe izin verilmedi.	Cumhuriyetçi Milliyetçi
Kaynak: Kaynar, 2007; TESAV, 2021						

Ek 2. 1945 – 1960 Arasındaki I. Çok Partili Dönemde Açılan ve Kapatılan Siyasal Partiler

Sıralama	Parti Adı	Kısaltma	Genel Merkez	Açılış	Kapanış	Kapanış Nedeni	Siyasi Eğilim
6	Milli Kalkınma Partisi	MKP	İstanbul	18.07.1945	22.05.1958	Dağıldı.	Liberal, Muhafazakâr
7	Demokrat Parti	DP (1)	Ankara	07.01.1946	29.09.1960	Mahkeme kararıyla kapatıldı.	Liberal
8	Sosyal Adalet Partisi		İstanbul	28.02.1946	1952	Kongre kararıyla kapandı.	Sosyalişt
9	Liberal Demokrat Parti	LDP (1)	İstanbul	11.03.1946	1946	Dağıldı.	Liberal
10	Çiftçi ve Köylü Partisi		Bursa	24.04.1946	02.06.1946	Mahkeme kararıyla kapatıldı.	Merkez sağ Köylücü
11	Türk Sosyal Demokrat Partisi		İstanbul	26.04.1946	1951	Dağıldı.	Sosyalişt

12	Türkiye Sosyalist Partisi		İstanbul	14.05.1946	1952	Mahkeme kararıyla kapatıldı.	Sosyalist
13	Türkiye Sosyalist İşçi Partisi	TSİP (1)	İstanbul	24.05.1946	10.09.1948	Dağıldı.	Sosyalist
14	Türkiye İşçi ve Çiftçi Partisi	TİÇP	İstanbul	17.06.1946	1961	Dağıldı.	Sosyalist
15	T. Sosyalist Emekçi ve Köylü P.		İstanbul	20.06.1946	16.12.1946	Sıkıyönetim Komutanlığı'na kapatıldı.	Sosyalist
16	Yalnız Vatan İçin Partisi	YVİP	İstanbul	21.06.1946	1952	Dağıldı.	Merkez sol
17	Ergenekon Köylü ve İşçi Partisi		İstanbul	21.06.1946	1946	Dağıldı.	Milliyetçi, sosyalist
18	Aritma Koruma Partisi		Ankara	26.06.1946	12.03.1947	Dağıldı.	Siyasal İslamcı
19	İslam Koruma Partisi		İstanbul	19.07.1946	12.09.1946	Sıkıyönetim Komutanlığı'na kapatıldı.	Siyasal İslamcı
20	Yurt Görev Partisi		Hatay	15.08.1946	-	Faaliyete geçmedi.	BİLGİ YOK
21	İdealist Partisi		İstanbul	10.01.1947	1947	Dağıldı.	BİLGİ YOK
22	Türk Muhafazakâr Partisi		İstanbul	08.07.1947	1952	Dağıldı.	Merkez sağ
23	Türkiye Yükselme Partisi		İstanbul	03.07.1948	12.09.1953	Dağıldı.	Sosyalist
24	Millet Partisi	MP (1)	Ankara	20.07.1948	27.01.1954	Mahkeme kararıyla kapatıldı.	Milliyetçi, Muhafazakâr
25	Serbest Demokrat Partisi		İzmir	09.08.1948	07.06.1949	Kongre kararıyla kapandı.	Merkez sağ
26	Öz Demokratlar Partisi		Afyon	08.08.1948	05.07.1949	Millet Partisine katıldı.	Merkez sağ
27	Müstakil Türk Sosyalist Partisi		İstanbul	19.09.1948	1950	Dağıldı.	Sosyalist
28	Top. Emlak ve Serbest Teşebbüs P.		İstanbul	30.09.1949	1950	Liberal Köylü Partisi'yle birleşti.	Merkez sağ
29	Müstakiller Birliği		İstanbul	05.04.1950	1950	Liberal Köylü Partisi'ne katıldı.	Merkez sağ

30	İlerleme ve Koruma Partisi		Gaziantep	11.07.1950	1950	Dağıldı.	Merkez sağ
31	Liberal Köylü Partisi		İstanbul	03.08.1950	1952	Türkiye Köylü Partisine katıldı.	Merkez sağ
32	Çalışma Partisi	ÇP (1)	Ankara	12.09.1950	1950	Dağıldı.	Cumhuriyetçi, Merkez sol
33	Demokrat İşçi Partisi		İstanbul	26.09.1950	1950	Mahkeme kararıyla kapatıldı.	Sosyalişt
34	Bağımsızlar Siyasi Derneği		İstanbul	05.08.1950	1951	Dağıldı.	BİLGİ YOK
35	Güden Partisi		İstanbul	14.07.1951	1951	Mahkeme kararıyla kapatıldı.	Herhangi bir siyasi eğilimi yoktur
36	İslam Demokrat Partisi		İstanbul	01.10.1951	1952	Mahkeme kararıyla kapatıldı.	Siyasal İslamcı
37	Türkiye Köylü Partisi	TKP (1)	Ankara	19.05.1952	16.10.1958	Cumhuriyetçi Millet Partisi'yle birleşti.	Merkez sağ
38	Radikal Hürriyet Partisi		Kırklareli	11.09.1953	1956	Dağıldı.	Merkez sol
39	Cumhuriyetçi Millet Partisi	CMP	Ankara	12.02.1954	(16.10.1958)	Türkiye Köylü Partisi ile birleşti, CKMP oldu.	Milliyetçi, Muhafazakâr
	Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi	CKMP	Ankara	(16.10.1958)	(09.02.1969)	İsim değiştirdi, MHP oldu.	
	Milliyetçi Hareket Partisi	MHP (1)	Ankara	(09.02.1969)	16.10.1981	16.10.1981 tarih ve 2533 sayılı Kanun ile kapatıldı	
40	Vatan Partisi	VP (1)	İstanbul	22.10.1954	1966	Mahkeme kararıyla kapatıldı.	Sosyalişt
41	Hürriyet Partisi	Hür P. (1)	Ankara	20.12.1955	24.11.1958	Kongre kararıyla kapandı.	Liberal, Demokrat
42	Birlik Partisi		İstanbul	15.02.1957	1957	Dağıldı.	BİLGİ YOK
43	Ufak Parti		Erzurum	23.05.1957	1957	Mahkeme kararıyla kapatıldı.	Herhangi bir siyasi eğilimi yoktur
44	Hür Türkiye Adalet Partisi		Bolu	24.06.1957	1959	Dağıldı.	Merkez sağ
45	Halk Kurtuluş Partisi		Ankara	01.08.1957	(*)	(*)	Merkez sol

Kaynak: Kaynar, 2007; TESAV, 2021

Ek 3. 1960 – 1980 Arasındaki II. Çok Partili Dönemde Açılan ve Kapatılan Siyasal Partiler

Sıralama	Parti Adı	Kısaltma	Genel Merkez	Açılış	Kapanış	Kapanış Nedeni	Siyasi Eğilim
46	Hürriyet Partisi	Hür. P. (2)	Ankara	19.07.1960	1960	Dağıldı.	Merkez sağ
47	Sosyalist Partisi		Ankara	19.01.1961	1962	Kongre kararıyla kapandı.	Sosyalist
48	Mutedil Liberal Parti		Ankara	06.02.1961	1961	Dağıldı.	Liberal
49	Çalışma Partisi	ÇP (2)	Ankara	11.02.1961	07.03.1961	Sosyalist Parti ile birleşti.	Sosyalist
50	Cumhuriyetçi Mesleki Islahat Partisi		Ankara	11.02.1961	1961	Dağıldı.	Merkez sol
51	Memleketçi Serbeşt Parti		Ankara	11.02.1961	1964	Kongre kararıyla kapandı.	Merkez sağ
52	Adalet Partisi	AP (1)	Ankara	11.02.1961	16.10.1981	16.10.1981 tarih ve 2533 sayılı Kanun ile kapatıldı.	Merkez sağ
53	Yeni Türkiye Partisi	YTP (1)	Ankara	13.02.1961	19.03.1973	Kongre kararıyla kapandı.	Merkez sağ
54	Türkiye İşçi Partisi	TİP (1)	İstanbul	13.02.1961	20.07.1971	Anayasa Mahkemesi’nce kapatıldı.	Sosyalist
55	Güven Partisi	GP (1)	İstanbul	13.02.1961	1961	Kongre kararıyla kapandı.	Milliyetçi
56	Müsavat Partisi		İstanbul	13.02.1961	1961	Mahkeme kararıyla kapatıldı.	Merkez sol
57	Millete Hizmet Partisi		İstanbul	13.02.1961	19.03.1961	Kongre kararıyla kapandı.	Merkez sağ
58	Muhafazakâr Parti		Ankara	13.02.1961	1966	Kongre kararıyla kapandı.	Muhafazakâr
59	Cumhuriyetçi Parti	CP (1)	Ankara	13.02.1961	1961	Dağıldı.	Merkez sol
60	Kemalist Gençlik Partisi		İstanbul	18.02.1961	1966	Dağıldı.	Merkez sol, kemalist
61	İşçi-Çiftçi Partisi		Ankara	30.03.1961	15.10.1968	Anayasa Mahkemesi’nce kapatıldı.	Sosyalist
62	Hür Sosyalist Parti		İstanbul	10.06.1961	1964	Dağıldı.	Sosyalist
63	Devrim Partisi		İzmir	09.11.1961	1961	Milli Birlik Komitesi’nin 1 sayılı kararına aykırı görüldüğünden faaliyete geçemedi.	BİLGİ YOK

64	Yeni Demokrat Parti		Ankara	18.12.1961	1961	Dağıldı.	Merkez sağ
65	946'lılar Milli Mücadele Par.		Eskişehir	16.04.1962	1962	Dağıldı.	Merkez sol
66	Radikal Parti		İstanbul	28.05.1962	1963	Kongre kararıyla kapandı.	Merkez sol
67	Millet Partisi	MP (2)	Ankara	14.06.1962	16.10.1981	16.10.1981 tarih ve 2533 sayılı Kanun ile kapatıldı.	Milliyetçi
68	Selamet Partisi		İzmir	14.07.1962	1964	Kongre kararıyla kapandı.	Merkez sağ
69	Yeni Köylü Partisi		İzmir	22.06.1964	1966	Dağıldı.	Merkez sağ
70	Sosyal Demokrat Parti	SDP (3)	Ankara	21.09.1964	1965	Kongre kararıyla kapandı.	Sosyal demokrat
71	Türkiye Birlik Partisi	TBP (1)	Ankara	17.10.1966	16.10.1981	16.10.1981 tarih ve 2533 sayılı Kanun ile kapatıldı.	merkez sol
72	Güven Partisi	GP (2)	Ankara	12.05.1967	(17.01.1971)	İsim değiştirdi, MGP oldu.	Merkez sağ
	Milli Güven Partisi	MGP	Ankara	(17.01.1971)	(04.03.1973)	CP ile birleşti. İsim değiştirdi, CGP oldu.	Merkez sağ
	Cumhuriyetçi Güven Partisi	CGP	Ankara	(04.03.1973)	16.10.1981	16.10.1981 tarih ve 2533 sayılı Kanun ile kapatıldı.	Merkez sağ
73	Demokrat Birlik Partisi		Sivas	12.11.1967	1968	Dağıldı.	BİLGİ YOK
74	Türkiye İleri Ülkü Partisi		İstanbul	06.05.1969	29.06.1971	Anayasa Mahkemesi'nce kapatıldı.	Merkez sağ
75	Büyük Anadolu Partisi	BAP (1)	Ankara	05.11.1969	19.12.1972	Anayasa Mahkemesi'nce kapatıldı.	Merkez sağ
76	Milli Nizam Partisi	MNP	Ankara	26.01.1970	20.05.1971	Anayasa Mahkemesi'nce kapatıldı.	Siyasal İslamcı
77	Demokratlar Partisi		Ankara	17.12.1970	1971	Kongre kararıyla kapandı.	Milliyetçi
78	Demokratik Parti	DEMOKRATİK P.	Ankara	18.12.1970	04.05.1980	Kongre kararıyla kapandı.	Merkez sağ
79	Cumhuriyetçi Parti		Ankara	04.09.1972	04.03.1973	Milli Güven Partisi ile birleşti.	Merkez sağ

80	Milli Selamet Partisi	MSP	Ankara	11.10.1972	16.10.1981	16.10.1981 tarih ve 2533 sayılı Kanun ile kapatıldı.	Siyasal İslamcı
81	Türkiye Ulusal Kadınlar Partisi		İstanbul	17.11.1972	16.10.1981	16.10.1981 tarih ve 2533 sayılı Kanun ile kapatıldı.	Feminist
82	Büyük Kuvvet Partisi		İstanbul	30.03.1973	(*)	(*)	BİLGİ YOK
83	Türkiye Kardeşlik Partisi		İstanbul	24.11.1973	17.01.1974	Kongre kararıyla kapandı.	Merkez sol
84	Türkiye Sosyalist İşçi Partisi	TSİP (2)	İstanbul	26.06.1974	16.10.1981	16.10.1981 tarih ve 2533 sayılı Kanun ile kapatıldı.	Sosyalist
85	Vatan Partisi	VP (2)	İstanbul	21.01.1975	16.10.1981	16.10.1981 tarih ve 2533 sayılı Kanun ile kapatıldı.	Sosyalist
86	Demokrat Parti	DP (2)	Ankara	22.01.1975	16.10.1981	16.10.1981 tarih ve 2533 sayılı Kanun ile kapatıldı.	BİLGİ YOK
87	Türkiye Emekçi Partisi		İstanbul	12.02.1975	08.05.1980	Anayasa Mahkemesi’nce kapatıldı.	Sosyalist
88	Türkiye İşçi Partisi	TİP (2)	İstanbul	30.04.1975	16.10.1981	16.10.1981 tarih ve 2533 sayılı Kanun ile kapatıldı.	BİLGİ YOK
89	Sosyalist Devrim Partisi	SDP (1)	Ankara	30.05.1975	16.10.1981	16.10.1981 tarih ve 2533 sayılı Kanun ile kapatıldı.	Sosyalist
90	Nizam Partisi		Ankara	14.01.1977	16.10.1981	16.10.1981 tarih ve 2533 sayılı Kanun ile kapatıldı.	Muhafazakâr
91	Sosyalist Hareket Partisi		Samsun	14.09.1977	(*)	(*)	Sosyalist
92	Türkiye Sosyal Adalet Partisi		Ankara	17.10.1977		Kongre kararıyla kapandı.	Merkez sol
93	Türkiye İşçi - Köylü Partisi		Ankara	30.01.1978	16.10.1981	16.10.1981 tarih ve 2533 sayılı Kanun ile kapatıldı.	sosyalist

94	Sosyalist Vatan Partisi		İstanbul	28.08.1979	16.10.1981	16.10.1981 tarih ve 2533 sayılı Kanun ile kapatıldı.	Sosyalist
95	Hürriyetçi Millet Partisi		İstanbul	20.12.1979	16.10.1981	16.10.1981 tarih ve 2533 sayılı Kanun ile kapatıldı.	Merkez sağ
96	Hür Demokratlar Partisi		İstanbul	27.06.1980	16.10.1981	16.10.1981 tarih ve 2533 sayılı Kanun ile kapatıldı.	Merkez sağ

Kaynak: Kaynar, 2007; TESAV, 2021

Ek 4. 1980 – 2000 Arasındaki Çok Partili Dönemde Açılan ve Kapatılan Siyasal Partiler

Sıralama	Parti İsmi	Kısaltılmış Ad	Genel Merkez	Açılış	Kapanış	Nedeni	Siyasal Eğilim	Üye Sayısı
97	Milliyetçi Demokrasi Partisi	MDP	Ankara	16.05.1983	04.05.1986	ANAP'la birleşti.	Milliyetçilik, Muhafazakâr	
98	Anavatan Partisi	ANAP	Ankara	20.05.1983	03.11.2009	DP ile birleşti.	Türk milliyetçiliği, Muhafazakâr, Neoliberalizm	
99	Büyük Türkiye Partisi	BTP (1)	Ankara	20.05.1983	26.07.1983	Milli Güvenlik Konseyi'nce kapatıldı.	Merkez sağ	
100	Halkçı Parti	HP (1)	Ankara	25.05.1983	(03.11.1985)	SODEP'in katılımı ile isim değiştirdi, SHP oldu.	Sosyal demokrasi, Sektüler	
	Sosyal Demokrat Halkçı Parti	SHP (1)	Ankara	(03.11.1985)	19.02.1995	CHP ile birleşti.	Halkçılık, Sosyal demokrasi, Sosyal liberalizm, Sol popülizm	
101	Yüce Görev Partisi	YGP	Ankara	06.06.1983	25.08.1983	Dağıldı.	Merkez Sol	
102	Sosyal Demokrasi Partisi	SODEP	Ankara	06.06.1983	03.11.1985	Halkçı Parti ile birleşti.	Sosyal demokrasi, Sektüler, Laiklik	
103	Doğru Yol Partisi	DYP (1)	Ankara	23.06.1983	27.05.2007	İsim değiştirdi, Demokrat Parti (DP) oldu-		
	Demokrat Parti	DP (3)	Ankara	27.05.2007	Açık		Atatürkçülük, Türk milliyetçiliği, Liberal muhafazakâr	364,444
104	Yeni Doğuş Partisi	YDP (1)	Ankara	26.06.1983	12.03.1984	ANAP'la birleşti.	Merkez Sağ	

105	Fazilet Partisi	FP (1)	Ankara	04.07.1983	23.01.1984	ANAP’la birleşti.	Milli Görüş, İslamcılık, Ümmetçilik, Sosyal muhafazakârlık	
106	Milliyetçi Çalışma Partisi	MÇP	Ankara	07.07.1983	(24.01.1993)	İsim değiştirdi, MHP oldu.		
	Milliyetçi Hareket Partisi	MHP (2)	Ankara	24.01.1993	Açık		Türk milliyetçiliği, Ülkücülük, Dokuz Işık, Türk-İslam sentezi, Avrupa şüpheçiliği	464,092
107	Bizim Parti	BP (1)	Ankara	08.07.1983	22.08.1983	Kongre kararıyla kapandı.	Merkez sağ	
108	Refah Partisi	RP	Ankara	19.07.1983	16.01.1998	Anayasa Mahkemesi’nce kapatıldı.	Milli Görüş, İslamcılık, Ümmetçilik, Sosyal muhafazakârlık	
109	Türkiye Huzur Partisi	THP	Ankara	22.07.1983	25.10.1983	Anayasa Mahkemesi’nce kapatıldı.	Merkez Sağ	
110	Yeni Düzen Partisi	YDP (2)	Ankara	24.07.1983	31.10.1983	SODEP ile birleşti.	Sosyal demokrasi, Seküler, Laiklik	
111	Bayrak Partisi	BP (2)	Ankara	29.07.1983	22.11.1992	IDP’ye katıldı.	Muhafazakâr, Siyasal İslam	
112	Islahatçı Demokrasi Partisi	IDP	Ankara	23.03.1984	(22.11.1992)	MP ve BBP’nin katılımıyla isim değiştirdi, MP oldu.		
	Millet Partisi	MP (3) (MİLLET)	Ankara	(22.11.1992)	Açık		Siyasal İslam, Muhafazakâr	4,415
113	Demokratik Sol Parti	DSP	Ankara	14.11.1985	Açık		Atatürkçülük, Ulusalcılık, Sosyal demokrasi, Sol Milliyetçilik	27,925
114	Büyük Anadolu Partisi	BAP (2)	Ankara	14.03.1986	24.11.1992	Dağıldı.	Merkez sağ	
115	Vatandaş Partisi	VAP	Ankara	18.03.1986	02.12.1986	DYP ile birleşti.	Liberalizm, Merkez sağ	
116	Hür Demokrat Parti	HDP (1)	Ankara	09.05.1986	30.11.1986	ANAP’la birleşti.	Türk milliyetçiliği, Muhafazakâr	
117	Büyük Vatan Partisi	BVP	Ankara	21.07.1986	13.10.1986	Kongre kararıyla kapandı.	Merkez sağ	
118	Halk Partisi (3)	HP (2)	Ankara	26.12.1986	29.12.1986	DSP ile birleşti.	Sosyal demokrasi, Cumhuriyetçi, Atatürkçü, Demokratik sol	

119	Sosyalist Parti	SP (1)	Ankara	01.02.1988	10.07.1992	Anayasa Mahkemesi'nce kapatıldı.	Sosyalizm	
120	Yeşiller Partisi	Yeşiller	İzmir	06.06.1988	10.02.1994	Anayasa Mahkemesi'nce kapatıldı.	Çevre Hakları, Merkez Sol	
121	Medeniyet Hayvansöver Ekonomi ve Tarım Partisi		Ankara	14.10.1988	17.09.1990	Kongre kararıyla kapandı.	Çevre ve Hayvan Hakları	
122	Cumhuriyetçi Demokrat Gençlik Partisi		Ankara	09.06.1989	15.01.1994	Kongre kararıyla kapandı.	Cumhuriyetçi, Demokrat, Merkez sol	
123	Yeni Doğuş Partisi	YDP (3)	Ankara	09.08.1989	15.03.1990	Kongre kararıyla kapandı.	Merkez sağ	
124	Halk Partisi	HP (3)	Ankara	20.12.1989	(13.07.1990)	İsim değiştirdi, CHP oldu.		
	Cumhuriyet Halk Partisi	CHP (2)	Ankara	(13.07.1990)	(25.01.1991)	İsim değiştirdi, yeniden HP oldu.		
	Halk Partisi	HP (4)	Ankara	(25.01.1991)	24.09.1991	Anayasa Mahkemesi'nce kapatıldı.	Sosyal demokrasi, Cumhuriyetçi, Atatürkçü, Demokratik sol	
125	Diriliş Partisi	DİRİ P.	Ankara	26.03.1990	18.02.1997	Anayasa Mahkemesi'nce kapatıldı.	Doğuculuk, İslamcılık, Muhafazakâr	
126	Demokrat Merkez Partisi	DMP	Ankara	17.05.1990	14.09.1991	DYP ile birleşti.	Muhafazakâr, Merkez Sağ	
127	Türkiye Birleşik Komünist Partisi	TBKP	Ankara	04.06.1990	16.07.1991	Anayasa Mahkemesi'nce kapatıldı.	Komünizm, Sosyalizm, Marksist-Leniniist	
128	Halkın Emek Partisi	HEP	Ankara	07.06.1990	14.07.1993	Anayasa Mahkemesi'nce kapatıldı.	Kürt Milliyetçiliği, Sosyalizm, Federalizm	
129	Demokratik Mücadele Partisi (3)	DEMP	Ankara	14.11.1990	07.12.1990	DYP ile birleşti.	Muhafazakâr, Merkez Sağ	
130	Büyük Anadolu Partisi	BAP (3)	Ankara	15.01.1991	25.04.1994	Kongre kararıyla kapandı.	Merkez Sağ	
131	Sosyalist Birlik Partisi	SBP	Ankara	15.01.1991	07.06.1994 19.07.1995	Kongre kararıyla kapandı. Anayasa Mahkemesi'nce kapatıldı.	Marksizm, Sosyalizm	
132	Yeşil Türkiye Partisi (3)	YTP	Ankara	19.07.1991	27.07.1991	ANAP'la birleşti.	Merkez Sol	
133	Demokratik Hareket Partisi (3)		Ankara	03-Nov	29.12.1991	MÇP ile birleşti.	Milliyetçi, Muhafazakâr, Merkez Sağ	

134	İşçi Partisi	İP	Ankara	02.03.1992	04.03.2015	Adını Vatan Partisi olarak değiştirmiştir.		
	Vatan Partisi	Vatan	Ankara		Açık		Sosyalist, Sol Milliyetçi, Atatürkçü, Antiemperyalist	15,993
135	Birlik ve Barış Partisi		Ankara	05.06.1992	22.11.1992	IDP’ye katıldı.	Siyasal İslam, Muhafazakâr	
136	Özgürlük ve Eşitlik Partisi (3)	ÖZEP	Ankara	25.06.1992	04.07.1992	HEP ile birleşti.	Milliyetçi, Sosyalizm	
137	Cumhuriyet Halk Partisi	CHP (1)	Ankara	09.09.1992	Açık	16.10.1981 t. ve 2533 s. lı Kanunla kapatılan parti, 19.06.1992 t. ve 3821 s.lı Kanunla yeniden açıldı.	Sosyal demokrasi, Çoğulcu demokrasi, Atatürkçülük, Sivil milliyetçilik, Demokratik sol, Ulusalçılık, Demokratik Sosyalizm	1,369,430
138	Bütünleşme Partisi (3)	BP (3)	Ankara	23.09.1992	25.09.1992	CHP ile birleşti.	Cumhuriyetçi, Atatürkçü, Ulusalçı	
139	Millet Partisi	MP (3) (MİLLET)	Ankara	11.10.1992	22.11.1992	2533 s. lı Kanunla kapatılan parti, 19.06.1992 t. ve 3821 s.lı Kanunla yeniden açıldı ve daha sonra IDP ile birleşti.	Siyasal İslam, Muhafazakâr	
140	Özgürlük ve Demokrasi Partisi (1)	ÖZDEP	Ankara	19.10.1992	30.04.1993 23.11.1993	Kongre kararıyla kapandı. Anayasa Mahkemesi’nce kapatıldı.	Kürt milliyetçiliği, Sosyalist	
141	Sosyalist İktidar Partisi	SİP (1)	Ankara	06.11.1992	(09.11.2001)	Komünist Partisi’nin katılımıyla isim değiştirdi, TKP oldu.		
	Türkiye Komünist Partisi	TKP (2)	Ankara	09.11.2001	Açık		Komünizm, Marksizm-Leninizm	5,149
142	Sosyalist Türkiye Partisi	STP	Ankara	06.11.1992	30.11.1993	Anayasa Mahkemesi’nce kapatıldı.	Sosyalizm	
143	Yeniden Doğu Partisi	YDP (4)	Ankara	23.11.1992	(23.08.2002)	İsim değiştirdi, GP (3) oldu.		
	Genç Parti	GP (3)	Ankara	(23.08.2002)	Açık		Merkez sağ, Ekonomik Liberalizm, Popülizm	

144	Demokrat Parti	DP (4)	Ankara	29.11.1992	08.05.2005	Kongre kararı ile Anavatan Partisine katıldı	Merkez sağ, muhafazakâr	
145	Demokrat Parti	DP (5)	Ankara	12.12.1992	13.09.1994	Anayasa Mahkemesi'nce kapatıldı.	Merkez sağ, muhafazakâr	
146	Sosyalişt Devrim Partisi	SDP (2)	Ankara	27.12.1992	25.06.1995	Kongre kararıyla kapandı.	Sosyalizm	
147	Türkiye Sosyalişt İşçi Partisi	TSİP (3)	Ankara	03.01.1993	Açık		Sosyalizm	89
148	Büyük Birlik Partisi	BBP	Ankara	29.01.1993	Açık		Türk milliyetçiliği, İslami milliyetçilik, Milli Muhafazakâr	119,237
149	Demokratik Katılım Partisi (3)		Ankara	05.03.1993	15.03.1993	SHP ile birleşti.	Sosyalizm, Merkez sol	
150	Demokrasi Partisi	DEP	Ankara	07.05.1993	16.06.1994	Anayasa Mahkemesi'nce kapatıldı.	Milliyetçi, Muhafazakâr, Ülkücü	
151	Büyük Değişim Partisi	BDP (1)	Ankara	21.05.1993	06.02.1994	DP ile birleşti.	Merkez Sağ, Muhafazakâr	
152	Yeni Ufuk Partisi (3)		Ankara	26.08.1993	16.09.1993	DYP ile birleşti.	Muhafazakâr, Merkez Sağ	
153	Yeni Parti	YP	Ankara	07.10.1993	21.11.1997	DP ile birleşti.	Merkez Sağ, Muhafazakâr	
154	Türkiye İçin Birlik Partisi (3)		Ankara	05.01.1994	11.01.1994	ANAP'la birleşti.	Türk milliyetçiliği, Muhafazakâr, Merkez Sağ	
155	Sosyal Demokrat Parti (3)	SDP (4)	Ankara	18.03.1994	19.03.1994	SHP ile birleşti	Merkez sol, Demokrat	
156	Anayol Partisi	AYP	Ankara	05.05.1994	05.05.2004	Kurucular Kurulu kararı ile feshedildi.	Türk milliyetçiliği, Muhafazakâr, Merkez Sağ	
157	Halkın Demokrasi Partisi	HADEP	Ankara	11.05.1994	13.03.2003	Anayasa Mahkemesi kararıyla kapatıldı.	Ayrılmışlık, Federalizm, Sosyalizm	
158	Birleşik Sosyalişt Parti	BSP	Ankara	08.06.1994	(22.01.1996)	İsim değiştirdi, ÖDP oldu.		
	Özgürlük ve Dayanışma Partisi	ÖDP	Ankara	(22.01.1996)	22.12.2019	İsim değiştirdi, SOL PARTİ oldu.		
	Sol Parti	SOL PARTİ	Ankara	08.06.1994	Açık		Anti militarizm, Enternasyonalizm, Özgürlükçü Sosyalizm	5,639
159	Demokratik Hedef Partisi (3)		Ankara	13.06.1994	15.06.1994	MHP ile birleşti.	Milliyetçi, Ülkücü, Muhafazakâr	

160	Liberal Parti	LP	Ankara	26.07.1994	(18.09.1995)	İşim değiştirdi, LDP oldu.		
	Liberal Demokrat Parti	LDP (2)	Ankara	(18.09.1995)	Açık		Klasik liberalizm, Liberal demokrasi, Ekonomik liberalizm	4.579
161	Solda Katılım Partisi (3)	SKP	Ankara	26.09.1994	29.09.1994	DSP ile birleşti.	Atatürkçü, Ulusalçı, Sosyal Demokrasi	
162	Birliğe Çağrı Partisi (3)	BÇP	Ankara	03.10.1994	04.10.1994	MHP ile birleşti.	Milliyetçi, Ülkücü, Muhafazakâr	
163	Genç Demokrat Parti (3)	GDP	Ankara	04.10.1994	05.10.1994	MHP ile birleşti.	Milliyetçi, Ülkücü, Muhafazakâr	
164	Milli İrade Partisi (3)		Ankara	07.10.1994	10.10.1994	DYP ile birleşti.	Merkez sağ	
165	Anavatan İçin Bütünleşme Partisi	AİBP	Ankara	03.11.1994	04.11.1994	ANAP’la birleşti.	Türk milliyetçiliği, Muhafazakâr, Neoliberalizm	
166	Söz Milletindir Partisi (3)	SMP	Ankara	15.11.1994	16.11.1994	DYP ile birleşti.	Muhafazakâr, Merkez Sağ	
167	Solda Birlik ve Bütünleşme Partisi (3)	SBBP	Ankara	29.11.1994	30.11.1994	DSP ile birleşti.	Merkez sol	
168	Yeni Demokrasi Hareketi Partisi	YDH	Ankara	22.12.1994	01.11.1997	Barış Partisi ile birleşti.	Demokrat, Özgürlükçü, Cumhuriyetçi	
169	Yükselen Ülkü Partisi (3)		Ankara	03.1.1995	06.1.1995	MHP ile birleşti.	Türk Milliyetçiliği, Muhafazakâr, Ülkücülük	
170	Öz Adalet Partisi (3)		Ankara	04.1.1995	06.1.1995	DYP ile birleşti.	Türk milliyetçiliği, Muhafazakâr	
171	İkinci Değişim Partisi (3)	İDP (1)	Ankara	04.1.1995	06.1.1995	Yeni Parti ile birleşti.	Muhafazakâr, Milliyetçi	
172	Demokratik Sosyalist Parti (3)		Ankara	17.2.1995	17.2.1995	SHP ile birleşti.	Sosyalizm, Merkez sol	
173	Demokrasi ve Değişim Partisi		Ankara	03.4.1995	19.3.1996	Anayasa Mahkemesi’nce kapatıldı.	Milliyetçi Sosyalist, Özgürlükçü	
174	Adalet Partisi	AP (2)	Ankara	11.4.1995	15.10.2009	Anayasa Mahkemesi’nce kapatıldı.	Merkez sağ, Muhafazakâr, Eşitlik	
175	Büyük Adalet Partisi	BAP (4)	Ankara	12.4.1995	08.12.2010	Anayasa Mahkemesi’nce kapatıldı.	Merkez Sağ	
176	Türkiye Adalet Partisi	TAP	Ankara	12.4.1995	12.7.2006	Anayasa Mahkemesi’nce kapatıldı.	Muhafazakâr, Merkez Sağ	

177	Devrimci İşçi Partisi	DİP (1)	Ankara	17.11.1995	21.2.1999	Kongre Kararı ile kapatıldı.	Sosyalizm, Troçkizm, Komünizm	
178	Demokrasi ve Barış Partisi	DBP	Ankara	11.3.1996	02.3.2002	Hak ve Özgürlükler Partisine katıldı.	Kürt Milliyetçiliği, Federalizm	
179	Emek Partisi	EP	Ankara	25.3.1996	14.2.1997	Anayasa Mahkemesi'nce kapatıldı.	Sosyalist, Komünizm	
180	Büyük Türkiye Partisi	BTP (2)	Ankara	14.6.1996	08.1.1997	Kurucular Kurulu kararıyla kapandı.	Milliyetçi, Muhafazakâr, Merkez sağ	
181	Türkiye Sultan Partisi	TSP	Ankara	24.7.1996	13.3.2001	Kongre kararıyla kapandı.	Muhafazakâr, Merkez Sağ	
182	Türkiye Özürlüsü ile Mutludur Partisi	TÖMP	Ankara	29.7.1996	17.12.2003	Kurucular Kurulu kararı ile feshedildi.	Engelli Hakları	
183	Sosyalist İşçi Partisi	SİP (2)	Ankara	09.9.1996	08.10.2000	Kongre kararıyla kapandı.	Sosyalizm	
184	Demokratik Barış Hareketi Partisi	DBH	Ankara	01.10.1996	28.12.1998	Anayasa Mahkemesince dağılmış sayıldı.	Cumhuriyetçi, Laiklik, Ulusal Egemenlik	
185	Emeğin Partisi	EMEP	Ankara	26.11.1996	27.11.2005	Kongre Kararıyla partinin adı EMEK PARTİSİ olarak değiştirilmiştir.		
	Emek Partisi	EMEK	Ankara	27.11.2005	Açık		Komünizm, Marksizm-Leninizm, Antikapitalizm	5,058
186	Barış Partisi	BP (4)	Ankara	10.12.1996	09.5.1999	Kongre kararıyla kapandı.	Cumhuriyetçi, Atatürkçü, Laiklik	
187	Demokratik Kitle Partisi		Ankara	03.1.1997	26.2.1999	Anayasa Mahkemesi kararıyla kapatıldı.	Sosyalist	
188	Demokrat Türkiye Partisi	DTP	Ankara	07.1.1997	15.5.2005	Kongre Kararıyla partinin adı Hürriyet ve Değişim Partisi olarak değiştirilmiştir.		
	Hürriyet ve Değişim Partisi	HÜR PARTİ	Ankara	07.1.1997	28.12.2007	HYP'ye katıldı.	Milliyetçilik, Liberal muhafazakâr	
189	Devrimci Sosyalist İşçi Partisi	DSİP	Ankara	25.4.1997	Açık		Troçkizm, Cliffçilik	89

190	Demokratik Halk Partisi	DEHAP	Ankara	24.10.1997	19.11.2005	Olağanüstü kongre ile kapanma, fesih.	Ayrılcılık, Federalizm, Sosyalizm	
191	Fazilet Partisi	FP (2)	Ankara	18.12.1997	22.6.2001	Anayasa Mahkemesi kararıyla kapatıldı.	Milli Görüş, İslamcılık, Ümmetçilik	
192	Değişen Türkiye Partisi	DEPAR	Ankara	24.2.1998	03.3.2002	Kongre kararıyla kapandı.	Atatürkçülük, Ulusalçılık, Türk milliyetçiliği	
193	Türkiyem Partisi	TP	Ankara	01.5.1998	26.11.2000	Kurucular Kurulu kararıyla kapandı.	Siyasal İslam, Muhafazakâr	
194	Ulusal Birlik Partisi	UBP	Ankara	23.10.1998	25.12.2004	İsim değiştirdi, Alternatif Partisi oldu.		
	Alternatif Partisi	A.P	Ankara	25.12.2004	-	İsim değiştirdi, İlk Parti oldu.		
	İlk Parti		Ankara		Kapanmış / Tarih Yok	YSK’da aktif partiler listesinde yer almıyor.	Merkez sağ, Muhafazakâr	
195	Aydınlık Türkiye Partisi	ATP	Ankara	27.11.1998	28.2.2010	Kongre kararıyla feshedildi.	Türk milliyetçiliği, Muhafazakâr, Ülkücülük	
196	Sosyalişt Birlik Hareketi	SBH	Ankara	05.8.1999	05.11.2006	Kurucular Kurulu kararıyla kapandı.	Sosyalizm	
197	Demokrat Halk Partisi	DHP	Ankara	15.12.1999	03.4.2010	Kongre kararıyla feshedildi.	Atatürkçü, Liberalizm	

Kaynak: Kaynar, 2007; TESAV, 2021; YSK, 2023

Ek 5. 2000 ve Sonrasındaki Çok Partili Dönemde Siyasal Partiler Açılan ve Kapatılan Siyasal Partiler

Sıralama	Parti İsmi	Kısaltılmış Ad	Genel Merkez	Açılış	Kapanış	Nedeni	Siyasal Eğilim	Üye Sayısı
199	Gönül Birliği Yeşiller Partisi	GBYP	Ankara	03.11.2000	16.3.2016	Anayasa Mahkemesi Kararı İle Dağıldı.	Yeşil Siyaset, Yeşil Liberalizm	
200	Varlığımız Partisi	VARLIK	Ankara	11.5.2001	30.5.2004	Kurucular Kurulu Kararı İle Feshedildi.	Milliyetçi, Muhafazakâr, Merkez Sağ	
201	Radikal Değişim Projesi Partisi	RADEP	Ankara	16.5.2001	20.12.2002	Kongre Kararıyla Feshedildi.	Halkçılık, Demokrasi	
202	Eşitlik Partisi	EP	Ankara	25.5.2001	24.3.2010	Anayasa Mahkemesi Kararı İle Dağıldı.	Eşitlik, İnsan Hakları	

203	Saadet Partisi	SP (2) (SAADET)	Ankara	20.7.2001	Açık		Milli Görüş, İslamcılık, Muhafazakâr, Yeni Osmanlıcılık	265.738
204	Ulusal Muhtariyet Partisi	UMP	Ankara	13.8.2001	04.11.2006	Kurucular Kurulu Kararı İle Fesh Edildi.	Meslek Grupları Hakları, Merkez Sağ	
205	Adalet ve Kalkınma Partisi	AK PARTİ	Ankara	14.8.2001	Açık		Muhafazakâr Demokrasi, Milli Ve Sosyal Muhafazakârlık, Sağ Popülizm, Yeni Osmanlıcılık, Erdoğanıcılık, Ekonomik Milliyetçi, Avrupa Şüphencilik, Post- İslamcılık	11.241.230
206	Lider Türkiye Partisi	LTP	Ankara	03.9.2001	24.9.2008	Kurucular Kurulu Kararı İle Feshedildi.	Milliyetçi, Muhafazakâr	
207	Bağımsız Türkiye Partisi	BTP (3)	Ankara	25.9.2001	Açık		Atatürkçü, Türk Milliyetçiliği, Muhafazakâr	11.016
208	Sosyal Demokrat Parti	SDP (5)	Ankara	29.11.2001	13.1.2010	Kurucular Kurulu Kararıyla Feshedildi.	Sosyalist, Demokrat	
209	Çözüm Partisi	ÇP (3)	Ankara	25.12.2001	14.12.2003	Kurucular Kurulu Kararı İle Feshedildi.	Milliyetçi, Muhafazakâr, Merkez Sağ	
210	Toplumcu Demokratik Parti	TDP	Ankara	28.1.2002	09.12.2003	Olağanüstü Kongrede Kapanma Kararı Aldı.	Merkez Sol, Enternasyonalizm	
211	Hak ve Özgürlükler Partisi	HAK-PAR	Ankara	11.2.2002	Açık		Kürt Milliyetçiliği, Federalizm	1.792
212	Yurt Partisi	YURT-P	Ankara	14.3.2002	Açık		Türk Milliyetçiliği, Muhafazakâr	70
213	Avrasya Partisi	AAP	Ankara	09.5.2002	14.12.2002	Kurucular Kurulu Kararıyla Feshedildi.	Liberalizm, Merkez Sağ	

214	Sosyal Demokrat Halk Partisi	SHP (2)	Ankara	24.5.2002	12.3.2010	Eşitlik Ve Demokrasi Partisi, 12 Mart 2010’da Kurucular Kurulu Kararıyla SHP’ye Katıldı. SHP 3. Olağanüstü Kongresi Bu Katılımı Onaylayarak, Partinin Adını EDP Olarak Değiştirdi.	Sol Liberteryenizm, Sosyal Liberalizm	
	Eşitlik ve Demokrasi Partisi	EDP	Ankara	13.3.2010	24.11.2012	Olağanüstü Kongre Kararıyla Feshedildi.		
215	Genç Parti	GP (3)	Ankara	10.7.2002	23.8.2002	YDP’ye Katıldı.	Atatürkçülük, Ekonomik Liberalizm, Popülizm	25.964
216	Cumhuriyetçi Demokrasi Partisi	CDP	Ankara	19.7.2002	26.12.2006	Partinin Adı Milli Egemenlik Partisi Olarak Değiştirilmiştir.	Atatürkçü, Cumhuriyetçi, Ulusalçı	
	Milli Egemenlik Partisi	MEP (1)	Ankara	26.12.2006	19.6.2010	Kongre Kararıyla Feshedildi.		
217	Yeni Türkiye Partisi	YTP (2)	Ankara	22.7.2002	24.10.2004	Kongre İle CHP’ye Katılmak Üzere Feshedildi.	Sosyal Demokrat, Atatürkçü, Cumhuriyetçi	
218	Bağımsız Cumhuriyet Partisi	BCP	Ankara	24.7.2002	Açık		Kemalist, Cumhuriyetçi, Bağımsızlıkçı	13
219	Yeni Yüzler Partisi	YYP	Ankara	07.8.2002	31.10.2002	Kurucular Kurulu Kararıyla Feshedildi.	Liberal Demokrasi, Merkez Sağ	
220	Sosyalist Demokrasi Partisi	SDP (6)	Ankara	28.8.2002	23.10.2015	Kongre Kararıyla Feshedildi.	Marksizm-Leninizm, Enternasyonalizm	
221	Son Çağrı Partisi	SÇP	Ankara	29.8.2002	08.1.2008	Anayasa Mahkemesi Kararıyla Dağılmış Sayıldı.	Liberal Demokrasi, Merkez Sağ	
222	Sağduyu Partisi	SAĞDUYU	Ankara	04.9.2002	Açık		Bağımsızlıkçı, Adalet, İnsan Hakları	0
223	Özgür Toplum Partisi	ÖTP	Ankara	06.6.2003	26.5.2007	Kongre Kararıyla Feshedildi.	Ayrılcılık, Federalizm, Sosyalizm	

224	Cumhuriyetçi Demokrat Tür. P.	CDTP	Ankara	03.9.2003	(29.04.2006)	AYYILDIZ Adını Aldı.	Atatürkçü, Milliyetçi	1
	Ayyıldız Partisi	AYYILDIZ	Ankara	(29.04.2006)	Açık			
225	Emekçi Hareket Partisi	EHP	Ankara	05.1.2004	Açık		Sosyalist, Marksizm-Leninizm	228
226	Türkiye Partisi	TRP	Ankara	23.2.2004	26.3.2006	Kurucular Kurulu Kararı İle Fesih Edildi.	Milliyetçi, Muhafazakâr	
227	Milli Demokrat Halkın Partisi	MDHP	Ankara	05.4.2004	09.3.2014	Olağan Kongre Kararıyla Kendisini Feshetmiştir.	Sosyal Demokrat, Atatürkçü, Cumhuriyetçi	
228	Bizim Parti	BP (5)	Ankara	02.8.2004	24.6.2014	Olağan Kongre Kararıyla Kendisini Feshetmiştir.	Atatürkçü, Cumhuriyetçi	
229	Halkın Yükselişi Partisi	HYP	Ankara	16.2.2005	26.2.2018	Müdafa-i Hukuk Hareketi Partisi İle Birleşmiştir.	Atatürkçü, Türk Milliyetçiliği	
230	Halkın Kurtuluş Partisi	KURTULUŞ	Ankara	15.6.2005	Açık		Komünizm, Marksizm-Leninizm	1.124
231	Demokratik Toplum Partisi	DTP	Ankara	09.11.2005	11.12.2009	Anayasa Mahkemesi Kararıyla Kapatıldı.	Sosyal Demokrasi, Ayrılıkçılık, Federalizm	
232	Çağdaş Türkiye Partisi	ÇTP	Ankara	03.3.2006	22.12.2012	Olağan Kongre Kararıyla Kendisini Feshetmiştir.	Cumhuriyetçi, Ulusalçı	
233	Müdaafa-i Hukuk Hareketi Partisi	MHHP	Ankara	24.4.2006	Açık		Milliyetçi, Atatürkçü	303
234	İşçi Kardeşliği Partisi	İKP	Ankara	15.6.2006	16.2.2019	İsim Değiştirdi, İşçinin Kendi Partisi Adını Aldı.	Sosyalizm, Enternasyonalizm	109
	İşçinin Kendi Partisi		Ankara	16.2.2019	Açık			
235	Türkiye Müdaafa-i Hukuk Partisi	TMHP	Ankara	07.8.2006	21.3.2015	Olağan Kongre Kararıyla Kendisini Feshetmiştir.	Atatürkçü, Cumhuriyetçi, Bağımsızlıkçı	
236	Güçlü Türkiye Partisi	GTP	Ankara	09.10.2006	21.12.2013	Olağan Kongre Kararıyla Kendisini Feshetmiştir.	Demokrat	

237	Katılımcı Demokrasi Partisi	KADEP	Ankara	20.12.2006	18.12.2016	Olağan Kongre Kararıyla Kendisini Feshetmiştir.	Kürt Milliyetçiliği	
238	Dayanışma Partisi	DAP	Ankara	22.1.2007	06.6.2007	Kurucular Kurulu Kararı İle Feshedildi.	BİLGİ YOK	
239	Vatanseverler Partisi	VP	Ankara	05.3.2007	30.7.2010	Kongre Kararı İle Feshedildi.	Milliyetçi, Muhafazakâr, Antiemperyalist	
240	Yüce Diriliş Partisi	YÜCEDİRİ-P	Ankara	18.4.2007	Açık		İslamcılık, Ümmetçi	135
241	Demokrat Parti	DP (6)	Ankara	11.5.2007	15.5.2007	Kurucular Kurulu Kararı İle Feshedildi.	Atatürkçü, Türk Milliyetçiliği, Muhafazakâr	
242	Yeni Demokrat Parti	YDP (5)	Ankara	14.5.2007	13.6.2007	Kurucular Kurulu Kararı İle Feshedildi.	Atatürkçü, Türk Milliyetçiliği, Muhafazakâr	
243	Sevgi ve Dayanışma Partisi	SEDAP	Ankara	16.5.2007	11.4.2010	Kurucular Kurulu Kararı İle Feshedildi.	Cumhuriyetçi, Demokrat, İnsan Hakları	
244	Demokrat Parti	DP (7)	Ankara	17.5.2007	Açık		Atatürkçü, Türk Milliyetçiliği, Muhafazakâr	364.444
245	Doğru Yol Partisi	DYP (2)	Ankara	28.5.2007	Açık		Atatürkçülük, Muhafazakârlık, Sosyal Liberalizm	3.700
246	Doğru Yol Partisi	DYP (3)	Ankara	30.5.2007	04.1.2008	Kurucular Kurulu Kararı İle Feshedildi.	Atatürkçülük, Muhafazakârlık, Sosyal Liberalizm	
247	Türkiye Özürlüler Partisi		Ankara	04.9.2007	28.1.2009	Kurucular Kurulu Kararı İle Feshedildi.	Engelli Hakları	
248	Devrimci İşçi Partisi	DİP (2)	Ankara	07.9.2007	Açık		Troçkizm, Komünizm, Sosyalizm	50
249	Ebedi Nizam Partisi	ENPA	Ankara	30.11.2007	Açık		İslamcılık, Ümmetçilik	83
250	Bariş ve Demokrasi Partisi	BDP (2)	Ankara	02.5.2008	(11.07.2014)	Kongre Kararıyla İsim Değiştirdi, Demokratik Bölgeler Partisi (DBP) Oldu.	Azınlık Hakları, Sosyal Demokrasi, Sosyalizm	
	Demokratik Bölgeler Partisi	DBP	Ankara	(11.07.2014)	Açık			6.796
251	Yeni Parti	YEN İ PARTİ	Ankara	27.6.2008	19.5.2012	Olağanüstü Kongrede Hak Ve Eşitlik Partisi İle Birleşmiştir.	Ulusalcılık, Atatürkçülük	
252	Hak ve Hakikat Partisi	HAK PARTİ	Ankara	29.7.2008	Açık		İslamcılık, Muhafazakâr, Ümmetçilik	119

253	Yeşiller Partisi	Yeşiller	Ankara	30.6.2008	24.11.2012	Olağanüstü Kongre Kararıyla Kendisini Feshetmiştir.	Yeşil Siyaset, Yeşil Liberalizm	
254	Hak ve Eşitlik Partisi	HEPAR	Ankara	04.9.2008	24.4.2019	Müdafaa-İ Hukuk Hareketi Partisi İle Birleşmiştir.	Atatürkçü, Türk Milliyetçiliği, Türkçülük	
255	İlk Parti		Ankara	15.9.2008	26.11.2010	Anayasa Mahkemesi Kararı İle Dağılmış Sayıldı.	BİLGİ YOK	
256	Alternatif ve Değişim Partisi	AL PARTİ	Ankara	17.11.2008	08.7.2018	Olağan Kongre Kararıyla Kendisini Feshetmiştir.	Ekonomik Liberalizm	
257	İşçilerin Sosyalist Partisi	SOSYALİST P.	Ankara	17.11.2008	15.6.2013	Olağanüstü Kongre Kararıyla Feshedildi.	Sosyalizm	
258	Türkiye Partisi	TÜRKİYE P.	Ankara	25.5.2009	14.8.2012	Olağan Kongre Kararıyla Feshedildi.	Muhafazakâr Liberalizm	
259	Türkiye Hümanist Partisi		Ankara	11.6.2009	09.2.2017	Olağan Kongre Kararıyla Kendisini Feshetmiştir.	Hümanizm, Eşitlik, Demokrasi	
260	Adalet, Demokrasi ve Özgürlük Partisi	ADÖP	Ankara	03.7.2009	29.1.2012	Olağanüstü Kongre Kararıyla Feshedildi.	Demokrasi, Özgürlük, Cumhuriyetçi	
261	Güçlenen Türkiye Partisi	GÜTÜP	Ankara	12.10.2009	05.5.2016	Anayasa Mahkemesi Kararı İle Dağılmış Sayıldı.	BİLGİ YOK	
262	Anavatan Partisi	ANAVATAN (1)	Ankara	03.11.2009	06.8.2011	Kurucular Kurulu Kararı İle Feshedildi.	Türk Milliyetçiliği, Muhafazakâr, Liberalizm	
263	Büyük Anavatan Partisi		Ankara	16.11.2009	12.10.2016	Adını Değiştirerek YENİ DÜNYA Partisi Olmuştur.	Muhafazakâr, Ekonomik Liberalizm	
	Yeni Dünya Partisi	YENİ DÜNYA	Ankara	12.10.2016	Açık			0
264	Demokratik Sol Halk Partisi	DSHP	Ankara	23.11.2009	17.10.2010	Kurucular Kurulu Kararı İle Feshedildi.	Sosyal Demokrasi, Demokratik Sol	

265	Ergenekon Partisi	ER PARTİ	Ankara	15.1.2010	16.3.2016	Anayasa Mahkemesi Kararı İle Dağılmış Sayıldı.	Milliyetçi	
266	Ezilenlerin Sosyalist Partisi	ESP	Ankara	05.2.2010	Açık		Sosyalizm, Marksizm-Leninizm	471
267	Türkiye İşçi Partisi	TİP (3)	Ankara	08.2.2010	19.2.2017	Olağan Kongre Kararıyla Kendisini Feshetmiştir.	Sosyalizm	
268	Toplumsal Uzlaşma Reform ve Kalkınma Partisi	TÜRK PARTİ	Ankara	02.3.2010	05.12.2015	Olağan Kongre Kararıyla Kendisini Feshetmiştir.	Uzlaşma, Kalkınma, Dayanışma	
269	Eşitlik ve Demokrasi Partisi	EDP	Ankara	11.3.2010	13.3.2010	SHP’ye Katıldı.	Sol Liberteryenizm, Sosyal Liberalizm	
270	Ulusal Parti	ULUSAL P.	Ankara	15.3.2010	Açık		Türkçülük, Ulusalcı, Atatürkçü	38
271	Türkiye İşçi Köylü Partisi	TİKP	Ankara	18.6.2010	Kapanmış / Tarih Yok	YSK’da Aktif Partiler Listesinde Yer Almıyor.	Sosyalizm, Haklar, Özgürlük	
272	Halkın Sesi Partisi	HAS PARTİ (1)	Ankara	01.11.2010	19.9.2012	Olağanüstü Kongre Kararıyla Feshedilmiştir.		
	Halkın Sesi Partisi	HAS PARTİ (2)	Ankara	27.9.2012	12.10.2016	Anayasa Mahkemesi Kararı İle Dağılmış Sayıldı.	Muhafazakâr, Muhafazakâr Liberalizm	
273	Esnaf ve Çiftçi Partisi	EÇP	Ankara	30.12.2010	29.4.2021	Anayasa Mahkemesi Kararı İle Dağılmış Sayıldı.	Meslek Grupları Hakları	
274	Sosyal Demokrat Parti	SODEP	Ankara	13.4.2011	27.6.2015	Olağan Kongre Kararıyla Kendisini Feshetmiştir.	Sosyal Demokrasi, Haklar, Eşitlik	
275	Anavatan Partisi	ANAVATAN (2)	Ankara	07.9.2011	Açık		Türk Milliyetçiliği, Muhafazakâr, Liberalizm	26.065
276	Devrimci Halk Partisi	DEV-PARTİ	Ankara	28.9.2011	24.6.2017	Olağan Kongre Kararıyla Kendisini Feshetmiştir.	Sosyalizm	

277	Milliyetçi Türkiye Partisi	MTP	Ankara	24.11.2011	25.11.2018	Olağan Kongre Kararıyla Kendisini Feshetmiştir.	Türk Milliyetçisi, Turancılık	
278	Özgürlük ve Sosyalizm Partisi	ÖSP	Ankara	21.12.2011	Açık		Sosyalizm	99
279	Engelsiz Türkiye Partisi	ETP	Ankara	28.12.2011	05.3.2021	Kendiliğinden Dağıldı.	Engelli Hakları	
280	Toplumcu Kurtuluş Partisi	1920 TKP	Ankara	07.2.2012	Açık		Komünizm, Marksizm, Leninizm,	96
281	Adaletçi Kurtuluş Partisi		Ankara	27.2.2012	16.3.2016	Olağan Kongre Kararıyla Kendisini Feshetmiştir.	Eşitlik, Haklar, Demokrat	
282	Güven Partisi	GP (4)	Ankara	08.3.2012	23.4.2014	Kuruçular Kuruldu Kararıyla Kendisini Feshetmiştir.	BİLGİ YOK / Kumar Baskınları Var	
283	Hak ve Adalet Partisi	HAP	Ankara	27.4.2012	Açık		Türk Milliyetçiliği, Halkçılık, Sosyal Adaletçilik	1.658
284	Doğuş ve Aydınlık Partisi	DAP	Ankara	15.5.2012	31.1.2016	Olağan Kongre Kararıyla Kendisini Feshetmiştir.	BİLGİ YOK	
285	Halkların Demokratik Partisi	HDP (2)	Ankara	15.10.2012	Açık		Azınlık Hakları, Bölgeselcilik, Sosyalizm, Kürt Milliyetçiliği	45.302
286	Türk Birliği Partisi	TBP (2)	Ankara	07.11.2012	Açık		Türk Milliyetçiliği, Turancılık	28
287	Büyük Anadolu Diriliş Hareketi Partisi	BADHP	Ankara	20.11.2012	28.4.2019	Kongre Kararıyla Kendisi Feshetmiştir.	Milliyetçi, Muhafazakâr	
288	Yeşiller ve Sol Gelecek Partisi	YSGP	Ankara	30.11.2012	Açık		Azınlık Hakları, Bölgeselcilik, Radikal Demokrasi	3.052
289	Hür Dava Partisi	HÜDA PAR	Ankara	19.12.2012	Açık		İslamcılık, Ümmetçi, Muhafazakâr	11.589
290	Vatan ve İstiklâl Partisi	V.İ.P.	Ankara	23.1.2013	05.5.2016	Anayasa Mahkemesi Kararı İle Dağılımı Sayıldı.	Milliyetçi	

291	Muhafazakâr Yükseliş Partisi	MYP	Ankara	08.2.2013	27.02.2023	Adını Yeni Türkiye Partisi Olarak Değiştirmiştir.		
	Yeni Türkiye Partisi	YTP (2)	Ankara	27.2.2023	Açık		Milli Muhafazakâr, Türk Milliyetçiliği	59.524
292	Türkiye İşsizler ve Emekçiler Partisi	TİVEP	Ankara	08.4.2013	03.2.2019	Olağan Kongre Kararıyla Kendisini Feshetmiştir.	Sosyal Demokrasi	
293	Çoğulcu Toplum Partisi	ÇTP	Ankara	13.5.2013	31.5.2017	Dağılmış Sayılmıştır.	Halkçılık, Demokrasi	
294	Sosyalist Yeniden Kuruluş Partisi	SYKP	Ankara	26.6.2013	Açık		Sosyalizm, Marksizm-Leninizm, Enternasyonalizm	447
295	Genç Anadolu Partisi	GAP	Ankara	06.8.2013	29.4.2021	Anayasa Mahkemesi Kararı İle Dağılmış Sayıldı.	Eşitlik, Değişim	
296	Önce İnsan Partisi	ÖP	Ankara	01.10.2013	31.5.2017	Olağan Kongre Kararıyla Kendisini Feshetmiştir.	Hümanizm, Eşitlik, Demokrat	
297	Gezi Partisi	GZP	Ankara	01.10.2013	15.10.2017	Olağan Kongre Kararıyla Kendisini Feshetmiştir.	Çevrecilik, Haklar	
298	Engelsiz Yaşam Partisi	EYP (1)	Ankara	05.11.2013	21.6.2018	Anayasa Mahkemesi’nce Kapatıldı.	Eşitlikçi, Demokrat, Atatürkçü	
299	1923 Cumhuriyet Partisi	1923 CP	Ankara	13.1.2014	20.8.2017	Olağan Kongre Kararıyla Kendisini Feshetmiştir.	Cumhuriyetçi, Atatürkçü, Türk Milliyetçiliği	
300	Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi	T-KDP	Ankara	28.4.2014	Kapanmış / Tarih Yok	Hakkında Kapatma Davası Olduğu İçin Aktif Değil.	Kürt Milliyetçiliği, Halkçılık	
301	Önce Vatan Partisi	ÖVP	Ankara	20.5.2014	31.5.2017	Dağılmış Sayılmıştır.	BİLGİ YOK	
302	Kadın Partisi	KP (2)	Ankara	26.6.2014	Açık		Kadın Hakları, Feminizm	0
303	Turan Hareketi Partisi	TURAN	Ankara	02.7.2014	Açık		Turancılık, Milliyetçi	291
304	Merkez Parti	MEP (2)	Ankara	07.7.2014	Açık		İnsan Hakları, Sosyal Adalet	3.595

305	Türkiye Toplumcu Kardeşlik Partisi		Ankara	07.7.2014	15.11.2014	Kurucular Kurulu Kararı İle Feshedildi.	Milliyetçi, Muhafazakâr	
306	Hak ve Huzur Partisi	HHP	Ankara	15.7.2014	Açık		Eşitlikçi	128
307	Komünist Parti		Ankara	17.7.2014	Açık		Komünizm, Marksizm, Leninizm	5.149
308	Halkın Türkiye Komünist Partisi	HTKP	Ankara	23.7.2014	28.10.2018	Olağan Kongre Kararıyla Kendisini Feshetmiştir.	Komünizm, Marksizm, Leninizm	
309	Cihan Partisi	CİHAP	Ankara	06.8.2014	Açık		Turancılık, Milliyetçi	146
310	Çoğulcu Demokrasi Partisi	ÇDP	Ankara	15.8.2014	Açık		Demokrat, Eşitlikçi, Çoğulculuk	321
311	Türkiye Ekonomi ve Kalkınma Partisi	TEKP	Ankara	01.9.2014	Açık		Cumhuriyetçi, Atatürkçü, Demokrat	79
312	Milliyetçi İrade Yükseliş Partisi		Ankara	22.9.2014	21.2.2015	Olağan Kongre Kararıyla Kendisini Feshetmiştir.	Milliyetçi / Kumar Baskınları Var	
313	Geleceğin Türkiye Partisi	GTP	Ankara	22.9.2014	24.2.2016	Olağan Kongre Kararıyla Kendisini Feshetmiştir.	BİLGİ YOK / Kumar Baskınları Var	
314	Anayol Partisi	ANAYOL	Ankara	30.10.2014	14.1.2018	Olağan Kongre Kararıyla Kendisini Feshetmiştir.	Milliyetçi, Muhafazakâr	
315	Demokratik Gelişim Partisi	DGP	Ankara	04.11.2014	07.11.2015	Adını Türkiye Halk Partisi (THP) Olarak Değiştirmiştir.		
	Türkiye Halk Partisi (DGP)	TÜHAP	Ankara	07.11.2015	16.9.2017	Olağan Kongre Kararıyla Kendisini Feshetmiştir.	Muhafazakâr	
316	Ana Parti (TEK PARTİ)	ANP	Ankara	07.11.2014	26.12.2015	Olağan Kongre Kararıyla Kendisini Feshetmiştir.	Milliyetçi, Muhafazakâr, Liberal	
317	Anadolu Partisi		Ankara	14.11.2014	18.12.2015	Olağan Kongre Kararıyla Kendisini Feshetmiştir.	Laiklik, Ulusalçılık, Cumhuriyetçilik	
318	Millet ve Adalet Partisi	MİLAD P.	Ankara	19.11.2014	14.1.2017	Olağan Kongre Kararıyla Kendisini Feshetmiştir.	Milliyetçi, Muhafazakâr, Liberal	

319	Milli Mücadele Partisi	MMP	Ankara	24.11.2014	Açık		Milliyetçi	0
320	Elektronik Demokrasi Partisi	E-PARTİ	Ankara	26.11.2014	31.8.2016	Olağan Kongre Kararıyla Kendisini Feshetmiştir.	Atatürkçü, Demokrat,	
321	Kürdistan Özgürlük Partisi	PAK	Ankara	11.12.2014	Kapanmış / Tarih Yok	Hakkında Kapatma Davası Olduğu İçin Aktif Değil.	Kürt Milliyetçiliği	
322	Dolunay Partisi		Ankara	29.1.2015	10.6.2018	Olağan Kongre Kararıyla Kendisini Feshetmiştir.	Muhafazakâr, Milliyetçi	
323	As Parti	ASP	Ankara	03.2.2015	Açık		Militarizm	0
324	Yenilikçi Türkiye Partisi	YETÜP	BİLGİ YOK	08.4.2015	21.6.2018	Anayasa Mahkemesi’nce Kapatıldı.	BİLGİ YOK	
325	Türkiye Komünist Hareketi	TKH	Ankara	21.8.2015	Açık		Komünizm, Marksizm-Leninizm, Sosyalist Cumhuriyetçilik	1.383
326	İşçi Demokrasisi Partisi	İDP (2)	Ankara	21.8.2015	Açık		Marksizm, Troçkizm, Sosyalizm	0
327	Birleşik Devrimci Parti	DEVİRİMCİ PARTİ	Ankara	07.9.2015	Açık		Sosyalizm, Devrimcilik	89
328	Adalet Partisi	AP (3)	Ankara	09.10.2015	Açık		Atatürkçü, Ulusalçılık, Liberal Muhafazakâr	6.089
329	Atavatan Partisi	ATAVATAN	Ankara	14.1.2016	24.12.2016	Olağan Kongre Kararıyla Kendisini Feshetmiştir.	Muhafazakâr, Türk Milliyetçiliği	
330	Türkiye Birlik Partisi	TBP (3)	Ankara	18.1.2016	07.4.2019	Kongre Kararıyla Kendisini Feshetmiştir.	Atatürkçü, Cumhuriyetçi	
331	Sosyalist Emekçiler Partisi	SEP	Ankara	21.4.2016	Açık		Marksizm-Leninizm, Sosyalizm, Komünizm	27

332	Evrensel Yol Partisi	EYP (2)	Ankara	09.5.2016	09.12.2018	Adını Yenilikçi Ve Değişim Partisi Olarak Değiştirmiştir.		
	Yenilikçi ve Değişim Partisi		Ankara	09.12.2018	1.09.2019	Adını Demokrasi Zamanı Partisi Olarak Değiştirmiştir.		
	Demokrasi Zamanı Partisi	DEZA-PAR	Ankara	01.9.2019	Açık		Etnik Haklar (Zaza)	89
333	Kürdistan Sosyalist Partisi		Ankara	30.5.2016	20.02.2020	Hakkında Kapatma Davası Olduğu İçin Aktif Değil.	Etnik Milliyetçilik, Sosyalizm	
334	Büyük Türkiye Partisi	BÜYÜK	Ankara	06.6.2016	05.3.2021	Kendiliğinden Dağıldı.	Milliyetçi, Atatürkçü	
335	Demokratik Genç Parti		Ankara	08.6.2016	29.07.2020	Kendiliğinden Dağıldı.	Cumhuriyetçi, Laiklik, Atatürkçü	
336	Osmanlı Partisi		Ankara	31.8.2016	Açık		Osmanlılık, İslamcılık	5.541
337	Güven Adalet ve Aydınlik Partisi	GAAP	Ankara	03.10.2017	Açık		Milliyetçi, Muhafazakâr	38
338	İyi Parti	İYİ PARTİ	Ankara	25.10.2017	Açık		Atatürkçülük, Milliyetçi, Millî Muhafazakâr, Liberalizm	617.513
339	Türkiye İşçi Partisi	TİP (4)	Ankara	07.11.2017	Açık		Sosyalizm, Marksizm-Leninizm, Sol Popülizm	11.122
340	Ötüken Birliği Partisi	ÖTÜKEN	Ankara	20.12.2017	Açık		Türkçülük, Turancılık, İrkçilik	0
341	Adalet Birlik Partisi	AB PARTİ	Ankara	06.6.2018	Açık		Laiklik, Atatürkçü, Milliyetçi	3.769
342	Yeniden Refah Partisi	YENİDEN REFAH	Ankara	23.11.2018	Açık		Muhafazakâr, Millî Görüş, İslamcılık, Osmanlılık	269.391
343	Ülkem Partisi	ÜLKEM	Ankara	09.5.2019	Açık		Milliyetçi, Devletçi, Bağımsızlıkçı	2.625
344	Türk ve Dünya Birliği Partisi	TURKUAZ IŞIK	Ankara	12.9.2019	Açık		Türkçü, Turancı, Milliyetçi	28
345	Gelecek Partisi	GELECEK P.	Ankara	12.12.2019	Açık		Muhafazakâr, Liberalizm	76.182

346	Anadolu Birliği Partisi	ABP	Ankara	02.1.2020	Açık		Muhafazakâr, Cumhuriyetçi	3.024
347	Aydınlık Geleceğin Partisi	AYGİP	Ankara	10.2.2020	Açık		Milliyetçi, Muhafazakâr	2.396
348	Merkez Ana Partisi	MAP	Ankara	10.2.2020	Açık		Cumhuriyetçi, Muhafazakâr	644
349	Barış ve Eşitlik Partisi (D. Sol Halk Partisi)	BEP	Ankara	10.2.2020	Açık		Atatürkçü, Demokrat	72
350	Güç Birliği Partisi	GBP	Ankara	24.2.2020	Açık		Atatürkçü, Türkçü, Muhafazakâr	4.132
351	Demokrasi ve Atılım Partisi	DEVA	Ankara	09.3.2020	Açık		Muhafazakâr, Liberalizm	177.454
352	Toplumsal Özgürlük Partisi	TÖP	Ankara	09.3.2020	Açık		Sosyalizm	143
353	Yeniden Birlik Partisi	YBP	Ankara	31.3.2020	Açık		Milliyetçi, Muhafazakâr	24
354	Umut Partisi	UMUT PARTİSİ	Ankara	14.4.2020	Kapanmış / Tarih Yok	YSK’da Aktif Partiler Listesinde Yer Almıyor.	Özlük Hakları (Eyt)	
355	Yeni Yol Partisi	YYP	Ankara	04.5.2020	Açık		Cumhuriyetçi, Atatürkçü, Ulusalçılık	0
356	Değişim ve Demokrasi Partisi	DDP	Ankara	03.6.2020	Açık		Atatürkçü, Ulusalçılık, Cumhuriyetçi	34
357	Yenilik Partisi		Ankara	20.7.2020	Açık		Atatürkçülük, Ulusalçılık	3.948
358	Cumhuriyet Ve İstiklal Partisi	CİP	Ankara	10.8.2020	Açık		Cumhuriyetçi, Atatürkçü, Antikapitalist	1.037
359	Güzel Parti		Ankara	10.8.2020	Açık		Özgürlükçü, Roman Hakları (Etnik)	1.174
360	Cesur Düşünce Partisi	CESUR DÜŞÜNCE	İstanbul	10.8.2020	Kapanmış / Tarih Yok	YSK’da Aktif Partiler Listesinde Yer Almıyor.	Milliyetçi, Muhafazakâr	
361	Kuvayı Milliye Partisi	KMP	Ankara	20.8.2020	Kapanmış / Tarih Yok	YSK’da Aktif Partiler Listesinde Yer Almıyor.	BİLGİ YOK	
362	Doğru Parti	DOĞRU PARTİ	Ankara	26.8.2020	Açık		Atatürkçü, Eşitçilik, Cumhuriyetçi	1.544
363	Büyük Türkiye Partisi		Ankara	16.9.2020	Açık		Özgürlükçü, Demokrat, Milliyetçi	3.951

364	Milli Parti		Ankara	27.10.2020	Açık		Milliyetçi, Muhafazakâr	113
365	Devlet Partisi		Ankara	12.11.2020	Açık		BİLGİ YOK	0
366	Milliyetçi Cumhuriyet Partisi		Ankara	12.11.2020	Açık		Milliyetçi, Cumhuriyetçi, Atatürkçü	390
367	Devrim Haraketi		Ankara	18.11.2020	Açık		Sosyalizm, Özgürlükçü, Devrimci	0
368	Uyanış Partisi		Ankara	04.12.2020	Açık		BİLGİ YOK	0
369	Türkiye Değişim Partisi		Ankara	17.12.2020	23.06.2023	CHP İle Birleşti.	Atatürkçü, Sosyal Demokrat	50.051
370	Vatan Ve Hürriyet Partisi		Ankara	24.12.2020	Açık		Eşitlikçi, Milliyetçi	1.131
371	Türkiye'm Partisi		Ankara	24.12.2020	Açık		BİLGİ YOK	0
372	Türkiye Yaşam Partisi		Ankara	24.12.2020	Açık		BİLGİ YOK	0
373	Gelişim ve Demokrasi Partisi	GDP	Ankara	08.2.2021	Açık		Demokratik, Cumhuriyetçi, Laik	48
374	Sevgi ve Saygı Partisi		Ankara	23.3.2021	Açık		BİLGİ YOK	0
375	Doğuş Partisi		Ankara	05.5.2021	Açık		Eşitlikçi	1.811
376	Cumhuriyet ve Adalet Partisi		Ankara	15.4.2021	Açık		Cumhuriyetçilik	20.955
377	Memleket Partisi	MEMLEKET	Ankara	17.5.2021	Açık		Atatürkçülük, Ulusalçılık	25.132
378	Türkiye Altın Çağ Partisi		Ankara	31.5.2021	31.03.2022	Türkiye'nin Sesi İle Türkiye Altın Çağ Partileri Birleşti.	Demokrat, Özgürlükçü, Eşitçilik	
379	Yeniden Diriliş Partisi		Ankara	8.06.2021	Açık		Atatürkçülük, Cumhuriyetçilik, Özgürlük	338
380	Tuğra Partisi	TP	Ankara	28.06.2021	Açık		Muhafazakâr, Osmanlıçılık	338
381	Aydınlık Demokrasi Partisi		Ankara	3.08.2021	Açık		Cumhuriyetçi, Atatürkçü	4.649
382	Zafer Partisi		Ankara	26.08.2021	Açık		Milliyetçi, Atatürkçü, Muhafazakâr	25.535

383	Bağımsızlık Partisi		Ankara	7.09.2021	Açık		Milliyetçi, Cumhuriyetçi, Atatürkçü	34
384	Liberal Parti	LP	Ankara	8.09.2021	Açık		Liberalizm	4
385	Milli Birlik ve Gelişim Partisi		Ankara	14.09.2021	Açık		Atatürkçü, Demokratik, Milliyetçi	233
386	Adaletin Aydınlığı Partisi	ADAY	Ankara	19.09.2021	Açık		Milliyetçi, Muhafazakâr	56
387	Vatan Severler Partisi		Ankara	20.09.2021	Açık		Milliyetçi	306
388	Al Sancak Partisi	AL SANCAK	Ankara	30.09.2021	Açık		Muhafazakâr, Osmanlıcılık	385
389	Yükseliş Partisi	YÜKSELİŞ	Ankara	21.10.2021	Açık		Milliyetçi	0
390	Türkiye Gençlik Partisi		Ankara	3.11.2021	Açık		Yenilikçi	0
391	Adalet ve Özgürlük Partisi		Ankara	18.11.2021	Açık		Özgürlükçü, Demokrat	0
392	Milli Yol Partisi	MİLLİ YOL	Ankara	14.12.2021	Açık		Millî Muhafazakârlık, Milliyetçilik	4.226
393	Şahlaniş Partisi		Ankara	10.01.2022	Açık		Toplumcu, Demokrat	0
394	Türkiye’nin Sesi Altınçağ Partisi		Ankara	31.03.2022	Açık		Demokrat, Özgürlükçü, Eşitçilik	1.093
395	Adalet ve Demokrasi Partisi	ADEPE	Ankara	5.05.2022	Açık		Cumhuriyetçi, Eşitçilik	0
396	Milliyetçi Türkiye Partisi	MTP	Ankara	27.02.2023	Açık		Milliyetçi	0
397	Kızılelma Birliği Partisi	KBP	Ankara	6.03.2023	Açık		Milliyetçi, Turancı	0
398	Ulusun Partisi	UP	Ankara	13.03.2023	Açık		BİLGİ YOK	0
399	Merkez Sağ Parti		Ankara	22.03.2023	Açık		Milliyetçi	0
400	Milliyetçi Sol Parti	MİLLİ SOL	Ankara	19.04.2023	Açık		Milliyetçi, Sosyalizm	0
401	Milli Beraberlik Partisi		Ankara	26.04.2023	Açık		Milliyetçi	0
402	Yeniden Anavatan Partisi	YENİDEN ANAVATAN	Ankara	5.05.2023	Açık		Milliyetçi, Muhafazakâr	0

403	Büyük İktidar Partisi	Bİ PARTİ	Ankara	22.05.2023	Açık		BİLGİ YOK	
404	Ocak Partisi	OCAK	Ankara	1.06.2023	Açık		Milliyetçi, Muhafazakâr	
405	Adalet ve Hürriyet Partisi	AHP	Ankara	21.06.2023	Açık		Milliyetçi, Atatürkçü	
406	Ata Parti	ATA PARTİ	Ankara	28.07.2023	Açık		Atatürkçü	
407	Halkın Umudu Partisi	UMUD PAR	Ankara	28.07.2023	Açık		BİLGİ YOK	
408	Yerli ve Milli Parti	YMP	Ankara	28.07.2023	Açık		Milliyetçi	
409	Türkiye Sosyalist Partisi	TSP	Ankara	14.08.2023	Açık		Sosyalizm, Komünizm	
410	Adil Türkiye Partisi	ATP	Ankara	14.08.2023	Açık		Milliyetçi	

Kaynak: Kaynar, 2007; TESAV 2021; YSK, 2023

Ek 6. Türkiye’de Yapılan Seçimlere Yönelik İstatistikî Bilgiler

Seçim	Seçmen Sayısı	Kullanılan Oy	Katılım Oranı (%)	Geçerli Oy	Geçerli Oyların Kullanılan Oylara Oranı (%)	Geçerli Oyların Seçmen Sayısına Oranı (%)
1950	8.905.743	7.953.085	89,35	7.953.055	99,99	89,53
1954	10.262.063	9.095.617	88,63	8.941.660	98,31	87,13
1957	12.078.623	9.250.949	76,68	9.133.412	98,73	75,62
1961	12.925.395	10.522.716	81,41	10.138.035	96,34	78,44
1965	13.679.753	9.748.678	71,36	9.307.563	95,48	68,04
1969	14.788.552	9.516.035	64,34	9.090.709	95,53	61,47
1973	16.798.164	11.223.843	66,81	10.723.658	95,54	63,84
1977	21.207.303	15.358.210	72,41	14.827.262	96,54	69,92
1983	19.767.366	18.238.362	92,36	17.351.510	95,14	87,78
1987	26.376.926	24.603.541	93,38	23.923.687	97,24	90,7
1991	29.979.123	25.157.089	83,91	24.371.474	96,88	81,29
1995	34.155.918	29.101.469	85,2	28.040.392	96,35	82,1
1999	37.495.217	32.656.070	87,19	31.119.242	95,29	83
2002	41.291.568	32.652.702	79,14	31.414.748	96,21	76,08
2007	42.571.284	35.828.274	84,25	34.822.907	97,19	81,8
2011	50.237.343	43.785.665	83,16	42.813.896	97,78	85,22
2015 Haziran	53.741.838	46.451.389	83,92	45.121.773	97,14	83,96
2015 Kasım	54.049.940	47.239.370	85,23	46.555.267	98,55	86,13
2018	56.322.632	49.671.344	86,22	48.562.084	97,81	86,23
2023	64.145.504	55.835.895	87,05	54.442.588	97,58	84,91

Kaynak: YSK, 2023

Türkiye’de Seçim Kültürü, Seçmenin Karar ve Siyasal Değişim Dinamikleri*

Election Culture, Voters’ Decision and Political Change Dynamics in Türkiye

Söyleşiyi Gerçekleştiren: Veli Polat¹

*Görüşme Tarihi: 31 Ağustos 2023
Görüşme Yeri: Beşiktaş

¹Doç. Dr. İstanbul Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü, İstanbul, Türkiye

ORCID: V.P. 0000-0003-0854-7265

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Veli Polat,
İstanbul Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü, İstanbul, Türkiye
E-mail: polve@istanbul.edu.tr

Başvuru/Submitted: 09.10.2023

Kabul/Accepted: 31.10.2023

Atf/Citation: Polat, V. (2023). Türkiye’de seçim kültürü, seçmenin karar ve siyasal değişim dinamikleri. *4. Boyut Journal of Media and Cultural Studies - 4. Boyut Medya ve Kültürel Çalışmalar Dergisi*, 21, 193–215. <https://doi.org/10.26650/4boyut.2023.1382845>

- **Öncelikle dergimizle söyleşiyi kabul ettiğiniz için teşekkür ederiz. İlk sorumuzla söyleşimize başlayalım. Hikayesi olmayan bilgi toplumundan ne anlamalıyız? Bunu dönüştürebilmenin, hikayeleştirebilmenin olanakları nelerdir? Sizce dünyanın ya da Türkiye’nin gelecek hikayesi var mı, varsa nasıl bir hikayeden söz edebilir ve dünya ile Türkiye’nin bu anlamda örtüşme noktaları mevcut mudur?**

Bekir Ağırdir: Benim hikaye dediğim, aslında bir vizyon. Geleceğin kurumları, kuralları ve zihin haritası ‘nasıl olmalı’ meselesi. Hayatın her alanında son 20, 30 yıldır müthiş bir ‘yeni’ kelimesi var. ‘Yeni bir ülke’, ‘yeni teknoloji’, ‘yeni iş’, ‘yeni malzeme’dir, hep bir ‘yeni’ kelimesi var, bir yandan. Ama bir yandan da geleceğe dair mikro alanlarda yeni sözcüğü var! Büyük hikayeye baktığımızda da, geleceğe dair bütün hikaye, kehanetler olumsuz. İşte virüsler dünyayı işgal edecek, uzaylılar onu yapacak, materyal bitecek, petrol bitecek, içme suyu bitecek vesaire. Dolayısıyla bu hayatımızı çok belirleyen bir şey. Bir yandan gündelik hayatta mikro alanlarda o yeniye dair bir sürü şey yapıyoruz işte cep telefonlarından, yapay

zekalardan vesaire. Ama sonra daha soyuttan geleceğe tahayyül etmeye kalktığımızda ise bir kere olumlu bir şey yok elimizde. Birinci mesele o. Çünkü bilmediğimiz bir dünyaya doğru gidiyoruz. Bilmediğimiz dünyadan kastım da şu; bugünün işte temel olarak bir yer kürenin hikayesi değişiyor, yani iklim değişikliği diyoruz. Ozon tabakası diyoruz. Bir sürü şey, kuraklık diyoruz vesaire. Ama yeninin ne olacağını henüz bilmiyoruz. Çok arayış var, malzeme içinde, yok işte şirketlerde, yeşil dönüşüm meselesi var.

- **Yapıtlarınızda ritim sözcüğünden de bahsediyorsunuz. Hayatın ritmi, yaşamın ritmi?**

Ağırdır: Yani o gündelik hayat benim kastettiğim ritimden kastettiğim şey gündelik hayattaki davranışlarımız, tutumlarımız, tercihlerimiz vesaire.

Bir yandan müthiş bir teknolojik değişim var. Ve o teknolojik değişim, bütün iş yapış modellerimizi de, düşünce biçimlerini de etkiliyor. Bir başka hikaye; giderek de artan biçimde yarın ya da gelecek yıl çok daha ağır olacağı şimdiden anlaşılan, hem toplumların kendi iç dinamikleri hem de toplumlar arası göç! Mültecilik deyin, göçmenler deyin... Nereden dersiniz deyin... Hem de ülke her gün bir yandan kendi içinde değişiyor. Dolayısıyla bütün bugün elimizdeki bütün kurum ve kurallar ve bütün bu hikayeye bakışımız, gündelik hayata bakışımızda kullandığımız şablonlar, teoriler; yarını tam kapsamıyor sanki, bana öyle geliyor ki!

Ne demek istiyorum yani örneğin işte bizim sanayi toplumunun üretimi ya da iş yapma modeline böyle ofislerimiz olacak işte fordizm denen böyle montaj hatları olacak. “Mass production” a dayanacak. O “mass production” dediğin şeyin özelliği ne, sanayi toplumunun esas itibariyle? Herhangi bir şeyi en küçük parçaya ayıracaksınız ve standartize edeceksiniz. Yani bir bardağa indirgiyeceksiniz meseleyi. Sonra da bütün 8 milyar insanın aynı bardağı kullanmasını bekleyeceksiniz. Standardizasyon ve onun ürettiği maliyet avantajı, “mass production” avantajı vesaire, bir ölçek ekonomisi yani.

- **Değişim için üç unsurdan söz ediyorsunuz. Üç unsurun, ögenin uyumu gerçekleşirse, değişim gerçekleşir diyorsunuz: Kurumlar kurallar ve de zihniyet.**

Ağırdır: Evet, evet; birisi eksik kalınca tam değişim olmuyor. Hep bir şey sakil kalıyor. Bugün baktığımız zaman işte bu teknolojik sıçrama sayesinde... yani iki temel meselesi var; sanayi toplumu üretim biçiminin. Birisi malzeme. Çünkü sanayi toplumun üretim modeli ne? Emek, artı sermaye, artı ham madde. Ham maddeyi sonsuzmuş gibi kabul ediyoruz. Yani bu bardağı üreteceğimiz kum ya da işte neyse o hammadde, şey. Sonsuzmuş gibi kabul ediyoruz ama şimdi farkediyoruz ki sonsuz değil. Yerkürenin temel malzeme kapasitesi belli. Onun için malzeme devrimi yaklaşıyor mesela. Herkes şu anda hani böyle teknoloji deyince teknolojik değişim deyince böyle e-ticaretler, işte iş yapış biçimleri, yöntemleri, raporlamalar. Yani hep bir işin yönetimi ve işletimiyle ilgili kafa yoruluyor sanılıyor ama; asıl büyük hikâye bence

malzeme devriminden gelecek.

Tıpkı işte elektrikli otomobil. Petrole dayalı benzine dayalı otomobilden elektrikli otomobile geçiş gibi... Bütün hikaye değişecek, başka sektörlerde alanlarda da. İkinci olarak yine sanayi toplumu standardizasyonunun ürettiği bir başka üst yapı etkisi var; nedir? Bütün dünyada da hukuk tektip olacak, insanlar tek tip olacak, davranış biçimleri, moda, popüler kültür... Bütün hikaye yine aynı standardizasyon ve dünya çapında yaygınlığına dayalı. Ama şimdi bugün teknolojik imkan sayesinde aslında her birimizin kendi hayal ettiği, kendi tasarladığı bardağı üretmek mümkün.

Şimdi o zaman tüm bu standartizasyona dayalı mantık batıyor. Bugün işte mekana dayalı bir iş modellememiz var. Şimdi sade pandemiden sonra bile teknolojinin imkanları sayesinde artık mekana bağlı olmadan...

• Yer çekimsiz bir biçimde...

Ağırdır: Evet, yer çekimsiz bir hayat. Bu daha hızlı bir hayat. Dolayısıyla biz sanayi toplumunda “input” ve “output”a bakardık ve bütün teorik modellerimiz de “input” ve “output”u tanımlamak üzereydi. Şimdi artık “input” ve “output” değil de, hikaye dediğimiz o “black box” dediğimiz süreç var. Sürecin içinde ne olduğu ve neye nasıl dokunursak, “output”un nasıl değişeceği meselesi... Dolayısıyla bütün bunlar, hukuku da değiştiriyor. Bildiğimiz geleneksel hukuk anlayışını da, bildiğimiz geleneksel insan ilişkilerini de, iş dediğimiz yapıyı da, yönetim dediğimiz boyutun yapısını da....

Biz şimdiye kadar insanlık, biz derken işte; yönetim yerine yönetişim, iletim yerine iletişim falan gibi böyle karşılıklı öngörülmektedir. Yeni kavramlar artık sürecin içinde.

Üniversitede ben okurken, personel yönetimi diye okuduk. Şimdi “insan kaynakları” deniyor. Kavramsal değil, ancak isim değişikliğinin mesleği, kavramı kapsadığını sanıyoruz. Halkla ilişkiler okuduk biz. Şimdi onlar “kurumsal iletişim” diyorlar. Çok daha güzel böyle isimleri var, organizasyon şemalarında. Deneyim yönetimi falan gibi bir şey mesela. İşte pazarlama olursa... biz pazarlama ve satış derdik. Yani iş daha basitti.

Bütün bunlar aslında hikayeyi tam karşılamıyor. Yani hep bir parçasına denk gelliyor. Körlerin fili tarifi gibi; hep bir parçayı tarif ediyor. Ama bütüne dair geleceğe dair umut var olan bir şey yok elimizde, iddia yok, hikaye yok.

O zaman da bocalıyoruz. Bir yandan elimizdeki bütün kurallar, kurumlar, sanayi toplumunun düzenine, ritmine gerekliliklerine göre tanımlı. Ama ruhumuz yeni içinde, başka bir şey yapıyoruz. O zaman da ruhuyla bedeni arasındaki bu ayrışmadan dolayı da bocalıyor insanlık. Ben hala hikayenin bilim dünyasından geleceğini bekliyorum. Yani burada sorunlardan birisi bütün bu karar alacak, bu dönüşümü yönetecek insanların, siyasetin, yöneticilerin, yönetim ya da bürokrasinin her neyse hepsinin birden yeni bilimden yararlanma kapasitelerindeki eksiklik diye görüyorum meseleyi. Eskiden çok daha kolaydı işte. Sanayi

toplumunda sınıfsal bir siyaset üretiyorsunuz. Yürüyüp gidiliyordu. Şimdi bakıyorsun partilere yöneticilere mesela.

- **Peki burada bir bilim özgürlüğünden söz edebilir miyiz? Sermayenin hikayesi. Hep dillendiriyoruz politikanın bilimselleşmesini... Daha iyi, nasıl yönetebilirim sorusunun yanıtı, bilimde aramaya çalışıyorlar ve zaten işte. Ondan sonra başlayan süreç içerisinde daha iyi nasıl yönetebilirim sorusu...**

Ağırdır: Ama sorun şurda; bilim yönetilmez, bilim özgürleştirilir. Bilim, bilim insanları sonuç olarak bilim mevzusu itibariyle iyimser, çünkü bir meseleyi ele alıyorsunuz ve meseleye çözmek diye başlıyorsunuz. Halbu ki siyaset dünyası ya da karar verici, dünyaya ya da yönetim bilimi çözmek diye bakmıyor. Yani o süreci yönetmek dediği şey, problemi en aza indirmek üzerinden zihin yapısı. Halbuki bilim dünyasının zihin yapısı yeniye keşfetmek üzerine. Bunun da bir tek yolu var. Bilimin verimliliğini arttıracak şey; özgürleştirmek! Ama bütün dünyada, tabii bu sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçiş dediğimiz bu sürecin sarsıntısından korunma. Sarsıntıdan yarına ulaşmak değil, korunmak güdüsü baskın şu anda. Korunma güdüsü olunca da, o zaman aman riskli olacak. Değişimi tetikleyecek her şeyi kontrol edelim gibi bir mantık var.

- **Hemen savunma geliştiriyor.**

Ağırdır: Dolayısıyla içgüdüsel olarak insanlar hani depremde masanın altına saklanmak gibi. Şu anda bütün yönetim dünyasının, yöneticilerin ama siyasette ama devlette ama bürokrasi de hatta çoğu şirkette bile yaptıkları şey masanın altına saklanmak aslında.

- **Burdan yola çıkarak biraz daha pratiğe dönük konuşalım. Yani Türkiye’nin siyasi tarihi, ekonomik krizlerin de tarihi diyorsunuz. Dünyada böyle değil midir? Yani dünyada nerede farklılaşıyoruz? Biz bizim farklılığımız nedir?**

Ağırdır: Tabii hayır, dünyadan bizim farklılaştığımız şey ya da dünya derken tabii batı dünyasından ya da gelişmiş, sanayileşmiş toplumlardan söz ediyoruz, özü itibariyle. Çünkü dünyanın önemli bir kesiminden de Türkiye çok farklı bir yerde kabul edelim ki, yani kendimize de o kadar haksızlık etmeyelim, sonuç olarak. Sadece sayısal büyüklük açısından söylemiyorum. Bir sürü kurumlarıyla, kurallarıyla. Kurallarıyla bir sürü başka konuda ama esas itibariyle biz nerede farklıyız? Bizim bir kere iki temel meselemiz var. Batı dünyası birçok hikayeyi kendi deneyimi ve yaşadıkları; ama kanlı ama kansız ama sıkıntılı, ama sıkıntısız, diyelim laiklik, diyelim somut hukuk meselesi, hukukun üstünlüğüne inanç, kurumsallaşma ya da işte aristokrasiden ya da krallardan, kraliçelerden, imparatorlardan kurtulmak meselelerini kendi iç deneyimleriyle yaşamış. Ve oradan yaşayıp geldiği, ürettiği ders aldığı bir şey var. Ve de toplumlarının da içselleştirdiği bir şey var. Örneğin hukukun üstünlüğüne inanç meselesi gibi.

Biz ise; Cumhuriyet'in kuruluşuna kadar bu konuda önemli bir gayret göstermemişiz. Kendince bir miktar bir şeyler yapılmış ama... Dolayısıyla toplumun kendi iç dinamikleriyle kendi deneyimlerinden olan değil, rastgele yaşanmış, bir tebaa ve işte biat etme kültürü. Padişahın istediği zaman vergi vermiş, padişah istediği zamanda asker göndermiş. Onun dışında kendi bildiğini kendince kendi coğrafyasında yapabildiğince yapmış gelmiş. Dolayısıyla biz geriden ama elimizdeki önümüzdeki bir örneği kopyalayarak başlamışız.

Ama bir başka sorunumuz var. Hem devlet dediğimiz kadrolardaki yeterli kapasite olmaması, hem özel sektör toplumun kendi iş dinamiklerinin ama sermaye birikimi, ama bilgi birikimi, ama deneyim birikimi bakımından kurumsallaşmışlıklarındaki eksikliklerden dolayı mesafeyi hızlıca geçmek için de bir çok şey kopyalamışız.

O kopyalama sürecinde bir takım bazı şeyler içselleştirilmemiş, içselleşememiş. Bir sürü sebebi olabilir. Yani yöntemden olabilir. Devletin tercihlerinden olabilir. Toplumun dirençlerinden, alışkanlıklarından olabilir ama sonuç olarak içselleştirememişiz. Hukukun üstünlüğünü örneğin kabullenememişiz. Laiklik meselesini de içselleştirememişiz. Yani hep bir ayağımız doğuda, bir ayağımız batıda olmuş.

O zaman sermaye birikimi de yok. Dolayısıyla hem toplumsal dönüşüm için hem de ekonomik dönüşüm ve devletin dönüşümü için de elimizde devlet dediğimiz aygıttan başka Cumhuriyet kadrolarının Atatürk ve arkadaşlarının elinde de başka bir araç yok. O zaman devlete yüklenmiş bütün bu rol. Buraya kadar da belki anlaşılabilir. Ama biz bu hikâyeye başladığımızda dünya ikinci dünya savaşına gidiyordu.

İkinci dünya savaşının ardından “sosyalist blok”, “batı bloku” diye müthiş bir kutuplaşma süreci yaşanıyor. Milliyetçi akımların tam yükselişi dönemi, yani dünyanın bütün o çalkantılı ya da sanayi toplumunun yerleştirmeye ve sanayi toplumunun getirdiği, gerektirdiği yapılanmaların ama savaştan ama iç gerilimlerle yaşandığı bir dönemde, biz sıfırdan yeniyi kurmak gayetindeydik. Özgünlüğümüz o belki bir yandan.

- **Devlet tanımlamasında, Cumhuriyetin ilk yıllarında devlete bir öncülük yükleniyor. Devletin öncü gücü var ve bir çok şeyi devlet kendi üzerine alıyor, yapıyor. Türkiye'deki devlet algısında güvenlik arayışı ve bu güvenlik arayışının temel öznesi de devlet olarak karşımıza çıkıyor. Bu açıdan baktığımızda, her darbe sonrasında da tanımladığımız üzere, seçmen her darbe sonrasında, devleti değiştireceğim vaadini veren politik aktöre oy veriyor.**

Ağırdır: Birkaç farklı okuması var. Bir yandan bakarsanız geleneksel sağ soldan yani seçimler tarihinden ya da Türkiye'nin işte 50'den itibaren kendi yöneticilerini gerçekten seçmeye başladığı, çok çok partili demokratik düzene geçmeye çabaladığı dönemden baktığımızda.

Bir yandan bakarsanız temel itibariyle hep bir yüzde 60, 65’lik sağ kesim, yüzde 30, 35’lik sol ya da daha modern kesim veya açık ya da toplumsal dönüşümü öncelleyenler var. Bizdeki sağ sol meselesi de biraz dünyadan farklı esas itibariyle. Sınıfsal pozisyonlanmadan daha çok, esas itibariyle, bizdeki sağ, ekonomik meseleleri ya da kalkınmayı; sol da toplumsal dönüşümü önceleyen bir siyasetten yerleşmişler. Hâlâ bile aslında bu son 2023 seçimlerinde baktığımızda da, aşağı yukarı o sağ, sol eksenine oturuyor. Tablolarını Oksijen gazetesinde yayınladım da! Bir okuma bu!

Ama bir okuma aynı zamanda tabii biliyoruz ki Türkiye’de bir kültürel gerilim var. İşte Kürt meselesi var, etnik aidiyetler problemi var vesaire... Oradan baktığımız zaman da hep bir Kürt siyasetinin de ayrı bir yerde durduğunu da okumak mümkün.

Bir başka okuma daha var. 19 genel seçime, seçim sonuçlarına baktığımızda çok temel kırılmalar kendini gösteriyor. Hep o kırılma anlarında toplumun oy verdikleri, gerçekten devlet dediğimiz mekanizmayı değiştirmeyi vadeden siyaset. Yani 1950’de Demokrat Parti... Doğru yaptı, eğri yaptı tartışmıyorum; ama o günkü devlet nizamını değiştireceğim iddiası var!

İşte 60 darbesi yapılmış, kendince generaller ya da askerler ya da o günün onlara destek olan entelektüelleriyle, siyasetçileriyle yeni bir anayasa yapılmış, şu olmuş, bu olmuş. Ama peşinden yine gelmiş Adalet Partisi’ne oy vermiş.

Burada ilginç değişik davranış biçimi ya da böyle bir teze ulaştırın şeylerden birisi; 12 Mart.

Şimdi bizden genç kuşaklar belki çok hatırlamıyor... Ama bugün hala Türkiye’deki bu sol-sağ ya da muhafazakar iktidar işte seküler iktidar... Son seçim sonuçlarında bile izlerini gördüğümüz bir mesele var. O da şu; II. Dünya savaşından itibaren o doğu bloku batı bloku ayrışması sırasında, Türkiye bir karar vermiş ve Nato ittifakına girmiş. O tarihten itibaren, 1960’lardan itibaren Türkiye’de bir yandan yeni özgürlükler, sendikal örgütlenmeler, özgürlük arayışları, bütün dünyadaki o hippie hareketleri vesaire, bütün o heyecan dalgası var.

Ama bir yandan da bu heyecanın altında hep bir komünist parmağı arayan da bir devlet var.

Ben şunu hatırlıyorum çocukluğumda devletin dağıttığı kitaplar vardı... İşte efendim solcular ya da komünistler, eşlerini, sevgililerini bile paylaşırlar, söylemini devlet yaydı bu ülkede.

Yani sadece camilerde anlatılmadı bu!

“**Beyaz Kitap**” serisi diye devletin bir kitap serisi vardı, broşürler halinde... İşte böyle kapağını hatırlıyorum. Bir tanesini kapağında böyle ellen çizilmiş basit, ilkokul çocuğu çizimi gibi bir ahtapot, ahtapotun kollarının birinin üzerinde sosyalizm yazıyor, birinin üzerine komünizm yazıyor...

Dolayısıyla sol fikriyatla devletle uğraşmış aslında. Ve de toplumun dindarlığını, duygularına da manipüle ederek. Ama böyle bir ortamda bile 12 Mart'ta üstelik, bütün o sol ya da o günün özgürlükçü görünen veya devletin terörist diye tanımladığı hareketlere karşı o cunta ilan edilmiş; ama Ecevit gelmiş **“toprak işleyen, su kullananın”** gibi hem de sol söylemin şahını slogan yapmış ve toplum da gitmiş yüzde 41 oy vermiş!

Şimdi bütün bu sözünü ettiğimiz sağ-sol okumasının içindeki anomali orada aslında bir yandan bakarsan! Aynen benzer bir şey 90'larda da... 92, 93, 91 ve 92'deki o yerel seçimlerde falan işte Sosyal Demokrat Halkçı Parti'nin yükselişi de benzer bir hikaye aslında. Dolayısıyla sadece toplum sağ ya da muhafazakar partilere oy veriyor, yöneliyor söyleminden sapmalar var.

O zaman o sapmaları yaratan hareketler diye baktığımda, ortak duygunun değişmek arzusu olduğunu sanıyordum ya da öyle okuyordum meseleyi. Ve devleti, düzeni değiştirmek isteyenlerin devletle barışması. Nitekim Ak Parti'nin ilk 5 yılında başarı diye nitelenenin; bir sürü farklı nedeni olabilir; dünya konjonktürüydü, sermaye hareketleriydi... Bütün bunlar doğru, var. Ama, aynı zamanda önemli bir şey var; 2002-2008 arası toplumun kamu hizmetlerine erişiminde müthiş bir artış var! Eğitim ile sağlık başta olmak üzere. Toplumun devletle barışmasında, uzlaşmasında müthiş bir değişim var.

Nitekim şimdiki asıl kriz de aslında toplumun yeniden devletten uzaklaşması, hukuktan, kurumlardan, kurallardan uzaklaşması. Bir savrulma hali tam tersine dönmüş oldu 20 yıl sonra.

Dolayısıyla benim okumam Türkiye toplumunun bir yandan evet dindarlığı çok güçlü, evet muhafazakâr, geleneksel bir takım değerleri hala çok güçlü.

Ama bir yandan da akli ve yüreği hâlâ muasır medeniyet diye gördüğü batıda! Batıdan kastettiği şey -bizim araştırmalarımız da var- sorduğunuz zaman, “hayal ettiğiniz nasıl bir ülkeye benzesin Türkiye” diyorsunuz, yüzde 70'ten fazla insan, bir Avrupa ülkesi söylüyor. Arap ülkesi, Müslüman ülke söyleyen yok. Yani sadece %27, %28 de “biz bize benzeriz” diyen o gelenekselciler ya da milliyetçi damar diyebileceğimiz bir kesim var.

Dolayısıyla benim tezim şu; Türkiye insanı ya da bu memleketin insanları hala batıya doğru, güneşle beraber yürümeye devam ediyorlar. Örneğin dün Ankara'ya gidip, geldim. Uçaktan bakıyorsun. Daha önce Kocaeli'ni geçince, dağları seyredilirdi. Şimdi Bolu'ya kadar boşluk yok, her yer ev. İlla böyle köy olması da gerekmiyor; ya siteler ya evler! Ülke batıya doğru harekete devam ediyor. Nitekim zaten Ankara'nın batısı diye baktığımız zaman, ülkenin %70 nüfusu, ekonomisinin her halde %75, 80'ni bu tarafta. Hareket devam ediyor. O harekete Avrupa'da dahil aslında! Bütün bunlar gösteriyor ki, evet, geleneklerine sahip çıkmak istiyor, bireysel hayatında kendince muhafazakar olabilir ama, doğru bir vizyon, doğru bir güven ilişkisi kurabileceği bir önderlik bulsa, batıya doğru ya da batıdan kastettiğim dediğim gibi kurum ve kuralları tanımlı bir hayat.

Türkiye insanının o konuda ben bir içgüdüsel talebi olduğunu, böyle bir arayışı olduğunu düşünüyorum.

İyiinin oraya doğru olduğunu hissettiğini düşünüyorum, ama önderlik ve siyasi önderlik meselesi veya devletin koyduğu kurumların ve kuralların da her seferinde bir saatten sonra en azından o hareketin doğal ritmini engelleyen el freni gören şeylerinin ağır bastığını düşünüyorum.

• **Siyasal modernleşmesini tamamlamış diyebilir miyiz Türkiye için?**

Ağırdır: Evet, bir yandan doğru, bir yandan baktığım zaman siyasal olarak hani sivil toplum örgütlerinin varlığı, benim sivil toplumdaki kastettiğim gönüllü örgütlülükler... Kamu zorunlu olanlar var, odalar var... Bir yandan parti çeşitliliğine baktığımızda, mesela bu son seçimden önce bile Türkiye’de şu anda kurulu 120’den fazla parti var. Bu son seçimde bile, seçime girebilme yeterliliği olan 36 parti vardı. Her ne kadar 36’sı da girmemiş olsa da seçime...

Ama bir yandan da bakarsanız, bütün bu örgütlülük bütün bu çabayla hala daha bir oturmamışlık da var. Hele şimdi son 2017’den beri sistem değişikliğiyle beraber ben sistemin yeniden bir konsolidasyon yaşayacağını düşünüyorum. Yani şu anda nötr ayrışma gibi görünen durum. Sonuçta çünkü başkanlık sistemi dediğiniz anda işte yüzde 51 şartı var. Yüzde 51 şartına ulaşmak için de ittifak, ittifaklar kaçınılmazmış gibi görünüyor ama bir süre sonra kendi içinde bir konsolidasyon yaşanacağını sanıyorum. Sadece batıdaki gibi bizde iki partili sistem olmayacak. Doğası gereği toplumsal doku gereği. Bir; Kürtler her zaman bir siyasi hareket olarak varlıklarını koyacaklar. Az veya çok veya bir partinin içinde ana damar olarak. Bu tarafta bizdeki muhafazakar kitle, iki ayrı siyasi damardan besleniyor ya da yöneliyor. Birisi milliyetçilik üzerinden gelenekler, türklük, etnik aidiyeti, birisi de din aidiyeti inancı. Orada da iki anadamar var. Dolayısıyla karşımızda ne yaparsak yapalım hep dört ana siyasi aks olacak.

Benim bir tezim var; 3 Türkiye diye. Kitaplarımda da uzun uzun anlattım. Seçim coğrafyasından baktığımızda yine bu son seçimde de oldu işte. İstanbul’dan İskenderun’a kadar kıyıları var; CHP önde ya da oy aldığını sandığımız. Bir Orta Anadolu ve Karadeniz var; Ak parti’nin domine ediyor olduğu... Bir de Doğu, Güneydoğu var, işte kürt siyasetinin var olduğu... Aynı coğrafya aynı zamanda sadece siyasi değil, bir ekonomik durum da anlatıyor. Çünkü o kıyıları dediğimiz bölge kendi ekonomik aktörleri, dinamikleri yeterince güçlenmiş. Devletten beklentisi düzenleyici rolü olan, devletin gelip illa hastane yapması, okul yapması gerekmiyor. Kendi iç dinamikleri ile bunu yapabilir hale gelmiş olan coğrafya. Orta Anadolu, Karadeniz hala devletin yatırımlarına bir yandan ihtiyaç duyan, kendi aktörleri gelişme sürecinde henüz ortalarda olan bir coğrafya. Doğu, Güneydoğu ekonomik olarak sıfır, hiç bir aktörü ve dinamiği yok. Dolayısıyla devlet olarak orada ister Sümerbank’ı, ister Et Balık Kurumu’nu, ister şeker fabrikasını... Herhangi bir yatırım potansiyeli, dinamiği de yok, ama aynı zamanda sosyolojik olarak da bu üçü ayrı. O kıyıları dediğimiz yer; seküler hayat tarzının,

gündelik kentli hayat pratiklerinin baskın olduğu bir yer. Modayı takip eden, popüler kültürü takip eden, yeme içme kültürüyle sadece siyasal olarak da günlük yaşam pratikleriyle... Doğu, Orta Karadeniz hala muhafazakar değerlerin de var olduğu bir coğrafya. Doğuya, kürt kimliği üzerinden bütün hikayeyi okuyan, bakan, yaşayan bir coğrafya... Dolayısıyla zaten karşımızdaki 3 coğrafya, 3 siyasi ana akımı da tarif ediyor; bir yandan bakarsanız. Sadece bizim muhafazakâr dünyamızda, dini referansları güçlü olan siyasi hareketler, etnik aidiyet ya da milliyetçilik referansları güçlü olan siyasi hareketler; dün hep bir ayrı damar oluşları var, 50'lilerden, 60'lardan itibaren bir biçimde. Şimdi yaşanan şey birazcık tuhaf bir biçimde gerçekten böyle bir zihni koalisyon. Bugün iktidarda hani bir partiyle tarif edemeyeceğimiz bir zihni birliktelik var, bu iki hareket arasında. Ortak paydaları da milliyetçilik diyebiliriz veya işte muhafazakar sağ, geleneksel sağ siyaset diyebiliriz...

Dolayısıyla bütün onların etrafındaki o küçük partilerin bir süre sonra ben bu ana damarların içinde eriyebileceklerine ve bir konsüldasyon yaşanacağını sanıyorum, bir dahaki genel seçime kadar. Çünkü bir yandan da özel bir tarihsel dönemden de geçiyoruz. Çünkü bu seçimde AK Parti ya da Cumhuriyet İttifakı'nın kazanmasının ürettiği bir fırsat var, onlar açısından en azından. Bu başkanlık sistemi dediğimiz sistemin kurum ve kurallarının tamamlanacağı bir süreç yaşanacak. Önceki dönem birazcık böyle çok paldır küldür başlamıştı, bir sürü şey, bir sürü düzenlemeler. O bükratik düzenlemeler, organizasyonel tanımlar, kim kime bağlı, kim hangi kurula hangi yetkililerden?

- **Yasama süreci, meşruiyet açısından sorguladığımızda böyle bir destek bulabilecek mi sokaktan?**

Ağırdır: Sokaktaki destekle ilişkisi olmadan bunu yapacaklar artık. Çünkü parlamentodaki güçleri buna el veriyor. Sokak; meseleye zaten başkanlık ya da parlamenter diye bakmadı.

- **Küçük nüveleri var örneğin yani işte yakın geçmişte İstanbul Valiliği'nin açık alanda içki yasağı ya da genelgesi...**

Ağırdır: Burada yine tarz, çok zihni galiba şöyle bi problem var. Şimdi bir gündelik hayatı düzenleyen kuralların tabii ki bir hukuki kaynağı olması lazım. Hukuki tanımları olması lazım. Herkesin uymasının ya da doğru olmasının gerektirdiğini kabul ettiği net açık akla ve bilime dayalı kurallar. Rasyonel hukuk...

Ama bir yandan da bir mesele daha var. Ahlak diye bir mesele yani edep ayıp, normal, yanlış, doğru vesaire.

Gündelik hayatı düzenleyen şey, tek başına rasyonel hukuk değil. Ahlaki referanslar var; hani dürüst olmak, çalışkan olmak vesaire... Türkiye'deki sorunumuz bu ahlakla hukuk arasındaki dengelyi kuramadığımız gibi ahlak referanslarının da tümüyle dini referanslara doğru bağlanma çabaları var. Dolayısıyla biz ikisinin arasındaki dengelyi tutturamıyoruz ve sonuçta şöyle bir ayrıma geliyor iş; ya hukuk, ya ahlak! Ahlak deyince de illa dini referanslara

dayalı ahlak olacak ya da olmayacak... Tam toplumun içselleştirip, içselleştiremediği kısım bu. Belki burada siyasetçilerin de ve medyanın da manipüle ettiği kısım da bu bence. Yani şu anda toplum olarak bizim “ortak iyi, ortak ahlaki değerimiz ne” konusunda tereddütüm var. Böyle ortaklıklar kalmadı. Yani hani eskiden de o dayanışmalar, edep, adap ya da dürüst olmak... Bir sürü hikaye var...

Şu anda dürüst olmakla ilgili toplumda kaç kişinin ya da kaç kümenin böyle bir meselesi var, ondan emin değilim. Tam tersine kendi kimliği için kendi bireysel menfaati için veya kendi aidiyet hissettiği kümenin yararı için bile isteye yanlış yapıldığı kanaatindeyim. Bilmeden yanlış yapılıyor değil, bile isteye yapılıyor. Hani genellikle tartışma şöyle yürüyor ya “efendim işte bak din şöyledir diyorsunuz ama, halbuki din böyledir”... Hayır, adam da zaten biliyor onu bilmiyor değil. Bilerek yapıyor. Bilerek yapıyor, dolayısıyla asıl problemimiz bence hani siyasal kutuplaşma dediğimiz hikâyenin 2008’den beri de tezimiz, benim tezim de o. Bizim araştırmalarımız onu gösteriyor: Siyasal kutuplaşma dediğimiz hikâye artık giderek belirginleşiyor. O kutuplaşmayı da şöyle açıklayabiliriz: Bir; kalıcı olan bir sınıfsal gerilim var toplumda, her zaman olur, evet. İki; etnik bir problemimiz var. Şu veya bu biçimde bu ülkenin ya da devletin, kendilerini içselleştirmedikleri ya da kendini mağdur hissedenden Kürtler gibi kesimler var. O da evet. Ama bir yandan da şimdi giderek hayat tarzları üzerinden bu ahlaki referanslar üzerinden hukukun kurallarının işlediği, işlemediği algıları üzerinden gündelik hayatın bütün hücrelerine doğru her gün sirayet eden bir kutuplaşmamız var.

Dolayısıyla kutupların her bir tarafı yaptığı bazı şeyleri bilerek yapıyor, bilmeden yapıyor değil.

O nedenle benim tezim ya da kendi kişisel gayretim en azından, ben siyasetin partililik tarafıyla meşgul değilim, ama sivil toplum alanında bütün gayretim şu; doğru olanı topluma anlatmak diye değil de, toplumdaki o herhangi bir konu olabilir bu; ama eğitim, ama hukuk, ama başka konu olabilir, o konuda farklı kesimlerin bir arada olabildiği diyalog zeminleri, platformları oluşturmakla uğraşıyorum.

Birbirimizi dinlemek, çünkü giderek toplum yan yana yaşayan ama birbirine kulağı gözü kapalı, gönlü kapalı bir hale doğru geldi. Bunu metrolarda metrobüslerde de hissediyoruz. Yaygın da görüyoruz, “vay öpüştün” diye bağırıp çağıran adamdan başka bir sürü şeye kadar... Giderek siyaset yarını kurgulayan değil, bugünkü duyguları ve özellikle de olumsuz duyguları ve hele hele öfkeyi örgütleyen ve hatta çoğaltan bir hale geldi. Asıl problemimiz o. O nedenle bu siyasi konsolidasyon ve en baştaki başladığımız hikâye; siyasetin, bilimden, bilim insanlarından yararlanma kapasitesini arttıramazsak; siyaset bugünkü bu ruh haliyle ve duyguları manipüle ederek yürürse; hakkikaten toplumsal birlik konusunda ya da işte iyi, normal, ahlak, dürüst olmak, çalışkan olmak gibi konularda, ki her konuda bile apayrı dünyalar oluşacak sanki ve bunu da sürdürülemez diye görüyorum.

- **Bugüne kadar Türkiye’deki seçimler üzerinden bir değerlendirme yaparsak, Türkiye’deki seçmen davranışı ne gibi kırılmalar yaşıyor? Hangi demokratik kültür unsurlarıyla hareket ediyor?**

Ağırdır: Bizim şöyle bir şansımız var. Ben ona “soluk alma alanları” diyorum. Ya da hani bir zamanlar böyle yap-bozlar vardı! İşte tek bir logo var, kaydırıyorsunuz kutucukları. Ama bütün o hareket sağladığınız o tahtada ya da zeminde bir tane boşluk var. O boşluğu kullanarak hareket ediyorsunuz ya... Ben soluk alma alanları diyorum. Hayatta falan hep böyle bir boşluk olmalı ki ileri geri hareket edebilmelisiniz.

Türkiye toplumunun da problemleri böyle, bu kadar devasa gibi gelen zaman zaman ya da harareti yükselen problemlerin göğüslediği alanlardan birisi; bu yerel yönetim meselesi. Yani yüz yüze baktığı bir belediye başkanı seçiyor ya da muhtar seçiyor vesaire... Dolayısıyla o bir takım şeyler hem talebini azaltıyor belki, hani orada bir söndürüyor; işte birinin yakasına yapışıyor... Hem de büyük olana doğru ya da asıl yapması gereken harekete doğru durduruyor belki. Ama yine de bir soluk alma alanı falan yaratıyor.

- **Yanlış anlamıyorsam yerel seçim sürecini ya da yerel yönetim sürecini, perspektifini bu anlamda seçmenin bir nebze tansiyonunu düşürdüğünü söylüyorsunuz...**

Ağırdır: Soluklandığı alan oluyor. Şimdi bizde baktığımız zaman seçmen davranışı tabii ki. Yani burada konuştuğumuz bugün itibarıyla bakarsak yurt dışındakiler dahil 62, 63 milyon, 58 milyon civarında seçmen, yetişkin nüfustan konuşuyoruz sonuç olarak. Bunların içinde evet bir kısmı rasyonel seçmen dediğimiz, yani ekonomiye bakıyor, rasyonel değerlendirmeler yapıyor sayılabilir.

Her seçimin dinamikleri ya da her seçimin ana belirleyici unsuru ya da faktör farklı olabilir. Ama evet böyle bir küme var. Ama bir başka küme var ki, kimliğinden oy veriyor. Ne yaparsak yapalım, kimliğinden oy veriyor. Bir küme var ki sınıfsal pozisyonundan oy veriyor...

Ama her seçimde bu dengeler değişiyor ya da o seçimin belirleyicisi değişiyor. Şimdi esas itibarıyla seçmen dediğimiz insanlar, bizde artık tümüyle kültürel kimliğinden oy verir hale geldi. Problemlerden birisi de o. Çünkü eğer bir siyasal kutuplaşmada kalsaydık ya da kutuplaşmanın yatay, dikey kutuplaşma meselesi gibi... Diyelim, sınıfsal kutuplaşma, sınıfsal kutuplaşma, bir olumlu enerji üreten bir şey sonuçta. Yani sermaye ile emek işte. Birbirlerine muhtaç, birbirlerine muhtaç oldukları için de bütün gerilim bir yandan da hep ileriye doğru bir adım yukarıya doğru yürütüyor hayatı. İşte sendikal haklar, sosyal faydalar, yan haklar vesaire, o tarafta da verimlilikler, şunlar bunlar... Ama kültürel kimlik üzerine diyelim, Kürtler, Türkler, diyelim sekülerler, dindarlar gibi kutuplaşmalar, yatay kutuplaşma ve kendi içindeki o sınıfsal gerilimlerini, kendi içinde sürdürebiliyor. Yani dindarlar ve sekülerler ya da Türkler ve Kürtler illa bir arada olmak için bir olumlu pozitif enerji üretmek zorunda değiller. Kendi ekosistemleri içinde kalabiliyorlar. O yüzden kalıcı o yüzden de sağlıklı değil.

- **Buna bir gettolaşma diyebilir miyiz?**

Ağırdır: Evet, evet. Karşılıklı gettolaşma, mahallelere rağmen.

- **Siyasal gettolaşma?**

Ağırdır: Aynen öyle. Dolayısıyla bizdeki bugün tehlikeli olan ve yanlış olan şey zaten bu kültürel kimliklere yaslanmış olması tümüyle siyasetin artık gelip de. Bugün şunu biliyoruz; işte önümüzde yerel seçimler var, daha yakın zamanda da genel seçim yaptık. Ne yaparsak yapalım, zaten 42, 45 aralığında bir tarafta, öbür tarafta da 45, 48 aralığında bir tarafta zaten kitlenmiş bir şey var. Cumhurbaşkanı adayı siz de olsaydınız zaten hiçbir şey yapmasanız da 42, 43’ten başlıyordunuz zaten.

Bu karşılıklı, bir de işte arada diyelim yüzde 8, 10 mertebesinde Kürt seçmen oyu var. Şimdi bu sağlıklı bir şey değil! Bugün seçmen davranışı dediğimiz şeyi belirleyen şey, esas itibariyle kültürel kimliği haline dönüşmüş olduğu birincisi, ikincisi de bu seçimi belirleyen şey, bizim yakın zamanda, yani seçimden sonra yapılmış araştırmamızda var. Değişimin daha büyük bir karmaşa üreteceğini... Yani bugünkü durumu seçmen görmemiş değil. Bugün seçimden sonra ekonominin daha ağır olacağını da seçmen anlamamış değil. Ama önceliğini ekonomi diye değil, gerçekten terör, bölünme, güvenlik arayışı diye vermiş. Dolayısıyla bizim tespitimiz; aşağı yukarı bugünkü ülkeyi yönetenlerin ya da kazandığı denilen partilere oy veren seçmenin beşte biri açıkta, kerhen oyunu vermiş olması... Yani bir olumlu duyguyla değil. Ne olacağını bildiği ama önceliğinin bu değişimin daha büyük bir kaos, daha büyük bir risk üreteceği kaygısıyla hareket etti.

Türkiye’de de bilimsel olarak batıda da geliştirilmiş bütün modellere uyan açıklamalar var. Ama şu anda hala baskın, duygu o, kültürel kimlikler ve bir de güvenlik arayışı...

Az önce bir kristalleşmeden bahsettiniz. Türkiye’de siyasal partilerin yani bu irili uf bazı partilerin sistem içerisinde konsildasyona uğrayıp yok olacağını söylediniz. Yani siyasal parti, örgüt yapısı açısından düşündüğümüzde Türkiye’deki bu süreci nasıl yorumlarsınız?

Ağırdır: Ha işte asıl bence bu, şu anda Türkiye’nin başlangıç ya da kök problemi bence bu. Tezim şu: Bir; Türkiye’de bütün bu meseleleri ama toplumsal, ama siyasal, ama ekonomik, bütün bu problemleri çözebilmenin bir tek aracı var; **siyaset!** Öyle zoraki yöntemlerle ama diktatörlük, ama darbe ama vb., zoraki yöntemlerle bunun olamayacağını veya bir kimliğin kendi iyi, doğru düzenini diğer toplumun gerek alanına dayatarak sürdürülebilir bir uzlaşma üretilmeyeceğini yeterince deneyimledik yüzyıldır, bence. Bu, en büyük avantajımız; ne olmayacağını gördük, en azından. Bütün bunları aşabilmenin yolu; siyaset! Siyasetten benim kastettiğim ama bugünkü var olan gibi münakaşa ve münazara değil, konuşmak, örgütlüler üzerinden ihtiyaç ve taleplerimiz üzerinden, uzlaşmalar üretebilmek vesaire... Bunun da yolu siyaset ve partiler elbette. Ama burada çok temel bir problemimiz var. 12 Eylül generalleri o tarihte siyaseti o kadar “tu kaka” gördüler.

Bütün örgütlenmeleri, sendikaları, dernekleri, vakıfları, hatta partileri o kadar zararlı, örgütler diye tanımladılar ki... Kurdukları yasal zemin de buna uygun. Türkiye’de öyle bir Siyasi Partiler Yasası var ki, sizinle ben de parti kursam, başkaları da parti kursa, tıpkı Anayasa’da Ormal Genel Müdürlüğü nasıl tanımlandıysa, partiler de öyle tanımlı, yani kendimize göre bir başka örgütlenme modeli falan da üretmiyorsunuz birincisi bu... İki; sadece o Siyasi Partiler Yasası da değil, dernekler vakıflar yasası da böyle, toplantı gösteri yürüyüş yasası da böyle... Herşey, kısıtlama ve düzen denetleme üzerine kurulu. İki; bugünkü Siyasi Partiler Yasası içinde herhangi bir yönetici, herhangi bir partinin herhangi bir üst genel başkanlığını şu veya bu nedenle şansla ya da çabayla kazandınız. Elinizde şöyle bir yasal imkân var, beğenmediğiniz üyeyi, “attım seni” diyebiliyorsunuz. Ve o üye mahkemeye gidip, beni bu partiden atamazlar diyemiyor. İki, işte ilçe kongreleri, il kongreleri yok mahalle delege seçimleri bir mekanizma var, devletin tanımladığı. O mekanizmada herhangi bir seçime iki gün kala “aldım seni görevden, yenilerini atadım” diyebiliyorsunuz. Şimdi elimizde bu tür yetki ve sorumluluk varsa zaten siz de, ben de olsak genel başkan siz belki 6 senede, ben 6 günde oligarşik lider olurum zaten.

• Demokratik kültür açısından değil mi?

Ağırdr: Dolayısıyla parti içi demokrasi de yok. Partilerin aşağıdan yukarıya doğru yeni bir politika geliştirme imkanları da yok. Daha vahimi; sokaktaki gündelik hayatın herhangi bir derdini, problemini, ihtiyacını hissedecek sınırları da yok. Örgütsel doku buna izin vermiyor. Tümüyle tepeye bağlı bir yapılanma var. Ak Parti’nin aslında başarısı, böylesine sokaklarda örgütlü bir sınır uçları olan bir örgütlü yapının ürünü olarak parti ortaya çıktı. Parti olarak, onu kurmadı. Çünkü 12 Eylül darbesi diyelim kod adı ya da Berlin Duvar’ının yıkılışı, bütün o ülkelerin de hızlı hareket etmesini sağladı. Son 20 yılda, metropollere geliyor insanlar. Türkiye’de endüstrileşmenin hızlandığı dönem diyelim, işte ben tanık olduğum için, mesela hep o örnekten gidiyorum. Büyükdere Caddesi’nde, şimdi o AVM’lerin olduğu yerlerde, ilaç fabrikaları vardı. Ben İstanbul’a 31 Aralık 1980’de geldim, 12 Eylül’den 3 ay sonra. Ve o zamanlar bilgisayar şirketinde çalışmaya başladım. Türkiye’de zaten 320 tane bilgisayarı olan kurum vardı. Bilgisayar kelimesi yoktu. Elektronik beyin diyorduk. 84’lerden sonra bilgisayar kelimesi çıktı. Elektronik beyindi adı. Gazetelerde bile haberler öyle, elektronik beyin üniversite sınavlarında yanlış yapmış diye haber çıkıyordu. Mesela bugün bildiğimiz o Seyrantepe, Gültepe, Çeliktepe, o ilaç fabrikalarında çalışmaya gelen işçilerin aileleri, gecekondular varken şimdi orda AVM’ler var, yani önce gecekondulaştılar...

Kod adı benim Büyükdere Caddesi demem; bu tarafta da Levent var. Şimdi o insanlar Levent’in yaşam biçimine ayak uyduramamış. Levent de, onları içine almamış zaten. Ama onlar Gültepe’den Levent’e taş atmamışlar. Gidip Gültepe’de kendi alternatif hayatlarını koymuşlar. Kendi dayanışma ağlarını kurmuşlar... Sünnetler, doğumlar, ölümler, cenazeler, cenaze törenleri bütün o hikaye kendi sokaklarında önce hemşerilik ile.. Çünkü işte Giresunlular var orada mesela Gümüşhaneliler var.. Çünkü gelen topluca oraya yerleşmiş. Ya köyden, ya da köye benzer bir yerden, ben de öyle geldim. Mesela geldiğimde dayımın

yanına geldim. Yani yenge beni eve kabul eder mi diye bir mesele yoktu. O zamanın ahlaki formları içinde böyle meselemiz yoktu.

Dolayısıyla kendi periferinde, kavga etmeden kendi alternatif hayatlarını kurmuş ve bir dayanışma ağları oluşturmuşlar, bu dayanışma ağları da hemşeri dernekleri ya da cami cemaatleri..

O ağların üzerine oturmuş gelmiş 90’lardan itibaren islamcı hareket. Kentlili bir başka forma dönerek de önce Refah Partisi’nin değişimiyle, sonra işte Ak Parti’ye dönüşümüyle evrilmiş.

- **Ama 80 öncesi o sözünü etmiş olduğunuz yani Gültepe’yi ben de iyi bilirim. Yani çok farklı kimlikte çok...**

Ağırdır: Tabi sol siyaset vardı, çünkü sınıfsal hikaye vardı. Ama 12 Eylül bütün o sınıfsal mücadeleyi biçince, bütün o örgütleri de yasaklayınca ve hatta örtük olarak da kültürel olanı destekleyince, işte bir başka o örgütsel o dayanışmalar, sol ya da sınıfsal olmaktan çıkmış, kültürel kimliklere yaslanır hale gelmiş. Çünkü sınıfsal olan dayanışmalar, sendikalar, yani o tür hareketler o tür protestolar yasak.

- **Benzer gelişmeyi Gültepe’nin karşısında Hürriyet Mahallesi var. “Kurtarılmış bölge” diye tanımlanırdı. Politik örgüsü çok yoğun, etkin bir yerd. Bugün oldukça muhafazakar bir kimliğe, yapıya dönüşmüş durumda...**

Ağırdır: Çünkü 12 Eylül genarelleri de zaten bütün o örgütsel ilişkiyle sınıfsal olana müdahale ettiler. İşte o hep soğuk savaş yıllarının şah noktası. O hale getirmişler ki, sonuçta giderek hem hayat hem de yeni nesiller ve oradaki yaşam ritmi tümüyle başka bir yere yöneldi. Kültürel olanı 12 Eylül tetikledi bu ülkede. Hep olgun, toplumsal bir doku vardı elbette. Anadolu’da bir kasabada doğdum. Sonuçta tabii ki benim babam da ailem de muhafazakardı, bakarsanız. Ama kente gelinirken, doktora gelinirken bile hani hal tavır kılık kıyafet bir özen vardı. İlla da kaymakam baskısı, bir jandarma baskısı değil! O anlatıların bir kısmı efsane, bir kısmı gerçekleşen şeyler olduysa da bazı yerlerde...

Ama bugün 12 Eylül’den itibaren özellikle o soğuk savaşın rüzgarıyla da öyle bir şey estirildi ki dolayısıyla bugün partiler yasası denildiğinde ya da partileri düzenleyen siyaseti düzenleyen yasalar o kadar kısıtlayıcı ki. Partiler ne yeni bilimden beslenebiliyorlar, ne sokaktaki gerçek ihtiyaçlardan.. Taleplerden haberdar olamadıkları için beslenemiyorlar. Yeni insanlardan da beslenemiyorlar. Çünkü siyaset eski parlaklığını da yitirdi bir yandan. Bugün o genç enerji, sivil topluma yöneldi. Bugün siyaseti reforme edecek, siyaseti doğallaştıracak herhangi bir kahvede, kiraathanede ya da kafede “anayasa nasıl olsun” tartışmasının ayıp, suç olmaktan çıkarılacak bir ortam kurmadan olmaz değişim. Geçende Oksijen’de yazdım, bazen gürültü iyi olabilir. Nizam, bizden hep sessizlik istiyor. Hep uslu vatandaş istiyor. Bizim

yurttaşlık bilgisi dediğimiz ders, sonuçta vatandaşların devlete karşı ödevlerini anlatmak üzerine kuruluydu. Şimdi belki bir kakofoni değil ama hani örgütlü bir gürültüye ihtiyaç var ve birbirimizin sesini duymaya ihtiyaç var. Bunun da aracı yine siyaset.

Yerel seçimler bunun için bir şans olabilir. Şunu da biliyoruz, Türkiye, giderek metropolleşiyor. Bizim geleneksel sanayi toplumunun kır-kent ayrımından da öte bir durum var şimdi, her şeyden önce. Dünyamız da giderek metropolleşiyor. Bir hesaba göre 2050’lerde dünyanın nüfusunun yarısı 300 metropole toplanacak. Çünkü bütün bu yeni ekonomi denen, soft power denen hikaye de metropollere toplaşıyor, endüstriyel üretim yerine... Metropolleştikçe artık hani muhtarla yüzyüze gelemediğiniz, belediye başkanını ya da belediye meclis üyesine gidip derdinizi anlatamadığınız, hatta adının ne, kim olduğunu bilmediğiniz, mekanlarda yerel yönetici seçiyor olmak, artık o eski, o soluk alma alanı yaratıyor dediğim avantajları da ortadan kaldırıyor. O zaman da ne oluyor? Yerel seçimler, genel seçimlerin kostümlü provası oluyor ya da birbiriyle çok paralel çalışıyor artık. Adayın kim olduğundan daha çok. Hangi kimliğin, hangi partilerin ittifak yaptığının önemli olduğu hale geliyor. Yerel sorunların tartışılma fırsatı da kalmıyor. Peki bu devrimi kim yapacak? Yine siyaset yapacak, kendi içinde. Bu tıkanıklığı hissederlerse ki hissedyorlardır herhalde diye düşünüyorum. Eğer siyasi alanı doğallaştırabilirse, örgütlenmenin yanlış ve suç olmadığını toplum görüp, kabullenirse, kendi ihtiyaçları ve talepleri için örgütlenebilir de, müzakere alanlarını doğallaştırabilirse, Türkiye’nin çok hızlı bu tip meseleleri çözeceği gibi bir samimi umut içerisindeyim, doğrusunu isterseniz. Onun için başlangıç noktası yine siyaset!

- **Tabii aklı, rasyonaliteyi öncellemek, birbirini dinlemek, tartışmak pek rastlamadığımız birşey. Siz bunları anlatınca Aziz Nesin’in meşhur “Büyük Grev” hikayesi aklıma geliyor. DİSK’in yanılmıyorsam Genel Kurulu’nda, Nesin gittiğinde protesto ediliyor... “Aziz Nesin, sen nesin!” diye... Niye, Aziz Nesin, “greve gitmeyin, yanlıştır” dedi diye. ‘Greve gitmeyin grev yanlıştır’ demesinin sebebi de, yoğun bir üretim var ve mallar birikmiş. Grev amacına ulaşmaktan uzak. Grev, şu anda sermayenin artı malları tüketmesine olanak sağlayacak. Onun işine yarayacak... Bu tartışılmıyor bile. Davet edildiği, Genel Kurul’da protesto ediliyor, Aziz Nesin... Aklı tümüyle yok sayan ve bunu tartışmayan, bir kilitlenme var. Genellikle sol politik kültür içerisinde, tartışalım, doğruyu bulalım, rasyonaliteyi arayalım doğaldır. Ancak bir emek örgütünde, sendikal örgütlenmede tamamen düz bir mantıkla hareket ediliyor...**

Ağırdır: Aynen aynen. Bu bir kültür... Biz hala herhangi bir dernek seçiminde bile ya da bırakın partiyi, bir dernek seçiminde bile ‘tek liste yapın ya iki ayrı liste yapmayın arkadaşlar, uzlaşın’ diyen bir kültürden geliyoruz. Yarışma kültürümüz biraz eksik her şeyden önce... Benim tezim de şu: Doğru, kültürel bir meselemiz de var belki ama bunu aşmanın yolu,

sadece işte belli bir saate kadar eğitimden öğrenecek, sonra bir sabah doğru başlayacak değil ki! Bu bir süreç. Son bir örnek vereyim. Dün Ankara’da bir sendikaya toplantıya gittik. Bir çalışma yapmışlar, toplu sözleşme görüşmelerine başlamadan önce sendikanın yönetimi çok akıllıca bir şey yapmış ve “benim üyelerim ne istiyor” peki şeklinde. “Müzakereye başlarken ben nereden başlayayım” diye, strateji oluşturmak için bizden bir çalışma istediler. Benden de kişisel danışmanlık istediler. Dün oraya gittim. Sendika başkanı kendisi anlattı ki: “83’te bir ilçedeki sendikanın yerel başkanlığı seçiminde 2 aday vardı. Adayın biri; ‘Sovyetler Birliği çökebilir, dünya başka bir yere gidiyor. Elektronik beyin, bilgisayarla başka bir şey oluyor’ diye, ilçe sendika genel kurulunda bu şekilde dile getirdiği tartışmalara tanıklık ettik. Şimdi koca Türkiye Genel Kurulu’nda böyle şeyler konuşulmuyor“... Kendisi şikayet ediyor ki, 40 yıl önce bir iş yeri temsilciliği seçiminden söz ediyor. “Ben gençtim, ilk defa işçiydim. Adayın birinin bu konuşması hala aklımda. Çok sarsılmıştım. Şimdi koca Türkiye’ye genel kurullarında bunları konuşmıyoruz biz ...” diyerek bir gerçeğin altını çiziyor, sendika başkanı... İleriye mi, geriye mi gittik? Örgütsel planda geriye gittik. Buradaki problemlerden biri şu; sivil toplumda, siyaseti sadece partilerden ibaret görmediğim için, sivil toplum da o 90’lardaki parlaklığını kaybetti. 90’larda partilerin o tıkanması başladıkça, orada da yer bulamayan gençler, sivil toplumda, işte bir sürü vakıflarda, derneklerde, bir sürü inisiyatif, platformda yer alarak başka bir dinamizm doğurmuştu. Küresel ölçekte de öyle. Onun da birbirine ürettiği bir destek vardı. Bugün geldiğimiz noktada, bu iktidar nedeniyle, siyasetteki tıkanma nedeniyle de, sivil toplum da kutuplaşmaların bir parçası oldu. Dolayısıyla artık ulusal ölçekte bir sivil toplum hareketinin başarı üretme ihtimali düşüyor giderek. Çünkü bizden olanlar ve olmayanlar diye bir hikayeye dönüştü iş. O zaman da sivil toplum Türkiye’de yerelleşiyor. Dünyada da öyle mi bilmiyorum ama bizde yerelleşiyor. Örneğin benim kızlarım artık, adı sükseli bütün Türkiye’de örgütlü bir dernek veya vakıflar ile başarı üretilmediğini gördükçe, kuru laflarla meşgul olmayalım, daha somut bir dertle meşgul olalım demeye başladılar. Örneğin Sarıyer’de işte yoksullara kıyafet ya da 3 çocuğa bilgisayar edindirme diye bir şey yapılıyor. Ve bunun için de illa dernekleşilmiyor. Platform ya da onun gibi oluşumlara yöneliyorlar. Orada sivil toplumun o büyük ya da ulusal ölçekte örgütlü bir kısmı da, buna sendikalar, odalar falan da dahil, aynı siyasetin birebir yerelde yaşanmışlıkları oluyor.

• Ciddi yapısal bir dönüşümden söz ediyorsunuz...

Ağrıdır: Ama bir yandan da o yerelde de bir baskı var. Çünkü işte iklim değişikliği problemleri, çevre meseleleri gibi yoksulluğun kalıcılaşması gibi meseleler var ki, bizim geleneksel sanayi toplumunun siyaseti içinde tanımlamak ya da konumlamak da kolay değil. Başka bir fırsat alanı.. Dolayısıyla sivil toplumdaki dinamizmi buraya taşımanın yolu, ama hâlâ insanlarımız açısından herhalde batıdan farklı bir durum var. Türkiye’de parti üyeliği, dernek ya da sivil toplum üyeliğinden fazla olan bir ülke. Sonuç almak isteyen insanlar için parti üyeliği daha anlamlı.

- **Aktardıklarınız, bazı önemli noktaları da gün yüzüne çıkarıyor. Örneğin korku. Hemen peşine ekleyeceğim bir başka gerçeklik de şiddet! Türkiye’de politik seçim kültürü açısından bu iki kavramı nasıl yorumlarsınız?**

Ağırdir: Gelecek için çok riskli ve kabarmakta olan duygular diye görüyorum. Mülteciler diye bir meselemiz var ya da Suriyeliler diye kodlanan bir mesele var! Suriyeliler meselesi, belki bu öfkeyi ya da o duygusal patlamaları miktatıs gibi kendine çektiği için farkında değil. Yani doğrudan birbirimize değmiyor henüz o öfkemiz belki. Ama Suriyeliler meselesi ortadan kalktığı an, birbirimize saracağız. Çünkü bu öfke manipüle ediliyor bir yandan! Medyada da öyle vesaire. İkinci olarak, bu karmaşada hala işte o en baştan itibaren konuştuğumuz yarına dair daha büyük bir umut, daha büyük heyecan uyandıracak bir hayal, bir hikaye olmadığı için elimizde, doğal olarak insanlar, salyangoz kabuğunun içine çekilmek gibi davranıyor. Onun için şu anda korku egemen. Bir yandan da bugünün metropol hayatında yani işte İstanbul’da 20 milyonuz yani mahalle baskısı diye bir kavram var mesela sosyolojimizin içinde ya da siyasetimizin içinde. Ama bugün mahalle baskısı, mahalle yok ki, mahalle baskısı olsun. Yani aynı binaların içinde birbirine günaydın demeden yaşayan sitelerin içinde... İşte esnaf mesela şimdi kobi falan deniyor, şimdi esnaflık dediğimiz mantığın en büyük şeyi gündelik hayatta karşılıklı güven. Veresiye defteri dediğin şey güvene dayalı. Bunun için illa da hukuki şeyler falan gerekmiyor. Ben hatırlarım küçüklüğümde mesela bakkalın kocaman defteri olurdu. Bizim de elimizde küçücük defter olurdu. Ben giderdim diyelim 2 kilo şeker alırdım. Bakkal kendi defterine de yazar, benim defterime de yazardı. Sonunda 3 ayda bir anneannem maaş aldığında giderdik, toplanırdı, maaş günlerinde verilirdi. Bunun hani hukuk, alamazsam paran o mahkemeye giderim falan böyle, ne o bakkalın kafasında böyle bir şey vardı, ne de benim ailemin kafasında, o ödenecek..

Şimdi bugün mahalle olmayınca o güven ilişkisi tesis edilemedikçe de veresiye defteri de yok. Diyoruz ki ya kredi kartları yada bankalar ya da finans sistemi işte bunu karşılıyor. Ama hayat tek başına bundan ibaret değil. Yani biraz önce o hukuk ve ahlak iç içeliğini sağlayamamışız dediğim şeylerden biri de bu.

Böyle bir gündelik hayat şimdi sabah evden çıkıyoruz. Güvenlik kameralarıyla başlıyoruz. Sitenin güvenlikçilerinin önünden geçiyoruz. Bütün yollarda mobesseler. Bu silikosis mikrobi almaları gibi... Hani taşlama işçilerinin öyle bir meselesi var ya. Sonunda belli bir miligrama gelince insan vücudunda işte onulmaz bir kansere dönüyor. Dolayısıyla beynimiz pelte gibi oluyor akşama kadar. Akşam geliyoruz, televizyonları açıyoruz. Haber bülteni dediğiniz şey mobese bültenlerine döndü. Kazalar, şiddet, karısı dövenler, komşuyla kavga edenler vesaire. Dolayısıyla pelte gibi olmuş beynimiz... Saat 10’dan sonra da işte konuşan kafalar ya da siyasetçiler çıkıyor ve diyor ki “düşmanlar var” içimizde. Zaten beynimiz pelte gibi olmuş, birisi de, bir korku hikayesini kanlı canlı cisimleştiriyor ve somut hayatımıza sokuyor. Suriyeliler diyor... Kürtler diyor... Solcular diyor... Muhafifler diyor... Batılılar böylecekler ülkeyi diyor...

Bütün dünyada son 20 yıldır bu yükselişin, popülist otoriter liderlerin yükselişinin de sebebi birazcık da bu diye düşünüyorum. Her şeye rağmen elimizde hala umut veren bir şey var. İşte 48, 52. Bütün dünyada bu böyle. Fransa’da da böyle, İtalya’da da böyle. Ya da 50, 50 diyebileceğimiz Amerika’da. Bakarsanız Amerika’da bile Trump’ın vaadi, “daha güçlü Amerika”! Herkes o korku üzerinden bir siyaset üretiyor. O nedenle bilimin iyimserliğine ve bilimden beslenen yeni bir siyasi hikayeye ve o hikayeyi taşıyacak yeni bir öndere ya da kadrolara ya da siyasi aktöre ihtiyaç var! Onu aşamadıkça, korkulara teslim oluyoruz. Bizim şöyle bir imkanımız var ya da başka ülkelerde de böyle mi bilmiyorum. Bizim insanın biz hani bunun da kendi aramızdaki kodlamasıyla savunma stratejisi diyoruz. Yurttaşların savunma stratejisi bütün bir hikaye. Bizim ülkemizin insanının savunma stratejisi, birey olmakla, yurttaş olmayı ayırıyor! Ya da bireysel hayatıyla, ortak hayatı iki paralel evrende gibi yaşıyor. Hani o bilim kurgu romanlarında alt dünya orta dünya gibi kavramlar var ya! İki ayrı paralel de yaşıyor. Bireysel hayatında çok hoşgörülü. Bu örneği çok sık kullanıyorum. Şimdi gidip soruyoruz işte “Kürt biriyle kız alıp verir misin” ya da efendim işte “dindar olmayan biriyle ortaklık yapar mısın”? Buralarda dehşet sayılar var, böyle bu kadar da olur mu diyeceğimiz! Umutsuzluğa gark olacağımız çok sayı var. Öte yandan hiç çevremizde dünürler AK Parti ya da CHP ye oy verdi diye boşanan kimse var mı? Yok. Çünkü o “bizim dünür” ve “o samimi dindar” ya da “o samimi ahlaklı solcu! Ama öteki solcular, “öteki solcuların hepsi abi dinsiz”. “Öteki Ak partililerin hepsi şeriatçı”... “Öbür Kürtlerin hepsi bölücü”... Ama bu bu bizim Mehmet Abi! Bireysel hayatla ortak hayatı ayrı yaşamaktır bu. Buna entelektüel olarak baktığımızda ya da psikologlar gözüyle baktığımızda riyakarlık da diyebilirsiniz. Evet böyle bir yanı var. Ama bir yanı da işte o savunma alanı, o soluk alma alanı! O sayede bunca manipülasyona rağmen hala birbirine sarmıyor bu ülke. Çünkü “o bizim” diyor. Bu iki evrende yani bireysel hayatıyla ortak hayatta bir şey daha yapıyor, iyi, doğru, güzel diye bildiği değerlerle, tutumlarıyla davranışları arasında bir yarılma var...

Kırmızı ışıktaki geçmek yanlış. Herkes biliyor yanlış... Ama geçiyor...

Bu anketlerde, seçimlerde yanıldı meselesi de o... Sorduğunuz zaman bize rasyonel bir cevap veriyor. Şuna oy vereceğim diyor. Halbuki, duygularıyla hareket ediyor. O rasyonel düşüncesiyle değil.

• Kağıda yanısıyan rasyonel değil!

Ağırdır: İyi doğru, güzel diye bildiği bir şey var. Bir de yaptığı bir şey var. İkisinin arasında ayırım var. Bu Batı’da da böyle. Bir çok araştırmada öyle. Örneğin Amerika’da “zenciyle otobüste yan yana oturur musun?” diye sorulduğunda... “Hayır” demek suç zaten, herkes “evet” diyor. Ancak gerçekte istemiyor! Aynı bizde de öyle... Bizde de biz gidip kapılarına rasyonel bir şey soruyoruz, o da bize rasyonel cevap veriyor. Ama duyguları, gerçek, o ortak alana geçtiğinde, iyi doğru güzel diye bildiğiyle yaptığı arasında bir yarılma var. Ve bunu illa riyakarlık olsun, illa anket şirketlerini atlatayım diye de yapıyor değil. Yalan söylemiş olmak için de yapmıyor. Savunma stratejisi öyle! Burada çok temkinli. Hani hep

konuşulur ya, “adam sokakta karısını dövüyor, kimse müdahale etmedi” meselesi. Ahlaki bir yerden bakıp eleştiriyorsun, ancak, o da diyor ki “ne olur, ne olmaz”? Çünkü başka bir gün önce de haberlerde, mobese kayıtlarında görmüş, araya giren birilerini de dövmüşler. Sorarsanız “müdahale ederim” diyor. “Etmek gerekir” diyor. Ediyor mu, hayır! Örneğin depresimde ne yaparsın anketi yapsak herkes çok rasyonel birşey söyler. Ancak deprem salladığı anda, kim ne yapacak onu bilmiyoruz.

Buna savunma stratejisi diyoruz. Bireyler kendilerine, o sokaktaki hikayeden bu çatımın içine geçerken bir korunma alanı açıyor.

- **Son olarak gençleri soralım, gençler için neler söylersiniz. Doğurganlık oranı tartışılıyor, gençlerin Türkiye’den gitme yönelimleri tartışılıyor...**

Ağırdır: Türkiye bir kere yaşılanıyor. Hem bilimsel yöntemler, hem bilinç değişiyor. Korunma artıyor. Doğurganlık oranı Türklerde de, Kürtlerde de düşüyor üstelik. Gençler konusunda önemli bir mesele var. O da şu, şimdi bir kabul, şöyle bakıyor meseleye; gençliğinde insanların sorumluluğu fazla yok zaten, sorumluluğu olmadığı için de daha rahat davranıyor. Delikanlı lafı da oradan geliyor. Belli bir sorumluluğu olan, evlenince, iş ve çoluk çocuğa karıştıçça daha rasyonel davranıyor. Daha düzgün davranmaya başlayacak, bu grubu böyle bakıyor. Bir dönemsel yaşam döngüsü içinde bir dönemin tavırları bunlar belli bir yaştan sonra makule gelecek deniyor.

Bir de tam tersi grup var. “Bunlar bam başka bir şey” diyen. Bunu da Batıdan gelen bir doğum tarihleri hikayesine bağlıyor; Y kuşağı, Z kuşağı... Kuşak üzerinden gençliği yorumlamayı, y kuşağı, z kuşağı gibi yaklaşımları ben çok doğru bulmuyorum. Öbürü de yanlış da, bu da tam doğru değil. Çünkü batıda o teori özellikle Amerika’da geliştirilirken, Vietnam savaşı, bilgisayarın gelişmesi, 11 Eylül saldırıları gibi dönemsel hikayelere de bağlı, o açıklamalar. Bizdeki hikaye tam böyle değil bizde ama başka bir şey var, o da şu; geleneksel yaşam ritminin geçerli olduğu ailede ve mekanda ve coğrafyada doğmak ya da doğmamak meselesi... Şunu demek istiyorum: 7 yaşına kadar bir kasabada doğdum, büyüdüm. Sokakta bir komşunun benim kulağımı tutup, bana, onu öyle yapma demesi bana normal geliyor.

Çünkü sokakta ayıp deyince herkes aynı şeyi anlıyordu, o tarihte, o kasabada. Herkes birbirini tanırdı zaten. Şimdi benim kızlarım İstanbul’da doğdu, büyüdü. Karşı komşunun adını bile bilmiyor. Hayatımda ilk defa kulağım klasik müzik duyduğunda 19 yaşındaydım. Ankara’da Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası’na gitmiştim ve Dvorak’ın “yeni dünyası”ydı ilk dinlediğim eser. “Aman allahım, böyle bir müzik nasıl olabilir?” demiştim. Darma duman olmuşum. Şimdi benim kızlarım bir yaşından itibaren anaokuluna, kreşe gidip gelirken, ben evde...

• Belki anne karnındayken dinlerlerdi...

Tabi tabii... İyi, doğru güzel diye öğrendiğimiz şeyleri geleneksel hayatın içinde mi öğrendi, metropollerde mi öğrendi? Dolayısıyla mesele doğum tarihi meselesi değil. 7 yaşına kadarki geçen dönem nerede yaşandı? Bizim zamanımızda sobalı evlerde büyüdük. Soba bir kültür. Sobanın etrafında anneanneler de var, geniş aile yaşıyoruz. Bugün Türkiye’de geniş aile falan kalmadı. Mekansal olarak konut biçimlerinde, geleneksel kültürde de değişim var...

2008 bizim ilk araştırmayı yapışımız bu konuda. Son 2023’te artık üçte iki hane kaloriferli. Yer sofrası yok. Yer sofrası aynı zamanda paylaşma demek. Tek tabakta yemek, bir yandan gelecek gibi sanılıyor da yine kuşaklar tarafından o bir yandan da paylaşmak yani kaşığı atarken öbürü de kaşığı atacak, onun için ortadaki eti tek ben almayayım demek. Karşılıklı saygı, paylaşmayı öğrenmek. Şimdi ayrı tabakta yemek, mahrem ayrı odaları olması çocukların... Bizdeki fark metropollerde doğup büyümek hikayesi. Şu anda 30 yaş altı nüfusumuzun üçte ikiye yakını toplam nüfusun içinde henüz yüzde 25’lerde. Bu çocukların zihin yapısı, bizim yaşadığımız o geleneksel dindar-seküler, Türk-Kürt gibi gerilimlerinin dışında, herşeye rağmen. Çünkü bunlar için cinsiyetleri ya da popüler kültürle ilişkileri ya da işte hep beraber Levis pantolon giyip giymedikleri, başka ortaklıklar ya da farklılıkları var. O yüzden benim kızlar, başörtülü arkadaşım var mı yok mu diye bakmıyor meseleye... Hiç öyle bakmıyor. O gerilimi içselleştirmemiş, bütün o farklılığı doğallaştırmış. Bir yaşından itibaren anaokuluna gidip gelirken farklı öğretmenleri de, komşuları da görmüş. Onun için çevreyle ilişkileri, sivil toplumla ilişkileri daha farklı. Buna karşılık, eksiklikleri de var. Ne? Benim çok değerli bulduğum şeylerden biri **adanma kültürünün** dışındalar. Sizin benim kuşağımız bir aşka, bir davaya, bir kuruma, bir fikre, bir ülkeye, kendine adamakla... Leyla ile Mecnun hikayelerinden biliriz. Onlar **keyif kültürü** diyorum ben. Haz önce!

Önce onun için daha hızlı hareket ediyorlar, doğru. Bizim gibi böyle 32 yıl bir kurumda çalışacak... Bir üniversiteye girecek, öğrenci, asistan, doktor, doçent olacak. Orada 40 yılını geçirecek, bir bilime kendine vakf edecek... Öyle değiller. Daha hızlı hareket ediyorlar, hemen her konuda. O hızın getirdiği avantajları da olabilir belki ama işin o daha derin bir takım hazlarının da ya da ahilik geleneğinin yararının ya da bir o güven meselesinin ne kadar önemli olduğunun da çok farkında değiller. Çünkü ş bağlamında oradan oraya zıplamaya, daha hızlı hareket etmeye dönükler.

Daha multidisipliner düşünüyorlar, doğru. Bir yandan da tabi multi vatandaş da onlar. Bizim gibi “bu ülke ne olacak” diye düşünmüyorlar. Ben hala bu yaşta dertleniyorum. Haberleri dinlerken gözlerim doluyor. Benim kızlarım, her ikisi de uluslararası bankada çalışıyorlar. Yarn, “çocuğum büyüsün, nerede büyüsün, a şu ülkede büyüsün” deyip gidebilir... İlla bu ülkeye kendine vakfetmek gibi meseleleri yok. Avantajları da var, dezavantajları da var. Türkiye’de asıl hikaye. Bu kuşağın doğum tarihi meselesi değil. Metropollerde doğup da yoksulluk kalıcılışmakta olduğu için artık Türkiye’de yoksulluk devrediliyor. Ben bir toprak damlı evde doğdum. Muhtemelen siz de öyle. Hepimiz eğitim sistemi üzerinden

ahlaklı insanlar olarak alın teriyle çalışarak başarmanın mümkün olabileceğine inandık. Cumhuriyetin bence bu topraklara en büyük verdiği kazanım oydu. Duygusal dünyamız!

Çünkü elindeki tek imkanı ve aracı da eğitim üzerinden başarılı olmak, öyle girişimcilik hikayeleri falan da yoktu. Halbuki şimdi öyle değil ve bugün tabii şöyle bir problem var. Varoşlarda, metropollerin o yoksulluğun kalıcılaştığı mekanlarında ve ailelerindeki çocuklar, o AVM'deki ışıklarda, o kulenin ışıkları içinde nasıl bir hayat olduğunu biliyor. Ahlaklı, erdemli yurttaşlar olarak, alın teriyle çalışarak o hayata ulaşamayacağı gibi bir kabulleri var.

O yüzden çizgiyi aşmaya, daha teşne bir kesim var. Hepsi böyle değil tabii.

- **Aynı zamanda meşrulaştırıyorlar çünkü.**

Çünkü öfkeli. Bu neyi üretiyor mesela? Yani Türkiye'de bu hiç tartışılmıyor. Dünyada da bir miktar var bunun tartışması da... Bizim zamanımızda ya da bizim gençliğimizde bir siyasal fikre kapılırsınız, inanırsınız. Sonra onun örgütüne dahilsinizdir diyelim. Sonra örgüt ile şu eylemi yapalım dersiniz demezsiniz... Bugün terör diye adlandırılan hikaye ya da bir mücadele biçimi bile bir örgütsel ve bilgi ve bilinç temelli bir yerden kaynaklanıp geliyor.

Bugün bir Paris'in bir varoşunda çocuk zaten isyan etmeye karar vermiş. O hayata, Paris'te olamayacağına, o hayata dahil olamayacağına... içselleştiremiyor ama bunu da biliyor ve bunun öfkesiyle kendini patlatmaya karar veriyor. O noktadan sonra hangi örgütün, hangi servisin çengeline takılırsa... Bilgiden, bilinçten, örgütten gelen terör değil, bireysel öfkeden gelen bir başka terör dağı... Süreç tersine dönmüş durumda. Nitekim İŞİD'e katılmak için Londra'dan, Paris'ten gelip İstanbul Havaalanı'ndaki tipleri hatırlayın, karı-koca gelenler vardı.

Metropollerin varoşlarında bir yandan öfke birikiyor. Rap müzik denen müziklerdeki sözlere falan bakarsanız, o bir isyan. Bu genç enerjinin önüne, Türkiye'nin meselesi, siyaseti de kullanarak önlerine bir hayal, bir iddia koymaktır. Eğer bir hayal, iddia koyamazsak o zaman daha yıkıcı, daha tepkisel başka şeyler örgütlemek de mümkün. Önümüzdeki risklerden biri de budur. Onun için gençler meselesini bir kutsama içinde değilim. Ama bir kesimi var ki gerçekten çok parlaklar, daha multidisipliner düşünmeye yatkınlar. Çok parlak işler yapıyorlar. Bir kesim de var ki son derece öfkeli ve o öfke... Ama bugün Suriyelilerdi, yarın solcular diye, bölücüler diye, Kürtler diye nereye doğru evrilir ya da manipüle edilir onu da kestirmek mümkün değil.

- **Son olarak, sizin Metin Altıok'un dizeleriyle “Bir yarım umuttur elimizde kalan, Göğüslemek için karanlık yarınları...”, “yeni bir ütopya mı” dersek, neler söylersiniz...**

Ağırdır: Yeni ütopyayı... bugünün dünyasında... Eskiden şöyleydi, hâlâ da bizim siyasetin geri kaldığı en önemli problemlerden, noktalardan birisi o. İşte manifesto yazarlar. “Kim yapsın?” “İşte bizim Ahmet hoca var. Bir de Mehmet hoca da ikisi yazarlar bunu...”!

Bugünün dünyasında böyle olacağını sanmıyorum. Bugün biraz daha tartışarak ve ortak bir ütopya yazılacağını ama bilimden beslenen, hayallere doğru giden, biraz kültürden, sanattan beslenen başka bir ütopyanın ama bir ortak üretim olacağını sanıyorum ya da böyle olmalı diye bakıyorum. Elimizde şöyle iyi bir örnek var, şimdi tartışılıyor bugün... Gerçi bir takım uç tartışmaları da var ama mesela aşı meselesinde normal olarak bizim eski bildiğimiz sanayi toplumunun iş yapmış biçimiyle, yöntemleriyle bir aşı geliştirme, ilaç geliştirme 10, 11 yıl sürüyordu, bir ilaç geliştirme. Bu kez 8 ay sürdü, Covid’de. Bunu sağlayan şey sadece her şey bütün riski göze alıp hadi yapalım demiş olmak değil bence. Bunu sağlayan şey, bütün bu konudaki çalışmaların bilimsel olarak birbirine açık halde yürümüş olması. Siz sadece kendi deneyiminizin, kendi testinizin sonucunu beklemediniz bu.

Tıpkı eski meteoroloji tahminleri meselesi gibi. Eskiden Türkiye’de de Meteoroloji hiç doğru biliyor, bilemiyor hiç derdik. Niye derdik? Çünkü işte 67 il iken, 500 ilçe de varsa, 67 ilin yanında istasyon. Onların günde 2 kere bildirdikleri veriyle karar veriliyordu. Bugün meteoroloji mühendisliğinin yaptığı iş ya da meteorolojideki o büyük veri kullanımı tam da benim kastettiğim örnek. Dünyanın bütün meteorolojik istasyonlarından gelen bilgiyi kullanıyorsunuz ve onun için neredeyse 7 gün sonra saat kaçta yağmur ya da kar başlayacak tahmin edebiliyoruz.

Bizim bugün tam da bu süreci yani daha çok gelen veriyi, **duman dedektörleri** diyorum ben, hangi duman dedektörlerinden topladığınız verilerle bu ütopya’yı yazma hikayesi var. Ve bu bilenlerin yazdığı değil, hep beraber tartışarak yani benim biraz önce **siyasetin doğallaşması** dediğim bir süreçle yazabileceğimiz bir hikaye olur.

Sadece bilenlerden ibaret olmayan. Ama burada bir günce, yüzyıllık yaşadığımız... Hem de Cumhuriyetimiz 100 yılındayken. Belki de buradaki kritik meselelerden biri, herhangi bir probleme “a” mı, “b” mi diye bakmamak! Hem “a” hem “b” diye bakmak. Cumhuriyetimizi sahiplenirken bütün eksikliği fazlasıyla sahiplenirken yeniyi nasıl inşa edeceğimizi ya da Cumhuriyetimizi nasıl geliştireceğimizi düşünmek...

Sahip olduğumuz kurumların bütün handikaplarına rağmen nasıl dönüştürerek geleceğe yürüyeceğimize doğru bir düşünce bu. Yeni bir hamle diyorum ben ve bu hamle de ancak yine sivil toplumdan, gençlerden, bilim insanlarından başlayabilir ve siyasetteki değişimi orada üreteceğimiz basınç tetikleyebilir. Bu genel seçimler aslında bunun için bir fırsattı ama böyle olmadı hayatta.

Şimdi yerel seçimler bunun için fırsat tam da yarınki Oksijen Gazetesi’ndeki yazımda yazdım. Hala umutla, romantik bir iyimser olarak. Bugün **siyasetin içinde bir tektonik çökmeyi** bekliyorum açıkçası. Sovyetlerin içeriden kendi çöküşleri gibi. Tıkandılar ve tıkandıklarını görerek bir yerde kendi içlerinde çökecek ve birindeki değişim tetikleyecek diğerlerini diye de bir umudum var. Doğrusunu isterseniz o yüzden bir yazar ya da bir bilim insanı çıkacak, bize müthiş bir yeni ütopya yazacak diye bir beklentim yok. Onun için çabalamaya devam diyorum?

- **Çok teşekkür ederim.**

Ağırdır: Tam da bu posterde anlatılan... Bir gergadanı sandalla taşımak! Tarhan¹ bey ile bu 94'ten beri zaman zaman paylaştığımız mekanlardaki ortak resmimiz.

- **Gözüm takıldı.**

Eski ofisimizde de biz aynı odayı paylaşırdık, onunla ve böyle bakardık, bakardık.. İsmet Özel'in de bir şiirinde; "Var mısın yok yere ağlamaya?"

Hani uğraşırısın, ağlarsın ama sabah gelince de yeniden uğraşmaya devam edersin.

Hayat da böyle bir şey! Benim kendi hayatımı anlamlandırma çabam da bu birazcık. Dolayısıyla o kitaplarda yazdığım her ne kadar ülkeye ya da hayata dair bir şey olsa da aslında bir yandan da bireyseldir hikaye. Ya da kendi arayışım! Bir tek şansım vardı. Ben bilim insanı olmadığım için, akademik dünyadan gelmediğim için tam böyle teoriye uygunluk diye bir meselemin olmamasının getirdiği bir cesaret ya da cüretkarlık var belki..

1 Tarhan Erdem

Demokrasi Üzerine Düşünmek: Fatmagül Berktaş ile Söyleşi

Thinking about Democracy: Interview with Fatmagül Berktaş

Söyleşiyi Gerçekleştiren: Alev Aslan¹

¹Doç. Dr. İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü, İstanbul, Türkiye

ORCID: A.A. 0000-0001-9043-0650

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Alev Aslan,

İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü, İstanbul, Türkiye

E-mail: alev.aslan@istanbul.edu.tr

Başvuru/Submitted: 03.10.2023

Kabul/Accepted: 30.10.2023

Atf/Citation: Aslan, A. (2023). Demokrasi üzerine düşünmek: Fatmagül Berktaş ile söyleşi. *4. Boyut Journal of Media and Cultural Studies - 4. Boyut Medya ve Kültürel Çalışmalar Dergisi*, 21, 217–227. <https://doi.org/10.26650/4boyut.2023.1379791>

21. yüzyıl siyasal iklimi hakkında neler söylersiniz?

Tabii çok iyimser şeyler söyleyemem. Çünkü bütün dünyada sağcı otoriter rejimler yükseliyor ve bu durum kamusal alanın, yurttaşlar için en önemli yer olan kamusal alanın, daralmasına yol açıyor. Otoriter rejimler halk hareketlerinden, toplumsal hareketlerden, yurttaşların bir araya gelmesinden çok korkuyorlar. O yüzden de kamusal alanları yok etmeye çalışıyorlar ve sonuçta yurttaşlık sorumluluğunun ya da yurttaşlık failliğinin kalmadığı bir ortamla karşı karşıya kalıyoruz. Üstelik seçimli otokrasiler bunlar. Bu durum, büyük ölçüde temsili demokrasinin zaafıyla ya da vaatlerini yerine getirmemesiyle de ilgili. Sonuç olarak, sadece seçimlere indirgenirse demokrasi, böyle bir netice ortaya çıkıyor. Hatta Avrupa’da giderek oy verme eyleminin bile azaldığını görüyoruz. Çünkü insanlar seçimlere çok da inanmıyorlar. Bunun karşılığında ne oluyor? Aşırı ırkçı, sağcı bir azınlık, iktidarları ele geçiriyor. Dolayısıyla çok önemli bir demokrasi açığı, demokrasi yokluğu hatta ortaya çıkıyor. İktidarlar ellerindeki bütün olanaklarla sadece seçim sonuçlarını değil seçime giden süreci de manipüle ediyorlar ve burada kitle iletişim araçlarının ne kadar kötü kullanılabileceği gerçeğiyle yüz yüze geliyoruz. Adorno örneğin, “Bütün kitle iletişim araçları iktidarın rıza üretme araçlarıdır” der. Aslında tabii rızanın imal edilmesi anlamına geliyor bu. O yüzden de manipülasyon, yalan imali, yarı hakikat imali, sonuç olarak ideolojik bir yalan ortamı yaratılıyor. Bu bana Bourdieu’nün *simgesel şiddet* kavramını hatırlatıyor. Çünkü her türlü

yalan imal edilerek kitlelere kabul ettiriliyor bir şekilde. Sosyal medyanın da, genel olarak bütün iletişim araçlarının da çok payı var bunda. Kritik soru, birey/yurttaşlar olarak buna karşı durabilecek miyiz? İktidarın yüzüne hakikati söyleme cesaretimiz, baskıya direnme cesaretimiz olacak mı, olmayacak mı? Her şey burada düğümleniyor. Bu aynı zamanda haysiyetimizi korumak meselesi. Ama koşullar çok elverişli görünmüyor açıkçası.

Biraz daha Türkiye özelinde konuşacak olursak, *Düşünme Etiği* adlı kitabınızda Türkiye’de siyasetin “kabileye sadakat” biçiminde tanımlanmasının mümkün olabileceğini belirtiyorsunuz. Bu kavramı biraz daha açmanız mümkün mü?

“Kabileye sadakat” kimlik siyaseti ve kimlikçilikle çok ilgili olan bir şey ve aynı zamanda az önceki soruyla da çok bağlantılı. Çünkü otokratik rejimler halkı kutupsallaştırarak daha kolay manipüle edeceklerini biliyorlar ve aynı zamanda bu kutuplaştırma muhalefetin bölünmesine, parçalanmasına yarıyor ve kimlik siyaseti bu süreci derinleştiriyor. Farklı kimliklerin varlığını kabul etmek, kimliğinizin ezilen yanı için mücadele etmekten söz etmiyorum. Ondan farklı olarak sadece bir tek kimliğin penceresinden dünyaya bakmayı ve başkalarıyla ittifak yapmamayı kastediyorum, kimlik siyaseti ile. Kimlikler donup kendi üstlerine kapanırlarsa, özcü bir biçimde kavranıp taşlaşırlarsa o zaman başka ezilen kesimlerle, kimliklerle iş birliği yapma imkânı ortadan kalkar. İttifaklar kurma, politik dayanışma örgütlenme imkânı ortadan kalkar. Buradan “ölümüne taraftarlık” çıkar sadece ve o da politika değildir. Yani “Ben Kürt’üm, sadece Kürtlerle birleşirim, başka herkesi dışlarım ve onlar ne yaparlarsa yapsınlar doğrudur.” gibi bir anlayıştan söz ediyorum. Bunu Türkler için de söyleyebilirsiniz, Araplar için de söyleyebilirsiniz, her türlü kimlik için söyleyebilirsiniz. “Kabileye sadakat” sizi politik eylemden alıkoyan bir şey. Çünkü politik eylem, bilinçli bir şekilde belirli hedefler etrafında bir araya gelmeye bağlıdır. Siz sadece kendi kimliğinizin mutlak hakikatine inanırsanız o zaman başkalarıyla iş birliği yapmanız mümkün olmaz. Ayrıca bu kimlikler, verili yani doğuştan getirdiğimiz şeyler; oluşmasına kendi dahlimizin olmadığı şeyler. Dolayısıyla bizim gerçekten “kim” olduğumuzu anlatmaz. Şu ya da bu topluluğa, millete doğmuş olmak, kadın ya da erkek olarak doğmuş olmak vesaire... Bunlar verili kimliklerdir ama eğer o verili kimlik eziliyorsa kamusal alanda hak mücadelesine girilerek ve başka ezilenlerle birleşerek onu politikleştirebilirsiniz. Örneğin, kadın kimliğini yüceltip onun içine sıkışıp kalırsanız, o zaman “kadınlar ne yapsa doğrudur” a inanırsınız. Oysa kadınlar da bütün insan varlıkları gibi doğru da yaparlar, yanlış da yaparlar, kötülük de yaparlar, iyilik de yaparlar. Ama kadınların bir toplumsal grup olarak ezildiği, kadın kimliğinin ezildiği doğrudur. Dolayısıyla bu durumu değiştirmek, başka bir deyişle kimliği politikleştirmek için sizin bu ezilme konusunda başkalarıyla iş birliği yapmanız, dayanışma yapmanız, ittifaklar kurmanız ve hak mücadelesine girişmeniz gerekir. Ama bu demek değildir ki sadece sizin tarafınız doğru, siz başka tarafları da hep dikkate almak zorundasınız, olguları dikkate almak zorundasınız. Onlar ise sürekli değişir. Dolayısıyla, taraftar olmak değil, tavır almak önemlidir. Ama tavır almak çok zor bir şey. Çünkü olguların değiştiği her durumda siz tavrınızı gözden geçirmek, yeni bir tavır almak zorundasınız. Buna karşılık,

kabileye sadakatte ısrar ederseniz, eski ezberleri tekrarlıyorsanız ölümüne taraftar olursunuz. Böylelikle olguları dikkate alarak düşünmek, durum değerlendirmesi yapmak zorunda kalmazsınız. Sizin tarafınızdakiler ne yapıyorsa düşünme zahmetine katlanmadan aynısını yaparsınız. Hayat kolaylaşır böylece belki ama düşünmenin ve yargıda bulunmanın taze tutmadığı yerde doğru politik eylem gerçekleşmiyor, maalesef. Siz kendi “kabilenizi” her şeyin üstünde tutarsanız ve onun hakikatini tek hakikat olarak kabul ederseniz, o zaman ne politika olur gerçek anlamda, ne de direnmek için dayanışma.

Kabileye sadakat göstermemek, ne olursa olsun hakikatten yana olmak, hakikatten yana tavır almak denildiğinde, sizin de üzerine çokça yazıp çizdiğiniz, hakkında üniversitede dersler vermiş olduğunuz Arendt geliyor hemen akla. Çünkü Arendt’in siyasal eylemlilik hali, içinden geldiği cemaati de eleştirebilen bir eylemlilik hali esasında. Hatta *Kötülüğün Sıradanlığı* adlı eserinde gözlemlediği hakikati olduğu gibi söylemesi Arendt’i kendi cemaati ile karşı karşıya getiriyor ve Arendt bu noktada kamusal alanda söz söylemenin “yaralanmayı göze almayı gerektiren bir eylem” olduğunu belirtiyor. Aslında konuyu biraz buralara getirmek istiyorum. Evet, kimliğin ezilen yanına sahip çıkmak önemli ama ona hapsolmeden dönüp o kimliği eleştirebilmek de çok kıymetli.

Çok haklısın. Arendt, Eichmann davası konusunda o kadar büyük bir saldırıya uğruyor ki. Gene kabileye sadakatin ne kadar feci olduğunu gösteren bir şey. Örneğin Gershom Scholem ki bir anlamda onun öğretmeni olan Yahudi dini uzmanıdır, Arendt’i “Sen de ‘ahabat İsrail’ yok” diye kınar. Yani “Sende İsrail halkına sevgi yok”. Arendt buna çarpıcı bir cevap verir “Ben halklara sevgi duymam, insanlara [bireylere] sevgi duyarım”. Hakikaten sevgi bir duygudur, o duygu ile politika arasında bir ilişki yok. Gerçi duygular bizi bazı konularda harekete geçirir ve politik eylem yapmaya yöneltir ama duygular temelinde politika yapamazsın. Arendt’in hayatında sadakat çok önemlidir ama dostlara sadakat. Bir halka, bütün olarak bir gruba değil. Bence bu çok öğretici bir nokta. Şimdi mesela kanıyla bayrak boyayan insanlar var, Goebbels’in “Ben kanımla düşünüyorum.” demesine benziyor, bu. Oysa kanla düşünülmez, kanla kan akıtılır. Kendi tarafındakilerin, kendi kabilenin yaptıklarını görmezden gelirsene hiçbir sorun çözülmez, hiçbir şeyle yüzleşemezsin, hiçbir şeyi hatırlamazsın. Belki böylelikle çok rahat yaşarsın ama ne kadar insan olursun?

Bu arada, kimliklerin kendi içlerinde de farklılıklar barındırdığını unutmamak lazım. Yani bir kimliği savunurken sanki onun içinde de farklılık ve iktidar ilişkisi yokmuş gibi düşünüyor bazıları. Hâlbuki hiç de öyle değil. Her türlü kimlik kendi içinde iktidar ilişkileri; çeşitli farklılıklar ve farklı çıkarlar barındırır; dolayısıyla bunların dikkate alınması ve eleştiriyeye tabi tutulması gerekir. Yani kabileye sadakat göstereceğim diye gözünü bunlara kapatırsan, bu farklılıklara ve ezme ezilme ilişkilerine; gene hiçbir yere varamazsın. Hâlbuki bu çok yapılan bir şey. Örneğin kadınlar arasında sanki çok müthiş bir dayanışma varmış, kadınlar birbirlerine

mobbing uygulamazmış ya da ne bileyim yalan söylemezmiş falan filan... Oysa hepsini de pek güzel yaparlar, yapıyorlar. Çünkü kendi aralarında, güç farklılıkları ve eşitsizliği var. Bunu dikkate almak ve eleştirmek gerekir. Üstelik kimliğin de çoğul olduğunu hatırlamak iyi olur. Kimlikler hem iktidar ilişkileri içinde, hem de çoğulluk içinde kurular. Hepimizin birçok kimliği var ama o sırada ezilen kimliğinin kadın kimliği olduğunu düşünüyorsan onunla ilişkili tavır alırsın, mücadeleye katılırsın. Ama kendi tarafını da sorgulayıp eleştirmek zorundasın. Gerçek anlamda düşünme daima eleştireldir, daima anti otoriterdir ve eleştirelilik de ilk başta “öz eleştirelilik”tir. Yani kendi kendini eleştirmeyi bilmeyen, kendisini sorgulamayan gerçek anlamda düşünüyor değildir. O yüzden bunlar hakikaten birbiriyle bağlantılı konular. Bir de şunu söylemek isterim; ezilen kimliğe ya da daha doğru bir deyişle kimliğin ezilen yanına tabii ki sahip çıkmak gerekir. Ama bu sahip çıkış, gerçek anlamına onu kamusal alanda bir hak mücadelesine dönüştürdüğünüz zaman, politik dayanışmanın konusu yaptığınız zaman kavuşur.

Aslında bu söyledikleriniz bizi çatışmacı demokrasiye götürüyor.

Aynen, zaten dayanışma dediğimiz şey içinde farklılık barındıran bir şey, çatışma barındıran bir şey. Ama o çatışmalara, farklılıklara rağmen ortak hareket edebilmek anlamına geliyor. Ve ortak hareket ya da ortak bir gerçeklik yaratmak, gene kamusal alana dönüyorum, ancak yüz yüze karşılaşmalar içinde oluyor. Arendt, ortak bir dünya yaratmaktan söz eder. O ortak gerçekliği ancak özgür tartışma içinde yaratabilirsiniz ama her şey manipüle edildiği vakit, yalan imalatı alıp başını gittiği vakit ve bütün kitle iletişim araçları buna tabii olduğu zaman ortak bir gerçekliği yaratmak çok zor.

Bir anlamda, bu yalan imali ayakların yere bastığı, gerçek anlamda müzakere etme zeminini de yok eden bir şey.

Tabii çok doğru. Çünkü dayanacağınız bir hakikat zemini yok; yani ne nedir, ne değildir, kime güveneceksin, hangisi doğru, bütün bunlar birbirine karışıyor. Bu aslında otokrasilerin bilinçli olarak teşvik ettiği bir durum. Mesela Rusya’da Macaristan’da çok net görünüyor. Simgesel şiddeti müthiş bir şekilde uyguluyor iktidarlar ve sonuç da alıyorlar. Çünkü insanları parçalamış, bölmüş durumdadır, atomize olmuş bir kitle var karşılarında. Bunu da işte o yalan imaliyle ya da yarım hakikatler imaliyle, şimdilerde moda olan deyişle “algı yönetimiyle” gerçekleştiriyorlar. Sonuçta ortaya hiçbir şeye inanmayan insanlar, kimsenin kimseye güvenmediği bir durum çıkıyor. Bu da çok tehlikeli çünkü kamusal alanda birlikte durma olanağını yok ediyor.

Ama internet var, denebilir belki. Oysa internet ortamında anonim kalabildiğiniz için ve yüz yüze karşılaşma olmadığı için sorumluluk taşımak ve gerçek anlamda bir diyalog mümkün değil. İlk başta internet için şöyle düşünmüştük hepimiz değil mi; işte ne kadar demokratik, yatay ilişkiler mümkün olacak falan diye... Maalesef çok çabuk öyle olmadığı meydana çıktı. Hem üstelik sadece hükümetler değil; şirketler, korporasyonlar denetimi ele geçirdiler. Her şey metalaştı, falan... Ve bence en kötüsü karşılaşma imkânının, yüz yüze

gelme imkânının yokluğu. Aslında, Orwell'ın *Seksen Dört*'ü çoktan gerçek olmuş durumda. Her şey gözetim altında. Bence bunun panzehiri yüz yüze gelebileceğimiz ortamları arttırmak. Böyle ortamlarda tanımadığımız, haklarında ön yargılı olduğumuz insanları, toplulukları tanıyabiliyoruz ve onlarla ne kadar çok şey paylaştığımızı görüyoruz. Bir dönem örtülü kadınlara karşı ön yargı vardı ama yan yana geldiği zaman ya da ne bileyim mesela bizim derslerimizde, kadın çalışmalarında, ben onu çok iyi gördüm, ön yargılar kalmıyor. Benim en sevdiğim, en başarılı öğrencilerimin bazıları örtülüydü ve harika tezler yazdılar. O ortamda herkes birbirini birey olarak, gerçekten kim oldukları üzerinden tanıdı, verili kimliklere ilişkin kalıplaşmış yargılar üzerinden değil. Ama tanımadığınız vakit, yüz yüze gelmediğiniz vakit var olan ön yargılar sabitleniyor, daha da katılaşıyor.

Sosyal medyada istediğiniz gibi her türlü lafı söylüyorsunuz, hakaret edebiliyorsunuz ve hiçbir bedeli yok, hiçbir sorumluluğu yok. Bu aynı zamanda ahlaki çözülme teşvik ediyor ki, o da otokratik rejimlerde çok gördüğümüz bir şey. Yani her şey mübah, herkes her şeyle suçlanabilir, nasılsa bir bedel ödenmiyor. O yüzden döne döne söylemek lazım; bu yüz yüze gelişlerin, karşılaşmaların olduğu ortamlar çok kıymetli. İktidarlar da zaten bunları yok etmeye çalışıyorlar, en çok bundan korkuyorlar. Bugün, doğayı korumakla ilgili, içinde yaşadığımız dünyayı korumakla ilgili hareketlerden daha önemli pek az şey var. Ama bunu yapmaya çalışan herkese inanılmaz bir saldırı gerçekleştiriliyor. Neden? Çünkü orada bir karşılaşma ortamı var, omuz omuza gelme, yüz yüze bakma ortamı var ve bizzat o potansiyel iktidarda tehdit algısı yaratıyor.

Sosyal medya ve otokrasi arasındaki bağ özelinde çok kıymetli tespitleriniz olduğunu biliyoruz. Sosyal medya ve kamusal alanı bu bağlamda nasıl değerlendirirsiniz?

Ben sosyal medyayı bir kamusal alan olarak görmüyorum, bütün bu konuştuğumuz kriterler açısından. Bir yandan toplumsal kutuplaştırmayı daha da derinleştiren bir ortam ama aynı zamanda anonim kalmayı da mümkün kılan bir yer. Bir yandan hem manipülasyonu hem de yalan yaymayı normalleştiriyor ve sonuç olarak iktidarın bunları yapmasını meşrulaştırmaya hizmet ediyor. Bence en tehlikelisi, bu. Herkes yalan imaline alışıyor, linç etmeye alışıyor, şiddet uygulamaya -sözel olarak- alışıyor. Dolayısıyla iktidar bunları yaptığı zaman onlara karşı çıkmamak da yaygınlaşıyor, yani gene otokrasi ile olan ilişki çok ilginç bir şekilde kendisini gösteriyor orada. Ve şunu da gösteriyor tabii, gerçek bir tartışma ortamı değil, kimse kimseyi değiştirmiyor; herkes birbirine kendi mevziinden kurşun atıyor, sonuç olarak. Belki bazı açılardan bazı insanları düşünmeye sevk edebilir, ayrıca örgütlenip harekete geçmeyi de kolaylaştırabiliyor, ama o kadar. Yoksa burada monolog söz konusu. Yani tebliğ diyalog değildir, tartışma değildir. Kamusal alan tartışma içinde başkasını değiştirmeye çalıştığımız kadar kendinizin de değişmeye açık olduğu ortamdır. Sosyal medyada bunu ne kadar görüyoruz?

Çok haklısınız. Aslında tam bu noktada konuyu “anlam arayışı” meselesine getirmek istiyorum. Çünkü anlamak politik taraftarlıktan sıyrılarak politika üretebilmenin de merkezinde duruyor. Kitabınızda anlam meselesi üzerinde duruyorsunuz ve anlamın ilişkiselliğinden söz ediyorsunuz, buradan hareketle anlam üzerine konuşmak gerekirse esasında politik teorinin değerini de belirleyen “anlam” tam olarak neye gönderme yapar?

Siyaset teorisi anlam ve yorum üzerine kuruludur, bir kere. Bence, siyaset teorisi ile ilgili olan kişinin aynı zamanda toplumsal sorumluluğu vardır; içinde yaşadığımız durumları değerlendirmek, yorumlamak ama sadece bununla kalmayıp çeşitli konularda tavır almak da zorundasınız diye düşünürüm. Anlam peşinde koşmak zaten insanlığın bir özelliği; yani insan anlam arayan, anlam peşinde koşan bir varlık ama neyi nasıl anlamlandırdığınız, nasıl yorumladığınız olguları gerçekten anlayıp anlamadığınıza, doğru değerlendirip değerlendirmediginize bağlı. Yani teori mesela eski Yunan’da *theoros*’dan gelir. Theoros kim? Biliyorsun, her site kendi olimpiyat oyunlarını düzenler antik çağda ve bir siteden diğerine o olimpiyat oyunlarını gözlemlemek için elçi gibi birisini yolluyorlar. Ona da “theoros” deniyor. Gözlemlesin, ondan sonra gelsin kendi yorumuyla birlikte anlatsın diye. Dolayısıyla “teori” kavramının nereden geldiği önemlidir çünkü olgulardan kopuk teori olmadığını anlatır bize.

Düşünme yoksunluğu özellikle sosyal medyada, izlediğimiz bir şey. Bir düşünme yoksunluğu, bir düşüncesizlik denizi içinde kaybolmuşuz gibi geliyor bana. Oysa düşünme ile doğru eylem arasında çok önemli bir bağ var. Eğer düşünme yoksunuyunuz doğru bir zihinsel yargıda bulunamazsınız, o zaman da yaptığınız eylem zaten boşa gider.

Kutuplara bölünmüşlük ve ötekileştirme, birbirini düşünmeden suçlama ortamı tam da hep konuştuğumuz gibi otokratik rejimlerin arayıp da bulamadığı bir şey. Ve gördüğümüz kadarıyla, sosyal medyayı kullanan insanlar çoğunlukla bu oltaya geliyorlar. Ne var ki sosyal medya pekâlâ tek konulu, tek odaklı direnmeler için de kullanılabilir, nitekim kullanıldı. Bu araç kullanılarak hareketlenmeler, bir araya gelişler yaratılabilir; o açıdan gerçekten önemli, inkâr etmiyorum. Ama şunu da hatırlamak lazım mesela 60’larda 70’lerde sosyal medya yok, internet yok ama pekâlâ insanlar direnmek için gene de büyük kalabalıklar halinde bir araya gelmeyi başardılar. Yani şart değildir internetin varlığı ama tabii bir araçtır, bir fırsattır. Ancak çok da büyük bir şey yarattığını şimdiye kadar pek görmedik. Herhangi bir barış hareketi için, global ölçekte, bir şey yarattığını da doğrusu ben hatırlamıyorum. Üstelik çoğu zaman tam tersine, insanları bölmeye hizmet edebiliyor. Bugünkü ortamda herkes kendi farklılığını ortaya koymaya çalışıyor, ortak noktalarını değil. Oysa farklılığın tanınması başka bir şey, farklılığın kimlik siyaseti içinde dondurulup dışlamaya ve bölünmeye hizmet etmesi başka bir şey. Öyle olduğu zaman birlikte hareket etme imkânı kalmıyor, politika imkânı, politik eylem imkânı kalmıyor. Dediğim gibi bundan da en çok hem hükümetler hem de her şeyi tüketim nesnesine dönüştüren korporasyonlar çıkar sağlıyor.

Dediğiniz gibi politik eylem imkânı kalmıyor böylelikle.

Tartışma dediğiniz şey, sadece kendi bildiğini ya da kendi tutumunu savunmak değildir. Tamam, onu tabii ki savunacaksınız ama aynı zamanda başkasını dinleyip değişmeye de hazır olacaksınız. Herkes kendi mevziinden, kendi pozisyonundan birbirine salvo atışında bulunduğu zaman ortak direnme anlamında bir şey çıkmıyor. İktidar sahipleri de ellerini ovuşturup, seyrediyorlar. Dikkat edersen herkes suçu başkasına projekte ediyor, herkes birbirini suçluyor. Ama kimsenin kendi sorumluluğundan söz ettiği yok. Ben Türkiye toplumunun büyük çoğunluğunun bir tür “ergenlik hali”nde olduğunu düşünüyorum. Erginleşmeme halinin tipik göstergesi kendi sorumluluğunu kabul etmemektir. Hep bir başkası sorumlu, hep başka birisinde suç var, bende yok. Ama bu muhalefetine de, iktidarında da böyle. Dediğim gibi ergenlikten çıkmak, yetişkin olmak sorumluluğu üstlenmek anlamına geliyor. Aslında, tırnak içinde yenilgi dönemleri elverişli dönemlerdir bu açıdan. İnsanın/ toplulukların kendilerine bakması, kendilerini sorgulaması, muhasebe yapması açısından önemli bir imkân sunar. Ne ki, bu imkân hiç kullanılmıyor gördüğüm kadarıyla. Top hep taca atılıyor. Hep bir başkası sorumlu, hep “dış güçler” vs.

Tam da düşünme, sorgulama gibi konuları konuşurken biraz “düşünmeyi seçmek” meselesini konuşalım derseniz. Arendt, 1961 yılında *The New Yorker* adına Adolf Eichmann Davasını izlemek için Kudüs’e gittiğinde, savunma Eichmann’a yapılan suçlamaları reddediyor ve Eichmann’ın Nazi hukuk sistemine göre yanlış bir şey yapmadığını söylüyor. Eichmann, kendi bakış açısına göre yalnızca yasaların gereğini yapan ve Führer’in emirlerini yerine getiren bir vatandaş. Arendt, Eichmann’ın düşünmeksizin yalnızca yasalar ne diyorsa onu yerine getiren biri olduğunu kaleme alıyor. *Düşünme Etiği* adlı kitabınızda Eichmann davasından söz ettiğiniz bölümde siz de “Kişinin önce düşünmeyi seçmesi gerekir.” diyorsunuz. Bunu biraz daha açar mısınız?

Eichmann akıl sağlığı yerinde olan bir insan, gayet de yetenekli bir insan ama bile bile olup bitene hem gözünü kapamayı, hem de düşünmemeyi seçmiş. Yeteneğini, Nazi yönetiminin emrinde insanları en etkili ve ucuz biçimde katletmeyi becermekte kullanıyor. Tutumunu gerekçelendirmek için Kant’ın görev etiğine gönderme yapmaktan çekinmiyor. “Ben sadece bana verilen görevi yaptım” diye kendini savunuyor. Bu totaliter rejimlerde çok karşılaşılan bir şey. Çünkü aslında çoğunluğun işine geliyor tümgüçlü iktidarın dediğini yapmak, iktidar mekanizmasının bir vidası olmak. Üstelik ondan nemalanmak söz konusu. Biliyoruz ki Nazi Almanya’sında halkın önemli bir bölümü Hitler’i destekledi ve hem Yahudi kıyımından hem bütün bir göçmen politikasından, insanların mülksüzleştirilmesinden yarar sağladı. Yahudilerin el konulan malları nereye gitti? Toplumun önemli bir kesimine gitti. Hatta Polonya’daki komünistlerin mavi gözlü çocuklarına bile el konup Almanya’ya yollandılar ve kimse bunlar nereden, niye geldi diye sormadı. Yani bu tür işbirlikleri, suç ortaklıkları

çok var ve bunu da “Ne yapalım, ben devletimin bana verdiği görevi yapıyorum” diye kabul etmek de insanı herhalde rahatlatan, çıkarına gelen bir şey. Dolayısıyla orada birçok insanın bireysel sorumluluğu da var. Eichmann olayında Arendt’in özellikle vurgulamak istediği, Eichmann’ın bir canavar, ayrıksı bir varlık olmadığı ve herkesin belli koşullarda bir “Eichmann” olabileceği gerçeği. Tabii bu çok büyük bir tepkiye yol açtı. İsrail’deki mahkeme ve genel olarak İsraililer için şu daha kolaydı elbette: Eichman tam bir canavar, onu astığımız zaman ya da onun gibileri yok ettiğimiz zaman olay bitecek. Hayır, öyle değil; nitekim bizatihi şimdi İsraililerin aynı canavarlıkları yaptığını görüyoruz. Yani dolayısıyla bu düşünme yoksunluğu canavarlıkla, psikopatlıkla ilgili olan bir şey değil; bir seçim. Bu “nafile seçim”i herkes yapabilir. Tıpkı düşünmeyi seçmenin de herkesin yapabileceği bir şey olması gibi. Arendt bunun üzerinde çok durur. Düşünme öyle sadece filozoflara, fildişi kulelerde oturan eğitilmiş bir avuç insana mahsus bir şey değildir. Bütün insanlar düşünme yetisine sahiptir ama **öncelikle düşünmeyi seçmek** gerekir. O da belli durumlarda cesaret gerektiren bir şeydir. Düşünmeyi seçmeye cesaret etmek diye bir şey var; çünkü onun sonucunda eylemde bulunmak, tavır almak zorundasınız ve onun bedeli var. Dolayısıyla orada çok net bir seçim söz konusu. Otomatik bir şey değil düşünmek.

Buradan “kadın hareketi”ne gelmek isterim izinizle. Siz aynı zamanda Türkiye’de kadın hareketinin önemli isimlerindensiniz. Kadın hareketi söz konusu olduğunda bir kimlik politikasından söz etmek mümkün ancak diğer yandan bu hareket öyle bir hal aldı ki bir anlamda kesişimsellik de açıklanabilecek bir noktada durarak pek çok muhalif hareketten çok daha fazla mevzi genişletebildi. Türkiye’de kadın hareketi ve Türkiye siyasi hayatındaki rolü üzerine ne söylersiniz?

Ben çok önemli olduğunu düşünüyorum çünkü bu, senin de dediğin gibi, kesişimsel siyaset meselesini gündeme getiren ve uygulamaya çalışan bir muhalif hareket, şu anda neredeyse tek muhalif hareket bile diyebiliriz. Önemli ölçüde başarılı da olduğunu düşünüyorum. Çünkü farklı kesimleri belirli hedefler etrafında birleştirmeyi beceriyor. Başarılı oldu derken, İstanbul Sözleşmesi’nden çıkılmamasını belki başaramadı ama ona giden süreçte çok önemli şeyler başardı. Hem İstanbul Sözleşmesi’ni tanıttı, farklılığı yaygınlaştırdı hem de çok sayıda insanı onun etrafında birleştirdi. Dolayısıyla sadece o sonuca bakarak değerlendiremezsin; ya da ne bileyim aynı zamanda işte ekoloji hareketiyle, sınıfsal hareketlerle birleşmeyi başardı. Bunların hepsi çok önemli çünkü kesişimsel siyasetin ipuçlarını veriyor. Kesişimsellik kavramı belki biraz çeviri kokuyor, ama ne demek istendiğini anlıyoruz. Ben onu kendi dilime “bütün ezilenlerin dertleriyle dertlenmek” diye çeviriyorum. Hakikaten, bütün ezilenlerin dertleri bizim de dertlerimiz olmalı ve o dertlere ilişkin tavır alabilmeliyiz. Kadın hareketi bence bu konuda iyi bir sınav verdi, veriyor. Ancak kadın hareketi içinde de gene yer yer dogmatik, özcü bir kimlikçilik ve biraz “kol kırılır yen içinde kalır” eğilimi yok değil. Oysa kadınlar arasında da hem sınıfsal hem kültürel farklılıklar, hem de güç farklılıkları vardır ve bu konularda adil olunmadığı zaman adalet duygusu yara alır.

Adaletle ihtiyacı olanların kendilerinin adil olması elzemdir. O yüzden kadınların kadınlara uygulayabildiği baskıyı, denetimi, mobbingi vb. mutlaka açığa çıkarmak, konuşmak ve eleştirmek gerektiğini düşünüyorum. Bu feminist etik açısından son derece önemli. Eğer bunu yapmayı beceremezsek o zaman kendi hak savunumuz da yara almış olur ve ne feminist etiğe bağlı kalmış oluruz, ne de feminist siyasete. Bunların özellikle bu dönemde daha da önemli olduğunu düşünüyorum. Çünkü işte biraz önce dediğim gibi kendi içine, kendi tarafına eleştirel bakma imkânının olduğu bir dönemdeyiz. Dolayısıyla, bunu yapalım ve buradan gerçek anlamda bir adalet duygusu, adalet tavrı ortaya çıkaralım diye düşünüyorum.

Kadınlar da bu eril hegemonyanın bir parçası haline geliyor kimi zaman.Bu konuda siz ne söylemek istersiniz?

Sisteme suç ortaklığı yapmak meselesi bu, tabii. Yani erkek egemen sistem ataerkillik dediğimiz şey o kadar güçlü ki kadınlar önemli ölçüde bunu içselleştiriyorlar ve yeniden üretilmesine de destek olabiliyorlar. O yüzden kadınlar muazzamdır, pirüpahtır, annedir, barışçıldır vb. diye kendi sırtımızı sıvazlamanın manası yok. Bu, tehlikeli bir özcülük. Her türlü iktidarın ideolojik etkisi de, ideolojik olmayan yani maddi etkisi de zaten bütün kesimler üzerinde işlevsel ve ezilenler de bunun dışına ancak bilinçli çabayla çıkabiliyorlar. Nitekim kadınlar da bu sistemin içindeler ve eril hegemonyadan etkileniyorlar. Üstelik 20. yüzyılda kadınlar hem çalışma hayatına, hem siyasete, hem de diğer alanlara eskisine göre daha fazla katılma imkânı buldular. Bu elbette çok olumlu bir şey ama öte yandan iktidar kullanma alanları da genişledi. İktidar pastasından aldıkları küçük payı genişletmeye çalışıyorlar. O payı genişletirken erkeklerle mücadele etmek kolay değil. Dolayısıyla başka kadınlarla rekabete giriyorlar ve onlar üzerinden kendi paylarını genişletmeye çalışıyorlar. Burada gene eril sistemin böl/yönet mantığı işliyor. O nedenle kadınlar arasındaki güç ilişkilerini ve eşitsizliklerini göz ardı etmemek gerekir. Yoksa yaptığımız politikanın dönüştürücü olduğundan söz edemeyiz. Değiştirmeye çalıştığımız eşitsizlikleri ve hiyerarşileri yeniden üretmemeye dikkat etmek lazım. Kadınların hak kazanması bir yandan bütün kadınlar için önemli kazanımlar getiriyor ama bazı kadınlar için daha fazla kazanım getiriyor ve onlar da başka kadınların sırtından yükselmeyi tercih edebiliyorlar. Burada tabii bilinç faktörü çok önemli oluyor. Dolayısıyla sırf kadın olmak dayanışma için yeterli bir şey değil, feminist bilince sahip olmak lazım ve o bilincin de eleştireliliğini hiç yitirmemesi lazım.

Kadınların kazanımlarının tam karşısında yer alan bir erkek dayanışmasından söz etmek mümkün. Hatta siz bu dayanışmayı kitabınızda Osmanlı'dan Türkiye'ye geçiş sürecine bakarak “nafile biraderlik sözleşmesi” olarak tanımlıyorsunuz. Bunu biraz daha açar mısınız? “Nafile biraderlik sözleşmesi” Türkiye’de siyaset geleneğini anlamaya da ışık tutuyor esasında.

Ben uzun zamandır Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçişte çok önemli bir süreklilik unsurunun “ataerkillik” olduğunu söylüyorum ve bugün maalesef bunu daha da net gördüğümüzü düşünüyorum. Yani sonuç olarak Türkiye’de İslamcı, laikçi, modern, gelenekçi vesaire çok

çeşitli bölünmeler var. Ama ataerkillik bütün bu bölünmeleri kesen bir şey, bir süreklilik zemini. Elbette Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçişle ve laikleşmenin gerçekleştirilmesiyle kadınlar açısından çok önemli bir kazanım elde edildi, kadınlar kamusal alanda eşit yurttaş olma imkânına kavuştular. Ama erkekler bazı imtiyazlarını kaybetti, o süreçte. Ve bir kısmı bu durumu zaten hiç kabul etmek istemedi, bir kısmı da işte modernlik adına, sekülerlik adına kabul etti. Ne var ki çok da içselleştirmediler kadınların kazanımlarını. O yüzden de bir tür erkekler arası sözleşme, "biraderler sözleşmesi" devam ediyor. Bugün üstelik daha net görüyoruz maalesef. Örneğin bir nafaka tartışması oluyor bakıyorsunuz sadece sağcılar, İslamcılar değil, hemen her kesimden erkekler "Evet, bu haksızlık ortadan kalksın" diye ayağa kalkıyor, nafaka hakkının içeriğini bile bilmeden. Yani istedikleri kadar demokrat olduklarını, eşitlikçi olduklarını söylesinler, söylemek başka, yapmak başka. O yüzden, bir nafile biraderlik sözleşmesinin devam ettiğini açıkça görüyoruz. Nafileliği nereden? Toplumun yarısını ikincilleştiren, onun katkısını da yok sayan, istemeyen bir sözleşme bu, o nedenle nafile! Ve o yüzden de 21. yüzyılın "Türkiye yüzyılı" olacağı hayali, çok kof bir hayal. Kadınların katkısını istemeyen, onların eşit varoluşunu kabul etmeyen bir hayalin kof olmaması mümkün değil. Bunu özellikle erkeklerin fark etmesi gerekir. Yani kendisine demokrat diyen, kendisini eşitlikçi zanneden erkeklerin, cinsiyet eşitliğinin ne anlama geldiğini, bunun demokrasiyle olan ilişkisini görmeleri gerekir. Bu olmadan 21. yüzyılda demokrasiden söz edilebilir mi?

Türkiye siyasetine bakıldığı vakit kadınlara çeşitli ayrıcalıklar tanınmaya çalışıldığı söyleniyor. Siyasette kadınlara daha fazla alan açılmaya çalışılıyor vs. ama bunlar sembolik düzeyde kalıyor maalesef.

Evet, gene nafile biraderliğin kendisini gösterdiği önemli alanlardan biri. Siyasi partiler bir yandan kadınların katkısını önemsiyorlar, mecburen; çünkü hem seçmen olarak hem başka alanlarda kadınların katkısı önemli. Ama iş kadınları milletvekili aday yapmaya geldiği vakit kadının adı yok. Kadınlar üzerine bir sürü laf, bir sürü yüceltme kol geziyor ama pratiğe baktığımız zaman kadınların ismi de yok, cismi de. Dolayısıyla kadınların kapıları zorlaması, kapıdan giremezlerse pencereyi kırıp girmeleri gerekiyor. Başka çare yok. Kadınlar her alanda sürekli mücadele etmek zorundadır. Kadınların mücadelesi hiç bitmez.

Ama bir konuşmanızda "Bir noktaya gelince-bir sıçrama diye tanımlıyordunuz bunu- işte oradan ne kadar dönerse dönsün artık o yol açılmıştır" diyordunuz. Türkiye için de benzer bir şey söylenebilir esasında, ne olursa olsun kadınlar önemli bir yol kat ettiler.

Doğru, hakikaten öyle. Şimdi topluma bakıyorsun, pek çok alanda olduğu gibi kadın haklarında da açılan gedikler, geriye gitme istekleri var ve toplumdaki muhafazakârlığa, gelenekçiliğe, ataerkilliğe güveniliyor bunu sağlamak için. Öte yandan topluma baktığında her kesimden kadının çok daha bilinçlenmiş olduğunu görüyorsun. Öyle kolay kabul ettirebilecek şeyler değil, bunlar. Bakıyorsunuz birileri kalkıyor erkeğin çok eşliliğinden bahsediyor. Hadi

bakalım gelsinler İslamcı ya da dindar kadınların çoğunluğuna kabul ettirsinler. Bu o kadar kolay değil. Ben bu bakımdan kadınlara önemli ölçüde güveniyorum, mücadele edeceklerine güveniyorum, öyle kolay boyun eğeceklerini sanmıyorum. Ama tabii durumun özüne ilişkin bir bilince ve o bilincin yaygınlaştırılmasına ihtiyaç var. Kadın hareketi o konuda çok önemli bir işlev yerine getiriyor. Özellikle yasal kazanımları savunmak konusunda. Geçmişte bazı arkadaşlar “Aman yasalar da neymiş, önemli olan uygulamadır” diyerek yasanın önemini küçümsüyorlardı. Oysa evet, yasa ile pratik uygulama arasında hep bir boşluk vardır, ancak bir maniveladır yasa ve onu değişim için kullanırsınız, çünkü dayandığınız referanstır. O yasanın olmadığı yerde, hiçbir referansınız kalmaz. Şimdi Türkiye tam da bunu yaşıyor. Mesela işte Afganistan’a bakın, kadınları koruyucu hiçbir yasanın olmadığı bir yer. Neye dayanarak kendinizi savunacaksınız? Ama burada yasalar var Cumhuriyet sayesinde ve o yasaları savunmak bugün çok önemli, geri çekilmemek, pes etmemek çok önemli. Hep dediğim gibi kadın mücadelesi hiç bitmiyor, dünyanın hiçbir yerinde bitmiyor. Hiçbir kazanımı oldubitti diye kabul etmek mümkün değil. En kırılğan olan haklar daima kadın hakları, hep onu görüyoruz. Ve bütün dünyada otokrasiler hep kadın haklarına saldırıyorlar, bu da bir tesadüf değil. O nedenle bunun çok iyi bilincinde olmak ve kazanımlarımıza sahip çıkmak gerekir. Direnme imkânını ayakta tutmak önemli, bunu nasıl ayakta tutacağımız. Ama işte bunları konuşmak bile bence direnme imkânının parçası. O yüzden konuşmaya devam etmek lazım.

Çok teşekkürler.

Ben de emeği geçen herkese çok teşekkür ediyorum.

Kültürel Çalışmaları Önemsemek*

Caring for Cultural Studies

Güliden Demir¹

ÖZ

Bu makale hem Ted Striphas'ın editörlüğünü başlatmakta hem de *Cultural Studies*'in kıdemli editörü Lawrence Grossberg'in katkılarını yansıtmaktadır. Kültürel Çalışmalar' alanının refahını değerlendirmeden önce derginin son 28 yılda yaşadığı dönüşümlere kısaca değinerek konuya giriş yapılmaktadır. Buradaki iddia, Cultural Studies'in başta gelen ilkeleriyle derinlemesine düşünmeye daha az zaman ve dikkat ayırdığı ve bu nedenle alanın geleceğinin temel kavramların zamanımızın acil politik sorularına yanıt verme görevine uygun olup olmadığını sorgulamaya kısmen bağlı olduğudur. Makale daha sonra kültür kavramını, özellikle çok kötülenmiş (aslında haklı olarak kötülenmiş) 'yüksek kültür' geleneği bakımından yeni bir bağlamda ele almaktadır. Yazar, soylu çıkarlara ve estetik tarzlara boyun eğmekten ziyade makalenin aralarında *kültürün önemsemek* anlamına geldiği şekilde kaçak bir teorik çizgi tanımlamaktadır. Bu kavramsal hareket, makalenin ana argümanı için zemin hazırlamakta, yani Cultural Studies'in hem adına hem de entelektüel politik emellerini karşılaması için, dergi, görüşlerini ayakta tutan altyapıyı önemsemeye önemli ölçüde zaman ayırmalıdır. Makale, bir altyapı uzmanı olarak Lawrence Grossberg'in Cultural Studies'i önemsemek için gösterdiği bazı çabaların altını çizerek ve ileride ne alanın ne de bu derginin kendi başının çaresine bakamayacağını gözlemleyerek sona ermektedir.

Anahtar kelimeler: Lawrence Grossberg, Kültürel Çalışmalar, kültür, yüksek kültür, önemsemek, altyapı

ABSTRACT

This essay both inaugurates the new editorship of Ted Striphas and reflects on the contributions of Cultural Studies' longtime editor, Lawrence Grossberg. It opens by reflecting briefly on the journal's transformations over the last 28 years before taking stock of the wellbeing of cultural studies as a field. The claim here is that cultural studies have devoted less time and attention than they used to with regard to thinking through its first principles; thus, the future of the field partially hinges on asking whether the field's core concepts are up to the task of answering the urgent political questions of the present. The essay then recontextualizes the concept of culture, specifically with respect to the much maligned and indeed deservedly so tradition of high culture. The author identifies a fugitive theoretical line in the recesses of cultural studies, one in which culture signifies care rather than a subordination to patrician interests and aesthetic styles. This conceptual move sets the stage for the central argument of the essay, which states that for the field of cultural studies to live up to both its name and intellectual political ambitions, it must devote significant time to caring for the infrastructure that sustains its body of ideas. The piece concludes by highlighting some of Lawrence Grossberg's efforts as an infrastructuralist, his care for cultural studies, and observations on how neither the field nor this journal will be able to sustain itself without moving forward.

Keywords: Lawrence Grossberg, cultural studies, culture, high culture, care, infrastructure

*Ted Striphas (2019) "Caring for Cultural Studies, Cultural Studies", 33:1, 1-18, Taylor & Francis Group. Bu eser, yazarından yazılı izin alınarak tercüme edilmiş ve yeniden yayımlanmıştır.

¹Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Nişantaşı Üniversitesi, Yeni Medya ve İletişim (İngilizce) Bölümü, İstanbul, Türkiye

ORCID: G.D. 0000-0002-6028-5496

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Güliden Demir,
İstanbul Nişantaşı Üniversitesi, Yeni Medya ve İletişim (İngilizce) Bölümü, İstanbul, Türkiye
E-mail: 1gulidendir@gmail.com

Başvuru/Submitted: 12.10.2023

Kabul/Accepted: 30.10.2023

Atıf/Citation: Demir, G. (2023). Kültürel çalışmaları önemsemek. *4. Boyut Journal of Media and Cultural Studies - 4. Boyut Medya ve Kültürel Çalışmalar Dergisi*, 23, 229-246.
<https://doi.org/10.26650/4boyut.2023.1374883>

1 Çevirmen Notu: Makalede dergi isminin telaffuz edildiği yerlerde Cultural Studies aynen yazılmış, alandan bahsedilen yerlerde Türkçe dilinde karşılığı olan Kültürel Çalışmalar kavramı kullanılmıştır.

Bu sayı, *Cultural Studies* dergisi için bir geçiş ve devamlılık anını temsil etmektedir. 1990'dan beri ilk kez dergi künyesinin ilk sırasında Lawrence Grossberg'in ismi yok. Larry, Onursal Editör olarak yeni rolüne geçiş yaparken, arkasında doldurulması imkânsız büyük boşluklar bırakmaktadır. 28 yıl, bunca emekten ve bunca *özenden* sonra 'teşekkür etmek' yetersiz kalıyor. Belki de kültürel mirasını onurlandırmanın en iyi yolu, onun *Cultural Studies*'e bakış açısının– hem alan hem de dergi için – kalıcı olmasını sağlamaktır. Bu nedenle, bu özel bölümün sayfalarında Larry'nin temel kavramlarını ve katkılarını (*hikayeler* üzerine Wood, *orantılılık* üzerine Spielman, *bağlamsalcılık* üzerine Davis, *deney* üzerine Spiegel ve *şimdiki zaman* üzerine Behrenshausen) ve bu derginin gelişen teorik gerekliliklerini yansıtan denemeler bulacaksınız (Guattari ve Deleuze üzerine Wiley ve Wise). Bu nedenle yayın kurulu sayfasında artık hem Stuart Hall hem de Lawrence Grossberg'in 'vizyonuna bağlı' bir dergi göreceksiniz. Akıl hocam ve arkadaşım Larry'nin neredeyse yirmi beş yıldır Asistan ve Sorumlu Editör, özel sayı editörü ve yardımcı editör, editör kurulu üyesi, Kitap İnceleme Editörü, yardımcı editör ve katkıda bulunan yazar olarak bir parçası olduğum bir dergi olan *Cultural Studies*'i bana emanet edeceği için hem çok mutluyum hem de onur duyuyorum. Kariyerim boyunca çok sayıda bilimsel yayıncılıkla çalıştım, ancak *Cultural Studies* bana diğer tüm mecralardan daha fazla evim gibi hissettirdi.

Chapel Hill Kuzey Karolina Üniversitesi'ndeki¹ yüksek lisans eğitimimin ilk dönemi olan 1995 sonbaharında *Cultural Studies* için çalışmaya başladığımda dergi dokuzuncu yılındaydı ve yılda üç sayı yayımlıyordu. Başvurular kağıt üzerinde üç nüsha olarak yapılıyordu; dergi ile ilgili neredeyse tüm kayıtlar Larry'nin kampüs ofisindeki devasa bir dosya dolabında dosya klasörlerinde bulunuyordu; derginin günlük çalışmasında bol miktarda fotokopi işi vardı; yazar ve editöryal yazışmalarımızın çoğu posta aracılığıyla gerçekleşiyordu; web sitelerinden alıntılar neredeyse hiç yoktu ve olanlar da şüpheliydi; elle yazılmış metin incelemeleri alışılmadık bir durum değildi. Tamamlanmış sayıları, herhangi bir görüntünün baskıları ve slaytları ile birlikte 3 adet ½ inç disketlerde yayıncıya gönderirdik ve Microsoft Word veya WordPerfect (ikincisi birincisi için hala geçerli bir rakiptir) biçimindeki baskı öncesi el yazması dosyaları da kabul ederdik. *Cultural Studies*'in başarısı ve kronikleşen birikmiş yayınları birleşerek yayın sıklığımızı 1998'de yılda dört sayıya ve tekrar ardından 2002'de yılda altı sayıya çıkardı. Derginin gönderim, inceleme ve üretim araçları çevrimiçi ortama taşındıkça kâğıt kullanımı seyrekleşti. Bu arada, el yazması trafiğimizin kaynakları Avustralya, Birleşik Krallık ve ABD'nin çok ötesine doğru genişledikçe, dergi, mütevazı bir ara bölgeden hareketli bir küresel kavşağa dönüştü.

Tüm bunlardan Lawrence Grossberg, eski yardımcı editörler Janice Radway (1991-1995) ve Della Pollock (1995-2013) ve derginin üretilmesine ve bir nebze de olsa yönetilmesine yardımcı olma fırsatı bulan benim gibi çok sayıda lisansüstü öğrencisinin idaresi altında *Cultural Studies*'in nasıl büyüdüğünü ve değiştiğini değerlendirmenin bir yolu olarak bahsediyorum. Bugün, *Cultural Studies*, geçmiş başarısının ve devam eden refahının bir göstergesi ve bir şekilde dergiyle temas etmiş herkes için bir kanıt olarak yayıncımızın beşerî bilimler ve sosyal bilimler alanındaki en önemli yayınlarından biridir.

Cultural Studies'in daha geniş entelektüel oluşunu için de aynı Şey söylenebilir mi? Bir taraftan, alana hizmet veren yayınların yelpazesi son 25 yılda önemli ölçüde genişledi. Artık düzenli olarak Kültürel alışmalar temalı konferans ve etkinliklere ev sahipliği yapan çok sayıda profesyonel topluluk bulunmaktadır. Hatta Kültürel çalışmalarda ödüller bile kazanabilirsiniz; bu dergi, adını Stuart Hall'dan alan bir derginin sponsorluğuna destek olmaktadır. Diğer taraftan, Amerika Birleşik Devletleri'ndeki hiç kuşkusuz sınırlı olan konumundan Şunu da gözlemliyorum:

- Bir zamanlar Kültürel çalışmalara atfedilen tartışma, karizma ve otoritenin bir kısmını özümsemiş görünen bir dizi entelektüel yol arkadaşı- aktör ağ teorisi, yeni materyalizm, nesne yönelimli ontoloji, dijital beşerî bilimler ve medya arkeolojisi, bunlardan sadece birkaçı.
- Kültürel çalışmalara zayıflayan bir bilimsel oluşum veya bugün ilgisi esas olarak entelektüel-tarihsel bir sahada yatan bir alan olarak yaklaşan öğrenciler ve ğretim yeleri. Kay'in (2017, s.770) yakın zaman önce ifade ettiği gibi 'Kültürel çalışmalarda "acemi" gibi hisseden biri olarak, elimde değil ancak bazen sıcağı ve ışığı, teri ve gözyaşlarını ve erken oluşumun katıksız duygusal yoğunluğunu "kaçırmış biri" gibi hissediyorum.' (Karşılaştırın: Littler 2016).
- Özellikle Kültürel çalışmalara adanmış aktif listeler ve diziler tutan kitap yayıncılarında belirgin bir düşüş.
- 2002'de Birmingham Üniversitesi Kültürel alışmalar ve Sosyoloji Bölümü'nn (eski adıyla ağdaş Kültürel alışmalar Merkezi) kapatılmasıyla ve belki de daha az sembolik olarak, bir zamanlar bu dergiye ev sahipliği yapan Chapel Hill Kuzey Karolina niversitesi'ndeki Kültürel alışmalar programının 2009'da kaldırılmasıyla örneklenen küçülen kurumsal ayak izi.²

O halde, bir fırsat olması bakımından hevesli ve aynı zamanda ne kadar dağınık olursa olsun Kültürel çalışmaların zamanının geçmiş olabileceği duygusundan rahatsız olarak bu editörlüğe başlıyorum. Gerçekten de bugün, tıpkı 20 yıl önce Frank'ın (1999, s.y.) söylediği gibi, Kültürel alışmaların 'Soğuk Savaş döneminden beri hiçbir pedagojinin sahip olmadığı kadar liberal sanatlarla hâkim olduğu' iddia edilebilir mi?

Temel Kavramlara Dönüş

Bu, basitçe, Kültürel alışmalar alanında çalışma yürüten kişilerin insanları davamıza çekmek konusunda başarısız oldukları anlamına gelmez. Kültürel alışmaları etkileyen birçok koşul var. Bunların arasında: Amerika Birleşik Devletleri de dahil olmak üzere uluslarda yükselen muhafazakarlık ve hatta faşizm dalgası -İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki 20-30 yılda ve daha sonraki yıllarda liberalizmin 'sadece baskın değil ayrıca tek entelektüel gelenek bile' olduğu ve 'hiçbir muhafazakâr veya gerici fikrin genel dolaşımda' olmadığı

iddia edilebilir (Trilling 2008, s. xv).³ Tersine bugünkü duruma daha yakın görünüyor. Yirminci yüzyılın son çeyreğinde Kültürel Çalışmaların aniden büyümesi, kısmen, çeşitli coğrafi bağlamlarda gerici (ve benzer) ilke ve politikalara karşı talihin çarpıcı bir şekilde tersine döndüğünü tespit etme çabalarına atfedilebilir (bkz., örn. Hall ve diğerleri 1978, Hall 1988, Grossberg 1992, Grossberg, 2005, Ayrıca bkz. Morris 2006, Grossberg 2015, 2018).

Elbette, Kültürel Çalışmaların politik-entelektüel tarihinin kanonik açıklamalarının yeniden üretilmesindeki farklılıklar düzeltme konusunda dikkatli olunmalıdır. Abbas and Erni'nin (2005, s. 4) gözlemlediği gibi; eleştirel-uluslararası bir yönelim benimsemek, bu derginin yapmaya çalıştığı gibi, "kanonik olanı"n yeniden şekillendirilmesi (ve tamamen terk edilmemesi) ve "uluslararası/yerel bağlantı noktasının" çeşitli tarihsel, jeopolitik ve entelektüel konularla ilişkili olarak titizlikle bağlamsallaştırılması anlamına gelmektedir. Zamansal olarak konuşursak, aşağı yukarı aynı şey söylenebilir. 1970'lerde, 80'lerde ve 90'larda Kültürel Çalışmalar, yirmi birinci yüzyılda olduğu gibi kesinlikle riskli bir işti. Bu riskin doğası değişti; ancak sağcı medya, kanun yapıcılar, entelektüeller ve düşünce kuruluşları tarafından hedef alınan; taciz, korkutma, tasfiye, tehdit, şiddet olayları ve daha fazlası yoluyla eylemlerinden ve fikirlerinden alenen 'sorumlu' tutulan akademisyenlere – sıklıkla kadınlara ve beyaz olmayanlara – yeni gözetim biçimleri getirildikçe risk genişliyor ve yoğunlaşıyor.⁴

Buna bağlı olarak, Cultural Studies'in birinci kurumsal referans noktası olan üniversitenin son 30-40 yılda nasıl bir dönüşüm geçirdiğini de göz önünde bulundurmak gerekir. Readings (1996) bunun geldiğini ilk görenler arasındaydı: kültürel sermayenin değeri düştüğünde, hatta çöktüğünde veya 'yatırım getirisi' yalnızca en kaba ekonomik ve itibar göstergeleri açısından tasavvur edilebildiğinde – üniversite ne önerebilir – üniversiteye ne olur? Cultural Studies bu ortamlarda varlığını sürdürür, evet, ama büyük olasılıkla kalıntı olarak. Hall'un (2016, s.y.; vurgu orijinalde) araç paylaşım hizmeti Uber'in imajında yeniden inşa edilen üniversitenin masalı şunu anlatıyor:

Giderek daha az sayıda akademisyenin, zor, karmaşık veya başka bir şekilde ekonomik açıdan verimsiz ve sürdürülemez olarak değerlendirilme riski taşıyan, eleştirel eğilimi olan sanat ve beşeri bilimler derslerini öğretme şansını denemeye hazır olduğunu hayal etmek çok kolay: diyelim ki; çünkü aslında iş, tüketim ve bir başkasının özel olarak sahip olması için büyük karlar elde etmekten daha fazlasını konu alan alternatif sosyal, politik ve ekonomik gelecek vizyonlarını keşfederek statükoya (yalnızca hizmet etmek yerine) ona meydan okuyorlar.

Bu durumun üniversiteye özgü olmadığını ve bilimin, tıbbın, hukukun, hükümetin, 'ana akım medyanın' ve bir dizi diğer yerleşik otoritelerin iddialarının artan bir şüphelilikle karşılandığı daha geniş bir bilgi ve uzmanlık kriziyle daha kötüleştirildiğini söylemeye gerek yok (Grossberg 2005, ss. 273–289, Grossberg 2015, ss. 44–99).

Cultural Studies ortaya çıktığı koşullara çok az benzerlik gösteren teknolojik bir ortamda da var olur. Elbette 1960'lardan bu yana kablolu televizyonun, kişisel bilgisayarların,

internetin, mobil ve giyilebilir cihazların ve bunlarla ilgili her türlü eser ve olgunun yükselişinden bahsedilebilir. Alanın kendi akademik iletişim aygıtı bu noktada, açıklayıcı olsa da sıradan da bir örnek sunuyor. 1960'lı ve 70'li yıllarda, birçoğu bugün bilimsel yayıncılığın baskılarını kavrayamamış, varlıkları çoğunlukla akademisyenler, yazarlar, aktivistler ve sanat uygulayıcılarından oluşan birbirine sıkı sıkıya bağlı toplulukların iyi niyetine (ve daktilolara, teksir makinelerine, posta pullarına vb.) dayanan, büyük ölçüde birbiriyle bağlantısız, zanaatkar faaliyetler dizisi mevcuttu. 1980'lere gelindiğinde, en azından bazıları kendi yayıncımız Routledge gibi olan küçük, genellikle sol eğilimli yayıncılar tarafından absorbe edilmiş olan pek çok yayın, o zamandan beri çok uluslu kurumsal holdingler tarafından yutulmaktadır. Önemli istisnalar dışında Kültürel Çalışmalar alanında yayın yapmak artık son derece profesyonel, sermayesi yoğun, küresel bir operasyona katılmak anlamına geliyor (Morris 1990, s. 21, Morris ve Muecke 1991, Hall 2008, Striphas 2010, Striphas ve Hayward 2013). Bu esnada Kültürel Çalışmalardaki dizilerin sayısı artmış olabilir ancak çoğu zaman alanın söylemek zorunda olduğu şeylerin çoğunun kilitlendiği muazzam ödeme duvarları pahasına -tam olarak gerçekleştirilmiş bir Kültürel Çalışmalar yerine potansiyel bir Kültürel Çalışmalar. Tüm bunlar tescilli arama algoritmalarının bilgiyi ve enformasyonu ne ölçüde ayırttığı hakkında bir şey söylememektir. Bu, 'araştırma', 'hakem incelemesi' ve 'editörlük' kelimelerinin artık ne anlama geldiğine dair ciddi soruları gündeme getirmesi gereken bir şeydir.

Cultural Studies'in işini yapma ve mesajını yayma becerisini etkileyen dışsal, sistemik faktörler hakkında konuşmaya devam edebilirim ancak daha içsel bir zorluk – daha alakalı olmasa da eşit derecede önemli ve aslında temel olanı – hakkında konuşmak için vites değiştirmek istiyorum. Yukarıda, üniversitenin ve kültürel sermayenin azalan getirileri hakkındaki gözlemlerimde buna işaret etmişim. Etrafında toplandığımız kritik terim – *kültür* – ya artık bizim düşündüğümüz anlama gelmiyorsa ya da davranmasını gerektiğini düşündüğümüz gibi davranmıyorsa ya da var olduğunu düşündüğümüz gibi mevcut değilse? Grossberg (2006, s. 17) bunu şu şekilde ifade eder: '[Kültürün] önemli olduğu yönler – ve dolayısıyla etkileri – henüz bağlamsallaştırmaya veya teorileştirmeye başlamadığımız şekillerde değişti'.

Bu arada, geçmişin Kültürel Çalışmaları ile günümüzün Kültürel Çalışmaları arasındaki çarpıcı bir fark, kültür sorununun – başlı başına – ne ölçüde kayda değer olduğudur. Bu, Raymond Williams'ın (1958, 2001) hem *Culture and Society*'de hem de *The Long Revolution*'da ve haklı olarak tüm kariyeri boyunca boğuştuğu belirleyici sorunsaldı (bkz. örn. Williams 1973, 1977, 1981, 1983). Bu, aynı zamanda Hoggart (1957) ve Thompson (1966) için hem kendi imza çalışmalarında hem de ötesinde uzun uzadıya ele aldıkları yoğun bir meseleydi. Daha yakın zamanlarda bu davayı Grossberg (2006, 2010), Manganaro (2002), Denning (2004), Bennett (2015), Ismail (2015) ve Hale (2018) üstlendi (Ayrıca bkz. Striphas 2016). Ancak, aşırı genelleme yapma riskini göze alarak, *kültür* sorunu merkezden çevresel bir meseleye kayd ve artık sürekli derin düşünmeden yoksundur. Cultural Studies, kültürü ya değer rejimleri ya hem maddi hem de maddi olmayan eserler ya da düşünce, davranış,

ifade ve özdeşleşme alışkanlıkları olarak tasavvur ederek *kültür*ün köklü tanımlarına baskı yapmaktan çok, bu tanımların içinde faaliyet gösterme eğilimindedir. Hale (2018, s. 507) bu noktanın altını çiziyor:

Elbette hiçbir kavram farklı, bazen de karşıt bakış açıları ve çıkarlarla bağlantılı çoklu anlamlandırmaların karmaşıklığından muaf değildir. Sorun, ‘kültür’ gibi bir kavramın ve onun türevlerinin (kültürel tanıma, kültürlerarası ilişkiler ve ‘ata kültürü’nü de ekleyeceğim) masum veya şeffaf olarak ele alındığında ortaya çıkıyor.

Açıkça metafiziğimize güvendiğimiz için, bildiğimizi sandığımız ama kısmen yanlış anlamış olabileceğimiz bir konu hakkında bol miktarda araştırma yaparak az çok – mevcut haliyle – ilerlemekte özgürüz.

Buradaki mesele tam olarak rehabet değil. Peters’a (2015, s. 10) göre ‘Temel Bilgiler, öğrenme alanının en kolay değil, en zor kısmıdır.’ Çok yakın, çok hayati, çok *gerekli* oldukları için sürekli eleştirel incelemeye direnme eğilimdedirler. Bunları sorgulamak, derin entelektüel (ve politik) yönelim bozukluğuna yol açabilecek bir dizi temel değer, varsayım ve anlatının tozunu atmak anlamına gelir. Paradigma değişimleri (Kuhn’un [1970] terminolojisini kullanırsak) rahatsız edicidir. Sözde normal bilim, emniyet ve güvenlik, işlerin olağan seyirinde olduğu hissi sunuyor gibi görünebilir, ancak aynı zamanda akademik oluşumları riske maruz bırakır. Heidegger’in (1962) gözlemine göre, ‘Bilimlerin gerçek “hareket”i, temel kavramlarının kendine şeffaf olan az ya da çok radikal bir revizyona uğradığında gerçekleşir.’ ‘Bir bilimin ulaştığı seviye, temel kavramlarının bir krizi ne ölçüde *çözebildiği* ile belirlenir’ (s. 29; vurgu orijinalde). Başka bir ifadeyle, temel kavramları periyodik olarak sorgulamayı ihmal etmek, bir alanın refahı ile veya daha da kötüsü, alanın sorgulama sürecine dayanıp dayanamayacağı ile teması kaybetme riski doğurabilir.

Temel kavramları – tabii ki kültür ve listemdeki bir sonraki kavram eklemleme olurdu – derinlemesine düşünme konusundaki isteksizlik, Kültürel Çalışmalar’a yeniden enerji verilmesinin önündeki büyük bir engeldir. Alanımızın bu işi üstelenebileceğine ve bundan daha iyi bir şekilde ortaya çıkabileceğine inanacak kadar iyimserim. Soru şu: İlk ilkelimizle ilgili zor sorular sorma cesaretine ve aynı zamanda onları gözden geçirerek devam etme iradesine sahip miyiz?

Kültüre Değer Verme

Algoritmik kültür üzerine şimdiki araştırmam, bilgisayarlı karar vermenin tarihi, politikası ve saptamaları üzerinden düşünme çabasıdır (Striphas 2015, 2016, 2017, Hallinan ve Striphas 2016). Ancak çalışmanın alt metni, kültürü teknolojiyle ilgili olduğu şekliyle yeniden kavramsallaştırmaya ve buna bağlı olarak, Heidegger’in çağrı yaptığı doğrultuda yapıcı bir krizi kışkırtmaya yardımcı olmaya yönelik daha geniş bir çabadır. Kültür ve dijital bilgisayarlı araçlar arasındaki karşılaşmanın, *kültür*ün görünüşte eskimiş anlayış ve anlamlarını ortaya çıkardığını ileri sürüyorum ve bunu yaparken hem *estetik hareketten* (yani

Frankfurt Okulu tarzında, teknolojiyi sadece yozlaştırıcı bir etki olarak hayal etmekten) ve *antropolojik hareketten* (yani kültürü teknik eserler ve uygulamalar için konteyner olarak ele almaktan) kaçınmamıza yardımcı oluyor. Hikyenin merkezinde iftilige ya da ‘doğal büyüme eğilimine’ gönderme yapan modern öncesi ya da en azından erken modern kültür anlayışı yer alır (Williams 1983, s. 87).

Bu, Johann Gottfried Herder ve Matthew Arnold’un ayrı ayrı ‘bir insani gelişme süreci’ şeklinde arpıttıkları biçimdir (Williams 1983, s. 87), böylece hem değerleme olarak kültürün genel kategorisini hem de yüce, elit ya da yüksek bir kültürün daha spesifik anlayışını ortaya çıkarır. Cultural Studies, Williams’ın (1989) nefes kesen ‘kültür sıradandır’ ifadesiyle özetlenen eleştirinin tamamı olan ve hayranlar ve izleyiciler üzerine sonraki çalışmalarda (Morley 1980, Radway 1984, Ang 1985, Grossberg 1988, Fiske 1989, Jenkins 1992, Hall 1993), kültürel değerin felsefesi ve sosyolojisi (Bourdieu 1984, Hernstein Smith 1991, Guillory 1993, Frow 1995, Hall 1998), yüksek kültürün kolonyal kullanımları ve suistimalleri (Said 1979, Chakrabarty 2007, Viswanathan 2014, Ismail 2015, Ahmed 2018) ve daha fazlasında somutlaşan bu ayrıcalıklı ve ataerkil biçime karşı yakınarak onlarca yıl harcadı. Cultural Studies’in yasal olarak kaç tane zafer iddia edebileceğini bilmiyorum ama kültürün yeniden yeryüzüne inmesine yardım etmiş olması -peki bu, kesinlikle onlardan biri.

Gerçi bu konudan, Cultural Studies’in yüksek kültür düşüncesinden (karşılaştırın: Gripsrud, 1989), ya da daha doğrusu bu özel anlayışın bir parçası ve paketi olan uygulamalar ve eğilimlerden -büyüme, bakma, besleme -vazgeçtiğinde neyin kaybolduğunu merak etmenin bir yolu olarak bahsediyorum. Bir düşünce deneyi: bir an için, tarımsal *kültür* anlayışının soylu çıkarlar tarafından gasp edilmemiş olduğunu hayal edin. Neye dnrmş olabilir? Ne olabilir? Bu soruları gündeme getiriyorum çünkü kırsal tarım ortamlarında büyüme, bakma ve besleme sıradan faaliyetlerdir -elitlerin değer, dürüst kişilerin işidir. Soylu bir bağlamda, besleme (eğer buna böyle denebilirse) birinin yardımcısına, *benim sahip olduğum şeyen sen sahip değerilsin ve sadece kendini bana teslim ederek bir gün sen de sahip olabilirsin* demenin bir yolu ydu. Ancak antik çağda, tarlalardaki bu ilişki daha elişkiliydi. Kültürü (yani tarımı) uygulayanlar, günlük toprak işleme, düzenleme, budama ve sulama eylemleri yoluyla çevrelere yönelik örtülü bir eleştiriye etkilediler. Verili olandan daha fazlasını gördüler ve buna göre ilerlediler. Flusser (2013, s. 94) bunu bir ‘dürüstlük’ arzusu olarak etiketlemekte haklı olabilir, ancak kesinlikle kibirli niyetler olarak varsaymak konusunda yanılıyor. Tarım, doğal dünyaya bağımlılıktan ve dolayısıyla istikrarsız bir durumdan doğdu. Küçük bir aksilik bile ödül ve açlık arasındaki fark anlamına gelebilir. Sonuç olarak, tarım, uzak yansımalarının kült kelimesinde yankılanmaya devam ettiği, kişinin emeklerinin nesnelere karşı saygı ve bağlılık duygularıyla doluydu (Williams 1983, s. 87, Flusser 2013, s. 90). Sabır, sebat, alışkanlık ve zanaat ve her şeyden önce kişinin varoluş koşullarının dünyevi ayrıntılarına dikkat etmeyi gerektiriyordu ve bu hala gerekiyor.

Açık olmak gerekirse, yüksek kültür geleneğini rehabilite etmekle, hele buna tipik olarak eşlik eden aşağılayıcı hassasiyetler ile ilgilenmiyorum. Bunun yerine etimolojinin bu

kısmına yönelerek – *değer verme olarak bir kültür* duygusu teşvik ederek – kültürü ve aslında kültürel pratikleri yeniden yorumlamak istiyorum. Flusser (2014, s. 101) tekrar: ‘*Kulturanın* [ve nihayetinde *kültürün*] türetildiği Latince *colere*, yalnızca “hasat” anlamına gelmez, aynı zamanda “ilgilenmek” yani dikkatle beklemek, koruyucu bir şekilde önceden tahmin etmek anlamına da gelir.’ Scannell’in (1996, s. 145) aslında her yayın gününü ve her yayın gününü üretmek için gereken günlük yaşamla ilgili kesintisiz kaygıyı kastettiği ‘radyo ve televizyonun önemli yapıları’ çalışmasında da bu bilginin izi sürülebilir. Daha yakın bir zamanda Mbembe (2018, s.y.) ‘tanınma politikasından’, ‘başkalarıyla hayatta kalmamı, başkalarıyla birlikte olmamı, başkalarıyla ilerlememi, arkamda başkaları için beni hatırlayabilecekleri bir şey’i bırakmamı vurgulayan ‘bakım politikasına’ geçişi savundu’. Daha da önemlisi, bu ilgi duygusu ‘yalnızca canlıları değil, aynı zamanda cansız varlıkları’ da içermektedir. Whyte and Cuomo (2016) hem kendine hem de başkalarına ilgi/özen gösterme etiğinin Yerli ve feminist hareketlerin geleneklerinde nasıl kök saldığına altını çizmektedir. Pezzullo’nun (2017, s. 11) hem kriz (koruma biyolojisi damarını takip eden) hem de ilgi/özen gösterme etiği tarafından motive edilen bir disiplin olan Çevresel İletişimi tanımlaması da bu konuyla ilgilidir. Bir ‘ilgi/özen gösterme disiplini’, Pezzullo’ya göre, ‘yalnızca zararı önleme görevimiz olduğu anlamında değil, ayrıca dünyamızı paylaştığımız insanları, yerleri ve insan olmayan türleri onurlandırma anlamına da gelir’ (ayrıca bkz. Cox, 2007).

Tüm bunlardan birkaç nokta ortaya çıkmaktadır. İlk olarak, ‘kültür ve toplum’ geleneğine özgü bir dizi terim kendi başlarına anahtar sözcükler olarak ortaya çıkmaya başlıyor: Latince ‘*curare*’nin bir türevidir olarak ‘*curate*’, *özen göstermek* (Bhaskar 2016, s. 67); hasat etmek anlamındaki gibi ‘*toplamak*’; ‘*paylaşmak*’, ki bunun dilsel ailesi olan *makaslamak*, büyümeyi teşvik etmek amacıyla kesme anlamı taşır (John 2016, ss. 272–273, John 2017, Striphos 2016, s. 77; ayrıca bkz. Williams 1983, s. 87); ve hatta muhtemelen ‘*hesaplama*’, ki bunun Latince kökü ‘*putare* uzun zaman önce budamayı ifade ederdi (Harper 2018, Miles 2018). İkincisi, Pezzullo’dan hareketle, Kültürel Çalışmaları bir ‘ilgi/özen gösterme disiplini’ olarak ya da daha doğrusu eleştiri ve önemsemenin bir arada yaşadığı bir *alan* olarak hayal etmek ne anlama gelirdi?

Kültürel Çalışmaları Önemsemek

Kültürel Çalışmaların metafiziği üzerinde durmak, özellikle bugün dünyamızın karşı karşıya olduğu çok sayıda acil politik sorun varken, kendini beğenmişlik gibi görünebilir. Bunlar arasında: küresel iklim değişikliği ve ‘kapitalist sömürü’ dalgası nasıl durdurulabilir? Yeniden dirilen ırkçılıklara, etnosentrizmlere ve milliyetçiliklere, özellikle de hükümet eylemi ve politikası boyunduruğu altına girenlere en iyi nasıl meydan okunabilir? Tüm cinsiyetleri ve cinsellikleri içeren toplumlar neye benzeyebilir ve kişilerarası ve kurumsal etkileşim normlarını nasıl yeniden tanımlamalıyız? Farklılıklar çoğalmaya devam ettikçe, onları hangi temelde kabul ediyor veya reddediyoruz ve birincisine göre onları anlamlı ve saygılı bir şekilde mevcut kurumlara nasıl entegre ediyoruz? İnsan öznesinin merkezleşmesinin ardından insan haklarının desteklenmesine yönelik beklentiler ve olasılıklar nelerdir?

Teknolojinin insan etkileşimine aracılık etmesi -hatta yönetmesi- ne ölçüde arzu edilir? Zengin ve fakir arasındaki uçurum sadece büyüyor gibi görünürken sağlık ve refahı nasıl iyileştirebiliriz? Hükümetteki yolsuzluğu azaltmak ve kamu iletişimini geliştirmek için en iyi stratejiler nelerdir? Otoriter yönetimin yeniden dirilişi ile uzun süredir devam eden otorite yapılarının tasfiyesi arasındaki ilişki, eğer varsa, nedir? Bu gezegende kalıcı barışı inşa etmek için ne gereklidir?

Birlikte ele alındığında, önümüzdeki yıllar ve on yıllar için Kültürel Çalışmalar'ın kısmi bir gündemini oluşturan bu sorularla devam edebilirim. Aslında olaylar ve tartışmalar ortaya çıktıkça onlara sadece parça parça tepki vermek yerine uzun oyunu oynama konusunda daha iyi olmalıyız (Grossberg 2018, s. 145). Ama yine de buradaki mesele sadece Kültürel Çalışmalar yapmak değil. Mesele, başka bir projede ısrar etmektir: Kültürel Çalışmaları önemsemek, yani alanın – kavramlarının, kurumlarının ve altyapılarının – önünde uzanan zorlu politik ve entelektüel çalışmaya hazırlıklı olmasını ve böylece bunlara dayanabilmesini sağlamak. O halde mesele, önce günün acil politik sorunlarını ele almanız gerektiğini söyleyen etik değiş tokuşa da direnmektir ve ancak bunlar çözüldükten sonra (bunlar hiç gerçekleşir mi?) değerlendirmeye başlayabilirsiniz.

Bu, Hall'un (1992, s. 284) aktivist ve entelektüel çalışma arasındaki bariz değiş tokuşu tartışırken belirttiği noktaydı: 1980'lerdeki/1990'ların başındaki AIDS krizi hakkında 'İnsanların sokakta ölmesinin aciliyetine karşın', 'Tanrı aşkına, Kültürel Çalışmaların anlamı ne?' gözleminde bulundu. İşte orada, Hall (s. 285) 'teorinin politik pratiğe getirebileceği kavrayışların indirgenemezliği'nde ısrar etti. Ya da birkaç yıl sonra Erni'nin (1994, s. 108) belirttiği gibi: 'AIDS'ten etkilenen çeşitli topluluklar için ne kadar gergin olursa olsun AIDS'in ruhsal (psychic) ekonomisini tanımlamanın bir yoluna ihtiyacımız olduğu kadar daha kuramsal veya akademik bir yönelimi benimseyebilecek olanlar için de onu tanımlamanın bir yoluna ihtiyacımız var. Benzer şekilde, Kültürel Çalışmalar yapmanın ve önemsemenin gerekli tamamlayıcılığından veya belki de bu projeleri özünde aynı şey olarak hayal etmekten bahsedebilirim.

Kültürel Çalışmaları önemsemek kavramsal olarak neleri içerir? Evet, bu çabanın önemli bir parçası Kültürel Çalışmalar için yazmaktır. Yine de bana daha fazlası gerekiyor gibi geliyor. Buradaki argüman, Peters'in geniş bir şekilde ortamlar (milieux) şeklinde tanımladığı medya üzerine çalışması ile devam ediyor: Yazılı basın, radyo, ses kaydı, film, televizyon gibi 'geleneksel' medyanın tümü bu haklara sahiptir ancak hava, ateş, su, gemiler ve onsuz varoluşun savunulamaz hale geldiği diğer unsurlar ve destekler de bu haklara sahiptir. Kültürel Çalışmaları kısmen Peters'in anladığı anlamda bir araç olarak hayal etmek istiyorum (2015, s. 15): bir 'varlığın altyapısı' olarak, başka bir deyişle politik olarak angaje olmuş bir entelektüeller topluluğunun 'hem hareket ettiği hem de var olduğu' bir dizi 'alışkanlıklar ve malzemeler' olarak. Öyle hayal edildiğinde, Kültürel Çalışmaları önemsemek, yalnızca alanın mevcut altyapısı içinde faaliyet göstermekten ibaret olmayacak, ayrıca, aynı derecede önemli olarak, onu geliştirmek için zaman ayırmaktan oluşacaktır. Buradaki amaç, sadece daha fazla

Kültürel Çalışmalar yapmak değildir, çünkü daha fazlası her zaman daha iyi olduğu anlamına gelmez. Daha doğrusu, Kültürel Çalışmaların kendi varoluş koşullarını ve dolayısıyla Kültürel Çalışmaların şu anda olduğundan daha büyük bir potansiyeli gerçekleştirebileceği koşulları iyileştirmektir.

Kültürel Çalışmaları önemsemek pratik olarak neleri içerir? Öncelikle, iki olumsuz örnek vereyim. Kültürel Çalışmaları önemsemek, kötü niyetle hareket etmek veya her şeyi hesaba katarak, Kültürel Çalışmalar adına, var olma ve hareket etme olasılıklarını azaltacak eylemlerde bulunmak anlamına gelmez. Burada, 1996'da *Social Text*'te 'Sınırları Aşmak: Kuantum Yerçekiminin Dönüştürücü Hermenötiğine Doğru' adlı kötü şöhrete sahip düzmece bir makale yayınlayan fizikçi Alan Sokal (1996b) aklıma geliyor. Sokal'ın (1996a) başka bir yerde iddia ettiği gibi, makalenin yayımlanması, Kültürel Çalışmalar'ın anlamsızlığını, nesnellik ve titizlikten yoksunluğunu, dahası 'postmodern sol'un devrin politikasına yeterince yanıt verme konusundaki daha geniş başarısızlığını ortaya koydu. Kültürel Çalışmaların itibarı bu hadise nedeniyle ciddi şekilde zedelendi; parlıtısının hiçbir zaman tam olarak geri gelmediğini söyleyebilirim. Diğer taraftan Sokal, Hallinan'ın (2017) gösterdiği gibi, Kültürel Çalışmalar ve benzer alanlara söylevler vererek küçük bir endüstri yarattı. Sokal'ın amacı, hiçbir zaman daha iyi bir Kültürel Çalışmalar inşa etmek olmamış, alanımızı yerle bir etmeye teşebbüs ederek kendisini ve sahip olduğu politik konumları yüceltmek olmuştur.

Daha yakın zamanda yaşanan bir olay ise ateşi körükledi. Ekim 2018'de, Pluckrose ve arkadaşları (2018, s.y.) genel olarak 'kültürel çalışmalar' veya 'kimlik çalışmaları' (örneğin toplumsal cinsiyet çalışmaları) veya 'eleştirel teori' olarak bilinen 'bilimsel alanlarda' – toplu olarak 'şikâyet çalışmaları' olarak atıfta buldukları alanlarda – 'en iyi dergilere' 20 tane düzmece makale yazıp göndermek için bir yıl harcadıklarını bildirdiler. 20 makaleden 7'sinin sonunda yayınlanması, bazı gözlemcilerin operasyonu 'Sokal halletti' şeklinde adlandırmasına yol açtı. Kültürel Çalışmalar alanındaki önde gelen dergilerin – bu da dahil – hedef alınmamış gibi görünmesi gerçeğine aldırış etmeyin.⁵ Yazarların, çağdaş akademik dergi yayıncılığı ekosisteminin doğasında var olan bir güvenlik açısından yararlanmış gibi görünmeleri gerçeğine aldırış etmeyin. 1960'lardan bu yana dizi sayısındaki olağanüstü artış dikkate alındığında (Striphas 2010, s. 8), bir zamanlar dışlanan materyallerin artık bir yerlerde ... izleyici bulma şansı çok daha fazla. ⁶ Bu üçlünün, büyük çoğunluğu bir alanın tanımlayıcı çalışması olmak şöyle dursun, bir atıf bile almayı başaramayan akademik makalelerin ciddiyetine ilişkin popüler yanlış kanılara oynuyor gibi görüldüğü gerçeğine de aldırış etmeyin. Hayır, tüm bunları boşverin: 'Gerçeği bulmaya daha az ve sosyal şikâyetlerle ilgilenmeye daha çok dayanan akademik çalışmalar, bu alanlarda tamamen baskın olmasa da sağlam bir şekilde yerleşmiştir ve bu alanların akademisyenleri giderek öğrencileri, yöneticileri ve diğer bölümleri kendi dünya görüşlerine bağlı kalmaları için zorlamaktadır' (Pluckrose ve diğerleri 2018, s.y.).

Peters (2005, s. 84) bunun gibi karakterlere bir isim vermiştir: 'uçurum sanatçıları' (*abbyss-artists*). Onlar, bir topluluğun bütünlüğünü ve söylemini test etmeye yönelik

araçların yanı sıra, ‘tersine çevirme’, ‘ironi’ ve ‘aşağılama’nın kendileri için hâkim değerler olduğu insanlardır. Amaçları, konuşmayı bölen ve belki de senaryo değişikliğine yol açan çirkinliklerinin ‘vahşet tiyatrosunu/tiyatrolarını’ inşa etmektir (Peters 2005, s. 88). Uçurum sanatçıları ve onların ‘yakaladım seni’ taktikleri, özellikle de utanç ve aşağılanma eğilimleri ile ilgili ciddi şüphelerim var. Buna rağmen, Peters (2005, s. 98) ile birlikte onların daha kapsamlı amaçlarını istemeyerek de olsa kabul ediyorum: ‘belagat...yapmak’. Ama buradaki çıkarım nedir? Kesin olan bir şey var: Uçurum sanatçıları, gerçek ya da algılanan kusurları göstermekte zeki olabilirler, ancak vahşet tiyatroları yaşanabilir bir altyapı oluşturamaz.

Toplama ve küratörlük, paylaşma ve besleme: Bunlar, ilgi/özen gösterme olarak Kültürel Çalışmaların ve önemseme ediminin orantısız bir ölçüsünü üstlenen *altyapısalcıların* ayırt edici özellikleridir. Alay ve gösteri, uçurum sanatçısı için kudret helvası olabilir, ancak altyapısalcılar için önemli olan, ‘temel’, ‘sıkıcı’ ve ‘sıradan’ olandır (Peters 2015, s. 33). Uçurum sanatçıları medyayı, muzip sahneleme sanatlarını gerçekleştirmeye yönelik araçlar olarak görürler. Bunları kullanırlar ama bir amaca ulaşmak dışında onlara saygı duymazlar. Öte yandan, altyapısalcılar medyayı ‘durumumuzun bağlı olduğu’ bir öz olarak değerlendirirler (Kittler 1999, s. xxxix).⁷ Buna göre, altyapısalcılar, yokluklarında belirli akademik toplulukların yok olup gideceği maddi, söylemsel ve kişilerarası destekleri inşa etmek, sürdürmek, onarmak ve yenilemek için olağanüstü enerji harcarlar.⁸

Kültürel Çalışmalar alanında hem geçmişte hem de günümüzde dünyanın her yerinde çalışan ve ‘altyapısalcı’ etiketinin geçerli olacağı çok sayıda isim var. Bu kişiler, programlar ve merkezler, dergiler ve kitap serileri, kurslar ve müfredatlar, konferanslar ve dernekler, ticari e-posta yönetim yazılımları ve web siteleri ve Kültürel Çalışmalar’ın fikirler bütününden daha az olmayan düğüm noktaları ve ağlar inşa ettiler. Aslında bu fikirler bütünü, dayanacağı bir çerçeve olmadan hiçbir şey değildir. Kendilerini Kültürel Çalışmalara önem vermeye adanmış -adını sayamayacağımız kadar çok ve bazen de tanımlaması zor - bireyler ve gruplar olmadan da hiçbir şey olmaz. Wood (1994) gibi feminist akademisyenlerin onlarca yıldır işaret ettiği gibi önemseme edimi çoğunlukla görünmez bir emektir. Altyapısalcıların çalışmaları bu modeli takip etme eğilimindedir ve başka bir yerde de tartıştığım gibi (Striphos 2011), akademisyenlerin, özellikle olduğu-gibi-kabul-edilmiş statüsü, kadınlara ve farklı ırklardan insanlara yönelik baskı hiyerarşilerini yansıtmaya eğiliminde olduğu için, bu ‘görünmez üniversiteyi’ daha görünür kılmak için çok daha iyi bir iş çıkarmaları gerekiyor.

Kültürel Çalışmalar alanıyla ilgili olarak, ‘altyapısalcı’ etiketini en iyi örnekleyen isimlerden birisi Lawrence Grossberg’dir. O, bu yayınlanmış yazısında (Grossberg 1992, 1997, 2010) belki de sevgili akıl hocası Stuart Hall dışındaki herkesten daha tutarlı bir şekilde ‘Kültürel Çalışmalar nedir?’ sorusunu ele alan biridir. Ancak Larry’nin ‘o’nun (Kültürel Çalışmaların) ne olduğunu tanımlamaya yönelik yaptığı birçok pratik katkıyı da kabul etmek önemlidir. Bu dergideki çalışmalarını düşünün. Cultural Studies olmasaydı, hatta Lawrence Grossberg olmasaydı, Kültürel Çalışmalar’ın ne olacağını hiç düşündünüz mü? Larry’nin editörlüğünde Cultural Studies 142 sayı yayımlandı ve bunların içinde 1.100’e yakın araştırma

makalesi yer aldı. Burada yer alan tüm kitap incelemeleri, başyazılar, yorumlar, düşünce yazıları, şiirler, sanat eserleri ve daha fazlası da cabası. Toplamda, Cultural Studies – ve Larry – bu gezegendeki yedi kıtanın altısını toplu olarak temsil eden yaklaşık 1.200 eşsiz katılımcının kariyerini destekledi. (Hala Antartika’dan bir başvuru bekliyoruz ...) Bu yazarlar da çalışmalarını bizimle paylaşarak, dergiye bir şekilde katkıda bulunan hemen hemen herkes gibi Cultural Studies’i hem önemsemiş hem de onunla ilgilenmiştir. Ancak Larry’nin Kültürel Çalışmaları -hem dergiyi hem de alanı – ayakta tutan altyapıya ayırdığı sayısız saatler olmasaydı, bu katkıların hiçbiri mümkün olmazdı.

Bu çalışma, pek çok biçime büründü, ortaya çıkması uzun yıllar aldı ve büyük bir kısmı kamuoyunun gözünden uzakta gerçekleşti -Cultural Studies ile birlikte olan uzun süreli birlikteliğim boyunca alışılmadık bir erişime sahip olduğum bir sahne arkası. Larry’nin gösterdiği özenin, Amerika Birleşik Devletleri’ndeki kendi konumsallığının, daha az ayrıcalıklı konuşma yapma konumlarına sahip akademisyenlerin katkılarını gölgelemesine izin vermeyi kararlı bir şekilde reddetmesinde açıkça ortaya çıktığını gördüm. Bunu, olağanüstü bir konu yelpazesini kapsayan makaleler için seçkin eleştirmenler bulma yeteneğinde gördüm; bu, Cultural Studies ve ötesindeki yol arkadaşlarıyla bağlantılar kurmaya yatırım yaptığı onlarca yılı kanıtlayan bir beceridir. Bunun ters yönde gerçekleştiğini de gördüm. Larry, yayın kurumumuzun bir üyesinin ne zaman zor zamanlar geçirdiğini (örneğin önemli bir kayıp, büyük bir hastalık vb.) her zaman biliyor gibi görünüyor ve her zamanki gibi onlara ne zaman ara vermesi gerektiğini biliyor. Ayrıca Larry’nin, bilimsel yayıncılığın şeffaf olmayan dünyasına içeriden tanıklık etmemize olanak sağlayarak, ben de dahil olmak üzere çok sayıda öğrenciye danışmanlık yapma biçiminde de özenin açıkça ortaya çıktığını gördüm. Yayıncılıkta elde ettiğim başarılar, önemli ölçüde, *Cultural Studies* için kabul, ret ve düzeltme mektuplarını eleştirel biçimde analiz etmeye yardımcı olmak için yıllar boyunca harcadığım saatlere ve bu yol boyunca insanlar ve süreç hakkında edindiğim eleştirel derslere atfedilebilir. Larry’nin ilgi/özen gösterme etiğini (*ethics of care*) örnekleyecek muhteşem bir anekdot bulabilmek için beynimi zorladım. Yapamadım ve ancak şimdi, saatlerce düşündükten sonra nedenini anlayabiliyorum. Tanık olduğum ilgi/özen gösterme eylemlerinin (*acts of care*) çoğu, önemi büyük bir jestin herhangi bir örneğinden ziyade bunların toplamından kaynaklanan küçük, günlük müdahalelerdi.

Altyapısalıcılar şunu anlıyor: derinlik sıradan olanda bulunur; kültür, küçük şeyler olmadığı kadar büyük şeyler de değildir; varoluş serüveni, sıkıcı ayrıntıların zaten yerli yerinde olduğundan emin olmak isteyen insanlara bağlıdır ve –belki de en önemlisi– altyapı, kendi başının çaresine bakmıyor.

Cultural Studies’in kıdemli emekçisi yola devam ediyor. Bunu şimdiki zamanda çekimleyerek söylüyorum çünkü Larry’nin ‘önemseme’yi asla bırakmayacağını biliyorum. Ancak bunu, aynı zamanda, Cultural Studies’in bir sonraki bölümünü yazmaya başladığımızda

ne alanın ne de bu derginin kendi başının çaresine bakamayacağını bilincinde olarak söylüyorum. Yeri gelmişken, Genel Yayın Yönetmeni Blake Hallinan da dergi için yeni oluşturulan Sanat Yönetmeni rolünü üstlendi. Kitap İncelemesi Editörü Janneke Adema, yazar röportajları ve muhtemelen bazı çevrimiçi, Açık Erişim özellikleriyle inceleme bölümümüzü geliştirmenin yollarını araştırıyor. Doğu Asya, Latin Amerika ve umuyoruz ki başka yerlerde çalışan Cultural Studies akademisyenleriyle ortaklıklara ek olarak, önümüzdeki aylarda Yayın Kurulu'nda yapılacak güncellemeleri bekleyin.

Sadece alanı önemsemek değil, aynı zamanda onunla ilgilenme sorumluluğunu üstlenmek bize -Cultural Studies altyapısının bir kısmını miras alacak kadar şanslı olanlara ve bir gün yeni bir şey yaratabilecek olanlara -düşüyor. Elbette hayati bir çalışma ve aslında bu dünyada iktidarın tezahür ettiği şiddetli ve korkunç derecede sıradan yollara yanıt vermemizin bir koşulu. Ve bunu, bu makalede konuya nasıl başladığının bilincinde olarak söylüyorum: bir zamanlar 'revaçta' ve 'son moda' olmakla eleştirilen bir alan olan Kültürel Çalışmaların artık bazı gözlemciler tarafından uygunsuz ve retro olarak algılandığına dair rahatsız edici bir hisle. Kültürel Çalışmalar'ın zamanının geçtiğine inanmıyorum ama buna inanan eleştirmenler kesinlikle var. Kültürel Çalışmalarda en iyiyi ortaya çıkarmaya devam ederek onların yanıldığını kanıtlamak bize düşüyor.

Notlar

1. Kültürel Çalışmalar alanına ve *Cultural Studies* dergisine gelmemin çoğu beni bu alanla ve Larry Grossberg'in çalışmalarıyla tanıştıran lisanstan danışmanım ve sevgili arkadaşım Profesör John Nguyet Erni sayesinde. Bu kapıları bana açtığı için John'a sonsuza kadar minnettarım.
2. Birmingham Kültürel Çalışmalar ve Sosyoloji Bölümü'nün kapatılmasına ilişkin –moral bozucu da olsa – mükemmel bir açıklama için bkz. Gray (2016).
3. Bu alıntının alındığı Lionel Trilling'in *The Liberal Imagination* kitabının orijinal baskısı 1951'de yayımlandı. Geriye dönüp bakıldığında, böyle bir iddianın ancak olağanüstü derecede ayrıcalıklı bir konumdan bu denli bir güvenceyle ileri sürülebileceği oldukça açık görünüyor.
4. *Profesör İzleme Listesi*'nin (<https://www.professorwatchlist.org>) 2016'da piyasaya sürülmesi, ABD'deki bu tür gözetimin en son örneğidir. Web sitesinin ana sayfasında, ziyaretçileri 'ipucu göndermeye' teşvik eden bir bağlantı vardır ve ipucu sayfasında şu düzyazı bulunur: 'Muhafazakâr öğrencilere karşı ayrımcılık yapan ve sınıfta sol propagandayı ilerleten üniversite profesörlerini açığa çıkarmamıza ve belgelememize yardım edin. Profesör İzleme Listesi'nde yer alan profesörleri tanyorsanız, ipucu göndermek için aşağıdaki formu kullanın.' David Horowitz'in 2006'da yayınlanan *The Professors: The 101 Most Dangerous Academics in America* adlı kitabı da benzer şekilde eylemleri, görüşleri ve akademik çalışmaları nedeniyle ilerici entelektüelleri

hedef alıyordu. Listedeki bir düzineden fazla sayıda kişinin Cultural Studies ile doğrudan veya dolaylı bağları mevcut. İlginçtir ki, artık sol görüşlü profesörlerin, sağcı gruplar tarafından gerçekleştirilen ‘hedefli çevrimiçi tacizi’ azaltmalarına yardımcı olacak tavsiyelere çevrimiçi olarak ulaşılabilir (Dutt-Ballerstadt 2018: s.y.).

5. Kültürel Çalışmalar alanına en yakın yayın muhtemelen kendi deyimiyile ‘çoğulcu feminist felsefe dergisi’ olan *Hypatia*’ydı (‘Sahtekarlık gönderimlerine ilişkin beyan’ 2018).
6. Son zamanlarda, akademik iletişimin bazı eleştirmenleri, geleneksel (yani caydırıcı) hakem incelemesinden vazgeçilip, daha geniş tabanlı post-hoc inceleme sistemlerini içeren bir ‘yayınla, sonra filtrele’ modelinin tercih edilmesini önerdiler (Fitzpatrick 2011, ss. 38-43).
7. Kittler’in *Grammophon Film Typewriter* kitabının İngilizce dilindeki güvenilir baskısı, Önsöz’ün açılış cümlesini şu şekilde tercüme ediyor: ‘Medya durumumuzu belirler.’ Alternatif bir çeviri sunduğu için Florian Cramer’a teşekkür ediyorum: ‘Durumumuz medyaya bağlı.’
8. Altyapı bakımının, özellikle de sözde hizmet çalışanları ile ilgili olarak, ırksal ve toplumsal cinsiyete dayalı sonuçları için bkz. Sharma (2014).

Teşekkür: Bu makalenin bir prototipi, Ağustos 2018’de Çin’in Şangay kentinde düzenlenen Crossroads in Cultural Studies 12. bienal konferansında sunuldu. Yazar, genel kurul toplantısı düzenleme daveti için Wang Xiaomin’e; katılımları ve geri bildirimleri için izleyicilere ve panelistlere ve zekice soruları ve yorumları için John Nguyet Erni ve Lawrence Grossberg’e teşekkürlerini sunar. Ayrıca eserin daha güncel bir taslağı hakkında faydalı öneriler sunduğu için Phaedra C. Pezzullo’ya da teşekkürler.

Yazar ile ilgili notlar: Cultural Studies dergisinin Genel Yayın Yönetmeni Ted Striphas, ABD’deki Colorado Boulder Üniversitesi’nde Medya, İletişim ve Enformasyon alanında doçenttir. *The Late Age of Print* (Columbia University Press, 2009) ve yakında çıkacak *Algorithmic Culture* monografisinin yazarıdır. Twitter: @stripas

Kaynakça/References

- Abbas, A. and Erni, J.N., 2005. General introduction. In: A. Abbas, and J.N. Erni, eds. *Internationalizing Cultural Studies: an anthology*. Malden, MA: Wiley-Blackwell, 1–12.
- Ahmed, S., 2018. *Archaeology of babel: The colonial foundation of the humanities*. Stanford, CA: Stanford University Press.
- Ang, I., 1985. *Watching Dallas: Soap opera and the melodramatic imagination*. London: Routledge.

- Bennett, T., 2015. Cultural Studies and the culture concept. *Cultural studies*, 29 (4), 546– 568.
- Bhaskar, M., 2016. *Curation: the power of selection in a world of excess*. London: Piatkus Books.
- Bourdieu, P., 1984. *Distinction: a social critique of the judgment of taste*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Chakrabarty, D., 2007. *Provincializing Europe: postcolonial thought and historical difference*. New Edition. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Cox, R., 2007. Nature's crisis disciplines: does environmental communication have an ethical duty? *Environmental communication: A journal of nature and culture*, 1 (1), 5–20.
- Denning, M., 2004. *Culture in the age of three worlds*. London & New York: Verso.
- Dutt-Ballerstadt, R. 2018. What to do when you are an academic under attack by right wing publications [online]. *Inside Higher Ed*. Available from: <https://www.insidehighered.com/advice/2018/03/02/what-do-when-you-are-academic-under-attack-right-wing-publications-opinion> [Accessed 3 Sep 2018].
- Ermi, J.N., 1994. *Unstable frontiers: technomedicine and the cultural politics of “curing” AIDS*. Minneapolis: University Of Minnesota Press.
- Fiske, J., 1989. *Understanding popular culture*. London: Unwin Hyman.
- Fitzpatrick, K., 2011. *Planned obsolescence: Publishing, technology, and the future of the academy*. New York: NYU Press.
- Flusser, V., 2013. *Natural: mind*. Minneapolis, MN: Univocal Publishing.
- Flusser, V., 2014. *Gestures*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Frank, T., 1999. New consensus for old. *The baffler*, (12). [online]. Available from: [https:// thebaffler.com/salvos/new-consensus-for-old](https://thebaffler.com/salvos/new-consensus-for-old) [Accessed 19 July 2018]. Frow,
- J., 1995. *Cultural Studies and cultural value*. Oxford and New York: Oxford University Press.
- Gray, A., 2016. Cultural Studies at Birmingham 1985–2002 – the last decades. In: K. Connell, and M. Hilton, eds. *Cultural Studies fifty years on*. London: Roman and Littlefield, 49–61.
- Gripsrud, J., 1989. ‘High culture’ revisited. *Cultural studies*, 3 (2), 194–207.
- Grossberg, L., 1988. *It's a sin: essays on postmodernism, politics, and culture*. Sydney: Power Publications.
- Grossberg, L., 1992. *We gotta get out of this place: popular conservatism and postmodern culture*. New York: Routledge.
- Grossberg, L., 1997. *Bringing it all back home: essays on Cultural Studies*. Durham, NC: Duke University Press.
- Grossberg, L., 2005. *Caught in the crossfire: kids, politics, and America's future*. Boulder, CO: Paradigm Publishers.
- Grossberg, L., 2006. Does Cultural Studies have futures? Should it? (Or what's the matter with New York?). *Cultural studies*, 20 (1), 1–32.
- Grossberg, L., 2010. *Cultural Studies in the future tense*. Durham, NC: Duke University Press.
- Grossberg, L., 2015. *We all want to change the world: the paradox of the U.S. left – a polemic*. London: Lawrence & Wishart.
- Grossberg, L., 2018. *Under the cover of chaos: Trump and the battle for the American right*. London: Pluto Press.
- Guillory, J., 1993. *Cultural capital: the problem of literary canon formation*. Chicago: University of Chicago Press.

- Hale, C.R., 2018. When I hear the word culture *Cultural studies*, 32 (3), 497–509.
- Hall, G., 2008. *Digitize this book! The politics of new media, or why we need open access now*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Hall, G., 2016. The Uberfication of the university. [Online]. Available from: [https:// manifold.umn.edu/project/the-uberfication-of-the-university](https://manifold.umn.edu/project/the-uberfication-of-the-university) [Accessed 6 July 2018].
- Hall, S., 1988. *The hard road to renewal: Thatcherism and the crisis of the left*. London: Verso.
- Hall, S., 1992. Cultural Studies and its theoretical legacies. In: L. Grossberg, C. Nelson, and P. Treichler, eds. *Cultural Studies*. New York: Routledge, 277–294.
- Hall, S., 1993. Encoding/decoding. In: S. During, ed. *The Cultural Studies reader*. London and New York: Routledge, 507–517.
- Hall, S., 1998. Notes on deconstructing ‘the popular’. In: J. Storey, ed. *Cultural theory and popular culture: A reader*. Athens, GA: University of Georgia Press, 442–453.
- Hall, S., et al., 1978. *Policing the crisis: mugging, the state, and law and order*. London: Macmillan.
- Hallinan, B., 2017. The Sokal affair. Presentation: COMM 6200, 16 March.
- Boulder, CO. Hallinan, B. and Striphas, T., 2016. Recommended for you: the Netflix prize and the production of algorithmic culture. *New media & society*, 18 (1), 117–137.
- Harper, D., 2018. computation (n.) [online]. *Online Etymology Dictionary*. Available from: [Accessed 31 Aug 2018].
- Heidegger, M., 1962. *Being and time*. New York: HarperOne.
- Hernstein Smith, B., 1991. *Contingencies of value: alternative perspectives for critical theory*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Hoggart, R., 1957. *The uses of literacy: changing patterns in English mass culture*. Fair Lawn, NJ: Essential Books.
- Horowitz, D., 2006. *The professors: the 101 most dangerous academics in America*. Washington, DC and Lanham, MD: Regnery Publishing.
- Ismail, Q., 2015. *Culture and eurocentrism*. London and New York: Rowman & Littlefield International.
- Jenkins, H., 1992. *Textual poachers: television fans and participatory culture*. New York: Routledge.
- John, N.A., 2016. Sharing. In: B. Peters, ed. *Digital keywords: a vocabulary of information society and culture*. Princeton, NJ: Princeton University Press, 269–277.
- John, N.A., 2017. *The age of sharing*. Malden, MA: Polity.
- Kay, J.B., 2017. Arriving late to the party? Histories of Cultural Studies as resources of hope. *European journal of Cultural Studies*, 20 (6), 763–771.
- Kittler, F.A., 1999. *Gramophone, film, typewriter*. Stanford, CA: Stanford University Press.
- Kuhn, T.S., 1970. *The structure of scientific revolutions*. 2nd ed. Chicago: University of Chicago Press.
- Littler, J., 2016. On not being at the CCCS. In: K. Connell, and M. Hilton, eds. *Cultural Studies fifty years on*. London: Roman and Littlefield, 275–283.
- Manganaro, M., 2002. *Culture, 1922: The emergence of a concept*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Mbembe, A. and Goldberg, D.T. *Conversation: Achille Mbembe and David Theo Goldberg on Critique of black reason*, 2018. *Theory, culture & society*. [online]. Available from: [Accessed 5 July 2018].
- Miles, C., 2018. Personal communication, 21 March.
- Morley, D., 1980. *The ‘Nationwide’ audience: structure and decoding*. London: BFI.

- Morris, M., 1990. Banality in Cultural Studies. In: P. Mellencamp, ed. *Logics of television: essays in cultural criticism*. Bloomington, IN: Indiana University Press, 14–43.
- Morris, M., 2006. “Please explain?”: ignorance, poverty, and the past. In: *Identity and media culture*. London: Sage Publications, 227–240.
- Morris, M. and Muecke, S., 1991. Relations of theory: Meaghan Morris talks with Stephen Muecke. In: D. Carter, ed. *Outside the book: contemporary essays on literary periodicals*. Sydney: Local Consumption Publications, 57–78.
- Peters, J.D., 2005. *Courting the abyss: free speech and the liberal tradition*. Chicago: University Of Chicago Press.
- Peters, J.D., 2015. *The marvelous clouds: toward a philosophy of elemental media*. Chicago and London: University Of Chicago Press.
- Pezzullo, P.C. 2017. Environment. *Oxford research encyclopedia of communication*. [online]. Available from: <http://communication.oxfordre.com/abstract/10.1093/acrefore/9780190228613.001.0001/acrefore-9780190228613-e575?rskey=w965U8 &result=1> [Accessed 8 July 2018].
- Pluckrose, H., Lindsay, J., and Boghossian, P. 2018. Academic grievance studies and the corruption of scholarship [online]. *Areo*. Available from: <https://areomagazine.com/2018/10/02/academic-grievance-studies-and-the-corruption-of-scholarship/> [Accessed 19 Oct 2018].
- Professor Watchlist (Home) [online], 2018. Professor Watchlist. Available from: [https:// www.professorwatchlist.org/](https://www.professorwatchlist.org/) [Accessed 3 Sep 2018].
- Radway, J.A., 1984. *Reading the romance: women, patriarchy, and popular literature*. Chapel Hill: The University of North Carolina Press.
- Readings, B., 1996. *The university in ruins*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Said, E.W., 1979. *Orientalism*. New York: Vintage.
- Scannell, P., 1996. *Radio, television, and modern life*. Oxford, UK: Blackwell.
- Sharma, S., 2014. *In the meantime: temporality and cultural politics*. Durham, NC: Duke University Press.
- Sokal, A., 1996a. A physicist experiments with Cultural Studies. *Lingua franca*, (May/ June), 62–64.
- Sokal, A., 1996b. Transgressing the boundaries: Towards a transformative hermeneutics of quantum gravity. *Social text*, 46–47, 217–252.
- Statement concerning fraudulent submissions [online], 2018. *Hypatia*. Available from: <http://hypatiaphilosophy.org/statements/statement-concerning-fraudulent-submissions/> [Accessed 19 Oct 2018].
- Striphas, T., 2010. Acknowledged goods: Cultural Studies and the politics of academic journal publishing. *Communication and Critical/Cultural Studies*, 7 (1), 3–25.
- Striphas, T., 2011. The visible college. *International journal of communication*, 5, 1744–1751.
- Striphas, T., 2015. Algorithmic culture. *European journal of Cultural Studies*, 18 (4–5), 395–412.
- Striphas, T., 2016. Culture. In: B. Peters, ed. *Digital keywords: a vocabulary of information society and culture*. Princeton, NJ: Princeton University Press, 70–80.
- Striphas, T., 2017. Known-unknowns: Matthew Arnold, F. R. Leavis, and the government of culture. *Cultural Studies*, 31 (1), 143–163.
- Striphas, T. and Hayward, M., 2013. Working papers in Cultural Studies, or, the virtues of grey literature. *New formations*, 78, 102–116.
- Thompson, E.P., 1966. *The making of the English working class*. New York: Vintage.
- Trilling, L., 2008. *The liberal imagination*. New York: NYRB Classics.

- Viswanathan, G., 2014. *Masks of conquest: literary study and British rule in India*. 25th Anniversary Edition. New York: Columbia University Press.
- Whyte, K.P. and Cuomo, C., 2016. Ethics of caring in environmental ethics: indigenous and feminist philosophies [online]. In: S. M. Gardiner, and A. Thompson, eds. *The Oxford handbook of environmental ethics*. Oxford: Oxford University Press. Available from: <http://www.oxfordhandbooks.com/view/10.1093/oxfordhb/9780199941339.001.0001/oxfordhb-9780199941339-e-2> [Accessed 19 October 2018].
- Williams, R., 1958. *Culture and society, 1780–1950*. New York: Columbia University Press.
- Williams, R., 1973. *The country and the city*. New York: Oxford University Press.
- Williams, R., 1977. *Marxism and literature*. Oxford: Oxford University Press.
- Williams, R., 1981. *The sociology of culture*. Chicago: University of Chicago Press.
- Williams, R., 1983. *Keywords: a vocabulary of culture and society*. Rev. Ed. New York: Oxford University Press.
- Williams, R., 1989. Culture is ordinary. In: *Resources of hope: culture, democracy, social ism*. London: Verso, 3–18.
- Williams, R., 2001. *The long revolution*. Orchard Park, NY: Broadview Press.
- Wood, J.T., 1994. *Who cares? Women, care, and culture*. Carbondale: Southern Illinois University Press.

Türkiye’de Sandığa Sıkışmış Demokrasi Tahayyülleri, “Seçim Güvenliği İçin Sandıkları Korumak” Kitabı Üzerine Bir İnceleme

Restricted Democratic Vision in Turkey, a Review on the Book “Protecting the Ballot Boxes for Election Security”

Türkkan, Seçil. (2023) *Seçim Güvenliği İçin Sandıkları Korumak – Müşahitler Anlatıyor*, İletişim Yayınları. ISBN: 9789750534638

Meriç Kılınç¹

¹Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Aydın Üniversitesi, Pazarlama ve Reklamcılık Bölümü, İstanbul, Türkiye

ORCID: M.K. 0000-0002-2076-6615

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Meriç Kılınç,
İstanbul Aydın Üniversitesi, Pazarlama ve Reklamcılık Bölümü, İstanbul, Türkiye
E-mail: merickiline@gmail.com

Başvuru/Submitted: 10.10.2023

Kabul/Accepted: 18.10.2023

Atıf/Citation: Kılınç, M. (2023). Türkiye’de sandığa sıkışmış demokrasi tahayyülleri, “seçim güvenliği için sandıkları korumak” kitabı üzerine bir inceleme [Seçil Türkkan’ın “Seçim Güvenliği İçin Sandıkları Korumak – Müşahitler Anlatıyor” adlı eserinin değerlendirmesi]. *4. Boyut Journal of Media and Cultural Studies - 4. Boyut Medya ve Kültürel Çalışmalar Dergisi*, 23, 247-252. <https://doi.org/10.26650/4boyut.2023.1377879>

Anahtar Kelimeler: Seçim, seçim güvenliği, Türkiye’de seçim, müşahit

Keywords: Election, election security, election in Turkey, observer

“Ahlak eyleme götürür; ama ya eylem boşunaysa? (Calvino, 2017, s. 43)” İtalyan edebiyatının önemli kalemlerinden Italo Calvino “Sandık Gözlemcisinin Uzun Günü” isimli romanında bu soruyu soruyor ve aynı eserinde şu tespitte bulunuyor; hayatın başka alanlarında olduğu gibi siyasal yaşamda da akliselim insanlar için takip edilebilecek ancak iki yol var, fazla umuda kapılmamak ve gösterilen her çabanın bir işe yarayacağına inanmak (2017, s. 10). Calvino’nun romanı 1950’lerin İtalya’sında oy verme hakkının yozlaşmış bir siyaset ve bürokrasi sistemi ve baskı rejimi altında gerçek anlamı, önemi ve bağlamından koparılıp hileli bir meşruiyet kazanma yolu olarak araçsallaştırılmasını konu alıyor. Yağmurlu bir seçim gününün gidişatını bir sandık gözlemcisinin bakış açısıyla anlatan kitabı okurken, coğrafya ve zaman değişse de sandık başında üretilen duygulanımsal emeğin benzerliğini düşünmeden edemiyorsunuz. Siyasal yaşamın ayrılmaz bir parçası olan seçimler toplumsal iradenin de en önemli ifade alanlarının başında geliyor. Meşruiyet ve otorite kavramları çevresinde kapsamlı bir anlatı ve düşünce sistemini bizlere miras bırakan Max Weber de; hiçbir otorite sisteminin yalnızca maddi, duygusal veya ideal motiflere dayanarak yeniden üretiminin mümkün olmadığını; sistemin kendi meşruiyetine ilişkin bir inanç oluşturmak ve beslemek zorunda olduğunu ifade etmektedir (Weber, 1961, s. 627). Weber’in yaklaşımını inceleyen Gönenç; meşruiyetin hukukilikle aynı şey olmadığını altını çizmektedir. Hukuka uygun yapılan işler her zaman meşru olmadığı gibi hukuka uygun olmayan işlemler de halk tarafından meşru görülebilmektedir (Gönenç, 2001, s. 134). Buradan hareketle yönetilenlerin rıza göstermesine dayanmayan otoritenin sürdürülebilir olması beklenemez. Modern demokrasilerde meşruiyetin en önemli dayanak noktası siyasal seçimler ve halkın anayasal seçme ve seçilme hakkı olmaktadır; ne var ki halkın iradesinin ifade bulmasının sağlanması seçim güvenliğinin sağlanmasına bağlıdır. Değerlerin korunması olarak tanımlanan güvenlik kavramı, seçimlere ilişkin ele alındığında; adayların, sandığın, seçmenin ve seçmen tercihinin güvenliğini kapsayan geniş çerçeveye sahip bir kavramdır (Beren, 2013, s. 199). Dolayısıyla seçim güvenliğinin sağlanmasının “asayiş”e indirgenemeyecek ve seçim günü ile sınırlı tutulamayacak ölçüde geniş bir anlama ve öneme sahip olduğunu belirtmek gerekir. Ancak asayiş noktasında da Türkiye; “Seçim Şiddeti”¹ nin yaşandığı ülkelerden biri olarak değerlendirilebilir. Türkiye; seçim sürecinin adil işlemesine yönelik mekanizmaları, oy verme ve oyların sayımı gibi faaliyetlerin teorik çerçevesinin düzenlenmesi, bu faaliyetleri düzenleyen kanunlar ve kurumları, bürokratik yapısı ve regülasyonları yanında güçlü bir siyasal gelenek ve seçimlere yoğun bir yurttaş ilgisi ve katılımına sahiptir. Tüm bu unsurlara rağmen hemen her seçim süreci, sağlıklı işleyişe gölge düşüren çeşitli vakalara ve şiddet olaylarına sahne olmaktadır. Öte yandan kamuoyunu doğru bilgilendirme işlevi olan medyada da dezenformatif yaklaşımlar gözlemlenebilmektedir. Bu noktada geleneksel medyanın alternatifi olarak sosyal medyanın rolü de ayrıca tartışma konusudur. Jürgen Habermas’ın tarif ettiği; (2015) yurttaşların kolektif sorunlarına ilişkin düşünceleri tartıştıkları, devlet ve toplum arasında özerk bir alan olarak ifade edilen kamusal alan, dijital mecralarda da gerçekleşebilir. Ancak sosyal medya; enformasyon bombardımanı, “troll”ler, botlar ve algoritma oyunlarının gölgesinde kamusal

1 İlk kez 2000’li yılların başlarında öne sürülen seçim şiddeti kavramı, seçim sürecini ve sonucunu etkilemeye yönelik; yanlış bilgi yayma, fiziksel şiddet olayları, ölümler gibi geniş yelpazeye yayılan eylemleri tarif eder (Savut, 2022, s. 162).

alana dönüşebilmekten uzak bir görüntü vermektedir. Devletin ilgili kurumlarının, siyasi partilerin, sivil toplum örgütlerinin ve vatandaşların ortaya koyacakları irade ve iş birliği; sağlıklı, özgür ve demokratik seçimlerin gerçekleştirilmesinde en temel yoldur. Fransız siyasi tarihçi ve düşünür Tocqueville'in 19.yüzyıl'da işaret ettiği; eşitliğe yönelme, demokrasinin içselleştirilmesi, çoğunluk otoritesi ve despotizminin ortak yararlarla dengelenmesinde "ara kurumlar" olarak işlev gören sivil toplumun dengeleyici rolü, günümüz demokrasilerinde de geçerliliğini ve önemini korumaktadır (Tocqueville, 2022). Sivil toplumun müzakereci konumu ve katkısı yalnızca yerel ölçekte demokratik genişlemeyi desteklemekle sınırlı değildir. Küresel ölçekte de temsili demokrasi ve yönetim krizlerinin çözümünde sivil toplum merkezi bir rol oynamaktadır (Turkan İpek & Karpuzcu, 2016, s. 193).

Bu yazıda mercek altına alınan "Seçim Güvenliği için Sandıkları Korumak" kitabı demokrasinin önemli bir açmazı olan sandık güvenliği konusuna farklı bir bakış açısı getiriyor ve meseleye sahanın tam da içinden; sandık gözlemcilerinin bakış açısından yaklaşıyor. Kitabın yazarı Seçil Türkkan hem geleneksel medyada hem de dijital mecralarda; program yapımcısı, yazar, sunucu ve muhabir olarak çalışan bir isim ve bu mesleki tecrübenin izlerini kitapta görmek mümkün. Kitap; Seçil Türkkan'ın oldukça farklı siyasi görüş, sosyal kimlik, yaşam tarzı ve paradigmalara sahip insanlarla yaptığı birebir görüşmeler neticesinde aktarılan sandık gözlemciliği deneyim ve görüşlerine dayanıyor. Eser; birbirinden çok farklı kültürel kimliklere sahip insanların ortak bir paydada buluşup demokrasi mücadelesi verirken yaşadıkları deneyimler hakkında derinlemesine fikirler sağlarken; sivil toplum, demokrasi ve güvenlik üzerine pek çok tartışmayı da beraberinde getiriyor. İletişim Yayınları'ndan çıkan ve 2023 yılında ilk baskısını yapan kitapta sandık müşahitliği yapmak isteyenler için bir kılavuz da yer alıyor.

Seçim Güvenilirliği Endeksi; 2012 yılından bu yana dünyada yapılan seçimleri inceliyor ve seçim yasalarından oy verme sürecine, oyların sayımından, medya ve kamu kurumlarına kadar tüm bileşenleriyle seçim sürecinin güvenilirliğini mercek altına alıyor. Araştırma sonuçları; Türkiye'de seçim sonuçlarına güven duyulsa da sürece duyulan güvenin oldukça az olduğunu gösteriyor (Garnett, James, MacGregor, & Caal-Lam, 2023). Müşahitlerin hikayeleri de bu durumu değiştirmek için elini taşın altına koyan insanların hikayeleri. Gönüllü sandık gözlemciliği hareketleri tek başına oy vermenin demokrasi için yeterli olmadığı bir düzende hiç şüphesiz katılımcı demokrasiyi güçlendiriyor. Çağımızda demokrasiyi yalnızca temsilcilerin seçilmesi ve bu seçilmişlere seçenler adına karar alma ve yönetme hakkının verilmesi şeklinde sınırlandıran anlayış sıklıkla yetersiz bir demokrasi anlayışı olarak değerlendirilmektedir. Öte yandan seçimlerin taşıdığı işlev yurttaşların temsiliyeti ile sınırlı da değildir. Çağdaş siyasal toplumda seçimlerin kazandığı bir başka anlam da "iletişim"dir. Seçimler yetkilendirilen siyasi erkle, yetki verenler arasındaki iletişimi sağlama işlevini de yerine getirmektedir. Bu özelliğiyle siyasal seçimler, yöneten ve yönetilen arasındaki iletişim sürecine ilişkindir (Yavaşgel, 2015, s. 2). Temsili demokraside ortaya çıkan yetersizliklerle birlikte sivil toplum örgütlerinin gelişmesi ve güçlenmesi katılımcı hareketi güçlendirirken çoğulcu demokrasi ve yönetim anlayışına katkıda bulunmaktadır (Yaman, 2017, s. 137).

Çoğulcu demokrasi arayışları ve seçim gözlemlene faaliyetleri tüm dünyada süregelen bir arayış olsa da kitapta sandık gönüllüğünün Türkiye’de özgü bir sivil toplum hareketi olduğunun özellikle altı çiziliyor. Dünyanın çeşitli yerlerinde seçimleri gözlemleyen oluşumlar var ancak bunlar daha ziyade veri toplamaya yönelik çalışmalar. Yazarın tabiriyle böylesi “kendi demokrasisini kendin yap” şeklinde bir sandık hareketi Türkiye’ye özgü (Türkkan, 2023, s. 15). Kitapta görüşlerine yer verilen sandık gözlemcilerinden biri olan aynı zamanda Oy ve Ötesi Derneği’nin kurucuları arasında yer alan Sercan Çelebi; “Milyonlarca tweet atabiliriz ama hayatından maddi manevi feragat edecek kaç insanı bir araya toplayabiliriz?” sorusunu dile getiriyor (2023, s. 34). Bu eserde birbirinden farklı sivil toplum kuruluşlarını temsil eden kişilerin görüş ve hikayeleriyle birlikte Türkiye’de gönüllü sandık gözlemcilerinin sayısının yüz binlere ulaştığını öğreniyoruz ki bu da dünyada benzeri olmayan bir duruma işaret ediyor. Bir tür “demokratik yama” olan sandık hareketi çeşitli zorlukları da beraberinde getiriyor. Vatandaşın sandık güvenliğini sağlamada yetkili olmaması başlı başına bir sorun (Türkkan, 2023, s. 130). Bu durum sandık başında gönüllü – görevli ayrımını ortaya çıkarıyor. Aslında oy verme, oyların sayılması, tutanak altına alınması, sonuçların açıklanması gibi süreçlerin adil, şeffaf ve güvenli bir biçimde gerçekleştirilmesi devletin ve siyasi partilerin sorumluluk alanı. Giderek sayıları artan, kurumsallaşan ve gönüllü sayısını artıran sivil hareketler siyasi partileri de bu konuda gelişmeye zorluyor. Ancak yine de Türkiye’de siyasi partilerin kaynakları ve alt yapısı özellikle belli başlı seçim bölgelerinde yetersiz kalıyor. Gönüllüler bu açığı kapatmaya çalışıyor ancak bu noktada yazar, okuyucusuna çok önemli bir soru soruyor: “En son ne zaman farklı siyasi görüşten biriyle bir odada bir sorunu çözmeye çalıştınız?” Her ne kadar zorlu ve krizlere gebe bir uğraşı gibi görünse de kitapta sunulan veriler bize “sandık korurken” kötü bir deneyim yaşayan müşahitlerin sayısının oldukça az olduğunu gösteriyor (Türkkan, 2023, s. 22-23). Yazara göre siyasi partilerin çeşitli seçim bölgelerinde yeterli gözlemci sayısına ulaşamaması örgütlenme bakımından da ne denli zayıf olduklarının somut bir delili. Bu açığı gönüllülerin kapattığı bir model ise Türkiye’de aktivizmin yapısının ne denli değiştiğinin göstergesi olmakta (Türkkan, 2023, kişisel görüşme). Elektronik demokrasi fikrinin öncülerinden olan Masuda da enformasyon toplumunda temsili sistemden katılımcı demokrasiye geçişe doğru evrilen süreci, sıradan yurttaşın davranış kalıplarının değişmesi ile açıklamaktadır. Temsili demokrasinin bir bunalım çağında olduğunu ifade eden Toffler de “kendi kendini” temsil eden vatandaş ideasına vurgu yapmaktadır (Akt. Timisi, 2003, s. 185-186). Tüm teknolojik gelişmelere karşın geleneksel oy verme sandıklarının ve oy sayım usullerinin en güvenli yol olarak genel kabul gördüğü günümüzde, insan faktörü seçim sürecinin sağlıklı işleyişinde denkleme değiştiren temel unsur olarak görünmektedir.

Hem dünyada hem de Türkiye’de sandık güvenliğine ilişkin süreçler ve sorunlar oldukça komplike bir yapıya sahiptir. Bu alandaki çeşitli sorunlara yönelik çözüm arayışları; siyasi, hukuki, sosyal ve bürokratik işleyişin sorunlu yanlarının üzerine gitmeyi; karşılaşılan sorunlarla ilgili kök neden analizi yapmayı gerekli kılmaktadır. Daha güçlü bir demokrasi için pek çok alanda olduğu gibi, bu alanda da eğitim ve araştırma önem kazanmaktadır. Oldukça güçlü bir siyaset ve demokrasi geleneğine sahip olan Türkiye seçimlere katılımın da

yüksek olduğu ülkelerden biridir. Uluslararası Demokrasi ve Seçim Yardımı Enstitüsü'nün verilerine göre 38 OECD ülkeleri arasında Türkiye seçimlere katılımın en fazla olduğu 3. ülke konumunda (2023). Ancak seçimden önce yapılan anketlerde seçmenlerin büyük bir bölümünün seçimlere güven duymadığı ifade ediliyor (Türkkan, 2023, s. 29). Bu noktada kitaba katkı veren isimlerden Mert Moral, seçimlerden bu denli şüphe duyan vatandaşların oy verme konusundaki istekliliğini sorguluyor. Öyle görünüyor ki; vatandaşların oy vermenin ötesinde demokratik katılım için seçenekleri oldukça kısıtlı. Ancak Türkiye'deki politik-duygulanımsal kutuplaşma da seçmenlerin oy verme davranışına tesir ediyor. Moral'ın araştırmasına göre seçim öncesinde kamuoyu ile sonuçları sıklıkla paylaşılan anketlerin birçoğu; şeffaflık, güvenilirlik, bilimsellik gibi hayati öneme sahip metodolojik kriterleri karşılamıyor (Akt. Türkkan, 2023, s. 149). Tahminlerinde uzak ara yanılan kamuoyu araştırmacılarını bir sonraki seçim döneminde yine medyada sıklıkla görmeye devam ediyoruz. Seçim güvenliğinin başarılması için kanun ve politika yapımcılar, idare ve bürokrasi ve yargı kadar dördüncü güç olarak şüphesiz medyaya da önemli rol ve sorumluluklar düşmektedir. Modernleşmenin yalnızca endüstriyel üretim biçimlerini ve iktisadi ilişkileri dönüştürmekle kalmadığı, modern kamu ve kamuoyu kavramlarının da gündelik hayatın ayrılmaz bir parçası olduğu, özellikle geride bıraktığımız yüzyılın ikinci yarısından bugüne devam eden bilgi iletişim teknolojilerinin hızla geliştiği dönemde, kitle iletişim araçlarının seçmen davranışları üzerinde bıraktığı güçlü etkilerin belirginleşmesiyle, medya ve demokrasi ilişkisinin mahiyetine ayrıca önem atfetmek gerekmektedir (Sadakaoğlu & Korkmaz, 2020, s. 30-31). Medya; tarafsızlık, doğruluk ve kamuoyunu bilgilendirme gibi temel prensiplere dayalı yayın yapma anlayışını seçim dönemlerinde özellikle korumalı, adaylar ve partiler arasındaki rekabetin adil ve dengeli bir biçimde sürdürülmesinde başat rol üstlenen kurumlardan biri olmalıdır. Toplumun seçimlerin adil ve güvenilir olduğuna dair güveninin korunması için medya, kritik öneme sahiptir.

Seçim Güvenliği İçin Sandıkları Korumak kitabı gönüllü sandık gözlemciliği hareketlerinin ülkemiz demokrasisi üzerindeki etkisi hakkında oldukça çeşitli gözlemleri ve renkli hikayeleri bir araya getiriyor. Gönüllülük temelli bir yurttaş hareketi olan sandıkları koruma faaliyetleri; oldukça farklı kimlik ve siyasi görüşlere sahip bireyleri bir araya getirmesiyle kendine özgü sosyolojik özellikler de taşıyor. "Slogansız – protestosuz" bir eylemlilik haline de işaret eden sandık koruma hareketleri değişen aktivizmin göstergesi olmasının yanında, siyasi partileri de örgütlenme faaliyetlerini ve seçimlerin sağlıklı işleyişine yönelik sistem ve tedbirlerini yeniden düşünmek zorunda bırakan bir sivil toplum faaliyeti olma özelliği de taşıyor. Hiç şüphesiz seçimlerin adil ve güvenli bir şekilde yürütülmesi, demokratik toplumların temel bir gerekliliğidir; bu alanda çalışma, analiz ve araştırmaların yapılması sorunların köklerinin anlaşılması ve çözümlerin geliştirilmesinde önemli rol oynamakta dolayısıyla demokratik süreçlerin daha adil ve şeffaf bir şekilde işlemesine katkıda bulunmaktadır. Yakın gelecekte; seçim güvenliği ve seçim şiddetine ilişkin çalışan gönüllü unsurların rolünü daha da açığa çıkaracak çalışmaların artmasını ümit ediyorum.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no grant support.

Kaynakça/References

- Beren, F. (2013). Seçmen Tercihine Etki Eden Faktörler ve Seçim Güvenliği: Şanlıurfa İli Örneği. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 191-214.
- Calvino, I. (2017). *Sandık Gözlemcisinin Uzun Günü*. Yapı Kredi Yayınları.
- Garnett, H. A., James, T. S., MacGregor, M., & Caal-Lam, S. (2023). *Perceptions of Electoral Integrity*, (PEI-9.0). Harvard Dataverse.
- Gönenç, L. (2001). Meşruiyet Kavramı ve Anayasaların Meşruiyet Problemi. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 50.1 , 132-151.
- Habermas, J. (2015). *Kamusallığın Yapısal Dönüşümü*. İletişim Yayınları.
- Sadakaoğlu, M. C., & Korkmaz, Ö. E. (2020). Geleneksel ve Dijital Kitle İletişim Araçları Bakımından 1952 ve 2008 ABD Başkanlık Seçim Kampanyaları. *İnsan & İnsan* 25, 29-45.
- Savut, E. (2022). Seçim Şiddeti Kavramı ve Türkiye’nin Seçim Şiddeti Kimliği. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 162-176.
- The International Institute for Democracy . (2023). *Voter Turnout*. IDEA International: <https://www.idea.int/data-tools/data/voter-turnout-database> adresinden alındı
- Timisi, N. (2003). *Yeni iletişim Teknolojileri ve Demokrasi* . Dost Yayınevi.
- Tocqueville, A. d. (2022). *Amerika’da Demokrasi*. İletişim Yayınları.
- Turkan İpek, I. Z., & Karpuzcu, T. (2016). Türkiye’de Sivil Toplum Kuruluşu ve Seçim Gözlem Grubu Örneği: “Oy ve Ötesi”. *Mülkiye Dergisi*, 40(4), , 193-212.
- Türkkan, S. (2023). *Seçim Güvenliği İçin Sandıkları Korumak – Müşahitler Anlatıyor*. İletişim Yayınları.
- Weber, M. (1961). *The Theory of Social and Economic Organization*. E. S. Talcott Parsons içinde, *Theories of Society*. New York, ,: The Free Press,.
- Yaman, F. T. (2017). Katılımcı Demokrasi: Kapsam ve Unsurlar. *Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi E-Dergi* 6.2, 36-160.
- Yavaşgel, E. (2015). Demokratik Toplumlarda Seçim ve Temsil. *TASAM Siyasal İletişim Enstitüsü* .

DESCRIPTION

4. BOYUT Journal of Media and Cultural Studies is a peer-reviewed, open access, academic journal operating under the Faculty of Communication of İstanbul University. 4. BOYUT Journal of Media and Cultural Studies, published electronically twice a year (April and October), includes scientific studies in the fields of media and culture. The publication language is Turkish, but also includes articles in English. Various academic studies can take place as research article, review article, evaluation, translation, interview, opinion, and book review. No processing fee or publication fee is requested for the articles sent to the journal.

AIM AND SCOPE

4. BOYUT Journal of Media and Cultural Studies aims to publish on the field of cultural studies and to include new perspectives. To realize this aim, the journal is open to interdisciplinary studies within the scope of cultural studies developed within media and communication studies, and it is open to anthropology, literature, art, sociology, history, political science, linguistics, philosophy, psychology, etc., and accepts academic studies in almost all fields of social sciences.

Our journal sees culture as both the experience of the world and the practices lived in it, and in this context, it covers all the processes that cover the cultural integrity of the society. In this context, it is a peer-reviewed journal published free of charge and open access, aiming to make original, qualified, and scientific contributions at the national and international level, over a separate theme for each issue in the field of cultural studies. Social, political, economic, technological etc. are in our scope since cultural factors underlie all important problems. 4. BOYUT aims to ensure that media and culture can be considered together with other fields.

POLICIES

The journal is committed to upholding the highest standards of publication ethics and pays regard to Principles of Transparency and Best Practice in Scholarly Publishing published by the Committee on Publication Ethics (COPE), the Directory of Open Access Journals (DOAJ), the Open Access Scholarly Publishers Association (OASPA), and the World Association of Medical Editors (WAME) on <https://publicationethics.org/resources/guidelines-new/principles-transparency-and-best-practice-scholarly-publishing>

The subjects covered in the manuscripts submitted to the Journal for publication must be in accordance with the aim and scope of the Journal. Only those manuscripts approved by every individual author and that were not published before in or sent to another journal, are accepted for evaluation.

Changing the name of an author (omission, addition or order) in papers submitted to the Journal requires written permission of all declared authors.

Plagiarism, duplication, fraud authorship/denied authorship, research/data fabrication, salami slicing/salami publication, breaching of copyrights, prevailing conflict of interest are unethical behaviors. All

manuscripts not in accordance with the accepted ethical standards will be removed from the publication. This also contains any possible malpractice discovered after the publication.

Plagiarism

Submitted manuscripts that pass preliminary control are scanned for plagiarism using iThenticate software. If plagiarism/self-plagiarism will be found authors will be informed. Editors may resubmit manuscript for similarity check at any peer-review or production stage if required. High similarity scores may lead to rejection of a manuscript before and even after acceptance. Depending on the type of article and the percentage of similarity score taken from each article, the overall similarity score is generally expected to be less than 15 or 20%.

Double Blind Peer-Review

After plagiarism check, the eligible ones are evaluated by the editors-in-chief for their originality, methodology, the importance of the subject covered and compliance with the journal scope. The editor provides a fair double-blind peer review of the submitted articles and hands over the papers matching the formal rules to at least two national/international referees for evaluation and gives green light for publication upon modification by the authors in accordance with the referees' claims..

Open Access Statement

4. BOYUT Journal of Media and Cultural Studies is an open access journal which means that all content is freely available without charge to the user or his/her institution. Except for commercial purposes, users are allowed to read, download, copy, print, search, or link to the full texts of the articles in this journal without asking prior permission from the publisher or the author. This principle is compatible with BOAI definition of open access.

The articles 4. BOYUT Journal of Media and Cultural Studies are open access articles licensed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.en>).

Article Processing Charge

All expenses of the journal are covered by the İstanbul University. Processing and publication are free of charge. There are no article processing charges or submission fees for any submitted or accepted articles.

Copyright Notice

Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International license (CC BY-NC 4.0) (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>) and grant the Publisher non-exclusive commercial right to

publish the work. CC BY-NC 4.0 license permits unrestricted, non-commercial use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

ETHIC

Publication Ethics and Malpractice Statement

4. BOYUT Journal of Media and Cultural Studies is committed to upholding the highest standards of publication ethics and pays regard to Principles of Transparency and Best Practice in Scholarly Publishing published by the Committee on Publication Ethics (COPE), the Directory of Open Access Journals (DOAJ), the Open Access Scholarly Publishers Association (OASPA), and the World Association of Medical Editors (WAME) on <https://publicationethics.org/resources/guidelines-new/principles-transparency-and-best-practice-scholarly-publishing>

All parties involved in the publishing process (Editors, Reviewers, Authors and Publishers) are expected to agree on the following ethical principles.

All submissions must be original, unpublished (including as full text in conference proceedings), and not under the review of any other publication synchronously. Each manuscript is reviewed by one of the editors and at least two referees under double-blind peer review process. Plagiarism, duplication, fraud authorship/denied authorship, research/data fabrication, salami slicing/salami publication, breaching of copyrights, prevailing conflict of interest are unethical behaviors.

All manuscripts not in accordance with the accepted ethical standards will be removed from the publication. This also contains any possible malpractice discovered after the publication. In accordance with the code of conduct we will report any cases of suspected plagiarism or duplicate publishing.

Research Ethics

The journal adheres to the highest standards in research ethics and follows the principles of international research ethics as defined below. The authors are responsible for the compliance of the manuscripts with the ethical rules.

- Principles of integrity, quality and transparency should be sustained in designing the research, reviewing the design, and conducting the research.
- The research team and participants should be fully informed about the aim, methods, possible uses and requirements of the research and risks of participation in research.
- The confidentiality of the information provided by the research participants and the confidentiality of the respondents should be ensured. The research should be designed to protect the autonomy and dignity of the participants.
- Research participants should participate in the research voluntarily, not under any coercion.
- Any possible harm to participants must be avoided. The research should be planned in such a way that the participants are not at risk.
- The independence of research must be clear; and any conflict of interest or must be disclosed.

INFORMATION FOR AUTHORS

- In experimental studies with human subjects, written informed consent of the participants who decide to participate in the research must be obtained. In the case of children and those under wardship or with confirmed insanity, legal custodian's assent must be obtained.
- If the study is to be carried out in any institution or organization, approval must be obtained from this institution or organization.
- In studies with human subject, it must be noted in the method's section of the manuscript that the informed consent of the participants and ethics committee approval from the institution where the study has been conducted have been obtained.

Author Responsibilities

It is authors' responsibility to ensure that the article is in accordance with scientific and ethical standards and rules. And authors must ensure that submitted study is original. They must certify that the manuscript has not previously been published elsewhere or is not currently being considered for publication elsewhere, in any language. Applicable copyright laws and conventions must be followed. Copyright material (e.g., tables, figures, or extensive quotations) must be reproduced only with appropriate permission and acknowledgement. Any study or words of other authors, contributors, or sources must be appropriately credited and referenced.

All the authors of a submitted manuscript must have direct scientific and academic contribution to the manuscript. The author(s) of the original research articles is defined as a person who is significantly involved in "conceptualization and design of the study", "collecting the data", "analyzing the data", "writing the manuscript", "reviewing the manuscript with a critical perspective" and "planning/ conducting the study of the manuscript and/or revising it". Fund raising, data collection or supervision of the research group are not sufficient roles to be accepted as an author. The author(s) must meet all these criteria described above. The order of names in the author list of an article must be a co-decision and it must be indicated in the Copyright Agreement Form. The individuals who do not meet the authorship criteria but contributed to the study must take place in the acknowledgement section. Individuals providing technical support, assisting writing, providing a general support, providing material or financial support are examples to be indicated in acknowledgement section.

All authors must disclose all issues concerning financial relationship, conflict of interest, and competing interest that may potentially influence the results of the research or scientific judgment. When an author discovers a significant error or inaccuracy in his/her own published paper, it is the author's obligation to promptly cooperate with the Editor to provide retractions or corrections of mistakes.

Responsibility for the Editor and Reviewers

Editor-in-Chief evaluates manuscripts for their scientific content without regard to identity of the authors. He/She provides a fair double-blind peer review of the submitted articles for publication and ensures that all the information related to submitted manuscripts is kept as confidential before publishing.

INFORMATION FOR AUTHORS

Editor-in-Chief is responsible for the contents and overall quality of the publication. He/She must publish errata pages or make corrections when needed.

Editor-in-Chief does not allow any conflicts of interest between the authors, editors and reviewers. Only he has the full authority to assign a reviewer and is responsible for final decision for publication of the manuscripts in the Journal.

Reviewers must have no conflict of interest with respect to the research, the authors and/or the research funders. Their judgments must be objective.

Reviewers must ensure that all the information related to submitted manuscripts is kept as confidential and must report to the editor if they are aware of copyright infringement and plagiarism on the author's side.

A reviewer who feels unqualified to review the topic of a manuscript or knows that its prompt review will be impossible should notify the editor and excuse himself from the review process.

The editor informs the reviewers that the manuscripts are confidential information and that this is a privileged interaction. The reviewers and editorial board cannot discuss the manuscripts with other persons. The anonymity of the referees must be ensured. In particular situations, the editor may share the review of one reviewer with other reviewers to clarify a particular point.

PEER REVIEW

Peer Review Policies

Only those manuscripts approved by its every individual author and that were not published before in or sent to another journal, are accepted for evaluation.

Submitted manuscripts that pass preliminary control are scanned for plagiarism using iThenticate software. After plagiarism check, the eligible ones are evaluated by editor-in-chief for their originality, methodology, the importance of the subject covered and compliance with the journal scope.

The editor hands over the papers matching the formal rules to at least two national/international referees for double-blind peer review evaluation and gives green light for publication upon modification by the authors in accordance with the referees' claims.

Responsibility for the Editor and Reviewers

Editor-in-Chief evaluates manuscripts for their scientific content without regard to identity of the authors. He/She provides a fair double-blind peer review of the submitted articles for publication and ensures that all the information related to submitted manuscripts is kept as confidential before publishing.

INFORMATION FOR AUTHORS

Editor-in-Chief is responsible for the contents and overall quality of the publication. He/She must publish errata pages or make corrections when needed.

Editor-in-Chief does not allow any conflicts of interest between the authors, editors and reviewers. Only he has the full authority to assign a reviewer and is responsible for final decision for publication of the manuscripts in the Journal.

Reviewers must have no conflict of interest with respect to the research, the authors and/or the research funders. Their judgments must be objective.

Reviewers must ensure that all the information related to submitted manuscripts is kept as confidential and must report to the editor if they are aware of copyright infringement and plagiarism on the author's side.

A reviewer who feels unqualified to review the topic of a manuscript or knows that its prompt review will be impossible should notify the editor and excuse himself from the review process.

The editor informs the reviewers that the manuscripts are confidential information and that this is a privileged interaction. The reviewers and editorial board cannot discuss the manuscripts with other persons. The anonymity of the referees must be ensured. In particular situations, the editor may share the review of one reviewer with other reviewers to clarify a particular point.

Peer Review Process

Only those manuscripts approved by its every individual author and that were not published before in or sent to another journal, are accepted for evaluation.

Submitted manuscripts that pass preliminary control are scanned for plagiarism using iThenticate software. After plagiarism check, the eligible ones are evaluated by Editor-in-Chief for their originality, methodology, the importance of the subject covered and compliance with the journal scope. Editor-in-Chief evaluates manuscripts for their scientific content without regard to ethnic origin, gender, sexual orientation, citizenship, religious belief, or political philosophy of the authors and ensures a fair double-blind peer review of the selected manuscripts.

The selected manuscripts are sent to at least two referees from abroad or from Turkey. After accomplishing necessary revisions requested by referees, the authors resubmit the manuscript by highlighting the changes made. Publication decisions are made by Editor-in-Chief after authors make necessary revisions requested by referees and the peer-review process is completed.

Editor-in-Chief does not allow any conflicts of interest between the authors, editors and reviewers and is responsible for final decision for publication of the manuscripts in the Journal.

Reviewers' judgments must be objective. Reviewers' comments on the following aspects are expected while conducting the review.

INFORMATION FOR AUTHORS

- Does the manuscript contain new and significant information?
- Does the abstract clearly and accurately describe the content of the manuscript?
- Is the problem significant and concisely stated?
- Are the methods described comprehensively?
- Are the interpretations and conclusions justified by the results?
- Are adequate references made to other studies in the field?
- Is the language acceptable?

Reviewers must ensure that all the information related to submitted manuscripts is kept as confidential and must report to the editor if they are aware of copyright infringement and plagiarism on the author's side.

A reviewer who feels unqualified to review the topic of a manuscript or knows that its prompt review will be impossible should notify the editor and excuse himself from the review process.

The editor informs the reviewers that the manuscripts are confidential information and that this is a privileged interaction. The reviewers and editorial board cannot discuss the manuscripts with other persons. The anonymity of the referees is important.

LANGUAGE

The language of the journal is both Turkish and English.

MANUSCRIPT ORGANIZATION

Manuscript Organization and Submission

Manuscript is to be submitted to journal's e-mail: 4.boyut@istanbul.edu.tr and it must be accompanied by a cover letter indicating that the manuscript is intended for publication, specifying the article category (i.e. research article, review etc.) and including information about the manuscript (see the Submission Checklist), title page, author form, and Copyright Agreement Form that has to be signed by all authors.

1. The manuscripts should be in A4 paper standards: having 2.5 cm margins from right, left, bottom and top, Times New Roman font style in 11 font size and line spacing of 1.5.
2. A title page including author information must be submitted together with the manuscript. The title page is to include fully descriptive title of the manuscript and, affiliation, title, e-mail address, postal address, phone, and fax number of the author(s) (see The Submission Checklist).
3. Before the introduction part, there should be an abstract between 200 and 250 words in English and an extended abstract only in English between 600-800 words, summarizing the scope, the purpose, the results of the study and the method used. Underneath the abstracts, 5 keywords that inform the reader about the content of the study should be specified in Turkish and in English. Extended abstract in English is mandatory only for manuscripts in Turkish.
4. The manuscripts should contain mainly these components: title, abstract and keywords; extended abstract in English, sections, end notes and references.

5. Tables, graphs, and figures should be given with a number and a defining title.
6. The 6th version of the APA 6 (American Psychological Association) reference style should be used for in-text citation and references list.
7. Authors are responsible for all statements made in their study submitted to the Journal for publication.

References

Papers accepted but not yet included in the issue are published online in the Early View section and they should be cited as “advance online publication”. Citing a “personal communication” should be avoided unless it provides essential information not available from a public source, in which case the name of the person and date of communication should be cited in parentheses in the text. For scientific articles, written permission and confirmation of accuracy from the source of a personal communication must be obtained.

Reference Style and Format

4. BOYUT Journal of Media and Cultural Studies complies with APA (American Psychological Association) style 6th Edition for referencing and quoting. For more information:
- American Psychological Association. (2010). Publication manual of the American Psychological Association (6th ed.). Washington, DC: APA.
 - <http://www.apastyle.org>

The author(s) are responsible for the accuracy of the references. All sources should be cited in the text. Below given examples should be considered in citing the references.

Citations in the Text

Citations must be indicated with the author surname and publication year within the parenthesis. If more than one citation is made within the same parenthesis, separate them with (;).

Samples:

More than one citation;

(Esin et al., 2002; Karasar, 1995)

Citation with one author;

(Akyolcu, 2007)

Citation with two authors;

(Sayiner & Demirci, 2007)

Citation with three, four, five authors;

First citation in the text: (Ailen, Ciambune, & Welch, 2000) Subsequent citations in the text: (Ailen et al., 2000)

Citations with more than six authors;

(Çavdar et al., 2003)

Citations in the Reference

All the citations done in the text should be listed in the References section in alphabetical order of author surname without numbering. Below given examples should be considered in citing the references.

Basic Reference Types**Book****a) Turkish Book**

Karasar, N. (1995). *Araştırmalarda rapor hazırlama* (8th ed.) [Preparing research reports]. Ankara, Türkiye: 3A Eğitim Danışmanlık Ltd.

b) Book Translated into Turkish

Mucchielli, A. (1991). *Zihniyetler* [Mindsets] (A. Kotil, Trans.). İstanbul, Türkiye: İletişim Yayınları.

c) Edited Book

Ören, T., Üney, T., & Çölkesen, R. (Eds.). (2006). *Türkiye bilişim ansiklopedisi* [Turkish Encyclopedia of Informatics]. İstanbul, Türkiye: Papatya Yayıncılık.

d) Turkish Book with Multiple Authors

Tonta, Y., Bitirim, Y., & Sever, H. (2002). *Türkçe arama motorlarında performans değerlendirme* [Performance evaluation in Turkish search engines]. Ankara, Türkiye: Total Bilişim.

e) Book in English

Kamien R., & Kamien A. (2014). *Music: An appreciation*. New York, NY: McGraw-Hill Education.

f) Chapter in an Edited Book

Bassett, C. (2006). Cultural studies and new media. In G. Hall & C. Birchall (Eds.), *New cultural studies: Adventures in theory* (pp. 220–237). Edinburgh, UK: Edinburgh University Press.

g) Chapter in an Edited Book in Turkish

Erkmen, T. (2012). Örgüt kültürü: Fonksiyonları, öğeleri, işletme yönetimi ve liderlikteki önemi [Organization culture: Its functions, elements and importance in leadership and business management]. In M. Zencirkıran (Ed.), *Örgüt sosyolojisi* [Organization sociology] (pp. 233–263). Bursa, Türkiye: Dora Basım Yayın.

h) Book with the same organization as author and publisher

American Psychological Association. (2009). *Publication manual of the American psychological association* (6th ed.). Washington, DC: Author.

Article**a) Turkish Article**

Mutlu, B., & Savaşer, S. (2007). Çocuğu ameliyat sonrası yoğun bakımda olan ebeveynlerde stres nedenleri ve azaltma girişimleri [Source and intervention reduction of stress for parents whose children are in intensive care unit after surgery]. *Istanbul University Florence Nightingale Journal of Nursing*, 15(60), 179–182.

b) English Article

de Cillia, R., Reisigl, M., & Wodak, R. (1999). The discursive construction of national identity. *Discourse and Society*, 10(2), 149–173. <http://dx.doi.org/10.1177/0957926599010002002>

c) Journal Article with DOI and More Than Seven Authors

Lal, H., Cunningham, A. L., Godeaux, O., Chlibek, R., Diez-Domingo, J., Hwang, S.-J. ... Heineman, T. C. (2015). Efficacy of an adjuvanted herpes zoster subunit vaccine in older adults. *New England Journal of Medicine*, 372, 2087–2096. <http://dx.doi.org/10.1056/NEJMoa1501184>

d) Journal Article from Web, without DOI

Sidani, S. (2003). Enhancing the evaluation of nursing care effectiveness. *Canadian Journal of Nursing Research*, 35(3), 26–38. Retrieved from <http://cjr.mcgill.ca>

e) Journal Article with DOI

Turner, S.J. (2010). Website statistics 2.0: Using Google Analytics to measure library website effectiveness. *Technical Services Quarterly*, 27, 261–278. <http://dx.doi.org/10.1080/07317131003765910>

f) Advance Online Publication

Smith, J. A. (2010). Citing advance online publication: A review. *Journal of Psychology*. Advance online publication. <http://dx.doi.org/10.1037/a45d7867>

g) Article in a Magazine

Henry, W. A., III. (1990, April 9). Making the grade in today's schools. *Time*, 135, 28–31.

Doctoral Dissertation, Master's Thesis, Presentation, Proceeding

a) Dissertation/Thesis from a Commercial Database

Van Brunt, D. (1997). *Networked consumer health information systems* (Doctoral dissertation). Available from ProQuest Dissertations and Theses database. (UMI No. 9943436)

b) Dissertation/Thesis from an Institutional Database

Yaylalı-Yıldız, B. (2014). *University campuses as places of potential publicness: Exploring the politicals, social and cultural practices in Ege University* (Doctoral dissertation). Retrieved from <http://library.iyte.edu.tr/tr/hizli-erisim/iyte-tez-portali>

c) Dissertation/Thesis from Web

Tonta, Y. A. (1992). *An analysis of search failures in online library catalogs* (Doctoral dissertation, University of California, Berkeley). Retrieved from [http://yunus.hacettepe.edu.tr/~tonta/yayinlar / phd/ickapak.html](http://yunus.hacettepe.edu.tr/~tonta/yayinlar/phd/ickapak.html)

d) Dissertation/Thesis abstracted in Dissertations Abstracts International

Appelbaum, L. G. (2005). Three studies of human information processing: Texture amplification, motion representation, and figure-ground segregation. *Dissertation Abstracts International: Section B. Sciences and Engineering*, 65(10), 5428.

e) Symposium Contribution

Krinsky-McHale, S. J., Zigman, W. B., & Silverman, W. (2012, August). Are neuropsychiatric symptoms markers of prodromal Alzheimer's disease in adults with Down syndrome? In W. B. Zigman (Chair), *Predictors of mild cognitive impairment, dementia, and mortality in adults with Down syndrome*. Symposium conducted at the meeting of the American Psychological Association, Orlando, FL.

f) Conference Paper Abstract Retrieved Online

Liu, S. (2005, May). *Defending against business crises with the help of intelligent agent based early warning solutions*. Paper presented at the Seventh International Conference on Enterprise Information Systems, Miami, FL. Abstract retrieved from http://www.iceis.org/iceis2005/abstracts_2005.htm

g) Conference Paper - In Regularly Published Proceedings and Retrieved Online

Herculano-Houzel, S., Collins, C. E., Wong, P., Kaas, J. H., & Lent, R. (2008). The basic nonuniformity of the cerebral cortex. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, *105*, 12593–12598. <http://dx.doi.org/10.1073/pnas.0805417105>

h) Proceeding in Book Form

Parsons, O. A., Pryzwansky, W. B., Weinstein, D. J., & Wiens, A. N. (1995). Taxonomy for psychology. In J. N. Reich, H. Sands, & A. N. Wiens (Eds.), *Education and training beyond the doctoral degree: Proceedings of the American Psychological Association National Conference on Postdoctoral Education and Training in Psychology* (pp. 45–50). Washington, DC: American Psychological Association.

i) Paper Presentation

Nguyen, C. A. (2012, August). *Humor and deception in advertising: When laughter may not be the best medicine*. Paper presented at the meeting of the American Psychological Association, Orlando, FL.

Other Sources

a) Newspaper Article

Browne, R. (2010, March 21). This brainless patient is no dummy. *Sydney Morning Herald*, 45.

b) Newspaper Article with no Author

New drug appears to sharply cut risk of death from heart failure. (1993, July 15). *The Washington Post*, p. A12.

c) Web Page/Blog Post

Bordwell, D. (2013, June 18). David Koepp: Making the world movie-sized [Web log post]. Retrieved from <http://www.davidbordwell.net/blog/page/27/>

d) Online Encyclopedia/Dictionary

Ignition. (1989). In *Oxford English online dictionary* (2nd ed.). Retrieved from <http://dictionary.oed.com>
 Marcoux, A. (2008). Business ethics. In E. N. Zalta (Ed.). *The Stanford encyclopedia of philosophy*. Retrieved from <http://plato.stanford.edu/entries/ethics-business/>

e) Podcast

Dunning, B. (Producer). (2011, January 12). *inFact: Conspiracy theories* [Video podcast]. Retrieved from <http://itunes.apple.com/>

f) Single Episode in a Television Series

Egan, D. (Writer), & Alexander, J. (Director). (2005). Failure to communicate. [Television series episode]. In D. Shore (Executive producer), *House*; New York, NY: Fox Broadcasting.

g) Music

Fuchs, G. (2004). Light the menorah. On *Eight nights of Hanukkah* [CD]. Brick, NJ: Kid Kosher.

SUBMISSION CHECKLIST

Ensure that the following items are present:

Cover letter to the editor

- ✓ The category of the manuscript
- ✓ Confirming that “the paper is not under consideration for publication in another journal”.
- ✓ Confirming that last control for fluent English was done.
- ✓ Confirming that journal policies detailed in Information for Authors have been reviewed.
- ✓ Confirming that the references cited in the text and listed in the references section are in line with APA 6.

Copyright Agreement Form

- ✓ Permission of previously published copyrighted material if used in the present manuscript
- Author Form

Title Page

- ✓ The category of the manuscript
- ✓ The title of the manuscript
- ✓ All authors’ names and affiliations (institution, faculty/department, city, country), e-mail addresses
- ✓ Corresponding author’s email address, full postal address, telephone, and fax number
- ✓ ORCIDs of all authors
- ✓ Acknowledgment, conflict of interest, financial support information

Article (main text)

- ✓ Important: The author(s) identity information should not be included in the main text.
- ✓ The title of the manuscript
- ✓ Abstract (200-250 words)
- ✓ Keywords: 5 in Turkish and 5 in English
- ✓ Main article sections
- ✓ References
- ✓ All tables, illustrations (figures) (including title, description, footnotes)
- ✓ Attachments (if exists)

CONTACT INFO

Editor : Emine Yavaşgel

E-mail : yavas@istanbul.edu.tr

Phone : + 90 (212) 440 03 01/02

Web site : <https://iupress.istanbul.edu.tr/tr/journal/4boyut/home>

Email : 4.boyut@istanbul.edu.tr

Address : Istanbul University

Faculty of Communication

Süleymaniye Mahallesi

Kaptan-ı Derya İbrahim Paşa Sokak

34116 Beyazıt-Fatih, Istanbul-Turkiye

TANIM

4. BOYUT Medya ve Kültürel Çalışmalar Dergisi – 4. BOYUT Journal of Media and Cultural Studies, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi bünyesinde faaliyet gösteren hakemli, açık erişimli, akademik bir dergidir. Yılda iki kez (Nisan ve Ekim) elektronik olarak yayımlanan 4. BOYUT Medya ve Kültürel Çalışmalar Dergisi'nde, medya ve kültür alanlarında yürütülen bilimsel çalışmalara yer verilmektedir. Yayımla dili Türkçe olmakla birlikte İngilizce makalelere de yer veren, online yayımlanan dergide kültürel çalışmalar alanında her türlü özgün; Araştırma makalesi, İnceleme makalesi, Değerlendirme, Çeviri, Söyleşi, Görüş ve Kitap Eleştirisi olarak çeşitli akademik çalışmalar yer alabilmektedir. Dergiye gönderilen makaleler için herhangi bir işlem ücreti veya yayım bedeli talep edilmez.

AMAÇ VE KAPSAM

4. BOYUT Medya ve Kültürel Çalışmalar Dergisi kültürel çalışmalar alanıyla ilgili yayımda bulunmayı, yeni perspektiflere yer vermeyi amaçlamaktadır. Dergi bu amacını gerçekleştirmek için medya ve iletişim çalışmaları içerisinde gelişen kültürel çalışmalar kapsamında disiplinler arası çalışmalara açık olarak antropoloji, edebiyat, sanat, sosyoloji, tarih, siyaset bilimi, dilbilim, felsefe, psikoloji vb. sosyal bilimlerin hemen tüm alanlarında akademik çalışmaları kabul eder.

4. BOYUT kültürü hem dünya deneyimi hem de onun içinde yaşanan pratikler olarak görür, bu bağlamda toplumun kültürel bütünlüğünü kapsayan bütün süreçlerine yönelik konuları kapsar. Bu kapsamda kültürel çalışmalar alanında her sayı için ayrı bir tema üzerinden, ulusal ve uluslararası düzeyde özgün, nitelikli, bilimsel katkılarda bulunmayı hedefleyen, ücretsiz ve açık erişimli olarak yayımlanan hakemli bir dergi niteliği taşımaktadır. Sosyal, siyasal, ekonomik, teknolojik vb. tüm önemli sorunların altında kültürel unsurlar yattığı için 4. BOYUT medya ve kültürün diğer alanlarla birlikte düşünülebilmesini sağlamayı hedeflemektedir.

POLİTİKALAR

Dergi yayım etiğinde en yüksek standartlara bağlıdır ve Committee on Publication Ethics (COPE), Directory of Open Access Journals (DOAJ), Open Access Scholarly Publishers Association (OASPA) ve World Association of Medical Editors (WAME) tarafından yayınlanan etik yayıncılık ilkelerini benimser; Principles of Transparency and Best Practice in Scholarly Publishing başlığı altında ifade edilen ilkeler için: <https://publicationethics.org/resources/guidelines-new/principles-transparency-and-best-practice-scholarly-publishing>

Gönderilen makaleler derginin amaç ve kapsamına uygun olmalıdır. Orijinal, yayınlanmamış ve başka bir dergide değerlendirme sürecinde olmayan, her bir yazar tarafından içeriği ve gönderimi onaylanmış yazılar değerlendirilmeye kabul edilir.

Makale yayımlanmak üzere Dergiye gönderildikten sonra yazarlardan hiçbirinin ismi, tüm yazarların yazılı izni olmadan yazar listesinden silinemez ve yeni bir isim yazar olarak eklenemez ve yazar sırası değiştirilemez.

İntihal, duplikasyon, sahte yazarlık/inkar edilen yazarlık, araştırma/veri fabrikasyonu, makale dilimleme, dilimleyerek yayın, telif hakları ihlali ve çıkar çatışmasının gizlenmesi, etik dışı davranışlar olarak kabul edilir. Kabul edilen etik standartlara uygun olmayan tüm makaleler yayından çıkarılır. Buna yayından sonra tespit edilen olası kuraldışı, uygunsuzluklar içeren makaleler de dahildir.

İntihal

Ön kontrolden geçirilen makaleler, iThenticate yazılımı kullanılarak intihal için taranır. İntihal/kendi kendine intihal tespit edilirse yazarlar bilgilendirilir. Editörler, gerekli olması halinde makaleyi değerlendirme ya da üretim sürecinin çeşitli aşamalarında intihal kontrolüne tabi tutabilirler. Yüksek benzerlik oranları, bir makalenin kabul edilmeden önce ve hatta kabul edildikten sonra reddedilmesine neden olabilir. Makalenin türüne bağlı olarak, bunun oranın %15 veya %20'den az olması beklenir.

Çift Kör Hakemlik

İntihal kontrolünden sonra, uygun olan makaleler baş editör tarafından orijinallik, metodoloji, işlenen konunun önemi ve dergi kapsamı ile uyumluluğu açısından değerlendirilir. Editör, makalelerin adil bir şekilde çift taraflı kör hakemlikten geçmesini sağlar ve makale biçimsel esaslara uygun ise, gelen yazıyı yurtiçinden ve /veya yurtdışından en az iki hakemin değerlendirmesine sunar, hakemler gerek gördüğü takdirde yazıda istenen değişiklikler yazarlar tarafından yapıldıktan sonra yayınlanmasına onay verir.

Açık Erişim İlkesi

4. BOYUT Medya ve Kültürel Çalışmalar Dergisi – 4. BOYUT Journal of Media and Cultural Studies içeriği okura ya da okurun dahil olduğu kuruma ücretsiz olarak sunulur. Okurlar, ticari amaç haricinde, yayıncı ya da yazardan izin almadan dergi makalelerinin tam metnini okuyabilir, indirebilir, kopyalayabilir, arayabilir ve link sağlayabilir.

4. BOYUT Medya ve Kültürel Çalışmalar Dergisi – 4. BOYUT Journal of Media and Cultural Studies makaleleri açık erişimlidir ve Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC 4.0) (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.tr>) olarak lisanslıdır.

İşleme Ücreti

Derginin tüm giderleri İstanbul Üniversitesi tarafından karşılanmaktadır. Dergide makale yayımı ve makale süreçlerinin yürütülmesi ücrete tabi değildir. Dergiye gönderilen ya da yayın için kabul edilen makaleler için işleme ücreti ya da gönderim ücreti alınmaz.

Telif Hakkında

Yazarlar, 4. BOYUT Medya ve Kültürel Çalışmalar Dergisi – 4. BOYUT Journal of Media and Cultural Studies'da yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC 4.0) olarak lisanslıdır. Creative Commons

YAZARLARA BİLGİ

Atıf-GayrıTicari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC 4.0) lisansı, eserin ticari kullanım dışında her boyut ve formatta paylaşılmasına, kopyalanmasına, çoğaltılmasına ve orijinal esere uygun şekilde atıfta bulunmak kaydıyla yeniden düzenleme, dönüştürme ve eserin üzerine inşa etme dâhil uyarlanmasına izin verir.

Düzeltilme, Geri Çekme, Endişe İfadesi

Editörler, yayınlanan makalede, bulguları, yorumları ve sonuçları etkilemeyen küçük hatalar tespit edilirse düzeltme yayınlamayı düşünebilirler. Editörler, bulguları ve sonuçları geçersiz kılan büyük hatalar / ihlaller söz konusu olduğunda, makaleyi geri çekmeyi düşünmelidir.

Yazarlar tarafından araştırma veya yayını kötüye kullanmaya yönelik olasılık söz konusu ise; bulguların güvenilir olmadığına ve yazarların kurumlarının olayı soruşturmadığına dair kanıtlar var veya olası soruşturma haksız veya sonuçsuz görünüyorsa, editörler endişe ifadesi yayınlamayı düşünmelidir. Düzeltme, geri çekme veya endişe ifadesi ile ilgili olarak COPE ve ICJME yönergeleri dikkate alınır.

Arşiv Politikası

Dergide yayınlanan tüm yazıların korunmasını ve kalıcı olarak erişilebilir olmasını sağlamak için makaleler, ulusal bir arşiv sitesi olarak hizmet veren ve aynı zamanda LOCKSS'in içeriği toplamasına, korumasına ve sunmasına izin veren Dergipark'ta saklanmaktadır.

Ek olarak, yazarların kendilerinin makalelerinin son PDF sürümünü Open Archives Initiative (<https://www.openarchives.org/>) standartlarına uygun açık elektronik arşivlerde arşivlemeleri önerilir. Yazarlar, yayınladıkları arşiv versiyonundan, İ.Ü. Yayınevinin dergi web sitesinin URL'sine bağlantı sağlamalıdır.

ETİK

Yayın Etiği Beyanı

4. BOYUT Medya ve Kültürel Çalışmalar Dergisi – 4. BOYUT Journal of Media and Cultural Studies yayın etiğinde en yüksek standartlara bağlıdır ve Committee on Publication Ethics (COPE), Directory of Open Access Journals (DOAJ), Open Access Scholarly Publishers Association (OASPA) ve World Association of Medical Editors (WAME) tarafından yayınlanan etik yayıncılık ilkelerini benimser; Principles of Transparency and Best Practice in Scholarly Publishing başlığı altında ifade edilen ilkeler için: <https://publicationethics.org/resources/guidelines-new/principles-transparencyand-best-practice-scholarly-publishing>

Gönderilen tüm makaleler orijinal, yayınlanmamış (tam metin konferans bildirisi dahil) ve başka bir dergide değerlendirme sürecinde olmamalıdır. Her bir makale editörlerden biri ve en az iki hakem tarafından çift kör değerlendirmeden geçirilir. İntihal, duplikasyon, sahte yazarlık/inkâr edilen

yazarlık, araştırma/veri fabrikasyonu, makale dilimleme, dilimleyerek yayın, telif hakları ihlali ve çıkar çatışmasının gizlenmesi, etik dışı davranışlar olarak kabul edilir.

Kabul edilen etik standartlara uygun olmayan tüm makaleler yayından çıkarılır. Buna yayından sonra tespit edilen olası kuraldışı, uygunsuzluklar içeren makaleler de dahildir.

Araştırma Etiği

4. BOYUT Medya ve Kültürel Çalışmalar Dergisi – 4. BOYUT Journal of Media and Cultural Studies, araştırma etiğinde en yüksek standartları gözetir ve aşağıda tanımlanan uluslararası araştırma etiği ilkelerini benimser. Makalelerin etik kurallara uygunluğu yazarların sorumluluğundadır.

- Araştırmanın tasarlanması, tasarımın gözden geçirilmesi ve araştırmanın yürütülmesinde, bütünlük, kalite ve şeffaflık ilkeleri sağlanmalıdır.
- Araştırma ekibi ve katılımcılar, araştırmanın amacı, yöntemleri ve öngörülen olası kullanımları; araştırmaya katılımın gerektirdikleri ve varsa riskleri hakkında tam olarak bilgilendirilmelidir.
- Araştırma katılımcılarının sağladığı bilgilerin gizliliği ve yanıt verenlerin gizliliği sağlanmalıdır. Araştırma katılımcıların özerkliğini ve saygınlığını koruyacak şekilde tasarlanmalıdır.
- Araştırma katılımcıları gönüllü olarak araştırmada yer almalı, herhangi bir zorlama altında olmamalıdır. Katılımcıların zarar görmesinden kaçınılmalıdır. Araştırma, katılımcıları riske sokmayacak şekilde planlanmalıdır.
- Araştırma bağımsızlığıyla ilgili açık ve net olunmalı; çıkar çatışması varsa belirtilmelidir.
- Deneysel çalışmalarda, araştırmaya katılmaya karar veren katılımcıların yazılı bilgilendirilmiş onayı alınmalıdır. Çocukların ve vesayet altındakilerin veya tasdiklenmiş akıl hastalığı bulunanların yasal vasisinin onayı alınmalıdır.
- Çalışma herhangi bir kurum ya da kuruluşta gerçekleştirilecekse bu kurum ya da kuruluşun çalışması yapılacağına dair onay alınmalıdır.
- İnsan ögesi bulunan çalışmalarda, “yöntem” bölümünde katılımcılardan “bilgilendirilmiş onam” alındığının ve çalışmanın yapıldığı kurumdan etik kurul onayı alındığının belirtilmesi gerekir.

Yazarların Sorumluluğu

Makalelerin bilimsel ve etik kurallara uygunluğu yazarların sorumluluğundadır. Yazar makalenin orijinal olduğu, daha önce başka bir yerde yayınlanmadığı ve başka bir yerde, başka bir dilde yayınlanmak üzere değerlendirmede olmadığı konusunda teminat sağlamalıdır. Uygulamadaki telif kanunları ve anlaşmaları gözetilmelidir. Telifle bağlı materyaller (örneğin tablolar, şekiller veya büyük alıntılar) gerekli izin ve teşekkürle kullanılmalıdır. Başka yazarların, katkıda bulunanların çalışmaları ya da yararlanılan kaynaklar uygun biçimde kullanılmalı ve referanslarda belirtilmelidir.

Gönderilen makalede tüm yazarların akademik ve bilimsel olarak doğrudan katkısı olmalıdır, bu bağlamda “yazar” yayınlanan bir araştırmanın kavramsallaştırılmasına ve dizaynına, verilerin elde edilmesine, analizine ya da yorumlanmasına belirgin katkı yapan, yazının yazılması ya da bunun içerik açısından eleştirel biçimde gözden geçirilmesinde görev yapan birisi olarak görülür. Yazar olabilmeyen

diğer koşulları ise, makaledeki çalışmayı planlamak veya icra etmek ve / veya revize etmektir. Fon sağlanması, veri toplanması ya da araştırma grubunun genel süpervizyonu tek başına yazarlık hakkı kazandırmaz. Yazar olarak gösterilen tüm bireyler sayılan tüm ölçütleri karşılamalıdır ve yukarıdaki ölçütleri karşılayan her birey yazar olarak gösterilebilir. Yazarların isim sıralaması ortak verilen bir karar olmalıdır. Tüm yazarlar yazar sıralamasını Telif Hakkı Anlaşması Formunda imzalı olarak belirtmek zorundadırlar.

Yazarlık için yeterli ölçütleri karşılamayan ancak çalışmaya katkısı olan tüm bireyler “teşekkür / bilgiler” kısmında sıralanmalıdır. Bunlara örnek olarak ise sadece teknik destek sağlayan, yazıma yardımcı olan ya da sadece genel bir destek sağlayan, finansal ve materyal desteği sunan kişiler verilebilir.

Bütün yazarlar, araştırmanın sonuçlarını ya da bilimsel değerlendirmeyi etkileyebilme potansiyeli olan finansal ilişkiler, çıkar çatışması ve çıkar rekabetini beyan etmelidirler. Bir yazar kendi yayınlanmış yazısında belirgin bir hata ya da yanlışlık tespit ederse, bu yanlışlıklara ilişkin düzeltme ya da geri çekme için editör ile hemen temasa geçme ve işbirliği yapma sorumluluğunu taşır.

Editör ve Hakem Sorumlulukları

Editör, makaleleri, yazarların kimliğinden bağımsız olarak değerlendirir. Yayına gönderilen makalelerin adil bir şekilde çift taraflı kör hakem değerlendirmesinden geçmelerini sağlar. Gönderilen makalelere ilişkin tüm bilginin, makale yayınlanana kadar gizli kalacağını garanti eder.

Editör içerik ve yayının toplam kalitesinden sorumludur. Gereğinde hata sayfası yayınlamalı ya da düzeltme yapmalıdır. Editör; yazarlar, editörler ve hakemler arasında çıkar çatışmasına izin vermez. Dergide yayınlanacak makalelerle ilgili nihai kararı vermekle yükümlüdür.

Hakemlerin araştırmayla ilgili, yazarlarla ve/veya araştırmanın finansal destekçileriyle çıkar çatışmaları olmamalıdır. Değerlendirmelerinin sonucunda tarafsız bir yargıya varmalıdırlar. Gönderilmiş yazılara ilişkin tüm bilginin gizli tutulmasını sağlamalı ve yazar tarafında herhangi bir telif hakkı ihlali ve intihal fark ederlerse editöre raporlamalıdırlar.

Hakem, makale konusu hakkında kendini vasıflı hissetmiyor ya da zamanında geri dönüş sağlaması mümkün görünmüyorsa, editöre bu durumu bildirmeli ve hakem sürecine kendisini dahil etmemesini istemelidir.

Değerlendirme sürecinde editör hakemlere gözden geçirme için gönderilen makalelerin gizli bilgi olduğunu ve bunun imtiyazlı bir iletişim olduğunu açıkça belirtir. Hakemler ve yayın kurulu üyeleri başka kişilerle makaleleri tartışamazlar. Hakemlerin kimliğinin gizli kalmasına özen gösterilmelidir. Bazı durumlarda editörün kararıyla, ilgili hakemlerin makaleye ait yorumları aynı makaleyi yorumlayan diğer hakemlere gönderilerek hakemlerin bu süreçte aydınlatılması sağlanabilir.

HAKEMLİK HAKKINDA

Hakem Değerlendirme Politikaları

Daha önce yayınlanmamış ya da yayınlanmak üzere başka bir dergide halen değerlendirmede olmayan ve her bir yazar tarafından onaylanan makaleler değerlendirilmek üzere kabul edilir. Gönderilen ve ön kontrolü geçen makaleler iThenticate yazılımı kullanılarak intihal için taranır. İntihal kontrolünden sonra, uygun olan makaleler editör tarafından orijinallik, metodoloji, işlenen konunun önemi ve dergi kapsamı ile uyumluluğu açısından değerlendirilir.

Seçilen makaleler en az iki ulusal/uluslararası hakeme çift taraflı kör hakemlik ile değerlendirmeye gönderilir; yayın kararı, hakemlerin talepleri doğrultusunda yazarların gerçekleştirdiği düzenlemelerin ve hakem sürecinin sonrasında editör tarafından verilir.

Editör ve Hakem Sorumlulukları

Editör, makaleleri yazarların kimliğinden bağımsız olarak değerlendirir. Yayına gönderilen makalelerin adil bir şekilde çift taraflı kör hakem değerlendirmesinden geçmelerini sağlar. Gönderilen makalelere ilişkin tüm bilginin, makale yayınlanana kadar gizli kalacağını garanti eder. Editör içerik ve yayının toplam kalitesinden sorumludur. Gereğinde hata sayfası yayınlamalı ya da düzeltme yapmalıdır.

Editör; yazarlar, editörler ve hakemler arasında çıkar çatışmasına izin vermez. Hakem atama konusunda tam yetkiye sahiptir ve Dergide yayınlanacak makalelerle ilgili nihai kararı vermekle yükümlüdür.

Hakemlerin araştırmayla ilgili, yazarlarla ve/veya araştırmmanın finansal destekçileriyle çıkar çatışmaları olmamalıdır. Değerlendirmelerinin sonucunda tarafsız bir yargıya varmalıdırlar. Gönderilmiş yazılara ilişkin tüm bilginin gizli tutulmasını sağlamalı ve yazar tarafında herhangi bir telif hakkı ihlali ve intihal fark ederlerse editöre raporlamalıdırlar.

Hakem, makale konusu hakkında kendini vasıflı hissetmiyor ya da zamanında geri dönüş sağlaması mümkün görünmüyorsa, editöre bu durumu bildirmeli ve hakem sürecine kendisini dahil etmemesini istemelidir.

Değerlendirme sürecinde editör hakemlere gözden geçirme için gönderilen makalelerin, yazarların özel mülkü olduğunu ve bunun imtiyazlı bir iletişim olduğunu açıkça belirtir. Hakemler ve yayın kurulu üyeleri başka kişilerle makaleleri tartışamazlar. Hakemlerin kimliğinin gizli kalmasına özen gösterilmelidir. Bazı durumlarda editörün kararıyla, ilgili hakemlerin makaleye ait yorumları aynı makaleyi yorumlayan diğer hakemlere gönderilerek hakemlerin bu süreçte aydınlatılması sağlanabilir.

Hakem Süreci

Daha önce yayınlanmamış ya da yayınlanmak üzere başka bir dergide halen değerlendirmede olmayan ve her bir yazar tarafından onaylanan makaleler değerlendirilmek üzere kabul edilir. Gönderilen ve ön

YAZARLARA BİLGİ

kontrolü geçen makaleler iThenticate yazılımı kullanılarak intihal için taranır. İntihal kontrolünden sonra, uygun olan makaleler editör tarafından orijinallik, metodoloji, işlenen konunun önemi ve dergi kapsamı ile uyumluluğu açısından değerlendirilir.

Editör, makaleleri, yazarların etnik kökeninden, cinsiyetinden, uyruğundan, dini inancından ve siyasi felsefesinden bağımsız olarak değerlendirir. Yayına gönderilen makalelerin adil bir şekilde çift taraflı kör hakem değerlendirmesinden geçmelerini sağlar.

Seçilen makaleler en az iki ulusal/uluslararası hakeme değerlendirmeye gönderilir; yayın kararı, hakemlerin talepleri doğrultusunda yazarların gerçekleştirdiği düzenlemelerin ve hakem sürecinin sonrasında editör tarafından verilir.

Editör; yazarlar, editörler ve hakemler arasında çıkar çatışmasına izin vermez. Hakem atama konusunda tam yetkiye sahiptir ve dergide yayınlanacak makalelerle ilgili nihai kararı vermekle yükümlüdür.

Hakemlerin değerlendirmeleri objektif olmalıdır. Hakem süreci sırasında hakemlerin aşağıdaki hususları dikkate alarak değerlendirmelerini yapmaları beklenir.

- Makale yeni ve önemli bir bilgi içeriyor mu?
- Öz, makalenin içeriğini net ve düzgün bir şekilde tanımlıyor mu?
- Yöntem bütünlüklü ve anlaşılır şekilde tanımlanmış mı?
- Yapılan yorum ve varılan sonuçlar bulgularla kanıtlanıyor mu?
- Alandaki diğer çalışmalara yeterli referans verilmiş mi?
- Dil kalitesi yeterli mi?

Hakemler, gönderilen makalelere ilişkin tüm bilginin, makale yayınlanana kadar gizli kalmasını sağlamalı ve yazar tarafında herhangi bir telif hakkı ihlali ve intihal fark ederlerse editöre raporlamalıdır.

Hakem, makale konusu hakkında kendini vasıflı hissetmiyor ya da zamanında geri dönüş sağlaması mümkün görünmüyorsa, editöre bu durumu bildirmeli ve hakem sürecine kendisini dahil etmemesini istemelidir.

Değerlendirme sürecinde editör hakemlere gözden geçirme için gönderilen makalelerin, yazarların özel mülkü olduğunu ve bunun imtiyazlı bir iletişim olduğunu açıkça belirtir. Hakemler ve yayın kurulu üyeleri başka kişilerle makaleleri tartışamazlar. Hakemlerin kimliğinin gizli kalmasına özen gösterilmelidir.

DİL

Derginin dili Türkçe ve İngilizcedir.

YAZILARIN HAZIRLANMASI VE YAZIM KURALLARI

Makale Hazırlama ve Gönderim

Makale gönderimi derginin e-mail adresine: 4.boyut@istanbul.edu.tr yapılmalıdır. Gönderilen yazılar, yazının yayınlanmak üzere gönderildiğini ifade eden, makale türünü belirten ve makaleyle ilgili bilgileri içeren (bkz: Son Kontrol Listesi) bir mektup, kapak sayfası, yazar formu, yazının elektronik formunu içeren Microsoft Word 2003 ve üzerindeki versiyonları ile yazılmış elektronik dosya ve tüm yazarların imzaladığı Telif Hakkı Anlaşması Formu eklenerek gönderilmelidir.

1. Çalışmalar, A4 boyutunda, üst, alt, sağ ve sol taraftan 2,5 cm. boşluk bırakılarak, 11 punto Times New Roman harf karakterleriyle ve 1,5 satır aralık ölçüsü ile hazırlanmalıdır. Ana makale dosyası, çift taraflı kör hakemlik gereği yazar bilgilerini içermemelidir.
2. Yayınlanmak üzere gönderilen makale ile birlikte yazar bilgilerini içeren kapak sayfası gönderilmelidir. Kapak sayfasında, makalenin başlığı, yazar veya yazarların bağlı oldukları kurum ve unvanları, kendilerine ulaşılabilecek adresler, cep, iş numaraları ve e-posta adresleri yer almalıdır (bkz. Son Kontrol Listesi).
3. Giriş bölümünden önce 200-250 sözcük arasında çalışmanın kapsamını, amacını, ulaşılan sonuçları ve kullanılan yöntemi kaydeden Türkçe ve İngilizce öz ile 600-800 kelimelik İngilizce genişletilmiş özet yer almalıdır. Çalışmanın İngilizce başlığı İngilizce özün üzerinde yer almalıdır. İngilizce ve Türkçe özlerin altında çalışmanın içeriğini temsil eden 5 İngilizce, 5 Türkçe anahtar kelime yer almalıdır. İngilizce genişletilmiş özet sadece Türkçe makaleler için zorunludur; İngilizce makalede geniş özet istenmez.
4. Çalışmaların başlıca şu unsurları içermesi gerekmektedir: Başlık, Türkçe öz ve anahtar kelimeler; İngilizce başlık, İngilizce öz ve anahtar kelimeler; İngilizce genişletilmiş özet, ana metin bölümleri ve kaynaklar.
5. Çalışmalarda tablo, grafik ve şekil gibi göstergeler numaralandırılarak, tanımlayıcı bir başlık ile verilmelidir.
6. Referanslar derginin benimsediği American Psychological Association (APA)- 6 referans stiline uygun olarak hazırlanmalıdır.
7. Kurallar dâhilinde dergimize yayınlanmak üzere gönderilen çalışmaların her türlü sorumluluğu ve çalışmada geçen görüşler yazar/yazarlarına aittir.

Kaynaklar

Kabul edilmiş ancak henüz sayıya dahil edilmemiş makaleler Erken Görünüm olarak yayınlanır ve bu makalelere atıflar “advance online publication” şeklinde verilmelidir. Genel bir kaynaktan elde edilemeyecek temel bir konu olmadıkça “kişisel iletişime” atıfta bulunulmamalıdır. Eğer atıfta bulunulursa parantez içinde iletişim kurulan kişinin adı ve iletişimin tarihi belirtilmelidir. Bilimsel makaleler için yazarlar bu kaynaktan yazılı izin ve iletişimin doğruluğunu gösterir belge almalıdır.

Referans Stili ve Formatı

4. BOYUT Medya ve Kültürel Çalışmalar Dergisi – 4. BOYUT Journal of Media and Cultural Studies, metin içi alıntılama ve kaynak gösterme için APA (American Psychological Association) kaynak sitilinin 6. edisyonunu benimser. APA 6. Edisyon hakkında bilgi için:

- American Psychological Association. (2010). Publication manual of the American Psychological Association (6th ed.). Washington, DC: APA.
- <http://www.apastyle.org/>

Kaynakların doğruluğundan yazar(lar) sorumludur. Tüm kaynaklar metinde belirtilmelidir. Kaynaklar aşağıdaki örneklerdeki gibi gösterilmelidir.

Metin İçinde Kaynak Gösterme

Kaynaklar metinde parantez içinde yazarların soyadı ve yayın tarihi yazılarak belirtilmelidir. Birden fazla kaynak gösterilecekse kaynaklar arasında (;) işareti kullanılmalıdır. Kaynaklar alfabetik olarak sıralanmalıdır.

Örnekler:

Birden fazla kaynak;

(Esin ve ark., 2002; Karasar 1995)

Tek yazarlı kaynak;

(Akyolcu, 2007)

İki yazarlı kaynak;

(Sayiner ve Demirci 2007, s. 72)

Üç, dört ve beş yazarlı kaynak;

Metin içinde ilk kullanımda: (Ailen, Ciambriune ve Welch 2000, s. 12–13) Metin içinde tekrarlayan kullanımlarda: (Ailen ve ark., 2000)

Altı ve daha çok yazarlı kaynak;

(Çavdar ve ark., 2003)

Kaynaklar Bölümünde Kaynak Gösterme

Kullanılan tüm kaynaklar metnin sonunda ayrı bir bölüm halinde yazar soyadlarına göre alfabetik olarak numaralandırılmadan verilmelidir.

Kaynak yazımı ile ilgili örnekler aşağıda verilmiştir.

Kitap

a) Türkçe Kitap

Karasar, N. (1995). *Araştırmalarda rapor hazırlama* (8.bs). Ankara: 3A Eğitim Danışmanlık Ltd.

b) Türkçeye Çevrilmiş Kitap

Mucchielli, A. (1991). *Zihniyetler* (A. Kotil, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.

c) Editörlü Kitap

Ören, T., Üney, T. ve Çölkesen, R. (Ed.). (2006). *Türkiye bilişim ansiklopedisi*. İstanbul: Papatya Yayıncılık.

d) Çok Yazarlı Türkçe Kitap

Tonta, Y., Bitirim, Y. ve Sever, H. (2002). *Türkçe arama motorlarında performans değerlendirme*. Ankara: Total Bilişim.

e) İngilizce Kitap

Kamien R., & Kamien A. (2014). *Music: An appreciation*. New York, NY: McGraw-Hill Education.

f) İngilizce Kitap İçerisinde Bölüm

Bassett, C. (2006). Cultural studies and new media. In G. Hall & C. Birchall (Eds.), *New cultural studies: Adventures in theory* (pp. 220–237). Edinburgh, UK: Edinburgh University Press.

g) Türkçe Kitap İçerisinde Bölüm

Erkmen, T. (2012). Örgüt kültürü: Fonksiyonları, öğeleri, işletme yönetimi ve liderlikteki önemi. M. Zencirkıran (Ed.), *Örgüt sosyolojisi kitabı* içinde (s. 233–263). Bursa: Dora Basım Yayın.

h) Yayıncının ve Yazarın Kurum Olduğu Yayın

Türk Standartları Enstitüsü. (1974). *Adlandırma ilkeleri*. Ankara: Yazar.

Makale**a) Türkçe Makale**

Mutlu, B. ve Savaşer, S. (2007). Çocuğu ameliyat sonrası yoğun bakımda olan ebeveynlerde stres nedenleri ve azaltma girişimleri. *İstanbul Üniversitesi Florence Nightingale Hemşirelik Dergisi*, 15(60), 179–182.

b) İngilizce Makale

de Cillia, R., Reisigl, M., & Wodak, R. (1999). The discursive construction of national identity. *Discourse and Society*, 10(2), 149–173. <http://dx.doi.org/10.1177/0957926599010002002>

c) Yediden Fazla Yazarlı Makale

Lal, H., Cunningham, A. L., Godeaux, O., Chlibek, R., Diez-Domingo, J., Hwang, S.-J. ... Heineman, T. C. (2015). Efficacy of an adjuvanted herpes zoster subunit vaccine in older adults. *New England Journal of Medicine*, 372, 2087–2096. <http://dx.doi.org/10.1056/NEJMoa1501184>

d) DOI'si Olmayan Online Edinilmiş Makale

Al, U. ve Doğan, G. (2012). Hacettepe Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü tezlerinin atf analizi. *Türk Kütüphaneciliği*, 26, 349–369. Erişim adresi: <http://www.tk.org.tr/>

e) DOI'si Olan Makale

Turner, S.J. (2010). Website statistics 2.0: Using Google Analytics to measure library website effectiveness. *Technical Services Quarterly*, 27, 261–278. <http://dx.doi.org/10.1080/07317131003765910>

f) Advance Online Olarak Yayımlanmış Makale

Smith, J. A. (2010). Citing advance online publication: A review. *Journal of Psychology*. Advance online publication. <http://dx.doi.org/10.1037/a45d7867>

g) Popüler Dergi Makalesi

Semercioğlu, C. (2015, Haziran). Sıradanlığın rayihası. *Sabit Fikir*, 52, 38–39.

Tez, Sunum, Bildiri**a) Türkçe Tezler**

Sarı, E. (2008). *Kültür kimlik ve politika: Mardin’de kültürlerarasılık*. (Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

b) Ticari Veritabanında Yer Alan Yüksek Lisans Ya da Doktora Tezi

Van Brunt, D. (1997). *Networked consumer health information systems* (Doctoral dissertation). Available from ProQuest Dissertations and Theses. (UMI No. 9943436)

c) Kurumsal Veritabanında Yer Alan İngilizce Yüksek Lisans/Doktora Tezi

Yaylalı-Yıldız, B. (2014). *University campuses as places of potential publicness: Exploring the political, social and cultural practices in Ege University* (Doctoral dissertation). Retrieved from
Retrieved from: <http://library.iyte.edu.tr/tr/hizli-erisim/iyte-tez-portali>

d) Web’de Yer Alan İngilizce Yüksek Lisans/Doktora Tezi

Tonta, Y. A. (1992). *An analysis of search failures in online library catalogs* (Doctoral dissertation, University of California, Berkeley). Retrieved from <http://yunus.hacettepe.edu.tr/~tonta/yayinlar/phd/ickapak.html>

e) Dissertations Abstracts International’da Yer Alan Yüksek Lisans/Doktora Tezi

Appelbaum, L. G. (2005). Three studies of human information processing: Texture amplification, motion representation, and figure-ground segregation. *Dissertation Abstracts International: Section B. Sciences and Engineering*, 65(10), 5428.

f) Sempozyum Katkısı

Krinsky-McHale, S. J., Zigman, W. B. & Silverman, W. (2012, August). Are neuropsychiatric symptoms markers of prodromal Alzheimer’s disease in adults with Down syndrome? In W. B. Zigman (Chair), *Predictors of mild cognitive impairment, dementia, and mortality in adults with Down syndrome*. Symposium conducted at American Psychological Association meeting, Orlando, FL.

g) Online Olarak Erişilen Konferans Bildiri Özeti

Çınar, M., Doğan, D. ve Seferoğlu, S. S. (2015, Şubat). *Eğitimde dijital araçlar: Google sınıf uygulaması üzerine bir değerlendirme* [Öz]. Akademik Bilişim Konferansında sunulan bildiri, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir. Erişim adresi: [http://ab2015.anadolu.edu.tr /index.php?menu=5&submenu=27](http://ab2015.anadolu.edu.tr/index.php?menu=5&submenu=27)

h) Düzenli Olarak Online Yayımlanan Bildiriler

Herculano-Houzel, S., Collins, C. E., Wong, P., Kaas, J. H., & Lent, R. (2008). The basic nonuniformity of the cerebral cortex. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 105, 12593–12598. <http://dx.doi.org/10.1073/pnas.0805417105>

i) Kitap Şeklinde Yayımlanan Bildiriler

Schneider, R. (2013). Research data literacy. S. Kurbanoglu ve ark. (Ed.), *Communications in Computer and Information Science: Vol. 397. Worldwide Communalities and Challenges in Information Literacy Research and Practice* içinde (s. 134–140) . Cham, İsviçre: Springer. <http://dx.doi.org/10.1007/978-3-319-03919-0>

j) Kongre Bildirisi

Çepni, S., Bacanak A. ve Özsevgeç T. (2001, Haziran). *Fen bilgisi öğretmen adaylarının fen branşlarına karşı tutumları ile fen branşlarındaki başarılarının ilişkisi*. X. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi’nde sunulan bildiri, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu

Diğer Kaynaklar

a) Gazete Yazısı

Toker, Ç. (2015, 26 Haziran). ‘Unutma’ notları. *Cumhuriyet*, s. 13.

b) Online Gazete Yazısı

Tamer, M. (2015, 26 Haziran). E-ticaret hamle yapmak için tüketiciyi bekliyor. *Milliyet*. Erişim adresi: <http://www.milliyet>

c) Web Page/Blog Post

Bordwell, D. (2013, June 18). David Koepp: Making the world movie-sized [Web log post]. Retrieved from <http://www.davidbordwell.net/blog/page/27/>

d) Online Ansiklopedi/Sözlük

Bilgi mimarisi. (2014, 20 Aralık). Vikipedi içinde. Erişim adresi: http://tr.wikipedia.org/wiki/Bilgi_mimarisi

Marcoux, A. (2008). Business ethics. In E. N. Zalta (Ed.), *The Stanford encyclopedia of philosophy*. Retrieved from <http://plato.stanford.edu/entries/ethics-business/>

e) Podcast

Radyo ODTÜ (Yapımcı). (2015, 13 Nisan). *Modern sabahlar* [Podcast]. Erişim adresi: <http://www.radyoodtu.com.tr/>

f) Bir Televizyon Dizisinden Tek Bir Bölüm

Shore, D. (Senarist), Jackson, M. (Senarist) ve Bookstaver, S. (Yönetmen). (2012). Runaways [Televizyon dizisi bölümü]. D. Shore (Baş yapımcı), *House M.D.* içinde. New York, NY: Fox Broadcasting.

g) Müzik Kaydı

Say, F. (2009). Galata Kulesi. *İstanbul senfonisi* [CD] içinde. İstanbul: Ak Müzik.

SON KONTROL LİSTESİ

Aşağıdakilerin sağlandığından emin olunuz.

Editöre mektup

- ✓ Makalenin türünün belirtildiği
- ✓ Başka bir dergiye gönderilmemiş olduğu
- ✓ İngilizce yönünden kontrolünün yapıldığı
- ✓ Dergi politikalarının gözden geçirildiği
- ✓ Referansların derginin benimsediği APA 6 referans sistemine uygun olarak düzenlendiği

Telif Hakkı Anlaşması Formu

- ✓ Daha önce basılmamış materyal (yazı-resim-tablo) kullanılmış ise izin belgesi

Yazar Formu

Kapak sayfası

- ✓ Makalenin kategorisi
- ✓ Türkçe ve İngilizce başlık
- ✓ Yazarların ismi soyadı, unvanları ve bağlı oldukları kurumlar (üniversite ve fakülte bilgisinden sonra şehir ve ülke bilgisi de yer almalıdır), e-posta adresleri
- ✓ Sorumlu yazarın e-posta adresi, açık yazışma adresi, iş telefonu, GSM, faks numarası
- ✓ Tüm yazarların ORCID'leri
- ✓ Teşekkür, çıkar çatışması, finansal destek bilgisi

Makale ana metni

- ✓ Önemli: Ana metinde yazarın / yazarların kimlik bilgilerinin yer almamış olması gerekir.
- ✓ Türkçe ve İngilizce başlık
- ✓ Özetler: 200-250 kelime Türkçe ve 200-250 kelime İngilizce
- ✓ Anahtar Kelimeler: 5 adet Türkçe ve 5 adet İngilizce
- ✓ Geniş Özet: 600-800 kelime İngilizce (Makale dili Türkçe ise)
- ✓ Makale ana metin bölümleri (Tablolar, resimler ve şekiller metin içinde verilmeli [başlık, kaynak ve alt yazılarıyla])
- ✓ Kaynaklar
- ✓ Ekler (varsa)

İLETİŞİM İÇİN

Editör : Emine Yavaşgel

E-mail : yavas@istanbul.edu.tr

Tel : + 90 (212) 440 03 01/02

Web site: <https://iupress.istanbul.edu.tr/tr/journal/4boyut/home>

E-mail : 4.boyut@istanbul.edu.tr

Adres : İstanbul Üniversitesi

İletişim Fakültesi

Süleymaniye Mahallesi

Kaptan-ı Derya İbrahim Paşa Sokak

34116 Beyazıt-Fatih, İstanbul-Türkiye

COPYRIGHT AGREEMENT FORM / TELİF HAKKI ANLAŞMASI FORMU

Istanbul University
İstanbul Üniversitesi

Journal name: 4. Boyut / Journal of Media and Cultural Studies
Dergi Adı: 4. Boyut / Medya ve Kültürel Çalışmalar Dergisi

Copyright Agreement Form
Telif Hakkı Anlaşması Formu

Responsible/Corresponding Author <i>Sorumlu Yazar</i>	
Title of Manuscript <i>Makalenin Başlığı</i>	
Acceptance date <i>Kabul Tarihi</i>	
List of authors <i>Yazarların Listesi</i>	

Sıra No	Name - Surname Adı-Soyadı	E-mail E-Posta	Signature İmza	Date Tarih
1				
2				
3				
4				
5				

Manuscript Type (Research Article, Review, etc.) <i>Makalenin türü (Araştırma makalesi, Derleme, v.b.)</i>	
--	--

Responsible/Corresponding Author: <i>Sorumlu Yazar:</i>	
---	--

University/company/institution	<i>Çalıştığı kurum</i>	
Address	<i>Posta adresi</i>	
E-mail	<i>E-posta</i>	
Phone; mobile phone	<i>Telefon no; GSM no</i>	

The author(s) agrees that:
The manuscript submitted is his/her/their own original work, and has not been plagiarized from any prior work, all authors participated in the work in a substantive way, and are prepared to take public responsibility for the work, all authors have seen and approved the manuscript as submitted, the manuscript has not been published and is not being submitted or considered for publication elsewhere, the text, illustrations, and any other materials included in the manuscript do not infringe upon any existing copyright or other rights of anyone. İSTANBUL UNIVERSITY will publish the content under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0) license that gives permission to copy and redistribute the material in any medium or format other than commercial purposes as well as remix, transform and build upon the material by providing appropriate credit to the original work. The Contributor(s) or, if applicable the Contributor's Employer, retain(s) all proprietary rights in addition to copyright, patent rights. I/We indemnify İSTANBUL UNIVERSITY and the Editors of the Journals, and hold them harmless from any loss, expense or damage occasioned by a claim or suit by a third party for copyright infringement, or any suit arising out of any breach of the foregoing warranties as a result of publication of my/our article. I/We also warrant that the article contains no libelous or unlawful statements, and does not contain material or instructions that might cause harm or injury. This Copyright Agreement Form must be signed/ratified by all authors. Separate copies of the form (completed in full) may be submitted by authors located at different institutions; however, all signatures must be original and authenticated.

Yazar(lar) aşağıdaki hususları kabul eder
Sunulan makalenin yazar(lar)ın orijinal çalışması olduğunu ve intihal yapmadıklarını, Tüm yazarların bu çalışmaya aslı olarak katılmış olduklarını ve bu çalışma için her türlü sorumluluğu aldıklarını, Tüm yazarların sunulan makalenin son halini gördüklerini ve onayladıklarını, Makalenin başka bir yerde basılmadığını veya basılmak için sunulmadığını, Makalede bulunan metnin, şekillerin ve dokümanların diğer şahıslara ait olan Telif Haklarını ihlal etmediğini kabul ve taahhüt ederler. İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ'nin bu fikri eseri, Creative Commons Atfı-GayriTicari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC 4.0) lisansı ile yayımlanmasına izin verirler. Creative Commons Atfı-GayriTicari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC 4.0) lisansı, eserin ticari kullanım dışında her boyut ve formatta paylaşılmasına, kopyalanmasına, çoğaltılmasına ve orijinal esere uygun şekilde atıfta bulunmak kaydıyla yeniden düzenleme, dönüştürme ve eserin üzerine inşa etme dâhil adapte edilmesine izin verir. Yazar(lar)ın veya varsa yazar(lar)ın işverenin telif dâhil patent hakları, fikri mülkiyet hakları saklıdır. Ben/Biz, telif hakkı ihlali nedeniyle üçüncü şahıslarca vuku bulacak hak talebi veya açılacak davalarda İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ ve Dergi Editörlerinin hiçbir sorumluluğunun olmadığını, tüm sorumluluğun yazarlara ait olduğunu taahhüt ederim/ederiz. Ayrıca Ben/Biz makalede hiçbir suç unsuru veya kanuna aykırı ifade bulunmadığını, araştırma yapılrken kanuna aykırı herhangi bir malzeme ve yöntem kullanılmadığını taahhüt ederim/ederiz. Bu Telif Hakkı Anlaşması Formu tüm yazarlar tarafından imzalanmalıdır/onaylanmalıdır. Form farklı kurumlarda bulunan yazarlar tarafından ayrı kopyalar halinde doldurularak sunulabilir. Ancak, tüm imzaların orijinal veya kanıtlanabilir şekilde onaylı olması gerekir.

Responsible/Corresponding Author; <i>Sorumlu Yazar;</i>	Signature / İmza	Date / Tarih
	/...../.....